

מחזור פיוטי רבי יִנְי לתורה ולמועדים

יוצא לאור
בצירוף מבואות, פירוש וחילופי נוסחאות

בידי

צבי מאיר רבינוביץ

כרך ראשון

מבוא • הקרובות לבראשית, לשמות ולויקרא

מוסד ביאליק

בשיתוף בית-הספר למדעי היהדות ע"ש חיים רוזנברג
אוניברסיטת תל-אביב

THE LITURGICAL POEMS OF RABBI YANNAI
ACCORDING TO
THE TRIENNIAL CYCLE OF THE PENTATEUCH
AND THE HOLIDAYS
Critical Edition
with Introductions and Commentary
by
ZVI MEIR RABINOVITZ

Volume I: Introduction • Liturgical
Poems to Genesis, Exodus & Leviticus

יוצא לאור בסיוע קרן לואיס ומינה אפשטיין שליד האקדמיה האמריקנית למדעי היהדות וקרן
ישראל מן בניו-יורק

Published with the assistance of the Louis and Minna Epstein Fund of the
American Academy for Jewish Research and the Israel Matz Foundation,

©

כל הזכויות שמורות למוסד ביאליק. ירושלים תשמ"ה
סודר במסדרת שס"ג בע"מ (קריספין) ירושלים

Copyright by the Bialik Institute, Jerusalem 1985

Printed in Israel

נדפס בדפוס 'חמד', ירושלים

תוכן העניינים

	הקדמה
ז	
יא	ראשי תיבות וקיצורים ביבליוגרפיים
טז	רשימת כתיב־היד, מספריהם ותאריהם
80–1	מבוא
3	פתח דבר
8	פרק ראשון: קרובת יניי — המבנה, התוכן והמוצא
18	פרק שני: דרכי השירה והפיוט של יניי
29	פרק שלישי: לשונו של יניי וסגנונו
45	פרק רביעי: זמנו של הפייטן והרקע ליצירתו
55	פרק חמישי: מקורות הפייטן
59	פרק שישי: אמונות ודעות
69	פרק שביעי: ההנהגה הרוחנית של יהודי ארץ־ישראל בתקופת ביזאנטיון
72	פרק שמיני: הפייטן, החזן והקהל
77	פרק תשיעי: קרובות יניי — השפעתן והעלמן
484–81	הקרובות
83	קרובות לספר בראשית
259	קרובות לספר שמות
367	קרובות לספר ויקרא
485	הערות והוספות
491	חילופי נוסחאות

רשימת הלוחות

לוח א	קרובה א : בראשית א, א ספריית הבודליאנה, לונדון (Heb. f. 108 fol. 29v)
לוח ב	קרובה א : בראשית א, א ספריית הבודליאנה, לונדון (Heb. f. 108 fol. 30r)
לוח ג	קרובה ז : בראשית ח, טו ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S H 16.7)
לוח ד	קרובות יא—יב : בראשית יד, א—טו, א ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S 13 H 2.10)
לוח ה	קרובה יג : בראשית טז, א ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S 13 H 2.10)
לוח ו	קרובות כח—כט : בראשית ל, כב—לא, ג ספריית ההיברו יוניון קולג', סינסינטי (MS 1001)
לוח ז	קרובות ל—לא : בראשית לא, ג—לב, ג ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S NS 249.7)
לוח ח	קרובות ל—לא : בראשית לא, ג—לב, ג ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S NS 249.7)
לוח ט	קרובות מח—מט : שמות ו, ב—ז, ח ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S H 13.2)
לוח י	קרובה מט : שמות ז, ח ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S H 17.4)
לוח יא	קרובה מט : שמות ז, ח ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S H 17.4)
לוח יב	קרובות סט—ע : שמות לא, א—לב, טו ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S NS 115.86)
לוח יג	קרובה פז : ויקרא יד, לג ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S 18 H 1.1)
לוח יד	קרובה צג : ויקרא יט, כג ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S 16.98)
לוח טו	קרובה צד : ויקרא כא, א ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S 16.98)
לוח טז	קרובות צח—צט : ויקרא כה, יד—כה, לה ספריית האוניברסיטה, קמברידז' (T-S H 16.4)

יש לנו ללמוד מן הפייטנים הראשונים
שהיו חכמים גדולים

הרי רבי ינאי שהיה מן החכמים הראשונים
ופייט קרובות לכל סדר וסדר
של כל השנה

(רבנו גרשם מאור הגולה)

הקדמה

מיד לאחר הופעת ספרי 'הלכה ואגדה בפיוטי ינאי' (תל-אביב תשכ"ה) גמרתי בלבי להוציא לאור מהדורה חדשה של פיוטי רבי ינאי בצירוף פירוש מפורט. לשם כך ביקרתי בספריות חו"ל, במרכזי הגניזה, ומצאתי השלמות רבות למהדורות י. דוידזון ומ. זולאי, וברוך ה' שזיכתי אחרי עמל של שנים רבות לראות בפרי עמלי — בהופעת הכרך הראשון.

ברצוני להודות כאן לספריות, למוסדות ולאישים, שסייעו בידי בעבודתי: ספריית האוניברסיטה בקמברידג', ספריית הבודליאנה באוקספורד, ספריית המוזיאון הבריטי בלונדון, ספריית בית-המדרש לרבנים בניו-יורק, ספריית אליאנס בפאריס, ספריית האקדמיה בבודפשט (גניזת ד. קויפמן), ספריית שוקן בירושלים והמכון לתצלומי כתבי-היד העבריים שעל-יד הספרייה הלאומית בירושלים ועובדיו — על עזרתם האדיבה. ייזכרו לטוב פרופ' עזרא פליישר, ראש המכון לחקר השירה העברית, ופרופ' יוסף יהלום, שהעירו לי על קטעי גניזה חדשים וגם סיעוני בקריאת כתבי-היד ובפענוחם.

חייב אני תודה מיוחדת לראשי בית-הספר למדעי-היהדות שעל-יד אוניברסיטת תל-אביב: לפרופ' אהרן דותן שעמד בראש הוועד להדפסת הספר, למזכיר הוועד ד"ר נח עמינח; לפרופסורים יוסף גורני, משה גיל, דניאל קארפי ולדיקן פרופ' משה ברור, שסייעו לי רבות במימון הוצאות הצילום והשכפול של כתבי-היד ובהשתתפות בהוצאת הספר. כן נתונה תודתי למזכיר ביה"ס, מר גדעון שפיגל, על טרחתו בענייני הספר.

ייזכרו לטובה האקדמיה למדעי-היהדות שעל-יד ביהמ"ד לרבנים בניו-יורק, קרן ישראל מץ בניו-יורק, קרן עמו"ס, ועדת הספרים בראשות פרופ' ד. שפרבר באוניברסיטת בר-אילן, משרד-החינוך והתרבות בירושלים, ועד ארגון יוצאי ראדומסק, הנהלת בנק דיסקונט, ומר משה שניצקי, יו"ר קרן רק"ע בת"א — על סיועם הנדיב להוצאת שני כרכי הספר.

תודתי נתונה להנהלת מוסד ביאליק, שקיבלה על עצמה את הוצאתו של הספר לאור, על טיפולה הנאמן בכל הכרך בהכשרת כתבי-היד ובהגהתו; לסופר מר משה מייזליש ז"ל שקרא את כתבי-היד, שיפר את סגנונו והעיר הערות חשובות; ויבלח"ט למר אברהם שלזין ממוסד ביאליק, שלא חסך כל טרחה ועמל בהדפסת הספר והידורו; למר יעקב חסון, שהגיה בשקידה את הספר; למר יצחק קריספין, בעל הדפוס ועובדיו על עבודתם לשוות לספר צורה נאה. כולם יעמדו על התודה ועל הברכה.

צבי מאיר רבינוביץ

חנוכה תשמ"ה

ראשי תיבות וקיצורים ביבליוגרפיים

אבות דר"נ, אדר"נ = אבות דרבי נתן, מהדורת ש"ז שכטר, ניריורק תש"ה.
אבי יונה = מ. אבי יונה, בימי רומא וביוזנטיון, תש"ו.
אוצ"ל = אולי צריך להיות, לנקד, להשלים.
אח"כ = אחר כך.
א"י = ארץ-ישראל.
איכ"ר = מדרש איכה רבה, דפוס ראם, ווילנא תרמ"ה; איכ"ר בובר = מהדורת שלמה בובר, ווילנא תרנ"ט.
א"ס = אלהים.
אלבוגן = י.מ. אלבוגן, התפילה בהתפתחותה ההיסטורית, תשל"ב.
אמ' = אמר.
אעפ"י, אף עפ"י = אף על פי.
ב"ב = בבא בתרא.
ב"הש = בין השיטין.
ביה"מ = א. ילינק, בית המדרש, מהדורה שניה, ירושלים תרצ"ח.
בל"י = בלשון יוונית.
בל"ר = בלשון רומית.
במ' = במדבר.
במ"ר = מדרש במדבר רבה, ווילנא תרמ"ה.
ב"ק = בבא קמא.
בר' = בראשית.
בר"ר = מדרש בראשית רבה, מהדורת תיאודור-אלבק, ברלין תרס"ג-תרפ"ט.
ג"י = עי' רשימת כתבי-היד.
ג"ש = עי' רשימת כתבי-היד.
ד"א = דבר אחר.
דב' = דברים.
דב"ר = מדרש דברים רבה דפוס ווילנא תרמ"ה.
דב"ר ליברמן = מדרש דברים רבה עפ"י כתב יד אוקספורד, על-ידי שאול ליברמן, מהדורה שניה, ירושלים תשכ"ה.
ד"ה = דיבור המתחיל.
דהי"א = דברי הימים א.
דהי"ב = דברי הימים ב.
דיו מאצ'ו-שפיגל = עי' מבוא הע' 6.

דנ' = דניאל.

דר"כ = דרב כהנא.

ה"א, ה"ב = הלכה א, הלכה ב.

הה"ד = הדא הוא דכתיב.

הנ"ל = הנזכר לעיל.

הע' = הערה.

וגר' = וגומר.

וי' = ויקרא.

וי"ר = מדרש ויקרא רבה, מהדורת מרדכי מרגליות, ירושלים תשי"ד-תש"ך.

וכ"ה = וכן הוא.

וכו' = וכולי.

וש"נ = ושם נסמן.

וּוּכּוּלְדֵּר = עי' Wacholder.

זנה = עי' רשימת כתבי היד, אות ז.

זש"ה = זה שאמר הכתוב.

ח"א, ח"ב = חלק א, חלק ב.

חזנות ינאי = שאול ליברמן, חזנות ינאי, סיני שנה ב (תרצ"ט), עמ' רכא-רנ.

ח"נ = חילופי נוסחאות.

יהלום, פיוטי ינאי = יוסף יהלום, קטעי הגניזה של פיוטי ינאי, הוצאת מקור, ירושלים תשל"ח.

יכ"פ = יום כיפורים.

יח' = יחזקאל.

יר' = ירמיה.

ירוש' = ירושלמי.

יש' = ישעיה.

כ"י, כת"י = כתב יד.

כת"ו = כתב יד ואטיקאן.

כמ"ש = כמו שכתתי, כמו שכתוב.

כת"ק = כתב יד קויפמן למשנה, דפוס צילום, ירושלים תשכ"ח.

ליברמן, יוונית ויוונית = שאול ליברמן, יוונית ויוונית בארץ ישראל, ירושלים תשכ"ג.

מאן = J. Mann, The Bible as read and preached in the Old Synagogue, Cincinnati 1940.

מאן, חלק ב = כנ"ל, The Bible etc. J. Mann and J. Sonne, Cincinnati 1966.

מאן, החלק העברי = נספח עברי לחלק א המכיל קטעי מדרשים מהגניזה ומאמרי ילמדנו מילקוט תלמוד תורה.

מבוא לנוה"מ = י.נ. אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, מהדורה שניה, ירושלים תשכ"ד.

מדה"ג = מדרש הגדול, בראשית מהדורת מרדכי מרגליות, ירושלים תש"ז; שמות מהד' הנ"ל,

ירושלים תשט"ז; ויקרא, מהדורת נחום אליהו רבינוביץ, ניו-יורק תר"צ; במדבר מהד' צבי מאיר רבינוביץ, ירושלים תשכ"ז; דברים, מהד' הרב שלמה פיש, ירושלים תשל"ג. מהד' = מהדורת.

מו"ק = מועד קטן.

מורטון = A. Murtonen, Materials for a non Masoretic Hebrew Grammar, Helsinki 1958.

מח"י = מחזור יניי מהדורת ישראל דוידזון, עם הערות לוי גינצבורג, נויארק תרע"ט. מחקרי יניי = מ. זולאי, מחקרי יניי, בצירוף רשימה ביבליוגרפית מכל פיוטיו בגניזה ובדפוס, נדפס ב'ידיעות המכון לחקר השירה העברית', כרך שני, ברלין תרצ"ו.

מירסקי אהרן, מחצבתן של צורות הפיוט = נדפס ב'ידיעות המכון לחקר השירה העברית', כרך שביעי, ירושלים תשי"ח, עמ' 3-123.

מירסקי, פיוטי יוסי בן יוסי, ירושלים תשל"ז.

מכילתא דר"י = מכילתא דרבי ישמעאל, מהדורת חיים שאול הורביץ וי"א רבין, מהדורה שניה, ירושלים תש"ך.

מכילתא דרשב"י = מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, מהדורת י.נ. אפשטיין וע.צ. מלמד, ירושלים תשט"ו.

מל"א, מל"ב = מלכים א, מלכים ב.

מל"י = מלשון יוונית.

מנ"י = מנחת יהודה מאת י. תיאודור, ביאור והערות למדרש בראשית רבה. עי' בר"ר. מש' = משלי.

נו"א = נוסח אחר.

נו"א, נו"ב = נוסח א, נוסח ב.

נ"ל = נראה לי.

סדא"ר, סדא"ז = סדר אליה רבה וסדר אליהו זוטא, מהדורת מאיר איש שלום, מהד' ב, ירושלים תש"ך.

סדע"ר = סדר עולם רבה, מהדורת ב. ראטנער, ווילנא תרנ"ד.

סה"י = ספר היובל.

סי' = סימן.

ספרא = עי' תו"כ.

ספ"א, ספ"ב = סוף פרק א, סוף פרק ב.

ספרי במדבר = מהדורת ר' חיים שאול הורביץ, לייפציג תרע"ו.

ספרי זוטא = מצורף לספרי במדבר.

ספרי דברים = מהדורת אליעזר אריה פינקלשטיין, ברלין ת"ש, ניו-יורק תשכ"ט.

ספר הישוב = כרך א, בעריכת שמואל קליין, מהד' מצולמת, ירושלים תשל"ח.

ע"א, ע"ב = עמוד א, עמוד ב.

עדה"כ = על דרך הכתוב.

עה"פ = על הפסוק.

עה"ש = ערוך השלם (הוא ספר הערוך) מאת ח.י. קוהוט, וינה תרפ"ו.

ע"ז = עבודה זרה.

ע"י = עיין.

ע"ש = עיין שם.

ע"י = על ידי.

עיוני לשון = מ. זולאי, עיוני לשון בפיוטי ינאי, בידיעות המכון לחקר השירה העברית בירושלים, כרך ו, ירושלים תש"ו.

עכ"ל = עד כאן לשון.

עמ' = עמוד.

פ"א, פ"ב = פרק א, פרק ב.

פזמוני האנונימוס = מהדורת עזרא פליישר, ירושלים תשל"ד.

פ"י = פיוטי ינאי, מהדורת מ. זולאי, ברלין תחר"ץ.

פ"י וידר = ע"י ברשימת כתבי היד אות פ.

פסיקתא דר"כ = פסיקתא דרב כהנא, מהדורת דוב מנדלבוים, ניו-יורק תשכ"ב.

פס"ר = פסיקתא רבתי, מהדורת רמא"ש (ר' מאיר איש שלום), ווינא תר"מ.

פר"א, פדר"א = פרקי רבי אליעזר, עם ביאור הרד"ל (הרב דוד לוריא), ווארשא תרי"ב;

הנ"ל מהדורה מדעית, כתב יד ר' ח.מ. הורביץ, ויניציא ש"ד, צילום ירושלים תשל"ב.

פרקי לשון = ח. ילון, פרקי לשון, ירושלים תשל"א.

צונץ = ע"י מבוא הע' 2.

צילומי בורקט-טיילור = ע"י בסוף רשימת כתבי היד.

צ"ל = צריך לומר, להיות, לנקד.

צפ' = צפניה.

קופר = ע"י רשימת כתבי היד אות ט.

קוטשר, הלשון והרקע = י. קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו — השלמה

ממגילות המלח, ירושלים תשי"ט.

קוטשר, לשון חז"ל = נדפס בספר חנוך ילון, ירושלים תשכ"ג, עמ' 246–280.

קוטשר, מחקרים בארמית גלילית, תרביץ כא–כג (תש"י–תשי"ב).

קלאר ב = מחקרים ועיונים, תשי"ד, הוצאת מחברות לספרות.

קר' = קרובה.

ראב"ע = ר' אברהם אבן-עזרא.

רבינוביץ, הלכה ואגדה = צ.מ. רבינוביץ, הלכה ואגדה בפיוטי ינאי, תל-אביב תשכ"ה.

רד"ל = ר' דוד לוריא.

רד"ק = ר' דוד קמחי.

ר"ה = ראש השנה.

רֶוֹל = E.J. Revell, Hebrew Texts with Palestinian Vocalization, Toronto 1970.

רו"ר = רות רבה.

ר"ל = רוצה לומר.

רמב"ן = ר' משה בן נחמן.

רמב"ם = ר' משה בן מיימון.

רס"ג = רב סעדיה גאון.

רע"ב = ר' עובדיה מברטנורא.

- שה"ש = שיר השירים.
 שהש"ר = מדרש שיר השירים רבה, ווילנא תרמ"ה.
 שהש"ז = אגדת שיר השירים, מהדורת ש.ז. שכטר, קמברידז' 1896.
 שו' = שורה, שורות.
 שו"כ = שור או כשב.
 שו"ע = שולחן ערוך.
 שופ' = שופטים.
 שו"ת = שאלות ותשובות.
 שמ"א = שמואל א.
 שמ"ב = שמואל ב.
 שמע"צ = שמיני עצרת.
 שמ"ר = מדרש שמות רבה.
 תה' = תהלים.
 תוספתא = עפ"י כת"י ערפורט ווינה, מהדורת מ.ש. צוקרמאנדל, ירושלים ת"ש.
 תוספתא = עפ"י כת"י ווינה, מהדורת שאול ליברמן, סדרים זרעים, מועד נשים, ניוארק תשט"ו-תשל"ג.
 תוספתא כפשוטה = לסדרים הנ"ל מאת שאול ליברמן, תשט"ו-תשל"ג.
 תו"כ = תורת כהנים, ספרא מהדורת א.ה. ווייס, ווינה תרכ"ב; תו"כ עפ"י כתב יד רומי מנוקד, מהדורת א.א. פינקלשטיין, ניו-יורק תשי"ז.
 תנח' = מדרש תנחומא, מנטובה שכ"ג; ציוני הסימנים לפי דפוס ירושלים (לוויין-אפשטיין).
 תנח' בוכר = מדרש תנחומא, מהדורת שלמה בוכר דפוס צילום, ניו-יורק תש"ו.
 ת"א = תרגום אונקלוס.
 תרגום יונתן, חיב"ע = תרגום יונתן בן עוזיאל לתורה, מהדורת מ. גינזבורגר, ברלין תרס"ג.
 תרגום ירושלמי = לתורה מהדורת גינזבורגר, ברלין תרנ"ח.

H.U.C.A. = Hebrew Union College Annual.

Goitein S.D., A Mediterranean Society, Los-Angeles, 1967-1968.

Jones A.H., The later Roman Empire, Oxford 1973.

J.B.L. = Journal of Biblical Literature.

J.Q.R. = The Jewish Quarterly Review.

Kahle P. = The Cairo Geniza, Oxford 1959.

M.G.W.J. = Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums.

Vasiliev A.A. = History of the Byzantine Empire, 1970.

Wacholder Ben Zion, A History of the Sabbatical Readings of the Triennial Cycle, printed in the second edition of Mann, The Bible as read etc.

רשימת כתבי היד, מספריהם ותאוריהם*

א. ק = קמברידז', הסריה הישנה (T-S)

קט ¹⁰ T-S H 10 ²⁴ (57)	קא ¹³ T-S H 13 ² (32)
קט ⁵ T-S 13 H 2 ⁵ (18)	קב ⁷ T-S H 16 ⁷ (119)
קי ⁶ T-S 8 H 16 ⁶ (154)	קג ¹³ T-S 10 H 8 ¹³ (13)
קיח ¹³ T-S 13 H 2 ¹³ (31)	קד ⁷² T-S H 2 ⁷² (2)
קט ¹³ T-S 8 H 18 ¹³ (67)	קה ⁶⁴ T-S H 2 ⁶⁴ (26)
קכ ⁶ T-S 10 H 6 ⁶ (61)	קי ¹⁰ T-S 13 H 2 ¹⁰ (4)
קכא ⁴ T-S 13 H 2 ⁴ (29)	קי ⁴ T-S H 17 ⁴ (9)
קכב ¹ T-S 8 H 18 ¹ (65)	קח ² T-S 13 H 2 ² (47)
קכג ¹¹ T-S 13 H 2 ¹¹ (5)	קט ⁹ T-S 8 H 18 ⁹ (66)
קכד ⁵⁰ T-S 20:50 (111)	קי ⁴ T-S 13 H 4 ⁴ (33)
קכה ⁹¹ T-S H 14 ⁹¹ (138)	קיא ¹² T-S 13 H 2 ¹² (6)
קכו ⁶ T-S H 17 ⁶ (129)	קיב ¹³ T-S 8 H 13 ¹³ (62)
קכז ³ T-S 18 H 1 ³ (27)	קיג ²¹ T-S 8 H 21 ²¹ (35)
קכח ⁷⁸ Or. 1080, (15)	קייד ¹ T-S 18 H 1 ¹ (36)

קבט⁶⁰ T-S C 260 קטע המכיל פיוט ח מקרובה מ, הקטע מצורף למאמר מדרשי מעניין הסדר, נדפס בחלק העברי בספרו של The Bible as read etc. Mann, עמ' פג.

הרשימה מכילה מלבד סימני כתבי היד, גם תאורים של קטעי הגניזה החדשים שלא נדפסו במהדורת מ. זולאי. לתאור הקטעים שבמהדורת זולאי ובעלות ינאי עליהם מוקדש ספרו 'מחקרי ינאי' ולכן הסתפקתי בהזכרת סימני כתבי היד ומספריהם בסוגרים, בהתאם לספריו 'פיוטי ינאי' ו'מחקרי ינאי'. הקטעים החדשים מספריות קמברידז', הסריה הישנה, אוקספורד, לונדון (בריטיש מוזיאום), אדלר (ניר-יורק), שלא נכנסו למהדורת זולאי, סומנו בכוכב. בהם ניתן מלבד תאור כתבי היד, גם הוכחות על בעלות ינאי, לפי הסימנים שכתבתי במבוא. קטעי הגניזה מהסריה החדשה של ספריות קמברידז' = קס"ח — קמברידז' סריה חדשה, וקטעי גניזות קויפמן-בודפסט, כולם חדשים ונתגלו אחרי הופעת מהדורת זולאי.

- קל¹⁴ T-S 18 H 1 (28) קל¹⁷⁸ T-S H 17 (130)
קלא³³⁶⁰ Cambridge Add. 3360 (36) קל⁶² T-S H 6 (14)
קלב²⁷⁵ T-S H 2 (127) קלח³¹ T-S H 3 (53)
קלג²¹ T-S H 2 (21) קלט¹⁴²⁸ T-S H 14 (16)
קלד⁷⁷ T-S H 3 (3) קמ⁶⁶⁰ T-S H 6 (23)
קלה¹²⁷ Or. 1080 (155)

*קמ⁶⁵ T-S 10 H 6 שני דפי קלף, כתב מרובע, 15-17 שורות, מכיל בדף א שרידי יוצר ושבעתא לשבת, ובדף ב יוצר ליהושע: אהלל לאל המבורך ושרידי שני הפיוטים, שלשונם וצורתם (עשיריה) מעידות על בעלות ינאי (מ. זולאי, נוספות לפיוטי ינאי, עמ' 150); עיין ח"נ לקרובה ע¹.

קמב^{29a/26} T-S Misc 29a/26 דף אחד. מכיל התחלת עשירייה מקרובה קטו ואחריה פזמונים, עיין תאורם ב'פזמוני האנונימוס', עמ' 45.

קמג¹⁶¹ F T-S H 16 שני קטעים מדף אחד. כתב מרובע. בקטע א' פיוט לשבת חנוכה לפי סדר הנשיאים. ייתכן שהוא פיוט לינאי, בקטע ב הכתובת שמו[נה עשרה] חנוכה ובסופו חתימת שם הפייטן. נדפס בספרו של אדלמן Zur Frühgeschichte des Mahzor, עמ' ל, לא.

קמד⁷¹⁰ T-S H 7 (102)

קמה⁸³⁴ T-S H 8 (128)

קמז⁷¹⁹ T-S H 7 שני עמודים. כתב מרובע יפה. מכיל השלמות לפיוט ד, קדושתא ליום כיפור.

קמז¹⁴⁹⁰ S H 14 (12) קנד⁷⁵ T-S 10 H 7 (60)

קמח²³⁷ T-S H 2 (144) קנה¹⁵ T-S H 16 (58)

קמט¹⁴⁵⁶ T-S H 14 (25) קנו⁶⁸ T-S 10 H 6 (19)

קנ²²³ T-S K 22 (131) קנ¹ — בטל

קנא³¹⁰⁴ T-S H 3 (56) קנה²⁷ T-S 13 H 2 (30)

קנב³⁶ T-S H 3 (46) קנט⁶¹ T-S 6 H 6 (69)

קנג²⁵¹⁹ T-S K 25 (59)

בכת"י קנט נמצא פיוט ט מקרובה פו, אחריו מובא פיוט ז-ח מקרובה פט, המפייט את 'אשת חיל' (משלי לא, יט). בראשו כתוב: 'אחר ואשה כי יזוב', כלומר: פיוט אחר והוא לסדר ויקרא טו, כה. מ. זולאי כותב: 'צורתו וארכו, שאינם מן הרגילים בפיוטי ינאי, הם שנעלו בפני את הדלת להכרת בעליו. אולם משחזרתי והפכתי בו הוברר לי שאין כאן כל מקום לפקפק בבעלות ינאי. הלשון והריתמוס, חילופי חרוז וסטיה מן החרוז ועל הכל: הרוח הנסוכה על כל שורה ושורה, אינם מניחים אף צל של ספק בדבר מחברו האמיתי. מבנהו הוא מבנה פיוט ז בקרובה כו, ומבנה הקרובות לשה"ש. ואשר לסדר הרי אין כל סיבה לפקפק בכתובת הנ"ל

- (נוספות לפיוטי ינאי, מזכרת עמנואל, עמ' 151). לדבריו יש להוסיף כי גם תוכן הפיוט מקביל לדברי הפייטן, עיין בבאור לשורות 71, 85, 91, 103.
- קס"ה T-S H 16/4 (96)
- קס"ה T-S K 25¹² (10)
- קס"ה Cambridge Univ. Library T-S 16⁹⁸. שני דפים. מכתבי היד הקדומים ביותר (המאה ה-8 בערך) פלימפסט, מכיל קרובות צג, צד. בשולי כתב היד שרידי תרגום עקילס ביוונית. המשך לצילומי Burqit. אותיות מרובעות. צורת הפיוטים לפי מבנה השיר. בניקוד א"י.
- קס"ה T-S H 6⁸⁸ (24)
- קס"ה T-S H 22¹⁰ (68)
- קס"ה T-S 13 H 3² דף אחד. כתב מרובע. מכיל השלמות וח"נ לקרובות קמ, קמא. נתפרסמו על ידי יוסף יהלום, לשוננו לא (תשכ"ז), עמ' 211-216.

ב. קס"ח = קמברידז' הסריה החדשה (N-S)

- קס"ח¹ (T-S N-S 117/42) שרידים מקרובה ט ותחילת קרובה י. אותיות מרובעות בניקוד א"י. השרידים מכילים ח"נ והשלמות לכתבי היד האחרים לאותה קרובה ששם הפייטן חתום בה. בספרו של רנול סומן כתב היד N-S 117/6.
- קס"ח² (N-S 274/4e) השלמות וח"נ לקרובה י. אותיות מרובעות, בניקוד חלקי, אין בו הבדל בין צירה לסגול, כגון: והוצאתו, עושיהם.
- קס"ח³ (N-S 275/16) השלמות וח"נ לקרובות יב, יג. אותיות מרובעות, ניקוד א"י. נראה שהוא זהה לכ"י קס"ח².
- קס"ח⁴ (N-S 149/5) ח"נ לקרובה יד, פיוט ז, ולפני זה כמה שורות. ייתכן שהן לקרובה זו: ברית כורת הברית / הבט לברית / ולא תחולל ברית / כי אין לנו כי אם זאת הברית / והגיון לוחות ברית / אשר בארון הברית / אלהי הברית חי וקיים וג'; באותו דף נמצא שריד של י"ח לשיר השירים המתחיל 'ישקני בשמחת חתן וכלה' ומכיל פיוטים לברכות מגן ומחיה ומסיים 'כתר יתנו'.
- קס"ח⁵ (N-S 249/7) מכיל פיוטים מקרובות כט, ל (כולה), לא. כתב יד עתיק. אותיות מרובעות בניקוד א"י בחתימת שם הפייטן, כנראה הן חלק מכת"י שלם שהכיל כל פיוטי ינאי והמשכו בכ"י ז (=זנה).
- קס"ח⁶ (N-S 308/28) קטע משלים לקרובה לא (קס"ח⁵).
- קס"ח⁷ (N-S 235/61) קטעים לקויים, מכילים השלמות וח"נ לקרובות לו, מ. אותיות מרובעות בלי ניקוד.

קס"ח⁸ (N-S 108/17) שני עמודים, כתב מרובע, בלי ניקוד. מכיל פיוט ה מקרובה נט (ספק אם מספרו 1 N-S 276). בעמ' א פזמונים מעניין קבלת התורה, מתחיל: פז' בהר סיני נועד, רם שוכן עד וכו', פז' יקרה מפנינים וכו', פז' יודע תעלומות כל לב וכו', ואחריו בעמ' ב כתובת: עשירייה לינאי: אלהים אתם לנו וכו', אחריו פיוט; אויילו חילים וכו'. אחר: אם תאלף ברה וכו'.

קס"ח⁹ (N-S 96/35) כתב יד מרובע, דומה לכ"י קס"ח⁸. מכיל פיוט ה מקרובה מ. הכותרת: עשיריה אחד באחד וכו'. אחריו פז' אברך, כגער וכו' אדוני שאל וכו' בני אב וכו', אחד גביע וכו', פז' מחלצי אברהם וכו'.

קס"ח¹⁰ (לצערי חסר הסימון, הצילום נמצא אצלי), כתב מרובע. לקוי מאד. ניקוד א"י חלקי. מכיל פיוטים ז¹, ז², ח, ט מקרובה מ.

קס"ח¹¹ (N-S 235/30) ששה קטעים חסרים לאורכם. מכילים השלמות וח"נ לפיוטים ו-ט מקרובה מ. לפיוט א נוספו פסוקים חדשים. אחרי 'ונ' כי הנה המלכים' נוסף: ונא' נדיבי עמים וגו', ונא' עושה נפלאות ע' לא' ח' וגו', ונא' מענה רך ישיב חמה, ונא' לייש גבור וגו', ונא' חמת מלך ואיש חכם יכפרנה, ונא' מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב אלהים את שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל, עמך הקרואים בנים, עד מתי יהיו ביד צרים נתונים, קדוש חי לעד שוכן שמי מעונים. קס"ח¹² (N-S 235/85) שני עמודים. כתב מרובע, מכיל פיוט ט מקרובה יד. כה"י מתחיל בפיוט 'אז בעת מל אב וכו', מגן ישעך וכו', סילוף ערלה וכו', עיין להלן קס"ח 59, 60.

קס"ח¹³ (N-S 123/9-117/6; N-S 117⁴⁵ 44) שרידים קטנים המכילים השלמות וח"נ לקרובות טו, טז, בניקוד א"י.

קס"ח¹⁴ (N-S 108/72) כתב מרובע. מכיל פיוט ה מקרובה נט. הכותרת: 'עשיריה לר' ינאי ז'ל'. הפיוט נמצא בקרובה לפסח. אחריו: קרן גבירה, גדע במהרה, פז' טובים דודיך וכו', ב' האל הקדוש, אתה בחרתנו כול'.

קס"ח¹⁵ (N-S 275/9) דף אחד. מכיל בין פיוטים שונים תלת דפורענותא את הפיוטים ח, ט לקדושתא 'דברי'. בהמשך הקטע: מן הכהנים אימנתה נביא וכו', פז' דם עבדיך כמים וכו', בר' כהנים. אף בענתות וכו', פז' מלך לא אבה וכו'. כולם לתלת דפורענותא.

קס"ח¹⁶ (N-S 115/186) שני דפים מכת"י עתיק. אותיות מרובעות. מכילים פיוטים ד-ט לקרובה סט, פיוט א לקרובה ע. כתה"י לקוי באמצע בכמה מקומות. מסודר לפי מבנה הפיוטים.

קס"ח¹⁷ (N-S 235/1) שני עמודים. כתב מורחי מרובע. מכיל פיוטים ו, ז¹, ז² מקרובה פא. סגנונם וההקבלות לנויי לשון אחרים, מוכיחים את בעלות ייני, עיין בבאור לשורות 3, 5, 9, 10. הקטע מכיל: אישים המחשישים וכו', פז' מכפרי חטא וכו', ובכץ קח את אהרן . . . העולם בראתה וכו', פז' במרעים אל תתחר וכו'. אהוב

תתנו וכו', פז' המלמד לאדם דעת וכו' (נדפס בפזמוני האנונימוס, עמ' 191).
אחר, קח את אפוד וכו', לשרת בקידושים וכו', אמצת אחוזת אות (ינאי).
קס"ח¹⁸ (N-S 275/17) שרידים מפיוט ט, קרובה פד². שני דפים המכילים שרידים
אחדים מקרובת יח. כתה"י מתחיל: 'כי הנה יעמוד השר מיכאל וכו', ב[רוך]
מקבץ, יונתי כלולה וכו' ב[רוך] שובר, מצאוני מחנות וכו', ולפניהם שני הקטעים
שלפנינו: תולדות הולדת וכו', בעצמותיו להעצים וכו' ב[רוך], ואתה קדוש, אב כל
ילדך וכו'.

קס"ח¹⁹ (N-S 278/106) סוף פיוט ט מקרובה נט.
קס"ח²⁰ (N-S 275/76) פיוט ט מקרובה נט בצירוף 'ממקומו'. הקטע נמצא בין
פיוטי תפילת שבע לשבועות. תחילתו בסיום הקדושה, אחריו פיוט: אומר עם כאו
קשבו, האל הקדוש, אתה בחרתנו, המבשרות זאת אומר וכו', המחזיר מודים, צבא
רעים (הטוב), כהנים . . . הכינם עליונים וכו' אחריו 'רהט': יפה בשיר פצתה וכו',
בצבאות מחנות וכו' ממקומו וכו'. ייתכן שהפיוט הועבר לכאן מתוך קרובה
לשבועות, אבל בגלל תוכנו הצגתיו כאן.
קס"ח²¹ (N-S 126/56) שריד מפיוט ח קרובה פא. כתה"י מכיל פיוטים נוספים
לאותו סדר: קח את אפוד וכו' פז'[מן] ראשון ואחרון וכו' (נדפס ב'פזמוני
האנונימוס', עמ' 190), מגיש ניחוח וכו'.

קס"ח²² (N-S 301/28) פיוטים ז-ט מקרובה ל בצירוף כ"י קס"ח³.
קס"ח²³ (N-S 278/12) שני עמודים בכתב מרובע, מכילים שרידים מקרובות קמט,
קנא. כתב היד לקוי מאוד. בכל עמוד נשאר פס צר בצורת משולש. מבנה הקרובות
וסגנון, בצירוף שם הפייטן מוכיחים את בעלות ינאי.
קס"ח²⁴ (N-S 235/120) כתב מרובע. הכותרת: ונעריצך. מכיל פיוט ב מ'קטעים
נוספים לשבת נחמו'. הקטע נמצא גם בכת"י קס"ח⁴⁵.
קס"ח²⁵ (N-S 273/75) שני עמודים. כתב מרובע. מכילים פיוטים ח, ט מקרובה לט.
הכותרת: ונעריצך אלהינו. כתב היד מתחיל בפיוט 'מאמת יש . . . לבראשית לח, א
(וירד יהודה), אחריו פזמון 'מיקרו הונטה', שנדפס ב'פזמוני האנונימוס', עמ' 121,
אחריו הפיוט 'איש אשר מאחים הופרד', איש יהודה, ושני הפיוטים שבקרובה
שלפנינו. סגנונם ופיוט ט מעידים על בעלות ינאי.

קס"ח²⁶ (N-S 275/79) כה"י מכיל פיוט ט מקרובה כ. אחריו הפיוט: ויבא יצחק
האהלה שרה אמו וכו'.

קס"ח²⁷ (N-S 276/44) פיוט ט מקרובה נב. בין פיוטי שבעתא לפסח. מכיל: פז'
טובים דודך וכו', אתה בחרתנו, רוצה עבודה וכו', ב' הטוב, למשיחי אביא, ב'
המב[רוך], שאי כפים וכו', כול ימי חיינו וכו'.

קס"ח²⁸ (N-S 275/150) שני דפים. כת"י עתיק, אותיות מרובעות מכילים פיוטים
ג-ה לקרובת 'עשר תעשר', בחתימת שם הפייטן.

קס"ח²⁹ (N-S 240/3) פיוט ה מקרובה נה, הכותרת: 'עשירייה לויושע דר' ינאי, כתב היד מרובע עתיק. משלים את החסר במהדורת זולאי, בעמוד השני פיוט, 'מכות עשר לקו בים' וכותרתו 'חורן עשירייה'. חלק ממנו נמצא בגנוי שכטר, ח"א, עמ' 137, ומיוחס לר' יוסף אלברדאני. בשולי הקטע פיוט נוסף בכותרת 'חורן לשמעון' (בר מגס) מתחיל: 'מדוחק ומלחץ' וכו', עיין ח"נ.

קס"ח³⁰ (N-S 235/42) פיוטים ג-ח, ז מקרובה נו. משלימים את קרובת ינאי במהדורת זולאי. בפיוט ג חתימת שם הפייטן. כתב מזרחי מנוקד.

קס"ח³¹ (N-S 276/181) שני דפים, כתיבה מזרחית. מכיל פיוט ט מקרובה נט. בצירוף פיוטים לתפילת שבע מעניין קבלת התורה. מתחיל 'אמנם השיבו וכו', ומסיים האל הקדוש, אחריו 'המבשרות זאת אומר (כמו בקס"ח²⁰)', אחריו 'צבא רעים כשר יתרו וכו', אחריו בצבאות מחנות וכו', ממקומו. הסיום תמאם אל שבע (סיום השבעתא).

קס"ח³² (N-S 276/7) שני עמודים. כתב מזרחי. מכיל פיוט ה מקרובה נט. קס"ח³³ (N-S 278/117) דף אחד. כתב מרובע. קטע מפיוט ו, קרובה יג. אחריו תחילת הפזמון 'אב ואם נעצרו מלדה וכו', הובא בשלמות בפזמוני האנונימוס, עמ' 84.

קס"ח³⁴ (N-S 235/85) פיוט ט מקרובה נט. אותיות מרובעות. מנוקד. בעמ' ב' שרידי פיוט לשבועות (קבלת התורה). מתחיל... לשפל הרים וכו', על ידי גם לא איש דברים וכו'.

קס"ח³⁵ (N-S 235/37) כתב יד מזרחי מנוקד. מכיל פיוטים ז-ט מקרובה לפרשת 'זכור'. מכיל גם שבעתא לשבת 'זכור'. מתחיל: זכור הרעת מעשה דולק, זכור זר אשר עף כילקים וכו', ב' מקדש השבת, [זכור]... עננים שלילנו לחלק וכו', ב'שאותך, זכר זועם וכו', עיין ח"נ לפרשת זכור. כתב היד דומה לקס"ח⁵⁸.

קס"ח³⁶ (N-S 110/6) כתב מזרחי מרובע. מכיל פיוטים ז¹-ט מקרובה צ. כהה"י מתחיל בפיוט ז. אתה הוא אלהינו תאמירנו לך לאומה וכו', כי תפארתך בתמימים וכו'. נשחטים על שמך וכו'. באותו דף פיוטים נוספים: הכותרת 'אחרי מות', גבר אשר בתעודה וכו', פזמ' לעדת קומי קשוב וכו' (נדפס בפזמוני האנונימוס, עמ' 207). לסדר כמעשה ארץ מצרים, אחריו: אחד עליכם תמליכו (פזמוני האנונימוס, עמ' 208). כהה"י דומה לקס"ח³⁷. בעלות ינאי ניכרת מפיוט ט, מלשונו ומסגנונו, עיין שורות 44, 46.

קס"ח³⁷ (N-S 110/10) שרידי פיוטים והשלמות לקרובות צח, צט.

קס"ח³⁸ (N-S 276/181) שרידי פיוט לקדושתא 'זכור'.

קס"ח³⁹ (N-S 116/16) שני דפים. כתב מרובע. מכילים פיוטים א-ה מקדושתא לשבת חנוכה. כתב היד מכיל גם פיוט לר' אלעזר הקליר. תחילתו מטושטשת.

ובאמצע סילוק: מנשה . . . אפרים, שקול מנשה כאפרים וכו', לא במחלקים אפרים וכו', וכמו צדיק זה כן צדיק זה וכו'. כתב היד עתיק מתחילת המאה ה"א. קס"ח⁴⁰ (N-S 96/65) שני דפים. כתיבה מזרחית דומה לקס"ח^{36,37}. מכילים מלבד פיוטים ד, ה מקרובה קו, פיוטים נוספים לבמ' ה, יא: נשא את ראש וכו' מעת בידיה חטאה (ינאי), אשה בעולת בעל וכו' אשה לאישה (ינאי), אישה יקחנה (פזמוני האנונימוס, עמ' 235). גם כמו עשת (ינאי), מידות סוטה וכו', אם השקתה לזרים (פזמוני האנונימוס, עמ' 234), חומדיה בעודם חיים (שם, עמ' 236), אם לא נטמאה וכו', אם לא נטמאה בכילוליה (שם, עמ' 236).

קס"ח⁴¹ (N-S 275/59b) כתב יד מנוקד ניקוד חלקי. חלק מכת"י שהכיל פיוטי ינאי מאותו סופר, כגון קס"ח³⁰, קס"ח⁴⁴. כתב היד מהמאה ה"א. מכיל השלמות וח"נ לקדושתא שמיני עצרת.

קס"ח⁴² (N-S 235/107) שני עמודים. אותיות מרובעות. כתה"י לקוי וחסר באמצע. מכילים פיוטים א-ג מקרובה קי. בפיוט ג נשארה חתימת הפייטן. עמ' ב מכיל פיוטים ז-ח מקרובה קט.

קס"ח⁴³ (N-S 116/56) פיוטים ח-ט מקרובה קיד וב-ה מקרובה קטו, אותיות מרובעות גדולות. הפיוטים ערוכים לפי החרוז. כל פיוט בצורה אחרת. מכתבי היד העתיקים ביותר של פיוטי ינאי. מהמאה העשירית בערך.

קס"ח⁴⁴ (N-S 235/100) פיוטים א-ב לקדושתא שמיני עצרת. והוא חלק מכתב יד קס"ח⁴¹ מאותו סופר.

קס"ח⁴⁵ (N-S 108/144) שני דפים, כתב מזרחי. מכיל פיוט ה מקטעים נוספים לשבת נחמו. כתב היד מתחיל בפיוט ח: שתקרב עונת הגאולה, שלפי צורתו ותוכנו בבעלות ינאי, אחרי זה 'אמרת נחמו נחמו עמי', שהובא בפיוטי ינאי, זולאי, עמ' שטו, אחריו עשירייה: אמנם שתי נחמות וכו' אנונים בחרבן ציון אנהו וכו'. פז' שישו ושמחו וכו'. פיוט ח שתקרב וכו' נמצא גם בקס"ח²⁴ וא'.

קס"ח⁴⁶ (N-S 115/73) שני עמודים. כתב מרובע, לקוי. בחתימת שם הפייטן. מכילים השלמות ופיוטים ה, ו מקרובה קי, ו, ז מקרובה קיא. בשולי העמודים מדובקים שני קטעים לקויים מאוד: פעליהם . . . חשך לא קיימים . . . ביכלימה נא שלו . . . שלהבת יהו עמ . . . וכן תזריח עלי[הם] . . . הר הזיתים . . . ונדליק לך ממ . . . נירינו ותגיה . . . מאיר מחושך . . . בעמ' ב: ותהיה לנו אז לאור . . . כימי עולם . . . ותחליף . . . ותשנה אורות . . . ומאיר ומרדים [מו]חץ ורופא. מוריד . . . אתה הייתה.

קס"ח⁴⁷ (N-S 93/47) שני עמודים: כתב מרובע מזרחי דומה לקס"ח⁴². מכילים השלמות וח"נ לפיוטים ו-ח מקרובה קכב, פיוט א מקרובה קכג. קס"ח⁴⁸ (N-S 289/171) השלמה לפיוט ח מקרובה קט. הכתב דומה לכת"י (אוקספורד) יז.

קס"ח⁴⁹ (N-S 115/174) שני דפים המכילים פיוטים ה-2 מקרובה קלו, פיוט ח מקרובה קמב, שרידים מקרובה קמג כתב יד לקוי מאוד. אותיות מרובעות. קס"ח⁵⁰ (N-S 115/1) דף אחד. אותיות מרובעות. באמצע הדף חסרים חצאי שורות אחדים. מכיל שרידי פיוטים מקרובה קלז, פיוטים א-ט מקרובה מ (פיוט ט חסר במהדורות זולאי), פיוטים א-ד, ו מקרובה קמא. פיוטים ה, ו, ט מקרובה קמג יוחסו על-ידי מ. זולאי לקרובה ע, שמות לב, טו (ויפן וירד), אבל הכותרת שבכתב היד 'בעת ההיא' (דב' יא), המלים 'חקקי הכתב' ועוד, מעידים שהפיוטים שייכים לקרובה קמג (הערת ע. פליישר). כתב היד הוא מהמאה הי"א.

קס"ח⁵¹ (N-S 275/73) כתב היד מכיל פיוט ט מקדושתא 'דברי'. אחריו קטע משבעתא 'דברי' שנדפסה בפיוטי ינאי, עמ' רפז עד ב' מחיה, אחריו שריד ג ל'דברי' המתחיל עיניך פקוחות וכו', אזכירה ימים וכו' דברי קינים הפוך לשמחה וכו'.

קס"ח⁵² (N-S 275/198) כתב יד לקוי מאוד מכיל פיוט ט מקדושתא 'דברי', בצירוף פיוט ארוך ל'דברי' שכל בית שלו מתחיל 'דברי ירמיה'.

קס"ח⁵³ (N-S 111/63) דף אחד. כתב מזרחי מהמאה הי"א. כתב ידו של עלי הכהן בן יחזקאל, ירושלמי (הערת פרופ' מ. גיל). מכיל פיוטים א, ב, ז¹, ז², מקרובה קנח.

קס"ח⁵⁴ (N-S 149/4) שני דפים כפולי עמודים. מכיל השלמות לקרובות קסג, קסה. כתב היד מתחיל בפיוט אתא יום קרבו ימים (ינאי). אחריו שפך שיחו, ללוקח רוחו, וצור הבטיחו וכו'. אחריו: הוקרב יום להיאסף וכו' קדושה, לנו טעם ארבעים במדבר וכו', אתה בחרת, משה ממלט בנים וכו', מקדש זמנים, רוצה... קהלת... כאהלי קדר, ב' הטוב ומטיב, אחריו וזאת הברכה, וזאת אומן באמונתו וכו' (ינאי).

קס"ח⁵⁵ (N-S 117/29) דף אחד. כתב מרובע מהמאה הי"א. מכיל פיוטים ב-ה מקרובה קסד בחתימת שם הפייטן. נדפס תחילה בצירוף ביאורי בספר היובל לא"מ הברמן, שי להימן, עמ' 275.

קס"ח⁵⁶ (N-S 115/36) קרובה שנייה לשור או כשב. כתב יד עתיק. אותיות מרובעות. בחתימת שם הפייטן.

קס"ח⁵⁷ (N-S 243/148) דף אחד, אותיות מרובעות. מכיל ההתחלה והסיום של שבעתא לפסח. בראש כתב היד סיום של פיוט אחר: ערבה בפסח לעם חפץ ארץ וכו'.

קס"ח⁵⁸ (N-S 235/96) שני דפים כפולי עמודים. כתב מזרחי מרובע. מכילים שרידי סילוק לשבועות ופיוטים ל'דברי'. תוכנם: הכותרת: 'דברי' אנשתי מכהן לי בתוכחתו וכו', אחר, דברי איש וכו', פז' שתי אזנם ערלה וכו', אופן דברי איש, אתה ממחר נחמות וכו', פז' שמעתי קושי וכו', פז' קול ציוי צורנו וכו', מכאן

ואילך פיוטים לשבועות. אמן שחקה וכו', פז' יקרה מפנינים וכו', פז' אשרי הגוי תופשי ישינה וכו', כי ביום שמחתך (ינאי). כי כל ההרים וכו', וכלם היו בסיני וכו', בשלושה דברים עולמך העמדתה וכו' (ינאי) קולו על המים וכו' פעמים. לא תשא וכו', האל הק', וכל העם וכו', המחזיר, ואת הלפידים וכו', האל הטוב, ברכת כהנים, ארוכה מארץ וג', עניני עניני אלהי צדקי וכו', מלכי צורי וכו'. הפיוט 'כי כל ההרים פסלתה נמצא בפיוטי ינאי, עמ' שעב, בין המסופקים. כתב היד דומה לקס"ח³⁸.

קס"ח⁵⁹ (N-S 243/59) שריד מפיוט ט קרובה יד. כתה"י מכיל פיוט: 'אז בעת מל אב' וכו', לי מגן ישעך וכו', הרופא לשבורי לב וכו'. עיין להלן קס"ח⁶⁰.
קס"ח⁶⁰ (N-S 275/71) שרידי פיוט ט מקרובה יד. כתה"י מתחיל בפיוט: הרופא לשבורי לב. אחריו כתובת 'אופן' בבטחון ואומץ וכו' (ינאי), אז בעת מל אב וכו', לפי א"ב עד אות מ ועד בכלל, ייתכן שהוא לינאי.
קס"ח⁶¹ (N-S 101/3) פיוט ז מקרובה נג.

ג. א = אוקספורד (Bodleian Library)

א"א (90) Ms. Heb. f. 108 29–30

בפיוטי ינאי מהד' זולאי, עמ' 1 נדפס פיוט ט בלבד מקרובה א (בראשית ברא). במחקרי ינאי עמ' שסא הזכיר מ. זולאי שכתב היד כולל גם סילוק ארוך, 'שיש בו מסימני פיוטי ינאי', משום מה לא הדפיס את הסילוק במהדורה שלו. כתב מרובע. שני דפים. ובכל דף שני עמודים. מכיל תאור הבריאה בשבעת הימים.

א"ב (84) Ms. Heb. c 39 עיין תאור כתב היד גם בפזמוני האנונימוס עמ' 47–48.

א"ג (41) Ms. Heb. C 20/3

א"ד (40) Ms. Heb. H d. 25

א"ה (34) Ms. Heb. e 73 f. 75

א"ו (86) Ms. Heb. e 34

א"ז (39) Ms. Heb. e 34 f. 33

א"ח (54) Bodl. e 96/13

א"ט (50) Ms. H. f. 48 עיין גם פזמוני האנונימוס, עמ' 49.

א"י (87) Ms. H. e 69 עיין, שם.

א"יא (42) Ms. H. f. 36

א"יב (114) Bodl. 2714/5 Heb. d 41/15

א"יג (113) Bodl. 2708/17, 18

א"יד (79) Bodl. 2699/2

אטי Ms. Heb. d. 55/4-12 (7)

אטי Ms. Heb. d. 63/102 (17)

א" Ms. Heb. e. 35/51-52. דף אחד שני עמודים. כתב מרובע יפה על קלף. מכיל פיוטים ג, ד, ה (עד 'הלא כאשר') מקרובה קד (במ' ג,א). פיוט ג בחתימת שם הפייטן משלים את כת"י קסא, בכתב היד אחרי פיוט ג חסרים הפסוקים הנמצאים במהדורת זולאי (עמ' קפ). מכאן שכתב היד מכיל קטעים מפיוטי ינאי, לא על הסדר. עמ' ב, מכיל פיוטים ד, ה מקרובה קיא, כפי שמעיד תכנם (במ' יא,טז) 'אספה לי שבעים איש'. כנראה פיוט ח מקרובה קט הוא המשך מאותו כתב היד, שהכיל מבחר פיוטי ינאי לא כסדרם לקרובות במדבר.

אטי Ms. H. e 37 (83)

אטי Ms. H. e 39 (85) עיין תאור כה"י גם בפזמוני האנונימוס, עמ' 47.

א" Bodl. 2852/12 מכיל פיוט ט מקרובה נט (עיין זולאי, נוספות לפיוטי ינאי, עמ' 158).

ד. ב = בריטיש מוזיאון בלונדון

בא Br. Mus. Or. 5557S/23 (82)

בב Br. Mus. Or. 5557S/16 (81)

בג Br. Mus. Or. 5557A/72 (73)

בי Br. Mus. Or. 5557O/75 (133)

בה Br. Mus. Or. 5557O/97 (76)

בי Br. Mus. Or. 5557R/10 (78)

בי Br. Mus. Or. 5557H/40, 41 (74)

בח Br. Mus. Or. 6197/3 (118)

בט Br. Mus. Or. 5557J/28 (75)

בי Br. Mus. Or. 6197/3 = ג"ג, עמ' 11.

ב"א Br. Mus. Or. 5557H/14 דף אחד. כתב מזרחי. מכיל פיוטים ח, ט, ל'אנכי משב דנחמחא'. כפי שמעיד תוכנם. בעמ' א סיום של פיוט לפסח.

ה. כתב יד ד = אדלר ENA ניו-יורק

דא ENA 2221/9 (134)

דב ENA 2342/8. אותיות מרובעות, בניקוד בבלי. קטעים מכילים השלמות וח"נ לקרובות קכב, קכג (שפיגל-דיז מצ'ו, עמ' 333-337. Sefarad).

ד' Adler 2161/8 (94)

ד' ENA 2673/38. קטע מכיל השלמות לקרובה קיז, אותיות מרובעות בניקוד עליון. כנראה חלק מכתב יד שלם, הכתב דומה לד'.

ד' ENA 2868/36. שני ז'פים. אותיות מרובעות. ניקוד חלקי. מכיל סילוק לשבת נחמו. פיוט ח (או ז-ח) ארוך מאוד. דרכי השירה, חילופי הריחמוס, ההקבלות וההמשך בפיוט ט: קדוש ק' וכו', ממקומו, מעידים על בעלות ינאי. תוכנם מקביל לתוכן פיוט ט הארוך. ההקבלות בין מקדש מעלה למקדש מטה דומות למקבילות בין משכן מעלה למשכן מטה בקרובה לחנוכה.

ד' ENA 2694/27 (124)

ד' ENA 2578/29. השלמות וח"נ לקרובה קיט קטעים דומים לו; ד' (שפיגל-מצ'ו, עמ' 331-333).

ד' ENA 2020/19 + 2578/1, 2. השלמות לקרובות נ, נא, אותיות מרובעות בניקוד בבלי (שפיגל-דיז מצ'ו, עמ' 325-330).

ד' ENA 1640/38. קטע המכיל ארבע שורות מפיוט ו קרובה נ (מ. זולאי, נוספות לפיוטי ינאי, עמ' 155).

ד' ENA 962 (22)

ד' ENA 414/1-6 (63)

ד' ENA 2875/4 (112)

ד' ENA 2672/19. שני דפים, אותיות מרובעות. מכילים השלמות לקרובה סד (פיוטים ו, ז', ז', ח) בצירוף פיוטים א-ו מקרובה סה. כתב היד לקוי בשוליים. מכל שורה חסרות שלוש תיבות. כתב היד הוא חלק מאוסף שלם של קרובות ינאי מאותו כתב של כ"י ק"ב (T-S H 316) קרובה סג.

ד' ENA 3424/1 מכיל פיוטים ו, ז', ז', ח לקרובה קטז ומשלים את הנדפס בפיוטי ינאי מכת"י ק". בסופו התחלת קרובה קיט.

ד' ENA N-S 4:7 פיוט ט, שריד מקרובה לאחד הרגלים.

ו. פ = כתב יד קויפמן, בודפסט

פ¹ (וידר 25) שריד ד מפיוטים נוספים ל'דברי'. בחזקת ודאי לינאי (זולאי, מזכרת עמנואל, עמ' 56).

המספרים והתאורים לפי שלמה וידר, 'רשימת הפיוטים והשירים בין כתבי הגניזה בספריית דוד קויפמן שבאקדמיה המדעית ההונגארית בבודפשט', נדפס ב'מזכרת עמנואל' לכבוד אברהם חיים לעף זצ"ל. בעריכת פרופ' אלכסנדר שייבר, בודאפשט תש"ו, עמ' 113-115. הפיוטים המיוחסים לינאי נדפסו ב'פיוטי ינאי' מאת שלמה וידר, תדפיס מתוך ספר היובל לפרופסור דוב הלר, בודאפשט תש"א. אני מודה לפרופ' שייבר על הספרים והתצלומים ששלח לי, כל הפיוטים לא נדפסו במהדורת זולאי.

- פ² (וידר, שם) כמה שורות מקדושתא 'דברי', עיין ח"נ לקדושתא 'דברי'.
- פ³ (וידר 10) שלושה בתים ראשונים ושלושה אחרונים משבעתא לפסח דר' ינאי.
- פ⁴ (וידר, שם) הקטע נמצא בין פיוטים שונים לתלת דפורענותא של ינאי ושל פייטנים אחרים. עיין בח"נ לשרידים נוספים לקרובות 'דברי'. שריד א.
- פ⁵ (וידר 11) קרובות מב, מג, מה. אותיות מרובעות יפות. דומות לכת"י ק"א וא"ה. קרובה מג בחתימת שם הפייטן.
- פ⁶ (וידר 121) קרובות קא, קב. שני דפי קלף. כתב מרובע בניקוד עליון (כבלי). כתיב השם: יס. סימן רפה. השי"ן הימנית מסומנת על-ידי שי"ן קטנה על האות. בקרובה קב חתימת שם הפייטן. כתב היד הוא המשך לכת"י ק"א.
- פ⁷ (וידר 29) שני דפי ניר. כתב מרובע. קרובה קיג. מכיל פיוטים לפרשת בהעלותך ולפרשת שלח לך (קיג). סגנונו ולשונו של ינאי, עיין זולאי, מזכרת עמנואל, שם, שהפיוטים 'קרובים לודאי של ינאי'.
- פ⁸ (וידר 25) שריד נוסף ל'שמעו' 'שמע אשמה', בין פיוטים שונים לתלת דפורענותא. 'קרוב לודאי לינאי' (זולאי, שם).
- פ⁹ (וידר 67h) פיוט ו מקרובה קכב.

ז. אוספים אחרים

- ג"י = גנזי ירושלים, מאוסף הרב שלמה אהרן וורטהימר, ירושלים תרס"א.
- ג"ש = גנזי שכטר, ספר ג, מאת ישראל דוידזון, נויארק תרפ"ח.
- דרופסי קולג' = Dropsie College (115-116) שרידים מקרובה נה נדפסו בגנזי שכטר ג, עמ' 55-56, 135.
- ה = קטעי גניזה מתוך אוסף הרצהרצוג ריינר מספר 77, ווינה (צילום במכון לכתבי יד, ירושלים), עיין ח"נ לקדושת ראש השנה. ארבעה דפים מכילים פיוטים לראש השנה. כתב יד מרובע עתיק. תוכנו: סיום פסוקי פיוט ג של קרובת ינאי, אחריהם פיוט ד קרן השור וכו', אחריו פיוט ה: אז שופר שלם וכו', אחריו פיוט ו (ינאי) ארבעה פרקים בעולם וכו', אחריו קקלאר לאלעזר (הקליר) אדרת ממלכה וכו', אחריו פיוט אאמיצך אנעים שבחך וכו'. אחריו הפיוט: מלך עליון, אל דר במרום וכו' שבמחזור אשכנז למוסף ר"ה (ר"א הקליר). הלשון והריתמוס, חילופי החרוז, טעמי המצוות, החרוזים הדומים לאלה שבקרובות אחרות, המלים האופייניות לינאי מעידים שהפיוטים ג-ו שייכים לינאי (עיין בבאור לשורות 24, 26, 58).
- ו = אוסף הגניזה של קהילת ורשה (מ. זולאי, נוספות לפיוטי ינאי מזכרת עמנואל, עמ' 155). עיין ח"נ לקדושת ר"ה. הרוח המרחפת על הפיוט, זכרי לשון אחדים כגון אומנך (שו' 1), החרוז הרת כל אתה מילד (שו' 3) וההקבלה לקדושתא יוכ"פ (שו' 44, 45) מעידים על בעלות ינאי (עיין מ. זולאי, שם).

וס = (37) וסטמינסטר קולג', קמברידז' II¹⁷.

ז = כ"י זנה, ח"נ ופיוטים לקרובות שנדפסו בשנתון H.U.C.A. מאת ישעיה זנה An Unknown Keroba of Yannai by Isaiah Sonne, Cincinnati 1944, עמ'

199-220. כתב יד עתיק מאוד, אותיות מרובעות. בניקד א"י.

ט = Antonin 369, נדפס תחילה בתדפיס Zum Machsor Jannai מאת מ. קופר ב-

XX Jahrbuch der Jüdisch Literarischen Gesellschaft, פפד"מ 1929.

י = שרידי קרובות טו, סז סימונם: IVC 365. דף אחד. מכיל שרידים מפיוטי

ינאי משולבים פזמונות לסדרי שמות. תוכנו: ובסוף הראיתה, וכו', עשירייה: אז

שמן מאור וכו' (ינאי), אחריהם פו' לא נטמאה מנורת אל וכו', ואתה תצוה את בני

ישראל. מנורת זהב... דרושה, שקולה ומדודה וכו', אחריו ובכן זה הדבר וכו',

אות זה הדבר וכו' (ינאי), פו' שומרי כהונתם ונוצרי מתנותם וכו', פו' ישמרו

מכהנים במשמרות דוכנים וכו' (נדפס בפזמוני האנונימוס, עמ' 171), ובכן ועשית,

מזבח, פו' לקמים(?) עטרת מור ולבונה וכו'. לדעת פרופ' משה גיל כתב היד דומה

לכת"י של אביתר הכהן גאון ירושלים. בעל מגילת אביתר (1090).

מ"א = מוסירי (51) פיוט ה מקרובה כז.

מ"ב = (153)

מ"ג = (89) עיין ח"נ לקדושתא לשבת חנוכה.

נ"א = אנטונין (45) קרובות קכב, קכג, קכד.

נ"ב = (21) פיוטים לקדושתאות 'דברי' ו'שמעו'.

פפד"מ"א (135) = Frankfurt a.M. Geniza Nr. 128, פיוט ט מקרובה קא.

פפד"מ"ב (71) = Frankfurt a. M. Geniza Nr. 189, פיוט ט מקרובה סט.

ציילומי בורקייט-טיילור = Fragments of the Books of Kings, according to the

translation of Aquila... edited by F. Crawford Burkitt with a Preface

by C. Taylor. Cambridge 1897 = מחזור ינאי, דוידזון, שרידים א-ז, עמ'

1-29. קרובות פה-פט, צד, צה. עיין תאורם במבוא, עמ' 38-39.

מבוא למחזור פיוטי ינאי

מאת

צבי מאיר רבינוביץ

פתח דבר

'הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל'. כך אירע גם לרבים של הפייטנים רבי ינאי. איתרע מזליה ויצירתו הגדולה, ה'אפוס' של התורה והמועדים, יצירת-מופת בשירה ובפיוט, בהלכה ובאגדה, נעלמה ונשכחה. מחזור ינאי — הוא החיבור הגדול בתקופה הביזאנטית אחרי התלמוד הירושלמי והמדרשים, שנתחבר בארץ-ישראל הכתוב בלשון ובסגנון מקוריים מתוך אהבה לזהות לארץ-ישראל ולעם ישראל. אלף וחמש מאות שנה חיכתה יצירתו לגילוי. רבנו גרשם מאור הגולה מכתירו כ'אחד החכמים הראשונים', ש'פייט קרובות לכל סדר וסדר של השנה'¹. אבל רק במאה התשע-עשרה הכיר יוסף-טוב ליפמן צונץ את חתימת שמו בקרובה לשמות יב, כט (אוני פטרי רחמתיים), שארית הפליטה מ'מחזור ינאי' הגדול².

עם גילוי הגניזה החלו שמו ופעלו של הפייטן להתפרסם ברבים. בראשונה הופיע ספרו של ישראל דוידזון 'מחזור ינאי' (ניר-יורק תרע"ט), שהכיל קרובות אחדות לסדרי ויקרא. אחריו פירסם Kober³ שרידי שלוש קרובות לבראשית, אבל הגדיל לעשות מנחם זולאי; בספריו 'פיוטי ינאי' (ברלין תחר"ץ) ו'מחקרי ינאי' אסף כמאה וארבעים קרובות ושרידי קרובות לתורה ולמועדים, המכילים כמה מאות פיוטים. גם אחרי מהדורת זולאי הופיעו שרידים חדשים על-ידי שלמה וידר⁴ (מגניזת קויפמן, בודפשט). ישעיה זנה⁵ דיאז-מאצ'ורש. שפיגל⁶ (מגניזת הסמינר התיאולוגי, ניר-יורק). מ. זולאי הוסיף 'נוספות לפיוטי ינאי'⁷. לאחרונה יצאו לאור 'קטעי הגניזה של פיוטי ינאי' בצילומיהם המקוריים, בלויית מבוא מאת ד"ר יוסף יהלום (הוצאת מקור, ירושלים תשל"ח). הספר מכיל הרבה צילומי קרובות שנתפרסמו במהדורות הנזכרות.

1 תשובות רבנו גרשם מאור הגולה, מהדורת ש. איידלברג, ניר-יורק תשט"ז, ס"א, עמ' 55-56; ר' צדקיה ב"ר אברהם, שבלי הלקט השלם, ווילנא תרמ"ז, ס" כח, עמ' 25.

2 Zunz, Literaturgeschichte der Synagogalen Poesie, Berlin 1865, p. 28

3 Zum Machsor Jannai, Frankfurt A.M. 1929

4 פיוטי ינאי, בספר היובל לפרופ' דוב הלר, בודפשט תש"א, עמ' 32-60 וגם בתדפיס מיוחד.

5 A new Fragment of Machsor Jannai H.U.C.A. 18 (1944), pp. 199-220

6 A. Diez-Macho-Shalom Spiegel, Fragmentos de Piyyutim de Yannay... Sefarad XV 1955, pp. 287-340

7 מזכרת עמנואל, לכבוד ח.א. לעף, בודפשט תש"ז, עמ' 147-157.

עם פרסום הידיעה על קיום סריה חדשה של קטעי גניזה (T-S New-Series) בקמברידג', נסעתי לאנגליה וביקרתי פעמיים במשך כמה חודשים בספריות קמברידג', אוקספורד ולונדון ומצאתי, בייחוד בקמברידג', הרבה פיוטים חדשים, מלבד אלה שגיליתי במכון לכתבי-היד בירושלים ובמפעל לחקר השירה העברית, בהנהלת פרופ' עזרא פליישר. המהדורה שלפנינו מכילה את כל החומר שנתפרסם עד עכשיו בצירוף החומר החדש.

המטרה שהעמדתי לפני במהדורה החדשה של פיוטי ינאי היתה: ליקוט הטקסטים ופענוחם מחדש, בירור ייחוסם לינאי, קביעת הנוסח ושינוייהם, ואחרון אחרון: פירוש לפיוטים. בנוגע לזיהוי הפיוטים וייחוסם לינאי כבר קבע מנחם זולאי עיקרים אחדים: א. מחתימת שם הפייטן בפיוט ג בכל קרובה. ב. מתוך המבנה והצורה המיוחדים של הקרובות. כגון 'העשירה' (פיוט ה), חלקי הקדושה בצורתם המיוחדת (פיוט ט), 'ממקומו' שבסוף הקרובה, ועוד. ג. מעדות מעתיקים המייחסים את הפיוטים לינאי⁸. מ. זולאי הרבה לזהות את בעלות הפייטן מתוך סגנונו ודרכי שירתו המיוחדים, כגון: חילופי הריתמוס, הקבלות, לשון נופל על לשון, אליטרציה אלפביתית, ועוד⁹. כתבי-היד האוטנטיים ביותר הם הפלימפטסטים (כתובים על קלף מחוק) שנתגלו לראשונה על-ידי בורקיט-טיילור¹⁰. הגליונות הכילו קטעים מתרגום עקילס לספר מלכים והאוונגליון, ועל גבי הכתב המחוק — פיוטי ינאי. החוקרים הנוצרים התעניינו בכתב הראשון הכתוב יוונית, ואילו ש. זלמן שכטר וישראל דוידזון בכתב העליון, שהכיל קרובות ינאי ונתפרסמו על-ידי דוידזון ב'מחזור ינאי'. כתבי-יד אלה קדומים מאוד ומחוסרים ניקוד. הכתב היווני מתוארך למאה השביעית לספירה, ומסתבר שההעתקות של פיוטי ינאי נעשו אחרי הכיבוש הערבי¹¹. כתבי-יד אלה מצטיינים בדיוקם ובהבנת המבנה של הפיוטים. לכל פיוט מבנה מיוחד ורווח ביניהם. בראש העמוד באה התחלת הפסוק שבסדר. דפים אלה הם שרידי מחזור ינאי השלם בהעתקה מפוארת.

מלבדם נמצאו קרובות שלמות אחרות בחתימת הפייטן. חלקם בניקוד ארץ-ישראלי וחלקם בניקוד בבלי, אבל הכתיב והניקוד שבהם משקפים הגייה ארץ-ישראלית¹². בין הפיוטים החדשים המופיעים במהדורה שלפנינו, נמצאים גם

8 עי' זולאי, 'פיוטי ינאי', עמ' תלד.

9 זולאי, מחקרי ינאי, (ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ברלין תרצ"ו, כרך ב), עמ' רלד-רנב.

10 F. Burkitt-C. Taylor, Fragments of the Books of Kings, according to the Translation of Aquila, Cambridge 1897; בין מגלי הגניזה הראשונים נמנה גם הרב ש.א. וורטהיימר, שפירסם בשנת תרס"א שני קטעים בחוברת ב של גנזי ירושלים; עי' מ. זולאי, רבם של הפייטנים, התקופה כח, תרצ"ו, עמ' 380.

11 עי' י. יהלום, במבוא לקטעי הגניזה של פיוטי ינאי, סי' ג.

12 שם.

פלימפססטים מהקדומים ביותר, וגם כתבי־יד בניקוד ארץ־ישראלי ובבלי¹³. בעיית הבעלות קשה במיוחד בכתב־היד המאוחרים יותר. כידוע מיוסדות קרובות יניי על סדר הקריאה התלת־שנתי שהיה נהוג בארץ־ישראל, אולם אחרי שנתקבל סדר הקריאה הבבלי של חמישים סדרים לשנה, נתפזרו פיוטי יניי בין פיוטים לשבתות השנה ולמועדים לפי המנהג הבבלי.

כל חזן וכל בית־כנסת בחרו להם מה שמצא חן בעיניהם, צירפו פיוטים משלוש קרובות של הסדר התלת־שנתי לסדר בבלי אחד, או עירבבו פיוטי קרובות קדומות עם המאוחרות. הקרובות השלמות והבנויות בסדר נאה קוצצו, או הוסיפו עליהם 'פזמונים' של פייטנים מאוחרים. משום כך מוצאים בכתב־יד 'עשירייה' של יניי או פיוט אחר, מובלע בין פיוטים אחרים¹⁴. ככה, למשל, למחזור של הפייטן הארץ־ישראלי רבי שמעון הכהן בירבי מיגס נוסף ספר שלם של 'פזמונים' באמצע הקרובות¹⁵. בכל מקום שאנו מוצאים קטע של פיוט בלוויית פזמון (בכת"י: 'פז'), חשוד אותו קטע שהוא מפיוטי יניי, או פייטן קדום אחר. הבעייה היא אפוא כאן: מהו של יניי ומה נוסף. אבל ניתן בכל זאת להבחין בין פיוטי יניי לפיוטים אחרים, בדרכי השירה ובסגנונם המיוחדים, במבנה המקורי ובהצטרפותם לפיוטים אחרים לאותו סדר בבעלות יניי. ככה למשל, נמצאים במהדורת זולאי, בין פיוטי יניי המסופקים, שרידי קדושתא לפרשת זכור¹⁶. מ. זולאי הרגיש ב'חוש הריח' שלו את בעלות יניי, אבל לא היה בטוח בקביעתו והציג סימן שאלה לפניהם. והנה מצאתי בין פיוטי קמברידג', הסריה החדשה, שני קטעים המשלימים את החסר בפיוטי יניי ומסיימים בפיוטי ט (קדוש, קדוש, קדוש) ו'ממקומו' — האופייניים לקרובות יניי, וגם מתאימים לתוכן הפיוטים המסופקים. הכנסתי אותם אפוא בין הוודאיים. לפעמים הכרתי לפי כתב הסופר את בעלות יניי: בקדושתא לשמיני עצרת במהדורת זולאי¹⁷ חסר הפיוט הראשון, וגם פיוטי ה'ו' לקו בחסר. והנה מצאתי בין פיוטי הסריה החדשה שני קטעים לשמיני עצרת המשלימים את החסר, ומאותו סופר השלמתי, לפי הכתב, גם את קרובה נו לשמות טז, כח¹⁸. כפי הנראה, הקטעים הם שרידים ממחזור יניי שלם.

13 מהפלימפססטים מתפרסמים שני דפים: לקרובה צד (אמור אל הכהנים) (T-S 16.98 = כ"י קסב) ולקרובה צג (לסדר וכי תבאו, ויקרא יט, כג). כתבי־יד אחרים מהטיפוס הקדום הם: לבראשית קרובה כח מכ"י ז (זנה 1001 HUCA), קרובות כט, ללא, מכ"י קס"ח 5 (T-S NS 249/7); לשמות קרובות טט, מכ"י קס"ח 16 (T-S NS 115/186); לבמדבר קרובות קיד, קטו מכ"י קס"ח 43 (T-S NS 116/26).

14 מ. זולאי, מחקרי יניי, עמ' רכ-רכא; עזרא פליישר, שירת הקדש העברית בימי הביניים, ירושלים תשל"ה, עמ' 291-297.

15 ע"ז. פליישר, פזמוני האנונימוס, ירושלים תשל"ד, במבוא, עמ' 20.

16 פיוטי יניי, עמ' שפט.

17 שם, עמ' שמב.

18 שם, עמ' צח.

בדקתי פעם נוספת גם את הפיוטים שפרסם מ. זולאי, ולפעמים מצאתי השלמות, מתוך בדיקת כתבי-היד עצמם, או צילומים משובחים¹⁹. מהסריה החדשה שבקמברידג' בלבד נוספו במהדורה שלפנינו קרוב למאתיים פיוטים חדשים, כולל גם ההשלמות. משאר הספריות: אוקספורד, בודפשט, וינה, וורשה, כ"ח, לונדון, מוסרי וניו-יורק, כמאה פיוטים ובסך הכול יותר משלוש מאות פיוטים חדשים.

בביאור הקרובות עמדתי בפני השאלה: למי מיועד הפירוש: לקהל הרחב או לחוג מצומצם של חוקרים. בלי ספק יש צורך בשתי מהדורות, אחת לעם ואחת לחוקרים. אולם במצבנו כיום כשהוצאת ספר, מסוג של פיוטי ייני, קשורה בהוצאות מרובות, על הביאור לאחוז את החבל בשני ראשו. לא ויתרתי על חילופי הנוסח, על הדיון בכתבי-היד, על הדיונים הלשוניים הנחוצים להבנת הטקסט, ולא על הרקע ההיסטורי, ההלכתי והאגדתי של הפיוטים. השתדלתי לקצר ככל האפשר בביאור ובהעתיקות המקבילות מדברי חז"ל. צירפתי מילון, למלים וללשונות מיוחדים של הפייטן, ועל הקורא לעיין בו לפעמים, שהרי לא יכולתי לחזור על הדיון המפורט של התיבה בכל מקום שנודמנה בו. לפעמים הכנסתי את חילופי הנוסח בתוך הפירוש, כשיש בהם צורך להבנה יתירה של הטקסט.

הכנסתי חידוש, לגבי מהדורת זולאי, בההדרת הקרובות. סידרתי אותן לפי המבנה הקדום: לפי הסדרים של הקריאה התלת-שנתית הארץ-ישראלית, כעדותו של רבנו גרשם מאור הגולה, שיניי 'חיבר קרובות לכל סדר וסדר של השנה'. מובן שסדר הקרובות אינו רצוף, שהרי לא נשארו בידינו הקרובות לכל הסדרים, אלא שבחילופי הנוסח רשמתי את הקרובה החסרה. ויהיה בזה מורה-דרך לחוקרי הגניזה והפיוט לחפש את החסר ולגלותו במשך הזמן. על דרכי בקביעת הסדרים וההפטרות אדון בפרק הבא.

מקובל בין החוקרים שאחת הסיבות להעלמותן של קרובות ייני, לעומת השתמרותן של ר' אלעזר הקליר היא משום שר"א הקליר חיבר קרובות למועדים, ואילו ייני מיעט בקרובות למועדים והרבה לסדרי השנה, ועם ביטול סדר הקריאה התלת-שנתי נעלמו אתו גם קרובות ייני. במהדורה שלפנינו נוספו קרובות למועדים שכוחו היה גדול גם בהן. נוספה קרובה שנייה ל'שור או כשב', לשבתות 'דברי' ו'שמעו', קרובה גדולה לראש השנה, ל'עשר תעשר' ועוד. הקרובות מקבילות ל'פסיקתא דרב כהנא'. סיבת אבדנם של פיוטי ייני נעוצה בקדמותם ובגורלן של יהדות ארץ-ישראל וספרותה בתקופת ביזאנטיזם, בגזירות השמד שגזרה המלכות הרשעה על יהודי א"י. כך היה גם גורלם של ספרי ההלכה והאגדה: מכילתא דרשב"י, ספרי זוטא, מדרשי חז"ל, ספר

19 השווה קרובה לד (בר' לח, א) פיוט ח, לפיוטי ייני, עמ' נד: קרובה נד (שם' יג, א). פיוט ד, לפ"י עמ' צו: קרובה קז (במ' ו, כב) פיוטים בג, דה, לפ"י, עמ' קפה-קפו.

המעשים לבני א"י ועוד, שנתגלו מחדש עם גילוי הגניזה²⁰. עם תחיית עצמאותנו מהראוי שתתגלה בכל תפארתה גם יצירתו של הפייטן הלאומי, שקדם לרבי יהודה הלוי, בלהט אהבתו לעם ישראל, לארץ־ישראל ולחרות ישראל.

20 על גורלם של ספרי חז"ל בימי ביזנטיון עי' 'גנזי שכטר', ספר ב, ניריורק תרפ"ט, עמ' 560, בדברי פירקוי בן באבוי: 'שגורה) אדום הרשעה שמד על ארץ־ישראל שלא יקראו בתורה, וגנוז כל ספרי תורה, מפני שהיו שורפין אותן'; עי' מ.ע. פרידמן, על טענת פירקוי בן באבוי בדבר מציאת ספרים גנוזים של הירושלמי, סיני פג (תשל"ח), עמ' 250–251.

פרק ראשון

קרובת יניי — המבנה, התוכן והמוצא

[א]

מקוריותו של הפייטן יניי וכוחו הפיוטי באים בעיקר לידי גילוי ב'קרובה', המעטרת את תפילת 'העמידה'. החזן נקרא 'קרוב' על שם תפילתו שהוא במקום קרבן. בירושלמי מובא: 'רבי פינחס . . . זה שעובר לפני התיבה אין אומר לו: בוא והתפלל, אלא: בוא וקרב, עשה קרבננו'.¹ וקרובה — תפילת החזן. כמה סוגים יש בקרובה: הקדושתא — הפיוטים לברכות הראשונות, מגן אברהם, מחיה מתים ואתה קדוש, ועל שם האחרונה וה'קדושה' הנאמרת בה נקראת 'קדושתא'. השבעתא — הפיוטים המעטרים את תפילת השבת וימים טובים, שבה שבע ברכות בלבד (שלוש ראשונות, קדושת היום ושלוש אחרונות — עבודה, הודאה ושים שלום). השבעתא מיועדת לתפילות מעריב, מוסף ולפעמים מנחה, שבהן לא אמרו קדושה בארץ-ישראל. והאחרונה: קרובת י"ח, המכילה פיוטים קצרים לי"ח הברכות של ימות החול. יצירת יניי מרוכזת בעיקר בקדושתא; הוא חיבר קדושתאות לכל סדרי השנה ולמועדים. קרובות י"ח לא נשארו ממנו² וה'שבעתות' מעטות.

הקדושתא של יניי מצטיינת במבנה מקורי מיוחד. קרובותיהם של פייטנים אחרים כרבי אלעזר הקליר, רבי שמעון מגס ועוד, שונות ממנה בפרטים אחדים, ולפיהם אפשר להכיר את בעלותו של יניי.³ הקדושתא נאמרה בתפילת שחרית בלבד, מכיוון שבארץ-ישראל לא אמרו 'קדושה' בתפילות מוסף ומנחה.⁴

בקדושתא שלוש חטיבות. בחטיבה הראשונה שלושה פיוטים: פיוט א לברכה

1 ברכות פ"ד ה"ד, ח ע"ב; ע"י ו"ר כגד עמ' תרלא: 'אחים רבי למיקרב (=לעבור לפני התיבה)? — אמר להן: הן; הקראי אלקרקסאני קורא לפיוטי יניי: 'חזאנה ינאי' — חזנות (הרכבי, זכרון לראשונים, עמ' קז). החזן היה ממונה על הסדר בבית הכנסת, בבית הועד של החכמים וגם שליח ציבור, ע"י תוספתא כפשוטה, מגילה, עמ' 1196; י. נוה, על פסיפס ואבן, ת"א תשל"ח, עמ' 41–50; י. קוטשר, מלים ותולדותיהן, עמ' 47; ר"ש ליברמן, חזנות יניי, עמ' רכב. בתקופה מאוחרת החזן היה גם דיין וסופר, ע"י ספר הישוב, כך ב, עמ' לד.

2 לשבת חנוכה נשאר פיוט לקוי עם כתובת שמונה עשרה בחתימת שם הפייטן, ע"י להלן בקרובות למועדים.

3 ע"י ג. אורמן בנספח לספרו של מורטון, Materials for a non-Masoretic Hebrew Grammar, עמ' 71, על ההבדל שבין קרובת ר"א הקליר לזו של יניי; מ. זולאי, 'מחקרי יניי', עמ' רל, על ההבדלים שבין קרובות יניי לשל רבי שמעון מגס; י. יהלום, 'שמעון רבני מגס-הפייטן ויצירתו' תרפ"ס מ-AJS Cambridge Massachusetts (1980), עמ' כט.

4 מדברי פירקוי בן באבוי, גנזי שכתר, ספר ב, עמ' 555.

הראשונה של התפילה, עשוי שלושה בתים מרובעים בסימן א"ב עד אות ל, ומסיים בפסוק הראשון של הסדר, בלוויית פסוקים אחדים. פסוק הסדר מתחיל במלה 'ככתוב' והשאר ב'ונאמר'. מספר הפסוקים אינו קבוע. אחריהם 'חתימה' – בית משולש או מרובע, החותם ברמז לברכת 'מגן אברהם'. הפיוט השני ממשיך בסימן א"ב מאות מ ואילך, בלוויית פסוקים שתחילתם בפסוק השני של הסדר, ומסיים בחתימה הרומות לברכת 'מחיה מתים' ולהזכרת טל בימי הקיץ וגשם בימות החורף. הפיוט השלישי הוא בן ארבעה בתים באקרוסטיכון של שם הפייטן: יניי, ומסיים ברמז לפסוק ראשון של הפטרת הסדר, המובא בלוויית פסוקים נוספים ובמלות סיום: ואתה קדוש (יושב תהלות ישראל – תה' כב, ד) אל נא⁵. תוכנו של פיוט ג: גורל עם ישראל וארצו הנרמז ומשולב בתוכן הסדר.

טרם נתברר הטעם לאמירת שתי מלות הסיום הנזכרות בסיום פיוט ג. דוידזון הציע לראות בהם פתיחה לפיוט ד הבא אחריו, ממנו מתחילים פיוטי הקדושה, וכשם שאחרי פיוט א וב באות המלים 'מגן' ו'מחיה', כך גם לפני הפיוטים האחרונים מלות אלה מציינות את פיוטי הקדושה: ואתה קדוש וכו' ו'אל נא לעולם תוערץ' הבא אחר-כך⁶, אולם בכתבי-היד מלים אלה באות תמיד בסוף פיוט ג⁷ ולא לפני פיוט ד. בקרובות למועדים יש שינויים בחטיבה הראשונה. בקדושתא לשבת חנוכה באים פיוטי א–ב מצורפים בלי פסוקים ביניהם ובסימן תשרי"ק. בקדושתא הגדולה ליום-הכיפורים המיוחסת ליניי, באים תחילה שלושה פיוטים וחתימת שם הפייטן בפיוט ד. בקרובה לפסח (קדושת שיר השירים) המבנה שונה לגמרי. אין חתימת שם הפייטן ובסוף פיוט ג באה חתימה 'אנא אל נא'⁸.

החטיבה השנייה מכילה פיוט ד, בלי אקרוסטיכון ובלי מבנה קבוע, בלי חריזה קבועה ומסתיים במלים: קדוש⁹, נורא מרום וקדוש¹⁰, נורא וקדוש¹¹, חי וקיים נורא מרום וקדוש¹². פיוט ה נקרא בכתבי הגניזה בשם 'עשירייה', והוא עשוי עשרה בתים

5 בקרובה קמא (דב' ז, יב) נוסף אחרי פיוט ג הפסוק: ונ' ימלך (ה' לעולם אלהיך ציון לדר ודר) (תה' קמג), וגם בקרובה קסג (דב' לא, ד), ואחריו: ואתה קדוש וכו' אל נא. הבאת הפסוקים הנזכרים נדירה בפיוטי יניי ומצויה בקרובות פייטנים אחרים. ייתכן שזה מעשה מעתיקים מאוחרים; עי' י. דוידזון, לתכונת הפיוטים, מדעי היהדות, ירושלים תרפ"ו, עמ' 187.

6 מחזור יניי, במבוא, עמ' XXX.

7 עי' מ. זולאי, Zur Liturgie der Babylonischen Juden, Stuttgart 1933, p. 17; ע. פליישר 'עיונים באופיים הפרוודי של אחדים ממרכיבי הקדושתא', רבעון הספרות, כרך ג, עמ' 368, הע' 5; ד. גולדשמידט, מחזור ראש השנה, עמ' לג.

8 כדעתו של ארנהיים, ש'אל נא' הוא סימן קריאה לה' (דוידזון, שם, עמ' XXIX).

9 קרובות ז, ט, י, יב, ועוד; על משמעות החטיבה 'קדוש' בסוף פיוט ד, עי' פליישר, בחינות בשלבי התפתחותו של גוף היצור המרובע, H.U.C.A. 1980, עמ' לב.

10 קרובה לו (בר' מא, א).

11 קרובה קב (במ' א, א).

12 קדושת ראש השנה, שו' 22; קרובה נו (שמ' טז, כח); קרובה פד²; בקרובה קמא: 'לעולם תוערץ'.

בני שני טורים, בסימן א"ב עד י. הפיוט מסתיים במלים: אל נא לעולם¹³, אל נא¹⁴, לעולם¹⁵, לעולם תוערץ ולעולם תוקדש וכו'¹⁶, ולעולם תוערץ¹⁷.

מלות הסיום הנזכרות אחרי פיוט ד זה הן כנראה שרידים של שתי תפילות קדומות, הנמצאות בקדושתאות שבכתב-יד. אחרי פיוט ד באה התפילה: 'תתגדל ברב תפארתך ותתקדש בעצם נפלאותיך / בחג [. . .] ננעים שבח לחלותך / להודות לשם קדשך / להשתבח בתהלתך / כי אתה אלהי עולם / מן העולם ועד העולם / ודבר ממך לא נעלם / חי וקיים נורא מרום וקדוש'. אחרי פיוט ה התפילה הבאה: אל נא לעולם תוערץ, ולעולם תוקדש ולעולמי עולמים תמלוך ותתנשא האל מלך נורא מרום וקדוש וכו'. בתקופה מאוחרת נשמטו התפילות האלה ובמקומן באו פיוטי ד ה, אבל בסופם נרמזו במלות הסיום הנזכרות¹⁸.

החטיבה השלישית מתחילה בפיוט ו, המכיל אחד-עשר בתים מרובעים בסימן א"ב שלם, ולפניו פסוק מעניין הסדר, ועל-פי רוב יש לצרף את הפסוק לראש כל בית. הפיוט מפתח את רעיונות הסדר ומשלב בהם דרשות חז"ל על סדר השבוע¹⁹.

אחריו באים פיוטי ז מאחד עד שלושה פיוטים (ז¹, ז², ז³) הנקראים 'רהיטים', ומתחילים במלים 'ובכן' בלויית כמה מלים מהסדר. פיוטים אלה בולטים בנויי לשון, אליטרציות, שרשורים בסימן א"ב ומלות-קבע הבאות במקום החרוז בסופם. בכמה כתב-יד מובאות כותרות שונות. כגון: ובכן לך תעלה קדושה²⁰, נעריצך אלהינו²¹ הרומזות ל'קדושה'.

אחריהם בא פיוט ח הנקרא 'סילוק' או 'סילוקה'²² והוא הקדמה ופתיחה לאמירת הקדושה²³ הפיוט כתוב בפרוזה מחורזת, בלי אקרוסטיכון²⁴. יש סילוקים ארוכים

13 קרובות ט, פ.

14 קרובה ו; קדושת ר"ה, שר' 33.

15 קרובות יב, קב.

16 קרובה נג.

17 קרובה ליום א דפסח; קדושתא 'דבר' וקדושתא 'שמעו'.

18 עי' פליישר, שירת הקדש וכו', עמ' 145, 146; הג"ל, עיונים באופיים הפרוודי וכו', עמ' 570, 571.

19 בקרובה קנח (דב' כד,יט) אחרי פיוט ו: 'נעריצך אלהינו תפארתך לשנך'.

20 קרובה קיג (במ' יג,א) פיוט ז מסיים: 'לעד מקדישים לאל נערץ בסוד קדושים ככ' וקרא'.

21 קרובה צ (ויקרא יז,א); בקרובה צד (שם כא,א) יש כותרת נוספת: 'ובכן אתה הוא אלהינו'; בקרובה קסה (דב' לג,א): 'ובכן נעריצך אלהינו'.

22 קרובה מ (בר' מד,יח); בנו"א לקדושתא שמעו: 'סילוק אחר לשמעו דרבי ינאי'.

23 בקרובה לג (בר' לו,א) הכותרת 'נעריצך אלהינו'. פיוט ח מחורז פעמיים בסימן תשר"ק ומסיים: 'תמיד נקדישך על . . . לשם כבודך ככ' וקרא זא"ז, וגר.

24 יש יוצאים מהכלל, גם בקרובה לא (בר' לג,יח) פיוט ח בסימן תשר"ק; קרובה קיט (במ' כ,יד) חצי פיוט ח בסימן א"ב, וחציו השני בסי' תשר"ק.

ויש קצרים, והוא מסיים במלים: 'ככ' וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות' (יש' ו,ג).

אחרי פיוט ח בא גוף הקדושה, פיוט ט. ה'קדושה' בימינו מורכבת מהפסוקים: ביש' ו: וקרא זה אליזה וגו'. ברוך כבוד ה' ממקומו (יח' ג,יב), שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דב' ו,ד), להיות לכם לאלהים (במ' טו,מא), ימלוך ה' לעולם וגו' (תה' קמוי). כותרת הקדושה 'נקדש' ונעריצך' כתב, לפי מנהגים שונים. הפסוקים מקושרים בהוספות קצרות: בין 'קדוש' ל'ברוך' — 'לעומתם ברוך יאמרו'. בין 'ברוך' ל'שמע' — 'פעמיים (באהבה) שמע אומרים'. בין 'שמע' ל'ימלוך' — 'אחד הוא אלהינו' וכו'. מובן שיש שינויים בין קדושת שחרית לשל מוסף ובין עדות שונות.²⁵

ה'קדושה' בארץ ישראל נאמרה בתפילת שחרית של שבת בלבד. אחרי שמלכות אדום גורה 'שמד על בני ארץ ישראל שלא יקראו קרית שמע ולא יתפללו והיו מניחין אותן ליכנס שחרית בשבת לומר ולזמר מעמדות (=קרובות)', ולא היו אומרים 'שמע' בין 'קדוש' ל'ימלוך' אלא בתפילת שחרית בלבד, אבל במוספין ובמינחה וכל ימות השבת אין אומרים עד עכשיו. . . בארץ ישראל קדוש ושמע.²⁶

ב'קדושה' של ינאי נרמזים הפסוקים העיקריים שלה והם מפויטים בפיוטי ט מיוחדים.²⁷ ככותרת לפני פיוט ט מובאים בכמה כתבי-יד המלים 'ונער[יצך] אלהינו' ונעריצך ונקדישך' (כמנהג אשכנז בימינו)²⁸ אופנים²⁹. אחרי זה מובאים בתים אחדים מעניין סדר השבוע, תחילתם במלה 'קדוש' וביניהם הפסוק: קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. הסיום: 'קדוש מחיה קדוש מאופן קדוש מכרוך', לעומתם³⁰, לעומתם כל יאמרו³¹. אחרי זה כמה טורים המתחילים ב'ממקומו' ומסיימים: 'ממקומו ייפן'³², או בהוספה: 'ממקומו ייפן לעם המיוחדים בכל יום פעמיים באהבה'³³, 'פעמיים'³⁴, 'ואומרים פעמיים'³⁵. שמע ישראל ה' [אלהינו] ה'

25 ע' י.מ. אלבוגן, התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית, תשל"ב, עמ' 47–53, ובהערות.

26 מדברי פירקין בן באבוי, גנוי שכטר, ב, עמ' 555, 561; גאוניקה, ב, עמ' 51; על גזירות השמד על יהודי א"י ע' אלבוגן שם, עמ' 400, הע' 11.

27 בכמה קרובות נוספו אחרי ה'קדושה', פיוטי ט, פיוטים שונים מעניינא דיומא. ע' קרובה כגן (במ' כהי); קרובה קיד (במ' יד,א); קרובה פה (וי' יג,בט); קרובה לפסח (שיר השירים) ועוד.

28 קדושתא 'דברר'; קרובה פא (וי' ח,א) אחרי פיוט ח.

29 ע' שריד מקדושתא לשבת חנוכה שו' 92: קדושתא לפרשת 'זכור'; בקרובה לג (בר' לו,א); אופן.

30 קרובות ח, יד, לג, עט, ועוד; לפי יח' ג,יג: 'וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעומתם וקול רעש גדול'. על חיה, אופן וכרוב באמירת הקדושה ע' פרקי ר"א פ"ד.

31 ע' סוף קדושת שה"ש; קרובות פה, פו, קכב ועוד.

32 קרובות פו, קכב.

33 קדושתא לפרשת זכור; קרובה נט (שמ' יט,ו).

34 קרובות כו, עט, פח, ועוד.

35 קרובה סט (שמ' לא,א); קדושתא 'דברר' ועוד.

אחד³⁶, בכמה כתבי־יד נוסף אחרי כל טור של ממקומו: 'והוא במקומו'³⁷ או: 'ברוך כבוד ה' ממקומו'³⁸ ולבסוף 'אחד'³⁹ או ללל (=להיות לכם לאלהים)⁴⁰.

[ב]

הקרובות מיוסדות על סדר הקריאה התלת־שנתי שהיה נהוג בארץ ישראל. שני הפסוקים הראשונים של כל סדר מרומזים בסוף פיוטי א רב של קרובות יניי. גם ההפטרות נרמזות ומובאות אחרי פיוט ג. קרובות יניי משמשות אחת התעודות החשובות לבידור מניינם של הסדרים וההפטרות. כידוע חלוקות הדעות בעניין זה. לפי התלמוד הבבלי 'בני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שנין' (מסיימין חמשה חומשים פעם אחת לשלש שנים, ולא בכל שנה כמו שאנו עושין — רש"י)⁴¹. אולם בספר 'החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ־ישראל' מובא, שבני א"י עושין שמחת תורה לשלוש שנים ומחצה⁴². גם בין רשימות הסדרים יש סתירות. יש מונים קמא סדרים, ויש קנד וקסו⁴³. אין לנו קרובות יניי לכל הסדרים, אבל מרובן מתברר שהן מתאימות למניין של קסו סדרים, והם זהים למניין הסדרים שבמחברת התיג'אן⁴⁴ וכת"י לנינגרד⁴⁵.

במהדורה שלפנינו מובאות כעשרים ושתיים קרובות ושרידי קרובות לסדרים חדשים, שאינן במהדורת מ. זולאי, וכמעט כולן מתאימות למניין קסו. ואלה הן: לבראשית: ח,א 'ויזכור אלהים את נח'; יט,א 'ויבאו שני המלאכים'; לג,יח 'ויבא

36 קרובה נט, אחרי פעמיים: פירקוי בן באבוי התנגד לאמירת 'שמע' בקדושה, ולהזכרת השבח לישראל 'המיחדים שמו באהבה פעמים', הוא ראה בזה מעין תרעומת כלפי מעלה והתפארות שלא במקומה (גנוי שכטר, ב, עמ' 555).

37 שם; קרובה טט; קרובה מו (שמ' ג,א); קדושתא לפרשת שקלים.

38 קדושתא 'דבר'; קרובה נט.

39 קדושתא 'דבר'; קדושת שה"ש; קדושתא לשבת נחמו; קרובה ליום א' דפסח.

40 קדושת שה"ש; קדושתא לשבת נחמו; קרובה קטז (במ' טז,א); קרובה קיז (במ' יז,טו) ועוד.

41 מגילה כט ע"ב.

42 מהדורת מ. מרגליות, ירושלים תרצ"ח, עמ' 88, סי' מח; עי' אלבוגן, התפילה בישראל, עמ' 121.

43 אלבוגן, שם; בירושלמי שבת טז ע"א, טו ע"ג מובא גם מספר 'מאה שבעים וחמש פרשיות', וכן במסכת סופרים פט"ז ח, מהד' היגר, עמ' 292; עי' רמא"ש, בית תלמוד, כרך ג, עמ' 170. בנוסח ש' (=ים של שלמה) לסי' מח של החילוקים נוסף: 'וביום שישלמוהו הפרשה שקורין בפלך זה אין קורין בזה' (ספר החילוקים, מהדורת מרגליות, עמ' 88); עי' פליישר, עיונים במנהגי הקריאה של בני ארץ־ישראל, ספונות, סדרה חדשה (חש"מ), ספר, א, עמ' 26.

44 יעקב ספיר, אבן ספיר, ליק 1866, דפוס צילום, ירושלים תשכ"ז, ח"ב, עמ' רכה.

45 השווייתי לרשימת הסדרים במאמרו המסכם של י. יואל, קרית ספר לח (תשכ"ג), עמ' 130, ושם בעמ' 131: 'השוואת רשימת כ"י לנינגרד לזו שבתיגאן מגלה מסורת אחידה ביותר'. ועי' גם פליישר: קרובות יח על סדרי הקריאה התלת־שנתית, סיני, כרך סה (תשכ"ט), עמ' רצא, הוכחה מפיוט קדום על 'שיטת חלוקה קרובה באופן בולט אל שיטת קסו הסדרים'.

יעקב שלם' (ההפטרה: נחמיה א, יב); מגיד 'ואל שדי יתן לכם רחמים'; מט, א' ויקרא יעקב אל בניו' (ההפטרה: ביש' מג, כב).

לשמות: א, א' אלה שמות בני ישראל'; כו, לא 'ועשית פרכת תכלת וארגמן' (ההפטרה: יח' טז, י). לא, יח 'ויתן אל משה'⁴⁶.

לויקרא: ח, א' קח את אהרן ואת בניו; יט, כג 'וכי תבאו אל הארץ'; כז, ב' איש כי יפליא'.

לבמדבר: א, א' וידבר ה' אל משה' (ההפטרה: 'לכן הנה אנכי מפתיה' — הושע ב, טז); י, א' 'עשה לך שתי חצצרות' (ההפטרה: 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול' יש' כז, יג); יא, טז 'אספה לי שבעים איש' (ההפטרה: 'וחפרה הלכנה ובושה חזמה' יש' כד, כג); יג, א' 'שלח לך אנשים'; יד, א' 'עד אנה ינאצוני'; כח, כו 'וביום הביכורים'⁴⁷. לדברים: י, א' 'פסל לך'; יא, א' 'הארץ אשר אתה בא שמה'; טז, יז 'כי יהיה בך אביון'; יז, יד 'אשימה עלי מלך'; כד, יט 'כי תקצור קצירך'; לב, א' 'האזינו השמים' (ההפטרה: 'שמעי שמים והאזיני ארץ' — יש' א, ב)⁴⁸.

מובן שלכל חומש חסרות כמה קרובות של ינני, ואי אפשר למנות בדיוק את מספר הסדרים, אבל הרוב המכריע של הקרובות שנשארו מעיד על מניין קסו סדרים.

[ג]

בעיה אחרת היא שבקרובות ינני אין כמעט זכר בברכת מחיה (גבורות גשמים) לגשם אלא לטל בלבד. וגם בקרובות החדשות הנמצאות לפנינו, בכולן הזכרת טל בלבד. החיינו בטל (קרובה קסד), טל תחיתו (קרובה צד), בטל תחי (קר' לא) וכן בכולן. מ. זולאי עמד כבר על התופעה המוזרה, שבשלששים ושש הקרובות, שנשתמרה בהן החתימה לברכת 'מחיה', אין זכר לגשם אלא לטל, חוץ משתים, הנראות כתיקון מאוחר, והרי לא ייתכן שרק במקרה לא נודמנו לידינו אלא לסדרים שחלו בקיץ. הוא הגיע למסקנה ש'קצת מפייטני א"י היו נוהגים להזכיר טל אף בחורף'⁴⁹, וסמכו על

46 ע"י להלן קרובה 15 בחילופי נוסחאות (להלן: ח"ג), גם בפיוט הקדום הנזכר מובא סדר זה, ע"י הדיון עליו במאמרו של פליישר, שם, עמ' רצג.

47 ע"י להלן קרובה קכו בח"ג.

48 אלה הפטרות חדשות בקרובות נוספות: לקרובה כט, בראשית לא, ג — יר' ב'; קרובה ב בראשית לבד — חזון עובדיה א, א; קרובה נו שמות טז, כח — יש' נט, יג; קרובה סה שמות כו, לא — יחזקאל טז, י; קרובה צד ו' כא, א — יח' מד, כה; קרובה קז במ' ו, כב — יש' מד, ג; קרובה קטו במ' טו, א-ג — יש' נו, ו; קרובה קמא דב' ז, יב — יש' נד, י.

49 מחקרי ינני, עמ' רצג, רעד; על הקרובות המעטות של ינני שיש בהן הזכרת גשם (לבראשית מד, יח ולשמות יב, כט) ע"י פליישר, עיונים בבעיות תפקידם הליטורגי של סוגי הפיוט הקדום, תרכ"ז מ (תשל"א), עמ' 58 בהערה. לדעתו הקרובות נמצאות בכחבי יד בבליים ואירופיים; גם בקדושת לפרשת שקלים, ש' 20 נזכר: 'החיינו בגשמי אורך'.

הירושלמי תענית פ"א ה"א, סג ע"א, 'שבטל אם רצה להזכיר מזכיר', אבל זה נאמר לימות החמה בלבד וליחיד, אבל לא לשליח ציבור ולחזן שחובה עליהם להזכיר גשם, ורק בדיעבד אם 'היה עומד בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו'. יוסף היינמן משער, שהפייטנים חיברו קרובות רק לשבתות הקיץ הארוכות, 'ואילו בשבתות הקצרות של ימות הגשמים לא האריכו החזנים בתפילתם, ולא הרחיבו על ידי תוספת שלמה של פיוטים'⁵⁰. בצדק השיג עליו ע. פליישר 'שבני א"י לא היתה קריאת התורה שלהם תופשת אלא שעה קלה, ואף תפילות הקבע שלהן היו קצרות הרבה', והיה להם פנאי לומר קרובות גם בימות החורף⁵¹. לדעתי הזכרת טל בקרובות לימות החורף מכוונת ל'טל של תחיה' ולא לטל ממש, לפי ירושלמי תענית שם: 'שאין המתים חיים אלא בטללים, שנאמר יחיו מתוך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך (יש' כו"ט)' משום כך הפייטן מסיים תמיד: תחיית טל⁵², טל תחיה⁵³, תחיית רדומים⁵⁴, בטללי אורות החיינו⁵⁵ [להחיות בטל ישינים]⁵⁶.

[ד]

נחלקו הדעות על דבר מוצא הקרובה. לחכמי ישראל הראשונים היה ברור שהן באו במקום התפילה, הדרשות ולימוד התורה שבעל-פה. לדעת רב יהודאי גאון מילאו הקרובות בשעת השמד את מקום קריאת שמע ותפילה⁵⁷. רבי יהודה בר ברוילי אלברצלוני (תחילת המאה ה"ב) כותב 'שלא נתקנו הפיוטים אלא בשעת השמד . . . כי היו גוזרים האויבים על ישראל שלא לעסוק בתורה, ועל כן היו החכמים שביניהם מתקנים להם בכלל התפילה . . . שבחות והודיות וחרוזות ופיוטים'⁵⁸. בספר 'הפרדס' מובא שהקרובות באו במקום מדרש⁵⁹. כדברי רב יהודאי כותב גם המומר סמואל

50 המחזור התלת שנתי ולוח השנה, תרביץ לג (תשכ"ד), עמ' 368.

51 שמחת תורה של בני ארץ-ישראל, סיני נט (תשכ"ו), עמ' רכו.

52 בקרובה לוי' יד.לג.

53 בקרובה לבראשית יב.א.

54 שם לו.א.

55 בקרובה לבמ' כה.י.

56 לבראשית מח.א; עי' רבינוביץ, הלכה ואגדה, במבוא, עמ' סא.

57 פירקין בן באבוי בגנוי שכטר, כרך ב, עמ' 551; גזירת השמד שעליה מדובר בתקופת הגאונים מתייחסת לתקופת הירקליוס בשנת 632, שגור להטביל את היהודים לנצרות בעל כרחם, עי' A. Scharf, Byzantine Jewry in the 7th century, Byzantinische Zeitschrift (1955), pp. 103-109.

58 ספר העזים, קראקא תרס"ב, עמ' 252.

59 'לפי שאין רגילין [בני] הגולה לדרוש בכל מקום מדרש . . . ולפי שכבר דלה החכמה ונתמעטה, עמדו במקום מדרש — פיוט העניין' (ספר הפרדס לרש"י ז"ל, בדפסט תרפ"ד, מהדורת הרב עהרנרייך, עמ' רכח-רכט).

אבן-יחיא (המאה ה"ב): 'הפרסים – [צ"ל הביזאנטים] מנעו לעתים קרובות [מן היהודים] את המילה ואת התפילה וכשראו היהודים... המציאו תחנונים שבהם שילבו קטעים מתפילות הקבע שלהם וקראו לזה חזנה'⁶⁰. דעה זו מקובלת גם על חוקרים שונים כיעקב מאן⁶¹, פ. קאהלה⁶² ועוד.

את 'גזרות השמד' יש מייחסים לתקופת יוסטיניאנוס קיסר ביזאנץ, שגזר על לימוד תורה שבעל-פה (=דוטרזמים *δευτερωσις*) בבתי-הכנסת בשנת 553. מבלי להיכנס לבעיה מסובכת זו, שהרי יש חוקרים כר"ש ליברמן, א.מ. ליפשיץ, ח. שירמן ועוד הסבורים שלא סיבות חיצוניות גרמו להופעת יצירה גדולה כקרובות ופיוטים⁶³. מכל מקום ברור שתוכן הקרובות ומקורותיהן מלאים רעיונות חז"ל ומדרשיהם. אין לנו אלא לעקוב אחרי שרשרות הפסוקים המובאים בקרובות יניי אחרי פיוט א, ב וג'⁶⁴. כדי להיווכח שהם רומזים לפסוקים הנדרשים במדרשי חז"ל לסדר המקביל לקרובה⁶⁴.

60 הקטע הובא במאמרו של ע. פליישר, עיונים וכו' (לעיל הע' 49), עמ' 59.

61 Changes in Divine Service, H.U.C.A. 1927, p. 254.

62 Paul Kahle, The Cairo Geniza, Oxford, 1959, pp. 40–43.

63 ר"ש ליברמן במאמר חזנות יניי, סיני, כרך ד (תרצ"ט), עמ' רכה: 'אין הכוונה שבשעת השמד חוברו באופן מיוחד פיוטים לצורך זה, כי פיוטים מעין אילו אינם נכתבים על פי הזמנה, וגם שעת השמד אינה מתאימה ביותר ליצירות ספרותיות'. ייתכן ש'בשעת השמד הנהיגו את הפיוטים הלימודיים כנוסח קבוע בסדר התפילות, כדי להחליף בהם במידת-מה את לימוד התלמוד'. זוהי גם דעתו של ח. שירמן, במאמרו 'הפיוט העברי והימנונות הכנסייה הנוצרית' (לתולדות השירה והדרמה העברית, כרך א, תשל"ט, עמ' 28).

64 א.מ. ליפשיץ משער שהמקראות הם שרידי הצורה הקדומה של התפילה: 'מקרא או מקראות שברכה בסופם... גם תפילת ראש השנה ביסודה במשנה הרי היא של סדרי פסוקים שחותרים בברכה. הברכות שאף הן יש להן מטבע קדומה פרשו את הרעיונות שהביע סדור המקראות שקבלו מן הקדמונים... מלכתחילה היו המקראות נבררים מסדר שהיו קוראים בתורה באותה שבת... הקרובה באה לפיט את המקראות מסדר השבוע שמצאתם בתפילה... וחתמה בחותם של ברכה'. כשנדחתה הקריאה בתורה לשלוש שנים, נדחו הסדרים הקדומים ועמם נדחו הקרובות והמקראות (א.מ. ליפשיץ, כתבים, כרך א, ירושלים תש"ז, עמ' שא-שד). גם ע. פליישר רואה בחלק המקראות הסמוכות לברכה מעין מעבר, כדי לסיים 'מעין הברכה סמוך לברכה', והוא הדין במערכות היוצר ובברכות המזון המפויטות. אולם שרשרות הפסוקים בפיוט א ב שבקרובה, הן לדעתו התפתחות מאוחרת, שאין מקורם בנוסחאות-הקבע של התפילה (עיונים במבנה הקדושתא הקלאסית, בדברי הקונגרס העולמי החמישי למדעי היהדות, כרך ג, עמ' 291–295).

*64 א. מירסקי, 'מחצבתן של צורות הפיוט' ידיעות המכון לחקר השירה העברית בירושלים, כרך ו, תשי"ח, הקדיש פרק מיוחד להוכיח את הקשר שבין המקראות לדרשות והביא דוגמאות (עמ' 103–96); דידזון, לתכונת הפיוטים (לעיל הערה 6), עמ' 192; J. Mann, The Bible as Read and Preached in the Old Synagogue, Cincinnati 1940; על הקשר שבין המקראות לדרשות כבר העיר רבי יהודה החסיד. לדעתו: 'הפסוקים הם יסוד הקרובין (=הקרובות), שמהם נתייסדו, כשם שאתם מנגנים את הקרובין. כך תעשו לפסוקים, שלא יהיו הפיוטים עיקר ואשר ברוח הקדוש טפלו' (ספר חסידים, מהדורת מקצי נרדמים, סי' תעט; מהד' מרגליות, סי' רנו); עי' נ. וידר, צעקת 'הוא' בימים הנוראים, סיני פט (תשמ"א), עמ' יד, הע' 57.

הנה לדוגמה כמה קרובות:

קרובה ז לבראשית ח, טו [צא מן התיבה]

מדרש	ינני
פתיחה בבראשית רבה לד, א, עמ' 314	ככ' וידבר ה' אל נח צא
שם, לד, ג	ונא' בפשע שפתים מוקש (מש' ב, יג)
שם, לד, ד	ונא' אם רוח המושל תעלה (קה' י, ד)
שם, לד, א	ונא' הוציאה ממסגר נפשי (תה' קמב, ח)

שאר הפסוקים רומזים לעניינים אחרים בסדר שנרמזו בקרובה.

קרובה מ לבראשית מד, יח [ויגש אליו]

בראשית רבה צג, א, עמ' 1150	ככ' ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני
שם	וני' בני אם ערבת לרעך (מש' ו, א)
שם	וני' עשה זאת אפוא בני (מש' ו, ג)
שם, צג, ב, עמ' 1152	וני' אחד באחד יגשו (איוב מא, ה)
שם, עמ' 1151	וני' כי הנה המלכים נועדו (תה' מח, ה)
תנח' ויגש, ג	וני' ליש גבור בבהמה (מש' ל, ל)
אגדת בראשית פע"ו	וני' הלא אב אחד לכולנו (מלאכי ב, י)
בראשית רבה צג, ד, עמ' 1153	וני' מים עמוקים עצה (מש' כ, ה)

שני פסוקים נוספים רומזים לעניין הסדר.

לא תמיד הפסוקים מקבילים לדרשות חז"ל, לפעמים הם רומזים לתוכן הקרובה או על מלה מסוימת המשמשת הנושא העיקרי. כך, למשל, בקרובה קכג (במדבר כה, י) בסדר על 'פינחס בן אלעזר . . . השיב את חמתי מעל בני ישראל . . . לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום', מובאים פסוקים מעניין שלום וברית, כגון: שלום רב לאוהבי תורתך (תה' קיט, קסה), או יחזק במעוזי יעשה שלום לי (יש' כו, ה), כי ההרים ימושו . . . וברית שלומי לא תמוט (יש' נד, י), בריתי היתה איתו החיים והשלום (מלאכי ב, ה). וגם חז"ל במקום אחר מרבים להביא פסוקים רבים בשבח השלום.⁶⁵ דרך זו של הבאת פסוקים להוכחת הרעיון המרכזי טיפוסית למדרשי ההלכה והאגדה.⁶⁶

65 ספרי במדבר (נשא), פסקא מב, עמ' 46-47.

66 ביחוד במדרשי ההלכה, עי' למשל מכילתא דפסחא, בא, פ"א עמ' 4. המונחים הם 'ואומר' 'כיצא בו' 'וכן הוא אומר', עי' מכילתא בשלח, פ"ה, עמ' 109, 110, שם דשירה, פ"א, עמ' 119-120, ועוד.

[ה]

הקדושתא כפי שהיא מופיעה אצל יניי היא יצירה מורכבת, ועם זה בעלת מבנה קבוע ומוצק. יש אומרים שיניי הוא שיסד ויצר את מבנה הקדושתא לכל חלקיה. וכדברי ח. שירמן, 'כל עוד לא הצלחנו למצוא את החוליות החסרות בשרשרת, אפשר להניח כך', 'שהרי בתחום היצירה האנושית יש קפיצות דרך, ושלבי הביניים לא תמיד יש בהם צורך'⁶⁷. אמנם ע. פליישר פירסם מחזורי פיוט מתוך קדושתא ליום-הכיפורים המיוחסת ליוסי בן יוסי קודמו של יניי, אבל ייחוסה ליוסי בן יוסי מוטל בספק⁶⁸. לאחרונה פירסם מ. בית-אריה שרידי קדושתא קדומה ליום-הכיפורים, כתובה על מגילת קלף, הכוללת סדר תפילה ופיוטים ליום-הכיפורים. לפי הבירור הפליאוגרפי זמן כתיבת המגילה לכל המאוחר במאה השביעית⁶⁹. קדושתא זו בנויה במקצב המרובע הרווח ביצירת יוסי בן יוסי ובקרב השומרונים, בו כתב מרקא הפייטן השומרוני במאה הרביעית⁷⁰. הקדושתא מורכבת מפיוטי 'מגן' ו'מחיה' ו'קדושה', לפי סימן א"ב, ואין בה עדיין חרוז. ייתכן שכאן לפנינו הצורה הקדומה ביותר של הקדושתא, שזכתה אחר כך לפיתוחה המלא אצל יניי⁷¹.

67 יניי הפייטן, קשת, שנה ו, חוב' ג, תל-אביב תשכ"ד, עמ' 49, ועכשיו בספרו לתולדות השירה והדראמה העברית, כרך א.

68 קובץ על יד, ס"ח, ספר ז, ירושלים תשכ"ח, ע' שם, עמ' 15.

69 פאלימפסטט מינכן, שרידי מגילה מלפני המאה השמינית, קרית ספר, מג (תשכ"ח), עמ' 428-411.

70 שם, עמ' 420-417; י. יהלום, פאלימפסטט מינכן והקדושתא הקדומה, תרכיץ לח (תשכ"ט), עמ' 377.

71 על קדושתאות קדומות ליניי ע' ע. פליישר, לקדמוניות הקדושתא, רבעון הספרות, כרך ב, עמ' 397, הערה 8.

פרק שני

דרכי השירה והפיוט של ינאי

כשם שקרובת ינאי נבדלת במבנה מקרובותיהם של פייטנים אחרים, כך גם דרכי שירתו ושימושו במקרא ובלשונות חז"ל ניכרים ונבדלים מהן. בפיוטי יוסי בן יוסי, קודמו של ינאי, אין עדיין חרוז. בפיוטיו לראש-השנה הטורים חותמים במלה אחת: מלוכה (—למלכיות), זכרון (—לזכרונות) ו'קול' (—לשופרות). טורי יוסי בן יוסי ארוכים, מחולקים לארבע צלעיות, ולכל צלעית שתי הברות מוטעמות באקרוסטיכון לפי סימן א"ב¹. בפיוטי ינאי יש כבר חרוז, אין הוא כבול למקצב המרובע, ונוסף לאקרוסטיכון של א"ב גם של שמו: ינאי, ואלה דרכי שירתו:

א. החרוז והאקרוסטיכון. לא תמיד ינאי כבול לחרוז, לפעמים הוא פורק עולו מעליו, כגון:

חִידֵשׁ לוֹ מִצְנֶה / בְּצֵאתוֹ מִתִּיבָה /
[פִּי שֶׁ]כֹּר מִצְנוֹה מִצְנוֹה וּשְׁכֹר נִפְשׁוֹת נִפְשׁוֹת
טַעַם לוֹ הִתְפַּיֵּן / וְהִבִּין וְהִחְפִּים
בָּעֵת פִּי רִיבָה לוֹ בְּטְהוֹרִים וּמִיַּעַט לוֹ בְּטַמְאִים².

אולם על פי הרוב יש אצלו כל סוגי החרוז: העובר, הראוי והמשובח. ינאי חורז גם בין האותיות הגרוניות: אחה"ע. הדבר תלוי כנראה בערעור הגיית האותיות הגרוניות³, כגון:

שִׁימַע סָרָה הִישִׁיחוּ
שִׁינוֹנָם מִמֶּךָ הִסִּיעוּ
תִּקְרָה גָּאָה וְגֵאוֹן נִשְׁאוּ⁴.

1 ע"א. מירסקי, יוסי בן יוסי, עמ' 50–51.

2 קרובה ז (בראשית ח, טו), שו' 43–44; השווה קרובה נט, שו' 21: 'גִּרְתָּנוּ בְּאֶהָבָה / מִשְׁקָתָנוּ בְּחֶסֶד / צִפְתָּנוּ בְּחֶרֶץ / חִפְתָּנוּ בְּקֶסֶף וכו'; דוגמאות נוספות במחקרי ינאי, עמ' רלה–רנב; י. יהלום, תיאוריה ומעשה בחריזה בפיוט הקדום, רבעון הספרות כרך ב, עמ' 762.

3 ע"י להלן, בפרק על סגנונו ולשונו של הפייטן.

4 קרובה ט (בראשית יא, א), שו' 20–21.

כמו כן הוא חורז בין ב-ו:

יִבְ[חַר מִטָּה] לִי / וְהוֹבְחַר מִטָּה לְבִיא⁵.

בין מ-נ:

זְכוֹת וְחוֹבָה תִּכְתּוֹב זְמִין
חִילוּף יֵשׁ לְכָל זְמַיִם⁶.

בין חולם ושורק:

לְבָנִי הַבְּכוֹר
נִמְתָּה אוֹצִיא מִכּוֹר⁷.

בין דגש ורפה:

הֵן עַד לֹא קָם אוֹהֶל הָיָה קוֹל דִּיבָר
יֹצֵא וְהַכֵּל שׁוֹמְעִים מֶה דוֹבָר⁸.

חרוז במלה אחת, או שתי מלים חוזרות:

יִכְרַת בְּרִית / לְכוֹרְתִי חוֹק בְּרִית / לְהִבִּיא מוֹסְרֵי בְרִית / בְּמַסּוֹרַת הַבְּרִית⁹.

מִי שֶׁם לְאָדָם פֶּה וְשִׁפָּה // הֲלוֹא אַתָּה בּוֹרֵא פֶתַח פֶּה וְנִיב שִׁפָּה
וְאֵיךְ עַם חֲדִי פֶה וּלְעוֹגֵי שִׁפָּה // פֶּתַחוּ פֶּה וְהַפְטִירוּ שִׁפָּה¹⁰.

חרוז במלה אחת במובנים שונים:

שָׁלֵם בְּכָל וּמִשְׁוֹלֵם // כִּי בִנְד שׁוֹנְאוֹ לֹא הוֹשֵׁלֵם
תִּכָּל קֶץ גְּלוֹתוֹ שָׁלֵם // וּבְשָׁלֵם הוֹשֵׁלֵם / וְנִיֶּדְרוֹ שִׁלֵּם¹¹.

בפיוטי ד-ט של כל קרובה (=הרהיטים) נוספו לחרוזים ולאקרוסטיכון נויי לשון שונים, כגון: מלה אחת או שתי מלים מן הסדר חוזרות בראש כל טור:

אֵם לֹא יֹאמֶר אֵמֶת יֶאֱשֶׁם

5	קרובה קיז (במ' יז, טו), שר' 29.
6	קרובה צט (וי' כה, לה), שר' 4.
7	קדושתא שור או כשב, שר' 23.
8	קרובה עז (ויקרא א, א), שר' 28.
9	קרובה עב (שמ' לד, כז), שר' 7.
10	קרובה ט (בר' יא, א), שר' 37-38.
11	קרובה לא (בר' לג, יח), שר' 82-83.

אם לא יִכְרֹךְ בָּשֶׁם יִכְגֹּד¹².

חיבה אחת חוזרת בסוף כל טור:

אַתָּה צִרְתָּה נֶפֶשׁ בְּבִשְׂרוֹ
בְּצִאָתָה מֵהַ יוֹעִיל בְּשִׂרְוֹ¹³.

פיוט לפי אקרוסטיכון של תשר"ק משולש או מחומש:

תְּקִיף וְתוֹמֵךְ תְּמִימִים / שְׁלִיט וְשׁוֹכֵן שְׁפָלִים
רָם וְרוֹצֵה רִיעִים / קָרוֹב וְקוֹשֵׁב קוֹרְאִים¹⁴.
שׁוֹמְרִים שׁוֹעֲרִים שְׁכַת שְׁעָרֵי שְׁכִינַת ה'¹⁵.

פיוטים משורשרים לפי סי' א"ב:

אַחֲזַחְתֶּם מִיִּטְמָא בְּנִגְעִים / בְּנִגְעִים לְגִלּוֹת גְּנוּזִיָּה
גְּנוּזִיָּה אֲשֶׁר חִבְּאוּ דְרִיָּה / דְרִיָּה כָּלֹא חֲשׁוּבִים הֵם¹⁶.

ב. למוצא החרוז. החרוז הוא חידוש בשירה בכלל. ליוונים לא היה החרוז ידוע. השירה היוונית הקלאסית, האפוס והטרגדיה, נכתבה במשקל הכמותי, לפי מספר קבוע של הברות ארוכות וקצרות. במזרח הקרוב, בשירה הסורית והביזאנטית, נכתבו השירים בטורים ארוכים, לפי מספר קצוב של הברות מוטעמות ולא מוטעמות. החרוז הסופי היה נדיר. רק בימי הביניים המאוחרים בהשפעת השירה הערבית מופיעים שירים מחוזרים¹⁷.

בבעיית מוצאו של החרוז ביצירה הפיוטית נחלקו הדעות. לדעת אדוארד נורדן קשורה הופעת החרוז בירידת הריטוריקה הקלאסית. בתקופת ביזאנטיון הראשונה, מקונסטנטינוס עד יוסטיניאנוס (330–518 לסה"נ), הגיעה התרבות ההלניסטית למשבר, ואתה גם אמנות הריטוריקה. הנצרות שמה קץ לתרבות הקלאסית העתיקה. הריטוריקה הקדומה היתה חופשית ומשכנעת, לא רק בהגיגה הבהיר, אלא גם בצורתה הנאה. הריטורים השתדלו להשפיע בנאומיהם על ידי קישורי סגנון, מקצב המלים והמשפטים ועל ידי *ὁμοιοτελευτον* (=הסיום הדומה). לדעת נורדן נוצר

12 קרובה עט (וי' ה,א), שו' 25.

13 קרובה פח (וי' טו,א), שו' 80.

14 קרובה צד (וי' כא,א), פיוט ז'².

15 קרובה קיח (במדבר יח,כה), פיוט ז'¹.

16 קרובה פז (וי' יד, לג), פיוט ו'.

17 עי' ח. שירמן, לתולדות השירה והדרמה העברית, בפרק על הפיוט העברי והימנונות הכנסייה הנוצרית, עמ' 31.

השימוש בחרוז בפיוט הביזאנטי ובשירת ימי הביניים מתוך השפעת הדרשנות הנוצרית, שהשתמשה בכל סממני הריטוריקה הקלאסית. ובייחוד ב'סיום הדומה'. מהדרשנות עבר החרוז להימננות ולשירת ימי הביניים¹⁸. חוקרים אחרים סבורים, שהחרוז נובע מהפיוט הסורי. המספר השווה של ההברות בכל שורה, התקבולת והטעמת ההברה שלפני האחרונה, הם שהשפיעו על הפיוט הביזאנטי-הנוצרי וגרמו להופעת החרוז¹⁹. מעניין שגם חכמי ישראל בימי הביניים ראו בפיוט את המשכה של הדרשה²⁰.

אהרן מירסקי במחקרו 'מחצבתן של צורות הפיוט', השתדל למצוא את היסודות הריטוריים של הפיוט הקדום בכלל ויצירת יניי בפרט. לדעתו התפתחו צורות הפיוט מן המידות שהתורה נדרשת בהן ובמיוחד מן המידות: מה מצינו, מדה כנגד מדה, מעל ונגד, פסוק הפותח את הדרשה, פסוק המסיים את הדרשה, ועוד. מירסקי הוכיח מתוך דוגמאות רבות מן המדרש ומן הפיוט, איך הפכו המידות הנזכרות במדרשים לקישוט אמנותי בפיוט²¹.

והוא הדין בחרוז. הדרשות המסתיימות במלה אחת הן היסוד לראשית החרוז. כגון: ארבע נקראו קנין:

ישראל נקראו קנין, שנאמר עם זו קנית (שם' טו,טז)
שמים וארץ נקראו קנין, שנאמר קונה שמים וארץ (בר' יד,ט)
בית המקדש נקרא קנין, שנאמר הר זה קנתה ימינו (תה' עח,ד)
התורה נקראת קנין, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו (מש' ח,כב)

יבאו ישראל שנקראו קנין / לארץ שנקראת קנין / ויבנו בית המקדש שהוא קנין / בזכותה של תורה שנקראת קנין (מכילתא בשלח, דשירתא פ"ט, עמ' 148).

מסוג זה של דרשות התפתח החרוז של סיום המלים הדומות, בפיוטי יוסי בן יוסי ויניי²¹.

החרוז בפיוט העברי הוא אפוא מקורי, מגידולי התרבות העברית. הוא קדם את

18 Eduard Norden, Die Antike Kunstprosa, Berlin 1923, S. 451

19 J. Kahle, The Cairo Genizah, pp. 43-48. על שרידים מועטים של שירים מחזורים ביוונית ובלטינית, כבר במאה השלישית והרביעית, עי' שירמן, שם, עמ' 32; על הפיוט הקדום בהשוואה לפיוטי הסורים, השומרונים והביזאנטים עי' במבוא לספרי הלכה ואגדה בפיוטי יניי עמ' יז-כג.

20 לעיל בפרק על מבנה הקרובה, עמ' 15.

21 ידיעות המכון לחקר השירה העברית בירושלים, כרך שביעי, תשי"ח.

*21 מירסקי, תחילתו של חרוז, מאזנים תשי"ח, עמ' 450-458.

ההימננות הסוריים והביזאנטיים ושירת ימי-הביניים. חלקו של ינאי בקביעת החרוז גדול גם בספרות הפיוט והשירה בכלל^{21*}.

ג. המשקל. הפיוט הקדום ופיוטי יוסי בן יוסי שקולים במשקל של טור ארוך בעל ארבע או שלוש צלעיות מוטעמות כגון: 'אַנְשִׁי אַמּוֹנָה אַכְדוֹ / בָּאִים בְּכַח מַעֲשֵׂיהֶם / גְּבוּרִים לַעֲמֹד בַּפָּרֶץ / דּוֹחִים אֶת הַגְּזִירוֹת'. גם בפיוטי ינאי נמצאים שרידים של משקל זה במקום שאין חרוז²². אבל בדרך כלל עם המעבר אל הפיוט המחורז כאילו נעלמה שיטת שקילה זו בפיוטי ינאי. עזרא פליישר הוכיח שגם פיוטי ינאי, הקליר ועוד, ממשיכים במסורת שקילה זו, אלא שהיא אינה מיוסדת על מספר מלים מוטעמות בלבד, אלא שהיא מבליעה צירופי סמיכויות, מלות קישור ויחס כאלו שייכות להטעמה אחת, כשם שבטעמי המקרא נבלעות על-ידי מקף שתי מלים להטעמה אחת. כגון:

אֶמְצֹךְ . אֵיוֹם . בְּשִׁחָקִים / בּוֹטָה . בְּכָל-צוּדֵי . שְׁוֹקִים
גְּלוּי-לֶךְ . אֶהֱבֶת . חֲשׂוֹקִים / דְּרוֹשׁ-לֶךְ . גַּם-שָׁנָאת . עֲשׂוֹקִים
הַנְּשָׁנָאת . בְּרוּךְ . עֵינָיִים / וּבְפֶלֶל . לֶךְ-נִשְׁאַה . עֵינָיִים
זְכוּתָה . קִדְמָתָה . לְאַחֹת מֵעֵצִים / חֲנֻנָתָה . תְּחִילָה . פְּרִי-מַעֲצִים²³.

הצירופים: בכל-צודי, דרוש-לך, ועוד, נחשבות כהטעמה אחת. לפעמים מצטרפים להטעמה אחת נושא ונושא, כגון: יזלר-מים, הוא-צוה; שמות נרדפים: טוב-וישר, כינויים בעלי מלים אחדות וכדומה²⁴.

ד. השיבוץ. בשיבוצים מקראיים נאים הצטיינו משוררי ספרד, שיבוציהם השתלבו בשיריהם באופן טבעי, כאילו המחבר יצרם. דרך זו כבר נמצאת בקרובות ינאי ונוסף עליהם השיבוץ מספרות חז"ל. הנה דוגמאות אחדות משיבוצים מקראיים:

אֲזָ בָּצֵאתוֹ כָּא לֹ שְׁמֹשׁ / פִּי אוֹהֶבְלִי [פ] צֵאת הַשֶּׁמֶשׁ^{24*}

21** למסקנה זו הגעתי בספרי (עי' הערה 19), עמ' כג. לאחרונה סיכם ע. פליישר במאמרו בחינות בתהליך עליית החרוז בשירה העברית הקדומה, לדבריו: 'כבר הכירו חכמים שאי אפשר כלל להעלות על הדעת, שהשירה העברית למדה לחרוז מספרות אחרת איוו שהיא, מפני שבשעה שהיא קיבלה את החרוז והשליטה על עצמה את חוקיו לא היתה שום תרבות מחורזת בסביבתה' (מחקרי ירושלים בספרות עברית, כרך א, תשמ"א, עמ' 231).

22 השווה קרובה לג (בר' לו, א) פיוט ג: ישיבת מנוח / או לא מצאנו / בכל הארצות אשר יצאנו וכו'; עי' מירסקי, פיוטי יוסי בן יוסי, עמ' 51.

23 קרובה כז (בר' כט, לא), שר' 4-1.

24 עיונים בדרכי השקילה של שירת הקדש הקדומה, תדפיס מתוך 'הספרות', חוברת 24 (1977).

*24 קרובה לא, שר' 62.

נִתְּנוּ לַזְנוּת כָּל יָקָר הוֹן / כִּי רוּעָה זִנּוּת יֵאָבֵד הוֹן.²⁵
 חֲמִיּוֹת אֵיךְ תִּאֲוָן לְבָרָה בְּעִידוֹת / וְעַד אֶחָד לֹא יַעֲנֶה בְּנֶפֶשׁ לְמוֹת.²⁶
 דְּבִכָּה עֲזֹבְנִי ה' וְה' שִׁכְחָנִי / אִם אֲשַׁכַּח יְרוּשָׁלַיִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי.^{26*}

ושיבוצים מספרות חז"ל:

הַצּוֹפֶה מֶה עָתִיד / ... הַרוּאָה אֶת הַנוֹלָד.²⁷
 שֹׁכֵר מַצּוֹה מַצּוֹה עוֹמֶדֶת / עוֹלָם בְּצִדְקָה מַעֲמֶדֶת.²⁸
 מַצּוֹה גוֹרֶרֶת מַצּוֹה / מַצּוֹה מְלוֹמֶדֶת לָכֵם צִיּוֹה.²⁹
 בֵּיתָה מִיּוֹם חָרַב בְּרָכָה אֵין / אֵין יוֹם שְׂאִין בּוֹ קֶלֶלָה.³⁰

שינוי המקראות ומאמרי חז"ל לצורך החרוז והעניין:

הָאֱהָב נֶאֱמָנוֹת וְשִׁיכּוֹתִי / וְאֹיֵב נִעְתָּרוֹת וְשִׁיכּוֹתִי.³¹
 פְּעוּלֹת צֶדֶק [בְּאַרְץ] / צָבִי לְצִדִּיק בְּזֶמֶר הַשְּׁמִיעָה כִּנּוֹר אֶרֶץ.³²
 תוֹעֵ אֵינִלְתּוֹ תִּסְלַף דְּרָכּוֹ / וְעַל תָּמִים יִזְעַף דְּרָכּוֹ.^{32*}
 תִּשְׁתַּנּוּ שְׁלִימִים כְּשִׁלְמִים / תִּרְוַמְּנוּ רָמִים כְּרָאֲמִים.³³
 אֲבָרָם וְשָׂרֵי בְּהֶבְטָחָה חֲסוֹ / בְּכָל נֶפֶשׁ אֲשֶׁר בְּחָרָן עֲשׂוֹ.³⁴
 שְׂבָטֵי שְׁלִימִים וְכֵן רַבִּים / בֵּין עַם כְּשָׁפִים וְנָשִׁים מְרַבִּים.³⁵

צירוף של כמה פסוקים ומאמרי חז"ל:

דוֹדִי שָׁלַח כִּיּוֹם זֶה לַעֲמּוֹ פְּדוּת / וְהוֹדִיעַ כִּי הִרְבָּה עֲמּוֹ פְּדוּת.³⁶
 כָּל גּוֹיִם הָיוּ כְּלוֹא הָיוּ / לִי הֵייתָם וְאַתָּם תִּהְיוּ.³⁷

25	קרובה קכב, ש' 14.
26	קדושת ראש השנה, ש' 30; ע' קדושתא לשבועות, ש' 26; קדושתא לשמיני עצרת, ש' 25.
26*	קדושתא לשבת ותאמר, ש' 4.
27	קרובה קכ, ש' 99.
28	קרובה קיח, ש' 17.
29	קרובה צד, ש' 62.
30	קרובה פז, ש' 97.
31	קרובה קכא, ש' 3.
32	קרובה לחנוכה, ש' 52; ע' גם קדושתא ליום כיפורים, ש' 1.
32*	קרובה ג, ש' 22.
33	קרובה לא, ש' 109.
34	קרובה יג, ש' 38.
35	קרובה קכב, ש' 21.
36	קדושת שה"ש, ש' 89.
37	קרובה נט, ש' 6.

מה בצע בדמו נִמְכָּרָנוּ בְּדָמִים³⁸.
סָמִי גִיבֵל בְּנַעֲמָה / מִכִּי צָרָדָה לְהַפִּיג תְּנוּמָה³⁹.

חילופי ריתמוס:

יָה [לֹאשׁ]ת אֵיתָן צִיּוֹן הִישׁוּוֹיְתָה / בְּנִיסוֹי וּמָסָה אֲשֶׁר עָלֶיהָ שִׁוִּיְתָה . . .
יֹשֶׁבֶת עֶקְרַת הַבִּיִּית / יִשְׁכָּה בְּעִיקָר בֵּית /
[בֵּן] תּוֹשִׁיב בְּיִירְכָתִי בֵּיית / נַעֲקַרְת מִבֵּיִית⁴⁰.

ההקבלה:

יִשְׁמַע לְאָדָם בְּשִׁמְע לְמַצְרִים
מִשָּׂא דוּמָה כְּמִשָּׂא מַצְרִים⁴¹.
אֶרֶץ גִּפֶּן / לְנִטְוְעִי כְּגֶפֶן // אֶרֶץ תְּאִינָה / לְכִיכּוֹר תְּאִנָּה
אֶרֶץ רִימּוֹן / לְפִילַח הָרִמּוֹן // אֶרֶץ זֵיית / לְהוֹדֵם פְּזִיִּית
אֶרֶץ זֹבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ / לְמַחַת לְשׁוֹנָם חֶלֶב וּדְבָשׁ⁴².

מידה כנגד מידה:

הִיא זָדָה וְהִיעִיזָה פָּגִיָּה / לָכֵן חֲוֹרוּ וַיִּרְקוּ פָּגִיָּה⁴³.
נָמוּ הָבָה נַעֲלָה וְנִמְתָּה הָבָה גִּרְדָּה
זָמְמוּ לְבָנוֹת עִיר / וְנָדּוּ מִדּוֹר בְּכָל עִיר
עָצוּ לְהִקָּיִם לָמוּ שָׁם / וּמָהֶם לֹא הוּקָם שָׁם⁴⁴.

לשון נופל על לשון:

אֶרֶץ אֲשֶׁר נִאֲנָשָׁה
בְּשָׁנֵי מִבּוּלִים נַעֲנָשָׁה⁴⁵.

- 38 קרובה לד, ש' 2.
39 קרובה קיח, ש' 67; עי' קדושחא לשבועות, ש' 3.
40 קרובה יג, ש' 26, 28; דוגמאות נוספות במחקרי ינאי, עמ' רלו-רמא.
41 קרובה נג, ש' 26.
42 קרובה קכד, ש' 36-38.
43 קרובה קו, ש' 42.
44 קרובה ט, ש' 48, 49.
45 קרובה ט, ש' 1.

בְּיוֹצֵר כָּל גָּלוּ / וּמֵאֲרָצָם גָּלוּ⁴⁶.

אוֹמְרִים לוֹ מָצָא / וְלֹא נוֹאֲמִים לוֹ מוֹצֵא⁴⁷

חֲדוּת בַּמַּלִּים וּבַמַּסְפָּרִים:

טִינְפוּ בְּשִׁמְצַת עֶגְלָה / יָהּ בֶּכֶן הוֹרִיתָה לְכִי זֶה

כִּי אִם נִתְרַחֲקוּ בָּזָה / לְקוֹרְכֶם בּוֹ כָּל־שׁוֹן זֶה⁴⁸.

יִשְׁכָּר הוֹגָה בִּינָה בָּמָה טוֹב / רוֹאֶה מְקוֹם מְנוּחָה מָה טוֹב⁴⁹

טוֹבִים הַשָּׁנִים / כְּתוֹבִים מְשָׁנִים /

כְּעִידִים שָׁנִים / מֵאֲחָד וְלֹא מְשָׁנִים

יִדְוֶעַ כְּתָבְכֶם חֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה / לְאֶרֶס חֲמוּשִׁים בְּחִמְשָׁה / לְבָל יִמְשְׁלוּ בָּם

חֲמִשָּׁה⁵⁰.

אליטרציה:

מוֹלְדֵתְךָ וּמוֹלִידְךָ לֶךְ מְצַפִּים // מְחַנְגִּים כִּי תוֹצֵל מִחֲצוּפִים

נִינִיד כָּוֶלֶם צוּפִים // צְרוּפִים רְצוּפִים וְצִנּוּפִים⁵¹

משמעות שונה במקראות:

עַד יִזְמַר נֶצַח עַל גִּיתִית⁵²

וְזִיר לָהֶם תִּכְתֹּר⁵³

ינאי השתמש בצמדי נרדפים מן המקרא בדרך הסמיכות. 'ינאי יצר גם צורות דקדוקיות חדשות של צמדים מזוגות שורשים המצויים במקרא, יש ויצר צמד פעלי מצמד שְׁמָנִי שבמקרא, ויש בדרך הפוכה, יצר צמד שְׁמָנִי מצמד פעלי שבמקרא. לעתים שינה סדרם של מרכיבי צמדים'. הנה כמה דוגמאות לפי מאמרו של יצחק אבישור⁵⁴:

46 קרובה יג, ש' 39.

47 קרובה פט, ש' 98.

48 קרובה פ, ש' 5-6: השווה קדושחא לפרשת שקלים, ש' 12-13; קדושחא לחנוכה, ש' 24.

49 קרובה מה, ש' 40; ע"י פליישר, שירת הקדוש, עמ' 269.

50 קרובה ע, ש' 35, 36.

51 קרובה כט, ש' 63, 64.

52 קרובה קלה, ש' 65, לפי תה' ח, א: 'למנצח על הגתית מזמור לדוד'.

53 קרובה עב, ש' 10, רמז לאיוב לו, ב: 'כתר לי זעיר'.

54 זוגות מלים נרדפים מן המקרא המצומדים כסמיכויות בפיוט הקדום, בית מקרא שנה כא (תשל"ו), עמ' 412-446.

באיוב טז,יט: 'גם עתה הנה בשמים עדי — ושהדי במרומים'
 אצל ינאי: 'סהדיך ועידיך' — בסדר הפוך ובצורת איחוי⁵⁵
 בישעיה כח,יב: 'זאת המנוחה הניחו לעיף — וזאת המרגעה ולא אבו
 שמוע'
 אצל ינאי: 'כהישוג מרגעה ומנוחה'⁵⁶
 בזכריה ז,ז: 'בהיות ירושלים יושבת ושלוח'
 אצל ינאי: 'קילעתם ישיבתם רדפתם שלוותם'⁵⁷.

במקרא מובא הצמד משפט צדק. ינאי יצר ממנו תקבולת:

יָדָךְ אֲחוּזָה בְּשִׁפְטִי וַיִּמְיֶנֶךָ בְּצֶדֶק⁵⁸.

בתהלים יח,יא: וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח
 אצל ינאי בא הצמד בצורה שְׁמָנִית:

וַיִּרְכֹּבְךָ עַל כְּרוּב וַיִּצְאֶתְךָ עַל רוּחַ⁵⁹

בייחוד עושה ינאי שימוש מרובה בסמיכויות של שמות נרדפים, כגון: סוד חלומות
 מחזה⁶⁰, חזיון מראיתו⁶¹, ימין זרוע קודש⁶². וגם סמיכויות משולשות: הוד כבוד
 הדרך⁶³, רום חוסן גובה⁶⁴, חוסן מלכות יקר⁶⁵, והתיצב בגבורת גאון גסות⁶⁶, חירות
 דרור חופש⁶⁷.

כקודמו, יוסי בן יוסי, משתמש גם ינאי בכינויים⁶⁸ הלקוחים מהמקרא ומדברי
 חז"ל. תוארי שולמית והדוד בשיר השירים משמשים חליפות בכינויים לכנסת ישראל
 או לקדוש ב"ה. כגון: שחורה (קר' צח, ש' 19), תמה (צה, ש' 13), חבצלת (ז לר"ה

55	קרובה עז, ש' 9.
56	קרובה לא, ש' 80.
57	קרובה ט, ש' 19.
58	קרובה ס, ש' 13.
59	קרובה ט, ש' 117.
60	קרובה לו, ש' 1.
61	קרובה מו, ש' 42.
62	קרובה קיח, ש' 29.
63	קרובה ליום כיפור, פיוט ד.
64	קרובה קכ, ש' 18.
65	קרובה נט, ש' 26.
66	קרובה נ, ש' 26.
67	קרובה מז, ש' 4; כך גם במגילות הגנוזות, ע"י. ליכט, מגילת הסרכים (תשכ"ה), עמ' 32.
68	ע"י מירסקי, יוסי בן יוסי, עמ' 61–74.

16), כנה (קכ, שו' 63) — כינויי כנסת ישראל. רם (יא, שו' 24) — כינוי לקב"ה. אזרח (י, שו' 37), אוהב (י, שו' 1), מקריא (יב, שו' 76), אב (י, שו' 30) — כינויים לאברהם. שעיר (כט, שו' 6) — כינוי לעשו. חלק (כט, שו' 6), תם (כט, שו' 3) — כינוי ליעקב. עלוקה (קטז, שו' 9) — כינוי לגיהנום, ועוד.

ינאי חוזר ומפייט על נושאים מסוימים בהרבה מקרובותיו כגון על אהבת ה' לישראל, נצחיותו, שבחה של ארץ-ישראל, גאולת ישראל ועוד, אבל לעולם אינו חוזר על עצמו. הנושא לובש צורה ופושט צורה, והוא ידע להתגבר על כל כבלי השיר, המשקל, החרוז והאקרוסטיכון בגמישות מופלאה. גם ברהיטים המלאכותיים שלו (פיוטי ז' 1, 2), שיש בהם גיכוב צלילים ומלים, אין הוא חוזר על עצמו. משנה הוא תמיד בחומר המלים ובצורה.

הנה לדוגמה הנושא על אהבת ה' לישראל:

כִּי הֵם עֲמָךְ וְנִחַלְתָּךְ / צֵאן יָדְךָ וּמַרְעִיתָךְ / עֲמוּסֵי בִטְנְךָ נְשׂוּאֵי רַחֲמֶךָ / ...
זָרַע קֹדֶשׁ / הַחֹתֶם אֲשֶׁר עַל לִיבְךָ / וְהַקֶּשֶׁר אֲשֶׁר עַל זְרָעֶךָ / וְהַחֲקֵק אֲשֶׁר עַל
כַּפְּךָ.⁶⁹

ובקרובה אחרת:

אֶהְבֶּת עוֹלָם אֶהְבֶּתָּ עִם [עוֹלָם] // כִּי לְנִלְאָ // לֵם / לֹא הָיָה עוֹלָם
אֵין רֹמָה [לָךְ] / וְדִימִיתָם לָךְ // וְאֵין שְׁוֹה [לָךְ] / וְהַשְׁוִייתָם [לָךְ]
וְאֶתָּה הָיִיתָ וְאֶתָּה תִּהְיֶה // וְנִמְתָּה אִתָּם הָיִיתָם וְאִתָּם תִּהְיוּ ...
אֶתָּה אֵל אֶחָד / וְהֵם גּוֹי אֶחָד // אֶתָּה [אֵל] גְּדוֹל / וְהֵם גּוֹי גְּדוֹל.⁷⁰

פיוטי ינאי מצטיינים גם בצלילי מלותיהם הנשמעים לאוזן. ייתכן שאת הפיוטים השמיעו לפי מנגינות, שעל אופיין וטיבן אין אנו יודעים. ינאי עצמו מתאר לנו את המתפללים היהודים:

מֶה יָפִים מִשְׁפִּימִים וּמַעְרִיבִים / בְּמַרְאֵם נָאִים בְּקוֹלָם עֲרִיבִים (קדושתא לשמע
ישראל).

ובדבריו הידועים של בן-באבוי על הגזירות שהוטלו על בתי-הכנסת בתקופת השלטון הביזאנטי יש משפט בזה הלשון (ל. גינצבורג, גנזי שכטר, ב, עמ' 551): 'והיו מניחין אותן ליכנס שחרית בשבת לומר ולזמר מעמדות'.⁷¹

69 קרובה קכב, שו' 46-48.

70 קרובה נט, שו' 12-18.

71 ח. שירמן, ינאי הפייטן, תדפיס, עמ' 51.

כמה יפים קטעי הקרובה לשיר השירים על יופיה וחנה של שולמית — כנסת ישראל:

[מי זאת] הנשקפה: טעונה בכנפי שחר / מצצת משער / מגהת כצוהר /
 ומ(ב)הקת כזוהר⁷²
 ככלה מקושרת / בעדיים מקושטת / יושבת במרפכת / מכורבלת ומרופלת⁷³
 אני לדודי תאב תשוקה / ובאהבה תשוקה / בשנאה עשוקה / ומפיהו
 נשוקה⁷⁴.

72 קדושת שיר השירים, שו' 120.

73 שם, שו' 124-125.

74 שם, שו' 146-147.

פרק שלישי

לשוננו של ינאי וסגנונו*

א. סגנון הפיוט הקדום וייחודו של ינאי

במפעלם של הפייטנים הראשונים היה משום תחיית המקרא ודרכי השירה המקראית. בכל היצירות הספרותיות של תקופת רומא-ביזנטיון ניכרת השפעת הלשון היוונית. במדרש ישנם מלים ומושגים השאולים מעולם התרבות היוונית¹. גם בספרות ההלכה הארץ-ישראלית בתקופת ביזאנטיון, כגון 'ספר המעשים'², 'הלכות טריפות דא"י'³ והפיוטים הארמיים של המתורגמנים⁴ מצויות עדיין הרבה מלים יווניות. שפת הדיבור של יהודי ארץ-ישראל בתקופת רומא-ביזאנטיון היתה אז בעיקר ארמית, כפי שיוצא מהכתובות הארמיות בבתי-הכנסת שבבית אלפא, יריחו, נערן, חמת גדר ועוד, שנכתבו באותה תקופה⁵. אולם כשאנו עוברים לפיוט העברי רוח אחרת מנשבת, בפיוטיהם של יוסי בן יוסי וינאי כמעט שאין מלים יווניות⁶. בכל פיוטי ינאי נמצאות

* אין כוונתי בפרק זה למצות את הנושא. מטרתו: דרכי הלשון של הפייטן, אוצר לשונו וחידושו בלשון באופן כללי, ובייחוד השפעת לשון חז"ל בפיוטיו. מ. זולאי במאמרו עיוני לשון בפיוטי ינאי דן בעיקר במלים ובביטויים מסוימים שיש בהם מהחידוש. במפתח לענייני הלשון בסוף הספר ימצא הקורא חידושים נוספים לפי כתביידי שלא היו לפני מ. זולאי במהדורת פיוטי ינאי שלו. הפרק הופיע תחילה בספרי הלכה ואגדה בפיוטי ינאי, אלא שכאן נוסף חומר לפי כתביידי חדשים והורחבה היריעה.

- 1 ע"י ש. ליברמן, יוונית ויוונית בארץ-ישראל, ירושלים תשכ"ג; מ. שוובה, חיי היהודים בא"י בתקופת התלמוד לאור הכתובות, קובץ החברה לחקירת א"י, כרך ד (תש"ה), עמ' 80-87.
- 2 ע"י ב.מ. לוויין, 'מעשים לבני ארץ-ישראל', תרביץ שנה א (תר"ץ), עמ' 88, 89; צ.מ. רבינוביץ 'ספר המעשים לבני ארץ-ישראל', תרביץ מא (תשל"ב), עמ' 278.
- 3 ע"י י.נ. אפשטיין, 'תורתה של ארץ-ישראל', תרביץ שנה ב (תרצ"א), עמ' 309; מ. מרגליות, 'הלכות ארץ-ישראל מן הגניזה', ירושלים תשל"ד, עמ' צח.
- 4 ע"י יוסף היינמן, שרידים מיצירתם הפיוטית של המתורגמנים הקדומים, הספרות ד (תשל"ג), עמ' 368.
- 5 ע"י י. קוטשר, לשונן של האיגרות העבריות והארמיות של בר-כוסבה ובני דורו, תדפיס מתוך לשוננו, כרך כו (תשכ"ב), עמ' 33; ש. קליין, תולדות היישוב היהודי בא"י, עמ' 54; הנ"ל, הנייר ותעשייתו בא"י, קובץ המסחר והתעשייה והמלאכה בא"י, ירושלים תרצ"ז, עמ' 75-83; יוסף נוה, על פסיפס ואבן, תשל"ח, עמ' 6. השפה היוונית שלטה בעיקר בערי החוף, אבל בפנים סוריה וארץ-ישראל שלטה השפה הארמית, ע"י A.A. Vasiliev, A History of the Byzantine Empire Vol. I (1970), p. 89.

*5 על התופעה של תחיית השפה העברית ע"י להלן בפרק: הפייטן, החזן והקהל.

מלים אחדות בלבד, כגון טכס⁶, נומרון⁷, סנהדריות⁸, ועוד. רובן לקוחות מהמשנה ומהמדרש. גם מהארמית נמצאות מלים ספורות בלבד, כגון: אתר⁹, טעם¹⁰, פתגם¹¹, שהדות¹², ועוד. ינאי משתדל לתרגם את המלים הארמיות והיווניות על טהרת הלשון העברית. כך מפייט ינאי, דרך משל, את דברי המדרש:

'יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם... קדוש העמיד ממליצי דת בלשון ר' יודן אמר מכאן לתרגום' (בר"ר לו, ח, 'מובחר'¹³, עמ' 342).

במקום 'תרגום' משתמש ינאי, במלה המקראית 'ממליצי', מלשון 'והמליץ בינותם'¹⁴. את המלה היוונית 'אידרופיקיאוס' שבמדרש ויקרא רבה מתרגם ינאי ל'דולף צונים'¹⁵. זו הייתה מסורת של פייטנים: לא להכניס לפיוט מלים ארמיות ויווניות. המסורת התחילה מיוסי בן יוסי. בסדר העבודה ליום הכיפורים הוא מתרגם את 'לשכת פלהדריין' שבמשנה¹⁶ — 'מקום עצרת סגנים'¹⁷; 'עלית בית אבטינס'¹⁸ — 'בית רוקחי רקח'¹⁹, וכדומה.

אולם יש הבדל בין דרכי סגנונו של יוסי בן יוסי לשל ינאי. יוסי בן יוסי משתמש

- 6 קרובה ח, שו' 40.
- 7 שבעתא לר"ה, שו' 27.
- 8 ז שה"ש, שו' 49.
- 9 קרובה ע, שו' 32.
- 10 קרובה טו, 4.
- 11 מח, 16.
- 12 קד' שה"ש 19; בקרובה ל, פיוטים ז וח כתובים ארמית אבל רובם ככולם מכילים פסוקים מדינאל ז.
- 13 עי' קרובה ח, 70.
- 14 בר' מב, כג.
- 15 עי' קרובה פח, 48; יוסף יהלום, מוצא השפעת השפה היוונית בתחביר לשונו של ינאי. כגון השימוש ב'לא' לשלילת הפועל במקום 'אין' — 'לא נכתבים' (קר' עב, 19) 'לא ירא' (כט, 27) במקום 'אין נכתבים' 'אינו ירא'. יש כאן השפעת תחילית השלילה — $\bar{a}$ ביוונית. והוא הדיון בסמיכות המופסקת כגון 'יוצאי ממסגר' (= יוצאי מסגר) ועוד. (תרבות יוון והפיוט העברי, דברי הקונגרס העולמי הששי למדעי היהדות, כרך ג (תשל"ד), עמ' 210–212); אולם צורות כאלה נמצאות גם במקרא, כגון: גמולי מחלב עתיקי משדים (יש' כח, כט), אף בעניין אין-לא בהווה מצויות: והוא לא שונא לו (דב' ד, מב), ועוד.
- 16 יומא א, א.
- 17 אזכיר גבורות, פיוטי יוסי בן יוסי, מהדורת מירסקי, עמ' 147.
- 18 יומא א, ה.
- 19 אזכיר גבורות, שם, עמ' 148; מסורת זו החלה כנראה בזמן קדום יותר, שרידי התפילות המצויות בספרות התלמודית, תקיעתא דבי רב והתפילות שבמגילות הגנוזות, כתובות בלשון עברית מליצית ללא עירוב ארמית או יוונית.

בצורת 'יפעל' המקראי במקום הבינוני שבמשנה. כך הוא מפיט למשל, את המשניות הראשונות במסכת יומא:

משנה

שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדין ומתקנין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול. רבי יהודה אומר אף אשה אחרת מתקנין לו שמא תמות אשתו . . . מסרו לו זקנים מזקני בית דין וקורין לפניו בסדר היום . . . ערב יום הכפורים עם חשכה לא היו מניחים אותו לאכול הרבה, מפני שהמאכל מביא את השנה.²⁰

יוסי בן יוסי

משפחות ברורים גורל יטילו לגדל סגן לעלותו בעשור. מערש יצועו שארו יבדילו פן יטמא שבוע בשגגת נדה. מקום עצרת סגנים בית מושבו הלוא שם ילין כל ימי שבעה . . . מחכימי פתי יועמחו לו לחנכו לשנונו בחוקי עשור . . . מאכל ימעיטו ממנו לעת ערב פן ירדם ויקר מקרה לילה.²¹

ברקום 'מפרישין' שבמשנה — יבדילו; במקום 'מתקנין' — יטילו; במקום 'מביא את השנה' — ירדם, ועוד²¹.
יוסי בן יוסי משתמש גם בוי"ו ההיפוך, כדרך המקרא:

משנה

פרסו סדין של בוך בינו לבין העם. פשט ירד וטבל, עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב, ולבש וקדש ידיו ורגליו.²²

יוסי בן יוסי

סכו מחיצת שש בינו לבין עם לנהוג בו בכבוד בלי חזות מערהו. שמלת עורו ימהר יפשוט וירד ויטבל ויעל ויסתפג סגן המלביש יעטהו בדים ויוסיף לגדלו בעדי בגדי פז.²³

לעומת זאת בסגנונו של ינאי חסר כמעט השימוש ב'יפעל' המקראי. כמו כן נדיר השימוש בוי"ו ההיפוך. ינאי מפיט את המדרשים בצורת 'פעל' פשוטה ורק במקרים

20 יומא א, א ג.

21 אזכיר גבורות, שם, עמ' 146, 148.

*21 על השימוש בבינוני במקום עתיד בלשון חכמים, עי' סגל, דקדוק לשון המשנה, ת"א תרצ"ו, עמ' 111, 124-125.

22 יומא ג, ד.

23 אזכיר גבורות, שם עמ' 152; על דרכי הפיוט של יוסי בן יוסי עי' שד"ל, מבוא למחזור רומי, עמ' ז-ט; י.א. זיידמן, מטבע סדר העבודה ליום הכיפורים, סיני, כרך יג (תש"ד), עמ' שנט-שסא; מירסקי, פיוטי יוסי בן יוסי, עמ' 70.

יוצאים מהכלל, לצורך אקרוסטיכון, הוא מגוון את הפיוט בוי"ו ההיפוך²⁵. הנה למשל הפיוט הנאה על מחלוקתו של קורח בהשוואה למדרש תנחומא ולירושלמי:

מדרש	ינני
קפץ קרח ואמר למשה: אתה אומר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, טלית שכולה תכלת מה הוא שתהא פטורה מן הציצית? — אמר לו משה: חייבת בציצית. אמר לו קרח: טלית שכולה תכלת אינה פוטרת עצמה וארבעה חוטין פוטר אותה? — בית מלא ספרים מה שתהא פטורה מן המזוזה? — אמר לו: חייבת במזוזה. אמר לו: כל התורה כולה רע"ה פרשיות אינן פוטרות את הבית ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרות את הבית ²⁴ .	ולהאדים פני ציר מצווה ציצית תכלת // בו בלילה האריג מאתים טליות [תכלת] זורזו ולבשו / ושאלו ואז בושו / מה יכשירו שני חוטי תכלת // לכסות כולה תכ[לת]. חכם לבב השיבם בית מלא ספרים // חייב במזוזה כשינון סדרים ²⁴ .

ינני שומר על דרכי הפיוט המקראיים ואוצר המלים שלו גם הוא מקראי ברובו. במקום 'שתהא פטורה', כותב ינני 'יכשירו'; במקום 'טלית' — כסות; במקום 'אמר לו' — השיבם; במקום 'פרשיות' — סדרים, אבל אין ינני נמנע משימוש נרחב באוצר המלים של המשנה והמדרש. גם בקטע שלפנינו הוא מביא 'טליות' ו'חייב' — מלים מלשון חכמים. והנה דוגמה נוספת:

מדרש	ינני
ר' לוי אמר מפני שהיה אברהם מתפחד ואומר תאמר אותן האוכלוסין שהרגתי שהיה בם צדיק או ירא שמים ... כך אמר הקב"ה, אותם האוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היו, הה"ד והיו עמים	המימלחמה אחר הובא // וודיי הירהורים בליבו חובא זדים אשר קיטל בדין ובחובה // חרד פן ייחשב לו חובה טעם השיבותו בעתירה // יופי רוב שכר

24 ע"י להלן קרובה קטו, פיוט ה; קיז, פיוט ה.

25 על ביטול השימוש בוי"ו ההיפוך בלשון חז"ל ע"י סגל, שם, עמ' 124; נטייה זו ניכרת כבר בספר דברי הימים ובסוף ימי הבית השני — במגילת ישעיהו א. רק במקרים של רצון לכתוב בסגנון ארכאי השתמשו חז"ל בוי"ו ההיפוך. כגון בסיפור הידוע על ההתנגשות שבין ינאי המלך לפרושים: 'ויבוקש הדבר ... ויבדלו ... ויאמר' (בבלי קידושין סו ע"א). ע"י קוטשר, הלשון והרקע וכר, עמ' 269; רב סעדיה גאון ואסכולתו הפייטנית הכניסו מחדש בפיוט את השימוש בוי"ו ההיפוך, ע"י זולאי, האסכולה הפייטנית של רס"ג, עמ' לג.

משרפות שיד קוצים כסוחים (ישעיה לג, לך אותירה²⁶.
(יב).

גם כאן הסגנון מקראי ולאוצר המלים נוספו מלים מלשון חכמים, כגון: וודיי, הירהורים, חובא. ולא מלים בודדות בלבד מלשון חכמים נמצאות בפיוטי ינאי, כי אם גם צירופי-לשון ומובאות²⁷.

במשך הזמן נעשתה לשון הפיוט מסובכת וקשה. פיוטי ר' אלעזר הקליר רחוקים מהסגנון המקראי הקל. חידושי המלים מלאכותיים ומנוגדים לכללי הדקדוק, אולם נראה כי הפייטנים שבאו אחריו, ר' יהושע²⁸ ורבי פינחס²⁹ חזרו לסגנונו הקל של ינאי.

ב. הגייה וניקוד

כפי שנראה מהחרוזים שבפיוטי ינאי לא הקפיד הפייטן על ההגייה הנכונה של האותיות הגרוניות. ינאי חורז: ניאוך — ייעוץ³⁰, אין — עין³¹, נעים — נחים³², יצאו — צלחו³³, החל — יבהל³⁴, ועוד. הדבר ידוע לנו מהתלמוד ומהמדרשים. בברייתא מובא: 'אין מעבירים לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין ולא טיבעונין מפני שהן עושין יהיין — חיתין, ועיינין — אאיך (אאין), אם היה לשונו ערוך מותר'³⁵. במדרש מסופר על ערעור הגיית הגרוניות: 'בגלילה צוחין לחויה — עויה'³⁶, 'בגלילא

26 ע' להלן קרובה יב, שר' 2-5.

27 ע' להלן בסוף הפרק; דוגמאות נוספות לעיבוד לשון חז"ל ללשון מקרא, ע' קרובה מ, פיוט ה; קדושת שה"ש, שר' 130-134; קדושתא לשבועות, שר' 21; שם, פיוט ח.

28 הוא הרביעי בשורת הפייטנים הקדמונים (רס"ג בספר האגרון). ע' מ. זולאי, בין כחלי המכון לחקר השירה העברית, קובץ עלי עין, ירושלים תש"ח, עמ' 89-90; ידיעות המכון כרך א, עמ' 156; שם ה, עמ' קנה-קנו.

29 הוא החמישי בשורת הפייטנים הקדמונים, ע' זולאי, ידיעות המכון, ה, עמ' קבא-קמו; הנ"ל, ארץ-ישראל ועלית רגלים בפיוטי ר' פנחס, קובץ ירושלים, תשי"ג, עמ' נא-פא. הפייטן חי במאה השמינית, ע' מרדכי מרגליות, תעודה חדשה על צום הרעש, חרביץ, שנה כט (תש"ך), עמ' 339-344.

30 קרובה כט, 19.

31 קדושתא שמעו, שר' 76-77.

32 קרובה לג, 12.

33 קרובה קל, 9-10.

34 קרובה צד, 112; ע' זולאי, מחקרי ינאי, עמ' רמה.

35 ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד, ד ע"ד; בשרידי הירושלמי, עמ' 7: 'אין מעבירים לפני התיבה לא חיפין ולא בשנין ולא טבעונין מפני שהן עושין חיתין הותין ועינין — אינין'; ע' בח"נ, אם למסורת, בירושלמי ברכות (הירושלמי המפורש), מהדורת הרב ש. גורן.

36 בראשית רבה כו, ז, עמ' 254; ע' גליוני הש"ס לגאון ר' יוסף ענגיל (וינה תרפ"ד), דף כ ע"ב; רי"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה (להלן: נוה"מ) עמ' 1227; ע' קרובה קלה, שר' 32.

קורין לחתרא — עתרא' 37, ועוד. אין להביא מכאן הוכחה שהפייטן גלילי היה, כי כפי שהוכיח יחזקאל קוטשר, התערערות הגיית הגרוניות היתה שכיחה גם במקומות אחרים בארץ, וגם אין זה כלל לגבי הגליל כולו 38.

בפיוטי ינאי נשתמרה הגיית כינוי הקניין לזכר — כ"ף סופית בשווא, במקום כ"ף סופית בקמץ, כגון לינתך 39, צורתך (תי"ו קמוצה) 40 — מסורת שנשתמרה בפי עדות ישראל (נקדישך — שי"ן קמוצה) ובתעתיקים היווניים של המקרא 41. כמו כן בוי"ו החיבור שלפני יו"ד הבאה במסורת הניקוד הטברנית בשווא, תנועתה בפיוטי ינאי — [i] בחירק, כגון ויטליל (וי"ו חרוקה) 42, כמסורת בן נפתלי בהגיית השווא בכתבי הקודש 43. כן מנוקד הפועל 'חטא' בבינוני בסגול כגורת נל"ה כמו בעברית השומרנית 44. גם חילופי אותיות ע-ה: התגלע (=התגלה) 45; ס-ש: סרה (=שררה) 46, סיח (=שיח) 47. סובע (=שובע) 48; נ-מ: חרוז של ימין-ימים 49,

37 דברים רבה, ליברמן, עמ' 1, שם הערה 5; סגל, דקדוק לשון המשנה, עמ' 32; י. גומפרץ, מבטאי שפתנו, ירושלים תשי"ג, עמ' 89.

38 ע"י קוטשר, מחקרים בארמית גלילית, תרביץ כג (תשי"ב), עמ' 43-46, 56; הלשון והרקע וכו', עמ' 42-43, 67-70; כך גם בכתובת ההלכתית מעמק בית שאן, ע"י זוסמן, תרביץ מג (תשל"ד), עמ' 148.

39 קרובה ט, שו' 106.

40 שם, שו' 109; לפי הניקוד בכת"י ט"א.

41 ע"י P. Kahle, The Cairo Geniza, עמ' 171-173; ח. ילון, ללשון המגלות הגנוזות, סיני, כרך כו (תשי"ז), עמ' רפא, רפב; ז. בן-חיים, צורות הכינויים החבורים — ך — ת — ה במסורתיה של הלשון העברית, ספר אסף, ירושלים תשי"ג, עמ' 66-78.

42 קרובה צט, שו' 27.

43 ע"י גומפרץ שם, עמ' 78, 79; אבא בנדויד, על מה נחלקו בן אשר ובן נפתלי, תרביץ כו (תשי"ז), עמ' 404-405; נ. אלוני, איזהו הניקוד שלנו במחזור ויטרי?, בית מקרא, תשכ"ד, גליון יז, עמ' 143.

44 ע"י ז. בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, כרך ג, תשכ"א, עמ' 54; נ. אלוני, שם, עמ' 143.

45 קדושתא דברי, שו' 55.

46 קרובה קטז, 20.

47 קרובה לב, 76.

48 קרובה ק, 14; על חילופי ס-ש בלשון חכמים ע"י סגל, דקדוק לשון המשנה, עמ' 34; רי"נ אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 1233; א. פורת, לשון חכמים, ירושלים תרצ"ח, עמ' 11. במכתבי בר-כוכבא: 'נסי (=נשיא) ישראל', עסחי (=עשיתי), ע"י קוטשר, לשונן של האגרות העבריות והארמיות של בר כוכבא ובני דורו, שם, עמ' 119, 120; האגרות העבריות בתדפיס שם, עמ' 15. החילופים בפיוטי ינאי הם רק בין שי"ן שמאלית לסמ"ך, אבל ברור ההבדל בין שי"ן שמאלית לשי"ן ימנית. ע"י קרובה ט, שו' 92 (חילופי ס-ש) וש"י 98 (שי"ן ימנית בלבד); ע"י גומפרץ, מבטאי שפתנו, בפרק על השי"ן טלטוליה וגלגוליה, עמ' 33-50; זוסמן, שם, עמ' 149; מגילת המקדש, מבוא, כרך א, עמ' 28.

49 קרובה צט, 4.

און-אום⁵⁰, חולים (=חולין)⁵¹, בני חורים (=חורין)⁵²; ה-ח: הוגה-חוגגה⁵³, מעידים על הגייה מיוחדת לבני ארץ-ישראל.

לפעמים חורזו הפייטן פעלי ל"א בניקוד צירה בפעלי ל"ה בניקוד קמץ, כגון:

על כן בקינאה אשר קינא // קיניין בלא קינאה קנה⁵⁴

או מנקד בצירה במקום קמץ לצורך החרוז, כגון:

בכל אשר יטה // נקיות יתמוך ולא יחטא⁵⁵

קרב לא נעטה // ובביזה לא נחטא⁵⁶.

מ. זולאי ניקד בשניהם את ההברה האחרונה בקמץ, אבל בכתב-היד הניקוד הכבלי בצירה נחטא (עין ח"נ). גם במשנה כתב-יד קויפמן 'אחטא' (יומא ח, ט) ניקוד טי"ת בצירה. בכת"י פרמא בסגול. ב. קלאר העיר על המלה להחטות הבאה על יד להחטיא⁵⁷, וכן לבטות, במקום לבטא⁵⁸. כמו כן מנוקדת עי"ן הפועל בנטייתם של שמות אחדים במקום שווא בקמץ, כגון אקליהם (קרובה נד, 25), ברקי אש (יא, 15), חלציהם (ח, 14)⁵⁹.

ג. הכתיב

הכתיב בפיוטי ינאי מתאים לכתיב הארץ-ישראלי העתיק שבכתב-יד קדומים, זהו הכתיב העממי של בני ארץ-ישראל המצוי בנוסח הירושלמי והטברני של המשנה⁶⁰. כל צורות הכתיב שמנו חכמים באבות טקסטים של לשון חז"ל, כגון משנה כתב-יד קויפמן, שרידי ירושלמי מן הגניזה⁶¹, בראשית רבה כת"י ואטיקן וכ"י קדומים

50 קרובה קכב, 13.

51 קרובה צ, 6.

52 קר' קלה, 38; על חילופי נ-מ בלשון חז"ל עי' אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 1228-1230; קוטשר, לשון חז"ל, ספר חנוך ילון, עמ' 258; א. פורת, שם, עמ' 9; זולאי, מחקרי ינאי, עמ' רמו; ח. ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד, עמ' 198.

53 שבעתא לר"ה, שו' 55; עי' אפשטיין שם, 1232; קוטשר, מחקרים בארמית גלילית, עמ' 49; יש גם חילופי ב-ו, עי' קרובה צג, שו' 32.

54 קרובה: קכג, 65.

55 קר' קס, 14.

56 קר' קיט, 46.

57 קרובה עט, 15; עי' קלאר, מחקרים ועיונים, עמ' 131; י. יהלום, קטעי הגניזה של פיוטי ינאי, מבוא סי' ד.

58 עי' קרובה קיז, 47.

59 עי' מירקין, הבחינה הדקדוקית והסגנונית באוצר המלים של ינאי, דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות (תשכ"ט), כרך ב, עמ' 437.

60 עי' אפשטיין, שם, עמ' 1269.

61 עי' קוטשר, לשון חז"ל, שם, עמ' 246-251.

אחרים של מדרשי הלכה ואגדה⁶², מצויות בפיוטי ינאי, וכמה מהן מגיעות עד זמן של המגילות הגנוזות, מכתבי בר כוכבא וכתובות בתיה-הכנסת הקדומים⁶³.

א. כתיב מלא בשמות ובפעלים: מיעוצכם ומירוגום (נחמו 15), תיפעל עים איש (שמעו 37), היגביהו (ט 6), ביקשו (שם 2), חסירי (שם 4), ועוד.

ב. יו"ד אחרי אותיות בכל"ם: בינטותך (יוכ"פ 180), ביפקודה (שם 93), ביסליחה (שם 67), כירצון (שם 199), ליכפושים (שם 183), ליגדוע (שם 130), מילהב (שם 10), מיביטנך (שם 169)⁶⁴.

ג. יו"ד כפולה בסופית של שמות (=ay): וודיי (=ודאי, קרובה י 90), ינאי (=ינאי, שם הפייטן), תניים (=תנאים, יב 96), כדיי (=כדאי, קד' שה"ש 1), גניי (=גנאי, פו 106), ועוד.

ד. יו"ד כפולה בכינוי הקניין גוף ראשון ברבים (=ay): מעשיי (ז 58), רחמי (שם 59), אסוריי (יג 33), כהניי (צד 60)⁶⁵.

ה. יו"ד עיצורית ביו"ד כפולה בשמות ובפעלים: מיעיים (כו 4), מדיי (פה 56), חייתה (ז 52), מיתירא (כט 27).

ו. ויו"ו עיצורית ביו"ו כפולה בשמות ובפעלים: וותיקות (ח 56), תאוה (לד 34), וויעדה (ח 56), הישוויתה (יג 26)⁶⁶.

ז. סימון של [O] קמץ קטן ביו"ו: וליופיו (י 30), מיבוסרו (פח 6), גודלם (צד 66), בחוליי (פח 126), בקדשך (צה 28)⁶⁷.

ח. אלף בכינוי פעול (נל"א): שנאי (כג 24), קראי (מו 71), יצאי (קלו 20)⁶⁸.
ט. סופית ה"א בגוף שני עבר: אסרתה (ז 32), חיסרתה (שם), צפיתה (שם 5), הסעתה (קלא 1)⁶⁹.

י. חילופי א ה: עלייא (לד 5), כמהא (שם 30), נתיקרא (כו 16), מחא (=מחה, קד' שה"ש 107), נכהא (=נכהה, כה 10), מתולא (=מתולה, לא 65)⁷⁰.
יא. חילופי ב-ל: לזה בזה⁷¹.

- 62 עי' קוטשר, מחקרים בארמית גלילית, שם, עמ' 193, 194.
63 עי' לעיל הערות 4, 48, להלן הערות 69, 73, 78; קרובה צג, שר' 23; קרובה סד, שר' 34, ועוד.
64 על כתיב יו"ד אחרי אותיות בכל"ם עי' אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 1244; זוסמן, עמ' 151.
65 צורת כתיב זאת מצויה במשנה כת"י קיפמן, ובשרידי הירושלמי, עי' קוטשר, לשון חז"ל, שם עמ' 252-255; זוסמן, שם, עמ' 150.
66 עי' ח. ילון, קרית ספר, כרך כז (חשי"א), עמ' 164, 165.
67 עי' פורת, שם, עמ' 110-111; סגל, שם, עמ' 32, 90; אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 1245.
68 על כתיב זה בירושלמי עי' ר"ש ליברמן, הירושלמי כפשוטו, מבוא, עמ' כג.
69 על סיומת -תה במגילות הגנוזות ובלשון חז"ל עי' ח. ילון, מגילות מדבר יהודה, תשכ"ז, עמ' 19; ז. בן-חיים, צורת הכינויים החבורים וכו'. ספר אסף, עמ' 78-81.
70 עי' פורת, שם, עמ' 10; אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 1246; קוטשר, הלשון והרקע וכו', עמ' 122.
71 עי' קרובה סו, שר' 16.

- יב. השמטת אל"ף בסוף המלה: הו (=הוא, קד' שה"ש 107)⁷², חט (=חטא, פז 62)⁷³, פלי (=פליא, קד' שה"ש 95)⁷⁴.
 יג. השמטת יו"ד באמצע המלה: אן (=אין, קנג 14), בן (=בין, שם 24)⁷⁵.

ד. סימני לשון חז"ל בצורות הפועל

- מלבד ענייני הגייה וכתוב בלשוננו של יניי, המקבילים למקורות חז"ל, יש בפיוטיו הרבה מצורות הפועל בלשון חכמים, המצויות בכתבי-יד עתיקים של לשון חז"ל ומקורות קדומים יותר.
 א. צורת הנסתרת בפעלי ל"ה: בות (=בזתה, קיט 57), גאת (=גאתה, קו 40), לקת (=לקתה, נחמו 3), רימת (=רימתה, לד 32), שינת (=שינתה, יוכ"פ 129), תלת (=תלתה, פז 86)⁷⁶.
 ב. המקור הנטוי בפעלי פ"י: לדע (=לדעת, מו 1), לירש (=לרשת, פז 44)⁷⁷.
 ג. צורות הפסק במקום צורות הקשר: הבקעו (קו"ף קמוצה, דברי 152), עורערה (עי"ן קמוצה, ט 93), ונוסחו (סמ"ך קמוצה, שם 76)⁷⁸.
 ד. שימוש בפועל 'היה' לציון העבר החוזר ונשנה ובמלת 'עתיד' לציון פעולה עתידה: 'היה מפתה לבא צלם מנו קחת' (י 45), 'גידולי דשא היו נבראים לפניו ואחר כך היו נבלעים לפניו' (מו 43), 'חרד פן יהיה צדיק ביניהם או גר עתיד לעמוד מביניהם' (יב 53)⁷⁹.
 ה. נטיית הכפולים כשלימים בכל הבניינים: חקקת (יד 15), ניתממתה (כט 40), ליבבתה (ח 53), התממתה (כט 40), השמימו (ט 82), מטליל (יב 28)⁸⁰.

- 72 הו — כינוי לה', במשנה סוכה דה: 'אני והו הושיעה נא', עי' בהשלמות ר"ח אלבק למשנה שם, עמ' 476; אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 276.
 73 עי' גם קרובה עח, שר' 4; בקרובה קיד, שר' 7: חוט, פורת, שם, עמ' 11; הכתיב 'חט' נמצא גם במגילת המקדש, כרך ג, עמ' נז, שר' 10, עי' במבואו של י. ידן, כרך א, עמ' 28.
 74 ייתכן שכאן פלי = פלאי ונשמטה אל"ף באמצע המלה, עי' בבאורי שם; צ.מ. רבינוביץ, גנוי מדרש, עמ' 2.
 75 עי' אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 1238, 1239; מ. סוקולוף, העברית של בראשית רבה לפי כת"י ואטיקן 30, לשוננו, לג (תשכ"ט), עמ' 33, 34.
 76 על צורה זו עי' סגל, שם, עמ' 152; אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 1252; רבינוביץ, גנוי מדרש, עמ' 3, 84; ר. מירקין, הבחינה הדקדוקית וכו', עמ' 438.
 77 עי' סגל, שם, עמ' 141; פורת, שם, עמ' 51.
 78 על צורת הפסק במגילות הגנוזות ובלשון חז"ל, עי' ילון, מגילות מדבר יהודה, עמ' 23; קוטשר, הלשון והרקע וכו', עמ' 256–261; י. דמתי, מסורות התימנים בדקדוק לשון חכמים, קונטרסים לענייני הלשון העברית, שנה א, חוב' א, עמ' 10; ש. מורג, העברית שבפי יהודי חימן, ירושלים תשכ"ג, עמ' 109.
 79 עי' סגל, שם, עמ' 125, 130; ח. אלבק, מבוא למשנה, עמ' 132.
 80 עי' סגל, שם, עמ' 147; פורת, שם, עמ' 36.

ו. צורת בינוני פֶּעַל: דָּלִיק (סו 20), דָּלִיקִים (שם 34), טָפְלִים (גז 25), כָּבִישׁ (ז 33), קָרִיבִים (שמע"צ 35), רָבָה (פח 47), רָחִיקִי (פט 17), תְּמִידִי (שו"כ 18)⁸¹.
ז. צורות נפעל בפעלי ע"ו על דרך ע"ו בפ"נ: נִינוּחַ (ז 16), נִינוּחִים (מו 62), נִצּוּלִים (ח 30)⁸².

ח. הבניינים הכבדים בפעלים שנגזרו מפעלי ע"ו כמו בלשון חכמים: חייב (קטז 24), קִיָּמָה (י 99), יתקיים (סו 41, 42), מקוים (שם 83).
ט. צורת המקור הנטוי בפועל ובהתפעל בגזרת ל"א כמו בלשון חכמים: להתחבאות (= להתחבא שמע"צ 38), מלמלאות (ז 39), לרפאות (ז שה"ש 37)⁸⁴.
י. בניין נתפעל כמו בלשון חכמים: ניתאיתה (י 30), ניתברכתה (יב 59), נתחתן (לד 14), ניתיישב (יב 43), ניתעקשתה (כט 40), ניתרפס (מ 4)⁸⁵.

ה. שימושי וי"ו החיבור בפיוטי ינני

מרובים ומגוונים שימושי וי"ו החיבור בפיוטי ינני המצויים גם בלשון המקרא ובלשון חז"ל.

א. וי"ו המחלקת (במקום: או): 'שור וכבש ועז כי יולד' (שו"כ 6)⁸⁶.
ב. וי"ו הניגוד: 'זממו לבנות עיר / ונדו מדור בכל עיר' (ט 49), 'טירת שמים לך חיסנתה / ודירת ארץ לבני אדם ייסדתה' (שם 51), 'שכרם בהם / וענשם בהם / צדק מהם / ורשע מהם' (ס 21), 'לחץ בין שני כרובים כבודו / ומלא כל הארץ כבודו' (חנוכה 42).
ג. וי"ו התוצאה: 'חדה לשמוע להוריו ולקול מוריו / ובניו אחריו ישמעו אמריו' (קס 51), 'לכן ותנובל ותוכאר בעבירתה' (קו 41), 'צו ויבקע ירדן כמו עשית רבות' (קסג 46), 'צירים ומיד מיהרר' (מט 16).
ד. וי"ו הפירוש: 'גליתה תוכחותיך לעם לך סגולה / וכי טובה תוכחת מגולה' (קסט 46), 'יה לבני עורב תכלכל בקינו / וכי אתה מיטיב לרעים ומרחם על אכזרים' (קנה 52)⁸⁷.

81 על צורת פעיל בלשון חז"ל, עי' אפשטיין, שם, עמ' 1256; קוטשר, הלשון והרקע וכו', עמ' 261, 262; פורת, שם עמ' 36.

82 עי' סגל, שם, עמ' 144; סוקולוף, העברית של בראשית רבה לפי כ"י ואטיקן 30, עמ' 230.

83 עי' סגל, שם, 144.

84 שם, עמ' 150.

85 סגל, שם עמ' 145, 149; ילון, מבוא לניקוד המשנה, עמ' 15, 17; ר. מירקין, שם, עמ' 437.

86 במקום 'שור או כבש או עז כי יולד' (ויקרא כב, ז).

87 פרופ' יצחק פרץ ז"ל העירני שכל שימושי וי"ו החיבור האלה מצויים במקרא, עי' י.ל. בן-זאב, תלמוד לשון עברי, לבוב תרכ"ו, עמ' 301-304; י.ג. אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 1077, 1080.

ו. דרכים בחידושי הלשון של ינאי

כשם שהיה ינאי מחדש בסגנון הלשון העברית, בהכנסת דרכי לשון חכמים בפיוטיו, כך היה מחדש באוצר המלים של הלשון העברית. הוא יוצר שמות ובניינים חדשים על יסוד אוצר המלים המקראי ולשון חז"ל⁸⁸. רוב חידושי הלשון שמנו חכמים במשלי בן-סירא⁸⁹, יוסי בן יוסי⁹⁰ ופיוטי ר' אלעזר הקליר⁹¹ נמצאים בפיוטי ינאי. חידושי של ינאי מצטיינים בפשטותם ובנאמנותם לרוח התפתחותה הפנימית של הלשון העברית.

ואלו הן הדרכים בחידושי הלשון של ינאי:

- א. נטיית פעלי פ"י, פ"נ, ל"ה וכפולים על דרך ע"ו: עצו (=יעצו, ט 49), געו (=הגיעו שם, 52), עש (=עשה, ז 42), חקתה (=חקקתה, פו 47).
- ב. יצירת מספר רבים מיחיד ולהפך: מיתקי (מן 'מתק', פה 21), צערים (מן 'צער' פט 42), אום (מן 'אמים', תה קיז, א, צה 32).
- ג. גזירת שמות מפעלים ופעלים משמות: דילג (ד' ול' בסגול, מן הפעל 'דלג', מז²), סגר (מי הפעל 'סגר', כג 25), שזיפה (מן 'שזף', נ 43), אייבו (מן 'אויב', שמעו 30), גוחלת (מן 'גחלת', מו 77), תעמית (מן 'עמית', פד² 11).
- ד. גזירת שם זכר ממשקל של שם נקבה ולהפך: אהב (=אהבה, סג 36), שג (=שגגה, פו 5), רגיוז (=רגוז, ז 80), זעימה (=זעם, שם 73).
- ה. יצירת שמות חדשים על-ידי הרחבת משקלי השמות המקראיים: נדר, על משקל פֻעַל (פ"א ועי"ן סגולים, נג 68), טָמֵן (יוכ"פ 154), פָּצַח (נ 39).
- ו. הוספת בניינים חדשים בפועל שאינם במקרא: משפיר (במקרא: שפרה, בקל, תה' טז, ו 55), מעונק (במקרא בהפעיל: תעניק, דב' טו, יד, 60), השאבתו (במקרא בקל: ושאבתם — יש' יב, ג, לג 5).
- ז. יצירת שמות ופעלים פיוטיים חדשים: טכס (ח 40), סלסול (כב 16), סלד (פז 68) ועוד.

ז. מבחר שמות ופעלים חדשים לפי משקליהם ובנייניהם

פֻעַל: אדר (שמע"צ 79)⁹², ארק (=ארץ, מן ארקים, א6), דכב (=דיבור, פד² 10),

88 הפייטן קדם בזה ביותר מאלף שנה את מפעל הרחבת הלשון העברית, על-ידי הכנסת לשון חכמים לאוצר המלים וחידושי מלים על-פי כללים דומים. להלן ב'מבחר' מובאים הרבה חידושי מלים, השכיחים בשפת הדיבור של העברית בימינו.

89 עי' סגל, ספר בן-סירא השלם, ירושלים תשי"ט, עמ' 20–22.

90 עי' מירסקי, פיוטי יוסי בן יוסי, עמ' 72, 73.

91 עי' צונץ, Literaturgeschichte etc, עמ' 627–643; י. כנעני, מלון קונקורדנציוני ללשון הפיוטים, ירושלים תרצ"א, עמ' י; מ. זולאי, האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, עמ' יז, יח.

92 השם נמצא גם אצל יוסי בן יוסי, אוכיר גבורות, מירסקי שם, עמ' 123.

דפק (ק"ח 94), התל (כ"ט 39), חקק (קמ"ג 36), טפ"ש (מ"ט 5), כבש (קכ"ג 90)⁹³, למד (י"כ"פ 1), מילל (נ 35), נשם (י"כ"פ 118), סגל (כ"ב 16), סלד (פ"ז 68), עפ"פ (י"כ"פ 62), ערץ (ו 8), פלל (יג 42)⁹⁴, פקד (יד 24)⁹⁵, צמת (י"כ"פ 158), קלל (ט 55), רצף (סד 30), שכך (קכ"ג 90), שתל (יב 21).
 שמות מלשון חכמים⁹⁶: וסת (יד 13), ותק (שבועות 30).
 פָּעַל: אָנַח (סג 23), סָלַח (יג 2), פָּצַח (ג 39), קָדַח (כ"ט 41).
 פָּעַל: בָּהֵל (נ 25), בהק (ק"ט 101), בעת (נ 25), גער (פ"ו 2), תאב (כ"ג 45), תעב (שם).
 מלשון חכמים: ועד (ח 38), מאס (כ"ג 24)⁹⁷.
 פָּעַל (מלשון חז"ל): חייב (קט"ז 24), קיים (ט 42), קימת (י 99).
 פָּעַל: בוהל (כ"ג 29), זֹקֵף (פד 36), יוֹשֵׁן (כו 34)⁹⁸.
 פָּעַל: דוהר (נ 27), נואם (מב 53).
 פָּעַל: פליא (סד 60), מליט (=פליט, מב 99).
 פָּעוּל: איווי (נג 62), בילוע (טז 43), ויכוח (מב 92), ייעוץ (כ"ט 19), ליווי (מב 76), ליבוש (קכ"ג 27), מילול (סז 11), ניסוי (יג 26)⁹⁹, ניצוי (כ"ג 26), קידום (נ 41), קיהוי (שם), קילוע (ט 62), שיווי (שם 75), תילול (מב 107).
 מלשון חכמים: איסור (ז 4), ביטוי (ט 79), גידול (צד 75), דישון (סו 16), הילוך (מו"ב 5), וידוי (מב 91), ויעוד (יד 13), חזיון (סד 23), כיהון (נט 26), כיבוי (סו 15), ליבוש (נ 34), ניבול (ט 46), ניהום (לב 37), עיוות (נ 38), פילול (נו 27), ציעור (שם), קיבוע (סו 32), קיווי (גד 13), קיום (יד 26), ריכוך (ל 45), רינון (עב 5), ריצוי (יד 27), רישום (שם), שינון (ט 20).
 פָּעוּלָה: בחורה (קו 30, במובן אשה נשואה), זקונה (=זיקנה, כ 13), מהורה (=אשה נשואה במורה, קו 30), עלומה (=צעירה, קד"ש"ש 140).
 פָּעִילָה: דחיקה (ז 72), זבידה (קג 25), זחילה (מט 4), זעיקה (קסה 23), חסייה (סז 29), כליאה (ז 75), לחיצה (שם 76), נפישת (שם 78), עליצה (שם 76), ערימה (קכ"ג 77), פלידה (מו 16), פסילה (עב 33), קהייה (לב 62), רגיוה (ז 80), רגינה (דברי 83), רעיפה (שבועות 37), שזיפה (נ 43), שליוה (ז 80)¹⁰⁰.

93 במובן כבישת קנאה.

94 במקור: פיללם.

95 השם נמצא כבר בפיוטים קדומים, ע"י מלון בן-יהודה, ערך פקד.

96 השמות מלשון חכמים לא חודשו על-ידי הפייטן, רשמתי מקצתם כדי להראות על דרך שימוש של הפייטן באוצר לשון חז"ל.

97 ע"י איכה רבה: 'ולא ויתר על מאסה של תורה' (מהד' בובר, עמ' 2).

98 בלשון חז"ל יש למלה מובן אחר, ע"י מלון בן-יהודה, ערך ישן.

99 המלה הובאה גם בבן-סירא מד, כ.

100 בניקוד א"י הלמ"ד בצירה, ע"י בח"נ: על משקלי השמות פיעול, פעולה, פעילות, ע"י קוטשר, מחקרים בדקדוק לשון חז"ל, ספר בראילן, קובץ העשור (תשכ"ה), עמ' 51-57.

מלשון חכמים: אמירה (ח 58), אנינה (סג 23), אסירה (ז 71), בירייה (=בריא, י 76)¹⁰¹, דמימה (קסה 21), דריסה (ט 81), דרישה (כג 5), הויה (ז 73)¹⁰², זקיפה (שם), חגיגה (שו"כ 99), חנייה (ט 69), חציבה (עב 26), טמינה (קסה 24), ישיבה (לג 26), לקיחה (בדמים) (צב 27), סקירה (שמעו 104), עבירה (קיט 62), עמילה (ז 78), ענייה (נ 61)¹⁰³, עריכה (סו 18), עשייה (סד 49), עתירה (יב 5), רצייה (ז 80)¹⁰⁴, שכינה (מב 67), תאיבה (ז 81), תלישה (קח 21).
פְּעֻלָּה¹⁰⁵: גורה (ח 57), חשיכה (ז 74)¹⁰⁶.
פְּעֻלָּה: דרה (=דרור, ע 75), הלכה (עב 41), ראייה (יוב"פ 187).
פְּעֻלָּה: נעמה (קי 43), נהמה (קסה 22).
פְּעֻלִּיּוֹת: בעייתות (לו 21), ותיקות (ח 56), יהירות (פה 19), ישישות (כ 7), עניות (קכג 79), שמיעות (שבועות 38), קציבות (מה 8).
פְּעֻלָּה: דיון (ותאמר 2), דמיון (מו 87)¹⁰⁷, סברון (מב 101), צביון (ותאמר 13), קהיון (קד' שה"ש 112), קפיון (שם 113), ריאוין (כג 27), ריוין (ותאמר 13).
פְּעוֹת: זכות (כו 4), שטות (ט 98).
פְּעֻלִּית: ערבית (ז 64), שחרית (שם).
פְּעֻלֹת: טרחות (לב 54), ישרות (קיא 16).
הַפְּעֻלָּה: הבטחה (י 31), הוגיה (=הונאה, יג 70), הורייה (=הוראה, עב 21), הזהרה (צ 11), הקדשה (סג 43), הרשייה (=הרשאה, מז 5), השויה (=השוואה, ט 18), התמדה (פד 83), התרה (ז 71).
מְפַעֵלָה: מסגורת (כח 33).
הַפְּעֵל: הקרב (קטו 32).
פִּילָה: דיצה (ז 72), מלשון חכמים: מיתה (לב 40).
פִּלְפוּל: דקדוק (נו 19), הירהור (יב 3), טלטול (כג 32), סלסול (שמע"צ 92), צפצוף (כג 16)¹⁰⁸.

לסיכום: מרובים השמות החדשים בפיוטי ינאי. קצתם נבנה מאוצר השרשים המקראי לפי משקלים חדשים, אבל רבים גם השמות וחידושי השמות מאוצר לשון

101 צורה זו מצויה בפיוטי ינאי, כגון: פירייה, ריבייה (יג 65) ובמשנה כ"י קויפמן, ע"י קוטשר, לשון חכמים, ספר חנוך ילון, עמ' 271-275.

102 בניקוד א"י הוי"ו בחולם, ע"י ח"ג: ח. ילון העיר לתנחומא נח, יב: 'ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה וגו' שעשה להם הקב"ה הוייה בעולם' [לשוננו ג (תר"ץ), עמ' 68].

103 במובן תחילת דיבור, ע"י מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' רי.

104 הצד"י והיו"ד קמוצות בניקוד א"י, ע"י ח"ג.

105 רוב השמות מכאן ואילך הן מלשון חכמים.

106 ע"י ילון, מבוא לניקוד המשנה, עמ' 58.

107 במובן דמויות ומראות, ע"י זולאי, עיוני לשון, עמ' קפג; ילון, מגילות מדבר יהודה, עמ' 33.

108 במובן תפילה ודיבור, חידוש של פייטנים. ע"י מלון בן-יהודה, ערך צפצוף.

חז"ל. בייחוד לפי המשקלים: פיעול, פעילה, הפעל השכיחים בלשון חז"ל¹⁰⁹. יש בין השמות שצורתם נשתנתה בדפוסים ונשארה בכתבי יד בלבד, כגון אותות (=אותיות צט 44), אי (=אוי, מ 132), דוון¹¹⁰, ערייה¹¹¹, צונים¹¹² ועוד.

הפועל

בניין קל: אברו (מן 'איבר' פו 104), בוהקים (שם 82), בהרה (פה 60), גוחלת (מו 77). מלשון חכמים: גהצה (כו 34)¹¹³, יגזור (במובן: ימול, יד 3), דולקים (סו 17), חזור (במובן לחזור בתשובה, כט 46), לחלוק (במובן מחלוקת, ט 67), כולל (מו 63), ללקות (פו 4), לוקה (פח 48), יעסקו (סו 24), תפטור (=תשחרר, ז 68), פולטת (מט 50), פרט (מו 63), יפרעו (פריעת חוב, לג 27), ליפרוש (מאשה, פט 51), צלח (=דלג, קד' שה"ש 39)¹¹⁴. פועל (במקום: פָּעַל): חוסרת (=חסרה, י 100)¹¹⁵, דובקת (=דָּבְקָה, ז' לר"ה 12), דובקי (סו 10). אָפְעוּל (במקום אפעל): תלבוש (ט 13), תגאול (ותאמר 18). פָּעִיל (בלשון חכמים): דליק (סו 20), דליקים (שם 34), זָכִי (שם 22), רָבָה (פח 47), טפלים (גז 25). בינוני פְּעוּל: אחודים (ט 78), בדול (ק"ח 96), גלומים (במובן 'גולם', פד² 6), כתור (סד 54), סדורים (סו 33). נפעל: נאחדו (ט 17), נאייבו (נעשו אויבים, דברי 148), נאנשה (נתמלאה אנשים, ט 1), נכתר (ו 8), נירבבו (ח 45). מלשון חכמים: נאנס (לד 23), נארר (ח 32), נבדק (פח 61), ניוקק (שם), נחבטו (ט 4), נחננה (יג 51), נמלך (=נועץ, ט 21), נרמז (ז 36). פְּעִיל: איילתו (מ 41), אילפתה (יד 6), אימנתה (ח 58), גיזרתה (קא 16), לדללם (קכ 77), זיהרם (=הזהירם, נד 15), לזערם (קכ 78), חיסנתה (ט 51), כיללתה (עד 27), ציהרתי (מן 'צוהר', ז 65), קטל (בצווי, לד 39), תקפתי (מן 'תוקף', י 75).

109 ע"י סגל, דקדוק לשון המשנה, עמ' 73, 74, 77, 80.
 110 פח 75; במשנה אבות ב, ז: מרבה נכסים מרבה דאגה, בהרבה נוסחאות מובא 'דוון' במקום 'דאגה', ע"י ילון, מבוא לניקוד המשנה, עמ' 212.
 111 יב 64: כך גם בכתבי יד, ע"י פסיקתא דרב כהנא, בשלח, עמ' 182, שר' 13; אפשטיין, מבוא לנח"מ, עמ' 1258.
 112 פח 48: כך גם בשרידי ירושלמי מהגניזה, ע"י אפשטיין שם, עמ' 1242; ילון, שם, עמ' 26.
 113 גהץ — לשון שמחה והשתוקקות, ע"י זולאי, עיוני לשון, עמ' קעט.
 114 ע"י בבאור שם; ר"ש ליכרמן J.B.L. 1946, עמ' 67.
 115 גם רב סעדיה גאון כותב: יוגעת (=יגעה), יועפת (=יעפה), ע"י זולאי, האסכולה הפייטנית של רס"ג, עמ' קיב.

מלשון חכמים: אחיתו (מן 'אחה', שם 3), ביררתה (ח 58), מידדה (מו 14), הידרתה (יד 12), ויעדתה (יב 94), לזייף (ט 104), חיילתו (מ 41), טיעמתה (ח 54), ליבכתה (שם 53), מיציתה (יב 2), מתגוהו (מן 'מתג', מט 61), עירכתה (לב 18), תרקם (פד² 27), מתמרת (סח 5).

פֶּעַל: מאוהל (סד 56), בודל (פו 104), מבוחן (לו 9), גודר (פו 103), דוגלו (קז 46), חודש (ו 43), מיוקר (נט 26), מכולל (לב 66), נוהם (יב 42), נוססו (=הוברחו, ט 90), מעונק (ס 6).

מלשון חכמים: תדולל (ק 46), זומן (מב 74), זורזו (קטז 23), חוייבו (פח 51), מיואשה (יג 56)¹¹⁶, תיומן (מן 'ימן', קיט 96), מיותרת (סח 11), מכוחן (צה 26), מנווה (מט 68), מנודה (פ 34), מעולים (סו 26), עורבנו (כט 47), מקויים (ט 42), מרובה (לב 2), משומנה (כט 59), משופר (לה 1).

הַפְעִיל: להאדריך (ח 63), להגזיע (לד 34), יגחינו (כו 24), ידריר (פו 103), נדשין (סו 42), החסיתה (לג 3), מטליל (יב 28), הילביטו (ט 3), ימגינך (יב 44), המגדתה (יב 69), היסדהתה (ע¹ 1), תעמית (מן 'עמית', פד² 11), מפרין (נ 35), הצניח (לה 17), הצפיתו (יב 71), הרצייתך (י 67), השאבתו (לג 5), להשליו (כט 29), השמימו (ט 82), משפיר (מ 55), התכין (ז 44), להתמיד (סו 30), היתמדתו (ע¹ 14).

מלשון חכמים: האחזתה (פו 40), יחליא (=יחלה, פח 130), היתחיל (מב 36), מכהים (סו 17), יכשירינו (פו 99), ילביא (=ילבה, סו 29), מזיק (ע 31), מסכיר (מ 55), הסכמתה (מב 35), יעגילו (כו 22), העשיא (סד 34), הפריצה (ח 14), הפרשתם (שם 19), הצניעו (שם 5), הירגיל (שו"כ 64), השוויתה (יג 26), מתויך (מו 91), התממתה (כט 40), התניתה (יד 32), היתקנתה (ט 27).
הַפְעִיל: מוחברת (סח 8), הוכאר (פ 25), מופרכים (מו² 11), הוצבאו (ח 6), מותמם (מג 20).

מלשון חכמים: תוגמר (מ 44), מוכשרות (כו 8), השוו (ח 34)¹¹⁷.
הַתְּפַעֵל: (מלשון חכמים) התייאש (יא 16), תתנקה (קו 37), יתקיים (ט 42).
נִתְּפַעֵל: ניתברכתה (יב 59), ניתמתנו (טז 23), ניתממתה, ניתעקשתה (כט 40).
לסיכום: כמו כן בפועל חידש ינאי פעלים מתוך שמות, יצר בניינים חדשים שאינם נמצאים במקרא והכניס פעלים מלשון חז"ל בפיוטיו.
לשונות פייטנים: בפיוטי ינאי נמצאות כבר רוב המלים החדשות המצויות בפיוטים,

116 'יאש' בלשון פייטני ארץ-ישראל — מניעה והתרפות, ע"י זולאי, ענייני לשון, בעריכת ח. ילון, ח"א עמ' 5; ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה, ברכות פ"א, עמ' 3.

117 מתוך 250 הצורות של בניין הופעל, 230 כתובות בוי"ו ורק 19 צורות כתובות בלא וי"ו, כגון: מבללות (קנט 5), ועוד (מירקן, הבחינה הדקדוקית וכו', עמ' 438).

והנחשבות לאופייניות להם כגון אדר (שמע"צ 79), אום (פז 29), איפנון (סו 36), גיא (=ארץ, ז 58), גיה (=אור, י 2), ותק, ותיקות (ח 56), זילת (=נזילת, יג 24), טכס (ח 40), טיכוס (י 86), יטפסרו (כו 22), ייחוד (י 52), סלסול (כג 16), סלד (פז 68), סילוד (שמע"צ 92), תמור (=תמורה, סד 38). קצת חידושים אלה עתיקים ונמצאים כבר במשלי בן סירא¹¹⁸. בפיוטי ינאי נשמרו מלים עבריות קדומות מאוצר המלים של השומרונים¹¹⁹, המגילות הגנוזות ועוד.

צירופי לשון: מרובים ומגוונים הם צירופי הלשון בפיוטי ינאי, מהם חידושי הפייטן ומהם הנמצאים בלשון חז"ל. הנה לדוגמה מבחר קטן מהם: אחות **מיעיים** (כו 4), ביכורי **מעיים** (שם), גנזי **לב** (מט 2), טפש **לבו** (שם 5), **לבי** מתאונן (יב 17), המצאת לו **כליבו** (שם 1), **דברי עניות** (ל 46), **דברי כיבושים** (שם 45), **דברי רכות** (שם 46), **דברי חילופים** (עט 21), **השמת עין** (מ 46), **רוך עינים** (כו 3), **סימת פנים** (ג 15), **מסביר פנים** (ס 36), **מראה פנים** (לב 6)¹²⁰, **עמד במימיו** (יג 41), **כיזבו מימיו** (פח 48), **נפשו אנוסה** (כח 2) **קפידת רוח** (שו"כ 138), **די בלי די** (י 89), **ריכוכי שיעה** (כו 45), **שנאה עשוקה** (קד' שה"ש 147).

118 המלים ותיק (בן סירא השלם, מהד' סגל, לו, כא), תמור (שם ג, יג), שעייה (לז, כ), ועוד.

119 עי' קרובה מז 4, לב 43.

120 במובן ניחוס אבלים, עי' רות רבה ב,ח: 'אבנימוס הגרדי מתה אמו ועלה ר' מאיר להראות לו פנים ומצא אותם יושבים אבלים', ובארמית: 'מיחמי ליה אפיך' (ירושלמי סנהדרין פ"ו, ה"י).

פרק רביעי

זמנו של הפייטן והרקע ליצירתו

אין לנו ידיעות על זמנו המדויק של הפייטן ועל חייו הפרטיים. בפיוטי ינאי עומדים במרכז: עם ישראל, סבלו ותקוותו, לא הפרט. מתוך ההקדמה לספר האגרון לרב סעדיה גאון אנו יודעים שהוא היה 'מן המשוררים הראשונים', השני אחרי יוסי בן יוסי¹. הקראי יעקב אלקרקסאני מביא שענן, ראש הקראים (בבל, המאה השמינית), השתמש בפיוטי ינאי². בין חוקרי הפיוט יש המקדימים אותו לימי התנאים הראשונים³, למאה השלישית, ויש מאחרים עד המאה השמינית⁴. האמת היא באמצע — במאה השישית בערך. על כך אנו יכולים לעמוד מתוך פיוטיו. מהם נלמד על תקופתו והרקע ליצירתו.

בפיוטיו יש הרבה חומר על שלטון אדום. המצב המדיני והחברתי וגורלם של יהודי ארץ-ישראל בתקופת ביזאנטיון משתקפים מתוך קרובותיו. 'אדום' מסמלת את שלטון רומי-ביזאנטיון הנוצרית, בספרות העברית שלפני הכיבוש הערבי. הסופרים שחיו אחרי תקופת הכיבוש מוסיפים את גלות 'ישמעאל'⁵. על-פי-הרוב ינאי מזכיר את 'אדום'. פעמיים הוא קורא בשם 'דומה':

יישח וישפל שר דומה ויגיע עד עפר / וכמו נחש ילחכו עפר (קכא 28).

נחוש נא מאדמה / מלכות דומה (ט 31).

המקור הוא בירושלמי תענית פ"א ה"א, סד ע"א: 'אמר רבי חנינא בריה דרבי

1 ספר האגרון, מהד' נ. אלוני, ירושלים תשכ"ט, עמ' 154, ולפניו א.א. הרכבי, זכרון לראשונים, פטרבורג תרנ"ב, דף נ.

2 הרכבי שם, עמ' קז; עי' להלן קרובה נג, שר' 46.

3 א.מ. הברמן, תולדות השירה והפיוט, רמת-גן 1970, עמ' 36; י. בער, פשר חבקוק ותקופתו, ציון לד (תשכ"ט), עמ' 36, 37.

4 נ. אלוני, צונץ, קראוס ושלום שונים משנתם בספר יצירה, סיני, כרך עד (תשל"ד), עמ' סג; השיטה האנאגרמטית של המילונות העברית בספר יצירה, קובץ טמירין, ירושלים תשל"ב, עמ' צו.

5 עי' י. רוזנטל, רביית מן הנכרי, תלפיות, שנה ו (תשי"ג), עמ' 139-152, על הפולמוס והוויכוחים עם הנוצרים שהתנגדו לזיהוי זה; על פיוטים קדומים שנכתבו אחרי הכיבוש הערבי ומזכירים את אדום וישמעאל, עי' ע. פליישר, מסורת יהודית קדומה על תאריך נפילתו של השלטון הביזאנטי בארץ-ישראל, ציון תשל"א, כרך 15, עמ' 110-114. גם בתרגומים 'אדום' זהה לרומי-ביזאנטי, עי' תרגום יונתן לבמדבר כד, יח-יט; תרגום איכה ד, כא; י. קומלוש, המקרא באור התרגום, תשל"ג, עמ' 89; כתבי רמב"ן, מהדורת שעוועל, כרך א, עמ' רפד-רפה.

אבהו: 'בספרו של רבי מאיר מצאו כתוב משא דומה (יש' כא,יא) — משא רומי' (ט 31). אותו פירוש לישעיה שם: משא דומה אלי קורא משעיר, מובא גם בפירושו של אב הכנסייה הירונימוס (מת 420) לישעיה, שהיהודים מפרשים 'משא דומה' לרומי ביזאנטיק, והוא מתנגד לזה.⁶

בקרובה אחרת המוקדשת למלכות אדום-ביזאנטיק, הפייטן מפרש את חזון דניאל פרק ז על ארבע החיות ועל החיה הרביעית, היא אדום 'אימתני בחיוותא' (=האיומה שבחיות), והוא מתפלל שתקוים הנבואה, ועתיק יומין יהרוג את החיה הרביעית 'ומלכותא ושולטנא ורבנותא תתיב לעם קדישין' (=המלכות, השלטון והגדולה יינתנו לעם קדושים). הפירוש מקביל למדרש בראשית רבה⁷. גם בספר Doctrina Jacobi, המכיל ויכוח בין מומר לבין יוסטוס היהודי (שהתנצר אחר כך) בשנת 634 בערך, הוא שם בפי היהודי ששלטון הרומאים-הביזאנטים פחת והולך, והממלכה הרביעית היא רומניה תנוצח על-ידי ה'קרן זעירא' (פיוטי יניי דניאל שם)⁸.

כפי שציינתי, הפייטנים שחיו אחרי הכיבוש הערבי מונים את אדום ואת ישמעאל. כך, למשל, הפייטן האחרון ברשימת הפייטנים של רס"ג, רבי פינחס הכהן, בקדושתא שלו 'לעשר תעשר' כותב על בית המקדש: 'וחשמונים (=חשמונאים) החפיצוהו (=חפצו בו) / ואדומים ניפצוהו / ופראים היצוהו / וקודרים לצצוהו'⁹. רבי פינחס חי במאה השמינית והוא מבדיל בין אדומים לפראים (=ישמעאלים לפי בר' טז,יב: והוא יהיה פרא אדם) וקודרים — בני קדר הערבים¹⁰. הפייטן יניי מכיר היטב את מלכות 'אדום' — 'מלכו פליגה', המלכות המחולקת לחלק מזרחי ולחלק מערבי, החל משלטונו של הקיסר דיוקלטינוס^{10*}.

יניי מקלל את אדום קללות נמרצות ומצפה ליום הנקמה ממנה:

6 במאמרו של ל. גינצבורג Die Hagada bei den Kirchenvatern, Studies in Memory of George Kohut, New York 1935, p. 299.

7 עי' בבאור לקרובה ל, שר' 95-102.

8 עי' ש. קרויס, וכוח דתי בא"י באחרית ימיהם של הביזנטים, ציון, ספר ב (ירושלים תרפ"ז), עמ' 28; ספר הישוב, ערך 'שקמונה', עמ' 156 ועמ' 120; על הספר בכלל עי' דן ירון, שני סוחרים יהודים במאה השביעית, ציון, לו (תשל"א), עמ' 1-25; גם מחבר ספר יוסיפון מזהה את אדום עם רומי-ביזאנטיק. הוא קורא לה: 'מלכות רביעית'... היא מלכות רומניא (מהד' פלוסר תשל"ט, עמ' 91, 336). הוא קורא לנצרות 'דת אדום' עי' במבוא, עמ' 169.

9 הפיוט יוחס בטעות ליניי ונדפס בפיוטי יניי של ווידר, עמ' 23, עי' ע. פליישר, פרשת עשר תעשר וקריאתה בימות החג לפי מנהגות א"י, תרכ"ז לו (תשכ"ז), עמ' 128, 134, 135; ווידר, רשימת הפיוטים והשירים בין כתבי הגניזה בספרית דוד קרפמן, קובץ מזכרת עמנואל, בהדפסת תש"ז, עמ' 28 (ס' 15, ה).

10 על ר' פינחס ותקופתו עי' מ. זולאי, לתולדות הפיוט בארץ-ישראל, ידיעות המכון, כרך ה, תרצ"ט, עמ' קכא; ע. פליישר, פייטני טבריה הקדומים, ספר טבריה, תשל"ג, עמ' 369, לדעתו חי ר' פינחס בסוף המאה השמינית או ראשית התשיעית.

*10 עי' קרובה קנח, שר' 43.

הוא אֹהֵב דָם לִכְן שְׁמִי [אָדוֹם] / וְהוּא עֶשׂוֹ וְהוּא אָדוֹם
זְכוֹר ה' לִבְנֵי אָדוֹם / חָרַב אֲשֶׁר עָשְׂתָה בֵּת אָדוֹם . . .
מִמָּרוֹם תְּפִיל סָר (= שָׁר) אָדוֹם / נִעְלַף תְּשֻׁלִּיךְ עַל אֲדוֹם] /
שִׁיתָה לְמַהֲפָכָה כְּסָדוֹם / שְׁלֹפֶת חֶרֶבךָ תִּרְוָה עַל [אָדוֹם]¹¹.

שנאתו הלוהטת של הפייטן לאדום תובן על רקע מצבם של יהודי ארץ-ישראל בתקופת ביזאנטיון. במאות החמישית והשישית נמצא היישוב היהודי בארץ במצב של ירידה מתמדת. לתחיקה הביזאנטית בעניני היהודים היה קו ברור, בהתאם לתוכניות הכנסייה הנוצרית — 'לבדוד את היהודים בתוך החברה. לעצור את התפשטותם, להנמיך את שיעור קומתם, ולבסוף לדכא את היהדות לגמרי, על-ידי ביטול אירגונה המרכזי והמקומי, מקור כוחה'¹². מטעם זה נשללה מן היהודים הזכות לשרת בצבא, לשאת נשק, לכהן במשרות ממשלתיות מכובדות ונאסר בעונש מוות כל מעשה גיור של עבדים נוצרים. ההמונים ערכו פרעות ביהודים והרסו את בתי-הכנסת¹³; מותר היה רק לתקן את הישנים המטים ליפול. הנשיא מבית הלל הואשם בעבירות של בניין בתי-כנסת, מילת עבדים נוצריים ומשפט בין יריבים נוצרים. כוחו של הנשיא הלך וירד עד ביטולה הגמור של הנשיאות (429)¹⁴. גזירות אלו הלכו ורבו והגיעו לשיאן בימיו של יוסטיניאנוס קיסר. בימיו נאסרה עדות של יהודים בבתי-המשפט הכלליים, נאסר עליהם לשמש עורכי דין (בשנת 527)¹⁵. הוטלו עליהם מסים נוספים. נשללה מהם זכות הבעלות על אדמה שנבנתה עליה כנסייה. החוק אסר (535) כל מסחר בקרקעות, בניינים ועבדים של הכנסייה. החוקים-הגזירות הביאו לבסוף לכליון היישוב בארץ¹⁶. הפייטן מתאונן:

יַחַד אָנוּ וּבְחֵינֵנוּ כְּמִנוּעִים חֲשׂוּבִים // וְסוּרוּ טָמָא מִטְּמָאִים קְשׁוּבִים (פו, 31)
זֹאת הָאָרֶץ נִחְלָנוּ בְּגוֹרֵל // וְגוֹיִם לְכַדוּקָה מֵינוּ בְּלֹא גוֹרֵל
חִיבֵל נִחְלָתֵינוּ נִיְהַפֵּךְ לְזָרִים // וְגִיא אֲחֻזָּתֵינוּ נִיְמָכְרָה לְצָרִים (קכד, 47–48)

11 קרובה ל, פיוט ז 1.

12 מ. אבייונה, בימי רומא וביזאנטיון, חש"ו, עמ' 152.

13 שם עמ' 152–159; גרץ-שפ"ר, דברי ימי ישראל, ח"ג, עמ' 36–26; J. Star, Byzantine Jewry on the eve of the Arab Conquest (565–638), The Journal of the Palestine Oriental Society, Vol. XV, p. 280; A.H. Jones, The later Roman Empire, Oxford 1973, Vol. I, p. 286.

14 שם; מ. איש-שלום, בצילן של מלכויות, תשל"ו, עמ' 48; Jones, II pp. 945–948.

15 Jones, שם; ע"י דן ירון, בעלי מקצועות חפשיים בערי א"י בתקופה הביזאנטית, קתדרה, גל' 8 (תשל"ח), עמ' 116, הע' 123.

16 אבייונה שם, עמ' 180, 185, לגזירות אלה התכוון פירקוי בן באבוי בשם רב יהודאי גאון: 'שגורו שמד על בני ארץ-ישראל', ע"י לעיל בפרק על מבנה הקרובה, הערה 47; ירון, שני סוחרים וכו', עמ' 20, 21.

יְרוּשָׁה אֲשֶׁר יִרְשֶׁנוּ מִמֶּנָּה גִּרְשָׁנוּ // נִחַלָּה אֲשֶׁר חִילַקְנוּ [מִמֶּנָּה חֻלְקָנוּ]
נִזְרֵינוּ בְּמִזְרָה / וְנוֹפְצָנוּ בְּרוּחַ // וְלֹא מִצָּאָנוּ מָלוֹן וְלֹא שָׁגְנוּ מְנוּחַ (שם 26,
(27).

וכל זאת בעטיין של הגזירות הקשות שגזרת מלכות ביזאנטיון:

גִּירוֹת אָדוֹם גָּבְרוּ וְלָהֶבּוּ — גִּירוֹת צִיּוֹן דֹּעְכוּ וְכָבוּ (קט 16, 17)
וּמִשׁוֹלֵת חֲזִיר מְכַרְסָּמֶת בָּנוּ // אוֹכֵלֶת כּוֹחִינוּ וּמִדָּקָת עֲמָלִינוּ /
רוֹפֶסֶת עָלֵינוּ וְרוֹמָסֶת גְּבוּלֵינוּ (י"כ"פ, 131–132).

ואמנם 'גירות אדום' אמצו ורבו / גירות ציון בולעו וחרבו' (קט, 16). התקופה הביזאנטית היא תקופת שיא של המסחר, החקלאות וצפיפות היישוב הנוצרי בארץ. בולטת עלייה רבה במספר היישובים ובמקרים רבים אף בגודלם. אחרי המאה השלישית, מאת האינפלציה והידרדרות הכלכלה באימפריה הרומית, התאושש השלטון הביזאנטי. בתי החומר נהרסו והוקמו בתי אבן. הוקמו כנסיות מפוארות וארמנות פאר. קיסרי ביזאנטיון הקימו את יישובי הספר על הגבולות. בייחוד בנגב הושיבו חיילים ובנו שורת מבצרים (limes). ערי הנגב: ניצנה, רחובות, עבדת, שבטה וחצי האי סיני נתמלאו אוכלוסין. גם בחורבות הנידחות ביותר היו קיימים יישובים עונתיים. השלטון שמר על החקלאות מפני נוודי המדבר ודאג למתקני אגירת המים, סידור מדרגות בנחלים לביקורת השטפון והסחף והרטבת האדמה. בנו בורות ותעלות במורדות הגבעות¹⁷. פעולות אלה גרמו לנטל כבד של המסים. בעלי הקרקעות הזעירים נשתעבדו לבעלי האחוזות הגדולים. גובי המסים בסיוע של חיילים לחצו על האכרים, שלא יכלו לנטוש את שדותיהם בגלל שלטון הקולונאטוס — שעבוד האכרים לבעלי אחוזות. מאידך גיסא משפחות האצילים, הקרובים למלכות, קיבלו הענקות של קרקעות, בצירוף שחרור מחובות המדינה. קרקעות רבים ניתנו למשוררים מהצבא, לכנסיות ולמנוזרים. בעלי האחוזות הגדולות שלטו באחוזותיהם כ'שליטים קטנים' ולפעמים התנגדו ומרדו בשלטון המרכזי^{17*}. במצב כזה אין פלא שאכרים יהודים רבים נושלו מאדמותיהם והיגרו לארצות אחרות. מובנים איפוא,

17 על החקלאות הביזאנטית בכלל ובחצי האי סיני בפרט, ע' מ. אבי'יונה, מסות ומחקרים בדיעת הארץ, תשכ"ד, עמ' 234–237; מיכאל אבן ארי, הנגב, עמ' 70–72; צבי י. רון, יהודה ושומרון פרקים בגיאוגרפיה יישובית, ירושלים 1977, עמ' 226, על המדרגות החקלאיות; קובץ קדמוניות סיני, תל-אביב תש"ס, במאמריהם של פינקלשטיין, עמ' 385–409, פרפולוצקי, עמ' 418; קובץ אילת, ירושלים תשכ"ג, במאמריהם של מ. גיחון על הלימס בתקופת דיוקלטינוס, עמ' 95 וא. נגב, פרשיות בחולדות עבדת, עמ' 146, 147.

*17 ע' Vasiliev, History of the Byzantine Empire, Vol. II, pp. 165, 166, 570–574; A.H. Jones, The later Roman Empire Vol. II, pp. 774–810, 1039–1049; ג. אלקן, תולדות היהודים בא"י בתקופת המשנה והתלמוד, כרך ב, עמ' 208–211.

דברי הפייטן על ה'ירושה אשר ירשנו ממנה גורשנו' ו'משולת חזיר מכרסמת בנו . . . ורומסת גבולינו'.

הקיסר יוסטיניאנוס התערב גם בעניינים הפנימיים של היהודים ואסר עליהם, בשנת 553, בנסיבת ריב פנימי בקושטא, את השימוש במשנה תורה (=התורה שבעל-פה *δευτέρωσις*), והמליץ לקרוא בבתי-הכנסת בתרגום השבעים; אסר על היהודים לחוג את חג הפסח בזמנו, אם חג זה יחול לפני הפסחא הנוצרית¹⁸. המטרה של כל הגזירות היתה דיכוי היהדות עד כדי עקירתה מארץ-ישראל; בקיריני אף הפך יוסטיניאנוס בית-כנסת מפואר לכנסייה, והכריח את היהודים לעזוב את דת אבותיהם ולהתנצר¹⁹. ואכן הגזירות הביאו גם להמרות דת מרצון. ב'ספר המעשים לבני ארץ-ישראל' מסופר על מקרים של המרת דת (=יצא מעולמו)²⁰, ו'על אשה שנתבשמה והולכת ל[בתי ע]בודה וזה מלקין אותה ומגלחין שעה'²¹. גם הפייטן מזהיר מהתחברות יתירה לגויים:

אַל תְּבֹאוּ בְּבִתִּי בְּנֵי כּוֹזָה
אַל תִּדְרְכוּ בְּדִירוֹת דּוֹלָקֵי דְחוֹת דּוֹדִים
אַל תִּטְעֲמוּ בְּטָרֶף טָמֵא [טו]רֶף טִיבָח
אַל תִּכְנְסוּ בְּכִנְסוֹת . . . כְּפֹרִים²².

הגזירות גרמו גם מרידות וקרבות-דמים בין היהודים לנוצרים, בייחוד על רקע הריסת בתי-כנסת, וכתוצאה מהתפרעויות בשעת מירוצי הסוסים בקרקסים. בערים הגדולות של הקיסרות הביזאנטית היו מירוצי המרכבות פופולריים מאוד, אלה היו השעשוע המקובל ביותר על ההמונים, ומשכו אליהם קהל רב וגם יהודים. אבל הקרקס היה גם מקום להתפרצויות ומריבות על רקע מניעים סוציאליים, מדיניים ודתיים. הרפבים היו מחולקים לכחולים ולירוקים המתחרים ביניהם. במשך הזמן נהפכו למפלגות יריבות המייצגות אינטרסים נבדלים²³. בשנת 556 השתתפו יהודים במהומות שפרצו בקיסריה. אספסוף (רובו שומרונים), ניצל את המריבות שבין הכחולים והירוקים וערך פרעות בנוצרים. כמה מהם נהרגו וכמה כנסיות נשדדו

18 אבייונה שם, עמ' 181; גרץ, דברי ימי ישראל, שם, עמ' 398.

19 אבייונה שם, עמ' 182; גרץ שם, עמ' 34.

20 ע' ב.מ. לוי, מעשים לבני א"י, תרביץ א (תר"ץ), עמ' 97; צ.מ. רבינוביץ, ספר המעשים לבני א"י, תרביץ מא (תשל"ב), עמ' 295; מ.ע. פרידמן, מעשה גדול, קטע חדש מן המעשים לבני א"י, תרביץ נא (תשמ"ב), עמ' 193, 200–205.

21 י. מאן, ספר המעשים לבני א"י, תרביץ שם (תר"ץ), עמ' 12; מ.ד. הר, השפעות הלניסטיות בעיר היהודית בא"י, קתדרה, גל' 8, עמ' 92, 93.

22 קרובה קלה, שו' 41–56, ע' בבאור שם.

23 ע' הדיון על הנושא במאמרו של ירון דן, הקרקס וסיעותיו בא"י הביזאנטית, קתדרה, גל' 4

(תשל"ז), עמ' 142–146; גרץ, שם, עמ' 34.

ונשרפו. ההמון פרץ לארמון הממשלה והרג את הנציג. השלטון ענש את המתקוממים 'והיה פחד גדול בקיסרי וכל ארצות המזרח'²⁴. בייחוד מרדו השומרונים בשלטון בשנים 485, 529. הגזירות הקשות נגזרו גם עליהם; הם נושלו מאדמותיהם והפכו לאריסים עניים. סבלנותם פקעה והם פשטו גדודים גדודים ברחבי הארץ, שרפו באש כנסיות ומנזרים והרגו אפיסקופים וכמרים. סופם היה מר. רבבות נהרגו ושתי רבבות נערים ונערות שומרונים נמכרו לעבדים ולשפחות בשוקי פרס והודו²⁵. מאז ואילך נרגעו ופסקו מלמרוד²⁶. כנראה שהיהודים למדו לקח ממרד בר-כוכבא וממרד גאלוס ולא הצטרפו למרד גלוי. מובן שגם אזהרות חז"ל ש'לא לעלות בחומה' מנעום מכך. גם הפייטן מטיף להתאפקות:

אל תלחמו בליצים למען לגרשם ל...
אל תמהרו במלחמות [מ... מ] גינאו מאדמים
אל תנאצו בנואצים נכונים נתוץ ננה
אל תפרצו בפרוצים פרוץ פ[ריע]ת פרעות²⁶.

נגד מרידות על הנישול מאדמות הכנסייה הפייטן מזהיר:

אל תקנאו בקנואים קנות קרקע קיננינם²⁷.

ונגד ההשתתפות במשחקי הקרקס:

אל תריעו ברעים רצים רוכבי רכש²⁸.

ובמקום אחר הוא קורא להם:

רצו רשעים רוכבי רכש רעוץ ריבבות ריעים שוכבים²⁹.

הגזירות של קיסרי ביזאנטיון על היהודים ועל היהדות נבעו מהסתת הנוצרים שביקשו להתערות בארץ-ישראל. 'המלכות נהפכה למינות', ובלשון הפייטן 'גויי

24 שם; אבי-יונה, שם, עמ' 182.

25 אבי-יונה, שם, עמ' 176-178; י. בן-צבי, ספר השומרונים, ירושלים תש"ל, עמ' 14, 15.

*25 אבי-יונה, על מרידות השומרונים בביזאנטים, ארץ-ישראל, ספר רביעי (תשט"ז), עמ' 132-127; ירון דן, ידיעות על יחסי יהודים ושומרונים בארץ-ישראל בשלהי התקופה הביזאנטית, ציון מו (תשמ"א), עמ' 69, 73, 74.

26 קרובה קלה, שו' 51-56.

27 שם, שו' 58.

28 שם, שו' 59.

29 קרובה לפרשת זכור, שו' 20. אמנם, יש כאן רמז ל'רוכבי רכש' שבמגילת אסתר ח', אבל הפיוט רומז גם למאורעות הזמן; עי' פ. לחובר, על פיוטי ינאי, מאזנים, כרך ט, (תרצ"ט-ת"ש), עמ' 363.

מינים³⁰. השלטון עזר לנוצרים שנעשו ממיעוט קטן לחלק גדול של היישוב בארץ. הם הקימו כנסיות נוצריות בכל מקום. ובייחוד השתדלו להקים כנסיות ביישובים יהודיים צפופים. אב הכנסייה אפיפניוס (המאה הרביעית) מספר על המומר יוסף, שדרש מהקיסר את 'הזכות הגדולה מאד' להשיג רשיון לבנות כנסיות המשיח בערי היהודים ובכפריהם, מקום שם לא יכול איש מעולם להקים כנסיות, מפני 'שאינ בנייהם לא הילני ולא שומרוני ולא נוצרי'³¹. על תושבי הארץ והיהודים ביניהם הוטלו מסים כבדים למימון הבנייה הזאת³². תקופת-שיא בבניית כנסיות נוצריות היתה בימי יוסטיניאנוס (מת 565). בחפירות הארכיאולוגיות הולכות ומתגלות שרידי אותן הכנסיות. עד שנת 1974 נתגלו שרידים של 223 כנסיות³³, ומפעם לפעם מתגלים שרידים חדשים במקומות שונים בארץ³⁴. בחפירות האחרונות בירושלים נתגלו שרידי הכנסייה הגדולה 'ניאה' שבנה יוסטיניאנוס^{34*}.

בפיוטי ייני משתקפת המציאות הנוצרית בארץ:

גִּרְוֹת אָדָם מִבְּהִיקִים עַל מֵת   גִּרְוֹת צִיּוֹן נִשְׁכָּחִים בְּמֵת³⁵.

הפייטן בקי בכל מנהגי הנצרות ומפעם לפעם נוקט עמדה כלפיהם. במאות החמישית והשישית נטוש היה ויכוח סוער בתיאולוגיה הנוצרית על מהותו של ישו, על היחס שבין היסוד האלוהי ליסוד האנושי שבו. הכיתות הנוצריות: נסטוריאנים, אריאנים ועוד, נלחמו ביניהם, אם היהודים הצליבו אל ולא בן-אדם, או להפך³⁶. ייני מפייט:

אָב בַּל יִלְדָּךְ / וּבֵן לֹא הוֹלְדָךְ / וְכָל יֶלֶד לִידָה אָפָה מִיֵּלֶד (קרובה פד², שו¹).
'כְּאֲדוֹן וְלֹא אָדָם / כְּאֵל וְלֹא אִישׁ / פְּעַמִּים שְׁלוֹשׁ תִּפְעַל עִם אִישׁ' (שמעו, שו¹)
(37)

30 טוטה ט, טו, תוספת מאוחרת למשנה, ע"י אלבק בהשלמות ותוספות שם, עמ' 394; קרובה קנח, 31.

31 ע"י ספר הישוב, כרך א, עמ' 72; י. צפריר, המאבק בין הנוצרים ובין היהודים באזור טבריה בחקופה הביזנטית, כל ארץ נפתלי, תשכ"ח, עמ' 79-82; מ. אבן ארי, הנגב, עמ' 24-25.

32 ע"י אלון, תולדות היהודים בא"י בחקופת המשנה והתלמוד. ח"ב, עמ' 259.

33 ע"י א. עובדיה, הכנסייה הביזנטית בארץ-ישראל, קדמוניות, שנה ט, תשל"ו, עמ' 6; נ. אביגד, כתובת בנייה של הקיסר יוסטיניאנוס וכנסיית ה'ניאה' בירושלים, קדמוניות, שנה י, תשל"ו, עמ' 80.

34 ע"י י. צפריר, שלושים שנות מחקר של הכנסיות העתיקות, בקובץ 'שלושים שנות ארכיאולוגיה בא"י', תשמ"א, עמ' 99-111; י. ציפריס, תגליות חדשות בארץ בתחום הכנסיות, קדמוניות, ט, עמ' 22; הנ"ל, קובץ ארץ-ישראל, ספר י, תשל"א, עמ' 241; קדמוניות, שנים יא, חוברות 1, 4; יב, חוב' 1, ועוד.

34* ע"י א. אביגד, העיר העליונה של ירושלים, תשמ"א, עמ' 208-246.

35 קרובה קט, שו²; 'על מ'ת' כינוי לישו, ע"י בביאור שם.

36 ע"י מ. אביריונה, שם, עמ' 178; ירון דן, על הפולמוס היהודי הנוצרי במאה החמישית, ציון, מה (תש"ס), עמ' 154.

הפייטן מדגיש את אמונת ישראל באחדות אלהים: 'יחיחד שמך במייחדי שמך . . . נתוש מלכות שונים אחד אחד / והשב מלכותך לאומה אחת' (קמ 30). לפי המדרש 'שונים' נקראים אותן שהן אומרים שני אלהות³⁷. את המאמינים בישו הוא מכנה 'תועי בשני' (פו 67) והוא מדגיש 'אין שני' — יש אחד . . . גם אי אל שני יש אל אחד' (קמ 79).

בפיוט אחר מתאר הפייטן את מנהגי הנוצרים ואמונותיהם:

האומרים לכילי שוע / הבוחרים בשיקוצי תעב / הגלים לגילול גילוי גוף / הדבקים במת לפני חי / . . . הקונים ליקוט עצמות הרוגשים למו באידיהם'³⁸.

הפייטן מונה את הנוצרים שהם 'דבקים במת לפני חי' (רמז לדב' ד,ד: 'ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום'); מאמינים בתחיית המשיח (=מיתת אלהים); מתענים ומסתגפים (רמז לנזירות); מאמינים בשרידי הקדושים (=ליקוט עצמות), וב'הבלי שוא' — אמונות תפלות.

לדעתי חי הפייטן בשלהי המאה השישית, בימי שלטונו של יוסטיניאנוס. באותן השנים נתרבו הגזירות והשעבוד. כבר הזכרתי את מרד השומרונים (529) ובייחוד המהומות שפרצו בקיסרי בשנת 556, שבהם השתתפו יהודים ונעשו פרעות בנוצרים. על רקע זה מובנת התנגדותו של הפייטן למרד בשלטון הביזאנטי: 'השבעתי אתכם בני צדק מיעיר / אה[בת]כם באיבתו בלי להעיר / ואשכם בקשו בלי להבעיר / עד שתחפוץ עת הזמיר . . . ויבשל קציר . . . ויבקע חז[יר] / ומלוכה יחזיר לבעליה קדוש'³⁹. הפייטן דורש התאפקות עד ש'יבקע חזיר' וישתנו התנאים לטובה, 'יקלע אבן ויכה צלם' ועל הר הזיתים 'רגלי מבשר' ייראו⁴⁰.

הנחת זמנו של הפייטן במאה השישית מוכחת גם ממקורות הפייטן. כידוע הקרובות מיוסדות על מדרשי חז"ל לאותם הסדרים המקבילים כגון: בראשית רבה, ויקרא רבה, פסיקתא דרב כהנא ועוד. מדרשים אלה נערכו במאה החמישית בערך⁴¹, יניי יכול היה כבר להשתמש במאה השישית בכל החומר שבמדרשים הנזכרים. הנה, לדוגמה, קרובה מקבילה לבראשית רבה:

37 דב"ר מהדורת ליברמן, עמ' 64.

38 עי' ביאור הקטע בקרובה ליום-הכיפורים פיוט י.

39 קרובה קלה, שו' 2-4, עי' בביאור.

40 שם, שו' 71-72.

41 מדרש בראשית רבה נערך בסוף המאה החמישית (426-500), עי' ח. אלבק במבוא למדרש

בראשית רבה, עמ' 96; על זמן עריכת המדרשים ויקרא רבה ופסיקתא דרב כהנא, עי' מ. מרגליות, מבוא למהדורת ויקרא רבה, עמ' לא-לג.

קרובה ט (בראשית יא,א)

בראשית רבה, פרשה לח (בראשית יא,א)

א. ארץ אשר נאנשה / בשני מבולים
נענשה

ב' פעמים כתוב הקורא למי הים, כנגד ב'
פעמים שעלה הים והציף את העולם
(בר"ר כג,ז).

הוללות רע שפתימו ביטו / וכאיל
שפתים הילביטו זוללים אשר במחבט
נחבטו ונ' אם תכתוש את האויל במכתש
בתוך הריפות לא תסור מעליו אולתו
(מש' כז,כב)

ר' אבא בר כהנא פתח אם תכתוש את
האויל במכתש בתוך הריפות . . . כך דור
המבול מדור הפלגה שנתיים אחר המבול
ויהי כל הארץ וגו' (שם לח,ב)

ונ' לא ידעו ולא יבינו (יש' מד,יח)

ר' יהודה בר' פתח לא ידעו ולא יבינו כי
טח מראות עיניהם . . . יהודה בר' אמר
אחראי לא ילפין מקדמאי.

מקדמונים לא למדו

(שם לח, ד, עמ' 353)

שיחותם עת נאחדו / עתק ענו ולא נפחדו

ויאמר ה' הן עם אחד וגו', ר' נחמיה אמר
מי גרם להם שימרדו לא על ידי שהן עם
אחד ושפה אחת (שם, ט, עמ' 359)

שימע סרה הישיחו . . . תוקף גאה וגאון
נשאו / תועים כי מקדם נסעו

ויהי בנסעם מקדם . . . היסיעו עצמן
מקדמונו של עולם. אמרו: אי איפשינו
לא בו ולא באלהותו (שם, ז, עמ' 350).

ונ' אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן
(מש' ג,לד)

וימצאו בקעה. אמר ר' נחמיה: וימצאו,
אם ללצים הוא יליץ.

(שם ז, עמ' 356)

ואיך עם חדי פה ולעוני שפה / פתחו פה
והפטירו שפה
אחדים בשיח מילליהם / וחדים בבוז
קלליהם

ודברים אחדים — שאמרו דברים חדים.
(שם ו, עמ' 356)

כי מגדל הגבוה אשר בנו / שלישו נשקע
ושלישו נבקע / ושלישו קיים

אמר ר' חייא בר אבא, המגדל הזה שבנו
שלישו שקע, ושלישו שרף, ושלישו
קיים. (שם ח, עמ' 357)

יזמו תת רשותם בשמים ובארץ / ולא
 געו לשמים ולא שכנו בארץ
 ושנו ושיננו אחד לאחד / לעשות שיני
 לאל אחד
 ודברים אחדים, שאמרו דברים על שני
 אחדים, על ה' אלהינו ה' אחד, לא כל
 ממנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את
 התחתונים, אלא בוא ונעשה לנו מגדל
 וניתן עבודה זרה בראשו.

(שם ו, עמ' 354)

זומן להם אשר חפצו / וכפי כסיל מחתה
 מצלחה ביידון. אחי למיבני חדא הוא בני
 תרתי (שם ח, עמ' 357).

פן נפוץ על פני כל הארץ אמר ר' שמעון
 בן חלפותא: פי כסיל מחתה לו.
 (שם ח, עמ' 358).

גם אם נניח שנוסח המדרשים לא היה דומה לזה של זמננו, הרי הרבה משמות
 האמוראים הדרשנים, שתוכן דבריהם הובאו אצל ינאי, הם מהמאה הרביעית⁴², ועד
 שנתנסחו בכתב עבר פרק זמן.

מלבד ההוכחה מהמקורות, הוכיח ע. פליישר את איחורה של היצירה הפיוטית
 מהעובדה, שהפיוטים נוצרו בתקופה שסדרי התפילה לסוגיהם, ונוסחאות-הקבע של
 תפילות החובה: ברכות שמונה עשרה וקדושות יוצר והעמידה, כבר היו קבועים
 ומגובשים⁴³. אין אנו מוצאים לא בספרות המדרשית הרחבה, ולא בנוסחאות
 הקבועות של תפילות הציבור, שום רמז לחרוז ולדרכי שירה, מעין אלה המצויים
 ביצירה הפיוטית, ומכאן שהאחרונה מאוחרת משתי היצירות הקודמות.

42 עי' רבינוביץ, הלכה ואגדה בפיוטי ינאי, עמ' כה.

43 עיונים בבעיות תפקידם הליטורגי של סוגי הפיוט הקדום, תרביץ מ (תשל"א), עמ' 47-63.

פרק חמישי

מקורות הפייטן

א. מקורות הלכה ואגדה

קרובות יניי מבוססות בעיקרן על מקורות התורה שבעל-פה, ואי אפשר להבין אותם כראוי בלי ידיעה רחבה בספרות התנאים והאמוראים. הוא שר תהילה לתורה שבעל-פה:

[שש]ים הָמָה מְלָכוֹת / זְמוּנֵי מַעֲרָכוֹת / אֲשֶׁר בְּהִלְכוֹת /
וְאֵין כּוֹחַ לְמַלְכוֹת / וְלֹא] לְמַמְלָכוֹת — (קדושת שה"ש, 116)

רִיבּוּי מִדְּרָשִׁים / רִיבּוּי מִשְׁפָּטִים / עֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר
חֻקָּה אֵין קֶץ (קרובה לשבועות, 48)

לפי מדרש שיר השירים המלכות והמערכות — הן ששים המסכתות של הלכות, משניות ותוספתא. הפייטן מעמיד את ערך התורה שבעל-פה מעל למלכות ומעל ל'ממלכות'. ולא עוד אלא כדברי חז"ל: 'דברי סופרים חביבים מדברי תורה': 'הבינו חביבים' / פי דברי פה חביבים' (עב, 20). כדרך חז"ל גם יניי מפליג בשבחה של התורה שבכתב ושבועות:

נְתוּמָדִים מָפֹז / וְנִיבְתָרִים מְחֻרוֹץ / [ו]יָקָרִים מְפֻנֵּינִים . . . לְיוֹנִית חֵן לְרֹאשׁ /
גִּם לְמִצַּח, אֹרֶךְ לְעֵינַיִם], דְּבַשׁ מְחֹק לֶפֶה . . . חוֹתֶם לֵלֶב (שבועות, פיוט ח).

למקורות הפייטן מוקדש ספרי 'הלכה ואגדה בפיוטי יניי', המחולק לפי המקורות פרק לכל מקור. אולם מאז הדפסת הספר נוספו מקורות נוספים מכתבי-יד חדשים. לפי מפתח המקורות ימצא הקורא את הדיון בשימושו של הפייטן בכל מקור. כאן ניתן סיכום בלבד.

ברור שימושו של יניי במשנה. הוא מזכיר את ששת הסדרים שלה וגם את שמות הפרקים במסכת שבת: 'כלל גדול'¹, 'במה מדליקין'², 'וארבעה אבות נזיקין' שבמסכת בבא קמא³. כמו כן יש מקבילות רבות לתוספתא ולמדרשי ההלכה. למרות הסגנון הפיוטי אפשר לפעמים לעמוד גם על הנוסח של המקורות הנזכרים⁴.

1 קרובה פד, 34.

2 סו, 35.

3 שבועות, שו' 11.

4 עי' בספרי הלכה ואגדה, פרקים ב-ח, המכילים את המקורות לתוספתא, מכילתא דר' ישמעאל,

בנוגע למדרשי האגדה ברור השימוש במדרשי האגדה: בראשית רבה ויקרא רבה. ופסיקתא דרב כהנא, שהרי גם הקרובות וגם מדרשים אלה מתאימים לסדר הקריאה התלת-שנתי שהיה נהוג בארץ ישראל. כבר הבאתי בפרקים הקודמים הקבלות בין הקרובות למדרש בראשית רבה, ובפירוט בספרי הנזכר.⁵

בעיה מתעוררת בעניין מדרשי תנחומא, שמות רבה ודברים רבה. גם מדרשים אלה מסודרים לפי סדר הקריאה התלת-שנתי וברור השימוש בתוכם. מקובל על החוקרים שמדרשים אלה מאוחרים. לדעת ח. אלבק, המסדר הראשון של התנחומא או ילמדנו, השתמש כבר בבראשית רבה וביקרא רבה.⁶ ובכל זאת ברור שהפייטן השתמש בתוכם של המדרשים הנזכרים, ולא בדרשות בודדות בלבד, כי אם בקובצי דרשות שלמות ורצופות. ייתכן שצורת המדרשים האלה היתה שונה משהיא בזמננו, אבל הדרשות עצמן כבר היו ידועות לפייטן. כבר ר"ש ליברמן חלק על המאחרים את זמן עריכת מדרשי תנחומא ושמות רבה, ולדבריו 'אין לנו לאחר כמה ממהדורות תנחומא עד סוף תקופת הגאונים. והשקפתנו על זמן סידור המדרשים טעונה ביקורת יסודית מחדש'.⁷ ייתכן שלפני הפייטן היה תנחומא קדום כדוגמת בראשית רבה, וממנו הסתעפו המהדורות המאוחרות הנמצאות לפנינו.⁸ הנה לדוגמה קרובת ינאי לשמות ז, ח (ט): 'כי ידבר אליכם', המקבילה למדרשי תנחומא ולשמות רבה בטבלה המצורפת. גם בשאר הקרובות לשמות רב החומר מתנחומא הנדפס ומתנחומא מהדורת בובר. חשובה העובדה, שייני מביא הרבה דרשות שהובאו במדרש שמות רבה בלבד, ולא במקור אחר. כידוע השתמש עורך המדרש שמות רבה במהדורה עתיקה של תנחומא. רוב הדברים הנמצאים בתנחומא לשמות נמצאים גם בשמות רבה.⁹ לדעת צונץ נערך מדרש שמות רבה במאה ה"א. סגנונו 'מאוחר' וההבאות הראשונות ממנו הן מהמאה ה"ב.¹⁰ כל ההנחה הזאת אינה נכונה. כבר הוכיח א.א. הלוי את קדמות המדרש. יש בו הרבה מלים יווניות, משלים וסיפורים בארמית, אמוראי ארץ-ישראל הם ראשי המדברים בו. המונחים הם ארץ-ישראליים ואין שום רמז לשלטון הערבים בארץ.

מכילתא דרשב"י, תורת כהנים, ספרי במדבר ודברים (עמ' 71-16); ע"י במפתח המקורות. בנוגע לנוסחאות במשנה ובמדרשי ההלכה ע"י קרובה קו, שר' 47; הלכה ואגדה עמ' 16, 30, 41, 45, 57.

5 הפרקים על בראשית רבה, עמ' 72-126; ויקרא רבה, עמ' 126-161; פסיקתא דרב כהנא, עמ' 162-187 ובמפתח המקורות להלן.

6 י.ל. צונץ, הדרשות בישראל, עמ' 115.

7 במבוא לדברים רבה, ירושלים ת"ש, עמ' 23.

8 על מציאות תנחומא או מדרש קדום לבמדבר ודברים, ע"י רבינוביץ, גנוי מדרש, עמ' 66-82.

9 צונץ, שם, עמ' 125 בהערת ח. אלבק.

10 שם.

להפך הרקע ההיסטורי והתרבותי הוא רומי¹¹. הדרשות המקבילות משמות רבה בפיוטי ייני מוכיחות את קדמות המדרש. ייתכן שעריכת המדרש מאוחרת מזמנו של הפייטן, אבל יסודו של המדרש בצורתו הקדומה היתה כבר לפני ייני¹². והוא הדין לתנחומא במדבר, דברים רבה ודברים רבה מהדורת ש. ליברמן¹³.

גם חומר המובא בראשונים בשם 'ילמדנו', ואינו במהדורת תנחומא שלנו, נמצא בפיוטי ייני¹⁴. כמו כן יש הרבה מקבילות לפסיקתא רבתי¹⁵, אלה הדברים זוטא¹⁶, מדרש שיר השירים¹⁷, מדרש תהלים¹⁸. מעניין שיש בפיוטי ייני עניינים שאינם נמצאים במדרשים הקדומים, כי אם בספרות הגאונים¹⁹, במדרש הגדול^{19*}, פרקי רבי אליעזר²⁰, בפירוש רבנו בחי על התורה²¹, מדרש לקח טוב²², מדרש השכם²³, ברייתא דמלאכת המשכן²⁴, ועוד²⁵. כמו כן נמצאים בפיוטי ייני מדרשים ועניינים שלא מצאתי להם מקור²⁶.

לתלמוד הבבלי אין מקבילות בפיוטי ייני, אבל יש מקבילות לבריות בבליות שכפי הנראה היו ידועות בארץ-ישראל²⁷. לתלמוד הירושלמי יש הרבה מקבילות למדרשי האגדה, אלא כיוון שדברי הפייטן מיוסדים לפי סדר הקריאה הארץ-ישראלי, המקביל למדרשי ארץ-ישראל, כגון בראשית רבה ויקרא רבה ותנחומא, יש להניח שיניי פייט לפי מדרשי ההלכה והאגדה לאותם הסדרים. ואולם מפיוטי ייני שאינם מקבילים למדרשים לפי סדרי התורה אפשר להוכיח, שהפייטן השתמש גם בירושלמי

- 11 בהקדמה לשמות רבה עם פירוש, ח"א תשי"ט, עמ' לה-לו; עי' רבינוביץ, הלכה ואגדה, עמ' 188-193; רבינוביץ, קרובת ייני לשמות ז ח ובעיית קדמותם של מדרשי תנחומא-ילמדנו, שנתן בראילן, א, תשכ"ג, עמ' 207-210.
- 12 שם; עי' א.א. אורבך, שרידי תנחומא-ילמדנו, קובץ על-יד, ס"ח ספר ו, ח"א (תשכ"ו), עמ' 1.
- 13 עי' במפתח המקורות להלן.
- 14 עי' הלכה ואגדה, עמ' 192, 193; להלן קרובה קכא, שר 2.
- 15 הלכה ואגדה, עמ' 163.
- 16 עי' קרובה קטו 59; קמ 5, 10.
- 17 הלכה ואגדה, עמ' 248-251; בקרובות לפסח, קדושת שה"ש ובשבעתא לפסח; קרובה יב, שר 58.
- 18 עי' להלן קרובה יב, שר 10, 14; קמ, 105-107; פח¹ ועוד.
- 19 עי' קרובה סד, 38.
- 19* עי' קרובה י 4; שם 8-9; פו 68; קכ 47 ועוד.
- 20 עי' יוכ"פ, שר 190; קרובה א 18, 38, 46.
- 21 עי' קז 42.
- 22 קכ 50.
- 23 קיא 13.
- 24 עי' קרובה קט, שר 10, 11; סו 16.
- 25 עי' במפתח המקורות.
- 26 הלכה ואגדה, עמ' 268-280.
- 27 הלכה ואגדה, עמ' 23-28; קרובה קט, פיוט ה.

גופו²⁸. לפעמים המשך העניין או נוסח הפייטן דומים לנוסח הירושלמי²⁹, או שיש שימוש במלים מסוימות הנמצאות בירושלמי בלבד³⁰.

בענייני הלכה (וכמובן גם בענייני אגדה) דברי הפייטן מתאימים לשיטת בני ארץ-ישראל ותלמוד הירושלמי ולא לתלמוד הבבלי³¹, כגון בענייני נוסח התפילה ובקריאת ההפטרות³², בקריאת ההלל³³, בטופסי הברכות ובסיומיהן³⁴. לפעמים מובאות בפיוטיו דעות מנוגדות להלכה המקובלת. כך, למשל, מביא ינאי דעת בית שמאי בעניין מראות דם נידה³⁵. ר"ש ליברמן הביא כמה דוגמאות לנטיית הפייטן לפייט הלכות בשיטת דבי ר' ישמעאל³⁶, בייחוד בענייני טומאה וטהרה³⁷. יש אצלו שרידים של הלכות בני ארץ-ישראל, שלא נכנסו לתוך החילוקים שבין אנשי מזרח לבין אנשי ארץ-ישראל³⁸. בפיוטיו שרדו הלכות ארץ-ישראליות שלא הובאו בירושלמי ובמדרשים³⁹. מובן שלא היתה מטרתו להורות הלכה למעשה, משום כך הורה לעצמו היתר לפייט דיעות דחיות מן ההלכה, כשם שעשו זאת לפעמים בעלי האגדה והמתרגמים⁴⁰.

- 28 הלכה ואגדה, עמ' 252-262.
- 29 ע"י קדושת ר"ה, שו"ר 30, על ענייני קידוש החדש כדיני נפשות; קרובה ס, שו"ר 35, 36; סג 26, ועוד.
- 30 ע"י קרובה צב, שו"ר 39; נחמו 45, 60.
- 31 הלכה ואגדה, עמ' 23.
- 32 ע"י קדושתא לחנוכה, שו"ר 26, 27; קדושת ר"ה, שו"ר 7.
- 33 ע"י בקרובה ליום א' דפסח, שור או כשב, שו"ר 11, שקריאת ההלל ביום ובלילה, כמנהג ארץ-ישראל והתלמוד הירושלמי.
- 34 כגון סיום הברכה 'עושה השלום' בתפילת שמונה עשרה (שבעתה לפסח ולליל ראש השנה); סיום 'האל הקדוש' בתפילת ר"ה במקום 'המלך הקדוש' (ו' לר"ה, שו"ר 25); התחלת הברכה האמצעית במועדים ובר"ה: 'אתה בחרת בישראל' במקום 'אתה בחרתנו' (שם, שו"ר 10); הזכרת הפסוק 'ובראשי חדישכם' בתפילת ר"ה (שם, שו"ר 4-23), וע"י הדיון בעניין זה במחזור ויטרי, הלכות ר"ה, עמ' 357, 358; ספר הפרדס לרש"י, מהדורת ארנרייך, עמ' ריז; אור זרוע, ח"ב, דף לח ע"ב.
- 35 ע"י להלן קרובה פט, שו"ר 64-65 בהערה.
- 36 ע"י קרובה פח, שו"ר 59 בהערה; קרובה צד, שו"ר 64-65; קרובה קסא, שו"ר 14; לפעמים דעת הפייטן כדעת ר' אליעזר, ע"י צד, שו"ר 41.
- 37 ע"י קרובה צד, שו"ר 64-65; קרובה פו, שו"ר 74, כדעת ר' ישמעאל.
- 38 ע"י קרובה קמב, שו"ר 51-52.
- 39 ע"י קרובה פח, שו"ר 63; קרובה צד, שו"ר 40.
- 40 ע"י ר"ח אלבק, הלכה חיצונית בתרגומי א"י ובאגדה, ספר היובל לר"ב ב"מ לוין, ירושלים ת"ש, עמ' צה; תוספות יומא, ח ע"א, ד"ה דכולי; ערוגת הבושם לרבנו אברהם בר' עזריאל, ח"ג, עמ' 524 ובהערת א.א. אורבך שם; גליוני הש"ס לר' יוסף ענגיל (וינא תרפ"ד), דף קמד ע"א לתוספות ר"ה כו ע"ב, ד"ה בר"ה כמה דכייף.

ב. פיוטי ינאי והתרגומים

כבר מ. זולאי העיר על ההתאמה המפליאה בין הפיוט 'אלהי עולם מימות עולם' לבין התרגום הירושלמי לתורה. הפיוט הוא כמעט תרגום עברי של קטע מתרגום ירושלמי⁴¹. אחד התפקידים של החזן בבית-הכנסת היה תרגום כתבי-הקודש⁴². מובנת אפוא הקירבה שבין חזנות ינאי לתרגומים ורכות המקבילות ביניהם, אלא שרובן הגדול של המקבילות נמצאות גם במדרשי ארץ-ישראל, וידוע שתרגומי א"י: תרגום ירושלמי א (=תרגום יונתן) ותרגום ירושלמי ב (=ירושלמי, תרגום הקטעים) מיוסדים על דברי חז"ל⁴³.

לתרגומים אלה התנגדו חז"ל, מכיוון שנמצאים בהם מאמרים המנוגדים להשקפתם. בירושלמי מובא: 'א"ר יוסי בי ר' בון, לא עבדין טבות שעושין למדותיו של הקב"ה רחמים, ואלין דמתרגמין עמי בני ישראל כמה דאנא רחמן בשמיא, כך תהוין רחמנין בארעא, תורתא או רחילה יתה וית ברה לא תיכסון תרויהון ביומא חד, לא עבדין טבאות, שהן עושין מדותיו של הקב"ה רחמים'⁴⁴. הפייטן התנגד לדעת התרגום ופייט: 'גזרת בבהמה אותו ולא בנו וגזרתה בעוף בנו ולא אותו... היזהרתה מלהרהר על קן צפור'⁴⁵. אולם לפעמים מפייט ינאי כדעת התרגום שלא כפירוש

41 מ. זולאי, מחקרי ינאי, עמ' רע; השווה קרובה לב, פיוט ה:

תרגום	ינאי
אלהי עולם / מימות עולם / לימדתה עונה לבאי [עולם]	אלה דעלמא / ... מן יומת עלמא / אליפת ית עינוונתך לדרי עלמא /
ברכת חתנים לימדתה מיציר ועזרו // וביקור חולים מאב מילה בגחורו	אליפת יתן למיהו מברכין לחתנא ולכלתא מן אדם חוגיגה.
גם ניחום אבילים מאיש תם הודעתה // בעת בדרך פדן עליו נדעתה	ועוד אליפת יתן למה[וי] מבקרין ית ביישיא מן אבונן אברהם צדיקא כד אתגלית עלוי בריחמך טביא ופקדת יתה למיגור ערלתה
ועוד אליפת יתן למנחמא ית אביליא מן אבונן יעקב צדיקא כד אתגלית עלוי במתייה מן פדן ארם.	

וכן כל פיוט ה כולו מתאים כמעט כלשונו לתרגום ירושלמי (לפי הנוסח של קאהלה בספרו Masoreten des Westens II, Stuttgart 1930 s. 12) ובנוסח אחר בתרגום ירושלמי, מהדורת גינזברגר, עמ' 18.

42 ע"ר ש" ליברמן, חזנות ינאי, עמ' רכא; רבינוביץ, הלכה ואגדה, עמ' נו.

43 ע"י צונץ, הדרשות בישראל, עמ' 38; רצ"ה חיות, אגרת בקורת, כל ספרי מהר"ץ חיות, ירושלים תשי"ח, כרך ב, עמ' תקיד; שם, אמרי בינה, עמ' תתקיא-תתקיב; א. גייגר, המקרא ותרגומיו, עמ' 290-315.

44 ירושלמי מגילה פ"ד, ה"ט, עה ע"ג.

45 קרובה קנה, שו' 47.

חז"ל⁴⁶. ולפעמים דברי התרגום הם המקור היחידי לדברי הפייטן⁴⁷.
 יש שמקורות הפייטן מקבילים לספרים החיצוניים⁴⁸ ולספרות ההלניסטית
 היהודית⁴⁹.

- 46 עי' קרובה עט, שר' 20-21; קרובה צד, שר' 86.
 47 עי' קרובה קיט, שר' 44-46; קרובה צב, שר' 26; הקבלה לתרגום יונתן עי' קרובה כה, שר' 10.
 48 עי' קרובה מה, שר' 37.
 49 עי' קרובה סו, שר' 32-33.

פרק שישי

אמונות ודעות

א. שכר ועונש

דעותיו והשקפותיו של הפייטן ינני אינן שונות מדעות חז"ל. התורה שבכתב ושבעל-פה הם היסוד להתנהגותו של אדם מישראל. דברי תורה 'חסונים כמגדלים חזקים' / עץ חיים למחזיקים / טכס פלס ומאזני משפט / והחכם בזהם נשפט' (שבועות 12, 13). אולם ינני מדגיש ביותר את הצדדים המוסריים-הרוחניים של התורה והמצוות, ובייחוד את היסוד הלאומי והארץ-ישראלי שלהם.

כלל גדול בתורתו: ה' משגיח על בריותיו, הוא 'צופה עתידות' / רואה נולדות / וכן מה אותיות / ובוטה מה להיות / ומה להעשות' (עב, 36). 'נותן לאיש כמפעליו' / ומשלם לו כמפעליו' (קו, 63). הבחירה חופשית בידי האדם להרע או להיטיב. ולפי מעשיו — השכר והעונש. 'טובה נרצה רחמים ואכזריות' / מנות וחיים ניתן לאדם / יוטב אם היטיב / ירוחם אם ריחם / יחיה אם חייה / יזכה אם זיכה' (צט 49, 50). אך ה' הוא אל רחום וחנון. אמנם 'נפש החטאת נמטה היא תמות' / ולא תחפץ במת אשר תמות / כי אמה צדיק / ותפץ להצדיק / כי אמה מושיע' / ורוצה להושיע' (עח 14-13).

ב. טעמי המצוות

העיקר הן המצוות ומעשי האדם לטוב או לרע. 'סוף נראש הוא המעשה' / במצות עשה ולא תעשה' / עיקר הוא הנעשה' / כי הכל שב אל המעשה' (קדושתא שבועות, 19-20). אבל למצוות יש טעמים מוסריים וסמלים רוחניים, ואין לקיימן כמצוות אנשים מלומדה. כך מסביר הפייטן את ההלכות בתקיעת שופר בראש השנה: 'קרבן השור לא הוכשרה בשופר' / כי גאונות רומה אין בשופר' / ... כפוף כפוף יהי שופר' / כי זקק כפופים הוא בעל [שופר] ... געו ברוח שבויה ולא בקרבן שבויה' / בלכב שבור ולא בשופר שבור' / גם מצוות לא-תעשה הוא מסביר בטעמים מוסריים. את המשנה: 'על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן' על שאינן זהירות בנידה ובחלה ובהדלקת הנר' (שבת ב,ו) הוא מסביר, לפי התלמוד הירושלמי: 'תלה כי חיללה עיסת אדם' / אשר הוא היה חלת העולם' / וגר כי כיבת נשמת אדם / אשר הוא היה גר העולם. ונידה כי טימאה טהרת אדם / אשר הוא היה דם העולם' (פט, 36-38). כך הוא מסביר את ההלכות בעניין הסוטה¹, הקרבנות², ועוד.

1 קרובה קו, פיוט ז הוא פירוש למשנת סוטה א, ז.

2 קרובה קטו, פיוט ח; עי' י. בער, עבודת הקרבנות בימי הבית השני, ציון מ (תשל"ה), עמ' 143.

ג. שוויון בני-האדם

ההיסטוריונים של קיסרות ביזנטיון מדגישים, שסיבת נפילת הקיסרות היתה הדיכוי של הפגנים והכתות הנוצריות השונות: מונופיסטים, נסטוריאנים, שנתמרדו מזמן לזמן. הקיסרים דיכאו ביד חזקה את הסוטים מדעות הכנסייה הנוצרית הרשמית. נוסף לזה דוכאו באכזריות ובגזירות-שמד השומרונים והיהודים. רובה של האוכלוסיה קיבלה אפוא באהדה את נפילת השלטון בידי הכובשים הערבים³. המבנה החברתי של המשטר הביזנטי היה מבוסס על ניצול. בעלי האחוזות היו מושלים באחוזותיהם וניצלו בלי רחמים את האיכרים, המשועבדים וצמודים לקרקע לפי חוק הקולונאט. הקיסר חילק קרקעות למעמד העליון והאיכרים נהפכו לאריסים⁴.

הפייטן יניי מדגיש בפיטיו את שוויון בני האדם. 'נִפְשׁ בֶּן וְנִפְשׁ אָב יִ[ח]ד הַשְּׁוִיָּתָה / אֲשֶׁר [בְּרָא]תָה גוֹלָם אֶז שְׁוִיָּתָה' (עח, 9). נשמת האדם היא חלק אלוה ממעל וכולם בני אל חי. 'יְחִידָה הִיא נַאֲתָה יְחִיד / הִיא תִּהְיֶה נַאֲתָה חִי / טְהוֹרָה וְנַאֲתָה טְהוֹר / עֵינֶי[ה] וְנַאֲתָה עֵר' (שם, 10), משום כך אסור לרמות ולהונות. ואל יתגאה העשיר בעושרו: 'נַתַּתָּה הַשְּׁוִיָּתָה לְכָל בְּרִיָּיתָה / כְּשִׁוְהָ לְפָנֶיךָ יוֹם יִבְרָאָתָה / יְחִיד כְּמוֹתָהּ / בֶּן מוֹתָהּ / שְׂבִים (=שווים) זֶה לָזֶה' (צח, 29, 30). זהו משמעו של היובל, המגלם למעשה שוויון זה.

אָדוֹן כָּל כָּפָל הַשְּׁוִיָּתָה כָּל // עֶבֶד פֶּאדוֹנִיו שִׁיפְתָּה בְּגִיָּרְתָּה
בִּיּוֹבֵל קוֹנָה כְּמוֹכָר וּמִ[לָּנָה] כְּלָנוֹה // וְנוֹשָׁה כְּמִשָּׁה וְרָשׁ כְּעֹשִׁיר
גִּיר וְרָשׁ אֵל[ל] [ת]לְחָצוֹ וְ[לֹא] תִשָּׁנְאוּ // וְהוֹנִיית כָּל אֵל נָא תוֹנוּ
דְּעוּ כִּי הֵכַל אֱלֹהִים עָשָׂה // בָּחַן וְנִיָּסָה // וּפְנִים לֹא נָשָׂא (צח, 42–45)

הפייטן מזהיר על קיום מצוות צדקה ועזרה לעניים:

יָד כְּמוֹ לְגוֹף תִּהְיֶה זֶה לָזֶה // לְחִ[נָּה] ק לְאִמָּץ בְּצִדְקָה זֶה אֶת זֶה (צט, 32)
אֲכַנְרִיּוֹת אֵל תַּעֲשׂוּ כְּגוֹיֵי מִיָּנִים / ... וְהַחֲזִיקוּ בְּיָמִין אֲבִיוָנִים (קנח, 31).

שהרי ה'

מִדְּלָה דְלִים / מְסוֹכָךְ מְסִכִּינִים / נוֹתֵן יָד לְדָכִים / תְּלוּי רֹאשׁ לְרָשִׁים
אוֹהֵב גִּירִים / וְחוֹגֵן תּוֹשָׁבִים / אִם עֲדִיו שְׂבִים / וּבְצִילוֹ יוֹשְׁבִים (צט, 38, 39).

אין עבד ואין אדון. אין עשיר ואין עני. כולם שווים. 'פְּעוֹלָתוֹ כְּבִנְיָתָם אֵל תְּ[הִי] / צ ... לָךְ כְּשִׁוְהָ יְהִי / קְ[רִי]אָתָה עֶבֶד פֶּאדוֹנִיו הִיא / רָצוֹן נִפְשׁוֹ כְּנִפְשְׁךָ תְּהִי' (ס, 4)⁵.

3 עי' Vasiliev, History of the Byzantine Empire Vol. 1 p. 196, 209; י. פראוור. תולדות

ממלכת הצלבנים בארץ-ישראל, כרך א, חשכ"ג, עמ' 411.

4 Vasiliev, שם, עמ' 158.

5 על רעיון השוויון אצל יניי עי' י. בער שם, עמ' 150–153.

ד. ישראל וארץ-ישראל

אמנם, כל בני אדם שווים ולבסוף יכירו כולם במלכות שמים, אבל עם ישראל נבחר לעם-אלוהים, והפייטן קושר כתרי תהילה ותפארת לעמו ולנצחיותו.

זרע [קדש] מצבתכם // ויסוד עולם מצבתכם ...
 טרם עד לא [תכל] ברא // נ[הני]תם לו עם נִבְרָא
 יָהּ לַמַּעֲנֵכֶם עוֹלָם [בְּ]רָא // וּבִשְׁבָּלֵיכֶם הַכֹּל נִבְרָא
 כִּי הִהְרִים אִם יְמוּשׁוּ / [א]תֶּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא תְמוּשׁוּ
 לַעַד אִם גְּבֻעוֹת יְמוּשׁוּ / [א]תֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא תְמוּשׁוּ (קסא 21-26).

הקשר שבין ישראל לאלוהים הוא נצחי:

כִּי הֵם עֲמָךְ וְנִחַלְתָּךְ / צֵאן יָדְךָ וּמַרְעִיתָךְ / עֲמוּסֵי בִטְנוֹךְ נְשׂוּאֵי רַחֲמֶךָ /
 עֲדַת קְהִילְתָּךְ וּסְגוּלְתָּךְ / זֶרַע קוֹדֶשׁ / הַחוּתֶם אֲשֶׁר עַל לִיבְךָ / וְהַקָּשֶׁר אֲשֶׁר עַל
 זְרוּעֶךָ / וְהַחֲקֵק אֲשֶׁר עַל כַּפְּךָ (קכב 46-48).

ולכן:

קְנִימִים וְחַיִּים בְּוֹלְכֶם // שְׁ[וים] וְדוֹמִים כְּמוֹ מַלְכֶכֶם
 רָשָׁם בְּרִית אֲשֶׁר [בְּרִית] עִימָכֶם // הוּא חַיִּיכֶם וְאוֹרְךָ יְמִיכֶם (קסא 33, 34).

לעם ישראל מתאימה ארץ-ישראל. ארץ קדושה לעם קדוש. שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ-ישראל מקבילים לשמות שנשתבחו בהם בני ישראל:

אֶרֶץ חֵי[טָה] וּשְׁעָרָה / לְרֹאשִׁית [שְׁעוֹ]רָה
 אֶרֶץ גֶּפֶן / לְנִטּוּעֵי כִנָּפֶן // אֶרֶץ תְּאִינָה / לְכִיפּוֹר תְּאִינָה
 אֶרֶץ רִימּוֹן / לְפֶלַח הָרִמּוֹן // אֶרֶץ זֵיית / לְהוֹדֵם בְּזֵיית
 אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ // לְתַחַת לְשׁוֹנֶם חֶלֶב וְדָבָשׁ
 הִיא קוֹדֶשׁ / וְהֵם קוֹדֶשׁ // יִבְאוּ קְדוּשִׁים וְיִנַּחֲלוּ קְדוּשָׁה וּמִקְדָּשָׁה
 (קכד 35-39).

גדולה מעלת ארץ-ישראל:

אֲדַמַּת קוֹדֶשׁ הַמִּקְדָּשֶׁת // וּמִכָּל אֲרָצוֹת מוֹקְדָּשֶׁת
 בְּעֶשֶׂר קְדוּשׁוֹת וְיִקְדָּשֶׁת // וּקְדוּשִׁים אֲשֶׁר בָּהּ מִקְדָּשֶׁת (כט, 51, 52).

טוֹבָה וְרַחֲבָה וּשְׁמִינָה // וּבְפִירוּתֶיהָ מְשׁוּמָנָה
 יְשִׁיבָתָהּ מִכָּל מְשׁוּנָה // וּמִמְזִיק וּמִמַּחְרִיד מְשֻׁאָּנָה (שם 59, 60).

הפייטן משבח ומפאר כל פרי ופרי של הארץ, וקרובות מיוחדות מוקדשות לשבחי אדמת ארץ-ישראל ופירותיה (קרובות צב, קנט, ועוד).

גדולה מעלת יהודי הארץ, אתם נכרתה ברית האבות:

דְּרִיָּה אֲשֶׁר הֵם גְּדִירִיָּה / גְּדִירִיָּה וּמוֹסְדֵי בְרִיתָהּ (כט, 95).

יהודי הגר בחוץ לארץ נחשב 'זר' ו'נכרי':

זֶר וְגַם נְכָרִי אִזּוּ יִיחָשֵׁב // בְּאַרְץ נְכָרִיָּה וְזֶרָה כָּל יוֹשֵׁב (שם, 45).

גם היום כשהארץ נמצאת בידי המלכות הרשעה אדום-ביזאנטיון:

חוֹסֵן מַלְכוּת יָקָר / וְכִיּהוּן הַמְיוֹקֵר / מִמֶּנּוּ כָּל עֵינָקֵר / לֹא נַעֲקֹר (נט, 26).

עדיין נמצאו בארץ צאצאי הנשיאים מבית דוד (=מלכות יקר) ומשמרות הכהונה (=וכיהון המיוקר). וגם ה'סנהדרין' 'וועד הישיבה' — ישיבת ארץ-ישראל יושבת ודנה בדיני ממונות [ונפשות?] (קיא, 12).

כשם שמדרשי חז"ל דורשים את הנושאים המקראיים לשבחם של ישראל, גאולת עם ישראל וקיבוץ הגלויות, כך גם הפייטן בפיוט ג מפייט כל מאורע וסדר מסדרי השבוע לסמל של נצחיות עם ישראל, גאולתו משיעבוד מלכויות, בניין בית-המקדש ושיבת בנים לארצם.

הפייטן משווה את שרה אמנו לבת-ציון:

'נֶאֱמַר עַל שָׂרָה לֹא יָלְדָה // וְנֶאֱמַר עַל שָׂרָה לֹא יָלְדָה / יוֹשֶׁבֶת עֲקָרָת הַבָּיִת / יִשָּׁבֶה בְּעֵינָקֵר בָּיִת / [בֶּן] תּוֹשִׁיב בְּיִירְכָתִי בָּיִת / נַעֲקָרָת מִבָּיִת' (יג 27, 28).

לסדר 'יבא יעקב שלם' הפייטן מתפלל:

'נִחַז סוֹכֵף בְּשָׁלֵם / בְּבִנְיִין שָׁלֵם / וּבְתָם הַבָּא שָׁלֵם' (לא 29).

והוא הדין בסדרים אחרים. בכל עת זוכר סבלות עם ישראל ומתפלל לגאולתו.

ה. ימות המשיח ואחרית הימים

השניים קשורים ודבוקים יחד, גאולת ישראל, גאולת העולם והאנושות כולה. בקרובה על מנורת המקדש הוא מפייט בעקבות המקרא:

וְאֹרִינוּ לֹא יִדְעֵךְ עוֹד / וְגִירִינוּ לֹא יִכְבֶּה עוֹד
וְתִהְיֶה לָנוּ לְאֹר עוֹלָם / וּלְאֹרִינוּ יִלְכוּ גוֹיֵי עוֹלָם
וְנֶאֱמַר זֶה לְזֶה לָכוּ וְנִלְכֶה בְּאֹר ה' (סו, 30, 31).

גאולת ישראל לא תבוא בלי מלחמות. תחילה יבוא משיח בן יוסף 'משוח מלחמה', ואחר־כך משיח בן־דוד — ששמו 'מנחם' או 'צמח'.

רם בְּהִלְחָמָךְ בְּיוֹם מִלְחָמָה / שְׁלַח לָנוּ תַּחֲיִלָּה מְשֻׁחַ מִלְחָמָה
תַּעֲמִיחַ צָמַח צוֹמִיחַ בַּעֲוֹנַת מִלְחָמָה (יא, 24–26).

אָמְנָם שְׁמֵי נְחֻמֹּת עַמִּי אָנֹחֵם // בֶּן יִקְרִי לִי אֶפְרַיִם רַחֵם אֶרְחֵם
בְּמִשְׁכָּנוֹת מִבְּטָחִים לָהֶם [תַּנְחֵם] // בְּבִיאַת אִישׁ אֲשֶׁר שָׁמוּ מִנְּחָם
גַּם אֲרִיק חֲנִית וְרוֹמַח // כָּל רוֹדְפֵיהֶם לְהַכְרִית וְלִימַח
דְּגָלֵיכֶם בְּיָשָׁע [וְיֵשׁ] מַח // בְּבִיאַת שָׁמוּ צָמַח (שְׁכַת נַחֲמוּ).

אז יופיעו על הר הזיתים רגלי המבשר (קלה 72, 73) ויתקע בשופר גדול לקיבוץ הגלויות:

'יִבְאוּ' [יְדִידִים] / יֵאָתִיו נְדוּדִים / יָשׁוּבוּ פְּזוּרִים / יִשׁוּבְבוּ מְזוּרִים /
נִשְׁאֵא] גַם גְּדוֹל / וְצוֹלִיעָה אֶסּוּף / וְלִשְׂרוֹק וְלִתְקוּעַ / וְרוֹעַ קֶדְשָׁךְ חֶסֶף (קי, 29,
30).

בעת ההיא יופיע המקדש השלישי, מעשה ידי ה' שלא יחרב עוד:

מִקְדָּשׁ מִטָּה בְּכֶסֶף גַּלְיָה וְנִבְנָה / וּמִקְדָּשׁ מַעֲלָה בָּלֹא כֶסֶף נִבְנָה
מִקְדָּשׁ מִטָּה בְּנוֹי וְחֶרֶב / וּמִקְדָּשׁ מַעֲלָה נִבְנָה וְאִינוּ חֶרֶב
מִקְדָּשׁ מִטָּה מַעֲשֵׂה בִשָּׁר וְדָם / וּמִקְדָּשׁ מַעֲלָה מַעֲשֵׂה אֵל וְלֹא אָדָם
מִקְדָּשׁ מִטָּה נִשְׂרָף בָּאֵשׁ / וּמִקְדָּשׁ מַעֲלָה עָלִיו חוֹמַת אֵשׁ (קְרוּבֹת נַחֲמוּ).

כל הבטחות הנביאים יקוימו, הנגב ייהפך לארץ פוריה, ארץ נחלי מים, ירושלים
'החוקקה על כפו... וחוקקה על לבו', תופיע בהדר תפארתה (שם) 'ומלכותא
ושלטנא ורבותא תתיבה לעם קדישין' (=המלכות והשלטון והגדולה תינתן לעם
קדושים, קרובה ל, 105).

בעת ההיא יתגלה כבוד ה': 'קדוש יגלה מלכותו לממלכת ישראל' (נט, 40).

וּבֵת קוֹל תִּשְׁמַע לְצִיּוֹן בְּאַהֲלָךְ / הִרְחִיבִי מְקוֹם אֶהְלָךְ
וְיִתְמְהוּ צְבָאוֹת רוֹם וְנִתְחַת / כִּי נוֹלַד גּוֹי פֶּעַם אֶחָת (נַחֲמוּ 56, 58).

אז תימלא הארץ דעה, האנושות כולה תכיר במלכות ה':

בעת ההיא 'יִקְרְאוּ בְּשִׁמְךָ / כֹּל לֹא קָרָא בְּשִׁמְךָ // יִקְרְא שִׁמְךָ / עַל קוֹרְאֵי
שִׁמְךָ / יָה כְּמוֹ בְּעִמְךָ הוּא יִיחַוְדְךָ // הַפּוֹף עַל כָּל עַמִּים שָׁפָה כְּרוּרָה לִיִּתְדְךָ (ט
32, 33).

[ב]

ספרות ההיכלות ומעשה מרכבה בפיוטי ינני

פירקוי בן באבוי מונה את פייטני ארץ-ישראל על הכניסם בקרובות עניינים ממעשה

מרכבה, 'שאסור לומר בצייבור ואפילו (ביחיד שכך שנו חכ') ולא במרכבה ביחיד'.⁶ ואכן, בפיוטי ינאי יש יסודות המצויים גם בספרות ההיכלות והמרכבה. כידוע מסתיימת כל קרובה ב'סילוק', המכיל הקדמה ופתיחה לאמירת הקדושה. הסילוקים מצוינים בלשון שוטפת וברוח התלהבות וראת-הרוממות שבה נכתבו. בסילוק דברי שבח ותהילה לאלוהים,⁷ תיאור השמים ושבעת הרקיעים, תיאור אש השכינה ומוצא המלאכים,⁸ תיאור המרכבה⁹ ותיאור המלאכים האומרים שירה לפני כסא-הכבוד.¹⁰ שירת המלאכים מתאחדת עם שירת ישראל הקודמת לה, שהרי 'המונים לא יאמרו קדוש במעלה, עד אמונים יאמרו ברוך במטה'.¹¹ המתח הפיוטי בסילוקים מתגבר והולך. הפייטן מתאר בסגנון נשגב את העולמות העליונים, השפעתם על דרי מטה, ואת גדלות הבורא המתגלית בבריאה. הרוח המפעמת בסילוקים דומה להתלהבות שב'פרקי היכלות' וב'מעשה מרכבה'.¹² הנה לדוגמה שתי הקבלות:

פרקי היכלות

בכל יום ויום בהגיע תפלת המנחה
מלך הדור יושב ומרומם לחיות עד שלא
יכלה דבר מפיו. חיות הקודש יוצאות
מתחת כסא הכבוד ופיהם מלא רנה
בכנפיהם מלא גילה. ידיהם מגנות
ורגליהם מרקדות ומקיפות וסובבות את
מלכם. אחת מימינו ואחת משמאלו אחת
מלפניו ואחת מאחוריו, ומגפפות
ומנשקות אותו ומפרעות פניהם הן
מפרעות ומלך הכבוד מכסה פניו והיה
ערבות רקיע מתבקע מפני מלך הדר זיו

ינאי

ודגם מחנות מלאכך... זה יאמר
קדוש הוא / ... זה אל זה יקראו / וזה
מזה יקבלו / וזה עם זה ישוו / וזה בזה
יפגשו / וזה את זה ישאלו / ... אלף
אלפים יפתחו / וריבי רבבות יענו /
והשאר אשר לא כתוב / דממה דקה
יחשו / והמרכבה יעגילו / ובאגפיהם
ינופפו / ובכנפיהם יעופפו / ... וקומת
כל אחד מהם כאורך הים הגדול / ויגחינו
לו קומתם / ויאחזו פני כסא / וילך קול
גלגליו / והרשומים בכסא / יפארו

6 גזוי שכתר, ספר ב, ניריורק תרפ"ט, עמ' 546.

7 עי' קרובות ט 121-118; נג, פיוט ח; צב, ח; פרקי היכלות רבתי, בבתי מדרשות לרש"א וורטהיימר, ירושלים תש"י, כרך א, עמ' קו, קט, ועוד.

8 קרובה ט, ח; מו, ז-ח; עי' פרקי היכלות רבתי, שם, עמ' קיא.

9 כו, ח; יוכ"פ, ז.

10 קיט, ח; עי' התיאורים המקבילים במעשה מרכבה, שם, עמ' נט.

11 קמ 59, 60.

12 עי' Ph. Bloch, Die Mystiker der Gaonenzeit und ihr Einfluss auf die Liturgie ב'מונטסשריפט', כרך 37 (1893), עמ' 18, ועוד; 'G. Scholem, Major Trends in Jewish Mysticism, New-York 1941, עמ' 62; איחמר גרינולד, שירת המלאכים וחיבורה של ספרות ההיכלות, ספר הזיכרון לא. שליט, פרקים בתולדות ירושלים בימי בית שני, תשמ"א, עמ' 481-459.

יופי תואר חמדת חמלת תאות זוהר הנזר
שבה מראה פניהם כדבר שנאמר קדוש
קדוש קדוש ה' צבאות¹⁴.

וכל מחנה ומחנה ארבע מאות תשעים
וששה אלפים פרסאות, ארכו ורחבו שני
אלפים פרסאות שנאמר וגוייתו
כתרשיש... וכולן בכנפיהם כרום
ראשיהן מעוטפים על פניהם... וכל
מלאך ומלאך מהם מלבושים לבושי
שלהבת ועטופי מעילי גחלת נכונים
באימה ופחד לעשות רצון קוניהם, מהם
עומדים אלף מחנות בקדושה ומהם רצים
ריבי צבאות כשליחות אותם שעומדים
בקדושה אומרים לפניו מהבוקר עד
הערב קדוש קדוש ה' צבאות¹⁶.

ליושב על כסא / אריה ישאג / ושור
יגעה / נשר יצפץ / ואדם יצווח / מפה
ומפה / מזה ומזה / אילו מאש / ואילו
משלג / אילו ביעקב / ואילו בישראל /
נעימה אחת / כולם כאחת / ככ' וקרא
(זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש)¹³.
ורכובך על כרוב / ודיאתך על רוח /
ואורחך בסופה / ודרכך בסערה /
ושבילך במים / ושליחותך באש / אלף
אלפים וריבי רבבות / נעשים אנשים /
נעשים נשים / נעשים רוחות / נעשים
זיקים / נעשים כל דמות / ועושים כל
שליחות / באימה ביראה בפחד ברעד
ברתת בזיע...¹⁵.

יש גם בספרות ההיכלות קטעי פיוט¹⁷. אולם הדמיון הוא חיצוני בלבד. ההתלהבות
דומה בפיוט כבספרות ההיכלות, אבל מקורותיו של הפיוט אינם ספרי ההיכלות, אלא
מדרשי חז"ל. השוואת ספרות ההיכלות לפיוטי יוני מראה הבדלים גדולים ביניהם.
ספרות ההיכלות מלאה שמות מלאכים ושמות קדושים, שלא הובאו כלל במדרשי
חז"ל. נקראים בה בשמותיהם גרודי מלאכים ומפקדיהם בכל העולמות: זהופיאל
ועופיאל, גהוריאל ורציציאל, ועוד מאות שמות כאלה¹⁸. כן מובאות בספרות
ההיכלות מלים בלתי מובנות¹⁹. מידות ענקיות של נהרות בשמים. 'בין נהרי אימה
לנהרי יראה — כ"ב ריבוא פרסאות', 'בין חדרי ברקים לענני ניחומים מ"ב ריבוא
פרסאות'²⁰. מכל זה אין רמז בפיוטי יוני. בכל פיוטי יוני נזכרו המלאכים: רפאל,

13 כו, ה.

14 פרקי היכלות רבתי, שם, עמ' פח.

15 קרובה ט, ח.

16 מעשה מרכבה, בבתי מדרשות שם, עמ' נט, ס.

17 עי' G. Scholem, Jewish Gnosticism etc. עמ' 20–30.

18 עי' מעשה מרכבה, מהדורת ג. שלום, בסוף ספרו הנזכר, עמ' 112; פרקי היכלות רבתי, שם, עמ' צג, צה.

19 עי' ג. שלום, שם, עמ' 75; עי' יוחנן לוי, עולמות נפגשים, ירושלים תש"ך, עמ' 259–265, על המלים והמשפטים היווניים.

20 מעשה מרכבה, מהדורת ג. שלום, שם, עמ' 108.

גבריאֵל ומיכָאל — לפי הדרשה המקבילה בבראשית רבה²¹. אין כאן רמז למלים בלתי מובנות, לשמות מזוהים של מלאכים, למידות ענקיות של צבא השמים, ואין צריך לומר למידות מגשימות של 'שיעור קומה'. ינאי הולך בזה בשיטת התנאים והאמוראים, בני ארץ־ישראל, כפי שבאה לידי ביטוי במדרשי ההלכה והאגדה ובתלמוד הירושלמי²².

השימוש בספרות ההיכלות בפיוט נראה בעיקר בפיוטי איטליה ואשכנז המאוחרים²³. בפיוטי ר' אמתי בר שפטיה מאוריה (המאה ה־ט') נזכרים מלאכים ועניינים מספרות זו. הנה למשל הפיוט 'אראלים ומלאכים':

רגיון הנהר מאד חש וימהר — למלך מלכי המלכים ...

שואג קמואל וגועה רפאל ומהדר הדרינאל — למ.מ.ה.

פוחד סנדלפון, לצד דופן ידפן — למ.מ.ה. ...

יקדש גליצור, המגלה טעמי צור — למ.מ.ה.²⁴

גם פיוטי ר' שמעון ב"ר יצחק מיוסדים על ספרות ההיכלות²⁵. אולם בפיוטי ינאי, וכנראה גם בפיוט העברי הקדום, השימוש ברעיונות מיסטיים אלה מוגבל והוא מיוסד בעיקרו על מאמרי חז"ל²⁶.

21 עי' קרובה טז, ט.

22 עי' לעיל בפרק המקורות.

23 ייתכן שר' אליעזר הקליר, כבר פייט לפי ספר 'שיעור קומה', עי' ג. שלום, שם, במאמרו של ר"ש ליברמן, משנת שיר השירים, עמ' 124, הערה 30.

24 מגילת אחימעץ, בילקוט הפיוטים, מהדורת קלאר, עמ' 124, עה; הפיוט מיוסד על מדרש מתן תורה המאוחר, עי' פסיקתא רבתי דף צז, א ובהערות רמא"ש, שם.

25 עי' פיוטי ר' שמעון בר יצחק, מהדורת הברמן, ברלין תחר"ץ, במבוא, עמ' יח.

26 עי' גנזי שכטר, ספר ב, עמ' 546, בהערות ר"ל גינצבורג (5).

פרק שביעי

ההנהגה הרוחנית של יהודי ארץ-ישראל בתקופת ביזאנטיון

בפרק קודם נידון יחסו של הפייטן לשלטון החיצוני-הביזאנטי. יותר קשה למצוא דברים ממשיים על המציאות הרוחנית והחברתית של יהודי הארץ. העבר וההווה משולבים בפיוטי ייני. קשה להבדיל בין רמז למציאות, בין רמז למדרש¹. קטע אחד מפיוטיו שיש בו רמז למציאות זמנו גרם לדיונים בין חוקרים שונים. בקרובה נט (שמ' יט, ו) אומר הפייטן:

וּכְחָטְאֵנוּ נִחָזֵר / וּמָנוֹת עֲלֵינוּ נִיגָזֵר / וְנִמְנָעֵנוּ מִמְלֻכָה / וְנִיגָרְעֵנוּ מִמְּהוּנָה (שר)
(24).

ובשורה הבאה:

חוֹסֵן מְלָכוּת יִקָּר / וְכִיֵּהוּן הַמִּיּוֹקֵר / מִמָּנוּ כֹּל עֵינָר / לֹא נִעָקֵר.

ר"ש ליברמן ראה כאן רמז לבנימין איש טבריה או לנשיאות, ו'כיהון המיוקר' רמז ל'ריש כהנא דיהודיא בטבריוס'. ר"ש ליברמן מסיים ש'כיהון המיוקר נשאר סתום'². לדעתי כוונת הפייטן ב'מלכות' לראשי ישיבות ארץ ישראל מצאצאי בית דוד והנשיאים מבית הלל³, ו'כיהון המיוקר' למשמרות הכהונה שישבו בגליל, מצפים ומחכים לבניין בית המקדש. נושא שהיה חביב מאד על פייטני א"י כרבי אלעזר הקליר, הדותה, ר' פינחס ועוד. 'פיוטי משמרות' רבים נשארו בגניזה ונתפרסמו לאחרונה⁴. הפייטן מרבה לתאר את חברי ה'סנהדרין':

מְשִׁילִים בְּשָׁכָל תְּבוּנוֹת . . . נְבוֹנִים יוֹדְעִים בְּמַדַּע בִּינוֹת'
דּוֹמִים בְּנוֹעַד הַיְשִׁיבָה / בְּגוֹרָן עֲגוּלָה תְּצוּיָה וּמִיּוֹשֶׁבָה⁴.

- 1 ע"ש. קליין, לשיטת חקר הפיוטים הקדמונים לשם ידיעות היסטוריות בארץ-ישראל, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, קובץ ב, ירושלים תשכ"ה, עמ' 170; י. יהלום, על תוקפן של יצירות ספרות כמקור לבידור שאלות היסטוריות, קתדרה, גל' 11, תשל"ט, עמ' 125.
- 2 חזנות ייני, עמ' רמד-רמה.
- *2 ע"ש. ד. גוטיין, ראש ישיבת ארץ-ישראל כראש היהדים במדינה הפאטימית, קובץ ארץ-ישראל, ספר עשירי (ספר זלמן שזר), ירושלים תשל"א, עמ' 100-113.
- 3 ע"ש. פליישר, לעניין המשמרות בפיוטים, סיני סב (תשכ"ח), עמ' יג; ע. פליישר פירסם גם שריד מפיוט ל'יני חזן' על משמרות הכהנים, סיני סד, תשכ"ט, עמ' קצו, אולם 'הסגנון, החתימה והתבנית מחייבים זהירות . . . ואולי יש כאן פייטן אחר בשם ייני' (שם, עמ' קפא).
- 4 קרובה קיג, שר' 6, 26, 27.

השימוש במלים 'וועד הישיבה' רומז לראש ישיבת טבריה, ישיבת ארץ ישראל וחברי הוועד שלה: אב בית דין ועוד חמשה חברים מסומנים במספר סידורי: השלישי בחבורה, הרביעי, החמישי, הששי והשביעי.⁵

הפייטן מדבר על זכותה של הסנהדרין בארץ לקביעת המועדים ועיבור השנה:

ששים סנהדריות תקים / הןראת מועדים מפיקים⁶

עלינו הירגיל זימוניהם / בערכיהם ובמניהם⁷

אותם תיקראו אתם / אתם הדבקים ביי'... דיצה לכל היהודים.⁸

ראשי ישיבת א"י מדגישים את הזכות של חכמי ארץ-ישראל לקבוע את המועדים לכל היהודים. גם בחוץ-לארץ. הגאון בן מאיר מתנגדו של רב סעדיה גאון כותב: 'סמיכת הכל שיקדש ראש הסנהדרין שהוא ראש ישיבה (=את המועדים)... במצות התורה לסמוך על גאון החבורה ואין להימין ולהשמאיל ממנו... יש הרשות לחבורת ארץ-ישראל על חכמי בני הגולה, ואין לבני הגולה רשות על בני ארץ-ישראל'.⁹ 'ישיבת ארץ-ישראל' — כותב ש.ד. גויטיין — לא היתה מקום לימוד, אלא סנהדרין, בית דין הגדול, היא שימשה מועצה עליונה לציבור היהודי. מעיקרה בתוך גבולות האימפריה הביזנטית. ואחר כך בארץ-ישראל ובארצות הסמוכות לה.¹⁰ הפייטן מביא לעניין הגאולה העתידה את ערי ארץ-ישראל: רקת (=טבריה), צוער ואילת. ערים אלה היו מרכזי העלייה לרגל בתקופת ביזאנטיון. טבריה בשביל יהודי ארצות צפון, וצוער בשביל יהודי ארצות הדרום.¹¹ הפייטן רומז לטבריה כמקום מרכזי לתורה:

נפתלי ישיבתו משולחה... כאילה שלוחה¹²

הוא גם מזכיר מונחים מה'מסורה' של טבריה, כגון 'נני יתיר'¹³,

כל מקרא ומקרא וסעמיו / וכל אות נאות ורישומיו¹⁴

5 ע"ש. אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' צט; ספר הישוב ב, עמ' לב, לד.

6 שבעתא לפסח (שה"ש), שר 49.

7 קדושתא שור או כשב, שר 64.

8 שם, שר 95-97.

9 Mann, The Jews in Egypt and in Palestine etc. I pp. 50, 55; Schechter, Saadyana p. 102 (Cambridge 1908); ע"ח.י. בורנשטיין, מחלקת רב סעדיה גאון ובן מאיר, וורשה תרס"ד, עמ' 51, ועוד.

10 הישוב בא"י בראשית האיסלם ובתקופת הצלבנים, עמ' 47; 196; Mediterranean Society, p.

11 ע"י קרובה לשבת נחמו, שר 63, 64.

12 קרובה מה, שר 44, ע"י בבאור.

13 קרובה קל, שר 22.

14 קרובה עב, שר 38-40.

פִּיִּסְקוֹת וְרִנּוֹחַ בִּיגִיָּהֶם / צִוּוּיִם וְתִינּוּיֵיהֶם (=ותנניהם)
צִירוּפִים וְתִנּוּיִים . . . הֵם¹⁵.

כמו כן רומז הפייטן להר־הזיתים כמקום עלייה לרגל (=מעמד לבאי רגליו), מנהג שהיה קיים כבר כנראה בתקופת ביזאנטיון, ונמשך במשך כל ימי־הביניים¹⁶, אין שום רמז ליישוב יהודי בירושלים, שנתחדש עם הכיבוש הערבי.

15 קרובה לשבועות שו' 21, 22; עי' ר"ש ליברמן, חזנות ינאי, עמ' רמט.

16 עי' בסוף קרובה קלה, שו' 72; מ. איש שלום, בצילן של מלכויות, עמ' 144, 146; מ. ברסלבי, עליות רגלים אל הר הזיתים, בקובץ ירושלים לדורותיה, עמ' 129.

פרק שמיני

הפייטן, החזן והקהל

אחת השאלות בחקר הפיוט היא: למי נועדו הפיוטים? לבני עלייה או לקהל הרחב? האם מתפללי בתי-הכנסת הבינו את השפה המליצית של הפיוט, ואת הרמזים לתורה שבעל-פה? או שהם הסתפקו בזמרת החזן — בלחן הפיוט?

ידועה ביקורתו החריפה של רבי אברהם אבן-עזרא על פיוטי ר' אלעזר הקליר. הם מלאים חידות ומשלים, מלים מלשון התלמוד, פרוזודיה לקויה, והם מנוגדים לכללי הדקדוק והסגנון (סגנון 'אץ קוצץ')¹. רבי שמואל די מדינה (המאה ה-16) כתב באחת מתשובותיו על פיוטי האשכנזים: 'אפילו הש"ץ (=שליח הציבור) אינו יודע מה שמוציא מפיו, ושאר כל הקהל עומדים בדברי הבאי'². ש. אברמסון כותב על סמך הסיפור על רבי סילנו, ששינה את פיוטו והכניס בו מלים ועניינים אחרים, והקהל ותלמידי-החכמים ביניהם לא הרגישו בדבר, שהחזנים חיברו 'פיוטים קשים ומוקשים בלשונם ובתוכנם לאומרים בפני הקהל, אעפ"י שלא הבין מה ששמע'³.

לדעתי יש להבדיל בין הפייטנים השונים ובין התקופות השונות, ובייחוד בין תקופת הפייטן יוני, להתפתחות המאוחרת של הפיוט. הכול תלוי במצב ההשכלה והרקע התרבותי של יהודי ארץ-ישראל והמזרח הקרוב.

כידוע שלטו בתקופת האמוראים בארץ-ישראל שתי שפות: הארמית שפת העם והיוונית שפת השלטון והאינטלגנציה היוונית⁴. רבי יהודה הנשיא אמר: 'בארץ ישראל לשון סורסי (=ארמית) למה? או לשון הקדש או לשון יוונית'⁵. למעשה שלטו הארמית והיוונית. אולם בהשפעת הגזירות והנגישות של שליטי ביזאנטיון נתחוללה ריאקציה תרבותית-לשונית בקרב יהודי הארץ, והתחילו לחזור לשפה

1 בפירושו לקהלת ה, א: ע"י צבי מלאכי, אברהם אבן עזרא נגד אלעזר הקליר — ביקורת בראי הדורות, קובץ 'פלס' (מחקרים בביקורת הספרות העברית), תל-אביב תש"מ.

2 שו"ת הרשד"ם אור"ח סי' ל"ה; לעומת זאת הוא משבח את פיוטי הספרדים 'הם מהר"ר יהודה הלוי ז"ל ומה"ר שלמה גבירול ז"ל ומה"ר אברהם ׳ן עזרה ז"ל, כלם לשון הקדש צח מובן לכל' (שם; מלאכי שם, עמ' 280), המעיין ב'שירי הקדש לרבי שלמה אבן גבירול', מהדורת דב ירדן, ירושלים תשל"א, יוכח שבהרבה משיריו חיקה את הקליר; ע"י דוד ילין, שלמה בן גבירול בתור פייטן, לשוננו, ו (תרצ"ו), עמ' 225-233; ח. שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס, ספר א, תשכ"א, עמ' 181.

3 במאמר 'לפיוטות', סיני כרך נו (תשכ"ה), עמ' רלח, רלט.

4 ע"י לעיל בפרק 'לשונו וסגנונו של יוני', הערה 5; ש. ליברמן, יוונית ויוונית בא"י, עמ' 36.

5 סוטה מט ע"ב.

העברית. הדבר בולט בתופעת הפיוט שהתפתח והתרחב בסוף תקופת ביזנאטיון; בעברית הנאה של מדרשי ילמדורתנחומא. אותם הסיפורים והמנוחים שבמדרשי בראשית רבה, ויקרא רבה וירושלמי, נכתבו בארמית גלילית, מופיעים בתנחומא ובדברים רבה בעברית⁶; בתרגום ספרי הלכה בבליים לעברית, כגון 'הלכות ראו' שהוא תרגום ספר הלכות פסוקות לרבי יהודאי גאון, או ספר 'והזהיר' שהוא תרגום ועיבוד של ספר השאלות דרב אחאי גאון⁷. הוא הדין בספרי הלכה מקוריים של יהודי ארץ-ישראל כגון 'ספר המעשים'⁸, והכתובת ההלכתית מעמק בית-שאן⁹. על החזרה לעברית מעידות גם הכתובות העבריות בבית הכנסת בחורבת סוסייה, שנכתבו בתקופת ביזאנטיון, כפי שמעיד התואר של הנדבן 'קדושת מרי', תואר שאינו מצוי בכתובות מתקופת המשנה והתלמוד, והוא מצוי באיגרות ארץ-ישראליות בכתבי הגניזה בתקופת הגאונים^{9*}.

תופעה דומה אנו רואים גם ביהדות מצרים הקדומה. גולת מצרים הייתה בימי הבית השני ואחריו הגדולה שבכל תפוצות ישראל. ישבו בה כמיליון יהודים¹⁰. וכגדולתה בכמות, גדולתה באיכות, היא יצרה את הספרות ההלניסטית היהודית, הפילוסופיה של פילון ועוד. אולם החל במאה השנייה והשלישית, עם התגברות האנטישמיות והפרעות מצד התושבים היוונים ומרד טראיאנוס, הספרות היהודית ההלניסטית עוברת מן העולם. מהפכה תרבותית עוברת על יהדות מצרים. מתגברת הרוח הלאומית. השמות היווניים מוחלפים בשמות עבריים, וכדברי ההיסטוריון א. צ'ריקובר 'נעלמו לחלוטין אף השרידים האחרונים של הספרות ההלניסטית היהודית. מופיעים במצרים פפירוסים וכתובות בעברית. תוכנם שונה: פעם לפנינו קטע המכיל את 'שמע ישראל' ואת עשרת הדברות, פעם קטעים מפיוט עתיק, פעם כתובת לזכר מת, ופעם חליפת מכתבים בין שתי קהילות ואף מכתב פרטי . . . אין זאת כי אם גברה

6 עי' דברים רבה עקב, ג במעשה דר' שמעון בן שטח, בהשוואה לירושלמי ב"מ פ"ב ה"ה; דב"ר ראה, פ"ד ח-ל ולו"ר ה"ד, במעשה דר' חייא בר אבא; דב"ר שופטים פ"ה, טו במעשה דר' מאיר — לירושלמי סוטה פ"א ה"ד, טז ע"ד; שמ"ר א, כח — ויק"ר לב, ד, עמ' תשמג.

7 עי' ש. אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' קעח.
8 שם, עמ' קעז; י. זוסמן, כתובת הלכתית מעמק בית שאן, תרביץ מג, תשל"ד, עמ' 148, הע' 427; מ. מרגליות, הלכות ארץ-ישראל מן הגניזה, עמ' 16.

9 זוסמן, שם; הלשון הארמית המשיכה להתקיים ב'כתובות' ובי'גיתין' בנוסח ארץ-ישראל, אולם באגרות ובמסמכי הגניזה, ואולי גם בדיבור בא"י תפסה השפה העברית את מקום הארמית. עי' ש.ד. גויטיין, ארבע כתובות עתיקות מגניזת קהיר, לשוננו ל (תשכ"ו), עמ' 198, 199; נ. אלוני, עלי בן יהודה הנזיר, לשוננו לד (תשל"ל), עמ' 188; M.A. Friedman, Jewish Marriage in Palestine, 1980 I p. 51.

*9 עי' גוטמן, ייבין ונצר, חפירת בית הכנסת בחורבת סוסייה, קדמוניות, שנה ה (תשל"ב), עמ' 51.

10 אביגדור צ'ריקובר, היהודים במצרים בתקופה ההלניסטית-הרומית לאור הפאפירולוגיה, ירושלים תשכ"ג, עמ' 16.

כלב היהודים האכזבה מעולם הגוים והם חזרו בתשובה, ושוב עלו לגדולה הערכים העתיקים של היהדות הקשורים בארץ-ישראל, בלשונה ובמסורתה¹¹.

מיהדות מצרים שבימי פילון נעבור ליהדות מצרים בתקופת הגניזה (המאה הי"א והי"ב), ותחילה לתופעה המופלאה של חשיבות הפיוט והשירה הדתית בכלל. הפיוטים היו חביבים על קהל המתפללים, על ההמונים ועל תלמידי-החכמים כאחד. בתעודה אחת מהגניזה מסופר על חזן מדמשק, שביום-כיפור אחד שר את הסליחה של שלמה הקטן (שלמה אבן גבירול), המתחילה במלים 'אשתונן ואתאונן', והקהל התלהב כל כך שהוא צעק לו: הוסף, הוסף! והחזן כותב שה' נתן בלבו לחבר חרוז נוסף¹². מחזן מומחה דרשו שיידע לא רק לשיר בצורה נאה, אלא שיהיה גם מוכשר לחבר פיוט משלו, בהתאם לדברי הירושלמי ומנהג ארץ-ישראל שאדם צריך 'לחדש בתפילה דבר בכל יום'. 'ור' אבהו היה מברך ברכה חדשה בכל יום¹³. שאם לא כן הרי תפילתו קבע ולא תחנונים¹⁴. החזן היה מוכבד בקהילות מצרים. הוא נעזר לפעמים בשני עוזרים 'משוררים'. במשך המאות הי"א והי"ב היו קהילות שהיו להם כמה חזנים. הוא היה בוחר כל פעם חומר חדש, והיה משתדל להשיג דיוואנים ופיוטים, כדי לחדש את הפיוטים שברשותו¹⁵. חזן אחד פנה ממצרים למרסיל (עיר הנמל של צרפת) כדי להשיג סליחה מסוימת ל'אשמורת' (הסליחות המתחילות מראש חודש אלול אצל עדות המזרח)¹⁶.

הפעילות הפיוטית המרובה של החזנים, התלהבות הקהל והמרץ הרב שהושקע מצד מחברי הפיוטים מעידים על ההבנה של הפיוט מצד החזן והקהל. יהדות מצרים בתקופת הגניזה מושפעת בהרבה מתורת ארץ-ישראל. בערי המזרח הקרוב ובמצרים: באלכסנדריה, בפוסטאט, בדמשק, בצור, תדמור, בניאס. ובארץ-ישראל, ברמלה, ובטבריה מצויים שני בתי כנסת. אחד לפי המנהג הבבלי ואחד לפי מנהג ארץ-ישראל. ולא עוד אלא שבית הכנסת 'הגדול', כלומר העיקרי, היה תחת רשות ישיבת ארץ ישראל ואילו 'הקטן' המחודש היה עיראקי בבלי. מעלה גדולה היתה למנהג

11 שם, עמ' 208; צ'ריקובר, היהודים בעולם היווני והרומי, ירושלים תשכ"א, עמ' 391.

12 ש.ד. גויטיין, חיי אבותינו לאור כתבי הגניזה, קובץ תעודה א, חקרי גניזת קהיר, תל-אביב תש"ם, עמ' 12.

13 ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד, ח ע"א.

14 משנה, שם: לעומת זאת הספרדים התנגדו לאמירת פיוטים באמצע התפילה, השווה דברי הרמב"ם בחשובה: 'אסור לשנות ממטבע שטבעו חכמים בברכות בשום פנים... הפיוטים הם תוספות עניינים והבאת דברים שאינם מעניין התפילה. ונוספים לזה משקלם וניגונם. ויוצאת התפלה מגדר תפלה (ונעשית) לשחוק. וזו הסיבה היותר גדולה לחסרון הכוונה, ושההמון מקילים ראש לשוחח (באמצע התפילה), לפי שהם מרגישים שאלו הדברים הנאמרים אינם מחוייבים. ונוסף לזה שאלו הפיוטים הם לפעמים דברי משוררים לא תלמידי חכמים' (שו"ת הרמב"ם, מהדורת יהושע בלאו, כך ב, ירושלים תש"ך, סי' רנד, עמ' 467).

15 S.D. Goitein, A Mediterranean Society, II 1971, pp. 219-224

16 ש.ד. גויטיין, סדרי חינוך, ירושלים תשכ"ב, עמ' קא.

הארץ-ישראלי על הבבלי. לפי המנהג הבבלי גומרים את קריאת התורה במשך שנה אחת. הפרשה השבועית ארוכה ומכבידה על הציבור ובייחוד על הקטנים. לעומת זאת, לפי המנהג הארץ-ישראלי גמרו את התורה אחת לשלוש שנים ויותר, והסדרים היו הרבה יותר קטנים. כל 'סדר' מוקדש בעיקר לנושא אחד. כל עולה לתורה היה בעצמו קורא את הפסוקים וגם היו ילדים מתרגמים אותם לארמית, כמנהג התימנים בימינו. קיצור הפרשיות היה נקודת משיכה גם לבבליים. אנשי ארץ-ישראל היו אומרים להם: בואו אלינו, כדי שיהיו ילדיכם קוראים בכל שבת את הפרשה, ומי שירצה לתרגם יתרגם, כי הסדרות אצלנו קצרות¹⁷. מכיוון שקריאת התורה תפסה זמן קצר, היה מקום ופנאי גם לדרשה בסדר השבוע. הקהל ידע לא רק את פרשת השבוע, כי אם גם את האגדות והמדרשים ששמע מפי הדרשן. ואותו החומר נמצא גם בקרובות של ינאי ואחרים, כך שדיעת התורה והמדרש הקלו על הבנת הפיוט. המשווה את מדרשי תנחומא לפיוטי ינאי יראה שהם חופפים הרבה בתוכנם¹⁸. להבנת הפיוטים — הקרובות גרס גם המצב התרבותי של ההמונים. לימוד התנ"ך היה נפוץ מאד ועמד בראש כל הלימודים. רב יוסף ראש הסדר, חכם בבלי שהעתיק את דירתו לבירת מצרים בתקופת הרמב"ם, כותב: 'בני האדם מתחלקים לארבע מדרגות: בור ועם הארץ ותלמיד חכמים וחכם. בור הוא בן אדם מחוסר ידיעות, שאין לו חלק במדע כלל. עם הארץ הוא בן אדם שלמד את התורה ואת הסיפור, והטוב שבסיפורים הלא הוא סידור רבינו סעדיה אלפיומי ז"ל. ותלמיד חכמים מוסיף על התורה והסיפור יתר המקרא, כלומר הנביאים והכתובים והלכות... והחכם מוסיף על המקרא וההלכות והסיפור שלושה דברים: המשנה והתלמוד והפירוש'¹⁹. גם ר' פתחיה מרגנשבורג מאשכנז, שכתב את ספר המסע שלו בשנת 1180 בערך כותב:

17 שם, עמ' לו, לח; גויטיין, היישוב בארץ-ישראל בראשית האיסלם ובתקופת האיסלם, עמ' 47; ספר היישוב ב, עמ' 91, הערה 33; p. 6, II, Mediterranean Society.

18 ע"י לעיל בפרק על 'המקורות'.

19 ע"י ש. אסף, פירוש לסידור רב סעדיה גאון, קריית ספר, יח (תש"א-תש"ב), עמ' 65; גויטיין, שם עמ' קמח. ביהדות אשכנז ופולין עם הארץ לא ידע עברית ולא הבין את קריאת התורה, ואפילו תלמידי החכמים שידעו עברית, לא היו בקיאים במקרא, ואת התנ"ך ידעו מתוך הגמרא. וסמכו על דברי רבנו חם בתוספות קידושין ל ע"א על המאמר: 'לעולם ישליש אדם שנוחיו: שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד'; שאנו סומכים אהא דאמרינן בסנהדרין (כד ע"א) בבל כלולה במקרא במשנה ובגמרא דגמרת בכל כלולה מכולם'. מובן שלא כל הארצות וכל הזמנים שווים בזה. ע"י מרדכי ברויאר, מנעו בניכם מן ההגיון, קובץ מכתם לדוד, רמת-גן תשל"ח, עמ' 248. בארצות שהושפעו משיבות ארץ-ישראל כאיטליה, צרפת, ביזאנטיון ועוד, קדם לימוד המשנה לתלמוד בחינוך. לפי משנת אבות ד, ז. בבבל המשנה היתה טפלה ללימוד התלמוד. המסורת הארץ-ישראלית היתה משנה לתלמוד אחד. ע"י צ. מ. רבינוביץ, לקורות לימוד המשנה, רבעון החינוך (תש"ו) עמ' 162-173; י. זוסמן, כתבי יד ומסורות נוסח של המשנה, דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות, מחקרים בתלמוד, הלכה ומדרש, תשמ"א, עמ' 241-234.

'ואין עם הארץ בכל ארץ בבל ובארץ אשור ובארץ מדי ופרס שלא ידע כל עשרים וארבע ספרים וניקוד ודיוק וחסירות ויתרות, כי החזן אינו קורא בתורה אלא מי שיעמוד לספר הוא קורא'.²⁰ במליצות ופיוטים מחורזים הצטיינו חכמי ארץ-ישראל, ראשי ישיבת ארץ ישראל כרבי שלמה בן יהודה גאון, יוצאי חלציו, החזנים והדיינים והמשוררים, שמסורת א"י שגורה בפיהם ובמכתביהם^{20*}.

יש אפוא יסוד להניח, שמצבם התרבותי של יהודי ארץ-ישראל בתקופת הפייטן יניי, ושאר מחברי הקרובות הפיוטים, הבקאות בתנ"ך, במשנה ובמדרשי חז"ל איפשרו להם להבין את הפיוטים²¹. ומכאן תובן לנו ההערצה והדבקות לקרובות מצד חכמי איטליא ואשכנז כרבי אמתי, רבנו גרשם מאור הגולה, רש"י ובעלי התוספות, ממשיכי המנהג הארץ-ישראלי בחיבור פיוטים וקרובות ופירושיהם²².

- 20 סבוב ר' פתחיה מרענגספורג, מהדורת אלעזר גרינהוט, ירושלים תרס"ה, עמ' 8.
- 20* השווה האגרות והמכתבים בעברית מחזרות בספרו של מאן, כך ב, The Jews in Egypt and in Palestine etc.; ר' שלמה בן יהודה גאון חיבר קרובות, ע"י א.מ. הברמן, סיני נג (תשכ"ג), עמ' קפג; מ. זולאי, שם כה (תש"ט), עמ' מא; א. שייבר, תרביץ כב (תשי"א), עמ' 171; ע. פליישר, לדמותו של רב דניאל בן עזריה נשיא וגאון, קובץ שלם, א (תשל"ד), עמ' 53-74.
- 21 בני ארץ-ישראל היו מפורסמים בידיעת הלשון העברית. ר' יונה אבן ג'נאח כותב על אנשי טבריה 'כי הם הצחים בלשון מכל העברים ויותר באור מכולם' (ספר הרקמה, מהדורת מ. וילנסקי, ברלין תרפ"ט, עמ' לט); ע"י ב. קלאר, עניני מסורה ומבטא אצל קרקסאני, קובץ עניני לשון בעריכת ח. ילון, ירושלים תש"ג, עמ' 37; ספר היישוב ב, עמ' 13, 15.
- 22 ע"י במבואו של א.א. אורבך לספר ערוגת הכושם לרבנו אברהם בר עזריאל, פ"א, ראשוני מפרשי הפיוט בצרפת ואשכנז, עמ' 1-24; ספר היישוב ב, עמ' מג.

פרק תשיעי

קרובות יניי — השפעתן והעלמן

לקרובות יניי יש מבנה מיוחד המבדילן מקרובות פייטנים אחרים. אבל השפעת הפייטן ניכרת בתוכן ובצורות הפיוטיות של פייטנים שבאו אחריו. מהקדומים ביותר המושפעים ממנו הוא רבי אלעזר הקליר, המושפע בתוכן ובלשון מפיוטי יניי. הנה שתי דוגמאות:

יניי	ר"א הקליר
[כִּימָה אֵינָה] נְמִינִית [בְּ]חִישׁוּבִים ... וְלִטְלָה וְגַב וְלִשׁוֹר עֲטָרַת הֵם מִתְחַשְּׁבִים ¹	כִּימָה מָהֶם אֵינָה נִסְפָּרַת / וְלִטְלָה וְגַב וְלִשׁוֹר עֲטָרַת ²
אִז מֵאֲתִים וְאֶרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה אֲבָרִים ... בִּירְתָּהּ מְשֻׁלָּשִׁים לִפְרוֹסוֹת רְגָלִים ... גִּיּוֹרְתָהּ לְקִרְסוּלִיִּים מְעֻשָּׂה ... דִּיבְקָתָהּ לְשׁוֹקִיִּים בְּשָׁנִים ... ³	בְּמֵאֲתִים וְאֶרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה אֲבָרִיהֶם ... כְּמֹ שְׁלִשִׁים בְּכַף רְגָלִיהֶם ... כְּמֹ עֲשָׂה בְּקִרְסוּלִיִּיהֶם ... כְּמֹ שְׁסִים בְּשׁוֹקִיִּיהֶם ... ⁴

גם רבי שמעון מְגַס פייטן ארץ־ישראלי קדום, מביא תכנים ומלים מקרובות יניי:

יניי	רבי שמעון מגס
[מ]לִלּוֹל כֶּף אֶף מִיִּשִׁיב ... פִּיצַח לְשׁוֹן רִכָּה ... שֶׁר וְזֶה עוֹלָם שְׁלוֹ ... ⁵	מְלִיל דְּכָר רַךְ ... פִּצִּיחַת עֲנִיָּה ... שׁוֹרֵ עֵת צָרָה ... ⁶

רב סעדיה גאון מביא במפורש בהקדמה הערבית לספר 'האגרון', שהוא הושפע מדברי המשוררים הקדמונים יוסי בן יוסי וינאי ואלעזר⁷.

- 1 קרובה א לסדר בראשית ברא.
- 2 ע"י להלן בקרובה הנ"ל שר' 14.
- 3 קרובה פז לסדר אשה כי תזריע (ויקרא יב, א).
- 4 בפיוט 'ואתה און' למוסף ראש השנה (מחזור לימים נוראים, מהדורת גולדשמידט, עמ' 220).
- 5 קרובה ל לסדר וישלח יעקב מלאכים (בר' לב, ד).
- 6 פיוטי רבי שמעון מגס, מהדורת יוסף יהלום, קרובה הנ"ל, ס"י.
- 7 א.א. הרכבי, זכרון לראשונים, עמ' נא.

והוא הדין בפיוטי רבי שמואל השלישי (המאה הי"ב) בפיוט מגן שלו לסדר 'ויהי בחצי הלילה':

ינאי	רבי שמואל השלישי
אֹנִי פִטְרִי רַחֲמָתִיִּים ...	אֹן כָּל פִּטְרִי רַחֲמִים ...
הֵן רַבֵּעַ יְמוֹתוֹ דְּבִרְתָּ ...	הֵלֹא רַבֵּעַ יְמוֹתוֹ בְּחִצּוֹת ...
טַמְאִים זֶה בְּזֶה נִצִּיתָ ... ⁸	טַמְאִים עֲשִׂיתָ כָּלָה ... ⁹

גדולה גם השפעת הפייטן על פייטני איטליה הקדמונים, כר' אמתי ור' זבדיה:

ינאי	רבי אמתי
אַרְיֵגַת אֲבָרִים / פְּתַחְתָּהּ לַעֲבָרִים / גְּלוּמִים מְרוֹבְעִים ...	אַרְיֵגַת אֲבָרִי גֶלֶם בְּרַחֲמִים כְּשֹׁנֶצֶר ...
בְּרִיית תְּחִלָּתוֹ כְּתִבְנִית תְּרַגּוּל ...	הֵן תְּחִלַּת בְּרִיתוֹ כְּתִבְנִית תְּרַגּוּל
גְּלִילִי אִישׁוֹנָיו כְּמוֹ טִיפֵי זָבֹב	וּגְלִילִי עֵינָיו כְּטֶפֶת זָבֹב יֶאֱגוּל
וּכְמוֹהֶם חוֹטֵם אַפּוֹ נָבֹב	וְיוֹ חוֹטֵם אַפּוֹ כְּמוֹהֶם יַעֲגוּל
דָּבָב פִּי(ו) פְּתוּחַ / כְּשֶׁעֲרָה מְתוּחַ ¹⁰	חָר פִּי פְתוּחַ כְּשֶׁעֲרָה לְדָגֵל ¹¹

רבי זבדיה	[פימה אינא]ה נמנית בחישובים
וְשִׁבְעָה מְזֻלוֹת מְשֻׁמְשִׁין לְשָׁנִים עֶשֶׂר מְזֻלוֹת	שִׁבְעָ[ה] ... מְעַבְבִּים / וְשָׁנִים עֶשֶׂר
לְכָל חֹדֶשׁ וְחֹדֶשׁ מְשֻׁמְשִׁין שָׁנִים עֶשֶׂר מְזֻלוֹת פְּוִלָהֶם	בְּכָל יוֹם מְשֻׁבְּבִים ...
וְכִימָה עֲמָהֶם וְאֵינָה מָהֶם	וְכֻלָּם בְּשֵׁם פִּימָה נְקוּבִים
וְנָב טָלָה וְעֲטָרַת שׁוֹר הוֹלֶכֶת בֵּין שְׁנֵיהֶם ¹³	וְלִטָּלָה וְנָב וְלִשׁוֹר עֲטָרַת ¹²

פיוטי ינאי היו נפוצים מאות שנים אחריו. ולא רק בארצות שהושפעו מהמרכז הארץ-ישראלי. גם בבגדד, המרכז הבבלי, היה החזן ר' נחום אלברדאני, ממקורבי רב

- 8 קרובה נג לשמות יב, כט.
- 9 גנוי שטר, כך ג, עמ' 24.
- 10 קרובה פד², פיוט ה.
- 11 קדושתא לחתן, נדפס במגילת אחימעץ, מהדורת ב. קלאר, ירושלים תש"ד, עמ' קג; שירי אמתי, מהדורת יונה דוד, ירושלים תשל"ה, עמ' 16.
- 12 עיי' לעיל הערה 1.
- 13 שירי זבדיה, מהדורת י. דוד, ירושלים תשל"ב, עמ' 56, גם בהמשך הפיוט ניכרת השפעת ינאי.

האי גאון, חובב פיוטי יניי ובבית התפילה היה מנעים את הקהל ב'רצפי יניי' בפי נחום חמודים¹⁴.

ההפסקה בשימוש בפיוטי יניי התחילה עם התרופפות הקריאה התלת-שנתית, קריאה זו היתה אמנם נהוגה בפוסטאט, במצרים, בבית הכנסת של בני ארץ-ישראל (כניסה אל שאמיין), כעדותם של רבי בנימין מטודילה¹⁵ ורבי אברהם בן הרמב"ם¹⁶. עוד בשנת 1670 נתקיימה הקריאה בבית הכנסת הזה¹⁷, וגם בקהילות בארץ-ישראל. אולם עם הדרדרות היישוב בארץ וירידת קרנה של ישיבת ארץ-ישראל השתלט המנהג הבבלי, והנהיגו בבתי הכנסת בארץ את שתי הקריאות, קראו את הפרשה בבית לפי מנהג בבל, ואת הסדר בבית-הכנסת לפי מנהג ארץ-ישראל¹⁸.

מתנגד חריף לקריאה התלת-שנתית ולקרובות היה הרמב"ם. הוא רצה להנהיג קריאה אחידה, בבליית, בכל בתי הכנסת. במשנה תורה מובא: 'ויש מי שמשלים את התורה בשלוש שנים ואינו מנהג פשוט'¹⁹. גם בנו רבי אברהם מתאונן על ריבוי המנהגים בקריאה. אלא שהדבר לא עלה בידם. אנשי קהילת ארץ-ישראל ובראשם נגיד מצרים שר שלום התנגדו לדבר, ומנהג הקריאה התלת-שנתי נשאר כמקודם²⁰. גם בקריאות בספר-התורה למועדים נשאר המנהג הארץ-ישראלי בקהילות שונות²¹. הפייטנים המאוחרים רמזו בקרובות וביצירות, שנתחברו לשבתות לפי מנהג בבל, לסדרים ולהפטרות של הקריאה התלת-שנתית. קשה היה להם לוותר על מסורת ארץ-ישראלית קדומה²². גם הפולמוס על אמירת הקרובות באמצע אמירת התפילות נמשך זמן רב²³.

14 ע"י ש. שפיגל, אלעזר ברכי אבן, ידיעות המכון לחקר השירה, כרך ה, תרצ"ט, עמ' רעב; Schechter, Saadyana, Cambridge 1903, p. 66.

15 מסעות של ר' בנימין ז"ל, מהדורת מ' אדלר, לונדון תרס"ז, עמ' סז.

16 A. Büchler, The Triennial Reading of the Law and Prophets, J.Q.R., 1893, p. 416–421; J. Mann, Texts and Studies, Cincinnati 1931, p. 416.

17 ר' יוסף סמברי, לקוטים מדברי יוסף, בספרו של נויבאור, סדר החכמים וקורות הימים, אוקספורד תרמ"ח, עמ' 118; אלבוגן, התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית, עמ' 121; ועי' להלן הערה 23.

18 ע"י מ. מרגליות, החילוקים שבין אנשי מזרח ובני א"י, ירושלים תר"ץ, עמ' 169–172.

19 הלכות תפילה פ"ג, א.

20 Mann, שם; ע"י שו"ת ר' אברהם מיימון, ירושלים תרצ"ח, עמ' 132.

21 ע"י ע. פליישר, עיונים במנהגי הקריאה של בני ארץ-ישראל בתורה ובנביאים, ספונות ס"ח, טז (חש"מ), עמ' 27.

22 פליישר שם; ש. אליצור, רמזות לסדרים ארץ-ישראליים בגופי יוצר לפרשות בבליות, מחקרי ירושלים, חוב' א (תשמ"א), עמ' 211.

23 ר' דוד ז' זמרא (1479–1573) ראש חכמי מצרים, דן בשאלות ותשובות שלו בשאלת אמירת פיוטים באמצע תפילת שמונה עשרה, המנוגדת לדעת חז"ל בברכות לד ע"א: 'לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלוש ראשונות ולא בשלוש אחרונות, אלא באמצעיות'. הרדב"ו מתנגד לאלה שביטלו אמירת הפיוטים, 'לא יפה עשו אותם שביטלו דבר קדוש כזה ואין שומעים להם', 'שהרי

אמירת הקרובות באמצע שמונה עשרה, המשיכה להתקיים בארצות איטליא²⁴, אשכנז²⁵, וביזנטיון²⁶. בהן נשארו במחזורים קרובות רבי אלעזר הקליר ופייטני איטליא ואשכנז, שנהגו לפי מנהג ארץ-ישראל עד היום. לא מקרה הוא שקרובת יניי יחידה ושלמה נשארה במחזורי אשכנז ואיטליא²⁷, ורק עם גילוי הגניזה באה הגאולה לתורת ארץ-ישראל בכלל ולפיוטי יניי בפרט.

שאר קהלות נוהגים כמו שכחוב במחזורים בלא גרעון ותוספת' (שו"ת הרדב"ז חלק ג, סי' תקלב). כאן משתקף הניגוד שבין מנהג המסתערים והאיטליקים לבין הספרדים, שרצו לבטל את אמירת הפיוטים; עי' י.ד. גילת, לא תתגדודו, שנתון בראילן, כרך יח-יט, תשמ"א. עמ' 93; לעיל בפרק שמיני, הע' 2, 14.

- 24 עי' במבוא לספר הישוב, כרך ב, עמ' מב, מג; באיטליא המשיכו גם בקריאה למועדים לפי מנהגי ארץ-ישראל, עי' פליישר, שם, עמ' 45; בלימוד התלמוד הירושלמי, עי' ר"ל גינצבורג פירושם וחיידושים בירושלמי, מבוא, עמ' קיב, קיג; בנוסח הכתובה, עי' M.A. Friedman, Jewish Marriage in Palestine, pp. 39, 40; עי' במבוא לספר יוסיפון, מהדורת פלוסר, עמ' 109; הרב ש. אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' קד-קו.
- 25 מבוא לספר הישוב, עמ' מג, מד; באחרונה ערער על הדבר א. גרוסמן במאמרו ויקתה של יהדות אשכנז לארץ-ישראל, בקובץ שלם, ספר ג (תשמ"א), עמ' 57-92 ובספרו 'חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשמ"א, עמ' 424-435, אולם עי' עכשיו בביקורתו של י. תא-שמע על הספר, קרית ספר, כרך נו (תשמ"א), עמ' 345-352, ובספר 'עלי חמר' לרב ישכר חמר, תל-אביב תשל"ט, בביאורו לירושלמי ברכות פ"ב ה"ג, עמ' נה, נו.
- 26 עי' פרידמן, שם, עמ' 43, במחזור רומניא ניכרת השפעה ארץ-ישראלית בקרובות הקליר ועוד; ש. רחאניס, דברי ימי ישראל בתוגרמה ח"א, ת"א תר"ץ, עמ' 602; ד. גולדשמידט, על מחזור רומניא ומנהגו, ספונות, ספר ח', תשכ"ד, עמ' רז-רלו; הרב אסף, שם, עמ' קג.
- 27 מחזור מנהג אשכנז, איגשפורג רצו, עי' ח"נ לקרובה נג.

הקרובות

קרובות לספר בראשית

תוכן הפיוט — שריד מקרובה שלמה — מחולק לפי ימי הבריאה. תחילתו ביום הרביעי בבריאת המאורות. הפייטן מתאר את הסדר הנפלא של המאורות ומהלכיהם המדויקים, שבעת כוכבי הלכת ושנים עשר המזלות, כוכבי כימה ועקרב, ולבסוף על השמש והירח שביום בריאתם היה אורם שווה ובגלל הקטרוג של הלבנה הוקטן אורה. התאור מתאים למקורות של פרקי רבי אליעזר, ברייתא דשמואל וברייתא דמזלות. שלשתם נחשבים למדרשים מאוחרים, אולם הם מכילים יסודות קדומים, מיוסדים על האסטרונומיה ההלניסטית בצירוף דעות חז"ל [ע' צונץ, הדרשות בישראל, ירושלים תש"ז, עמ' 46, 275; גב"ע צרפתי, מבוא לברייתא דמזלות, שנתון בראילן, ג, תשכ"ה, עמ' 59, 72]. מעניין שאין בפיוט שום רמז לאסטרולוגיה שבמקורות הנזכרים. היום החמישי מכיל תאור השרצים, הליתן נחש בריח ועצמתו, והעופות פורסי כנפים האומרים שירה לבוראם. ביום הששי תאור פלאי הבריאה כחיה ובבהמה, האדם — חטאו וגרושו מגן העדן. הסיום: הימנון ליום השביעי, השבת — החביב והמקודש מכל הימים.

[בראשית ברא]

א בראשית א א

[יום רביעי]

ח

שְׁלוֹשִׁים יוֹם / [ו . . . . .] יוֹם לְיוֹם / וְסֵהר מְחֻנָּה דַּעַת
לֵילָה [וּ]יָם / גְּדוּלָה לְיוֹשֵׁב בְּסֶטֶר עֲלִיוֹן / אֵין מֶסֶפֶר
לְכֹכְבִּים / וְכָל אֶחָד בְּעִיתוֹ לְפִי עֲנִינֹו הוֹלְכִים וְשָׁבִים /
שְׁבַע הַסּוּכָּבִים . . . . . וְלֹא מְעַכְבִּים / וְשָׁנִים עֶשֶׂר . . . שׁ בְּכָל

5

2 שלוששים יום: בחודש מלא. וסחר . . . ויום: לפי תה' יט, ג: 'יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחזה דעת'.

3 גדולה . . . עליון: לפי תה' צא, א: השינויים בין יום ולילה וכוכבי השמים מביעים שבח ותהלה לבורא עולם, 'היושב בסתר עליון'. אין . . . לכוכבים: לפי תה' קמו, ד.

4 וכל . . . ושבים: כוכבי הלכת מקיפים את הארץ (לפי השיטה המקובלת אז) לפי סדר קבוע.

5 שבעה . . . מעכבים: הכוונה לשבעת כוכבי הלכת ואפשר להשלים: 'סוכבים ולא מעכבים' או 'שמשים אצים ולא מעכבים' (הערות דר' משה עסיס). השווה פירוש ספר יצירה לר' יהודה בר ברזילי הברצלוני (ברלין תרמ"ה), עמ' 154: 'וד' מזלות קבועות בו' גלגלי לכת וכן הלבנה והחמה שהם שנים מז' כוכבי לכת קבועים ברקיע והרקיעים סוכבים ורצים עד למאד ואינם מתעכבים'. פירושו מיוסד על ברייתא דשמואל וברייתא דמזלות (השווה גב"ע צרפתי, שם, עמ' 76; מבוא לפירוש ספר יצירה מאת שז"ח הברשטס, עמ' XII ועמ' 314).

יום מְשִׁבִּים / שְׁשֶׁה זֹרְחִים] ... לְגָבֹל
 חֲבִירוֹ לֹא קֹרְבִים / שׁוֹקֵיעַ אֶחָד וְעוֹלָה אֶחָד דֵּר .....
 ... [וְאֶחָד] עֶשֶׂר בְּצִפּוֹן מְחֻוּים / וְאֶרְבַּע וְחִיצֵי בֵין
 אֶחָד לְאֶחָד [מִרְחִיבִים] / ... ס בְּחִימָן נִצְבִּים /
 וְאֶחָד עֶשֶׂר בְּעֶקֶב לֹא מְחַצְרִים / ... [כִּימָה אֵינָה] נִמְנִית
 [בְּ]חִישׁוּבִים / וְכָה שְׁבָעָה כּוֹכְבִים מְלֵהִיבִים / וְכוֹלֶם סְמוּכִים
 זֶה לָזֶה וּמְקוּמָם מְעִיבִים / וּבְאַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה לְתַקְוָה
 הַשְּׁלִישִׁית מִתְחַבֵּים / שׁוֹקֵיעִים וּפּוֹטְרִים וְלֹא מִתְחַוּוּיִם /

6-5 ושנים עשר ... משביבים: השווה ברייתא דמזלות, ס' ו: 'שבעה שמשין ברא הקב"ה והסדירן ברקיע שיהוא רצין כ"ב מזלות, ואלו הן: חמה ונוגה וכוכב חמה, לבנה, שבת, צדק, מאדים, וסימנס חנ"ך לשצ"ם, ואלו שבעה שמשין ... ומשמשין לשנים עשר מזלות כל אחד ואחד כחשבון סידור' (בתי מדרשות לר' שלמה אהרן וורטהימר כרך ב, ירושלים תשי"ג, עמ' יט; השווה פרקי ר"א פ"ו: ברייתא דשמואל הקטן, ירושלים תרצ"ב, פרק ה, עמ' כא).

6 משביבים: מאירים, מן שביב — איוב יח, ה ובדברי הפייטן להלן קרובה מו, שו' 89: 'למעלה שביבים תלהט'; השווה ברייתא דמזלות ס' א, עמ' יב: 'שנים עשר מזלות ברא הקב"ה והסדירן ברקיע ... ואלו הן: טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים ... שנים עשר מזלות אלו אורן מבהיק ביום ובלילה. כל אחד ואחד במקום שהוא עומד; ברייתא דשמואל, שם; פרקי ר"א, שם.

7-6 ששה ... אחד: משנים עשר המזלות תמיד ששה מהם נמצאים מעל האופק (=זורחים) וששה מתחתיו, השווה ברייתא דמזלות שם: 'כאיזצד? — ששה מהן מכוסים וששה מהן מגולין, עלה כוכב מזה שקע כוכב מזה, עלה מזל כולו הוא וצבאי גודדיו וחילותיו, שקע מזל כולו הוא וצבאי, גודדיו וחילותיו' ושם, עמ' יד: 'כולם יוצאים במספר ונכנסין במספר ... ואין אחד משנה את סדרו ואינו נכנס בתחמו של חברו'.

9-8 עשר מחוויים: השלמתי 'ואחד' עשר לפי פיוט יוצר עתיק שמסר לי ד"ר יוסף יהלום, והמכיל את סד העיבור ומהלך הכוכבים והמזלות. סימונו T-S H 16.2. בפיוט זה מובא בין השאר: 'טבועים אחד עשר לצפון רחיים וכוכבי עקרב ... חימן מרדדים'. וכוונת דברי ינאי: שישנם אחד עשר כוכבים ב'עגלה' בצפון, וכנגדם אחד עשר כוכבים בעקרב בדרום. וצ"ע כי רש"י בפסחים צד ע"א פירש: עגלה — מזל שור'. (הערת ד"ר משה עסיס).

10-9 וארבע וחיצו ... ניצבים: כך גם בפיוט הנזכר: 'חקוק לו גבול בכל מזל' וארבע וחיצו בינותם ביור | וכערך זה שנים עשר פיזר. ובאור דברי הפייטן: שהחמה הולכת מראש מזל אחד עד ראש הבא אחריו, כגון ממזל טלה לשור במשך שלושים יום ועשר וחצי שעות (כך יוצא מדברי הרמב"ם בהל' קידוש החדש פ"ט, שהרי מהלך החמה במשך תקופה אחת הוא מהלכה בשלושה מזלות), מתוכם שלושים יום ורבע משך המזל, וארבע וחצי שעות הרווח שבין סופו לבין ראש חבירו, אבל אין לי אסמכתא לפירוש זה וצ"ע (הערת ד"ר משה עסיס).

10 ואחד ... מתערבים: יש אחד עשר כוכבים במזל עקרב (scorpio) ואין אחד מתערב בחברו.
 11-10 [כימה] ... מעבים: כימה אינה נמנית במניין שנים עשר המזלות, יש בה שבעה כוכבים צפופים (=מעבים) זה לזה. השווה סדר אליהו רבה פ"ב עמ' 9: 'כימה שהיא שבעה כוכבים ברקיע וכולם סמוכים זה לזה'. כימה: Pleiades והיא קבוצה של שבעה כוכבים, שעין קצת חדה רואה בצפון של מזל שור. במשקפות החדשות רואים שם כמאתים כוכב ויותר, עי' מלון בן-יהודה ערך כימה.

13-12 ובארבעים ... מתחויים: כוכבי כימה מתחבאים (=מתחבים) בארבעים ושבעה לתקופה

וְכֹלֶם בְּשֵׁם קִימָה נְקֻבִּים / וְלִשְׁלָה זָנַב וְלִשְׁוֹר עֲטָרָה
 הֵם מִתְחַשְּׁבִים / וּבֵין עֲגָלָה לְעֶקְרָב כָּל בָּאֵי עוֹלָם
 יוֹשְׁבִים / וְאֵין מִסְפָּר וְשִׁיעוֹר לְשֹׁאֵר הַכּוֹכָבִים / וְלִכְוֹלֶם
 בְּשֵׁם יִקְרָא שׁוֹכֵן כְּרוּבִים / וּבָיוֹם רְבִיעִי גָבְרוּ מִפְּנֵי
 שְׁהֵם חֲבִיבִים / וּשְׁנֵי מְאוֹרוֹת יֵצְאוּ מִחֲלוֹן אֶחָד כְּאוֹהֲבִים /
 וּבְדוֹק שְׁלִישִׁי נִתְּנוּ כְּקֶאֱמִין וַיִּצְיָבִין /

15

השלישית, היא תקופת תשרי, כי התקופות נמנות מניסן, ובארבעים ושבעה לתקופה השלישית, ביום י"ד בחשוון, מתחילה כימה לשקוע ואינה נראית עוד (=ולא מתחווים) וזה היה יום ירידת המבול. השווה סדר עולם רבה, מהדורת רטנר, ווילנא תרנ"ד, עמ' י בהערה שם, כדעת ר' אליעזר (הערת דר' משה עסיס): השווה ירושלמי תענית פ"א ה"ג, סד ע"א: 'אמר ר' אבמרי אחוי דר' יוסי הכל מודים בשבעה עשר (=במרחשון) שהוא זמן כימא לשקוע שבו ירד מבול לעולם'; בבלי ר"ה יא ע"ב בתוספות ד"ה יום. ופוטרים: במובן מסתלקים, נעלמים.

14 ולטלה... מתחשבים: הפליאדות הם בראש מזל שור, הבא אחרי טלה, והם נחשבים (=מתחשבים) כזנב לטלה וכעטרה לשור. השווה פירוש ר' אברהם אבן עזרא לעמוס ה, ח: 'עשה כימה וכסיל... דעת קדמונינו שכימה הוא זנב טלה וראש שור, והם ששה כוכבים נראים אעפ"י שהם קטנים'. דברי הפייטן השפיעו על ר' אלעזר הקליר ורבי זבדיה, ע"י לעיל במבוא עמ' 77.

15 ובין... יושבים: השווה ברייתא פסחים צד ע"א: 'עגלה בצפון ועקרב בדרום, וכל הישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב'.

16-17 ולכולם... כרובים: יש' מ, כו. וביום... חביבים: לדעת ר' נחמיה ביום הראשון נברא הכל והמאורות בכלל אלא שבכל יום מששת הימים יצאו לפועלם, ע"י תנח' בוכר בראשית, א; בר"ר יב, ג, עמ' 100.

18 ושני... כאוהבים: השווה פרקי ר"א פ"ו: 'ברביעי חיבר שני מאורות הגדולים לא זה גדול מזה... ושיוין בגבהם ובתארן ובאורן, שנאמר (בר' א, טז): ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים, נכנס תחרות ביניהם זה אומר לזה: אני גדול ממך, ולא היה שלום ביניהם, מה עשה הקב"ה, הגדיל את האחד והקטין את האחד, שנאמר (שם) את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה'. מקור הדברים בבר"ר ו, ב, עמ' 42, ע"י במנ"י שם. יצאו מחלון אחד. השמש יוצא ונכנס דרך שס"ו חלונות הרקיע, וביום הבריאה השמש והירח יצאו בחלון אחד (ע"י פרקי ר"א פ"ו), וכן פייט ר"א הקליר בפיוט 'אבי כל חוזה' לפרשת החדש (סידור אוצר התפילות, עמ' 220): 'וכתחלת ברכתם בחלון אחד נמצאר, ע"י ערוגת הבשם לרבנו אברהם ב"ר עזריאל, ח"ג, ירושלים תשכ"ג, עמ' 41 ובהערת א.א. אורבך שם (העירני ע"ז דר' משה עסיס).

19 ובדוק... ויציבין: המאורות נקבעו ברקיע (=דוק, לפי יש' מ, כב) השלישי מתוך שבעת הרקיעים שהם: וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון, מכון, ערבות. דעת הפייטן אינה מתאימה לדרשה בבר"ר ו, ו, עמ' 45: 'איכן הן גלגל חמה ולבנה נתונים? — ברקיע השני, שנאמר: ויתן אותם אלהים ברקיע השמים', וכן בבבלי חגיגה יב ע"ב, אבל לפי פסיקתא דר"כ, פיסקא כג, עמ' 343, רקיע הוא השלישי בין שבעת הרקיעים, וכן בדב"ר ב, לב. סדר שבעת הרקיעים שונה במקורות וגם בדברי הפייטן, ע"י להלן קרובה ט, ש' 112; גנוי שכטר ח"א, עמ' 183; הגדות היהודים לר"ל גינצבורג, המהדורה העברית, רמת גן תשכ"ו, עמ' 135. כקאמין ויציבין: כינוי למלאכים, לפי דניאל ז, טז: 'קרבת על חד מן קאמיא ויציבא', ור"ל השמש והירח נקבעו ברקיע השלישי, כמלאכים הקבועים במעון, הרקיע החמישי, ע"י חגיגה שם.

[יום חמישי]

20 הוננים . . . . . וביום [החמישי] . . . [שן] [צו] הפנים מיני שן [צנים]
 שן [צנים] / . . . ומביצים . . . שי . . . . . כילה . . . הם
 משריצ [ים] / . . . ואין מספר
 למשוקצים / ואין קצב [ה] וסוף ל . . . שמיצים / וחיות ק [טנות] . . . במצים /
 [כ] לם אליך יסבירון ולאכל רצים / בימים ובנהרות . . .
 25 [תתן לה]ם ילקוטון והם עליצים / וכולם פיתים פיתים נקבצים /
 אצים גוה [צנים] . . . /
 ועוד בחמישי יצרתה נחש בריח לבבו / על מי תהומות [ה] רכיבו
 סביבו / וכמו אבן יצוק לבו / וכמרקחה ישים אורכו ורוחבו /
 ולפידים ולהכה . . . מפי שביבו / ומנחיריו עשן יוצא ככבשן
 בהשביבו / וכגחלים תלהט נפשו בקרבו /
 30 וכל מין ברזל לתבן יחשבו / וכל מין נחש יחשוב כעץ
 רקבון / ומקשת ואבני קלע לא יזוז ממסביו / ומזוהר לבושו
 אחריו יאיר נתיבו / ובמקום אשר הוא שם מי יבוא / ובעת
 אשר תחפוץ בצפור תשחק בו / ליוותן זה יצרתה לשחק בו /
 ושמנה מאות [מיני חגבים] . . . בראתה . . .

24 [כ] לם . . . רצים: לפי תה' קד, כו.
 25 עליצים: עליזים; השווה פסידר"כ, פיסקא כ, עמ' 312: 'בעשרה לשונות נקראת שמחה: גילה, שמחה, שישח, עליסה, עליצה וכו'. כיתים כיתים: כך גם בשהש"ר ח, ט: 'ושדי כמגדלות, שאני עתיד להעמיד כיתים וחבורות של צדיקים'. גוה [צנים]: שמחים.
 26 נחש בריח: הוא לוחתן נחש בריח, לפי יש' כד, א; השווה ב"ב עד ע"ב: 'ויעש אלהים את התנינים הגדולים (בר' א, כא) . . . ר' יוחנן אמר זה לוחתן נחש בריח'. לבבו: אולי ר"ל שלבו של הלוחתן אכזרי כנחש. התאור כולו לפי איוב פרקים מ, מא.
 27 וכמו . . . לבו: איוב מא, טז. וכמרקחה . . . ורוחבו: שם, כג.
 28 ולפידים . . . שביבו: לפי איוב שם, יא: 'מפיו לפידים יהלכו'. ומנחיריו . . . בהשביבו: שם, שם, יב. בהשביבו, שביבו: כולם לשונות אש.
 29 וכגחלים . . . בקרבו: שם, שם, יג.
 30 וכל . . . רקבון: לפי איוב שם, יט: 'יחשב לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה'.
 31–32 ומקשת . . . ממסביו: לפי איוב שם, כ. ומזוהר . . . נחשבו: איוב שם, כד.
 32 ובמקום . . . יבוא: לפי איוב שם, ב; תאור ארוך של הלוחתן נמצא גם בפסיקתא דר"כ, עמ' 456: בבא בתרא עה ע"א; פרקי ר"א פ"ט.
 32–33 ובעת . . . בו: לפי איוב מ, כט ותה' קד, כו: 'לוחתן זה יצרת לשחק בו'. השווה פרקי ר"א שם: 'בחמישי השריץ מן המים לוחתן נחש בריח . . . והקב"ה שוחק בו, שנאמר: לוחתן זה יצרת לשחק בו'; ע"ז ג, ע"ב.

34 ושמנה . . . ואין מספר: השווה ירושלמי תענית פ"ד ה"ה, פט ע"ב: 'אמר רבי חנינה בריה דרבי אבהו, שבע מאות מיני דגים טהורים ושמנה מאות מיני חגבים טהורים ולעוף אין מספר כולהם גלו עם ישראל לבלל'; פסידר"כ, דברי עמ' 234: פתיחתא דאיכ"ר לה; המאמר הובא כברייתא (תנ"י) בבבלי חולין סג ע"ב בשם ר' אבימי בריה דר' אבהו, דור רביעי מאמוראי א"י, ע"ר ר"ח

35 ואין מספר [לעופות] ... עפים / ופורסי כנפים ואגפים / ...
 רקיע השמים ... כולם לא טוב ... פים / [ובצרה] לחשם צהל צדקן
 [מ]צפצפים / ...

[יום ששי]

... מיני ... להשים / ומן העפר היו געשים /
 ועל הארץ ... ורי עפר ... גע[שים] / ובתוכם ניקסים וניקמסים /
 40 ועוד מיני בהמה [ה] ... שים / ומגוש השם ... הם געשים /
 מהם גודרים ומהם מפריסים / מהם ... לחיה ובהמה הנעשים /
 עשר טיהרתה לאוכל צמוסים / ונתנו שבח וקילוס [על] כל מעשים /
 ומכל בריות הכלולות בעירך זה / אין קול זה [דו]מה לזה /
 ולא ... [דומה] לזה / ולא רעי זה דומה לזה / ולא לבוש זה
 דומה לזה / ולא טעם זה דומה לזה / מה גדלו מעשיך אלי זה /
 45 ועוד בראתה בהימות ותייפהו / כוחו תתה אמו ... פיהו]

אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 315; והובא גם ביוצר לשבת מאת הפייטן אלעזר (הקליר?), ע"ע.
 פליישר, בחינות בשלבי התפתחותו של גוף היוצר H.U.C.A (1980) בתדפיס עמ' י; ערוגת
 הבושם ח"ג, עמ' 50. לפי המאמר השלמתי בטקסט.

36 לחשם ... [מ]צפצפים: ר"ל העופות והצפרים מביעים בצפצופם שירה לבווא, לפי תה' קד, יב:
 'עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול'; השווה פרק שירה (סידור עבודת ישראל, עמ'
 547).

38 ומן ... וניכמסים: החיה והבהמה נבראו מן הארץ (תוצא הארץ — בר' א, כד) וחוזרים לארץ
 מכיוון שאין בהם נשמה, השווה פר"א פ"א: 'ואילו שנבראו מן הארץ נפשן וגופן מן הארץ,
 וכשהן נגועים חוזרין למקום שנבראו, שנאמר (תה' קד) תוסף רוחם יגועון ואל עפרם (ישובו)
 וכתוב אחד אומר (קה' ג, כא) ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ', ויתכן שהפייטן רומז כאן
 לפרקי ר"א פ"ט: 'אלו שנבראו מן המים (=הדגים) דמן נשפך כמים, ואלו שנבראו מן הארץ
 (=החיה והעוף) דמן לכסות בעפר' שטעונים שחיטה וכיסוי הדם.

41 גודרים: בהמות דקות, ע"י ב"ב לו ע"א: 'הגודרות אין להן חזקה'.

42 עשר ... עמוסים: עשר בהמות מותרות לאכילה; השווה וי"ר כז, ג, עמ' תרלו: 'אמר ר' יהודה
 בר' סימון אמר הקב"ה עשר בהמות מסרתי לך, ... שור שה כשבים ושה עזים, ... איל צבי
 ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר (דב' יד ו-ה); פסיקתא דר"כ, פ"סקא ט, עמ' 156; תנח' אמור, י.
 עמוסים: כינוי לעם ישראל, לפי יש' מו, ג.

43 ומכל ... זה: השווה תנח' וישב, ג.

45 [מה גדלו] ... זה: לפי תה' צב, ו שומות טו, ב; החרוז בסיום 'זה' חביב על הפייטן, השווה מבוא
 עמ' 25. ולא טעם זה ... לזה: השווה בר"ה, ט, עמ' 38: 'אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה
 מצידן ומאספמיא'.

46 ועוד ... ותייפהו: תאור הבהמות לפי איוב מ, טו ואילך ולפי אגדות חז"ל, השווה פרקי ר"א
 פ"א: 'בששי הוציא מן הארץ בהמה שהוא רבוץ בהררי אלף, ובכל יום ויום מרעיתו אלף הרים,
 ובלילה הם נצמחין מאליהן, כאלו לא נגע בהם שנאמר (איוב מ, כ) כי בול הרים ישאו לו, ומי
 ירדן להשקותו ... והוא מוכן לסעודה גדולה של צדיקים'.

אֶפִּיקִי נְחוּשָׁה שְׁתָּה עֲצָמִיו לְעֲצָמֶיהוּ / וְאֶלֶף הָרִים מְגִדְלִים לוֹ
עֵשׁ[ב]... כִּי. חֲצִיר[פֶּקֶר הוּא מֵאֲכָלֶיהוּ / וְגִנּוֹת וְאֵילָנוֹת
מִתְפָּסִים / ... [וְיִרְדֵּן] מִיִּגִּית אֶל פִּיהוּ:
וְעוֹד בְּשִׁישִׁי [בְּרֹאֲתָה] אָדָם מִן הָאָדָמָה / וּבְאֶחָד מִ[בְּנֵי אֱלִים]
נִדְמָה / וְחֶטָּא... מַה / וְלִדִּין הוּבָא בְּאִמָּה / [וּב]שְׁתִּים עֲשָׂרָה
עִם דִּמְדוּמִי[חֲמָה] קִדְמָה הִשְׁבֵּת... וְדִינוּ נִגְמָר
לְעִבּוֹד אֶת הָאָדָמָה / וּמִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשְּׁבִיטָה [לְהִנְעִימָה /
וְגַם [לְהוֹדוֹת לַצִּיר אֲשֶׁר פְּעוּלְתּוֹ שְׁלִימָה /

[יום שביעי]

יוֹם שְׁבִיעִי בִּירְכָתָה וְקִידְשָׁתָה / [וּב]וֹ נִחְתָּה וְנִפְשָׁתָה /
יוֹם מִמֵּימִם אוֹתוֹ פִּירְשָׁתָה / וְעָרַב בּוֹ לֹא הָאֲמִשָּׁתָה / וּבְרֹאשׁ

47 אֶפִּיקִי... לְעֲצָמֶיהוּ: לִפִּי אִיּוֹב מ, יח. ואלף... עש[ב]: השווה ו"ר כב, י, עמ' תקכג: 'בהמות
בהררי אלף (תה' ג, י) יוחנן אמר בהמה אחת היא ורבוצה על אלף הרים ואלף הרים מגדלין לה
מיני עשבים והיא אוכלת'; פסיקתא דר"כ, פיסקא ו, עמ' 112; תנח' פנחס, יב.
48 כי... מאכליהו: לפי איוב שם, טו.
49 מיגית אל פיהו: שם, שם, כג.

50 וכאחד... נדמה: השווה בר"ר כא, א, עמ' 198: 'ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו
(בר' ג, כב)... ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר (דניאל ח, יג)... תרגם עקילס לפנימי דיבר,
זה אדם הראשון שהיתה מחיצתו לפניו ממלאכי השרת' ושם ה, עמ' 200: 'דרש ר' פפייס כאחד
ממנו — כאחד ממלאכי השרת'.

51-52 ובשתיים עשרה... השבת: תה' צב, ב; השווה תנח' בוכר בראשית, כה: 'ויגרש את האדם] אמר
ר' יהודה שעה ראשונה עלה במחשבה (=לברא את האדם), שניה נמלך במלאכי השרת...
בעשירית חטא, באחד עשר נידון, בשתיים עשר גרשו (בויק"ר כט, א: נתן לו דימים). במדרש
תהלים צב, ג נוסף: [בשעה] שחים עשרה נתגרש, בא ליתן לו איפופסין (=גזר דין, מל"י
ἀπόφασις) ופינו משם... בא יום השבת נעשה לו סניגור, ואמר לפני הקב"ה: רבון העולמים,
בששת ימי המעשה לא נענש אדם מעולם, ובי אתה מתחיל, זו היא קדושת... ובשביל השבת
ניצול אדם מדינה של גיהנם, עי' פסי"ר דף קפו ע"ב בהערת רמא"ש; אדר"נ נו"א פ"א.
53 ומזמור... להנעימה: במדרש תהלים שם ההמשך: 'כיון שראה אדם כחה של שבת בא אדם לומר
לשבת הימנו, אמרה לו השבת לי אתה אומר הימנו, אני ואתה נאמר הימנו להקב"ה [מזמור
שיר ליום השבת] טוב להודות לה', ובי"ר י, ה, עמ' רו: 'אמר ר' לוי המזמור הזה אדם הראשון
אמר: פסיקתא דר"כ, שובה, עמ' 360 וש"נ.

54 וגם... שלימה: המשך הפסוק: טוב להודות לה' ולומר לשמך עליו; השווה ספרי דברים, פיסקא
שז, עמ' 344: הצור תמים פעלו (דב' לב, ד) הצייר שהוא צר את העולם תחלה ויצר בו את האדם,
שנאמר ויצר ה' אלהים את האדם, תמים פעלו, פעולתו שלימה עם כל באי העולם. הפייטן
מושפע מלשון 'ספרי': השווה קה"ר ב, יא.

55 יום... ונפשטה: לפי בר' ב, ג.

56 יום... האמשתה: השווה מדרש תהלים, מזמור צב, עמ' 404: 'דבר אחר [מזמור שיר ליום
השבת], אמר ר' לוי בש"ר זימרא ליום השבת, ליום שלא שימשה עמו אפילה, אתה מוצא בכל
יום כתיב ויהי ערב ויהי בוקר, ובשבת אין כתיב ערב'.

... פִּירְשָׁתָּהּ / כִּי בָאֹר אוֹתוֹ הֶעֱשִׂיתָהּ / שְׁלוֹשִׁים וְשֵׁשׁ
שָׁעוֹת ... הִקְדִּישְׁתָּהּ / שְׁתִּים עֶשְׂרֵה מִשְׁשֵׁי יִישְׁרָתָהּ /
וְעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע ... תָּהּ / וְאוֹת הִיא לְעוֹלָם אוֹתוֹ וְשִׁמְתָהּ /
וּמְנוּחָתָהּ מִשְׁבֶּת רִאשׁוֹנָה שִׁמְרָתָהּ / וְכָל מַעֲשִׂיד בְּקִדּוּשָׁהּ 60
נִתְקַדְּשָׁתָהּ / כֹּכ וְקָרָא קִדּוּשׁ [קִדּוּשׁ] קִדּוּשׁ [קִדּוּשׁ] 61

ט מַעֲשִׂיד וְיִצְרִירִיד וּבְרָךְ [יִתְרִיד אֵל] אֲשֶׁר לִכְבוֹדָךְ פָּעֲלָתָהּ יַעֲנֵי וְיֵאמְרוּ
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ / יֵי צְבָאוֹת מֶלֶא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ
קְדוֹשׁ מַעֲשִׂיית שְׁמִים / קְדוֹשׁ מִיִּצְרִית אֶרֶץ / קְדוֹשׁ מִבְּרִית יָמִים
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ / יֵי צְבָאוֹת מֶלֶא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ 65
קְדוֹשׁ עֲשֵׂה שְׁמִים וְצִבְאוֹתֵיהֶם
קְדוֹשׁ יִסֵּד אֲרָקִים וְצִבְאוֹתֵיהֶם
קְדוֹשׁ בָּרָא יָמִים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ / יֵי צְבָאוֹת מֶלֶא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ
מִמְקוֹמוֹ שָׁקֵל 70

ו / בראשית ח א [ויזכר אלהים את נח]

ז
למ. .... / [כ]. ....
יודיע מִנְפֶשׁ בְּהָ[מוֹתָיו] / [ט]. ....

59-57 שלושים ... וארבע: השווה ירושלמי ברכות פ"ח ה"ה. יב ע"ב: 'רבי לוי בשם רבי בזירה (בבר"ר: נזירה) שלשים ושש שעות שימשה אותה האורה שנבראת ביום הראשון. שתיים עשרה בערב שבת. ושתיים עשרה כלילי שבת, ושתיים עשרה בשבת. ... כיון שיצת שבת התחיל משמש החושך ובא ונתיירא אדם, ואמר אלו הוא שכתוב בו הוא ישובך ראש ואתה תשופנו עקב (בר' ג, טו) שמא בא לנשכני. ... אמר ר' לוי באותה השעה זמן לו הקב"ה שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור'; עי' בר"ר יא ב, עמ' 89; שם יב, ו, עמ' 103 וש"נ.

59 ואות ... רשמתה: שם' לא, יז.

62 א[שר] ... פעלתה: לפי יש' מג, ז.

67 ארקים: ארצות, מארמית לפי יר' י, יא.

ז תוכן הפיוט: תאור צדקת נח ביחס לבריות ובעבדת בוראו.
3 יודיע ... בה[מוֹתָיו]: לפי מש' יב; הפסוק נדרש בתנח' נח, ז על ה' שזכר את נח והצילו מהמבול: 'ויזכר אלהים את נח וזש"ה יודע צדיק נפש בהמתו, יודע צדיקו של עולם אפילו נפש

- חֲסִיד בְּמַעֲשֵׂה טוֹבוֹתָיו / וְדָן נִקְי ב . . . . .
- וְתִיק בְּעִבְדוֹתָיו / הוֹגָה בְּאוֹמֶן עִידוֹתָיו ⁵
- דֹּרֶשׁ אֶת אוֹתוֹתָיו / גִּזֵּר וְאֵל מְקִים אִמְרוֹתָיו
- בְּרוּךְ בְּצִאֲצָאֵי תוֹלְדוֹתָיו / אֲשֶׁר לֹא מָשׁ מִתּוֹרוֹתָיו
- ח מְבִיעַ תְּהִילוֹתָיו / לְנִכְתָּר בְּעֶרְךָ קְדוּשׁוֹתָיו / בְּסוֹד קְדוּשִׁים / וּבְצֶבֶא קְדִישִׁין /
כֹּכ וְקָרָא זֶה אֵל

[צא מן התבה]

ז / בראשית ח טו

תוכן הקרובה: בתום ימי המבול זכר ה' את צדקת נח ואת טיפולו הנאמן בחיות ובבהמות שהופקדו בידו, ואמר לו לצאת מן התיבה. הוא לא יצא עד שנצטווה לצאת. בזכות מדת טובו היה נח לצדיק יסוד עולם — למחדש היישוב בעולם אחרי המבול, וניתנה לו הבטחת ה' ושבותו באות הקשת, שלא יהיה עוד מבול על הארץ. נח ובניו פרו ורבו בארץ והיו לאות ולמופת לדורות עולם, כי ברשע נחרב היקום ובצדק ובחסד עולם יבנה.

- א אִסְרִי תִקְנֶתְךָ אֲדוֹן // [ב] . . . . .
- [ג] . . . . . // דוֹרְכִים לְמוֹל תְּמִימִים מְדוֹן

בהמות, אפילו בשעת כעסו, שאין מדותיו כמדות בשר ודם, מדת בשר ודם כשמרדה מדינה משלח לגיונותיו עליה והורג הטובים עם הרעים, שאינו ידע מי מרד ומי כשר, והקב"ה אינו כן אלא אפילו כל הדור מכעיסו ויש בו צדיק אחד — מצילו, הוי אומר 'ידע צדיק נפש בהמתו'. ע"י גם תנח' בובר נח, אגדת בראשית פ"ד: 'לקוט משלי תחקמה, בשם תנחומא; מאמרי ילמדנו בילקוט תלמוד תורה, החלק העברי של מאן, עמ' רפו; במדרשים הנוכרים נדרש הפסוק על ה', ואילו הפייטן מפייט את הפסוק על נח שטיפל בבהמות ובחיות באמונה, ע"י להלן קרובה ז, שורות 42, 43.

- 4 חֲסִיד . . . טוֹבוֹתָיו: לפי תה' קמה יו; הפייטן מהלל את נח ומתארו כצדיק וחסיד היושב על התורה ועל העבודה, ע"י ספר היוכלים ז, יט-כד; להלן, שו' 7.
- 5 הוֹגָה . . . עִידוֹתָיו: לפי 'עדותיך נאמנו מאד' (תה' צג,ה).
- 6 דוֹרֶשׁ . . . אוֹתוֹתָיו: דורש אותיות התורה. אותות: אותיות בכתב ארץ-ישראל, וכמהו הרבה בפיוטי ינאי כגון: 'וקוראה בדקדוקי אותותיה' (קרובת שמע ישראל — דב' וד) ע"י רבינוביץ הלכה ואגדה, עמ' 1, 160. גזור . . . אימרותיו: לפי איוב כב, כח: 'ותגזר אמר ויקם לך'.
ח תוֹכֵן הַפִּיּוֹט: תהלות לאלהים הנערץ בין מלאכי מעלה ובין דרי מטה האומרים לפניו קדוש, קדוש. השווה נוסחאות הקדושה: 'כתר יתנו לך מלאכים המוני מעלה', 'נעריצך ונקדישך'. בסוד קדושים: לפי תה' פח,ח: אל נערץ בסוד קדושים. ובצבא קדישין: צבא השמים, המלאכים.

- א תוֹכֵן הַפִּיּוֹט: זמן נקבע מאת ה' למבול וכשהגיע זמן היציאה מן התיבה נאמר לנח לצאת.
2 דוֹרְכִים . . . מְדוֹן: נראה שהפייטן מתכוון כאן למרד ולמריבה שבין דור המבול לבין נח ובניו התמימים, ע"י בר"ר לז, עמ' 273, שהיו (דור המבול) 'מבוזין עליו וקרו ליה ביזה סבא (זקן בזוי)'. ע"י תנח' בובר, ב: 'כיון שראו עצמן שהן אבודין, היו מבקשין להפוך את התבה, מה עשה הקב"ה? — הקיף את התבה אריות והיו אוכלין אותן, שנאמר ויסגור ה' בעדר'.

החֶבֶץ [אַתִּיד] . . . . . [תה] // [ו] . . . . . נחיתה
זַעַם עַד יַעֲבֹר אֲזַ פְּנִיתָהּ // חֶשְׁבֹן אִסּוּרוֹ אֲשֶׁר מְנִיתָהּ

טובו וְתוֹמָתוֹ צְפִיתָהּ // יַעַן כִּי מִשְׁטָף אֹתוֹ פְּצִיתָהּ
כְּמוֹ בְּרָשׁוֹת אוֹתוֹ הַצִּפְנָתָהּ // לִכְן בְּרָשׁוֹת אוֹתוֹ הוֹצֵאתָהּ

כֹּכ וידבר אלהים אל נח צא | מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך
ונא בפשע שפתים מוקש | רע ויצא מצרה צדיק

ט ונא אם רוח המושל | תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים
טו ונא הוציאה ממסגר נפשי | להודות את שמך בי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי
ונא ויוציאני למרחב | יחלצני כי חפץ בי

4 זַעַם . . . פְּנִיתָהּ: ה' חִיכָה עַד שֶׁעָבַר הַזַּעַם, הַמוֹעֵד הַקְּבֹוע לַמְּבֹל עַל הָאָרֶץ, וְאִם לֹ: צֵא מִן הַתִּיבָה. הַשְׁוּוּהוּ בַר"ר לְדָ, עַמ' 315: 'לְכָל זֶמֶן וְעַת לְכָל חֶפֶץ וגו' (ק'ה ג.א.). זֶמֶן הָיָה לִנְח שִׁכְנָס לַתִּיבָה [בֵּא אֹתָהּ וְכָל בֵּיתָךְ אֶל הַתִּיבָה — בַּר' ז.א.], וְזֶמֶן הָיָה לוֹ לְצֵאת מִמֶּנָּה. צֵא מִן הַתִּיבָה. עַי' פְּסִיקְתָא דר"כ יב, עַמ' 209; ק'ה"ר ג.א. פְּנִיתָהּ: רֵאִיתָ, בַּלְשׁוֹן הַפִּיטָנִים. עַי' זוֹלָא, עֵינֵי לְשׁוֹן, עַמ' רִיב. חֶשְׁבֹן . . . מְנִיתָהּ: ה' מָנָה לִנְח אֶת יְמֵי אִסּוּרוֹ בְּדִיקוֹ. אִסּוּרוֹ: מֵאִסְרוֹ בַּתִּיבָה, אוֹ יְמֵי הָאִסּוּר בַּפִּירָה וּרְיִיבָה, עַי' לַהֲלֹק, שו' 38; הַשְׁוּוּהוּ בַר"ר לְדָ, עַמ' 314: 'וידבר אלהים אל נח וגו' צֵא מִן הַתִּיבָה וגו' הוֹצִיָאָה מִמִּסְגֵּר נַפְשִׁי וגו' — זֶה נֹחַ, שֶׁהָיָה סָגוּר בַּתִּיבָה יב חֹדֶשׁ וְכו', כִּי תִגְמֹל עָלָי, שֶׁגִּמְלָתָהּ עָלָי וְאִמְרַת לִי צֵא מִן הַתִּיבָה; תִּנְח' בּוֹכֵר נח, יז.

5 טוֹבוֹ . . . צְפִיתָהּ: לְפִי בַר' ז.א.: 'כִּי אוֹתָךְ רֵאִיתִי צְדִיק לִפְנֵי בְּדוֹר הַזֶּה'; עַי' תִּנְח' בּוֹכֵר בַּר' לַה: 'עֵינֵי ה' צוֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים . . . צוֹפוֹת מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל צְדִיקִים וּמַעֲשֵׂים שֶׁל רָשָׁעִים, טוֹבִים, זֶה נֹחַ וּבְנָיו, וְרָעִים, אֱלֹ דוֹר הַמְּבֹל'. יַעַן . . . פְּצִיתָהּ: בְּגִלּוֹל מַדַּת טוֹבוֹ נִיצַל נֹחַ מִן הַמְּבֹל; עַי' תִּנְח' בּוֹכֵר נח, שֵׁם: ד"א [צֵא מִן הַתִּיבָה] . . . כִּשְׁהִיָּה נֹחַ בַּתוֹךְ הַתִּיבָה הָיָה תְּדִיר מִתְּפַלֵּל, שֶׁנֶּאֱמַר עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חֹסֵד לַעֲת מִצּוֹא לִשְׁטָף מִים רַבִּים אֵלָיו לֹא יִגִּיעוּ (תה' לב, ו). וְמָה הָיָה מִתְּפַלֵּל? — הוֹצִיָאָה מִמִּסְגֵּר נַפְשׁוֹ. שִׁטָּף: מְבֹל, עַי' ש. לִיבְרַמֶּן, תּוֹסַפְתָּא כַּפְּשׁוּטָה, תַּעֲנִית פ"ב, עַמ' 1094; עַל 'שִׁטָּף' בַּמּוֹכֵן הַעֲבָרָה מִן הָעוֹלָם, עַי' לִיבְרַמֶּן מִדְּרָשִׁי תִּימָן, עַמ' 7. יַעַן כִּי: לְשׁוֹן סִיבָה, ור"ל יַעַן כִּי טוֹבוֹ וְתוֹמָתוֹ צְפִיתָהּ, מִשְׁטָף אֹתוֹ פְּצִיתָהּ, וּבְגִלּוֹל אֶקְרוֹסְטִיכּוֹן נִשְׁתַּנָּה סֵדֶר הַמִּלִּים. פְּצִיתָהּ: לְפִי תה' קַמְדוֹ ד: 'פְּצִנִּי וְהִצִּילֵנִי מִמִּים רַבִּים'.

6 כְּמוֹ . . . הַצִּפְנָתָהּ: לְפִי בַר"ר לְדָ, עַמ' 315: 'אִם רוּחַ הַמוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מִקּוֹמְךָ אֶל תִּנְח' (ק'ה יד), מִדְּבַר בְּנֹחַ. אִמֵּר נֹחַ, כִּשֶׁם שֶׁלֹּא נִכְנַסְתִּי אֶל הַתִּיבָה אֲלֵא בִּרְשׁוֹת. כֹּךְ אֵינִי יוֹצֵא אֲלֵא בִּרְשׁוֹת: ק'ה"ר יד, תִּנְח' בּוֹכֵר נח, טו; תִּנְח' שֵׁם, י; אֲגַדַּת בְּרָאשִׁית פ"ד.

7 כֹּכ . . . אֹתָךְ: תַּחֲלִילַת הַסֵּדֶר בְּבַר' ח, טו–טז לְפִי הַמַּחְזוֹר הַתַּלְת־שַׁנִּי, עַי' Mann, The Bible etc. עַמ' 76, 561.

8 וְנֹא . . . מוֹקֵשׁ: מִש' יב, ג, הַפְּסוֹק נִדְרַשׁ בְּבַר"ר לְדָ, עַמ' 314: 'ר' יוֹחַן מִש' ר' אֵיִיבוּ פִתַּח בַּפֶּשַׁע שְׁפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָשָׁע, מִמִּדָּה שֶׁמִּדְּרוֹ דוֹר הַמְּבֹל בַּהֲקָדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בָּאת לֵהֶם תַּקְלָה, וַיֹּצֵא מִצְרָה צְדִיק (שֵׁם) — זֶה נֹחַ, צֵא מִן הַתִּיבָה; תִּנְח' נח, י; תִּנְח' בּוֹכֵר שֵׁם, טז; אג"ב פ"ז.

9 וְנֹא . . . גְּדוֹלִים: ק'ה יד, הַפְּסוֹק נִדְרַשׁ בְּבַר"ר וּבַתִּנְח', עַי' לַעֲלִיל, שו' 6.

10 וְנֹא . . . עֲלִי: תה' קַמְבָּה, הַפְּסוֹק נִדְרַשׁ בְּבַר"ר לְדָ, עַמ' 314; וּבַתִּנְח' עַי' לַעֲלִיל שו' 4.

11 וְנֹא . . . בִּי: תה' יח, כ; הַפְּסוֹק הוֹבֵא כֹאֵן בְּגִלּוֹל תּוֹכְנוּ הָדוּמָה לְסֵדֶר הַשְּׁבֹעַ, ה' הוֹצִיָא אֶת נֹחַ לַמִּרְחָב מִשּׁוֹם שֶׁמֶצָא חָן בְּעֵינָיו, וּבַפְּסוֹק יז לַמַּעֲלָה: 'יִמְשְׁנִי מִמִּים רַבִּים'.

ונא אלהים מושיב יחידים | ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו
צחיחה

ונא עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים ייי מתיר אסורים

אסורים תתיר / ..... תיר / מגן ולך נעתיר

מגן

ברוך

15

ב מוכאי לתיבה עם [נח] // [נתפשו] פי מבול נינוח

סלה לעד לא תזניח // עד לשרוף תתן מנוח

פקדונה בראתך הטהורה // צדיק בדת [מטו] הרה

קושט פי ... פול לצדיק בטהרה // [ר] ..... וא פי צדיק ... טוהרה

שומר ..... // [ש] 20

[ת] ..... בי געה ... תך ..... // [ת] ..

[ככ כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש

הרמש על הארץ היצא אתך ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ]

ונא .....

.... תך נחינו .....

[מחיה]

[ברוך]

25

ג [י] .... העבירים תשקוד .... אתה חוקר .... בית פלא

תקומם ... כל חסד ותשמיץ ....

12 ונא ... צחיחה: תה' סח; הפסוק נדרש בבר"ר סח, ד, עמ' 771, שהקב"ה מזווג זיווגים וגם נח

הכניס לתיבה שניים מכל מין; ה' הושיב את היחידים — את נח ובניו והחיה והבהמה בתיבה ואח"כ הוציאם בכושרות, אבל ה'סוררים שכנו צחיחה' — כלו במבול; ע' במ"ר ג,ו.

13 ונא ... אסורים: תה' קמו, ז; גם פסוק זה כקדמיו הובא בגלל תכנו, ה' זן ופירנס את באי התיבה.

14 אסורים תתיר: הפייטן רומז לזכות אברהם שתגן עלינו (מגן אברהם) ותוציאנו מהגלות, כשם שנה יצא מן המסגר של התיבה.

ב תוכן הפיוט: באי התיבה נתבשרו שיצאו מן התיבה בזכות נח ירא האלוהים ועובדו בטהרה.

16 כי ... נינוח: שך, פסק והגיע זמנם לצאת. נינוח: נפעל מן 'נוח' וכן להלן בקרובה מו, שו' 62: 'ויידעתו כי הם נינוחים', ע' וולאי, עיוני לשון, עמ' רכד.

17 סלה ... תזניח: לפי תה' מח, ט; ה' לא יזניח לעד את הצדיק. עד ... מנוח: עד שיתן מנוח ליונה ותחזור כש'עלה טרף בפיה' (בר' ח, יא) (הערת פרופ' בנימין דה'פריז ז"ל); וייתכן שהכוונה לנח הטרוף — המטולטל בתיבה.

22 [ככ ... הארץ]: בר' ח, יז.

[ככל לפקוח] עינים עורות | להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישרי חשך

ונא .....

ואתה קדוש | יושב תהלות ישראל

ד מוציא אסירים / וממלא חסרים // מתיר אסורים / ומפתח סגורים
לאיש בתיבה אסרתה / ובעדו סגר[תה] // וכל לא חסרתה / אותו בשרתה
הגשם חלף והשטף הלך // זעם שכה וזעף שקט // מכול יבש / ותהום כביש
צא מתיבה / ומלא גיא תנובה // כי כל רואה בצרה יראה ברנחה
פהבטחתה קדוש

ה אז רז נרמז לו / ודבר דבור נדבר לו // בבואו לתיבה / ובצאתו מתיבה
בבואו נאמר לו בוא אתה ובניך // ובצאתו נאמר לו צא אתה ואשתך
גם בבואו להיאסר [נ] אסרה לו // ובצאתו להנתר הותרה לו
דורות להשפיל ולהספית ולהס[פים] // [מלהרבות] בעת מיעוט ומלמלאות
בעת חיסור

28 כל... חשך: יש' מבז; הפטרת הסדר לפי מנהג א"י, עי' מאן. שם, עמ' 77, 561; רמז לנח ובניו
שהוצאו ממסגר התיבה.

ד תוכן הפיוט: תאור יציאת נח מהתיבה, הפסקת זעם המכול וציווי ה' לנח ליישוב הארץ מחדש.
32 ובעדו סגר[תה]: בר' זוטו. וכל לא חסרתה: לפי דב' ח, ט; נח הכניס לתיבה 'מכל מאכל אשר
יאכל' (בר' ו, כא).

33 הגשם חלף: שה' ש ברא. ותהום כביש: התהום נכבש ונעצר ומימיו לא התפרצו, עי' בר"ר לגא,
עמ' 300, בדרשה עה"פ ויזכור אלוהים את נח: 'ומה הרים הללו נכבשים (בנו"א כובשין,
מכבשין) על תהום שלא יעלה ויצף את העולם'. כביש: צורת בינוני פעל (עי"ן צרויה) מצויה
במקורות לשון חכמים ובכתבי יד, כגון: טהיר-טהור, למידים-לומדים, עי' אפרים פורת, לשון
חכמים, עמ' 45; רבינוביץ, הלכה ואגדה, עמ' מז.

34 ומלא גיא תנובה: לפי יש' כו, כ. כי... ברוחה: עי' להלן שורות 66, 79. גיא: כינוי לארץ בלשון
הפייטנים; לדעת ב. קלאר זוהי המלה היוונית γῆ — ארץ, אדמה (מחקרים ועיונים, עמ' 34).
ה תוכן הפיוט: נח נצטווה, 'צא מן התיבה' כדי ללמדו, שבשעת צרה לכלל אסור לו לאדם לשמוח,
אבל בשעת הרווחה מותרת השמחה (=פיריה וריביה). ליציאתו מן התיבה בשלום זכה נח בגלל
חסדיו עם בעלי החיים, וכאות תודה הקריב קרבן לה' מן הטהורים.

35-37 אז... לו: בכניסת נח לתיבה נרמז לו שהוא אסור בפיריה וריביה. השווה בר"ר לד, עמ' 316:
'אתה ואשתך וגו' ר' שמואל בר רב יצחק, נח כיון שניכנס בתיבה נאסר לו פריה ורביה, הדא הוא
ובאת אל התיבה אתה ובניך (בר' ו, ח) — לעצמך, ואשתך ונשי בניך (שם שם) — לעצמך, כיון
שיצא התיר לו, הדא הוא צא מן התיבה אתה ואשתך וגו'. עי' בר"ר לא, יב, עמ' 286; ירוש'
תענית פ"א ה"ו, סד, ע"ד בשם ר' יודה בר פזי; תנח' בוכר, נח, יז; תנח' שם, יא; פ"א פכ"ג. דבר
דבור: משי' כה, יא.

38 גם... להיאסר: כשבא נח להיכלא בתיבה (להיאסר) נאסרה לו אשתו, וכשיצא 'להיות' —
כשנשארה בחיים ועמד לצאת, הותרה לו אשתו; מ. זולאי מפרש 'להיות' מלשון ותר-היתר,
ולדעתו גם 'להיאסר' בתחילת המשפט מלשון 'איסור', עי' עיוני לשון, עמ' קפט.

39 דורות... ולהספית: איסור פריה ורביה לנח ניתן כדי שהדורות הבאים ישכילו ויקשיבו
(=ולהספית), שבזמן של רעב ומחסור ממעטים בפריה ורביה, ובעת שהעולם נמצא ב'חיסור'

הָאֵם בָּאת צָרָה לְעוֹלָם לְהַצֵּר בָּהּ // וְאֵם בָּאת שְׂמִיחָה לְעוֹלָם לְשִׂמּוֹחַ בָּהּ
וְאִמָּנָם זֶה כָּלֵל בְּחוּקֵי לִימּוּד // לְנִהוּג בְּחֹסֶר וּבְכָפֶן גִּלְמוּד
זִכּוֹת אֲשֶׁר הָאֵמִין / וְהִזְמִין וְהִימִין // וְאֶלְשֶׁר עָשָׂה שָׁם עִם כָּל מִין / אֲשֶׁר אֶתּוֹ
הִטְמִין
חֹדֶשׁ לוֹ מִצְנָה / בְּצִאתוֹ מִתִּיבָה // [כִּי שָׁ] כָּר מִצְנוֹה מִצְנוֹה וּשְׁכָר נִפְשׁוֹת
נִפְשׁוֹת
טַעַם לוֹ הִתְכִּין / וְהִיבִין וְהִתְכִּים // בָּעַת פִּי רִיבָה לוֹ בְּטְהוֹרִים וּמִיעֵט לוֹ
בְּטַמְאִים
יָצָא וַיִּמָּצָא מִמֶּנָּה לְהַקְרִיב קֶרְבֶּן // [ל]מְחַדֵּשׁ לוֹ עוֹלָם מְחוֹרְבָן
אֵל נָא

(=מחסור בלחם) ימנע האדם 'מלמלאות' (מלשון 'ומלאו את הארץ', בר' ט, א).
האם... בה: כשבאה צרה לציבור ישחתף האדם בצרת הכלל, ואם באה שמחה ישמח בשמחתם.
האם: הה"א של האם באה לשם אקרוסטיכון ואינה ה"א השאלה, כי אם באה לחיזוק העניין
במקרא ובפיוט, כגון 'הנגלה נגליתי' (שמ"א ב, כז) — שהוא לקיים הדבר ולאמתו, ע"י ח. ליון,
פרקי לשון, עמ' 309. באת: באה, בלשון חכמים.
ואמנם... לימוד: כי זהו כלל גדול בחוקי הלימוד (=התורה). לנהוג... גלמוד: ע"י בר"ר לרז,
שם: 'אמר ר' אבין, בחסר ובכפן גלמוד (איוב ל, ג), אם ראתה חסרון בא לעולם וכפן בא לעולם,
גלמוד — הוי רואה את אשתך כילו הוא גלמודה. אמר ר' מונא כת' ליוסף יולד שני בנים (בר'
מא, ג), אימתי? — בטרם תבוא שנת הרעב (שם, שם); ע"י גם תנח' נח, יא; ילמדנו, גנוי שכטר,
ח"א, עמ' 39; מאן, החלק העברי, עמ' רפה.
זכות... והימין: בזכות אמונתו ובזכות טיפולו בבעלי החיים אשר היו אחר בתבה. והימין: הכין
בלשון הפייטנים, מקביל ל'הזמין', מלשון 'וימין ה' (יונה ב, א; דנ' א, ה). ע"י ר' אלעזר הקליר
בקרובה לפורים 'הבתולות בהקבץ': 'זהב ימן לאסוף נדחים מקבץ'. ואשר... הטמין: השווה בר"ר
לא, יד, עמ' 287; 'ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל. אמר ר' אבא בר כהנא, הכניס זמורות
לפילים עמובה לצבאות, זכוכית לנעמיות'. ור"ל שנת עשה חסד עם כל מין ומין והכין לכל אחד
מזונות לפי צרכו: ע"י גם תנח' נח, ב; תנח' בובר שם ב, יד.
חודש... נפשות: בזכות חסדיו זכה למצות פריה ורביה (שכר נפשות — נפשות), וכבר העיר
ר"ש ליברמן שאין זכר במדרשים לזה, ולפי דברי ינאי כאן הסביר את דברי המדרש בבר"ר לד,
יב, עמ' 323: 'ויברך אלהים את נח וכו' פרו ורבו, זה שיכן (=שכאן) בזכות הקרבנות' — הברכה
של כאן הוא בזכות הקרבנות שלא כברכה שלמעלה (בר' ח, יז) שהיא בזכות קיום המין (חזנות
ינאי, עמ' רלה). ע"י גם תנח' נח, ב ותנח' בובר שם, ג, ג: 'אמרו רבותינו לא מת נח עד שראה את
כל העולם כולו ביישובו'. בביטוי דומה 'שכר נפשות' — אתנן נפשות' (קרובה יג, שו' 39)
משתמש הפייטן על אברהם ושרי, שבזכות הגרים שגייירו זכו לבנים (יצחק).
טעם... והתכין: נח בחן ובדק והתעמק בטעמו של דבר, למה נאמר לו למעט במספר החיות
הטמאות בחיבה ולהרבות בטהורות. התכין: הפעיל מ'תכן' לפי יש' מ, יג.
יצא... קרבן: נח הבין דבר מתוך דבר, שריביו הבהמות הטהורות על הטמאות בא כדי להקריב
מהן קרבנות: ע"י בר"ר כו, א, עמ' 244: 'אשרי האיש (תה' א) זה נח... ובתורתו היגה — שהגה
דבר מתוך דבר. אמר: מה טעם ריבה הקב"ה בטהורים יותר מטמאים, לא שהוא רוצה להקריב
מהם, מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו'. ע"י בר"ר לד, ט, עמ' 317; תנח' ויקהל, ו, ו ותנח'
בובר — שם ח. [ל]מחדש... מחורבן: ע"י בר"ר ל, ח, עמ' 274: 'ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו
'היה' רואה עולם חדש אמר ר' שמואל בר נחמן וחמשה הן: נח, יוסף, איוב וכו'.

צא מן התבה

- ו אני הוא אשר בעדך סגרתי // וקץ שנים עשר חודש לך מסרתי
[בש]בועה עליי אסרתי // כי מבול לעולם היסרתי
- 50 [גל]ת הארץ פנים // אשר בוקקה ועזו בה פנים
[ד]רוך אגודה יסודה לפנים // אשר וכל אשר עימך ליפנים
- החיה אשר בידך היתה // כמו מידך חיתה
יכזן את הכל . . את [. . ?] // במידה אשר ונתה וחייתה
- זכרתיך בחסד עולם // [אש]ר בו אמרתי ייבנה עולם
55 חסתיך לבנות [מו]סדי עולם // כי צדיק הוא יסוד עולם
- טיפי ארובות דוק נסגרו // . . מעינות תהום נסגרו
- ו תוכן הפיוט: הגיע הזמן הקצוב, י"ב חודש, וה' זכר את נח, וייעדו לצדיק יסוד עולם — לבנות
עולם חדש אחרי המבול. ארבות השמים נסגרו ומעתה יתגלו רחמי ה' על בריותיו, ונח ובניו ישכנו
לבטח בעולם.
- 48 אני . . . סגרתי: לפי בר' ז, טו. וקץ . . . מסרתי: ה' קבע מראש שנח ישהה בתיבה י"ב חודש, ע"י
לעיל, שו' 4.
- 49 [בש]בועה עליי אסרתי: ה' אסר על עצמו בשבועה שלא יביא עוד מבול על הארץ, ע"י בר"ר לדרו,
עמ' 316: 'צא מן התיבה . . . אמר לו (הקב"ה) צא ממקומך! ולא קיבל עליו לצאת . . . עד
שנשבע לו הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם עוד, שנאמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור
מי נח עוד על הארץ וגו' (יש' נד, ט). הביטוי 'אסר על עצמו בשבועה' נמצא במדרשים, ע"י וי"ר
כג, ב, עמ' תקכח: 'אילו לא אסר הקב"ה את עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם'; ע"י מ.
זולאי, עיוני לשון, עמ' ריח; ר"ש ליברמן, יוונית ויוונית בארץ-ישראל, עמ' 91, הערה 31.
- 50 [גל]ת הארץ . . . פנים: הארץ 'אשר בוקקה' — נחרבה במבול בגלל עוונות דור המבול גילתה פניה
אחרי רדת המים. בוקקה: לפי יש' כד, א, 'הנה ה' בוקק הארץ ובולקה'.
- 51 [ד]רוך . . . לפנים: ה' אמר לנח שידרוך על הארץ המיוסדה מלפנים, לפי עמוס טו, 'ואגדתו על
הארץ, יסדה'; יחד עם כל בני ביתו הנמצאים 'לפנים' מן התיבה, ע"י Kober, עמ' 26.
- 52 החיה . . . היתה: החיות והבהמות שנפקדו בידי נח נוזנו ממנו 'כמו מידו' ממש.
- 53 וכן . . . וחייתה: וכבורא העולם 'הזן את הכל' (ברכת המזון), כך נח זן וכלכל אותן במידה. ע"י
בר"ר כט, ד, עמ' 270: 'שהיה (נח) יודע אי זו בהמה ניזונת בשתי שעות ביום ואיזו חיה ניזונת
בשלוש שעות בלילה, ע"י גם תנח' נח, ב; תנח' בובר, יד; למעלה שו' 42.
- 54 זכרתיך עולם: לפי יש' נח, ח. [אש]ר . . . עולם: לפי תה' פט, טו.
- 55 חסתיך . . . עולם: נח נשאר כדי לבנות ממנו עולם חדש. כי . . . עולם: ע"י בר"ר ל, א, עמ' 270:
'אלה תולדות נח. כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם (מש' י, כה). כעבור סופה ואין רשע —
זה דור המבול, וצדיק יסוד עולם — זה נח'.
- 56 טיפי . . . נסגרו: טיפות הגשם פסקו לרדת מארובות השמים. דוק: שמים, לפי יש' מ, כב.
מעיינות . . . נסכרו: בר' ח, ב.

יוצאי איתך פלאות יספירו // [כי] עיני כל אליך ישברו

פלה מעשי לא אעשה // דוק לא אמוטט וגיא לא אמסה
למעני למעני אז אעשה // כי רחמי על כל מעשה

מים למבול עוד לא יהיה // [ו]רדתו דברי יהיה
נוזל למחיה יהיה // נשיה להשביע יהיה

60

סחתה למדמה כמראה קשת // למלוט נפילים כמראה קשת
עבור לך ראיתי לא בוטח בקשת // אתן לך אות בצנן קשת

57 יוצאי ... יספירו: יוצאי התיבה יספרו נפלאות ה'. כי ... ישברו: תה' קמה, טו.

58 כלה ... אעשה: ה' לא יביא עוד מבול על הארץ, ולא יכלה מעשה ידיו.

59 למעני ... אעשה: יש' מחי'א. כי ... מעשה: תה' קמה, ט.

60 מים ... יהיה: ש. שפיגל פירש: 'דברי' — דבר ה' וכחו, כמו ביש' נה, י-יא: 'כי כאשר ירד הגשם

והשלג מן השמים ושמה לא ישוב ... כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם

עשה אשר חפצתי' (M.G.W.J., 1930, עמ' 97); עי' ח. ילון, מחזור יניי, לשוננו, ג (תר"ץ), עמ'

67, שפירש לפי זה: דברי — יהיה, כלומר אני גוזר 'כי מים למבול עוד לא יהיה' בירידתו, כי אם

נוזל וכו'.

61 נוזל ... יהיה: הגשם הנוזל יהיה למחיה ולהשביע את האדמה. נשיה: אדמה בלשון הפייטנים,

לפי תה' פח, יג: ארץ נשיה.

62 סחתה ... קשת: לדעת Kober הפירוש: סחתה — אמרת, למדמה — לקב"ה המתגלה ומדמה

(בניין התפעל) במראה הקשת (יח' א, כח), למלוט נפילים — להציל את הנפילים (בר' וד, ע"י

ברית מראה הקשת. אולם הוא תמה מהיכן לו לפייטן כן נח התפלל על הקשת להצלת הנפילים?

ח. ילון מפרש 'נפילים' — ירודים, עלובים, ע"פ בר"ר נח, ח: 'שדה עפרון ... דהות נפולה וקמת

(בנו"א: נפילה)' ובלקח טוב רות, עמ' 13: 'ותקם היא וכלתה — נפולה היתה וקמה לה'. וכך

פירוש החרוזים: נח התפלל בתיבה לפני הקב"ה שיראה להם את הקשת, כלומר שיפסיק את

המבול ויציל את האומללים שבתיבה (לשוננו, שם, עמ' 68). גם ש. שפיגל (מונטסשריפט, שם)

מפרש נפילים — על דור המבול ע"פ בר"ר כונג, עמ' 254: 'נפילים שהפילו את העולם ושנפלו

מן העולם וכו'.' וראיה לדבריו מבר"ר לגב, עמ' 303: 'עיר קטנה וגו' (קה' טיד), עיר קטנה —

זה העולם, ואנשים בה מעט — זה דור המבול ... ומצא בה איש מסכן וחכם (שם, שם, טו) —

זה נח, ומלט הוא את העיר בחכמות — ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו' (בר' ח, כ), ואדם לא זכר

את האיש המסכן ההוא (קה', שם), אמר הקב"ה אין לית אתון מנהרין ליה, אנא מנהר ליה, ויזכור

את נח וגו', וכן באג"ב פ"ח-עט. דברי יניי 'למלוט נפילים' רומזים לדרשה על נח שמילט את

העיר — את החיות והבהמות. גם שאר דברי הפייטן על הקשת רומזים למדרש 'אנא מנהר ליה'

'ויזכור אלהים את נח'. למדמה: לדעת ח. ילון שם אין צורך לשנות את הניקוד של הטקסט למדמה

בפיעל לפי הושע יב, א: וביד הנביאים אדמה. רש"י ור"י קרא מפרשים מלשון הראות הגלות.

נראיתי להם בכמה דמויות, ומצינו כמה פעמים במקרא ובדברי חז"ל בנין אקטיבי במקום

רפלקטיבי. וכן דעתו של מ. זולאי בח"נ כאן.

63 עבור ... קשת: 'לפי המבואר לפני כן מובנים גם שני חרוזים אלה: 'נח מחוסר אמנה היה' (בר"ר

לב), ולא היה בוטח בקשת, כלומר לא היה מאמין שתיראה קשת אחרי הגשמים ושלא יהיה עוד

פְּקַדְתִּיךָ עַד לֹא נִלְדְּתָה בְּבֵרִית // וְהַפְקַדְתִּי לָךְ זֹאת אוֹת הַבְּרִית
צִיְהִרְתִּי לָךְ עֲרֵבִית וְשִׁחְרִית // לְצֹאת וּלְשׁוֹם לָךְ שְׂאִירִית

65

קָץ שָׁם לַחֲשֹׁךְ הֵן פָּלָה // בְּקָץ אֲשֶׁר תָּתִי לְכָל תַּכְלָה
רַחֲמֵי מַעֲתָה לֹא אָכְלָה // מְלַעֲשׂוֹת עוֹד בְּעוֹלָם פָּלָה

שָׁנִים שְׁנִים תַּפְטוֹר וְתַפְנָה // שְׁבַעַה שְׁבַעַה תִּנְצוֹר וְתִמְנָה
תַּת בְּמִזְבֵּחַ אֲשֶׁר תִּבְנֶה // וְעוֹלָם תִּקְנֶה / וּבִכְבֻּטָּח[ה] תִּתְּנָה[ה]

מבול, אעפ"י שכבר נאמר לו מפי הקב"ה: כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' לא ישבתו (בר' ח, כב), והצריך הקב"ה ליתן לו את הקשת בענן לאות ברית' (ר"ח ילון, שם). פירושו צ"ע שהרי כבר לא נזכר שנה לא האמין בקשת. ד"ר יוסף יהלום פירש: לא בוטח בקשת, בעל בטחון, שהרי הקשת היא סמל לבטחון, לפי תה' מד"ד: 'כי לא בקשתי אבטח' לא בוטח בקשת הוא תואר. והבאור: מכיון שמצאתי אותך בעל בטחון, לכן אחן לך אות הקשת. ויש כאן משחק מלים לשם החרוז בין קשת ככלי מלחמה לקשת בענן (דברי הקונגרס השישי למדעי היהדות, עמ' 216). פקדתיך... בברית: Kober מפרש שנת נפקד (גולד) בברית מילה לפי תנח' בוכר נח, ו: 'חמים היה שנולד מהול' (עמ' 27). ולי נראה שכוונת הפייטן למדרש שם בראשית, לב: 'זה ספר תולדות אדם וגו' מה עשה הקב"ה לאדם? — הפיל שינה והראה לו נח וכל החממים, אברהם וכל הגרים וכו', ובבר' ר' לח, עמ' 274: 'נח היה מותקן לנס', והפייטן ר"ל שנה היה מיועד מראש לברית הקשת. והפקדתי... הברית: לפי בר' ט, יב.

64

צִיְהִרְתִּי... ושחרית: ה' האיר לנח — במרגלית שהיתה לו בתיבה — שחרית וערבית והצילו מהמבול: צִיְהִרְתִּי: מלשון: צהר תעשה לתיבה, ע' בר"ר לא, יא, עמ' 283: 'צהר תעשה לתיבה... ר' פנחס משם ר' לוי, כל י"ב חדש שהיה נח בתיבה לא צרך לאור החמה ביום ולא לאור הלכנה בלילה, אלא מרגלית היתה לו והיה אולה אותה. בשעה שהיא כהה היה יודע שהוא יום, ובשעה שהיא מבהקת [היה] יודע שהוא לילה'. ולשום שאירית: בר' מה, ו.

65

קָץ... כלה: לפי איוב כח, ג: 'קץ שם לחשך', ומכאן השימוש בגוף שלישי. בקץ... תכלה: לפי תה' קט, צו: 'לכל תכלה ראיתי קץ'; ופירוש הדברים: הזמן הקבוע מראש לחושך — למבול כבר כלה; ה' גור מראש שהמבול יכלה בזמנו, ע' למעלה שר' 48; קץ: זמן קבוע, כמובן השם במגלות הגנוזות, ע' י. ידין, מגילת מלחמת בני אור בבני חושך, ירושלים 1957, עמ' 257.

66

רַחֲמֵי... כלה: ה' לא יכלא רחמיו ולא יעשה כלה בעולם. אכלה: כמו אכלא, חילופי א-ה מצויים בפיוטי ינאי.

67

שָׁנִים... ותימנה: ה' אמר לנח 'שנים שנים' — את הטמאות שבבהמות 'תפטור ותפנה' — תשלח לחפשי, את הטהורות (שבעה שבעה) תשמור ותקריב מהן קרבן. ותפנה: תי"ו חרוקה בכתה"י והחרור מסייע. ואין כאן פועל במשמעות של פינוי מקום אלא קל יוצא ונדרף לתפטור, כלומר שניהם לשון שילוח ופיטורין הם. ומצוי שימוש זה במדרשי א"י, ע' דב"ר, מהדורות ליברמן, עמ' 62: 'שערי מקלט אינן קולטות אלא לשונגין, והתורה פונה את השונגין ואת המזדיין, ובירושלמי ברכות פ"ט ה"א: 'פנינן יתיה' (שלחנהו לחפשי), ועוד (מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' ריב).

68

תַּת... תתננה: מהבהמות הטהורות (שבעה שבעה) יקריב נח על המזבח אשר יבנה, ועולם חדש יקנה מלשון: 'יש קונה עולמו בשעה אחת' (עבודה זרה יז ע"א) ויחנה בבטחה. ש. שפיגל משלים: 'ובבטחון תחיה' או 'תקנה' לפי החרוז (מונטסשריפט. שם, עמ' 97); ע' למעלה, שר' 45.

69

70 ובכן צא מן התבה

11	צא מאסירה להתרה	צא מבליה להנחה
	צא מג	צא מדחיקה לדיצה
	צא [מה]ונה להניה	צא מזעימה לזקיפה
	צא מחשיכה לאורה	צא [משל]טלה להבטחה
75	צא מיגיעה [לרגיעה]	צא מקליאה לדררה
	צא [מל]חיצה לעליצה	צא מפנותה לתחייה
	צא מנהייה לנהורה	צא [מסגי]רה לפתיחה
	צא מעמילה לנפישוה	צא מפנימה לחוצה
	צא מצרה לרנוחה	צא מקללה לכררה
80	צא מרגיזה לרצייה	צא [מ]שמה לשלינוה
	צא מתבה לתאיכה	

ובכן ובניך ואשתך ונשי בניך

21 איתך בזכות אמיך / ברכה לארץ בתיך

11 ובכן . . . התבה: הפיוט מכיל נויי לשון של דבר והיפוכו, לפי סדר א"ב, עי' אהרון מירסקי, מחצבתן של צורות הפיוט, עמ' 76, 77.
71 מאסירה להתרה: עי' לעיל, שו' 38. מבלה להנחה: מבלה למנוחה. הנחה: מנוחה, לפי אס' ב, יח ובפירוש הראב"ע שם.

72 מדחיקה לדיצה: מהדוחק בתיבה לשמחת היציאה.
73 [מה]וה להויה: בניקוד א"י הה"א של הוה בחולם. לפי יחזקאל ז, כו: 'הוה על הוה' (=צרה) בניגוד להווייה. למלת 'הווייה' עי' תנח' נח, יב: 'ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה . . . שעשה להם הקב"ה הוייה בעולם', וכן בתנח' בוכר נח, יט. ופירוש דברי הפייטן: מהוה — מצרה, להווייה — לחיים בעולם, עי' ח. ילון לשוננו, שם, עמ' 68. מזעימה לזקיפה: זעימה לשון גרעון, כמו ואיפת רזון זעומה, וכן מידה זעומה, ולפי זה כאן זעימה — נמיכות קומה, ההפך מזקיפת קומה (הערת א. מירסקי).

74 [מטל]טלה להבטחה: מטלטול לבטחה. לפי יש' לטו: 'בהשקט ובבטחה' (א. מירסקי).

75 דרה: דרור, חופש, על משקל קטלה.

76 עליצה: שמחה.

77 מנהייה לנהורה: מנהי לאורה. נהייה: חידוש פייטנים, עי' בן-יהודה, כרך ז, ערך נהיה. נהורה: לפי הקרי בדניאל ב, כב: 'ונהורא עמיה שרא'.

78 מעמילה לנפישוה: מעמל למנוחה.

79 מקללה לברכה: כמו שכתוב: 'זה ינחמנו . . . מן האדמה אשר אררה ה' (בר' ה, כט).

80 מרגיזה לרצייה: מרוגז לפיוס ולרצון. לשליווה: שלוה.

81 תאיבה: שם עצם מ'תאב', לדעת ש. שפיגל (שם, עמ' 98) יש כאן רמז להיתר חיי הנישואין, עי' לעיל, שו' 36–37.

21 תוכן הפיוט: ה' בחר בנח, כי אותו ראה צדיק בדורו להצילו בתיבה וכל החי אשר בתוכה, וכשהגיע זמנו לצאת זכר אותו לטובה, בירך את בניו ואת כל היקום לחיים ולשלום.

- גבור הרק חני[תך] / דורך מאס בועתך
 85 הומחה והסברתי אותך / והחביאתיך ל[התיי]תך
 זכרתיך לחיותך / חנותי [ת]חנותך
 טיהרתי טומ[אתך] / ייחסתי מיטתך
 כיללתי [א]תבכתך / לך טל ילדוהך
 מכך אמלא אדמתך / נטעי נ[עמנים] ברכתך
 90 סגיא מאד תהי אחריהך / עדי עד קיימתי בריהך
 פליט . . . . . [תך] / צפיתי לעתירך
 קירבתי חיבתך / רבץ . . . . . [תך]
 שלום ומישור מציאתך / תתי אור חדש ליציאתך
 ח . . . . . אור / על דרכיו נגה אור ונמן עוז וק[דושה] . . . נאדר בקדש
 95 [כך וקרא]

- 83 איתך . . . בתיך: בזכותו של נח יצאו גם אשתו ובניו וניתנה ברכה לעולם כולו.
 84 גבור . . . בועתך: לפי תה' להג; נח התאזר בגבורה על בני דורו המואסים בו. בועתך: לפי בר"ר
 לז ידע נח על המבול והזהיר אותם מראש. והם קרעו לו ביוה סבא (זקן בזוי).
 85 הומחה . . . אותך: דור המבול נענש ונמחה מן העולם ונח בלבד נשאר (סרד-שרד = נשאר).
 86 זכרתיך לחיותך: בר' ט.טו. חנותי [ת]חנותך: ה' חנן את נח ואת המקום שחנה בו — התיבה. לדעת
 Kober: חנותי חנותך (עמ' 29). לדעת ש. שפיגל שתי המלים מלשון חן — ונח מצא חן — בר'
 ו,ח) חננתי את חנך, לפי 'השכח חנות אל' (תה' עזי) 'חנותי לבני בטני' (איוב יט,יז), ודברי
 הפייטן מקבילים ל'קירבתי חיבתך' בסוף הפיוט שלפנינו (מונטסשריפט, שם, עמ' 97).
 87 טיהרתי טומ[אתך]: התיבה טיהרה את נח, השווה בר"ר לא,ט, עמ' 281: 'קיינים תעשה את
 התיבה . . . יצחק מה הקן הזה מטהר את המצורע, אף אותך חיבתך מטהרתך'. ייחסתי
 מיטתך: נח ובניו שמרו על טהרתם וייחוסם במשך ימי שהותם בתיבה, עי' ירושלמי תענית פ"א
 ה"ו, סד ע"ד: 'אמר ר' חייא בר בא: למשפחותיהם יצאו מן התיבה, על ידי ששימרו יחסיהן זכו
 להינצל מן התבה'; מאן, החלק העברי, עמ' רפו, סי' מא; גנוי שכטר ח"א, עמ' 41.
 88 כיללתי . . . ילדותך: פארתי ועיטרתתי את אהבתך, לפי 'כללו יפיך' (יח' כז,ד) והחזרתך לטל
 ילדותך — לפי תה' קיג.
 89 ממך . . . אדמתך: לפי בר' ט.א. נטעי . . . ברכתך: נח נתברך בבנים, 'נטעי נעמנים' (יש' יז,י).
 90 סגיא . . . אחריהך: לפי איוב ח,ו: 'ואחריהך ישגה מאד'. עדי . . . בריהך: בר' ט.טו.
 91 לעתירך: לתפילתך.
 93 שלום . . . מציאתך: לפי מלאכי ב,ו, בר' ו,ח (Kober, עמ' 29).

ח / בראשית ט יח

[ויהיו בני נח]

תוכן הקרובה: בזכות צדקתם זכו נח ובניו לצאת מהתיבה ולהינצל מדינם של בני דור המבול. ה' כרת אתם ברית עולם, ונתן להם את אות הקשת שלא יהיה עוד מבול על הארץ. חם בן נח חטא ולא כיסה ערוות אביו, ועל כך נענש ונתקלל, אבל שני בני נח הנוחרים, שם ויפת, נתברכו, פרו ורבו ומילאו את הארץ. משם יצאו לומדי תורה ושומרי מצוות, מיפת — מתרגמי התורה ליוונית ומפיציה בעולם, וגם מחם נתקברו גרים רבים לאלוהי ישראל, משלושה אחים אלה נפרדו כל העמים ללשונותיהם ולארצותיהם ומהם נבנה עולם חדש.

א אות לטובה חשבתה // באחר למבול ילשבתה
גם בניתה יחידים הולשבתה // דגלים בתיבה ילשבתה

היתרתה אסורים // והוצאתה אסירים
זכרתה סגורים // חשבתה סגורי

טפם בתיבה עביר הצניעו // ישיבה עלי גיא היציעו
פי מעט היו והרבה הוצבאו // לעת למשפחותם יצאו

א תוכן הפיוט: אחרי המבול ישב ה' למשפט ושמע תפלתם של נח ובניו. בזכות צניעותם בתיבה זכו לאות הקשת וליישוב העולם מחדש.

1 אות ... חשבתה: אות הקשת נחשב לטובה לנח ולבניו, לפי בר' ט, טו. באחר ... ישיבתה: אחרי ישיבת על כיסא־דין דחם לכף זכות; ע' מדרש תהלים על הפסוק: ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם (תה' כט, י), שישב בדין עם הרשעים וישמע תפלתן של באי התיבה, שנאמר ויזכור אלהים את נח (בר' ח, א), לכך נאמר שומע תפלה, וישב ה' מלך לעולם — שנתיישוב דעתו בקרבנו של נח, וריחם על כל העולם, שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח (שם, כא) (מזמור כט, עמ' 232); ע' גם בתרגום תהלים, שם: מכילתא יתרו, מסכתא דעמלק, פ"א, עמ' 188. באחר: הבי"ת נוספה לשם אקרוסטיכון ומובנו: בשעה ש ...

2 גם ... הושבתה: ה' הושיב את היחידים, הבוודים בתיבה, בבתיים והפרה והרבה אותם לפי תה' סח, ז: 'אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות'. ע' בפירוש הרד"ק שם: 'אותם שהם יחידים איש ואשתו ולא ילדו מושיב אותם ביתה, שהוא כלל בנים ובנות (שמ"א א) ויעש להם בתיים, וכן פירוש הראב"ע שם; ובתרגום תהלים שם: 'אלהא די מזוג זוגין יחידאין לבר זוגא'; ע' בר"ר סח, ד, עמ' 771. הפסוק הובא בפיוט שלפנינו להלן, שר' 9, וגם למעלה בקרובה ז, שר' 12. דגלים: מחנות, צבא; ע' שמות רבה טו, ו: 'אין דגלים אלא צבאות, שנאמר דגל מחנה יהודה ... וצבאו ופקדיהם' (במ' ב, ג-ד); ע' אנציקלופדיה מקראית, כרך ב, ערך דגל.

3 היתרתה ... אסירים Kober: אבירי, הנכון: אסירים, לפי הפסוקים בשו' 8, 9.
4 חשבתה סגורי: מ. זולאי מגיה חבבתה סגורים, כלומר חבבת את נח ובניו ביתו השנואים על בני דורו (קריית ספר, ז (תר"ץ), עמ' 70). לדעת ח. ילון צריך לקיים את הנוסח חשבתה סגורים, סגורים-סגורים, מלשון סייג וגדר, וחרוז זה מקביל לשלפניו (=סגורים) ועולה יפה ההקבלה שבשניהם. יניי לא למד בבית־מדרשו של ר' יהודה חיוג ואין הוא נוהג לדייק בשורשים. וכן מצינו: עש=עשה, געו=הגיעו או נגעו, 'דיאתך' במקום דאיתך' (לשוננו, ג (תר"ץ), עמ' 69).

5 טפם ... הצניעו: בזכות צניעותם של נח ובניו בתיבה. ישיבה ... היציעו: שהקימו ויישבו את העולם מחדש. היציעו: נפצו על פני הארץ.

6 כי ... הוצבאו: לפי בר' ט, יט: 'ומאלה נפצה כל הארץ'. לעת ... יצאו: לאחר שיצאו בני נח מן התיבה שמהם נפצה כל הארץ. ע' לעיל קרובה ז, שר' 87.

באור

ואין

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

והוא

כֹּחַ ויהיו בני נח | היצאים מן התבה שם וחם ויפת וחם הוא אבי כנען
וְנָ עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט | לעשוקים נתן לחם לרעבים יי מתיר אסורים
וְנָ אלהים מושיב יחידים | ביתה מוציא אסירים בכשוּרות אֶךְ סוררים שכנו
צחיה
וְנָ לאמר לאסורים | צאו לאשר בחשך הגלו על דרכים ירעו ובכל שפיים
מרעיתם
וְנָ שומר יי את | כל אוהביו ואת כל הרשעים ישמיד

יְשָׁמִיד צָרִיו / יְשָׁמֹר צוּרָיו / יִמְגֹּר צוּרָיו / יִמְגֹּן נְצוּרָיו
ברוך
(מגן)

ב מחלציהם אֲדָמָה הִישְׁרִיעָה // נְטִיעָתָם בְּאֶרֶץ הַפְּרִיעָה
שְׂרִיגִים גִּפְנִים הִינִיעָה // עוֹלָתָה בְּעוֹלָתָה נִיעָה

[פֹּלְטוּ בָּ] טוֹב מְעַט לְצַדִּיק // צִמְחֵי אִישׁ צַדִּיק

- 7 כֹּחַ ... כנען: בר' ט, יח; הפסוק הוא תחילת הסדר לפי המחזור התלת-שנתי, ע' מאן, עמ' 85.
8 וְנָ ... אסורים: תה' קמז; הפסוק הובא בגלל תוכנו המקביל ליציאת בני נח, ע' שר' 3.
9 וְנָ ... צחיה: תה' סח; ע' למעלה, שר' 2.
10 וְנָ ... מרעיתם: יש' מט; הפטרת הסדר, ע' מאן, שם; הפסוק נדרש בתנח' נח, יא: 'צא מן התיבה ... כשהיה נח בתיבה היה מתפלל תמיד הוציאה ממסגר נפשי ... וכן ישעיה אמר ה' בעת רצון עניתך וגו', לאמר לאסירים צאו לאשר בחשך הגלו. לאמר לאסורים צאו — שהיו אסורים מתשמיש המטה ... ולאשר בחשך הגלו — אלו הבהמה והחיה והעוף; ע' תנח', בוכר שם, יז; ילקוט המכירי לישעיה, עמ' 176, בשם ילמדנו; אגדת בראשית פ"ז, ג.
11 וְנָ ... ישמיד: תה' קמה; הפסוק הובא כאן על שום תוכנו: השמדת דור המבול והצלת נח.
12 ישמיד צריו: שים לב לתקבולת הניגודית ולאיטרציא: ישמיד — ישמור, ימגר — ימגן, צריו — צוריו, צורריו — נצוריו. צוריו: כינוי לישראל, ע' אסתר רבה ז', 'נמשלו ישראל לצורים, שנאמר כי מראש צורים אראנר' (במ' כג, ט). 'גם האבות נקראו צורים לפי יש' נא, א-ב: 'הביטו אל צור חצבתם ... אל אברהם אביכם', ע' ילקוט בלק תשסו (מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' רכט).
14 מחלציהם ... הישריעה: מיוצאי חלציו של נח מלאה הארץ. הישריעה, הפריעה — לפי שם' א, ז 'ובני ישראל פרו וישרצו' כן ירבה וכן יפרץ' (שם, שם, יב). מחלציהם: הניקוד בכת"י: מחלציהם, (למ"ד קמוצה), מצוי בכתב-יד והוא מסימני הגייה קדומה, ע' ח, ילון, מבוא לניקוד המשנה, עמ' 43.
15 שריגים ... היניעה: לפי בר' מ', 'ובגפן שלשה שריגים ... כפורחת עלתה נצה'. עולתה ... ניצה: נראה לי שהפייטן רומז כאן לחטאו של נח, והשתכרותו ביינ, ע' בר"ר לוג, עמ' 337: 'ויחל נח איש' (האדמה רטע כרם) — נתחלל ונעשה חולין'. עולתה: עוול (אויב הוט). לשון נופל על לשון ל'עלתה נצה'; יישוב העולם מחדש ופירון האדמה גרמו גם לחטאים, לשיכרות. [פולטו ...] צדיק: לפי תה' לז, ט; מתוך דור המבול נשארו לפליטה שלושת בני נח בלבד. ע' אגדת בראשית פ"י: 'ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה, זש"ה טוב מעט לצדיק, טובים היו לנח שלשת בניו מכל אותן ההמונים שהיו בדור המבול, מהמון רשעים רבים צמחי: בני נח הצדיק, לפי יר' כגא: 'והקמתי לדוד צמח צדיק'.

[ק]... יסוד עולם הוא הצדיק // רכיו עימו הצדיק

[ש]... וכחלה הפרשתם // שפע טוב עולם הורשתם

----- 20 י

[ט].. אלה אשר נ[תיח]סו // .....

[י]..... עשו // פי על כבוד אביהם [חסו]

[כ]..... // .....

[ל]..... עת בדב..... // .....

[מ]..... מיחם // ולא נות..... 25

[נ]..... // .....

ס... דו לא..... // .....

עזרות..... // .....

פליטים מסגירי שטף // בהסכר מעינות ובהס[תם]...

צפונים עד יעבר זעם קצף // ויצאו נצולים משפך 30

[קריאת] שמותם כלולה להם // ומורא מוציאם עליהם

רוחק או..... בחם // ונאמר ונשפנה מהם

17 יסוד... הצדיק: עי' בר"ר ל,א, עמ' 270: 'וצדיק יסוד עולם' (מש' י,כה), זה נח... איש צדיק'.

רכיו... הצדיק: נח הציל בצדקתו גם את בניו, רכיו: לפי בר' לג,ג: 'כי הילדים רכים'.

18... וכחלה הפרשתם: הפייטן מכנה את בני נח פליטת האנושות בשם 'חלה' — 'ראשית עריסתכם' (במ' טו,כ), גם אדם הראשון נקרא במדרש 'גמר חלתו של עולם' (בר"ר יד,א, עמ' 126) ור' אלעזר הקליר מכנהו 'כחלה מעיסה' (בקרובה לשבועות ה' קנני, מחזור רעדלהים תקצ"ב, עמ' 92).

22 כי... אביהם [חסו]: רמז לחם שראה ערוות אביו ולא כיסהו ובגלל כך נענש, ולעומתו שם ויפת 'היו מהלכין לאחוריהן ונהגו בו כבוד כמורא האב על הבן' (בר"ר לו,ג, עמ' 340), עי' להלן, שורות 32, 33.

29 בהסכר: לפי בר' ח,ב.

30 צפונים... קצף: צפנו בתיבה עד יעבור זעם המבול. נצולים: צורת בנין נפעל בפ"נ על דרך פעלי ע"ו כמו בלשון חכמים, עי' רבינוביץ, הלכה ואגדה, עמ' מ.

31 [קריאת]... להם: אם נכונה ההשלמה, הפייטן רוצה לומר ששמות בני נח התאימו למעשיהם הנאים. או נכללו במעשיהם, וכן פירש ר' יוסף בכור שור 'יפת אלהים ליפת' — על דרך שמו ברכי: עי' להלן שו' 67. כלולה — עשויה בשלמות לפי יח' כו,ד: 'כללו יפיך', או במובן כולל דבר בתוך דבר. ומורא... עליהם: שם ויפת יראו את ה' המוציאם מהתיבה.

32 רוחק... מהם: חם שגילה ערות אביו נתקלל ונשתנה בפניו משם ויפת, רמז לדרשה בבר"ר לו,ז, עמ' 341: 'ויאמר ארור כנען... אמר ר' חייא חם וכלב שמשו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם'.

שְׁנַיִם מֵאָחָד הוֹטְבוּ // כִּי מַעֲשֵׂי[יָהֶם] הֵיטִיבוּ
תָּבֵל וְחִבְרוּתָהּ הוֹשִׁיבוּ // וּבִכְרָכָה זֶה לָזֶה הָשׁוּ

ובכן ומאלה נפצה כל הארץ 35

מֵאֵלָה אֶפְסִי אֶרֶץ גְּאֻחֻזּוֹ	16
מֵאֵלָה גְּבוּלוֹת גֵּיא [נג . . .]	
מֵאֵלָה הַמּוֹנֵי הַמּוֹנִים נִהְדָּ[ר]	
מֵאֵלָה זְ[וֹיֹת] זֹאת נִזְרָעוּ	
מֵאֵלָה טָכֶס טִירוֹת נִיט . . .	40
מֵאֵלָה פֶּנֶת כָּל נִכְלָלוֹ	
מֵאֵלָה מַחְנוֹת מוֹשְׁבוֹת נִמְלָאוּ	
מֵאֵלָה סְרִידֵי ש . . . [נס . . .]	
מֵאֵלָה פִּינוֹת פּוֹעֵל נִפְרְדּוּ	
מֵאֵלָה קִינֵי קִהְלִים נִקְרָאוּ	45
מֵאֵלָה שְׂרָשֵׁי שֵׁא . . . [נש . . .]	
מֵאֵלָה פְּתֵי כְרִיֹּת נִיכְנוּ	
מֵאֵלָה [ד . . .] דּוֹרוֹת נִדְרָכוּ	
מֵאֵלָה וִיתוּרֵי וְעֵדִים [נו . . .]	
מֵאֵלָה חֲדוּשֵׁי חֶלֶד נִחְלָפוּ	
מֵאֵלָה יִקְרוֹת יל . . . ס נִרְאוּ	
מֵאֵלָה לְהִקּוֹת לְמוֹ . . . [נ]לְקַחוּ	
מֵאֵלָה נוֹת נִחְלוֹת נִנְחָלוּ	
מֵאֵלָה עוֹבְדֵי עֵידוֹת [נע]שׁוּ	
מֵאֵלָה צִדְדֵי צִיָּה נצ . . .	
מֵאֵלָה רִבּוּת רַבִּים נִרְכְּבוּ	
מֵאֵלָה תּוֹלְדוֹת תָּבֵל נט . . . ו	

33 שנים . . . הוטבו: לפי קה' ד, ט: 'טובים השנים מן האחד', שם ופת הוטבו במעשיהם מהאחד, מחם שנתקלל.

34 ובכרכה . . . השוו: שניהם נתברכו לפי בר' ט, כו-כו.

35 ובכן . . . הארץ: בר' ט, כט; בפיוט שלפנינו מתאר הפייטן, בנויי פיוט לפי סדר א"ב, את התרבות היישוב בעולם על-ידי בני נח היוצאים מן התיבה.

36 מאלה . . . נאחוזו: לפי תה' בח; 'ואחוזתך אפסי ארץ'. מאלה . . . ניבנו: מאלה נבנו משפחות ועמים, לפי שמ' א, א: 'איש וביתו באר'.

37 דורות נדרכו: נתיישבו הדורות לפי דב' יא, כה: 'כל הארץ אשר תדרכו בה'.

38 ויתורי וועדים: המוני בני אדם נועדו למקומותיהם. ויתורי: ריבוי ויתרון (עי' מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' קצא-קצב). ועדים: קהלים, מקביל להמונים.

39 [זויות] . . . נורעו: אם נכונה ההשלמה 'זויות', מובנו כאן כמו בארמית גלילית: חלקת שדה, עי' ירושלמי תענית פ"ג ה"י, סו ע"ד: 'זוויי דהוות כרמין עבידא ויתין, זוויי דהוות זייתין עביא זרעו'. חדושי . . . נחלפו: מבני נח נתחדש ונתחלף העולם, עי' בר"ר ל, ח, עמ' 274: 'ר' לוי אמר כל מי שנאמר בו היה רואה עולם חדש'. ובתנח' נח, ה: 'נח ראה עולם ביישובו וראהו בחורבנו וחזר וראהו ביישובו'; עי' למעלה קרובה ז, שו' 45.

41 כנה: כן, בסיס. בלשון חכמים, עי' משנה כלים ז, ו: 'נותן את הכנה ביניהם' ועי' בפירוש הגאונים לסדר טהרות, מהדורת אפשטיין, עמ' 16. נכללו: נשלמו, נשתכללו וגם נגמרו, כלל — כלה, ור"ל שמבני נח נגמרו ונשלמו יסודות היישוב, עי' עיוני לשון, עמ' קצט.

43 עובדי . . . [נע]שו: מבני נח יצאו שומרי תורה מצוות הנקראות עדות.

44 מאלה . . . נפרדו: מאלה נפרדו יסודות הפועל והיקום. פינות: במובן יסוד ועיקר לפי זכ' י, ד: 'ממנו פנה ממנו יתר'. נפרדו: לפי בר' י, לב.

45 מאלה . . . נקראו: מאלה נאספו (=נקראו) קני קהלות. קהלים: קהילות, ריבוי של קהל, וכן גם בסדר אליהו רבה פ"א, מהדורת רמא"ש, עמ' 5: 'כשם שנאספים קהילין קהילין'. מאלה . . .

ובכן			
2 ז	בְּתִקְנָה	[אֲשֶׁר לְמוֹ תָּ...]	[בֶּשׂ...]
	[בְּרָצוֹן]	אֲשֶׁר] לְמוֹ רָצִיתָה	בְּקוֹשֵׁט
50	[בִּצְ...]	אֲשֶׁר לְמוֹ צָ...]	[בִּפּ...]
	בְּעִידוֹת	אֲשֶׁר לְמוֹ עֲרָקְתָה	בְּסִימָן
	בְּנוֹעָם	אֲשֶׁר לְמוֹ נָצַרְתָה	בְּמַחֲיִיה
	בְּלִיוֹי	אֲשֶׁר לְמוֹ לִיבְבַתָּה	בְּכַעַס
	בְּיֶשַׁע	אֲשֶׁר לְמוֹ יִימְנָתָה	בְּטוֹב
55	בְּחִיל	אֲשֶׁר לְמוֹ חִינָקְתָה	בְּזָכוֹת
	בְּנוֹתִיקוֹת	אֲשֶׁר לְמוֹ ווִיעַדְתָּה	בְּהַשְׁפֵּל
	בְּדָרָר	אֲשֶׁר לְמוֹ דָּנְתָה	בְּגִזְרָה
	בְּכָרִית	אֲשֶׁר לְמוֹ בִּירְרָתָה	בְּאַמִּירָה

נִירְבְּבוּ: מאלה נהיו רבבות בני אדם. נִירְבְּבוּ: נפעל מ'רַב' במובן נעשו רבבות ונמצא בפיוטי ינאי גם בבניין הפעיל: 'ירביב אפרים וי אליף מנשה' (קרובה מב, שר 45).

47 ובכן: פיוט בסימן תשר"ק על הטובות ועל החסדים שעשה ה' עם בני נח.

51 בעידות... סדרתה: הכוונה לאות הקשת שהיא עדות וסימן שלא יהיה עוד מבול.

52 בנועם: לפי תה' צ"ז. מיניתה: הכנת, קבעתה לפי דנ' א"י: 'אשר מנה את מאכלכם'.

53 בליווי... ליבבתה: חזקתם ועודדתם על-ידי ליווים. ליבבתה: חזקת ואימצת לבם ע"י עיוני לשון, עמ' רב.

54 יימנתה: הכינות מן 'ימך, ע"י לעיל קרובה ז, שר' 42. בטוב... טיעמתה: לפי תה' לד, ט: 'טעמו וראו כי טוב ה'.'

55 בחיל... חזקתה: לפי שמ"ב יג, כח: 'חזקו והיו לבני חיל'.

56 בוותיקות... וויעדתה: בנסיון וביושר שיעדת לבני נח. וותיקות: נסיון, יישוב דעת ויושר, ע"י מלון בן-יהודה, ערך ותיק, המלה שכיחה בלשון הפייטנים, ע"י פיוט 'האדרת והאמונה': 'הועד והותיקות לחי עולמים' (פרקי היכלות רבתי, פרק כח, בבתי מדרשות לוורטהיימר, ירושלים תש"י, עמ' קי); ע"י א. גרינוולד, פיוטי ינאי וספרות יורדי מרכבה, תרביץ תשכ"ז, עמ' 276, על היחס שבין הפיוט, 'האדרת והאמונה' לפיוטי ינאי). וויעדתה: יעדתה, ע"י מלון בן-יהודה, ערך ועד. בהשכל... הוריתה: לפי תה' לב, ח: 'אשכילך ואורך בדרך זו תלך'. וותיקות: על הניקוד שבכ"י ע"י 'הלום, הניקוד הא"י בקדושתות הדותה למשמרות, לשוננו לד (תש"ל), עמ' 43.

57 בדבר... דנתה: ה' דן בדינים ויצאו זכאים; 'דבר' מקביל ל'גזרה' ומוכנו כאן דין, משפט, לפי 'וכל הדבר הקטן ישפוטו הם' (שמ' יח, כו). ע"י לעיל שר' 1. בגזרה... גזרתה: שלא יצאו מן התיבה עד שישלמו י"ב חודש, ע"י לעיל קרובה ז, בסוף שר' 4.

58 בכרית... ביררתה: הכוונה לכרית הקשת. ביררתה: חזקת והקימות, ע"י עיוני לשון, עמ' קצו. באמירה... אימנתה: מקביל לחלק הראשון. אימנתה: חזקת וקיימת במובן 'אמנה', ע"י ח. ילק, מגילות מדבר יהודה, ירושלים תשכ"ז, עמ' 87.

ח⁶⁰ כִּי תִרְבֶּה לְהַשִּׁיב אֶפֶד / וְנִשְׁגָּה לְהַחֲזִיר וְעָפָד / וְכֹלָה לֹא תַעֲשֶׂ / כִּי לְמַעַן
תַּעֲשֶׂ / וְנִחְמָד עַל כָּל מַעֲשֵׂיךְ / וְנִחְמָלְתָּ עַל כָּל בִּירְיוֹתֶיךָ / וְדוֹר לְדוֹר יִשְׁבַּח /
וְדוֹר לְדוֹר יִחְנֶה / וְהָ מִזֶּה יִשְׁמְעוּ / וְהָ לְזֶה יִלְמְדוּ / כִּי לְרִיק לֹא יִבְרָאוּ /
וּבְעֶבֶר זֹאת נִבְרָאוּ / לְבָרֵךְ שְׁמֶךָ / לְהַלֵּל זִכְרֶךָ / וּלְהַאֲמִין בְּךָ /
וּלְהַקְדִּישְׁךָ וּלְהַאֲדִירְךָ / כְּאֲדִירִי מַעֲלָה בְּאֲדִירַת קְדוּשָׁה נֶאֱדָר בְּקוֹדֶשׁ אֲדִיר
וְקוֹדֶשׁ כֹּכ

ט⁶⁵ יוֹצְאֵי מִמִּסְגָּר אֲשֶׁר הוֹצֵאתָה לְרוּחָה יִצְוֵאֵיהֶם יֵאמְרוּ
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ | יֵי צְבֹאוֹת מֶלֶא כֹל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ
קְדוֹשׁ מִבְּעָלֵי שָׁם וּמַעֲשֵׂה / קְדוֹשׁ מִבְּעָלֵי לְשׁוֹן מוֹכְרָה / קְדוֹשׁ מִבְּעָלֵי שֹׁכֵר טוֹב
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ | יֵי צְבֹאוֹת מֶלֶא כֹל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ
קְדוֹשׁ מִשֵּׁם הָעֶמִיד עוֹטָה צִיצִית בְּשֵׁם וּמַעֲשֵׂה

ח תוכן הסילוק: רחמי ה' על בריותיו וקיום הבטחתו לבני נח להשיארם בחיים, כדי שיהללו וישבחו את שמו ויקדישוהו כשם שמקדישים אותו למעלה. כי... אפך: תה' עח, לח. וכלה לא תעש: לפי יר' ד, כז.

60 כי למענך תעש: יש' מח, יא. ורחמיך... מעשיך: תה' קמה, ט.

61 דוור... ישבח: שם, שם, ד.

63 ולהקדישך ולהאדירך: השווה תפילת שחרית של שבת, 'ובמקהלות': שכן חובת כל היצורים לפניך ה' אלהינו... להודות להלל לשבח לפאר לרומם ולקדש וכו' (סידור רב עמרם גאון, וורשה תרכ"ה, עמ' 27). כאדירי מעלה: כינוי למלאכים.

64 באדרת קדושה: הפייטן חוזר כאן על המלים "אדר" ו'קדש' בווריאציות שונות; 'אדר' מובנו גדולה ורוממות וכבוד. נאדר בקדש: שם' טו, יא.

ט תוכן הפיוט: הפיוט שלפנינו הוא גוף הקדושה ותכנו שבחם ומעלותיהם של שלושת בני נח. יוצאי... לרווחה: בני נח שהוצאו לרווחה מהתיבה מהללים ומשבחים לה'. יצואיהם: יוצאיהם, עי' בח"נ.

67 קדוש... ומעשה: עי' להלן בשור' הבאה. לדעת ש. קליין כוונת הפייטן גם לבני ישראל, צאצאי שם, המקדישים שמו של הקב"ה, שבשמים נמצא גם שם אל (ישר-אל), עי' מאמרו 'לשיטת חקר הפיוטים הקדמונים לשם ידיעות היסטוריות בארץ-ישראל', ידיעות בחקירת א"י ועתיקותיה, קובץ ב, ירושלים תשכ"ה, עמ' 170. קדוש... מובחר: הכוונה ליפת וללשון היוונית שאפשר לתרגם בה את התורה; עי' בר"ר לוח, עמ' 342: 'יפת אלהים ליפת... בר' קפרא א' יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו של יפת בתוך אהלי שם', וכן בירושלמי מגלה פ"א ה"ט, עא ע"ב. ובמדה"ג. בראשית, עמ' קצא: 'יפת אלהים ליפת וגו' ממובחרו של יפת ישכן באהלי שם'; עי' להלן שור' 70. קדוש... טוב: מחם כן נח יצאו גרים שעליהם נאמר: 'ישלם ה' פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם ה' (רות ב, יב), עי' פסידור"כ נחמו, קדר, א; Kober, שם, עמ' 33; להלן, שור' 71.

69 קדוש... ומעשה: עי' בר"ר לו, עמ' 339: 'ויקח שם ויפת את השלמה, אמר ר' יוחנן שם התחיל במצוה תחלה ובא יפת ונשמע לו לפיכך זכה שם לטלית ויפת — לפימלא' — טלית שיש בה ציצית, וכן בתנא' נח, ט ובתנא' בובר שם, כא, עי' בהערות ר"ש בובר; בשם ומעשה: הברכה על מצות ציצית ומעשה עטיפת הגוף בטלית מצויצת.

70 קדוש מיפת העמיד ממליצי דת בלשון מוכתר
קדוש מחם העמיד משפילים דביק(ים) בברוכים
קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו לעומתן

ממקומו בחר בשם פי דרש אש דת
ממקומו בחר בפתת הוגי נופת צופים
75 ממקומו [קי]רב מחם גירים וחושבי שמו
וגו פעמים

ממקומו הוציא מתיבה ילדי ...
[ממקומו] בנה עולמו מגיע תמים
ממקומו הוריש ל[עד] עולם לחלקים
80 ... פעמים

70 קדוש ... מוכתר: מיפת יצאו היוונים בעלי תרגום השבעים ועקילס, ע"י בר"ר לוח, שם: 'יפת
אלהים ליפת — מיכן לתרגום', ובירושלמי מגילה שם: 'תני רשב"ג אף בספרים לא התירו
שיכתבו אלא יונית, בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להיתרגם כל צורכה אלא יונית ... רבי
ירמיה בשם ר' חייא בר בא: תרגם עקילס הגר התורה לפני ר' אליעזר ולפני ר' יהושע וקילסו
אותו ואמרו לו יפיפית מבני אדם; ע"י משנה מגלה א,ט; בבלי שם, ט ע"ב; דב"ר א.א. ממליצי
דת: מתרגמי התורה, מלשון 'והמליץ בינותם' (בר' מב, כג) ובספר יוסיפון פ"ז על תרגום השבעים:
'וימליצום מלשון הקדש ללשון יונית', ע"י מלון בן-יהודה, ערך מלך.

71 קדוש ... בברוכים: מחם יצאו גרים שנדבקו בישראל הברוכים, לדעת Kober, שם, עמ' 33, מקור
דברי הפייטן בסדר עולם רבה פרק כג (מהדורת רטנר, עמ' 104), לפי גירסת רש"י בישעיה יט,ח:
'אחר מפלתו של סנחריב, עמד חזקיהו ופטר את האוכלוסין שהביא עמו ממצרים ומכוש בקולרין
לפני ירושלים, וקבלו עליהם מלכות שמים'. מצרים וכוש — מבני חם הם ונתגייירו בימי חזקיהו.
מ. זולאי, מחקרי יניי, עמ' רסח, רואה בדברי הפייטן רמז למקרי גיור בזמנו, ע"י גם ר"ש ליברמן,
חזנות יניי, עמ' רמד. לשון הפייטן מיוסדת כאן על דברי חז"ל בנוגע לאליעזר עבד אברהם שנקרא
בבר"ר סב, עמ' 640: 'משכיל' (עבד משכיל), אליעזר היה ארור מגזע כנען ונאסר עליו להדיבק
בברוכים, ע"י בר"ר נט,ט, עמ' 637, אבל לפי בר"ר ס,ז, עמ' 647: 'א"ר יוסי ב"ר דוסא כנען הוא
אליעזר, ועל ידי ששירת את הצדיק באמנה יצא מכלל ארור לכלל ברוך', הפייטן רומז אפוא
לגרים כאליעזר שנדבקו בברוכים ויצאו מכלל 'ארור'. ע"י רבינובין הלכה ואגדה, עמ' 79, הערה
7.

73 ממקומו ... דת: שם נבחר משום שדרש 'אש דת' — דברי תורה, וכמה פעמים מסופר באגדות
חז"ל על בית מדרשם של שם ועבר; בבר"ר כוג, עמ' 246 מובא כי שם 'הוא צדיק' רשימש
בכהונה גדולה. אש דת: דב' לגב.

74 ממקומו ... צופים: מיפת יצאו גרים לומדי תורה כעקילס הגר ועוד, ע"י תרגום יונתן לבר' ט,כו:
'ישפר ה' תחומיה דיפת ויתגייירן בנוי וישרון במדרשא דשם'. נופת צופים: כינוי לדברי תורה לפי
תה"י, יא.

75 ממקומו ... שמו: ה' מקרב גרים מגזע חם, ע"י לעיל שר' 71.

78 בנה ... תמים: מבני נח 'צדיק תמים' נחחדש יישוב העולם.

79 ממקומו ... לחלקים: כמו שכתוב: 'ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחרי המבול' (בר' יל,ב).

ט / בראשית יא א

ויהי כל הארץ

א ארץ אשר נאנשה // בשני מבולים נענשה

גם עד לא נחבשה // דריה ביקשו בוששה

הולילות רע שפתימו ביטו // וכאיל שפתיים הילכיתו
זוללים אשר במכתש נחבטו // חסירי לב פי לא לפנים בטו

תוכן הקרובה: חטאם של דוד הפלגה היה חוצפתם כלפי שמים וכפירתם באלוהים. נמאסה עליהם הישיבה ב'ארץ ניתנה לבני אדם' ושאפו לעלות, לבנות מגדל גבוה כדי להגיע 'לשמש ולירח' ולהילחם בבורא. גאוותם, אחדותם, לשונם האחת, אמונתם בכוחם ועוצם דם ופחדם ממבול שני, המריצום לשאוף לשלטון גם בשמים. והם לא ידעו ולא הבינו כי כשם שחטאי הראשונים גרמו למבול, חטאיהם הם יגרמו למפלתם. ואמנם הבורא הפר עצתם ושילם להם מידה כנגד מידה. מגדלם, סמל הגאווה והחוצפה, נהרס, לשונם נחבלבלה בפיהם, ובמקום שלטון בשמים ובארץ נפלו ונחפורו בכל הארצות.

א תוכן הפיוט: דור הפלגה חטא בכפירה ובחוצפה כלפי הבורא, ומשום כך נענשו ונפלו במוקש שטמנו לעצמם.

1 ארץ... נאנשה: הארץ שהיתה כחולה אנושה מרוב חטאיה 'כי מלאה הארץ חמס' (בר' ו, יג).
בשני... נענשה: הארץ נענשה בשני מבולים, אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה, עי' בר"ר כגז, עמ' 228: 'שני פעמים כת' הקורא למי הים (עמוס ה, ח), כנגד ב' פעמים שעלה הים והציף את העולם, עי' בר"ר הו, עמ' 35: 'ירושלמי שקלים פ"ו ה"ב, נ ע"א: תנח' בובר נח, כד; מכילתא תרו, מסכתא דבחדש, פ"ו, עמ' 223.

2 גם... נחבשה: עדיין לא נחבשה הארץ ממכותיה בדור המבול, ומיד כשנתיים אחרי זה. דריה: דרי העולם, דור הפלגה. ביקשו בוששה: חטאו במגדל ומרדו בה'. בוששה: כינו לעבודה זרה, על דרך הכתוב: 'המה באו בעל פעור וינורו לבשת' (הושע ט, י). עי' בר"ר לח, ח, עמ' 358: 'ונעשה לנו שם. תנא דבי ר' ישמעאל אין שם אלא עבודה זרה', להלן: שורות 60, 63; בבלי סנהדרין קט, ע"א. עד לא: טרם, על-פי מש' ככו: 'עד לא עשה ארץ וחצות'.

3 הולילות... ביטו: בשפתיהם הביעו דברי הוללות רעים והעזו פניהם בה', עי' בר"ר לח, א, עמ' 351: 'חטאת פימו דבר שפתימו (תה' נט, יג), מחטייה שהוציאו מפיהם... דבר שפתימו — ויהי כל הארץ שפה אחת וגו'; עי' גם תנח' נח, יז; תנח' בובר שם, כג: 'שהיו חטאין בפיהן ועוד בשפתותיהן'. וכאיל... הילכיתו. לפי מש' יח, י: 'ואיל שפתיים ילכט'; הילכיתו, בהפעיל, מחידושי-הלשון של הפייטן. הולילות רע: אוצ"ל: רעה לפי קה' י, יג.

4 זוללים... נחבטו: זוללים — בוויים, לפי איכה א, יא 'כי הייתי זוללה'. אנשי דור הפלגה נחבטו במכתש ולא למדו מוסר, עי' בר"ר לח, ב, עמ' 352: 'ר' אבא בר כהנא פתח, אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי וגו' (מש' כז, כב), אמר ראב"כ כזה שכתוש שעורים במלכן, סבור שמביאן למוטב ועד הוא סליק ונחות לא תסור מעליו אולתו, כך דור המבול מדור הפלגה שנתים אחר המבול (בר' יא, י) ויהי כל הארץ שפה אחת וגו'. חסירי... בטו: אנשי דור הפלגה לא למדו מן הדורות הקודמים, עי' בר"ר לח, ד, עמ' 353: 'ר' יהודה בר' פתח, לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבנות (יש' מד, יח)... אחראי לא ילפי מקמאי אתמהא (=האחרונים לא למדו מהראשונים), דור המבול מדור אנוש, דור הפלגה מדור המבול'. בטו: הביטו, שימוש בפעלי פ"נ על דרך פעלי ע"ו.

טעות לבם נחספה // יקש אשר נפשם נחספה
פנת גובהם נחספה // לעת כי היגביהו פתחי שפה

כך ויהי כל הארץ | שפה אחת ודברים אחדים
וְנֹלָא ידעו ולא יבינו

וְנֹלָא תכתוש | את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו
וְנֹלָא תאלמנה שפתי | שקר הדברות על צדיק עתק בגאווה ובוז
וְנֹלָא שפת אמת תכון | לעד ועד ארגיעה לשון שקר
וְנֹלָא אוהב פשע | אוהב מצה מגביה פתחו מבקש שבר

שָׁבֵר מְנוּ תַחבּוּשׁ / וְכִתְרָא מְנוּ תַלְבוּשׁ
נִשְׁאַיְנוּ כְּבָרָאשׁ / וְלִמְגִינֵינוּ תִּדְרוּשׁ

[מגן]

ברוך

ב מְקַדְמוֹנִים לֹא לְמַדּוּ // נְעוּמִים אֲשֶׁר לְרָצָה עֲמָדוּ

טעות... נחספה: ייתכן שהפייטן התכוון ב'טעות' לעבודה זרה המקבילה ל'בושה', עי' למעלה שו" 2, וכן בלשון חכמים: 'מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור... אמר להם אוי לכם ולטעותכם' (ספרי במדבר, פיסקה קלא, עמ' 172). יוקש... נחספה: הכישלון נגרם על ידם כאילו נפשם נחספה אליו. יוקש: משורש יקש, מוקש.

כנת... נחספה: מגדלם הגבוה נפל ונחסף, עי' להלן שו" 41. כנה: כן, בסיס, יסוד בלשון חכמים, עי' לעיל קרובה ח, שו" 41. לעת... שפה: בעת אשר הביעו דברי חוצפה כלפי הבורא. לעת כי: לעת אשר, המלה 'כי' מובנה כאן — אשר, לפי מאמרו של ריש לקיש 'כי משמש כד' לשונות' (ראש השנה ג ע"א, ורש"י שם); עי' זולאי, עיוני לשון, עמ' קצח-קצט; היגביהו... שפה: הוציאו בפיהם דברי חוצפה: השווה דרשת חז"ל על הפסוק שהביא הפייטן להלן: 'אוהב פשע אוהב מצה מגביה פתחו מבקש שבר' (מש' יו"ט) — המגביה פתחי פיו ומוציא דברים שלא כהוגן הקב"ה משבר' (תנח' בר' ז).

כך... אחדים: בר' יא,א; תחילת הסדר לפי המחזור התלת-שנתי, עי' מאן, עמ' 91.
וְנֹלָא יבינו: יש' מדיח; הפסוק נדרש בבר"ר, עי' לעיל שו" 4.
וְנֹלָא אולתו: מש' כז,כב; הפסוק נדרש לענין איולתם של דור הפלגה. עי' לעיל שו" 4; תנח' נח, יח; תנח' בוכר שם, כד.

וְנֹלָא ובוז: תה' לא,יט; הפסוק רומז לחוצפת דור המבול.
וְנֹלָא שקר: מש' יב,יט.
וְנֹלָא שבר: מש' יז,יט; הפסוק נדרש בתנח', עי' שו" 6.

שבר... תחבוש: לפי יש' לכו, וכתר... תלבוש: בזמן הגאולה תתגלה מלכות שמים וה' ילבש מאתנו (=מנו) כתר מלכות; השווה קדושת 'כתר' — 'כתר יתנו לך המוני מעלה וקבוצי מטה, יחד כולם קדושה לך ישלש' (לפי נוסח סידור רב עמרם גאון, מהדורת גולדשמידט, תשל"ב עמ' נו). השווה וי"ר כד,ט, עמ' תקסט: 'כל יום ויום העליונים מכתירים לפני הקב"ה שלש קדושות; עי' פרקי היכלות רבתי פ"ג, בתי מדרשות וורטהיימר, כרך א, עמ' פז, פח ובפיוט ר' אלעזר הקליר על מלאכים מליצי יושר המקבלים את התפילות ויתנום בראש אלוהי צבאות, בכתר נזור בראשו להראות' (סילוק לר"ה, ארץ חוריה, מחזור רעדלהיים, ליום א' דר"ה, תר"ך, עמ' 22).

ב כחוכן פיוט א.

16 נעוים... עמדם: כינוי לדור הפלגה.

שיחותם עת נאחדו // עתק ענו ולא נפחדו

פילגתם השונותם // צימקתם משוכתם
קילצתם ישיבתם // רדפתם שלוותם

שימע סרה הישיוו // שינונם מקד היסיעו 20
תוקף גאה וגאון נשאו // תועים כי מקדם נסעו

כך ויהי בנסעם | מקדם ומצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם

17 שיחותם ... נאחדו: כמו שכתוב: 'ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים'. עתק ... נפחדו: נהגו בחוצפה ולא פחדו מה', השווה בר"ר לח, ט, עמ' 359: 'ויאמר ה' הן עם אחד וגו', ר' נחמיה אמר מי גרם להם שימרדו בי, לא על ידי שהן עם אחד ושפה אחת'.

18 פילגתם השונותם: החיבור והאחדות שביניהם (=השיותם) גרמו לפילוגם ולפירודם. השיותם: 'שוה' בלשון הפיוט והמדרש פירושו אחדות והתחברות (עי' ח. ילון, שוה בפיוטות ובמדרשות, פרקי לשון, עמ' 213); השוויה — השוואה, בכתבי לשון חכמים. ציממתם משוכתם: בגלל משוכתם נלחצו ונצטמצמו ונמדד להם עונש מידה כנגד מידה. צמם: צמצם, לחץ, וכן בקרובה קבד לבמ' כה, א: 'לא תיעבתם כתועבותם ... לא ציממתם כצואתם'. מעין זה מצינו צמצם בעברית ובארמית: 'צמצמו בדבריהם' (קה"ר ז, ח), 'לא בעי אלא מצמצמא יתי כדעבד לסבי' (איכ"ר, מהד' בובר, יא, ע' ח. ילון, מחזור יניי, לשוננו תר"ץ, עמ' 69: מילון בן-יהודה, ערך צמם, ב. לדעת ש. שפיגל צ"ל צמתתם משוכתם, המשובה הצמיתה אותם, לפי תה' קיט, קלט: 'צמתתני קנאתי', ע' מונטסשריפט 1930, עמ' 99); גם בכ"י ט"ז ת' בין השיטין, עיין ח"נ: Kober, שם, עמ' 16, 35.

19 קילצתם ... שלוותם: מקום ישיבתם קלע אותם והקיאם, ושלוותם הביאה לרדיפתם ולהפצתם על פני כל הארץ, עי' ספרי דברים, פסיקה מג, עמ' 93: 'וכן אתה מוצא באנשי המגדל שלא מרדו במקום אלא מתוך שובע, מה נאמר בהם, ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים, ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם (בר' יא), ואין ישיבה האמורה כאן אלא אכילה ושחיה, כענין שנאמר וישב העם לאכול ושתה ויקומו לצחק (שם' לב), היא גרמה להם שאמרו הבה נבנה לנו עיר וגו', מה נאמר בהם, ויפך ה' אותם משם', עי' מדה"ג בראשית, עמ' קצח: 'וישבו שם — קשה היא הישיבה שסופה טלטול'.

20 שימע ... הישיוו: בני דור הפלגה השמיעו דברי סרה על ה'; שימע סרה, לפי 'שמע שוא' (שם"א כג, א); הישיוו: הפעיל מ'שיח', הפיצו שמעות סרה, וכן גם מובנו בלשון חכמים עי' שמ"ר א, טו: 'שלא ימצאו ישראל ידיהם להשיח בנו'. שינונם ... היסיעו: בשינונם היסיעו עצמם מן הבורא, השווה בר"ר לח, עמ' 356: 'ויהי בנסעם מקדם ... אמר ר' אלעזר ב"ר שמעון, היסיעו עצמן מקדמונו של עולם, אמרו אי איפשינו לא בו ולא באלהותו. שינון: בדברי הפייטן מובנו דיבור וגם שבח, עי' להלן בקרובה עב לשמות לד, כז: 'קשב קריאת חינונו, רינונו ושינונו' (מילון בן-יהודה).

21 תוקף ... נשאו: דור הפלגה נענש על גאווותו ותוצפתו, עי' תוספתא סוטה ג, ג, עמ' 296: 'אנשי מגדל לא נתגאו אלא מתוך טובה שהשפיע להם'. גאה וגאון: לפי מש' ח, יג: 'יראה ה' שנאת רע גאה וגאון'.

22 כך ... שם: בר' יא, ב: הפסוק נדרש בבר"ר, עי' שו' 20.

וְאִם לִלְצִים הוּא | יִלִּיץ וּלְעֲנוּיִם יִתֵּן חֵן
וְכִי מִשׁוּבָה | פִּתִּים תִּהְרַגְם וּשְׁלוֹת כְּסִילִים תֵּאבְדֵם
וְיִרְאֵת יִי שְׁנֹאת רַע | גָּאָה וּגְאוֹן וּדְרֶךְ רַע וּפִי תִהְפְּכוֹת שְׁנֹאתִי
וְאֵל תִּרְבוּ תִּדְבְּרוּ | גְּבָהָה גְּבָהָה יֵצֵא עֵתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דְּעוֹת יִי וְלוֹ נִתְּכֵנו
עֲלִילוֹת
עֲלִילוֹת תִּיִקְנֶנָּה / לְכָל אֲשֶׁר הִיתְקַנְנָה
חֲיִינוּ נִקְרְאִיתָה / לְהַחְיִינוּ בְּטֵל הִקְרֵאתָה
בְּרוּךְ
[מַחִיָּה]

- ג 30 יִשְׁבְּתָהּ בְּסֶתֶר שׁוֹחֵק עַל כָּל גָּלוּי // כִּי כָל שְׁחוֹק סִיתָר לְפָנֶיךָ גָּלוּי
נָתַלְשׁ נָא מֵאֲדָמָה / מַלְכוּת דְּוָמָה // וְתַפִּיל אֵימָה / עַל כָּל אִוְמָה
יִקְרָאוּ בְּשִׁמְךָ / כָּל לֹא קָרְאוּ בְּשִׁמְךָ // יִקְרָא שְׁמֶךָ / עַל קוֹרְאֵי שְׁמֶךָ
- 23 וְ... חֵן: מִשׁ' ג, לך; הַפְסוֹק נִדְרֵשׁ בְּבִר' ר' לַח, ז, עמ' 356: 'וּיִמְצָאוּ בִקְעָה, ר' יִהְדָּה א', הַתְּכַנְסוּ
כָּל אוֹמוֹת הָעוֹלָם לִידַע אִיזוֹ בִקְעָה מִחֻזָּק לֵהָן וּבִסּוֹף מִצָּאוּ. אִמֵּר ר' נַחֲמִיָּה וּיִמְצָאוּ, אִם לִלְצִים
הוּא יִלִּיץ; בִּילְקוּט מִשְׁלִי, תִּתְקַלָּה, נוֹסֵף כֵּאן: 'אִם לִלְצִים הוּא יִלִּיץ — זֶה דוֹר הַפְּלָגָה, דְּכַתִּיב
וּיִמְצָאוּ בִקְעָה'. ע"י הַלֵּחֵן שו' 89.
- 24 וְ... תֵּאבְדֵם: מִשׁ' א, לֵב.
- 25 וְ... שְׁנֹאתִי: מִשׁ' ח, יֵג.
- 26 וְ... עֲלִילוֹת: שִׁמ"א ב, ג; הַפְּסוֹקִים הָאֲחֵרוֹנִים מְכִילִים עֲנִיִּינִים כְּגֹנוֹת הַגְּאוּוֹה וְהַחֻצָּפָה וְנִרְמָזוּ
בְּקִרְבָּה.
- 27 עֲלִילוֹת ... הִיתְקַנְנָתָה: לְפִי שִׁמ"א ב, ג; 'אֵל דְּעוֹת ה' וְלוֹ נִתְּכֵנו עֲלִילוֹת', לֵכּוּ וּרְאוּ מַפְעֻלוֹת
אֱלֹהִים נוֹרָא עֲלִילָה עַל בְּנֵי אָדָם' (תה' סו, ה). תִּיקְנָתָה: כְּמוֹ תִּיכְנָתָה. הִיתְקַנְנָתָה: בְּרֹאֵת, יִצְרָת
בְּלִשׁוֹן חֲכָמִים; בְּבִרְכַּת חֲתָנִים: 'וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בְּנִין עַד־עַד' (כְּתוּבוֹת ח, ע"א); ע"י מוֹרֶשֶׁת,
לְקִסְיָקֶן הַמַּעַל, עמ' 247.
- 28 חֲיִינוּ נִקְרְאִיתָה: לְפִי דִב' לֵב, כִּי הוּא חֲיִיךָ וְאוֹרֶךְ יִמֶּיךָ. לְהַחְיִינוּ ... הִקְרֵאתָה: כּוֹנֵנֶת הַפִּיִּיטוֹן
לְטֵל שֶׁל תַּחֲיִית הַמַּתִּים, כְּדִבְרֵי חו"ל 'שְׁאִין הַמַּתִּים חֲיִים אֵלָּא בְּטַלְלִים, שְׁנֹאֵמֵר יַחֲיוּ מִתִּיךְ וְגו' כִּי
טַל אוֹרוֹת טַלךְ' (ירו'ש' תַּעֲנִית פ"א ה"א, סג ע"ד), הִקְרֵאתָה: הַבְּטַחְתָּ.
- ג תוֹכֵן הַפִּיִּיט: ה' יֹשֵׁב בְּסֶתֶר עֲלִיּוֹן וְשׁוֹחֵק עַל מַחֲשׁבוֹתֵיהֶם הָרַעוֹת שֶׁל אֲנָשֵׁי דוֹר הַפְּלָגָה וְהַפֶּר כָּל
עֲצָתָם. הַפִּיִּיטוֹן מִתְּפַלֵּל שֶׁגַּם מַלְכוּת רֹמִי-בִּיזֻנְטִינִי תִּפּוֹל בְּמַהֲרָה, וְכָל הָעַמִּים יִקְרָאוּ בְּשֵׁם ה' וְיִיחַדּוּ
אֶת שְׁמוֹ כְּשֵׁם שְׁבִנֵי יִשְׂרָאֵל מִיִּיחָדִים אוֹתוֹ.
- 30 יִשְׁבְּתָהּ ... גָּלוּי: ה' הַיּוֹשֵׁב בְּסֶתֶר עֲלִיּוֹן (תה' צא, א), שׁוֹחֵק לְמַעֲשֵׂי דוֹר הַפְּלָגָה. הֵם הַצְּלִיחוּ תַּחֲלִילָה
בְּמַעֲשֵׂיהֶם וּלְבִסּוֹף נִתְפַּזְּרוּ, ע"י תַּנְח' בּוֹכֵר נח, כח: 'וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הִבֵּה נִלְבְּנָה לְבָנִים (בִּר'
י, א, ג) — כָּל מֶה שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין הִקְב"ה מִצְלִיחַ בִּידָם, כְּדִי לִשְׁחַק עֲלֵיהֶם בְּאַחֲרוֹנָה, שְׁנֹאֵמֵר יוֹשֵׁב
בְּשָׁמַיִם יִשְׁחַק, שְׁאִילוּלֵי לֹא בָנוּ הָיוּ אוֹמְרִים אִילוּ בָּנִינוּ אֶת הַמְּגִדָּל הָיוּ עוֹלִים לְשָׁמַיִם וּמִתְּחַלְמִים
עִמּוֹ, מֶה עָשָׂה הִקְב"ה הַצְּלִיחַ בִּידָם ... וְאַחֵר [כך] שׁוֹחֵק עֲלֵיהֶם וְהִגָּלָה אוֹתָם'. כִּי ... גָּלוּי: כִּי
שׁוֹחֵק הִסְתֵּר וּמוֹיִמוֹת הִלֵּב שֶׁל דוֹר הַפְּלָגָה גָּלוּיִים הָיוּ לְפָנָיו.
- 31 נִתּוּשׁ ... דוּמָה: כְּמוֹ אֲנָשֵׁי דוֹר הַפְּלָגָה כִּךְ גַּם תִּיתּוּשׁ מִעַל אֲדַמְתָם (לְפִי יר' יב, יד) אֶת מַלְכוּת
דוּמָה, הִיא מַלְכוּת רֹמִי-בִּיזֻנְטִינִי, לְפִי יְרוּש' תַּעֲנִית פ"א ה"א, א, סד ע"א: 'אִמֵּר ר' חֲנִינָה בְּרִיָּה
דְּרַבִּי אֲבָהוּ: בְּסִפְרוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר מִצָּאוּ כְּתוּב דוּמָה (יֵשׁ, כֹּא, יֵא), מִשָּׂא רֹמִי'. וְתַפִּיל ...
אוֹמָה: בְּכַתֵּב הַיָּד: אוֹמָה, וְרוּצָה לֹמֵר שִׁפִּיל אֶת רֹמָא, שֶׁהִיא אוֹמָה עַל כָּל הָאוֹמוֹת.
- 32 יִקְרָאוּ ... בְּשִׁמְךָ: לְעַתִּיד לְבֹא יִקְרָאוּ בְּשֵׁם ה' כָּל הָעַמִּים, ע"י תַּנְח' בּוֹכֵר, שם: 'דִּבֵּר אַחֵר הִבֵּה

יָה כְּמוֹ בְּעֶמֶק הַיַּחֲזֵק // הַפּוֹךְ עַל כָּל עַמִּים שָׁפָה בְּרוּרָה לִיחֲזֵק
 כֹּכ כִּי אִזְ אַהֲפֹךְ | אֵל עַמִּים שָׁפָה בְּרוּרָה לִקְרָא כֹלם בִּשְׁם יי לַעֲבֹדוֹ שְׁכֵם אַחַד
 35 וְנִי שִׁפְתִּי | תַּפְתַּח וּפִי יִגִּיד תַּהֲלֹתָךְ
 וְאַתָּה קְדוֹשׁ | יוֹשֵׁב תַּהֲלוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא

ד מִי שֵׁם לְאֲדָם פֶּה וְשָׁפָה // הָלוֹא אִתָּה בּוֹרָא פֶתַח פֶּה וְנִיב שָׁפָה
 וְאִיךְ עִם חֲדֵי פֶה וְלַעֲוִי שָׁפָה // פֶּתַחוּ פֶה וְהַפְטִירוּ שָׁפָה
 גְּבוּהָה גְבוּהָה עַל כִּי נַעֲנוּ // מְגֻבָּה גְבוּהָה נַעֲנוּ
 40 לְבִינִים לְאֲבָנִים לִיבְנוּ // וְלֹא יָדְעוּ וְלֹא הִיבְנוּ
 כִּי מְגֻדָּל גְּבוּהָה אֲשֶׁר בָּנוּ // שְׁלִישׁ נִשְׁקַע / וְשְׁלִישׁ נִבְקַע / וְשְׁלִישׁ קָיִים

נרדה [ונבלה את שפתם], שעירבב הקב"ה את לשונם ולא היה אחד מהם יודע לשון חברו... בעולם הזה היו האומות והבריות חולקין על הקב"ה, אבל לעולם הבא כולן שוין כתף אחד לעבדו, שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה [לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד], (צפ"ג, ט). ייקרא... שמך: לפי דב' כתי.

34 כֹּכ... אַחַד: צַפ"ש.
 35 וְ... תַּהֲלֹתָ: תה' נא: יד: הפסוק הובא בהקשר לפסוק הקודם על שפה ברורה.
 ד תוֹכֵן הַפִּיטוֹ: חוצפת דור הפלגה דברי הלעג שלהם גרמו להם שיענשו בבלבול שפתם. המגדל הגבוה נפל ושקע, דבר אלוהים יקום לעולם. יש לשים לב לצורה האמנותית של הפיוט: חיבה אחת החוזרת בכמה צירופים (פתח פה, ניב שפה, חדי פה, לעוגי שפה, ועוד), ואליטראציה (לבנים, לאבנים, ליבנו, הבינו, ועוד).

37 מִי... פֶה: שֵׁם' ד, יא. הלא... שפה: לפי יש' נז, ט.
 38 וְאִיךְ... שִׁפְתִּי: ואיך העזו אנשי דור הפלגה לפתוח פה בחוצפה וללעוג לבורא. חדי שפה: עי' בר"ר לחו, עמ' 356: 'דבררים אחדים שאמרו דבררים חדים' (דברי עזות). ולעוגי שפה: לפי יש' כח, יא. והפטירו שפה: תה' כב, ח.

39 גְבוּהָה גְבוּהָה: שֵׁם"א ב, ג. מְגֻבָּה... נַעֲנוּ: על דברם גבוהה גבוהה נענשו מידה כנגד מידה מידה הבורא הגבוהה על כל גבוהים, לפי קה' ה, ז. ויש כאן לשון נופל על לשון, 'גבוהה גבוהה' — 'מגבוהה הגבוהה', 'נענו' — 'נענו'. 'נענו' אינן מובנו כאן מתן תשובה, כי אם תחילת דיבור, כגון: 'נענו ואמר' (דב' כא, ז), 'וענית ואמרת' (שם, כו, ה). עי' זולאי, עיוני לשון עמ' רי. הרעיון שאנשי דור הפלגה נענשו על גאווה הובא במכילתא בשלח, מסכתא דשירה, פ"ב עמ' 122: 'וכן אתה מוצא באנשי מגדל שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם. שנאמר ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוך. ואחריו מה כתוב? — ויפץ ה' אותם משם' (בר' יא). נַעֲנוּ: עי' ח"ג: על הניקוד של התיבה עי' יהלום, הניקוד הא"י וכו', עמ' 40.

40 לְבִינִים... לִיבְנוּ: בר' יא, ג. וְלֹא... הִיבְנוּ: יש' מד, יח.

41 כִּי... בָנוּ: הפייטן מדגיש שבנו מגדל בלבד, עי' בר"ר לחו, עמ' 357: 'ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל, אמר ר' יוחן מגדל בנו עיר לא בנו'. שלישו... קייס: עי' בר"ר, שם: 'אמר ר' חייא בר אבא המגדל הזה שבנו שלישו שקע, ושלישו שרף, ושלישו קיים'. הפייטן כתב 'נבקע' במקום 'שרף' שבמדרש. בתנח"ך, נח, יח: 'מגדל שעשו שליש נשרף, שליש נבלע, שליש קיים'. בתנח"ך, בובר, שם, כה: 'שליש נבלע ושליש נפל ושליש עומד עד עכשיו', וכן הוא בערך בבבלי סנהדרין קט ע"א, וכבר העיר ר"ש ליברמן שדברי הפייטן על שליש שנבקע אינם מתאימים לשום מקור. ויש לציין שברוב כתבי-היד בבר"ר שם שלישו שקע ושלישו קטף ושלישו קיים, וקטף מקביל

פי דבר חי וְקָנִים / לעולם יתקנים / וְעַל כָּל מְקוֹמֵי דְבָרָךְ [קדו]ש

- ה אֲזִי לְעֵמְקִי שָׁפָה לֹא הָיָה בָּם בִּינָה // כִּי אָמַת נִלְעַג לְשׁוֹן אֵין בִּינָה
בְּלִשׁוֹן אֲשֶׁר נִבְרָא בּוֹ עוֹלָם // הָיָה שִׁיחָם וְנִיבְלוּהוּ וּמָהֶם נִעְלָם
45 גְּרוֹ פֶּן יִצִּיפֻם שְׁטָף מִבּוֹל // לְחֻשְׁבוֹן שָׁנִים אֲשֶׁר בָּא בְּיָרֵחַ בּוֹל
דוֹר אֲשֶׁר לֹא לָמְדוּ מְדוֹר מִבּוֹל // אֲשֶׁר הוֹקְמוּ גַם הֵם לְנִיבּוֹל
הֵן מִשְׁפָּטֶיךָ לֹא כָאָדָם // וְעֵינֶיךָ פְּקוּחוֹת עַל כָּל בְּנֵי אָדָם
וּבְלִשׁוֹן אֲשֶׁר עָנוּ / בּוֹ נִעְנּוּ // נָמוּ הָבָה נַעֲלָה וְנִמְתָּה הָבָה נִרְדָּה
זָמְמוּ לְבָנוֹת עִיר / וְנָדוּ מְדוֹר בְּכָל עִיר // עֲצוּ לְהִקָּים לָמוֹ שֵׁם / וּמָהֶם לֹא
הוֹקֵם שֵׁם

- לבקע בפיוט שלנו, אבל לא נתברר פירושו (חזנות ינאי, עמ' רלה).
42 כי... [קדו]ש: המגדל נפל ונהרס, אבל 'דבר אלהינו יקום לעולם' (יש' מ,ח); הפייטן משתמש כאן בבניינים הכבדים מגזרת ע"ו כמו בלשון חכמים: קיים, יתקיים, מקוים.
ה תוכן הפיוט: אנשי דור הפלגה דיברו תחילה בלשון הקודש, אולם אחרי שחטאו וניבלו את לשון הקודש נעלמה מהם, ונעשו עלגי שפה. הם רצו לשלוט בשמים ובארץ וסופם שכלו בשמים ובארץ.
43 אז... בינה: לפי יש' לג,יט; 'עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה; ה' בלל את שפתם של אנשי דור הפלגה שלא יבינו איש את רעהו. בר"ר לח,י, עמ' 359: 'הבה נרדה ונבלה את שפתם, אמר ר' אבה, משפתם אעשה נבלה, הוה חד אמר לחבריה אייטי (=הבא) לי מיא והווא מייטי ליה עפרא'. אמת: כמו אמנם, נכון.
44 בלשון... נעלם: עי' תנח' בוכר נח, כח: 'דבר אחר הבה נרדה [ונבלה שם שפתם] — שעירבב הקב"ה את לשונם ולא היה אחד מהם יודע לשון חבירו. מה היה אותו הלשון שהיו מדברים בו? — לשון הקודש היה, שבו נברא העולם; עי' גם ירוש' מגלה פ"א הי"א, עא ע"ב: 'ויהי כל הארץ שפה אחת... שהיו מדברין בלשון יחידו של עולם, בלשון הקודש; בר"ר יח,ד עמ' 164: תרגום יונתן לבר' יא,א; תנח' נח,יט; פר"א פרק כד.
45 גרו... מבול: פחדו שמא יציפום שוב מי המבול. לחשבון... בול: לפי חשבון השנים מתחילת העולם עד המבול, שבא בחדש בול (=מרחשון), עי' תנח' בוכר נח, כד: 'ויהי כל הארץ... דברים של חרופים היו מוציאים על הקב"ה... מה היו אומרים, אחר אלף שנים ויום אחד ותרנ"ו שנים מבול בא לעולם, והשמים מתמוטטין והמים העליונים יפלו עלינו, אלא באו ונעשה פרגוסין, שאם יפלו השמים יהיו מעמידין בהם; עי' סדר עולם רבה, פ"ד, עמ' 19: ר"ש ליברמן, חזנות ינאי, עמ' רלו.
46 דור... מבול: עי' לעיל, שר' 4.
47 הן... כאדם: לפי איוב לד,יא-יב. ועיניך... אדם: יר' לביט.
48 ובלשון... נענו: דרכו של הפייטן לדרוש ולפייט לפי מידת 'ממעל' מל"ב המידות — בו בלשון שחטאו בו נעשו, עי' א. מירסקי, מחצבתן של צורות פיוט, ידיעות המכון כרך ז, עמ' 63-64. נמו... נרדה: השווה תנח' בוכר נח, כח: 'הבה נבנה לנו עיר, אמר להם הקב"ה: אתם אמרתם הבה, חייכם בו בלשון ארד עליכם, שנאמר הבה נרדה [ונבלה שם שפתם]; עי' שם בהערות ר"ש בוכר, רפד; ר"ש ליברמן שם; הפייטן הקביל 'הבה נעלה' — שאינו במקרא — 'להבה נרדה' (בר' יא,1).
49 זממו... עיר: אנשי דור הפלגה רצו לבנות עיר, וסופם היה שנדדו מעיר ונפוצו על פני כל הארץ.

50 חָשׂוּ מִקֶּדֶם לְהָיוֹת כְּעַד אֶחָד // וְרוּחַ הַקָּדִים הִפְיָצָם וְלֹא בְּאֶחָד
טִירַת שָׁמַיִם לָךְ חִסְפָּנָה // וְדִירַת אֶרֶץ לְבְנֵי אָדָם יִיִסְדָּנָה
יִזְמוּ תַּת רְשׁוּתָם בְּשָׁמַיִם וּבְאֶרֶץ // וְלֹא גָעוּ לְשָׁמַיִם וְלֹא שָׁכְנוּ בְּאֶרֶץ
אל נא לעולם

ויהי כל הארץ
55 אֶחָדִים בְּשֵׁיחַ מִלְּלֵיהֶם // וְחָדִים בְּבוֹז קָלְלֵיהֶם
בְּעֻלּוֹת לָךְ שְׁאוֹן יִלְלֵיהֶם // וְנָתַם כְּפִי מֵעֲלֵיהֶם
גִּירוֹת בִּטָּח בְּרוּחַב מְקוֹם // וְאֵיךְ צָר לָהֶם הַמְּקוֹם
דִּימּוֹ לְקֶנֶן בְּרוֹם מְקוֹם // וְנָדְדוּ מִמְּצוֹא קֵן בְּכָל מְקוֹם
הַמּוֹן אֶחָד וְדִיבּוֹר אֶחָד // וְנוֹסְדוּ יַחַד פֶּה אֶחָד

עצו... שם: 'עצו' — 'יעצו להקים להם שם, לפי בר' שם, ד: 'ונעשה לנו שם', ולא נשאר זכר מהם.

50 חשו... אחד: אנשי דור הפלגה נסעו ממזרח כדי להתכנס למקום אחד, עי' בר"ר לח, ז, עמ' 356.
ורוח... באחד: רוח מזרחית פיררה אותם ולא נשארו במקום אחד; השווה מכילתא בשלח פ"ד (עמ' 103): 'ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו', וכן אתה מוצא באנשי מגדל, שלא נפרע המקום מהם אלא ברוח קדים, שנאמר ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ (בר' יא, ט), ואין הפצה אלא ברוח קדים, שנאמר ברוח קדים אפיצם' (יר' יח, יז).

51 טירת... חיסנתה: ה' בחר לו למעונו את השמים, לפי תה' קטו, טז 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם'. דירת... ייסדתה: לפי תה' קב, כו, יש' מח, יג; יש כאן הניגוד בין טירה, חיסנתה — כינויים לשמים, לבין דירה וייסדתה — כינויי הארץ.

52 יזמו... בני דור הפלגה זממו (=יזמו) להשליט שלטונם (רשות = ראשות, שלטון, כוח, עי' מ. זולאי, 'עיוני לשון, עמ' רטו) בשמים ולהוריד עליונים למטה, עי' בר"ר לח, ז, עמ' 354: 'ודברים אחדים, שאמרו בדברים על שני אחדים... על ה' אלהינו ה' אחד, לא כל ממנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים, אלא בוא ונעשה לנו מגדל וניתן עבודה זרה בראשו ותהי נראת כאילו עושה עימו מלחמה', וכן בתנח' בובר נח, כו, ובתנח' נח, יח; מדברי הפייטן יוצא שיוזמו לשלוט גם בשמים וגם בארץ. ולא... בארץ: סופם היה שלא הגיעו (געו = הגיעו, נטיית חפ"נ בקל כנטיית נע"ו) לא לשמים ולא לארץ.

1 הפייטן חוזר כאן בהרחבה על חטאי דור הפלגה ועונשם מידה כנגד מידה.
55 אחדים... מילליהם: אנשי דור הפלגה היו מאוחדים בדיבוריהם ובחוצפתם, השווה בר"ר לח, ז, עמ' 354: 'ודברים אחדים — דברים אחדים, מה שביד זה ביד זה'. וחדים... קלליהם: עי' לעיל שו' 38. מילליהם: לדעת Kober (שם, עמ' 40) מושפע כאן הפייטן מתרגום אונקלוס ל'דברים אחדים' (בר' יא, א) — 'ממלל חד'. קלליהם: קלל = קללה, שימוש בלשון זכר במקום נקבה.
56 בעלות... יילליהם: Kober (עמ' 40) מעיר לפר"א פכ"ד: 'ואם נפל אדם ומת לא היו שמים את לבם עליו, ואם נפלה לבינה אחת היו יושבין ובוכין ואומרים: אי לנו אימתי תעלה אחרת תחתיה'.

57 גירות... מקום: תחילה גרו לבטח ברוחב מקום, וצר להם מקומם והרסו לעלות.
58 דימו... מקום: הם חשבו לעלות מעלה מעלה. לפי פר"א, שם, היה המגדל גבוה שבעים מיל. בילקוט המכירי לתה' נהב הגירסא: 'ז' מילין'.

59 ונוסדו... אחד: דברי הפייטן מורכבים משני פסוקים: 'ורונוים נוסדו יחד' (תה' ב, ב), 'ויתקבצו

וְשֵׁנוּ וְשִׁינֵנוּ אֶחָד לְאֶחָד // לַעֲשׂוֹת שְׁיִנִּי לְאֵל אֶחָד

60

זֶמְנָן לָהֶם אֲשֶׁר חָפְצוּ // וְכָפִי כָסִיל מְחִיתָה פָּצוּ
חִישְׁבוּ לְהִתְיַצֵּב פֶּן יִנּוּפְצוּ // וּבְקִילוּעַ קָלַע נּוּפְצוּ

טַעֲמוּ עֲשׂוֹת לְמוֹ שֶׁם שְׁעִיָּה // וְנוֹתָשׁוּ וְנַעֲשׂוּ שְׁמָה וְשְׁאִיָּה
יַעַן כִּי לְרֹב עֲלִילָיָה // זָדוּ וּפְקוּ פְּלִילָיָה

כָּבֵד לָבָם כְּאָבָן // וּלְבִינָה הָיָה לָהֶם לְאָבָן
לְכֵן נִיפְצָם כְּאָבָן // אֵל אֲשֶׁר דָּבָרוּ מְפֹאֲצֵן אָבָן

65

מִלִּלּוֹ כֹּלָם וְהָשׂוּ אוֹמֵר // לְחֻלּוֹק עַל עוֹשֶׂה כָּל בְּאוֹמֵר

יחדו להלחם . . . פה אחד' (יה' ט,ב).

ושנו . . . לאחד: לימדו ושיננו איש לרעהו. לעשות . . . אחד: להקים עבודה זרה במגדל, ע"י לעיל שו' 52, שים לב לאליטראציה של המלים: שנו, שיננו, שיני.

60

וזמן . . . חפצו: ה' הכין והזמין להם להצליח במעשיהם, לפי בר"ר לח,ח, עמ' 357: 'ותהי להם הלבנה לאבן וגו'. ר' הונא אמר מצלחה בידון, אתי למיבני חדא הוא בני תרתי (בא לבנות אבן אחת והוא בונה שתיים), אתי למישע חדא ושיע ארבע (בא לטוח אחת וטח ארבע), ובתנח' בוכר נח, כח: 'כל מה שהיו עושין הקב"ה מצליח בידם, כדי לשחק עליהם באחרונה'. וכפי . . . פצו: לפי מש' יח,ז; השווה בר"ר לח,ח, עמ' 358: 'פן נפוץ על פני כל הארץ, אמר ר' שמעון בן חלפותא: פי כסיל מחתה לו' (מש' שם); ר"ל הם אמרו 'פן נפוץ', והקב"ה הפיצם, ע"י לעיל, שו' 48.

61

חישבו . . . ינופצו: רצו להתייצב בחוצפה ולמרוד בה' בחששם 'פן נפוץ'. ובקילוּע . . . נופצו: וסופם היה שנפוצו ונופצו לכל עבר, כקלע הנקלע למטרה רחוקה.

62

טעמו . . . שעיי: אנשי דור הפלגה רצו (=טעמו) לעשות להם שם ולפנות (—שעיה) לאיליהם. טעמו: רצו, בחרו, מלשון 'שבעה משיבי טעם' (מש' כו,טז), 'וישנו את טעמו בעיניהם ויתהלל בידם' (שם"א כא,יד). שעיי: פנייה לעבודת אלילים, ע"י בר"ר לח,ח, עמ' 358: 'ונעשה לנו שם, תנא דבי ר' ישמעאל אין שם אלא עבודה זרה'; ע"י גם בבלי סנהדרין קט ע"א: תנח' בוכר נח, כח. ש. שפיגל, Monatsschrift, שם, העיר על ספרי האזינו, פיסקה שיח: 'אלהים לא ידעום לא שערום אבותיכם — אל תקרי לא שערום אלא לא שעום, אעפ"י שמזבחים להם ומקטרים להם לא יראים מהם, וכן הוא אומר ואל קין ואל מנחתו לא שעה' (בר' ד). ונותשו . . . ושאייה: נעקרו ממקומם, והמגדל ובוניו נעשו 'שמה ושאייה' (יש' כד,יב).

63

יען . . . עלילייה: יר' לב,יט. זדו . . . פלילייה: יש' כח,ז.

64

כבד . . . כאבן: נעשו בטמטום הלב, לפי מש' כו,ג; 'כבד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משיניהם'. ולבינה . . . לאבן: בר' יא,ג.

65

לכן . . . כאבן: יש' כו,ט. אל . . . אבן: לפי יר' כג,כט: 'הלא כה דברי כאש . . . וכפטיש יפוצץ סלע'; המלה 'אבן' חוזרת בשתי השורות האחרונות כמה פעמים לשם הבעת דבר והיפוכו, סיבה ומסובב ומידה כנגד מידה (ע"י זולאי, מחקרי יניי, עמ' רלז, רמא).

66

מיללו . . . אומר: כולם דיברו והסכימו ביניהם. לחלוק . . . באומר: לחלוק על הבורא שברא הכל במאמר; ע"י תרגום ירושלמי לבר' יא,ב: 'כד אטעו לבהון מן בתר מימרא דמאן דאמר ווהו עלמא'.

67

יִתְגַּדֵּל יוֹצֵר עַל חוֹמֶר // וְחִימָר [הֵן] הָלֵם לְחוֹמֶר

סוֹד בְּחִימָיִתָם וּבְנִסְיָתָם // לְשׁוֹן [ש] בְּעִים הָיָה בְּשִׁיחָתָם
עַל עֲנוּתָם וְכָלָה בְּשִׁפְתָם // בְּעִבּוֹר כֵּן נָכְלָה שִׁפְתָם

70

פִּלְגָה נִקְרָא דוֹרָם // כִּי פָלְגוּ בְּמִיגְדֵל דִּירָם
צוּר פִּילָגָם וּפְרִץ גְּדִירָם // וּפָלְגוּ זֶה עַל זֶה בְּדִיבּוּרָם

קְרִיאַת שְׁפִתוֹתָם אֲשֶׁר תִּלְקוּ // כְּקְרִיאָתָם בְּ[ן] לָקוּ
רָגְשׁוּ וּבְצִירוֹ תִּלְקוּ // וּבְאֶ[ת] דְּחֶטָּאוּ כִּה לָקוּ

שִׁיּוּי שְׁפָה אָחַת // וְיִשְׁיבְתָם יִשְׁיבַת נָחַת
תֵּאָבּוּ רִים וַיִּשְׁאָנוּ תַּחַת // וְנִתְעַבּוּ מְרוֹם וְנוֹסְחוּ מִתַּחַת

75

68 יתגדל... חומר: אנשי דור הפלגה הצליחו בעשיית הלבנים כיצור על חומר, לפי יר' יח,ד, וחומר... לחומר: בר' יא,ג.

69 סוד... ובניסיעתם: נאספו יחד כאיש אחד ונסעו וחזו עד שמצאו את הבקעה לבנות בה את המגדל. 'סוד' במובן אסיפת אנשים, על דרך הכתוב 'סוד מרעים' (תה' סד,יג) 'סוד משחקים' (יר' טו,יז) או במובן אחדות הלשון, על-פי תה' נה,טו: 'אשר יחדו נמתיק סוד'. לשון... בשיחתם: ונענשו בכך שה' כלל את שפתם לשבעים לשון, עי' תרגום יונתן שם ח: 'שובעין מלאכיא... ובדרינון מתמן על אנפי כל ארעא לשבעין לישנין', וכן בפר"א שם: 'ר' שמעון אומר קרא הקב"ה... לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו ובלבל את לשונם לשבעים לשון', עי' מדה"ג בראשית, עמ' ר.

70 על... בשפתם: בגלל חוצפתם דבריו הנבלה שלהם. בעבור... שפתם: נענשו ונתבלבלה לשונם, ויש כאן לשון נופל על לשון: נבלה — נבלה.

71 פלגה... דורם: הם נקראו בני דור הפלגה. פלגה — הפ"א של פלגה מנוקדת בפתח והלמ"ד דגושה בניקוד א", ונראה שקראו פִּלְגָה או פִּלְגָה (מ. זולאי, בהערה), שלא כקריאת האשכנזים בימינו: הפִּלְגָה. הספרדים והתימנים קוראים ומבטאים: דור הפִּלְגָה, וכך גם בסדר עולם רבה פ"א: 'מן המבול עד הפלגה, אברהם אבינו היה בפִּלְגָה'. (עי' ש. שפיגל, שם; ח. ילון, לשוננו, שם, עמ' 69). כי... דירם: על-ידי המגדל נפרדה ונפלגה דירתם. דירם: דירתם, שימוש בשם זכר במקום נקבה.

72 צור... גדירם: הבורא פילג אותם ופיזרם ממקומם. ופלגו... בדיבורם: עי' לעיל שו' 45 ובפר"א שם: 'מה עשו לקחו איש חרבו ונלחמו אלו עם אלו להשחית, וחצי העולם שם נפלו בחרב ומשם הפיצם ה'.

73 קריאת... חלקו: בגלל שפת החלקות והחוצפה שלהם. כקריאתם... לקו: נענשו מידה כנגד מידה — ונבלה שפתם'.

74 רגשו... חלקו: אנשי דור הפלגה נאספו וחמתם בערה בהם. ובא[ת]... לקו: מרדו בה' אחד ונענשו. ייתכן שהפייטן מתכוון בדבריו 'ובערו חלקו' לדרשה בבר"ר לח,ח עמ' 357: 'הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה, ונשרפה כתיב, עתידין אלין עמה משתרפה מגו עלמא (עתידות אלו האומות להישרף (=להיבד) מן העולם'.

75 שיווי אחת: איחודם בשפה אחת.

76 תאבו... תחת: רצו לעלות לשמים ולעזוב את הארץ. ונתעבו... מת[תחת]: נענשו והורחקו מן השמים ומן הארץ. נתעבו: תעב במובן רחק (איוב לו); ונוסחו: בניין פועל מ'נסח', על דרך

ובכן ודברים אחדים

- 11 אֲחָדִים אֲחֻדִּים אִימְרָה אַחַת אֲוִילִי אֲדָמָה בִּיזוּ
בִּיזוּ בְבוֹחַן בִּישׁוּיִם בְּאֻמְרָם בְּנוֹת בִּירָה גְבוּהָה
80 גְבוּהָה גִּיבְרוּ גָרִי גִיָּא גִידוּפִי גְאֻנָּה דְּבָרוּ
דְּבָרוּ דְּהָרוּ דָּאוּ דְּרוֹף דְּרוֹס דְּרִיסַת הַשָּׁמַיִם
הַשָּׁמַיִם הֶמָּה הַשְּׁמִימוֹם הוֹחַל הֵיטָם הַפְּכָפָּד וְנוֹאֲלוּ
וְנוֹאֲלוּ וְנֶאֱלָמוּ וְנֶעְלָמוּ וְנִשְׁרָפוּ וְנִשְׁטָפוּ וְנִשְׁפָּטוּ זֹאת
זֹאת זֻלּוֹת זֻמָּמוּ זֻרְבּוּ זֻעָמוּ זֻרוּ חוּץ
85 חוּץ חֲנִיִּית חֲמֻדָּתָם חֲצָצְתָם חִילָם חִילָף טָפוּ
טָפוּ טָפְשׁוּ טָעוּ טוֹרְפוּ טוֹלְטָלוּ טֹלְטַלַת יָחַד
יָחַד יַעֲצוּ יֻמּוּ יוֹקֵשׁ יִתְיַצְבוּ יוֹסְדוּ כֵּן
כֵּן כְּוָלָהֶם כְּאַחַת כְּפָרוּ כְּנוֹת כַּח לָמוּ

הכתוב: 'ונסחתם מעל האדמה' (דב' כח, טג).

- 12 שְׁנֵי פִּיּוּסִים (ז', 21), שבהם מראה הפייטן את כל כוחו בנויי פיוט. שניהם בסימן א"ב כפול ומכופל ובאליטראציה אלפביתית, ומכילים סיכום של הקרובה.
- 78 אחדים... ביזו: בני דור הפלגה האווילים היו מאוחדים בשפה אחת (=אימרה אחת) ובכיווי בה'.
- 79 ביזו... גבוהה: בכורא הבוחן דיבוריהם (=ביטויים) באומרם לבנות מגדל גבוה. בירה: מגדל בלשון חז"ל.
- 80 גבוהה... דברו: גרי האדמה (=גיא) בחוצפתם גברו ודיברו גידופי גאוה. גיברו: על דרך 'ללשוננו נגביר', תה' יב, ה.
- 81 דברו... השמים: התרוממו והתנשאו לעלות ולדרוך-לדרוס בשמים. דהרו: מובנו גדולה ורוממות, ע' עיוני לשון, עמ' קפא. דריסת השמים: הניגוד לדריסת הרגל של בני-אדם, ע' לעיל ש' 52.
- 82 השמים... ונואלו: השמים (=הבורא) הביאו שממה על בני דור הפלגה, היטו אותם, התלו בהם והפכו, ונואלו. השמימום: הפעיל מ'שם', על דרך הכתוב 'שמו שמים' — יר' ב, יג. הוחל היטם: על דרך הכתוב 'לב הוחל הטהר' — יש' מד, כ.
- 83 ונואלו... זאת: בני דור הפלגה נואלו ונענשו (=ונשפטו) באלם ובהעלם, בשריפה ובשיטפון.
- 84 זאת... חוץ: בגלל שפלותם הזאת ומזימותיהם הרעות נזעמו ונגרפו (=וזורבו) ונתפזרו (=וזורו) לכל עבר. זולות: שפלות, על דרך הכתוב 'כרום זלות' (תה' יב, ט).
- 85 חוץ... טפו: מחוץ למקום חמדתם (=המגדל) ירית חצים (=חצצתם) על חילם בגלל (=חילף) ש'טפו' (=צעדו בגאוה, על דרך הכתוב 'הלוך וטפף תלכנה' — יש' ג, טז). חצצתם: אולי: פילגת מחנם, מן 'חצץ', חציצה בלשון חז"ל.
- 86 טפו... יחד: בגאווהם טפשו וטעו ונענשו בגלות ובפיזור. טורפו: נדדו, טולטלו, בלשון חכמים. טולטלו טלטלה: יש' כב, יז.
- 87 יחד... כן: נועצו יחד וממו מוקש לעצמם. יתציבו יווסדו: לפי תה' כ, כ, יתציבו מלכי ארץ ורחנים נוסדו יחד.
- 88 כן... למו: כולם כפרו פה אחד בהינתן למו כוח. כנות: קשה; לדעת ש. שפיגל פירושו: לגנות, כגון 'המכנה שם רע לחבר', ורוצה לומר שכולם כפרו בכורא וגינו שם שמים (Monatsschrift, שם). מ. זולאי מציע: כְּנוֹתָן, (=כאשר ניתן), ח"נ כאן.

- לְמוֹ לַעֲנֶתָהּ לְשַׁעַה לְהֵלֵךְ לְלִיצִים לְבוֹנָה מְגִדֵּל
 מְגִדֵּל מְגִיעַ מְרוֹם מְעוֹז מְנוֹסָם מְנוּ נוֹסְסוּ 90
 נוֹסְסוּ נְזוּרוֹ נְתַפְנְרוּ נָעוּ נוֹעְרוּ נֶאֱחָזוּ סָעַר
 סָעַר סוּפַת סוּעַ שִׁיחַם סִיעֵפִים סָרָה עוֹנִים
 עוֹנִים עֲשׂוֹת עָרְמָה עֲרָה עֵינֵינִי עֵינֵים עוֹרְעָרָה פְּעוֹלָתָם
 פְּעוֹלָתָם פַּחַח פְּנִיָּהם פֶּה פּוֹצְחִים פִּילָגְתָּם צוּר
 צוּר צִפְיָתָה צִפְצוּפָם צַעֲיָתָה צוֹחָתָם צִרְחָתָה קוֹל 95
 קוֹל קְרָאָתָה קְנוֹא קִיר קִירְקָרְתָה קִינָם קִילְעָתָה רֹכֶם
 רֹכֶם רָדַף רוּחַ רֹאִי רִיכָב רוּם שְׂדֵי
 שְׂדֵי שְׂמַעְתָּה שׁ... שְׂפָטָתָה שְׁטוֹת שְׂאוֹנָם תִּיעֲבָתָה
 תִּיעֲבָתָה תוֹלִי תְקוּמָ[תָּ] אֲבָתָה תְלוּיִי תְשׁוּבָה
- למו... מגדל: ה' לעג לבוני המגדל והתלוצץ בלצים, לבונה: לבוני.
 מגדל... נוססו: בוני המגדל המגיע למרום הונסו והוברחו ממגדלם, מעוזם ומנוסם. נוססו:
 הוברחו, הונסו, ע"י עיוני לשון, עמ' רט.
 נוססו... סער: הונסו והוברלו, נתפורו, טולטלו וסער אחזם. נערו: בניין פועל משרוש 'נער',
 כמו 'וינער' (שמ' יד, כז), ובמדרש: 'שנער' — שמנוערת ממצוות (בר"ר ז, ד, עמ' 346). נאחזו
 סער: על דרך הכתוב 'אחזו סער' (איוב יח, כ).
 סער... עונים: הבורא סער (=הסעיר) בסופה וסוע (=סעה, תה' נה, ט) את שיחם (=דיבוריהם)
 ואת מחשבותיהם הרעות. סיעפים: מחשבות רעות, ע"י רד"ק לתה' קיט, קיג.
 עונים... פעולתם: תחילת דיבורם ומעשיהם עשיית ערמה ועזרה למעשי-עיוועים, ולכן
 נתעוררה פעולתם. עונים: מובנו תחילת דיבור (זולאי, עיוני לשון, עמ' ר). עניין: בלשון הפייטן
 מובנו שיחה, דיבור, וייתכן שכאן מובנו עינוי, ע"י בפירוש הראב"ע לקה' א"ג, ובמאמרו של
 שפיגל, שם, עמ' 101; מ. זולאי מעיר בהערה: אולי צ"ל במקום 'עזרה ענייני' — עֲנָה עֲנִי,
 וצ"ע. ואולי נרמז כאן הכתוב: עזרת (=עזרה) פעלי (=פעולתם) און (=עניין עוועים). (יש' לא, ב).
 פעולתם... צור: העונש שקיבלו השחיר את פניהם, ועל דברי גאווהם (=פה פוצחים) פילגם
 הבורא (=צור). פעולתם: עונשם, לפי יש' סה, ז (שפיגל, שם). פחח: קשה; יש מפרשים מלשון
 פִּיחַ או פחם במובן השחיר, או מלשון 'פחי נפש', 'מפח נפש' (שפיגל, שם); ח. ילון פרש מלשון
 'פתח' — ערום ויחף, והוא פועל יוצא ופירושו: פעולתם — מעשיהם הרעים — גילו את פניהם,
 הביאו להם בושה (פרקי לשון, עמ' 81).
 צור... קול: ה' התבונן ושמע צפצופם וצעקתם וצעק עליהם בקולו. צעיתה: אולי: הזחם
 ממקומם, על דרך הכתוב 'ושלחתי לו צעים וצעוהו' (יר' מח, יב), (רד"ק). ואולי מלשון בלמת,
 חסמת, לפי 'מהר צעה להפתח' (יש' נא, ד).
 קול... רובם: ה' קרא עליהם בקול קנאה, הרס את קינם וקלע ברובם.
 רובם... שדי: את רובם רדף רוח מלאכי מרום (=רואי רכב) מרום שדי, ואולי: רואי, (כך בכ"י)
 כינוי לה' 'אל ראי', בר' טז, יג (מ. זולאי).
 שדי... תיעבתה: ה' שמע את צווחתם, שפטם על שטותם ותיעב את שאונם.
 תיעבתה... תשובה: ה' תיעב את השואפים לקום ולהתגאות, ותאב למחכים לתשובה, לפי הושע
 יא, ז: 'ועמי תלואים למשובתי'.

100	ובכן	אימרתך	אין לאחר	ב[ריתך]	אין לבלות
21		גזירתך	אין לגרוע	דברתך	אין לדחות
		הדרתך	אין להרהר	ויתורך	אין לאומר
		זכרוןך]	אין לזיין	חנייתך	אין לחקור
105		טירתך	אין לטפוף	יע . . .	[אין לידע]
		כוחך	אין לכ[לות]	לינתך	אין ללחוז
		מפ[ך]	[אין ל]מרוד	ניצח[ך]	אין לנסות
		ספונך	אין לסקור	ע[ליתך]	אין לעלות
		פלאתך	אין לפלוג	צונך	אין לעור
110		ק[דש]תך	אין לקרב	רוחך	אין לרפב
		שלטונך	אין לשער	[תיל]ולך	אין לתלות

ח משמים לשמי השמים / משמי שמים לערפל / מערפל לזבולה / מזבולה

- 100 בריתך אין לבלות: אין לבלות ולשנות את בריתך, 'ברית' לשון שבועה וקיום דבר בהקבלה לגזירתך, ובדברי חז"ל: 'כשבאתי והרציתי דברים לפני ר' אלעזר בן עזריה אמר לי הברית אילו דברים שנאמרו בחורב' (תוס' חלה א,ו, עמ' 277).
- 102 הדרתך אין להרהר: כמו על הדרתך, על כבודך וגדולתך אין להרהר. ויתורך אין לאומר: על-פי דברי חז"ל: 'אמר ר' חנינה, כל מי שאומר הקב"ה וותרן הוא יתוותרון מעו' (בר"ר סז,ד, עמ' 757).
- 104 חנייתך אין לחקור: אין בכוח אדם להגיע בשכלו עד חקר מקום חנייתך, על דרך הכתוב 'החקר אלוה' ומצא', איוב יא,ז (וזלתי בהקדמה לפיוטי יניי, עמ' XVIII).
- 105 טירתך אין לטפוף: אין לעלות לטירה (=לשמים) ברגל גאווה, לפי יש' ג,טו: 'הלך וטפף תלכנה', עי' לעיל שו' 51.
- 106 לכ[לות]: השלמתי לפי קרובה קלו, שו' 9. לינתך: כינוי לשמים, לפי תה' צא,א: 'בצל שדי יחלונך'; עי' במ"ר ב,ג. אין ללחוז: אין לצמצם את גבוליו.
- 107 ממ[ך]: השלמתי לפי קרובה קלו, שו' 8. ניצח[ך] אין לנסות: לפי דב' ו,טז: 'לא תנסו את ה' אלהיכם'. נצח: כינוי לה', לפי 'נצח ישראל לא ישקר' (שמ"א טו,כט).
- 108 ספונך אין לסקור: את צפונותיך וסתרך אין לחקור. ע . . . אין לעלות: אולי צריך להשלים: עליותיך, כינוי לשמים, לפי תה' קד,ג,ג.
- 109 פלאך אין לפלוג: אין לחלוק על פלאיך. לפלוג: במובן לחלוק, דור הפלגה, עי' לעיל שורות 72, 71, ואולי מלשון להבקיץ, לחדור לפלאיך. צורתך אין לצור: אי אפשר לצייר את צורתך, עי' קרובה פד², שו' 32: 'ממקומו אין צור כמוהו ואין צייר כערכו'.
- 110 ק[דש]תך: השלמתי לפי במ' א,נא: 'והזר הקרב יומת'. רוחך אין לרכב: לפי תה' יח,יא: 'וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח', ור"ל: אין להגיע למרכבות כבודך.
- 111 [תיל]ולך אין לתלות: אין לעלות לגובה מרומיך, עי' קרובה מג, שו' 108: 'וישב בתא[וה] בתילול'. לתלות: אולי צריך להיות: לתלות, לעלות לרום, כמו: מחולה, (קדושחא, שמער, שו' 105) (וזלתי, מבוא לפיוטי יניי, תיקונים והשמטות, עמ' XXI).
- ח תוכן הפיוט: הימנון בסגנון ספרות ההיכלות. תיאור ה'קדושה' העולה ומגיעה לשבעת הרקיעים עד כסא הכבוד. הפייטן עובר לתיאור רוממות ה' ושפלות האדם. שאין ביכולתו להשיג את מהות

לְמַעֲוָה / מְמַעֲוָה לְשָׁחִיקִים / מְשַׁחֲקִים לְעַרְבוֹת / מְעַרְבוֹת לְרוֹם כְּסָא / וּמְרוֹם
כְּסָא לְמַרְכָּבָה
מִי יְדֻמָּה-לֶךְ / מִי יְשׁוּוּהוּ-לֶךְ / מִי רָאָה / מִי הִגִּיעַ / מִי יִתְלָה רֹאשׁ
מִי יָרִים עֵינָי / מִי יִקְשֶׁה / מִי יַעֲזִי / מִי יִזִּיד / מִי יִחְשָׁב בָּלֵב / מִי יִגְאָה
מִי יִגַּס / מִי יַעֲרוֹף
וַיִּכְוֶנֶה עַל כְּרוֹב / וַיִּדְאָתָה עַל רוּחַ / וַאֲוֹרְחָה בְּסוּפָה / וַדְרָכָה בְּסַעְרָה
וַשְּׁבִילָה בְּמִים / וַשְּׁלִיחוֹתָהּ בְּאֵשׁ / אֶלֶף אֲלָפִים וַרִיבֵי רִבְבוֹת / נַעֲשִׂים

- 112 הבורא הנעלה והמכוסה. שמסביבו רבבות מלאכי מרום העושים כל שליחות מתוך אימה ויראה. משמים לשמי השמים וכו': שבעת הרקיעים הובאו בפיוטי יניי בכמה מקומות ובסדר שונה, עי' בקרובה לב' טו,א פיוט ח. מקור הדברים במדרשים שונים. בוי"ר כט,יא, עמ' חרפ: 'לעולם שביעי חביב. למעלה שביעית חביבה. וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון, מכון, ערבות'. בחילופי הנוסחאות שבמהדורת מרגליות הובא במקום 'וילון' — שמים ושמי שמים, כמו לפנינו, וכן הנוסח בפסיקתא דרב כהנא. ראש השנה, עמ' 343: 'שמים ושמי השמים ורקיע ושחקים וזבול ומעון וערבות'; עי' גם בבלי חגיגה, יב ע"ב; אבות דר"נ, נו"א פל"ז; אביגדור אפטוביצר, דרשה בשבח התורה, סיני כרך ז, עמ' קצט; במקורות הנ"ל לא נזכר 'ערפל', אבל בדב"ר ב,לב, הובא גם ערפל: 'ר' אלעזר אמר: שבעה רקיעים הם: שמים ושמי שמים, רקיע, שחקים, מעון, זבול ערפל, אלא שכאן חסרים: מכון וערבות. הפייטן הוסיף רום כסא ומרכבה, ורוצה לומר שכל הרקיעים עד כיסא הכבוד אומרים שירה לפניו ומקדשים שמו, ובכולם אין מי שישגי את כבוד הבורא, כדברי הפייטן להלן: 'מי ידמה לך' וכו'; עי' מדרש כונן ב' בית המדרש' לא. ילינק, ח"ב, עמ' 34.
- 115 מי ידמה לך: כך גם בתפילת 'נשמת': 'מי ידמה לך ומי ישוה לך... ומי יערוך לך'. מי יתלה ראש: 'חילוי ראש' בלשון חכמים מובנו זקיפת ראש, גאוה, עי' פסיקתא דר"כ, פיסקא ב, עמ' 25: 'בנדבה שהביאו ישראל למלאכת המשכן ולאהל מועד ניתן להם חלוי ראש', וכן בפסי"ר רמא"ש, דף לו, ב.
- 116 מי יזיד... יערוך: עי' חגיגה יג ע"א: 'עד כאן (שבעת הרקיעים) יש לך רשות לדבר, מכאן ואילך אין לך רשות לדבר, שכן כתוב בספר בן סירא: במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור, במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות'. יגס: במובן גסות רוח.
- 118 ורכובך על כרוב: על דרך הכתוב 'וירכב על כרוב ויעף' (תה' יח,יא). ודיאתך על רוח: לפי (שם: 'וידא על כנפי רוח', עי' פ"ד, דיאח: כמו דאיה, ורגיל בלשון הפייטן להטות שמות ממשקל נחי ל"ה במשקל נחי ע"ו. ואורחך... בסערה וכו': לפי נחום א,ג: 'ה' בסופה ובשערה, דרכו'. ושבילך במים: לפי תה' עז,כ: 'ושבילך במים רבים'. ושליחותך באש: לפי שם קד,ד: 'עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט'. אלף אלפים וריבי רבבות: מספר המלאכים רב מספור, לפי דניאל ז,י: 'אלף אלפים ישמשונה ורבו רבון קדמוהי יקומון'. נעשים... רוחות: השווה ברי"ר כא,ט, עמ' 203: 'ואת להט החרב, על שם משרתיו אש לוהט, המתהפכת — שמתהפכים פעמים אנשים פעמים נשים פעמים רוחות פעמים מלאכים'. ובשמ"ר כה,ב: 'דבר אחר אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו במלאכיו... ופעמים עושה אותן בדמות נשים, שנאמר (זכ' ה) והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם; ופעמים בדמות אנשים, שנאמר (בר' יח) והנה שלשה אנשים; ופעמים עושה אותן רוחות, שנאמר (תה' קד) עושה מלאכיו רוחות; ופעמים אש, שנאמר (שם) משרתיו אש לוהט'; עי' ילקוט שופטים סט, בשם ילמדנו; פ"ד, תנח' בובר וישלח, כב, ועוד.

אָנְשִׁים / נְעָשִׁים נָשִׁים / נְעָשִׁים רוּחוֹת / נְעָשִׁים זִיקִים / נְעָשִׁים כָּל דְּמוֹת /
וְעוֹשִׁים כָּל שְׁלִיחוֹת / בְּאִמָּה בְּיָרָאָה בְּפִתּוֹד בְּרִצָּה בְּזִיעַ יִפְתָּחוּ פֶּה
לְהַזְכִּיר שֵׁם קוֹדֶשֶׁךְ [כֹּכ ו] קרא

120

[בְּכָל] שָׁפָה וּפֶה וְלִשׁוֹן בִּבְרִירוֹת וּב[בְּהִירוֹת ו] בִּנְקִיּוֹת יַעֲנֶנּוּ וְיֹאמְרוּ [דוֹש]
ק[דוֹש] ק[דוֹש]

ט

ק[דוֹש] מְבֹרָכִי לְשׁוֹן / ק[דוֹש] מְנַקֵּי פֶה / ק[דוֹש] מְבֹרָכִי שְׁ[פֶת אִמָּת הַנְּכוּנָה
[קדוש קדוש קדוש / יי צבאות מלא כל הארץ כבודו]

125

[קדוש חֶשֶׁק בְּלִשׁוֹן] לִימּוּדֵי דָת
ק[דוֹש] חֶשֶׁק בְּ[פֶה] . . . . .
[קדוש חֶשֶׁק בְּשִׁפָּת] . . . . . וְקִדּוּשָׁה וְגו' לְעו
[מִמְקוֹמוֹ . . . [כְּדוֹר שְׁפָה אִתּוֹ]
[מִמְקוֹמוֹ בּו] חֵן שְׁלִישִׁי כְּדוֹר ל[שׁוֹן]
[מִמְקוֹמוֹ . . .] כְּדוֹר חֲדָי פֶּה [פַּעֲמִים]

130

קדושתה לך לך

י / בראשית יב א

תוכן הקרובה: נסיונו הראשון של אברהם: 'לך לך מארצך', מפויט בקרובה שלפנינו. מצד אחד
תיאור גדולתו של אברהם לפי המקרא ומדרשי חז"ל, ומצד שני סמליות הניסיון 'לך לך' לדורות.
אברהם דומה לעמד אור בתוך החושך — יחיד בין עובדי האלילים. בני ארצו שנאו אותו
והשליכוהו לכבשן האש, ואילו אברהם עמד בנסיגות ונבחר מאת ההשגחה להיות מורה דרך
לעמים רבים. לשם כך נצטווה לעזוב את בית אביו ואת ארץ מולדתו, ללכת ארצה כנען ושם
להיות לאור גוים. ה' כורת ברית אתו ומבטיחו, 'ונברכו בכך כל משפחות האדמה'. ברכה זו נצחית
היא ולא תיפסק מבני בניו לעולם. כמוהו עליהם להיות אור לגוים בארץ היעודה לאברהם.

נעשים זיקים: לדעת ר"ש ליברמן 'זיקים' כאן מקביל לרוחות, ומובנו: שדים, זיק כמו מזיק, וכך
גם בקרובה ע' ש' 31 (חזנות ינאי, עמ' רמ).

ועושים כל שליחות: ע' בר"ר נ,א עמ' 515: 'ויבאו שני המלאכים סדמה בערב וגו', והחיות רצוא
ושוב כמראה הבזק (יח' א,יד). אמר ר' אייבו רצות אין כת' אלא רצוא, רוצות לעשות
שליחותן . . . ר' חייא בר אבא אמר כרוחא לזיקא, ובמנחת יהודה מפרש מלשון 'ובזיקות
בערתם' (יש' ניא) — כרוח שמוליך שביב האש, באימה . . . יפתחו: בפר"א שם: 'והחיות
עומדות אצל כסא כבודו . . . ביראה ובאימה ברתת ובזיע'.

ט תוכן הפיוט: המלאכים וישראל המשלשים בשלוש קדושות לקדוש, טהורים וקדושים בקדושת
הפה והדיבור, בניגוד לדור הפלגה חדי הפה ונלעגי הלשון.

מבורי . . . הנכונה: ע' לעיל ש' 32, 34.

124

לימודי דת: ע' יש' ג,ד.

126

א אֹהֶב מִבֵּין שְׁנוּאִים קְנִיתָהּ // בְּרֹאִים אוֹתוֹ הַקְנִיתָהּ
גִּיה בֵּין חֲשׂוֹפִים סָקַרְתָּהּ // דָּרְכִי לְבֹ חָקַרְתָּהּ

הֵן כָּבֶת יִחִידָה הִנְחִיתוֹ // וּכְאֲחוֹת קִטְנָה אֵיחִיתוֹ
עַד בֵּין עֲכוּרִים בְּרֹאִיתוֹ // חִינוּךְ נְעֻרוֹת פָּתִיתוֹ

טע . . . בלא . . . // יִפְתִּיתוֹ בְּכֶלֶת חִילָךְ 5
פִּי אֵיחָךְ . . . לך // לָכֵן בְּהִבְטָחָה נִמְטָה לֹ לְךָ-לָךְ

כ כִּי וַיֹּאמֶר יי אל אברהם לך לך מארצך | וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר
אראך

וַנְּשַׁמְעֵי בַת וְרָאִי | וְהָטִי אֶזְנוֹךְ וּשְׁכַחֲתָ עִמָּךְ וּבֵית אֲבִיךָ
וַנְּוִיתָאוּ הַמֶּלֶךְ יִפְיָךְ | כִּי הוּא אֲדִינִיךָ וְהַשְׁתַּחֲוִי לוֹ

א תוכן הפיוט: ה' בחר באברהם בגלל מעשיו הטובים וטוהר לבו, הנחהו לארץ-ישראל ומינהו
להפיץ אמונתו בעולם.

1 אֹהֶב . . . קְנִיתָהּ: ה' קנה את לב אברהם לאהבו מבין עובדי הכוכבים השנואים. אֹהֶב: כינוי
לאברהם לפי יש' מא.ח. בְּרֹאִים . . . הַקְנִיתָהּ: ה' הקנה לאברהם את הגרים שנתקברו על ידו תחת
כנפי השכינה, עיין בר"ר לט,ד, עמ' 378: 'ואת הנפש אשר עשו בחרן . . . אילו הגרים, ויאמר
שגירו, למה שעשו? — אלא ללמדך שכל מי שמקרב את הגוי כילו בראר.

2 גִּיה . . . סָקַרְתָּהּ: ה' סקר (=ראה) את אברהם כאור בתוך החושך בין בני מולדתו. גִּיה: אור ונוגה
בלשון הפייטנים, עי' מלון בן-יהודה, כרך ב, ערך גִּיה; עי' בר"ר ב,ג, עמ' 16: 'אמר הקב"ה עד
מתי יתנהג העולם באפילה, יבוא האור, ויאמר אלהים יהי אור — זה אברהם, הדא הוא דכתיב מי
העיר ממזרח צדק' (יש' כא,ב).

3 הֵן . . . הִנְחִיתוֹ: אברהם אבינו נקרא 'בת', עי' תנח' בוכר לך, ג. 'זש"ה שמעי בת וראי והטי אֶזְנוֹךְ
ושכחי עִמָּךְ ובית אביך (תה' מה,יא), שמעי בת וראי זה אברהם, ושכחי עִמָּךְ ובית אביך — זו
עבדיה זרה'. וכן בתנח' לך, ג. ה' הנחה את אברהם לארץ-ישראל ואיחה (=חיבר) אליו את כל
העולם. וכאחות . . . איחיתו: אברהם נקרא גם 'אחות' עי' בר"ר לט,ג, עמ' 367: 'ר' ברכיה פתח:
אחות לנו קטנה (שה"ש ת,ח), זה אברהם שאיחה לנו את כל העולם; עי' גם תנח' לך, ב, שהש"ר
ח.ח. איחיתו: חיברת קרבת אותו.

4 יך . . . כְּרֹאִיתוֹ: ה' בחר את אברהם כְּרֹאִיתוֹ אותו ה'יך' בין ה'עכורים'. חִינוּךְ . . . פָּתִיתוֹ: השווה
מדרש הגדול (בר', עמ' רטז): 'משל למה הדבר דומה לבת שמפתח אותה להשיאה לאיש, אמרו
לה: בתינו! תני את דעתך לשמש את אישך ואל תתני דעתך לבית אביך וכו'. כך פיתה הקב"ה את
אברהם אבינו לעזוב את ארצו ומולדתו וללכת אחר עבדו, שנאמר לך לך מארצך' (ש. ליברמן
'חזונות ניני', עמ' רלו). חִינוּךְ נְעֻרוֹת: דיבור על לב הנערה.

5 יִפְתִּיתוֹ . . . חִילָךְ: עי' להלן, ש' 9.
7 כִּי . . . אֲרָאךְ: (בר' יב,א) תחילת הסדר, עי' מאן, עמ' 96.

9-8 וַנְּשַׁמְעֵי בַת וְרָאִי: השווה בר"ר לט,א, עמ' 365: 'ויאמר ה' אל אברהם לך לך וגו'. ר'
יצחק פתח שמעי בת וראי הטי אֶזְנוֹךְ ושכחי עִמָּךְ ובית אביך, אמר ר' יצחק: לאחד שהיה עובר
ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שבירה היתה בלא מנהיג, הציץ בעל הבירה
אמר לו, אני הוא בעל הבירה. כך לפי שהיה אברהם אבינו אומר: תאמר שהעולם בלא מנהיג?

10 וַנִּשְׁכַּנִּי אַחֲרֵיךָ | נְרוּצָה הַבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרְיוֹ נְגִילָה וְנִשְׁמַחָה בְּךָ נֹזְכִירָה וְדִידְךָ
מִיָּין מִיִּשְׂרָיִם אַהֲבֹךָ

[וַנִּשְׁכַּנִּי] . . . . .

[וַנִּשְׁכַּנִּי] בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ | וְהוּא יִישֵׁר אֹרְחוֹתֶיךָ

אֹרְחוֹתֵינוּ תְּכַוֵּינֵן / וְלִפְנֵינוּ תְּבַוֵּינֵן / . . . [תְּגַוֵּינֵן]

בְּרוּךְ (מִגֶּן)

15 בִּמְאֹשֶׁר יִדְעָתָה גִּדּוֹל עֹשֶׁשֶׁךָ // נֶצַח לְגֹי גִּדּוֹל אֶעֱשֶׂשֶׁךָ

סַחְתָּתָה . . . . . // עַל כֵּן רָץ לְצַל מַחְסָדְךָ

פְּסִיעוֹתֶיךָ אֲדִירֶיךָ בְּיוֹשֶׁר // צִעְדֶיךָ אֶסְפּוֹר . . . .

[קִנְיֶינְךָ אֶ] כְּרֹךְ בְּעֹשֶׁשֶׁר // רִיצָתְךָ אֶעֱיֵף בְּנֹשֶׁר

שְׁמֹךְ הָיָה וְיִהְיֶה // שְׁלֵשִׁים . . . . ה . . . .

20 תְּבֹרֶךְ וּמִיִּבְרָכְתִּי תִתְּנֶיהָ // תִּלְקֶךָ בְּרָכָה בְּרוּכָה תִּתְּנֶיהָ

הַצִּיץ הַקֶּבֶה אָמַר לוֹ: אֲנִי הוּא הַמְּנַהִיג, אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ. וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ יָפִיךְ — לִיפּוֹתָךְ בַּעֲלֹם, כִּי הוּא אֲדִינִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ (שֵׁם) וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָהָם לֵךְ לְךָ וּגְרִי.

10 וְ. . . אַהֲבֹךָ: שֵׁה"ש א.ד.; הַפֶּסֶק נִדְרַשׁ שֵׁם עַל אַהֲבַת אַבְרָהָם לְבוֹרְאוֹ. ע"י בַר"ר מַטְב, עמ' 499.

12 וְ. . . אֹרְחוֹתֶיךָ: מִשׁ ג.ד.

15 מִאֲשֶׁר . . . אֶעֱשֶׂשֶׁךָ: מִשּׁוֹם שֶׁאַבְרָהָם יָדַע וְהִכִּיר אֶת גִּדּוֹלֹת בּוֹרְאוֹ הוֹבִטָח לוֹ: 'וְאֶעֱשֶׂשֶׁךָ לְגֹי גִּדּוֹל' (בַר"י ב.ב.). דַּעְתָּתָה: יִדְעָתָה, ע"י מְבֹא, עמ' 39.

17 פְּסִיעוֹתֶיךָ . . . אֶסְפּוֹר: הַשּׁוֹוָה בַר"ר לט,ט, עמ' 372: 'אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאךָ, וְלִמָּה לֹא גִילָה לוֹ, כְּדִי לַחֲבֹבָה עָלָיו וְלִיתֵן לוֹ שֹׂכֶר עַל כָּל פְּסִיעָה וּפְסִיעָה'.

18 [קִנְיֶינְךָ . . . בְּעֹשֶׁשֶׁר: כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: 'וְאַבְרָהָם כָּבֵד מְאֹד בְּמִקְנֵה בְּכֶסֶף וּבִזְבָּה' (בַר"י ג.ב.). רִיצָתְךָ . . . כְּנֹשֶׁר: ר"ש לִיבְרַמֶּן הָעִיר לְבַר"ר מַחֲי, עמ' 488: 'אַתָּה רָצַתָּ אַחֵר הַבָּקָר ('וְאֵל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם' — בַר"י ח.ז.), חִיִּיךָ שֶׁאֵינִי פּוֹרְעָה לְבִנְיָן וַיְגַז שְׁלֹמִים (בַּמ' יא,לא), הָרִי בְּמִדְבָּר, בָּאָרֶץ מִנִּין, 'וּמִקְנֵה רֶב' (שֵׁם לְב.א.). הַפִּיטָן רֹמֵז שֶׁבִּזְכוּת הָרִיצָה יַעֲיֵף הַקֶּבֶה מֵאֲכָל לְיִשְׂרָאֵל וּמִקְנֵהוּ יִרְבֶּה (חֲזוֹנוֹת יִנְי, עמ' רלז).

19 שֵׁמךְ . . . שְׁלֵשִׁים: כְּבֹר הָעִיר ר"ש לִיבְרַמֶּן שֶׁהַפִּיטָן מִתְּכוּן לְדַרְשָׁה בַבַּר"ר מַטְב, עמ' 501: 'וְאַבְרָהָם הָיוּ יִהְיֶה. ר' תַּנְחוּם בַר חוֹס עֲלֵי בִשְׁם ר' בְּרַכְיָה, בִּישְׁרוֹ שֶׁאֵין הָעוֹלָם חֹסֵר מִל' צִדִּיקִים כְּאַבְרָהָם, ר' יִדְדִין ר' אַחָא בִשְׁם ר' אֶלְכַסְנַדְרִי מִיִּתִּי לֵה מֵהָכָא וְאַבְרָהָם הָיוּ יִהְיֶה' — ר' עֲשָׂרָה, ה' חֲמִשָּׁה, י' עֲשָׂרָה, ה' חֲמִשָּׁה. וְכֵן בִּירוּשְׁלַי ע"ז פ"ב ח"א, מ ע"ג: 'אֵין הָעוֹלָם יִכּוֹל לִהְיוֹת פָּחוֹת מִשְׁלֵשִׁים צִדִּיקִים כְּאַבְרָהָם, וְהָיָה יִהְיֶה וְכִי'; וְהַפִּיטָן רִמֵּז לִזֶּה גַם לַהֲלֹךְ (קְרוּבָה יב, שו" 72): 'סַחְתָּתָה [לֹא כ]ה יִהְיֶה זֶרַעךָ, שְׁלֹשִׁים כְּעֶרְכֶּךָ מִגִּזְעֶךָ' (חֲזוֹנוֹת יִנְי, שֵׁם). הַפִּיטָן הוֹלֵךְ כֹּאֵן בְּשִׁטַּת הִירוּשְׁלַי וּמִדְרָשִׁי א"י, שֶׁהָיָה בְּכַבְלֵי סוּכָה מֵה ע"ב: 'אָמַר אַבְיִי לֹא פָחוֹת עֲלָמָא מִתַּלְתִּין וְשִׁיתָא צִדִּיקִי דְּמִקְבְּלִי אִפִּי שְׂכִינָה בְּכָל יוֹם, שְׁנָאֻמֶּר (יִשְׁעִיָּה ל) אֲשֶׁרִי כָל חֹזְכִי לוֹ, ל"ו בְּגִימַטְרִיא תַלְתִּין וְשִׁיתָא', וְכֵן בְּסִנְהֶדְרִין צו ע"ב. בַּתְנַח' וִירָא, יג, מוֹצִיא אֶת הָעִנְיָן מִן הַפֶּסֶק 'כֹּה יִהְיֶה זֶרַעךָ' (בַר"י טו,ה) וְהַפִּיטָן רֹמֵז לְשִׁתִּי הַדְּרָשׁוֹת.

20 תִּלְקֶךָ . . . תַּחֲיָה: עִיקָרָהּ וְתוֹקְפָהּ שֶׁל הַבְּרָכָה נִתּוּנָה לְאַבְרָהָם לְפִי בַר"ר לט,יא, עמ' 376: 'אָמַר ר'

כֹּה וַאֲעֹשֶׁךָ לְגוֹי גָדוֹל | וַאֲבִרְכֶךָ וַאֲגַדְלָה שְׁמְךָ וְהָיָה בְרָכָה
וְנִבְחַר שֵׁם מְעוֹשֶׁר רַב | מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב
[וְנִטְוָה שֵׁם | מִשְׁמֵן טוֹב וַיּוֹם הַמּוֹת מִיּוֹם הַוּלְדוֹ
וְנִלְרִיחַ שְׁמָנִיךָ טוֹבִים | שְׁמֵן תּוֹרֵק שְׁמֶךָ עַל כֵּן עֲלֻמוֹת אֲהַבּוּךָ
וְנִי כִי מְבֹרָכִיו יִרְשׁוּ אֶרֶץ | וּמִקְלָלֵיו יִכְרֹתוּ
וְנִהְיִטוּ אֶל אֲבִרָהָם אֲבִיכֶם | וְאֵל שְׂרָה תַּחֲוֹלְכֶם כִּי אֶחָד קִרְאתִיו וַאֲבִרְכָהוּ
וְאֲרַבְהוּ

25

וַאֲבִרְכָהוּ וְאֲרַבְהוּ נִמְתָּה / וַאֲבִרְכָהוּ וְאֲרַבְהוּ
פְּבִרְכָתוֹ תִּבְרָכִינוּ / בְּטָל לְתַחֲזִיחַ תְּעוֹדִינִי
בְּרוּךְ

מחיה

ג יד לָאֵב נִמְתָּה / וְלִינִיפִי נִתְאַוִּיתָה // לְפָנָיו הִלְכָתָה / בְּאַרְץ אֲשֶׁר הוֹלַכְתָּה

30

ברכיה: כבר כתוב ואברכך, מה תלמוד לומר והיה ברכה, אלא אמר לו: עד כן הייתי זקוק לברך את עולמי, מיכן ואילך הרי הברכות מסורות לך. תוקף: עיקר וחוזק בלשון חכמים, ע"י מכילתא בשלח פ"ו, עמ' 110; מלון בן-יהודה, ערך תקף.

21 כל... ברכה: בר' יב,ב.

22 ו... טוב: מ' כב,א; הפייטן רומז לברכה שנתברך אברהם: 'ואגדלה שמך'.

23 [ו... הולדו: קה' ז,א, ע"י תנח' ויקהל, א: 'טוב שם משמן טוב, שם טוב עולה ושמן טוב יורד, שם טוב עולה שנאמר (בר' יב) ואעשך לגוי גדול ואגדלה שמך, ושמן טוב יורד, שנאמר (תה' קלג) כשמן הטוב על הראש יורד'.

24 ו... אהבוך: שה"ש א, ג; הפסוק נדרש בבר"ר לט, ב, עמ' 366: 'ר' ברכיה פתח, לריח שמניך טובים וגו', אמר ר' ברכיה, למה היה אברהם דומה לצלוחית שלפפלוסימן מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף, כיוון שנטלטלה נדף ריחה, כך אמר הקב"ה לאברהם [טלטל עצמך ממקום למקום ושמן מתגדל בעולם] לך לך'.

25 ו... יכרתו: תה' לו, כב, מקביל לפסוק שבסדר שלנו: 'ואברכה מברכך ומקללך אאר' (בר' יב,ג).

26 ו... וארבהו: יש' נא,ב; אברהם הוא סמל לכנסת ישראל, וכשם שאברהם נתברך כך גם בניו, וכך נדרש הפסוק בתנח' וירא, טז: 'כתוב כי בנה ה' ציון (תה' קב), אם תמהים אתם, הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (יש' נא), כשם שעשיתי לאברהם ושרה כך אעשה לירושלים'.

27 נמתה: נאמת, דיברת, בלשון הפייטנים ובלשון חכמים, עיין תוספתא נזיר (ד, ז, עמ' 289) בסיפור הרועה מן הדרום שבא אל שמעון בן שטח לקבל עליו נזירות. 'נמת' לו, בני מה ראתה לשחת שער זה נאה', ע"י ש. שפיגל, מלשון פיטנים, תדפיס מהדואר תשכ"ג, עמ' 12-19; מ. מורשת, לקסיקון הפועל, עמ' 223. פצתה: פצית פיך.

28 בטל... תעודיני: ע"י לעיל קרובה ט, ש' 28.

ג וכן הפיוט: ה' הולך את אברהם מאור כשדים והאיר לפניו את הדרך, ובזכות צדקתו וכניעתו לה' זכה לברכות וצאצאים מבורכים.

30 יד... הולכתה: ה' הולך כביכול בידו את אברהם לארץ-ישראל, כמו שכתוב בהפטרה להלן: 'ואקח את אביכם... ואולך אותו בכל ארץ כנען' (ע"י ש' 34), ונתאוהו ליפות את אברהם

נָם מִי יִתֵּן לִי כִּי־וְנָה אֶבֶר / וְכִנְשָׁר הָעֵלָה אֵיכָר // וְהַבְּכָשֶׁת סִיכָר / לְקַחְתּוּ
מֵעֶבֶר

יַעַן תּוֹפֶה לְרַגְלָךְ וּבְצֶדֶק קָרָא // עַל כֵּן לְרַגְלֵךְ צֶדֶק הוֹקְרָא
יּוֹפִי בְּרַכְתּוֹ לְרֹב בְּרַכְתָּהּ // וְנָרַע בְּרַכָּה מִזְרַעוּ תִּרְבִּיתָהּ

כֹּכ וְאִקַּח אֶת אֲבִיכֶם | אֶת אֲבֵרָהּ מֵעֶבֶר הִנֵּהר וְאוֹלָךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן
וְאֲרַבָּה אֶת זֶרְעוֹ וְאֶתָּן לוֹ אֶת יִצְחָק

וְנָ אֶתָּה הוּא יִי הָאֱלֹהִים | אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאֲבֵרָהּ וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוֹר כְּשִׁדִּים וּשְׁמַת שְׁמוֹ
אֲבֵרָהּ

וְאֶתָּה קִדְשׁוֹ | יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל

אֵל נָא

ד [מֵעֶבֶר] מִזְרָח / הִי־צִיץ אֶזְרָח // וּמֵאֲפֹל וּמִחוֹשֶׁד נִגַּה וְנָרַח
כָּבֹב תוֹעֲבֹבוֹת תִּרְח / מָאֵס וְטָרַח // וּכְעֵיִט פָּרַח / וְעֵדִיד בָּרַח

ולפרסמו בעולם, ע"י בר"ר נט"ה, עמ' 633: 'יפיפית מבני אדם (תה' מהג) נתיפיתה בעליונים ...
נתיפיתה בתחתונים, שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו' (בר' כגה).

נָם ... אֲבֵרָה: אֲבֵרָהּ הַשְׁתוֹקֵק לְהַגִּיעַ לְאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, ע"י בר"ר לט"ה, עמ' 371: 'מי יתן לי אבר
כיונה אעופה ואשכונה (תה' נהז). למה כיונה, ר' עזריה בשם ר' יוחן בר' סימון: לפי שכל העופות
בשעה שיגיעים הן נחים על גבי סלע או על גבי אילן, אבל היונה בשעה שיגיעה היא קופצת אחד
מאגפיה ופורחת באחד מאגפיה'. וְכִנְשָׁר ... אֵיכָר: לפי יש' מלא. וְהַבְּכָשֶׁת ... מֵעֶבֶר: ה' לקח
את אברהם מעבר הנהר, הסביר לו פנים והבטיחו: 'לזרעך נתתי את הארץ הזאת' (בר' טו, יח).
סִיכָר: תקווה, סיכוי, וגם 'סבר פנים'.

יַעַן ... קָרָא: משום שאברהם נכנע לה' והלך בדרכיו, האיר לו ה' במלחמתו עם ארבעת המלכים
ובנודדיו לארץ־ישראל, ע"י בר"ר מבג, עמ' 418: 'הה"ד מי העיר ממזרח צדק יקראוהו לרגליו
(יש' מבג), חי עולמים שהיה מאיר לו (=לאברהם) בכל מקום שהיה הולך. אמר ר' ברכיה מזל
צדק היה מאיר לו. תוכה לרגלך: לפי דב' לגג. על כן ... הוֹקְרָא: לפי יש' שם, ובדברי הפייטן
להלן: 'פתחת לי שער צדק ופשטתי [לך] ימיני מלאה צדק' (ש' 70).

יּוֹפִי ... בְּרַכְתָּהּ: ה' ברך את אברהם בשפע ברכות, המלה 'יופי' באה כאן לשם השלמת
אקרוסטיכון 'יניי'. חֲרַע ... תְּרַבִּיתָהּ: גם צאצאי אברהם יהיו לברכה, כמו שכתוב: 'והתברכו
בזרעך כל גויי הארץ' (בר' כב, יח). תְּרַבִּיתָהּ: כך בכת"י קסח². ואולי צ"ל 'הרביטה', עדה"כ
בהפטרס הסמוכה: 'וארבה את זרעו'.

כֹּכ ... יִצְחָק: יהי כדג; הפטרת הסדר, ע"י מאן, עמ' 96.

וְנָ ... אֲבֵרָהּ: נחמ' טז; ע"י להלן, ש' 36.

ד תוֹכֵן הַפִּיט: אברהם אבינו הכיר את אור ה' מתוך החושך והאפלה, לעג לעובדי הפסילים ופירסם
שם ה' בעולם.

[מֵעֶבֶר] ... וְנָרַח: אברהם האיר ממזרח (מאור כשדים) לעולם כולו וקירבו לאמונה, ע"י לעיל.
ש' 2; מדרש תהלים ק"א, עמ' 465. אֲזֵרָח: כינוי לאברהם לפי ו"ר ט"א, עמ' קעד: 'איתן זו
אבינו אברהם, היך מה דאת אמר משכיל לאיתן האזרח' (תה' פטא); פסיקתא דר"כ, פ"סקא ד
עמ' 61.

כֹּזֵב ... וְטָרַח: אברהם מאס בתועבות תרח אביו. וְטָרַח: מובנו כאן צער ודאגה, אברהם הצטער
על תועבות תרח, וכן בדברי הפייטן להלן 'טרוח עלי ירושת' (קרובה יב, ש' 66): מצטער שאין
לו יורש; ע"י זולאי, עיוני לשון, עמ' קצז; ר"ח ילון, פרקי לשון, עמ' 412. וְכְעֵיִט ... בְּרַח:

צִלְמִי אָבִיו פָּתַח וְשִׁיבֵר // וְהִרְבֵּה תוֹעִים אֵלַיךְ חִיבֵר
נָעַר הָיָה וּבְגָבֵר עֲצָמוֹ לָךְ גִּיבֵר] // בְּכִישְׁחוֹן אֲשֶׁר פִּיד לוֹ דִּיבֵר
..... // יִדְעָךְ מַעַט נִוְדַעְתָּהּ לוֹ הִרְבֵּה
הוּא פָתַח ..... // ..... [קָרַ] וּבְקָדוֹשׁ
[נֹרָא מְרוֹם וּקְדוֹשׁ]

40

ה אָז בֶּן שְׁלוֹשׁ שָׁנִים הָיָה אֵיתָן // וְיִרְאָה וְחֻכְמָה ...
[ב. ה.] בִּיט וּבְמִרְאִית צְבָעִם // וְיָדַע כִּי יֵשׁ מְנַהִיג ...
45 [ג.] ..... בְּנַחַת // הָיָה מִפְתָּה לְכָא צִלְם מְנוֹ קַחַת
[ר.] ..... // ... לָךְ בְּדָמִים תִּיקַח

אברהם פרט בוריוות כעייט מארצו לארץ־ישראל. וכעייט: כינוי לאברהם, עי' בר"ר טו, ד, עמ' 137: 'וישם שם את האדם, בזכותו של אברהם. . . בזכות אותו שבא מרחוק, הה"ד קורא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי (יש' מו, יא)', ובאגדה בראשית, פרק נו: 'אברהם נקרא עיט, שנאמר קורא ממזרח עיט': וכן בפיוט ר' אלעזר הקליר, ליום ב' דשבוועות ('צץ ממזרח'): 'ונקרא עיט פורח על פני מעלה. אב המון נקרא ונתעלה' (מחזור רעדלהיים, תקצ"ב, עמ' 94).

40

נער. . . דיבר: בעודנו צעיר התגבר אברהם ללכת בדרכי ה' והאמין בהבטחתו.
ה תוכן הפיוט: השווה האגדה בבר"ר לח, יא, עמ' 361: 'אמר ר' חייא: תרח עובד צלמים הוה, חד זמן נפק לאתר, הושיב אברהם מוכר תחתיו, הוה אתי בר נש בעי דיובון, אמר ליה: בר כמה שנין את? אמר ליה: בר חמשין. אמר ליה: ווי לההוא גברא דאת בר חמשין ותסגיד לבר יומא. והוה מתבייש והולך לו'. ובנוסח עברי בספרו של מאן, החלק העברי עמ' נט (מדרש זוהי שנאמרה ברוח הקודש): 'אהבת צדק ותשנא רשע (תה' מה, ח). כנגד אברהם אבינו שאהב את הקב"ה ונתקרב [תחת כנפי השכינה ו]ש[נא עבודה זרה של בית אביו. לפי שבית אביו היו עושים צלמים שלעבודה זרה ונותנים לאברהם למכור בשוק. בא אחד ליקח צלם אחד ממנו לעבודה זרה, מה עשה אברהם, נטל קורנוס בידו והיה מכה על ראש כל אחד, ואומר לו: זה אתה מבקש או זה. . . מיד אמר אברהם: עד מתי אנו משתחווין למעשה ידינו? וכו'; עי' גם מדה"ג תחילת לך, עמ' רי.

43

אז. . . איתן: לפי תנח' בוכר לך, ד: 'אמר ר' אחא אמר ר' חנינא, בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו', וכן באסתר רבה ו, ב; שהש"ר ה, טז, אבל לפי בר"ר סד, ד, עמ' 703, לדעת ר' חנינא ור' יוחנן, 'בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו', עי"ש במנחת יהודה. איתן: עי' לעיל, שו' 37.

44

ה] בִּיט. . . מְנַהִיג: לדברי הפייטן השווה מדה"ג בראשית (עמ' רי): 'למה הדבר דומה: לאחד שהיה מהלך בדרך וראה בירה גדולה. . . נשא עיניו וראה כלי צמר אדומים שהיו שטוחין על הגג, אחר כך ראה כלי פשתן לבנים. אמר אותו האיש, ודאי אדם יש בבירה, ואילו לא היה בה אדם למה אלו נוסטלין ואלו ניתנין. . . כך היה אברהם אבינו כיון שראה שאלו שוקעין ואלו זורחין, אמר: אלמלי יש להן מנהיג לא היו כך'. והם הם דברי הפייטן ש'איתן' — אברהם הסתכל ב'מראית צבעים', ועל ידי זה ידע כי יש מנהיג ("ר"ש ליברמן, חזונות ינאי, עמ' רלז); האגדה הובאה גם בספרו של מאן, שם, עמ' ס, ומקורה בקיצור בבר"ר לט, א, עי' לעיל שו' 8-9.

45

היה. . . קַחַת: הפיוט לקי בחסר אבל תוכנו מוכן לפי הסיפור בבר"ר שם, שאברהם היה מפתה (=מסית) לאיש שבא לקחת ממנו פסל ושאלו: בן כמה שנים אתה? — אמר לו: בן חמשים, אמר רי לאותו אדם בו החמשים המשתחוהו (לפסל) בן יום אחד (=מאתמול ושלשום).

הן מאתמול ושלשום... // ...לחדש
ואתה טוב מנו כי תשמע ותדבר // .....
[ז] ... למה תנוח לאל עושה אדם // ותובא לעשוי [בידי אדם]
[ח] ..... // ידוע ... ע הידוע לעות
טובך בטעמו ..... // .....
יחיד הנה ויחידך היפיר // .....

50

ובכן לך לך מארצך
אשר לך מראש צפיתי // ובצפירה דור לך ציפיתי
בכולם נאמן לב לך מצאתי // לכן בביכשן א[ש] לך נמצאתי

1

55

געל גילולים ומעשיהם // כו[זבים] שועי למחסייהם
דיעה חסירים חו[סיהם] // כמו הם יהיו עושיהם
הט אונך שבח בית הוריד // והשפיל לכל אשר אוריד
ושמע ונימשך אחריד // ותביאהו על הוריד

ונח אב ומולדתך וארצך // ובארצי כאב לכן ארצך

60

49-48 ואתה... ותדבר: הפסל אינו שומע ואינו מדבר, ואתה השומע ומדבר, משתחוה לעשוי בידי אדם?

1 תוכן הפיוט: ה' צפה מראש את צדקת אברהם, בחר בו מתוך עשרה דורות, צירפו בכבשן אש ובנסיונות ומצאו לבדו נאמן לב והגון להיות אב המון גוים ולקרבם תחת כנפי השכינה. בשכר אמונתו העמיד ה' ממנו גוי גדול ושיתף שמו בשם אברהם.

54 אשר... ציפיתי: ה' צפה מראש בריאת העולם את דמותו של אברהם ובחר בו, עיין בר"ר יב,ט, עמ' 107: '[אלה תולדות השמים והארץ] בהבראם, אמר ר' יהושע בן קרחה, בהבראם — באברהם, בזכות אברהם... כל האנקוס הזה בשביל מה, בשביל אתה ה' האלהים אשר בחרת באברם (נחמ' טו); עי' גם בר"ר לט,ד, עמ' 367: 'והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים (קה' ז,ט) [זה אברהם], מעשרה דורות שמנח ועד אברהם מכולם לא דברתי אלא עמך ויאמר ה' אל אברם; קה"ר ז,ט; גנוי שכטר ח"א, עמ' 42.

55 בכולם נאמן לב לך נמצאתי: לפי נחמ' טח, לכן... נמצאתי: ירדתי להצילך.

56 כו[זבים] שועי למחסייהם: השווה יש' כח,טו: 'כי שמנו כזב מחסנו. שועי: השועים אל הגילולים.

57 דיעה... חו[סיהם]: לפי תה' קט,ד-ז. כמוהם יהיו עושיהם: שם שם,ח.

58 הט... הוריד: לפי 'הטי אונך ושכחי עמך ובית אביך', עי' לעיל שו' 8-9. והשכיל... אוריד: תה' לב,ח, הפסוק נדרש לענין הסדר בתנח' בובר לך,ד: 'ד"א אל הארץ אשר אראך, אמר ר' ברכיה הכהן ברבי [וש"ה אשכילך ואורך בדרך זו תלך] שאני אשכילך, מהו אשכילך — אתן כן חוכמה, שנאמר למען תשכיל (יהו' א,ז). ואורך — שאני מאיר עיניך... ד"א אשכילך ואורך, מהו ואורך — אל הארץ אשר אראך'.

59 ותביאהו... הוריד: 'יתכן שהפייטן רומז לפסוק: 'ואתה תבוא אל אבתיך בשלום' (בר' טו,טו) שנדרש בבר"ר ל,ד, עמ' 271, שתרח חזר בחשובה; עי' גם תנח' בובר שמות, טו,י.

60 ובארצי... ארצך: לפי מש' גיב.

חייל וגבורה אעז... צף // ... צבי... אריצף
טעם זה אשר נמתי לך // אוהבי עימי קום לך לך
יצא ממך א... ותישמע כמו לך // רעיתי אחותי קומי לך
כינויך אב ה[מון]... // ... פוחי הגדול
לכן ממך אקים לי גוי גדול // מכרכים בשמך ע[ם גדול]
[מאור פשדים] הוצאתיך // כי כשושן בין חוחים מצאתיך
נדוד הרחקיך כמ... // ... כמו הרציתיך
שום אשים על כל אימתך פלייש // ובקיטחה... עיש
עומדי אעיפך פעיט // ואנהיגך לי כאוני שייט
פתחתי לך שער צדק // ופשטתי [לך] ימיני מליאה צדק
צמח צידקך ונמו אילי צדק // מי העיר [ממ] ורח צדק
קראתיך מקצות הארץ // וקירבתיך מפרתקי ארץ
רעה אמונה ושכון ארץ // בטח במבטח פל קצוי ארץ

65

70

טעם... לך: בדיבור זה שאמר ה' לאברהם 'לך לך', הבטיחו שיהיה עמו וילווחו בדרכו. טעם:
מובנו כאן: דיבור, קול, עי' להלן קרובה כט, שו' 5. נמתי — אמרתי. אוהבי... לך: ה' אמר
לאברהם: אוהבי, קום לך לך מארצך.
רעיתי... לך: השווה שהש"ר בר: 'ענה דודי ואמר לי קומי לך [רעיתי יפתי ולכי לך] — בתו
של אברהם, דכתיב ביה לך לך מארצך וממולדתך'.
כינויך... [גוים]: בר' יו"ה.
מברכים בשמך... לפי בר' יב-ב-ג.
כי... מצאתיך: לפי שהש"ר ב,ב; אברהם היה כשושנה בין החוחים בארץ מולדתו, עי' לעיל, שו'
1, 2.

62

63

64

65

66

נדוד הרחקיך: לפי תה' נה,ח, עי' בר"ר לט,ח, עמ' 371.
עומדי... שייט: משום שאברהם הודרו לעשות רצון קונו, הבטיחו ה' להעיפו לא"י כעייט,
להטיל אימתו על כול כלייש (=כאריה), ולהנהיגו כאני שייט, עי' לעיל שו' 38.
פתחתי... צדק: לאברהם פתח ה' שער הצדק, לפי תה' קיח,יט-כ: 'פתחו לי שערי צדק זה השער
לה' צדיקים יבואו בו, ופשטתי... צדק: לפי תה' מח,יא: 'צדק מלאה ימינך'.
צמח... צדק: צדקת אברהם צמחה וגדלה, ו'אילי הצדק' — בני אדם חשובים אנשי צדק אמרו:
'מי העיר ממזרח צדק' — מי העיר את אברהם להפיץ את האמונה בין עובדי האלילים, עי' לעיל
שו' 37. צמח צידקך: יר' לג,טו. אילי צדק: לפי יש' סא,ג: 'וקורא להם אילי הצדק' 'ונאמר בבני
אדם על דרך השאלה וקורא להם אילי הצדק' (ר' יונה אבן ג'נאח, ספר השרשים, ערך איל, עמ'
25).

67

69

70

71

קראתיך... הארץ: לפי יש' מא,ט. וקירבתיך... ארץ: שם מו,יא.

72

רעה... ארץ: תה' לו,ג. בטח... ארץ: לפי תה' סה,ו.

73

שימעתיך דיבור קודשי // ועל שמך אוסיף אות משלם קדשי
תקפתך ברוח קודשי // לקדש מקד א... דשי

75

1 ז אב לכל אומות אייחסף / בירייה תדש[ה אעשף]
גיווקך אשר מאש נחסף / דע פי העבדתך [ב]סף
הגדתה באהבה לחוס... / [ו]..... [סך]
זורו ורץ למנוסף / ת[ש] בצילך [ל]... [סך]
80 טירתו בכו... [סך] / יראה ומורא עמסף
בנמטה לו א[נכי מתסף] / [ל]..... [סך]
מנשק במגיני אכסף / ניתמטה בו... [סך]
סוגל מנו... [סך] / עיר אכרף פסלך וכסף
פצתה לריצף... [סך] / [צ]..... [סך]
85 קירבתו למסוסף / ריניתו מרי[קח עסיסף]
שר..... [סך] / תירגלתו בבכרת טיכוסף

74 שימעתיך... קדשי: ה' נתגלה לאברהם במחזה לפי בר' טו, א. ועל... [קדשי]: הוסיף אות ה"א לשם אברהם ושיתף שמו בשם אברהם, עי' בר"ר לט, יא, עמ' 375: 'ר' אבהו אמר... בה"י זה בראתי את העולם, הריני מוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה'; עי' מדרש אגדה, במ' דף עט, א. תקפתך: חיזקתיך.

75

1 ז תוכן הפיוט: תיאור גדולתו של אברהם אבינו בהפצת האמונה, הצלתו מכבשן האש, טהרתו ויראיו רגלל הליקויים בכתה"י קשה לבאר כולו.

76 אב... אייחסף: ייחוס כל האומות נזכרו בספר בראשית בגלל אברהם, השווה בר"ר לט, יא, עמ' 373: 'ר' ברכיה בר' סימון... כך אמר הקב"ה לאברהם מה צורך היה לי לייחס שם ארפכשד שלח עבר פלג רעו שרור נחור תרח, לא בשבילך? — ומצאת את לבבו נאמן לפניך; עי' תנחומא וישב, א. בימייה... [אעשך]: השווה בר"ר שם, יא: 'ואעשך לגוי גדול... אמר ר' ברכיה אתנך ואשימך אין כתיב אלא ואעשך, מי שאני בוראך ביריה חדשה את פרה ורבה; תנח' לך, ג; תנח' בובר, שם, ד.

77 גיוויך... נחסף: גופו של אברהם נחסף מכבשן האש. דע... [ב]סף: לפי תה' מבה, אם נכונה ההשלמה.

82-81 כנמטה... בו: לפי בר' טו, א.

83 כסלך וכסף: לפי מש' ג, כו: 'כי ה' יהיה בכסלך' ובירוש' פאה פ"א ה"א, טו ע"ב נדרש הפסוק: 'אמר רבי אבא אם נחת מכיסך צדקה הקב"ה משמרך מן הפיסין ומן הזמיות' (=סוגי מסים). דורש בכסלך — בכיס לך, כדברי הפייטן: הדרשה הובאה בבר"ר א, יד בשם ר' אבדימוס. וחסרה במהד' תיאודור אלבק.

85 למסוסף: למשושך, מחילופי ש-ס.

86 תירגלתו... טיכוסף: הדרכתו, בברכות, רמז לבר' יא, ב-ג: ואברהם מברכיך... ונברכו בך כל 'משפחת האדמה', או לברכת 'מגן אברהם'. טיכוס: טכס, סדר ברכות, מיוונית *τάξις*, עי' מכילתא דרשב"י, יג, יח עמ' 45: חמושים, מלמד שעלו ממוקסין; עי' מורשת, לקסיקון הפועל, עמ' 183.

ובכן והיה ברכה	
21 בְּרָכָה אֲשֶׁר אֵין פְּעֻרָּה	בְּרָכָה בְּלִי חֶסֶד וְכָה
בְּרָכָה [ג...] לְכָל גּוֹיִם	בְּרָכָה דִּי בְּלִי דִּי
90 בְּרָכָה הִיּוֹת לְאַב הַמּוֹן	בְּרָכָה וְדִי עוֹד וְעוֹד
בְּרָכָה זְכוּרָה בְּכָל זְמָן	בְּרָכָה חֲנוּנָה אֲהַבַת חֶסֶד
בְּרָכָה טַעוּנָה רֹב טוֹב	בְּרָכָה יִשְׁרָה בְּ[אֵין] יָגַע
בְּרָכָה פְּלוּלָה בְּכֻרְפַּת פֶּל	בְּרָכָה לוֹ וְגַם לְזֹרְעוֹ
בְּרָכָה מוֹתֶרֶת וְיִתְרוֹן מוֹסְפַת	בְּרָכָה [ג] כּוֹנֵה מ... [ג...]
95 בְּרָכָה סְמוּכָה מְ[לֹא]וִי שְׁפָק	בְּרָכָה עֲצָב אֵין עֵימָה
בְּרָכָה פְּתוּחָ[ה]... פ...]	בְּרָכָה צָקָת עַל [צ...]
בְּרָכָה [ק... ק...]	בְּרָכָה רְצוּפָה שׁוֹבַע רְצוּן
בְּרָכָה שְׁלִימָ[ה]... שְׁלוֹם	בְּרָכָה תְּרוּפָה וְגַם תְּחִיָּה

ח	.... ומבֹּרְכָה / עוֹמֶדֶת לְעַד / נִצָּבֶת עַדִּי עַד / וְקִיַּמַת לְעוֹלָם /
100	..... [לא] פּוֹסְקָת וְלֹא חוֹסְרָת / לֹא בּוֹצֵרֶת וְלֹא מַעֲצָבֶת / ....
	[מִי] יִחְסֹר / מִי יִכְחִישׁ / וְאַתָּה יִי בִּירְכָתָה בְּפִיד / ..... / [אִי] מַצָּתָה

21	ובכן ... ברכה: תוכן הפיוט: נויי פיוט על גודל ערכן של הברכות שנחברך בהן אברהם.
88	ברכה ... כערכה: גם במדרש בר"ר מפליגים חז"ל בערכן של הברכות שניתנו לאברהם, עי' בר"ר לר"א, עמ' 374: 'ר' לוי... ר' אבא שלש גדולות וארבע ברכות כתוב בן'.
89	ברכה ... גוים: לפי בר' שם, ג. ברכה ... די: לפי מלאכי גי' 'והירקתי לכם ברכה עד בלי די'.
90	ברכה ... ועוד: כבר העיר מ. זולאי ש'דיי' בספרות חז"ל אינו רק היפוכו של 'ספק', אלא משמש גם להבעת המושג דבר כפשוטו, דבר כמשמעו, כגון במשנה פסחים ט.ב: 'לא מפני שרחוקה דיי' [לפי כת"י קויפמן] ר"ל: רחוקה ממש. ופירוש דבריו כאן: הברכה שנחברך בה אברהם היתה ברכה של ממש הקיימת עוד ועוד, וכן להלן בשו"ר 99: 'עומדת לעד ניצבת עדי עד וקימת לעולם' (עיוני לשון, עמ' קפו).
93	כלולה: משוכללת. ברכה ... לזרעו: בר' טוה.
94	ברכה ... מוספת: ברכה גדושה בתוספת יתרון.
95	ברכה ... ש[פ]: לפי איוב כ.כב. ברכה ... עימה: לפי מש' יכב: 'ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה'.
ח	תוכן הסילוק: נצחיות הברכה לאברהם שלא ייחכן בה שום שינוי.
99	עומדת לעד: הפייטן משתמש כאן לשם גיוון בהקבלות: עומדת — ניצבת — קימת, לעד — עדי — עד — לעולם, וכך בכל הקטע.
100	חוסרת: חסרה, גם רב סעדיה גאון מפיט: יוגעת, יועפת במקום: יגעה, עיפה ('ברכי נפשי' לרס"ג, עי' מ. זולאי, האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון, ירושלים תשכ"ד, עמ' קיב בהערה). בוצרת: מתמעטת, מלשון בצורת. מעצבת: בלשון חכמים חסרה, מצומצמת, עי' עירובין ג ע"ב; מלון בן יהודה, ערך 'עצב'.
101	ואתה ... בירכתה: לפי דה"א יז, כז.

בִּימִינֶךָ / וְהִצַּאתָה בְּכוֹתֶךָ / וְלִוְיִתָּה בְּכַבֹּדְךָ / א.א.תה ב... / גִּיּוֹב
 בְּשָׁמַיִם / וּבְרוּר בְּמִלְאָכֶיךָ / רָצִים בְּכָרֶךְ / [וְ]שָׁבִים בְּכָ[ו] / ק
 ... [בְּ]חֵץ / וְקוֹרָאִים הַמּוֹלָה / וְעוֹנִים הַיְגִינוּ עַד לֹא ... שֵׁם הַקּוֹ(רֶשׁ)
 הַנֶּקֶד(רֶשׁ) בְּק(רֶשׁ) 105

ט ..... בְּנֵי אֵיתָן .....
 קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
 קדוש מִמִּכִּירִי ... / [קדוש מ ... / קדוש מ ...]
 [קדוש] קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
 קדוש הַיְפָרְתוֹ וְנִמְתָּה לוֹ 110
 [קדוש] ..... ש ..... ע חֵילֶךָ
 קדוש כהקצפ .....
 מִמְּקוֹמוֹ לִינוּה לָאָב .....
 [מִמְּקוֹמוֹ] ..... מְמוֹלְדָתוֹ
 מִמְּקוֹמוֹ הוּא א 115

[ויהי בימי אמרפל]

יא / בראשית יד א

תוכן הקרובה: מהקרובה שלפנינו נשרד ראשה וסופה בלבד. מלחמת אברהם בארבעת המלכים
 והצלת לוט מפויטות כנצחון הצדק על הרשע. המלכים פתחו במלחמה כדי להפיל אבינו, אבל ה'
 איש מלחמה עזר לאברהם, המס אוחם והשמידם. וכשם שנלחם בעבר למען אברהם, כך יילחם
 לעתיד לבוא למען זרע אברהם: במלחמת גוג ומגוג ובמלכות הרשעה; תחילה ישלח לנו את משיח
 בן יוסף ואחריו את משיח בן דוד, ואז יהיה ה' מלך, כי לו הגדולה והגבורה.

א [א] ..... תת[ה] // [ב] ..... פ[יתתה]
 [ג] ..... ש הַכְּרֹחַ[תה] // [ד] ..... הַפְּרִחָתה
 [ו] ..... מְתָחוּ // [ה] ... בְּרָ[שַׁע תְּרָבִים פְּתָחוּ
 [ז ... ר]ע וּבְדֶרֶךְ יָמִין תָּאוּ // [ח] ..... תָּעוּ

102 ניצב בשמים: לפי תה' קיט,פט. ברור: חזק וקיים, מקביל לניצב, ע' לעיל קרובה ח, שר' 58.

103 רצים כברק: לפי נח' ב,ה.

3 בר[שע] ... פתחו: ע' להלן שר' 8.

5 טח עליהם אופל // י[.....] חן עופל
פיסה עלימו ערפל // להפילם עם [אמרפל]

כז ויהי בימי אמרפל | מלך שנער אריוך מלך אלסר כדרלעמר מלך עילם
ותדעל מלך גוים

וּנְ חֲרִב פִּתְחוּ | רִשְׁעִים וּדְרָכֹו קִשְׁתָּם לְהַפִּיל עֲנִי וְאִבְיוֹן לְטִבּוֹחַ יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ
וְנִ בְּפִרְחָ רִשְׁעִים (כְּמוֹ עֵשֶׁב וַיִּצְיָצוּ כָּל פְּעֻלֵּי אוֹן לְהַשְׁמֵד עַדִּי עַד) וְאַתָּה מֵרוֹם
(לְעוֹלָם יִי) כִּי הִנֵּה אִיבְיֶיךָ יִי | כִּי הִנֵּה אִיבְיֶיךָ יִאֲבִדוּ יִתְּפִרְדּוּ כָּל פְּעֻלֵּי אוֹן
וְנִ וְכֹתְחוֹ גּוֹי בְּגוֹי | וְעִיר בְּעִיר כִּי אֱלֹהִים הִמָּמֵם בְּכָל צָרָה

בְּכָל צָרָה וְצוּקָה / אֱלִיד אֶצְעָקָה / [בְּ]מִגִּינָךְ לָנוּ הַ[צְ]דִיקָה
בְּרוּךְ

(מגן)

ב מְעוֹלָם מְשֻׁבָּת מְלָחְמוֹת // נְקָר[א]תָּה אִישׁ מְלָחְמוֹת
[ס]... לך ספר מלחמות // ענות לכל קורא למלחמות

15 [פ]... כך ל[ה]טי אש // ציני חיציך ברכי אש

5 טח... אופל: השם 'אמרפל' נדרש בבר"ר מא[מב], ד, עמ' 408: 'אמר אמרה אפלה' (=גור
גזירת חושך ואפלה).

7 כל... גוים: בר' יד,א; הפסוק הוא תחילת הסדר שלפנינו, ע"י מאן, עמ' 104.

8 ונ... דרך: תה' לו,ד; הפסוק שלפנינו שימש פתיחה לתנא הקדום ר' אליעזר בן הורקנוס, ע"י
בר"ר מא,א, עמ' 398: 'חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם (תה' שם) — זה אמרפל וחבריו, להפיל
עני ואביון — (שם) — זה לוט, לטבוח ישרי דרך (שם שם) — זה אברהם, חרבם תבוא בלבם
(שם שם, טו) — ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכס', ובחנח' לך, ז: 'ד"א חרב פתחו רשעים —
אלו ארבעה מלכים אמרפל וחבריו, שעדיין לא היתה מלחמה בעולם באו אלו ופתחו בחרב ועשו
מלחמה, אמר להם הקב"ה: אתם פתחתם בחרב להפיל עני ואביון, חרבם תבוא בלבם — עמד
אברהם והרגם; ע"י גם תנח' בוכר לך, ז.

9 ול... און: תה' צב,ח.

10 ול... צרה: דה"ב טו,ו; הפסוק הוא מנבואת עזריה בן עודד שניבא בימי המלך אסא: 'ובעתים
ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל יושבי הארצות וכתתו גוי בגוי וגו' ואתם
חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעלכם'. שני הפסוקים האחרונים מביעים את הרעיון שאין
להתייאש, ומתוך צרות המלחמות תצמח הגאולה, ע"י להלן, שו' 26.

11 בכל... וצוקה: תפילה להצלת ישראל גם בזמננו, בזכותו ה' מגן אברהם.

13 מעולם... מלחמות: לפי תה' מו,י, איש מלחמות — שמ' טו,ג.

14 ספר מלחמות: לפי במד' כא,ד: 'על כן יאמר בספר מלחמות ה', ולהלן שו' 23: 'קרא בספר
מלחמות וצא למלחמה'. ענות... למהלומות: לפי מש' יח,ו: 'שפתי כסיל יבאו בריב ופיו
למהלומות יקרא'.

15 ציני... אש: לפי זכ' טו,ד: ויצא כברק חצו. ציני: פחים לצייד לפי מש' כב,ה, או מלשון צנה —
מגן, ע"י ספר השרשים לר"י אבן ג'נאח, עמ' 433, מלון בן-יהודה ערך צן.

[ק]..... אש // ךדפס ולא התיאש

[ובכן עשו מלחמה]

ז

20

עת שלום ועת
פצתה אני שלום והמה
מלחמה
למלחמה
צרים שונאי שלום ואוהבי
מלחמה
קרא בספר מלחמות וצא
למלחמה
רם בהילחמך ביום
מלחמה
שלח לנו תחילה משות
מלחמה
תצמיח צמח צומיח בעונת
מלחמה
אומר קומו ונקומה עליה
למלחמה

25

16 ךדפס ... התיאש: אברהם לא נתרפה ברדיפת המלכים. התיאש: לשון רפיון, מניעה ורישול, עי' מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' קצז, וכן מובנו בלשון חכמים, עי' תוספתא ברכות פ"א, ב, עמ' 2: 'כמדומה אני שנתיאשו מלקרות (קריאת שמע)' — שנמנעו, עי' תוספתא כפשוטה, שם, עמ' 3, שו' 14.

ז

פיוט קטוע המכיל נויי לשון בסימן א"ב על המלה מלחמה. תוכנו: תפילה ובקשה שה' איש מלחמות יופיע וילחם באויבי ישראל, מלחמה זו תקרב את הגאולה ותגלה גבורת ה'.

20

עת ... מלחמה: קה' ג.ח.

21

פצתה ... למלחמה: תה' קכז.

24

רם ... מלחמה: לפי זכ' יד, ג: 'ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב'.

25

שלח ... מלחמה: לפי מדרשי חז"ל יופיע משיח מלחמה או משיח בן־יוסף לפני משיח בן־דוד, עי' בר"ר עה, יא, עמ' 892: 'ויהי לי שור וחמור ... רבנין אמ' שור זה [משיח מלחמה שנ' בכור שורו הדר לו (דב' לג, יז), חמור זה] מלך המשיח שנ' עני ורוכב על חמור (זכ' ט, ט), ובבמ"ר יד, א: 'אפרים מעוז ראשי — זה משיח מלחמה שבא מאפרים, שנאמר בכור שורו הדר לו, יהודה מחוקקי — זה הגואל הגדול שהוא מבני בניו של דוד'; עי' רמא"ש, מבוא לסדר אליהו רבה, עמ' 9-8.

26

תצמיח ... מלחמה: משיח בן דוד נקרא 'צמח' לפי זכ' ו, יב: 'הנה איש צמח שמו', עי' איכ"ר א, טו, מהד' בובר, עמ' 88: 'ר' יהושע בן לוי, אמר צמח שמו (— של משיח) שנאמר הנה איש צמח שמו וכו'; עי' ירוש' ברכות פ"ב ה"ד, ה ע"א; ובמדרש משלי יט, כ, כא, מהדורת בובר, עמ' 87. בעונת מלחמה: לדעת חז"ל עתיד משיח בן דוד להופיע בזמן מלחמה, עי' בר"ר מא (מב), ד, עמ' 409: 'אמר ר' אלעזר בר' אבינא אם ראתה מלכיות מתגורות אלו באלו צפה לרגליו שלמלך המשיח, תדע לך שכן בימי אברהם על ידי שנתגרו מלכיות אילו באילו באת גדולה לאברהם'. עי' תנח' בובר לך, יב; תנח' לך, ט; ספרי בעלותך, פיסקא עו, עמ' 70.

27

אומר ... למלחמה: עובדיה א, א; רמז למלחמת המשיח באדום־רומא, עי' בר"ר מא (מב); ב, עמ' 399: 'אמר ר' אבין כשם שפתח בארבע מלכיות, כך חותם בארבע מלכיות ... בבל, מדי, יוון, אדום'.

האך בית יצחק לעולם להער בה ואי צאת טמחה לעולם לשמחה סה
 חתום כל בחוקי לימוד לעולם וסדר ובכפן גלמוד
 בית אשר האמין והזמין והימין כל שם עסק כלין אסור איתון
 חודש לו מנוחה בעצתו מתבנה ער מנוחה פנויה ושכר נפשות נפשות
 טעם לו התבין והיבין והחכים בעתם ויבנה ליהודים וייעט לו בטמחה
 יצא ויצא ממנה להקדיש קרבן להרש לו עולם מחורבן
 ער מן התבנה
 יהוא אשר בערך סגרתה
 עת עליה אסרתה
 תהאין פנים
 דרך אגודה יסודה לפנים
 החיה אשר בדרך היה
 וכלו אתה כל אה
 זכריתך בחסד
 חסידית לבנות
 טיפ ארובות דוק ציף
 יצא איתך פלאות יספיר
 כלל מעשי לא אפשה
 למען למען אפאנושה
 מים ליכל עוד לא יהיה
 נוזל למחלה יהיה
 סתרה למד מהאברהם קשת
 עבור לך ראיה לא בוטח בקשת
 פקדתיך עד לא עלדתה בבית
 נחרתי לך שחרית וערבית
 קץ שם לחושך הז כלל
 רחמי מעתה לא אכלה
 שעם שנים תפסור ותפע
 תת במזבח אשר תבנה
 ובכן
 ער מאסירה להמרה
 ער מן התבנה
 ער מן התבנה
 ער מן התבנה

עת שלום ועת מלחמה פתחה את שלום ותחת לה עת שלום ואחרי מ
 קרא בספר מלחמות וצאלה בן ~~ההנך~~ ביום מלח שלח לע תחילה משוח מ
 תנצח עמח עמח בעתה אומר קומן ונקומה עליה לל ונאמר יי גבור מ
 כי לך יהוה הגדולה ויך היא להצורה ויך נאה ממשה ויך יאתה המלכה לך מחדת
 הקדושה גדל גדולים גבוה גבורים מושל מושלים מלך מלכים קדוש קדושים כבוד
 אלה הדברים האלה במחזה
 אב ליבן כלבך מעצמה בטוהר ללן כלבן לו הויצאתה גאות חרם בכל ער
 הויצאתה דברי חסידות מיצתה הממלחמה אחר חובא וודיו היהודים
 בליב הלב אדם אשר זמל ברו ונחונה חרד פו יחשכל חובה טעם השיטה
 בעתה יופי חב שפר ד אותה כי דמס תרתי לך להתירה לך אנבי מגן
 אל תבא כב אחר וז אז יכרתה בחוזן ונ קרבתה ביום אקראך נבי שמשומן
 וז כי אע יי אץ מחית נ יי על ימין מחץ וז עס וייערתי וז לילא אלה
 אדם בדמות ערתה ונעלם עינתה כל עס וז יערתה ב
 עתהנן נפשי עומה וליבי מתאונן שמחה בליב מה ידען עץ סדק אעני
 ולא רענן פועל מה כל יקרה עיץ עקרי עקלי בגין קינין ברבתי ירש אחרי
 דיק אב אפני עיני שם ערק יש לי שתי ערק אין לי תת לך ונתת לי רפה
 אתן לך נמה תחת לי ככ ויאמר אטס וז ט יש לעץ וז יתן לך כלבד וז אב עתה
 וז תאוות ענק שמ אעני קשובות לכל מחשבות מטליל תחי חנות נלשנות
 וז תאוות עשרה חברה וכל שונות עשרה נבא קראתה נא חזון
 עיון דובר אמירה הטפה על מליצה פשא חרה יקר לאותן אנ ידענה כי
 בשלש חקרים מבתם יעני עתה יודוע דובר ואמר נחזון לאומר
 לשמוע ולאזן כב תהא אומץ וז ככל הדברים האלה ידע
 ללב עד לא אז מחזה וחוכן בכל מעשה נראית במחזה ונחיתה לו מחסה
 ואשר היהר בלב וחישב בכליות ידעת חוקר לב ובחזן כליות אשר עתה
 נמתה לו אל תבא וזכר אש נחם בו בדבר נחם ובאומר ט עתה שטאמר
 עתה שטאמר מי המצנר מי מחזיק מי ויזק אנבי משכיר ושיחוק
 הבחנת קדוש יי אים חונן נען אשר ברחמים וברון חננת כל ביתן

מִלְחָמָה

וְנֹאמַר יִי גִיבּוֹר

ח פִּי לָךְ יִי הַגְדוּלָה / וְלָךְ הַגְבוּרָה / וְלָךְ נֶאֱחָה מִמְשָׁלָה / וְלָךְ יָאֲתָה הַמְלוּכָה /
30 וְלָךְ מִיּוֹסֶדֶת הַקְדוּשָׁה / גְּדוּל גְּדוּלִים / גִּיבּוֹר גִּיבּוֹרִים / מוֹשֵׁל מוֹשָׁלִים / מֶלֶךְ
מְלָכִים / קְדוֹשׁ קְדוּשִׁים / כֹּכ וקרא

אחר הדברים האלה: [במחזה]

יב / בראשית טו א

תוכן הקרובה: אחרי נצחונו של אברהם על ארבעת המלכים, הרהר אברהם בלבו, שמא חטא בהריגת אנשים חפים מפשע, וה' הרגיעו: 'אל תירא אברהם אנכי מגן לך', אין עליך חטא שהרי רשעים הרגת — 'קוצים כסוחים'. ה' גם מבטיחו במחזה נבואי, כי יוולד לו בן לימי זקנתו, ועוד הבטיחו ששכרו הרבה מאוד על אמונתו וצדקתו, והוא יהיה לאבי אומה גדולה ואור לגוים לדורות.

א אָב לִיבּוֹ פְּלִיפֶּךָ מְצֹאָתָהּ // בְּטוֹהֵר לִיבּוֹ פְּלִיבּוֹ לוֹ הִימְצֹאָתָהּ
גִּאֲוֹנוֹת תִּחְבֹּר בְּכָל צַר הִימְצֹאָתָהּ // דְּבָרֵי חֲסִידוֹתָ מִיִּצִּיתָהּ
הַמִּימְלָחָמָה אַחֵר הוּבָא // וְנִדְיֵי הִיךְהוֹרִים פְּלִיבּוֹ חוּבָא

28 ונאמר ... מלחמה: תה' כדח.

29 כי ... הגדולה: דהי"א כטיא. ולך יאתה המלוכה: לפי יר' יז.

1 אב ... מצאתה: ה' בדק את לבו של אברהם (=אב) ומצאו נאמן, לפי נחמ' טח: 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך', עי' בר"ר כטג, עמ' 269: 'שלש מציאות מצא הקב"ה: אברהם, דכתיב ומצאת את לבבו'. בטוהר ... הימצאתה: בגלל טוהר ליבו מילא ה' את רצון אברהם.
2 גאוות ... הימצאתה: ה' עזר לאברהם לנצח את צריו המלכים, לפי דב' לגכט: 'ואשר חרב גאותך ויכחשו אויבך לך'. דברי ... מיצית: ה' נוכח בדברי חסידותו של אברהם. מיצית: עמדת על אופיו וטיבו, השווה בר"ר צבב, עמ' 1139: 'לעת מצוא — לעת מיצוי הדין ... לעת מיצוי חשבון'.

3 המימלחמה ... חובא: אחרי מלחמת אברהם במלכים, הרהר אברהם שמא חטא ברציחת נפשות במלחמה, ויקבל שכרו בעולם הזה; השווה בר"ר מדד, עמ' 428: 'רבנין אמ' לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש וניצלתי, לריעבון ולמלחמה וניצלתי, תאמר שקיבלתי שכרי בעולם הזה ואין לי כלום לעתיד לבוא, אמר לו הקב"ה אל תירא אברהם אנכי מגן לך — מגן לך, כל מה שעשיתי עימך בעולם הזה חנם עשיתי, ולעתיד לבוא — שכרך הרבה מאד, ושם בשם ר' לוי: 'מפני שהיה אברהם מתפחד ואומר: תאמר אותן האוכלוסין שהרגתי בהם צדיק או ירא שמים ... אמר הקב"ה לאברהם: אותם האוכלוסין שהרגת קוצים כסוחים היר'. המימלחמה:

וַיֵּדֶם אֲשֶׁר קִיטַל בְּדָן וּבְחֹבָה // תָּרַד פֶּן יִתְשָׁב לוֹ חֹבָה

טַעַם הַשִּׁבּוּת בַּעֲתִידָהּ // יוֹפִי רוֹב שָׁכָר [לְ] אֻחִידָהּ
כִּי דָמָם תָּרַתִּי לָךְ לְהַתִּידָהּ // לָךְ אֲנִכִּי קָגֵן אֶל תִּירָא

כֹּכ אַחֵר | הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הִיָּה דְּבַר יִי אֶל אַבְרָם בַּמְּחֻזָּה לֵאמֹר אֶל תִּירָא אַבְרָם
אֲנִכִּי מָגֵן לָךְ שֶׁכֶּרֶךְ הָרַבָּה מֵאֵד

וְנֹאז דְּבַרְתָּה בַּחֲזוֹן | לַחֲסִידֶיךָ וְתֹאמַר שׁוֹיִתִּי עוֹזֵר עַל גְּבוּר הָרִימוּתִי בַּחֲזוֹר מֵעַם
וְנֹא קֶרְבַּתָּה בַּיּוֹם אֶקְרָאךְ | אִמְרַת אֶל תִּירָא

וְנֹא כִי שִׁמֶשׁ וּמָגֵן | יִי אֱלֹהִים חֲזָן וְכַבּוֹד יִתֵּן יִי לֹא יִמְנַע טוֹב לְהוֹלִכִים בַּתִּמִּים
וְנֹא כִי אֲנִי יִי אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק | יִמִּינְךָ הָאֵמֶר לָךְ אֶל תִּירָא אֲנִי עוֹדֶתִיךָ

הַפִּיטוֹן מִשְׁתַּמֵּשׁ לַפְּרָקִים, לַצּוּרֶךְ אֶקְרוֹסְטִיכוֹן בָּאוֹת ה"א שְׁאִינָה לֹא ה"א הִידִיעָה וְלֹא ה"א
הַשְּׂאֵלָה (מ. זולאי, מַחְקִירֵי יִנִּי, עַמ' רַסַּח); לְדַעַת ח. יִלּוֹן מוֹבֵנָה שֶׁל ה"א כֹּאן, כְּדַעַת ר"י
אֲבִיג' נֹאחַ: 'וְתִהְיֶה [הַה"א] לְקִיּוֹם הַדְּבַר וְלֹאמְתּוֹ בְּכַמוֹ הַנִּגְלָה נִגְלִיתִי' (סֵפֶר הָרַקְמָה, יְרוּשָׁלַיִם
תִּשְׁכ"ד, עַמ' קב) וְכֵן גַּם כֹּאן ה' מִימְלַחְמָה, הָרִי בּוֹדָאִי אַחֲרֵי הַמְּלַחְמָה הִירָהֵר אַבְרָהָם בְּלָבוֹ, ע"י
לְעִיל קֶרְבּוֹהָ ז, שו' 40. וְהִידִי: מוֹבֵנָה כֹּאן כְּפִשּׁוּט: בְּלִי סִפְקָ, ע"י לְעִיל קֶרְבּוֹהָ י, שו' 90; לְדַבְּרִי
הַפִּיטוֹן, 'הִירָהוּרִים בְּלִיבּוֹ חוֹבָא' הַשְּׁוֹהָ בְּר"ר מִדָּה, שֶׁם: 'אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הִירָהוּרִי דְּבָרִים
הֵיוּ שֶׁם, מִי הָרַהֵר, אַבְרָהָם הָרַהֵר; ע"י תְּרֻגּוֹם יְרוּשָׁלַמִי לְבַר' טו.א.

זִידִים ... חוֹבָה: הָרַשְׁעִים (=זִידִים) אֲשֶׁר רִצַּח (=קִיטַל) בְּדָן וּבְחֹבָה (בְּר' יד, יד: 'וַיִּרְדֹּף עַד דָּן' וְשֶׁם
טו: 'וַיִּרְדֹּפֶם עַד חוֹבָה'). שִׁים לֵב לַחֲרוֹן 'חוֹבָה' — שֶׁם מְקוֹם ל'חוֹבָה' — אִשְׁמָה.

טַעַם ... בַּעֲתִידָהּ: ה' עֲנָה לוֹ וְנִעְתָּר לְבַקְשָׁתוֹ. יוֹפִי ... אוֹתִירָה: אֲשִׁאִיר לָךְ שֶׁכֶּר גַּם לְעוֹלָם הַבָּא.
טַעַם: מוֹבֵנָה כֹּאן דִּיבּוֹר, דְּבַר ה', ע"י לְעִיל קֶרְבּוֹהָ י, שו' 62. יוֹפִי: שֶׁכֶּר נֹאחַ, וְעִיקְרוֹ בֹא לְשֶׁם
אֶקְרוֹסְטִיכוֹן.

כִּי ... לְהַתִּירָהּ: הַשְּׁוֹהָ תִּנַּח' בּוֹבֵר לָךְ, יט: 'וְעוֹד הִיָּה אַבְרָהָם אֲבִינוֹ מִתִּירָא ... שְׂמָא בְּטַלְתִּי
מִצּוֹת הַקֶּב"ה שְׂצוּהָ אֶת בְּנֵי נַח שׁוֹפֵךְ דַּם הָאָדָם (בְּר' טו, ו), וְאֲנִי הָרַגְתִּי כָל אוֹתָן הָאוֹכְלוֹסִים, א"ל
הַקֶּב"ה: אֶל תִּירָא אַבְרָהָם, אֲלֵא שֶׁכֶּר הָרַבָּה אֲנִי צָרִיךְ לִיתֵּן לָךְ שְׂאֵתָה עֶקְרַת אֶת הַקּוֹצִים, תִּרְתִּי:
מִלְשׁוֹן וּוְתֵר, הַפֶּקֶר, ור"ל הַפִּקְרָתִי וְהַתִּרְתִּי אֶת דָּמָם שֶׁל הַמְּלָכִים, ע"י, זולאי, עִיּוֹנִי לְשׁוֹן, עַמ'
קִצָּא.

כָּל ... מֵאֵד: בְּר' טו.א. הַתַּחֲלַת הַסֵּדֶר שֶׁלִּפְנֵינוּ (יב), ע"י מֵאֵן, עַמ' 112-122.

וְ... מֵעַם: תַּה' פֶּטַח; הַפִּסּוֹק נִדְרַשׁ בּוִי"ר א.ד, עַמ' יג: 'ר' אֲבוּן בִּשְׁם ר' בְּרַכְיָה סָבָא פִּתְחָ, אוֹז
דְּבַרְתָּ בַּחֲזוֹן לַחֲסִידֶיךָ ... מְדַבֵּר בְּאַבְרָהָם שֶׁנִּדְבַּר עִמּוֹ בְּדִיבּוֹר וּבְחִיזוֹן, הַה"ד אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
הִיָּה דְּבַר ה' אֶל אַבְרָם בַּמְּחֻזָּה לֵאמֹר (בְּר' טו.א). ע"י תִּנַּח' לָךְ, יד: תִּנַּח' בּוֹבֵר, לָךְ, יח: יִלְקוּט
הַמְּכִירִי לְתַהֲלִים, שֶׁם, ח"ב, עַמ' 77, לְהֵלֶךְ, פִּיּוּט ג.

וְ... תִירָא: אִיכָּה גִּנָּ; הַפִּסּוֹק הוֹבָא כֹּאן בְּגִלְל סוֹפּוֹ 'אִמְרַת אֶל תִּירָא', רִמּוֹ לֵאֵל תִּירָא אַבְרָם.

וְ... בַּתִּמִּים: תַּה' פֶּדִיב; הַפִּסּוֹק נִדְרַשׁ בְּמִדְרַשׁ תַּהֲלִים, מוֹמִזֵּר א, עַמ' 5: '[דְּבַר אַחֵר כִּי שִׁמֶשׁ
וּמָגֵן] ... מְדַבֵּר בְּאַבְרָהָם אֲבִינוֹ, כִּי שִׁמֶשׁ — זֶה אַבְרָהָם, שֶׁנֹּאמַר מִי הָעִיר מִמּוֹרָת צִדְקָ (יִש')
מֵא, ב), וּמָגֵן — זֶה אַבְרָהָם שֶׁנֹּאמַר אֲנִכִּי מָגֵן לָךְ (בְּר' טו.א); יִלְקוּט הַמְּכִירִי לְתַהֲלִים שֶׁם, ס"י כג
(עַמ' 61); לְהֵלֶךְ, שו' 60.

וְ... עוֹרֶתִיךָ: יִש' מֵא, ג; גַּם פִּסּוֹק זֶה הוֹבָא בְּגִלְל הַמִּלִּים 'הָאוֹמֵר לָךְ אֶל תִּירָא' וְנִדְרַשׁ בְּבִר"ר
מֵד, ג, עַמ' 426: 'וְאֵתָה יִשְׂרָאֵל עֲבָדִי ... זֶרַע אַבְרָהָם אֲהִבִּי ... כִּי אֲנִי אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יִמִּינְךָ
הָאוֹמֵר לָךְ אֶל תִּירָא — אֶל תִּירָא אַבְרָהָם וְגו'; יִלְקוּט הַמְּכִירִי לִישְׁעִיָּה שֶׁם, עַמ' 121.

וַיַּעַל יִמִּינָךְ מִחֵץ | בְּיוֹם אֲפֹ מַלְכִּים
וְנָעַם זֶה יִצְרָתִי | לִי תַהֲלִיתִי יִסְפְּרוּ
וְנָעַם יִי לִי לֹא אִירָא | מִה יַעֲשֶׂה לִי אָדָם

15 אָדָם בְּדַמּוֹת צָרָתָהּ / וּבְצִלְעֵם צִיּוֹנָתָהּ / מִגֵּן עִם זֶה יִצְרָתָהּ
בְּרוּךְ

(מגן)

ב מה יתרון לי אם ניתחנן // נפשי עגומה וליבי מתאונן
שמחה בליבי מה ירון // עץ סרק אנוכי ולא רענן

פועלי מה בכל יקרי // ציץ עיקרי עקרי במקורי
קיניני ברכתי יירש ארורי // ריק אם אפנה וערירי

שם צדק יש לי // שתל צדק אין לי

12 ו... מלכים: תה' קי,ה; הפסוק הובא כאן בגלל הרמז על נצחונו של אברהם על המלכים 'מחץ
ביום אפּו מלכים', והובא גם בתנח' בשלח, טז על מלחמת אברהם ונצחונו; עי' ילקוט המכירי
לתהלים, שם, עמ' 184.

13 ו... יספרו: יש' מג,כא: הפסוק רומז לגאולת ישראל מאויביו, עי' להלן, שו' 15.

14 ו... אדם: תה' קי,ה; גם פסוק זה הובא בגלל דמיון המלים, 'אל תירא אברם' — 'ה' לי לא
אירא' ונדרש במדרש תהלים, קי,ט, עמ' 483: 'ה' לי לא אירא [מה יעשה לי אדם], אברהם אמר
ה' לי לא אירא, מה יעשה לי נמרוד'.

15 אדם... יצרתה: האדם בכלל ודמותו של יעקב כפרט נבראו בצלם אלהים לפי בר"ר סח יב, עמ'
788, דמות ישראל-יעקב חקוקה בכסא הכבוד, עי' בר"ר פב,ב, עמ' 978 ובזכות יעקב יגן ה' על
עם זו יצרתה', לפי יש' מג,כא, מגן: כנראה מובנו הגנה כאן.

ב תוכן הפיוט: תפילת אברהם לה' שיתן לו בן. אמנם הובטח לו: 'שכרך הרבה מאד', אבל מה יתרון
לכל הטוב והרכוש כשאין יורש מיוצאי חלציו.

18 שמחה... רענן: מה לי לשמות בלבי אם אין לי בנים, הריני דומה לעץ סרק שאינו עושה פרי,
ההפך מעץ רענן אשר 'לא ימיש מעשות פרי' (יר' יז,ח), עי' בר"ר נג,א, עמ' 554: 'וה' פקד את
שרה וגו' כי אני ה' השפילי עץ גבוה — זה אבימלך, הגבהתי עץ שפל — זה אברהם...
הפרחתי עץ יבש — זו שרה'.

19 פועלי... יקרי: אברהם מתאונן: פעלי (=שכרי) מהו בכל יקרי (=כבודי), מה ערך לשכרי
ולכבודי אם אין לי בנים. ציץ: מובנו פריחה והוצאת פרי, השווה במ' יז,כג. עיקרי במקורי:
כלומר: מקורי עֶקֶר ואין לו חקנה; השווה בר"ר נג,י, עמ' 565 בדברי לוט על אברהם: 'פרדה
עקרה הוא ואינו מוליד'. גם אברהם עצמו אמר: 'המזל דוחקני ואומר: אברם אינו מוליד' (שם
מד,י, עמ' 432) ועל שרה אמרו שם נג,ה, עמ' 560: 'עיקר מיטין לא היה לה'. עיקרי — ייתכן
שהוא כינוי לאברהם, וכן בלשון חז"ל מכונה אברהם 'עיקרן של ישראל' (פסיקתא דר"כ,
שקלים, יז,ב), וכן בלשון הפייטנים, עי' זולאי, עיוני לשון, עמ' ריא.

20 קיניני... ארורי: לפי בר' טו,ב-ג: 'ואנכי הולך ערירי וכן משק ביתי הוא דמשק אליעזר... וכן
ביתי יורש אותי'. ארורי: כינוי לאליעזר עבד אברהם, עי' בר"ר נט,ט, עמ' 637: 'כנען זה
אליעזר... אמר לו (אברהם) ארור אתה; עי' גם בר"ר מד,ט, עמ' 431.

21 שם... לי: אברהם מכונה בשם 'צדק' ע"ש הכתוב 'מי העיר ממזרח צדק' (יש' מא,ב) שנדרש על

תַּחֲתִי לָךְ וְנִתְּתָה לִי // מָה אָתָּן לָךְ וּמָה תִּתֶּנָּה לִי

כֹּכ וַיֹּאמֶר אַבְרָם | אֲדֹנִי אֱלֹהִים מַה תֶּחֱנֶנִּי לִי וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי
הוּא דִּמְשָׁק אֲלֵי עֶזְרָה

וְנִי כִי יֵשׁ לַעֲץ | תְּקוּהָה אִם יִכְרַת וְעוֹד יִחְלִיף וַיִּנְקְתוּ לֹא תַחְדָּל
וְנִי יִתֵּן לָךְ כִּלְבִּבְךָ | וְכָל עֲצָתְךָ יִמְלֹא

וְנִי אִם צְדָקָתָהּ | מַה תֶּחֱנֶנִּי לֹא מִדֶּךָ יִקַּח
וְנִי תַאוּוֹת עֲנוּיִם שִׁמְעָתָהּ | יִי תַכִּינֵן לִבִּם תִּקְשִׁיב אֲזוּךְ

אֲזִנְיֶךָ קִשּׁוּבוֹת / לְכָל מִתְּשָׁבוֹת / מְטָלִיל תַּחֲתִי [בָּר] וַחֲלוֹת נִיִּשְׁבוֹת
בְּרוּךְ (מַחֲיָה)

ג יָהּ מִאֲמָרוֹת עֲשָׂה תְּתַקְּתָּהּ // וּבִלְשׁוֹנוֹת עֲשָׂה נְבוּאָה קְרֵאָתָהּ
[נְבוּאָה חֲזוֹן צִיּוּי דִּיבּוֹר אֲמִירָה // הַטְּפָה [מְשָׁל] מְלִיצָה מְשָׁא תְּחָהּ
יָקָר לֹא יִתֵּן אֶל [יִי] עֲשָׂתָהּ // כִּי בְּשִׁלְשֶׁת הַיָּקָרִים שֶׁבָּהֶם לֹא נִוְדָּעָתָהּ

‘מִזֶּל צָדֵק שֶׁהִיָּה מֵאִיר לֹךְ [בִּרְ”ר מִבְּ(מג), ג, עמ’ 418]. שְׁתַּל — בֶּן, לְפִי תַּחֲתִי קַח, ג: ‘בְּנִיךְ כִּשְׁתַּלִּי
זִיתִים’.

22 תַּחֲתִי ... לִי: אַבְרָהָם הֵלֵךְ בְּדִרְכֵי ה’ (=תַּחֲתִי לָךְ) וּבִגְלָל זֶה הוֹבִטָה לוֹ: ‘אֲנֹכִי מִגֵּן לָךְ’. מַה ... לִי: מַה
עָרַךְ כָּל אֱלֹהִים, מִי יֵלֵךְ בְּדִרְכֵי וּמִי יִירָשֶׁנִּי.

23 כָּל ... אֲלֵי עֶזְרָה: בִּרְ”ר שֶׁם.

24 וְנִי ... תַּחְדָּל: אִיּוֹב ד,ו; הַפְּסוּק נִדְרֵשׁ עַל אַבְרָהָם בְּבִרְ”ר סא,ב, עמ’ 658: ‘כִּי יֵשׁ לַעֲץ תְּקוּהָה (אִיּוֹב
שֶׁם), יֵשׁ לֵאבִינוֹ אַבְרָהָם תְּקוּהָה, אִם יִכְרַת וְעוֹד יִחְלִיף (שֶׁם) ... וְעֵשָׂה קָצִיר כְּמוֹ נֹטַע (שֶׁם) ...
הַתּוֹסֶפֶת מְרֻבָּה עַל הָעֵיקָר, וְיוֹסֵף אַבְרָהָם וְיָקַח אִשָּׁה [וְשִׁמְהָ קִטּוּרָה וְתַלְדָּה לוֹ אֶת זִמְרָן וְגו’].

25 וְנִי ... יִמְלֹא: תַּחֲתִי כ,ה. רְמִזָּה לְקִיּוֹם הַבְּטָחַת ה’ שִׁיּוּלָד לוֹ בֶּן.

26 וְנִי ... יָקַח: אִיּוֹב ל,ו. הַפְּסוּק הוֹבֵא כֵּאֵן בְּגִלְל דְּמִיּוֹן הַמֵּלִים ‘מַה תֶּחֱנֶנִּי שְׁבַדְבְּרִי אַבְרָהָם.

27 וְנִי ... אֲזוּךְ: תַּחֲתִי י,ו; הַפְּסוּקִים רוֹמְזִים שֶׁה’ מִמְּלֵא רִצּוֹן הַצְדִּיקִים.

ג הַפִּיּוּט מְקַבֵּל לְדִרְשָׁה בְּבִרְ”ר מו,ו, עמ’ 429: ‘הִיָּה דְבַר ה’ אֶל אַבְרָם בְּמַחֲזֵה וְגו’’. עֲשֵׂרָה לְשׁוֹנוֹת
נִקְרָאוֹת (=הַנְּבוּאָה) נְבוּאָה, חֲזוֹן, הַטְּפָה, דִּיבּוֹר, אֲמִירָה, צִיּוּי, מְשָׁא, מְשָׁל, מְלִיצָה, חִידָה. וְאִי זֶה
הוּא קֶשֶׁה שֶׁבְּכֹלָם? — ר’ לְעֹזֵר א’: חֲזוֹן, שֶׁנִּי חֲזוֹת קֶשֶׁה (יֵשׁ) כֹּא,ב). ר’ יוֹחָנָן אָמַר: דִּיבּוֹר, שֶׁנִּי דְבַר
הָאִישׁ אֲדֹנִי הָאָרֶץ אֲתָנוּ קִשּׁוֹת וְגו’ (בִּרְ”ר מ,ל). רַבִּנּוּן אִמְ[ר]וּ: מְשָׁא, שֶׁנִּי כְּמִשָּׂא כְבֵד (תַּחֲתִי ל,ה).
גְּדוֹל כּוֹחַ אַבְרָהָם שְׁנִידְבֵּר עִימוֹ בְּחֲזוֹן וּבְדִיבּוֹר; הַמֵּאֲמָר הוֹבֵא גַם בְּשֶׁה־ר ג,ד; אֲבוֹת דִּר”ג, נ”א
פִּל”ד, וּבִנְיָן פִּל”ג; מִדָּה”ג לְבִרְאשִׁית טו,א, מִהֲדוּרַת מְרַגְלִיּוֹת, עמ’ רמב; דְּבַר הַפִּיּוּט מִתְּאִימִים
לְדְבַרִי חו”ל בְּשִׁנְיֵי הַסֵּדֶר.

30 יֵה ... תְּתַקְּתָּהּ: לְפִי הַגִּירָסָה ‘חֲקִיקָתָהּ’, הַפִּיּוּט ר”ל, כְּדֶרֶךְ שֶׁהָעוֹלָם נִבְרָא בְּעֲשֵׂרָה מֵאֲמָרוֹת, אוֹ
כְּדֶרֶךְ שֶׁהַתּוֹרָה נִיתְּנָה בְּעֲשֵׂרֶת הַדִּיבּוּרוֹת, כֵּן גַּם עֲשֵׂרָה לְשׁוֹנוֹת בְּנְבוּאָה; בְּכָל פִּיּוּטֵי יִנְיִי נִמְצָא יִסּוֹד
הַהִקְבָּלָה, דְּבַר וְהִפּוּכּוֹ אוֹ דְּבַר וְכִיּוּצָא בּוֹ. תְּתַקְּתָּהּ: בְּמִבּוֹן ‘חֲתוּךְ הַיָּד’ בִּלְשׁוֹן חֲכָמִים אוֹ ‘חֲתוּךְ
הַדִּיבּוֹר’.

32 יָקָר ... נִוְדָּעָתָהּ: ה’ הִדְרִיעַ לְאַבְרָהָם (=אִיתָן) כִּי גְדוֹל כּוֹחַ אַבְרָהָם שְׁנִידְבֵּר עִמוֹ בְּקִשּׁוֹם שֶׁבְּכֹלָם.

יידוע דיבר ואומר וחזון // [לדבר] ולאומר לשמוע ולאזין

כז ח[זון] ישעיהו בן אמוץ | אשר חזה על יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז
יחזקיהו מלכי יהודה

35 וז ככל הדברים האלה | וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד
ואתה קדוש | יושב תהלות ישראל

ד לאב עד לא חזו מחזה / והיבין בכל מעשה

נראיתו במחזה / ונהייתה לו מחסה

ואשר היהר בלב / ותישב בקליות

40 יידעתו חוקר לב / ובוחן קליות

מאשר נתיבא / נמטה לו אל תירא

ובדבר אשר נהם / בו בדבר גוהם

ובאומר כי ניתחשב / בו באומר ניתחשב

אנכי מגינך / מי ימגינך / [אנכי] מחזיקך / מי יחזיקך

45 אנכי משפריךך / מי יחסיריךך / הבטחתו קדוש

ה יי אלהים חגיגך איתנך // אשר ברחמים ובדין חננתו בכל מתנך

33 יידוע... וחזון: דברי הפייטן אינם עולים בקנה אחד עם דברי חז"ל, בבר"ר הובאו חזון, ודיבור, במשנת ר' אליעזר פ"ו, עמ' 110: 'האבות נידבר עימהן בנבואה ובראייה וברוח הקדש'. לפי פיוטנו נידבר עם אברהם בדיבור, באמירה ובחזון, ע"י ר"ש ליברמן, חזנות ייני, עמ' רלח.

34 ככל... יהודה: יש' א.א. הפטרת הסדר לפי מנהג ארץ-ישראל, ע"י מאן, עמ' 562.

35 וז... דוד: שם"א ב.ז. יז; הפסוק הובא כאן בגלל המלה 'חזיון' המשותפת לחזון ישעיה ול'מחזה' אברהם, ע"י ו"ר א.ד, עמ' יג: 'ר' אבין בשם ר' ברכיה סבא פתח אז דברת בחזון לחסידך... מדבר באברהם שנדבר עמו בדיבור ובחזיון... מדבר בדוד שנדבר עמו בדיבור ובחזיון, הה"ד ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה'.

ד תוכן הפיוט: חזרה על פיוט א.

40 יידעתו... כליות: לפי יר' יז.

41-43 מאשר... חירא: בשורות הבאות מפרט ייני לפי דרכו: דבר והיפוכו, ומידה כנגד מדה, מאותו דבר שאברהם פחד ה' אמר לו אל חירא. נוהם: רטן ורגז מתוך צער, לפי יח' כד, כג: 'ונהמתם איש אל אחיו, ומקבילו — נחום. וכן 'נתישב' מקביל ל'ניתחשב'. נתישב: נתישב דעתו.

44 ימגינך: 'מסרך בידי אויב לפי בר' יד, כ: 'אשר מגן צריך בידך'.

45 משכירך: נותן לך שכר.

ה תוכן הפיוט: תפילת אברהם ליורש.

46 יי... איתנך: אברהם (=איתנך) התחנן לה' בקראו אליו 'אדני אלהים' מה תתן לי וגו'; המלים ה' אלהים הן ציטטה מהמקרא. חגיגך: התחנן אל ה', לפי מש' כו, כד: 'כי יחנן קולו'. אשר... מתנך: ה' נהג באברהם בדין וגם לפניו משורת הדין (—ברחמים).

בְּכֵן פֶּץ אִם אֵין לִי / בְּרַחֲמִים תֵּן לִי // וְנָם אִם יֵשׁ לִי / בְּדִין יִנָּתֵן לִי
 גָּעָה מֵה תִתֵּן לִי / וְיֵשׁ לִי נָאִין לִי // מוֹלִיד יֵשׁ לִי / וְיִלְד אֵין לִי
 דִּי שָׂכָר טוֹב בְּכָל נִתְּתָה לִי // וְשָׂכָר פָּרִי הַפֶּטֶן לֹא נִתְּתָה לִי
 הֵלֵא מֵה יִתְרוֹן לִי / בְּכָל עֲמָלִי // אִם בֶּן אָחִי אוֹ בֶּן בֵּיתִי / יוֹרֵשׁ אוֹתִי
 וְנִתְּתָה לוֹ אֶל תִּירָא לֹא מָוֶה וְלֹא מָוֶה // לֹא יִירָשֶׁךָ לֹא זֶה וְלֹא זֶה
 זָחַל וְעָרַג / עַל אֲשֶׁר הָרַג // וְהִיָּהֲרָ לְדָרוֹשׁ / פֶּן דָּמָם תִּדְרוֹשׁ
 חָרַד פֶּן יִהְיֶה צָדִיק בִּינִיָּהֻם // אוֹ גֵר עֲתִיד לַעֲמוֹד מִבִּינֵיהֶם
 טַעַם הַשִּׁיבוֹתוֹ אֶל תְּהִי צָדִיק הַרְבֵּה // רָשָׁעִים הַכְתַּדְתָּה שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה
 יִרְאָךְ פֶּתָחֶם גֵּרָא וְסָר מֵרַע // וּבְכָל רָע אֲשֶׁר נָרָא טוֹב מִפִּיד בּוֹשָׁר
 לַעוֹלָם

במחזה

בְּכֵן ... לִי: הַשּׁוּוֹה דב"ר ב,ו: 'אברהם אמר (בר' טו) ה' אלהים מה תתן לי. א"ר לוי, אמר לפניו: רבנו של עולם, אם מתבקש לי בדין שיהיו לי בנים תן לי, ואם לאו — ברחמים תתן לי. אמר לו הקדוש ברוך הוא: חייך בדין מתבקש לך. בדב"ר מהדורת ליברמן, עמ' 47 הובאה הדרשה בארמית, וברמב"ן עה"ת (ג, כד) בשם מדרש ילמדנו וכן בילקוט שם, רמז תתט, בסגנון שונה, עי' בספר הליקוטים לגרינהוט ואתחנן סי' ד. הפייטן מקדים רחמים לדין וכן לפי גירסת הילקוט, ובמדרשים האחרים מקדימים דין לרחמים, ומסתבר כדברי הפייטן, שהרי גם בפסוק קודם שם ה' לאלהים.

גַּעַה ... ואין לי: אברהם התאונן לפני ה': 'מה תתן לי ואנכי הולך ערירי', יש לי רכוש, אבל בן אין לי. מוליד ... לִי: הַשּׁוּוֹה בר"ר מז,ב, עמ' 425: 'אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' (מש' ג,י), אל תהי חכם במה שאתה רואה בעיניך'; תאמר שאני מוליד או שאין אני מוליד, ירא את ה', אל תירא אברהם אנכי מגן לך'.

דִּי ... לִי: כְּמוֹ שִׁכְתּוֹב 'וְה' בְּרַךְ אֶת אֲבִרְהָם בְּכָל' (בר' כד,א).

הֵלֵא ... עֲמָלִי: לִפִּי קֵה' א.ג. בן אחי: לוט. בן ביתי: אליעזר.

וְנִתְּתָה ... זו: כְּמוֹ שִׁכְתּוֹב: 'לֹא יִירָשֶׁךָ זֶה כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ' (בר' טו,ד).

זָחַל ... הרג: אברהם פחד שמא הרג חפים מפשע. זָחַל: פחד, לפי איוב לב,ו: 'זחלתי ואירא'. ערג: במובן זעק, עי' מדרש תהלים מזמור מב: 'כאיל תערוג ... מה האיילה הזו משהיא יושבת על המשבר היא מצטערת ועורגת להקב"ה'; מלון בן-יהודה, כרך ט, ערך ערג.

חָרַד ... ביניהם: כלשון הדרשה בבר"ר: 'שהיה אברהם מתפחד ואומר: תאמר אותן האוכלוסין שהרגתי, שהיה בהם צדיק או ירא שמים' (עי' לעיל שו' 3). או ... מביניהם: יש להעיר שבמקום ירא-שמים שבמדרש, יגיי כותב 'גר', כי בימי האמוראים הבדילו בין סוגים שונים של גרים. 'ירא שמים' הוא *σεβόμενος* הנזכר בכתבי יוסיפוס, הוא קיבל עליו רק חלק ממצוות היהדות ולא את כולן, כגר צדק. בומנו של הפייטן לא נודעו כבר ההבדלים שבין סוגי הגרים ויגיי כללם בשם 'גר'. עי' ש. ליברמן, יוונית ויוונויות, עמ' 60–64; ח.ז. ריינס, 'ירא ה' בין הגויים', סיני, כרך לח, עמ' שסג-שעח.

טַעַם ... הרבה: לִפִּי קֵה' ז,טז. טעם: עי' לעיל שו' 5. רשעים ... הרבה: הַשּׁוּוֹה תנח' בובר, לך, יג: 'א"ל הקב"ה מזה אל תירא, קוצים היו, ואין לך עליהם עון אלא שכר'.

יִרְאָךְ ... מֵרַע: הַשּׁוּוֹה בר"ר מד,ב, עמ' 425: 'חכם ירא וסר מרע' (מש' יד,טז) חכם את וסר מרע ירא, אל תירא אברהם. ובכל ... בּוֹשָׁר: הרעות שאברהם פחד מהן נהפכו לבשורות טובות.

1 אֶלֶף הַמֶּגֶן לְאֵב תְּלִיתָהּ // וְעַל מְגִינֵי אֶרֶץ עֵילִיתָהּ
בְּמֶגֶן אֲשֶׁר אוֹתוֹ בִּירְכָתָהּ // בְּמֶגֶן אֲבָרָהֶם וְיִתְבָּרְכָתָהּ

60 ג. . . שְׁמֵשׁ וּמֶגֶן לוֹ הָיְיָתָהּ // וּמֶגֶן [יֵשׁ] עָדָּהּ לוֹ נִתְּתָהּ
דְּגוּל בְּעַת אֱלֹיו נִרְאִיתָהּ // מְגִינֵינוּ א. . . אִיתָהּ

הִירְאִיתָהּ לוֹ שְׁכָרוֹ . . . [תו] // כִּי [לֹא הָ] לֵין שְׁכָר שְׁכִיר אִיתוֹ
וּבִישָׁרְתוֹ ל. . . מִסְגֹּרְתוֹ // וְלִשְׁלֹם לוֹ מִשְׁפֹּרְתוֹ

65 [זְכוּתָהּ] לְפָנָיו תִּלְךְ // לְהוֹדִיעוֹ כִּי עֲרִירִי לֹא הוֹלֵךְ
תָּנוּ צִדְקוֹ לְפָנָיו מְהֵלֶךְ // בְּצִדְקָה אֲשֶׁר לְפָנָיו יִהְיֶה

טְרוֹת עָלֵי יְרוּשָׁתוֹ // פֶּן לִזְר [ת] הִיָּה מ[וֹר]שָׁתוֹ

1 תוכן הפיוט: בזכות צדקת אברהם ומעשיו הטובים זכה להבטחה מאת 'מגן אברהם' שלשלם לו שכר על מעשיו. ה' חנן אותו בכך והקימו לאור עולם, לראש המאמינים, ולרבים של שלושים הצדיקים שיאירו כמוהו בצדקתם בכל דור ודור.

58 אלף. . . תליתה: לפי שה' ש"ד, והפייטן רוצה לומר שזכות אברהם מגינה לאלף דור; השווה שהש"ר שם: 'ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר: אמר אברהם לפני הקב"ה, רבונו של עולם, לי נעשית מגן ולבני אין אתה נעשה מגן? א"ל הקב"ה: לך הייתי מגן אחד שנא' (בר' טו) אנכי מגן לך, אבל לבניך אני נעשה מגינים הרבה, הה"ד אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים — זו כהונה ומלכות. ועל. . . עיליתה: לפי תה' מו', 'עם אלהי אברהם, כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה', ור"ל ה' רומם את אברהם והגן עליו ועל צאצאיו יותר מכל מגני ארץ; עי' דב"ר ב, כד.

59 במגן. . . ניתברכתה: ה' בירך את אברהם ב'מגן' (אנכי מגן לך), ואנו חותמים את הברכה הראשונה שבתפילת שמונה עשרה 'מגן אברהם'; השווה משנת רבי אליעזר (מהדורת ענעלאו) פ"ב, עמ' 229: 'ומנין שחתימה מגן אברהם? — תלמוד לומר אנכי מגן לך'. במדרשים אחרים ניתנים טעמים שונים לחתימה 'מגן אברהם'. בשבלי הלקט (מהדורת בובר, ווילנא תרמז) פ"ח, עמ' 17: 'כשניצול אברהם מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו: ברוך אתה ה' מגן אברהם'; עי' פרקי רבי אליעזר סוף פכ"ז; אגדת תפילת שמונה עשרה, בבית המדרש ילינק, חלק ה, עמ' 54; פירושים וחידושים בירושלמי לר"ל גינצבורג, ח"ג, עמ' 246–262.

60 שמש. . . הייתה: עי' לעיל שו' 10. ומגן. . . נתתה: עי' בר"ר מח, א, עמ' 479: 'וירא ה' אליו. ותתן לי מגן ישעך וימניך תסעדני וענוותך תרבני (תה' יח, לו). ותתן לי מגן ישעך — זה אברהם, וימניך תסעדני — בכבשן האש, בריעבון ובמלכים'.

62 היראיתה. . . איתו: ה' שילם לו מיד שכרו ולא הלינו, לפי וי' יט, יג.

63 מסגורתו: מ. זולאי השאיר את המלה בלתי מנוקדת, אולם בכתב־היד מנוקדת האות מ"ם בפתח והאות גימ"ל בקבוץ כניקודה של מילת 'משכורת'. וכן בקרובה שפירסם ישעיה זנה (להלן קרובה כח, שו' 33): 'ויפתח מסגורת משכורת פעולתה'. השם 'מסגורת' עניינו אפוא סגירה ומסגר, והוא מחידושי הפייטן (ראובן מירקין, הבחינה הדקדוקית והסגנונית באוצר המלים של ינאי, בדברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, כרך ב, ירושלים תשכ"ט, עמ' 439).

64 [זכותך]. . . תילך: אולי צ"ל: זכותו, ור"ל זכותו של אברהם תלך לפניו לבשרו כי יוולד לו בן. 65 ח[ו] . . . מהלך: צדקת אברהם הולכת לפניו לפי יש' נח, ח: 'והלך לפניך צדקך' 'צדק לפניו יהלך' (תה' פח, יד). מהלך: בניקוד א"י מהלך = מהלך, עי' י. קוטשר, לשוננו, כרך ל (תשכ"ו), עמ' 23.

66 טרוח. . . ירושתו: אברהם היה מצטער על ירושתו שלא תהיה לאיש זר. טרוח — מצטער, עי' לעיל קרובה י, שו' 38.

יִדְעֶתוּ מֵרָאשֵׁיתוֹ // כִּי בָאֲחֵרִיתוֹ / בְּנוֹ יִרְשׁ אוֹתוֹ
 בְּכוֹדָךְ עָלֶיךָ גִּילִיתָהּ // וְכוֹן־כָּד אָזְנוֹ גִּלִּיתָהּ
 לַעֲנוֹת אֲשֶׁר הָג פִּי הַמְגִדָּהּ // [בְּטוֹ] בֹּת אֲשֶׁר בְּפִיד לֹ הִגִּדָּהּ
 מֵרָאשׁ צוּרִים צוּר חֲצִבְתּוֹ // וּמֵרָאשׁ אֶמְנָה מֵאֲמִין הִיֻּצְבְּתּוֹ 70
 נוֹה מְרוֹמִים חוֹצָה הוֹצֵאתוֹ // וְ[צָבָא] כּוֹכְבִּים הִצְפִּיתוֹ
 סַחֲתָהּ [לֹ פֹ] יִהְיֶה וְרָעָךְ // שְׁלוֹשִׁים בְּעָרְכָךְ מְגִיזָעָךְ
 עֲדִי [עַד] גִּרְךָ [לֹ] אִי יִדְעָךְ // אֲשֶׁר הִיאֲרָ[תָהּ] בְּמִדְעָךְ
 פְּלֹאוֹת הַפְּלֵאָתָה לְמִיִּמִּינְךָ // וְחֻ[שְׁבֶּתָהּ] צִדָּה לְמֵאֲמִינְךָ
 צָבִי לְצִדִּיק . . . בִּינִינְךָ // אֲשֶׁר הִיֻּגִיתָהּ קִינִינְךָ 75
 קִרְאָתָהּ לְמִ[קְ]רִיאָתָה . . . לָךְ // וְקִירְבָּתָהּ . . . לָךְ
 רְחֵמִים מְשֻׁלָּךְ אֶתֶּן לָךְ // וְצִדִּיק בְּשִׁמְךָ אֶקְרָא לָךְ
 שְׁמוּעָה טוֹבָה לָאֵב [שְׁיִמְעָתָהּ] // וּמִשְׁמוּעָה רָעָה אוֹתוֹ שְׁיִמְרָתָהּ

- 69 לענות . . . המגדתה: דברי הלענה, המרירות, אשר אברהם הגה (=הג) בפיו, ה' המתיק בבשורה הטובה. המגדתה — המתקתה, פועל מן 'מגד', וכן בפיוט ר' אלעזר הקליר: 'ימגיד בטל קדושי' (אליס ביום, תפילת טל).
- 70 מראש . . . חצבתו: דברי הפייטן מורכבים משני פסוקים: 'כי מראש צורים אראנו' (במ' כג, ט) ו'הביטו אל צור חצבתם' (יש' נא, א). 'צור' כינוי לאברהם עי' לעיל קרובה ח, שו' 12, הפייטן רוצה לומר שאברהם נבחר מראש לאבי האומה ומגינה. ומראש . . . היצבתו: לפי שה' ש' דח: 'תשורי מראש אמנה', שנדרש בשהש' ר על אברהם ראש המאמינים 'שכתוב בו והאמין בה' (עי' גם ש"ר כג, ה).
- 71 נווה . . . הוצאתו: לפי בר' טו, ה: 'ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים'. הצפיתו: הפעיל מן 'צפה', מחידושי הלשון של ינאי.
- 72 סחתה . . . מגיזעך: ה' הבטיח לאברהם שיעמיד שלושים צדיקים כערכו, עי' לעיל קרובה י, שו' 19.
- 73 עדי . . . ידעך: להפך מהרשע שכתוב בו 'נר רשעים ידעך' (מש' כד, ד), אשר . . . במדעך: נרו של אברהם, דעת אלוהים, האיר לעולם כולו.
- 74 פלאות . . . למימינך: ה' הפליא פלאות לאברהם שהלך בדרכיו, לימין ה', וח[שבתה] צדקה למאמינך: לפי בר' טו, ה: 'והאמין בה' ויחשבה לו צדקה'.
- 76 קראתה . . . לך: אברהם נקרא במדרש 'מקריא' על שם שהקריא שם שמים על באי עולם (עי' בר"ר לט, טו, עמ' 381; סוטה י"ע, א: 'ויקרא אברהם . . . אל תקרי ויקרא אלא ויקריא').
- 77 רחמים . . . לך: עי' לעיל שו' 47. וצדק . . . לך: לפי יש' מב, ו: 'אני ה' קראתיך בצדק'.
- 78 ומשמועה . . . שימרתה: השווה בר"ר מב (מג, א, עמ' 415: 'וישמע אברהם כי נשבה אחיו — משמועה רעה לא יירא נכון לכו בטוח בה' (תה' קיב, ו) — זה אברהם, ששמע כי נשבה אחיו ולא ירא מפני המלכים אלא ירק את חניכיו, עי"ש בח"נ ובמנ"י.

תְּשׁוּרַת שְׁלִישִׁים מִנּוּ שַׁעֲתָה // וּמִשָּׁ[לִישׁ]ִים אוֹתוֹ [הוֹשׁ]עָתָה

			ובכן [אל תירא אנכי] מגן לך	80
אֵל תִּירָא	אֲנֹכִי תוֹחֵלְתָּךְ	אֵל תִּשְׁתַּע	אֲנֹכִי שׁוֹמְרָךְ	1 ז
אֵל תִּרְעַד	אֲנֹכִי ר...ךְ	אֵל תִּקְנָא	אֲנֹכִי קוֹנֶךְ	
אֵל תִּצַּר	אֲנֹכִי צוּרְךְ	אֵל תִּפְחַד	אֲנֹכִי פוֹדֶךְ	
אֵל תִּעְרוֹץ	אֲנֹכִי עֵינֶךְ	אֵל תִּסְמַר	אֲנֹכִי [סוֹמֵךְ]ךְ	
אֵל תִּנְוֹד	אֲנֹכִי נִוְךְ	אֵל תִּמּוֹג	אֲנֹכִי מְגִינְךְ	85
אֵל תִּלְאָה	אֲנֹכִי לִיוִּיךְ	אֵל תִּכְעַס	אֲנֹכִי כּוֹסֶךְ	
אֵל תִּיחַת	אֲנֹכִי יִשְׁעֶךְ	אֵל תִּטּוֹרֶךְ	אֲנֹכִי טוֹרְךְ	
אֵל תִּחַלָּה	אֲנֹכִי חִילְךְ	[אֵל ת]זַחַל	אֲנֹכִי זְרוּעֶךְ	
אֵל תִּהְוֹלָל	אֲנֹכִי הִילוּלְךְ	אֵל תִּדְאָג	אֲנֹכִי דִּיגְלְךְ	
אֵל תִּקְרָה	אֲנֹכִי גּוֹאֲלְךְ	[אֵל ת]בוֹהֶל	אֲנֹכִי בּוֹרְאֶךְ	90
	אֵל ת[אפ]ל	אֲנֹכִי אוֹרְךְ		

ובכן שכרך הרבה מאד

[שְׁכַרְךָ בְּאֵשׁ אֲשֶׁר בָּאָתָה הִרְבָּה מְאֹד בְּגִי[רִים] אֲשֶׁר דִּיבַקְתָּה	2 ז
שְׁכַרְךָ בְּהִלְכוֹת אֲשֶׁר וַיַּעַדְתָּה	[הִרְבָּה מְאֹד] בְּזִכּוֹת אֲשֶׁר חִישַׁבְתָּה

- 79 תשורת... שעתה: ה' קיבל מאברהם 'עז משולשת ואיל משולש' בברית בין הבתרים (בר' טו.). שעתה: פנית, לפי בר' דד: 'וישע ה' אל הבל ואל מנחתר, ונטייתו ע"ד פעלי ע"ו. ומש[לִישׁ]ִים... [הוֹשׁ]עָתָה: ה' הציל אותו מה'שלישים' — ארבעת המלכים ששבו את לוט. ובכן: הפיטו בסימן תשר"ק מביע את הבטחת ה' לאברהם, 'אל-תירא' ומוסד על נויי פיטו של 'אל תירא' מצד אחד ראנכי מגן לך' כמקביל לו והיפוכו.
- 81 אל תשתע: לפי יש' מא, שמוכנו: אל תפחד אל ירפו ידיך, או פנייה לעזרה למקום אחר (עי' ברד"ק, ראב"ע ומצודות שם).
- 86 אנכי כוסך: לפי תה' טז, טז.
- 87 אל... טורך: אל תנוד כי אנכי כהר למעוז לך. תטורף: מוכנו טלטול ותנודה, עי' לעיל קרובה ט, שו' 86. טור: בארמית: הר, צור, ומקביל לשו' 83: אל תצר אנכי צורך.
- 2 ז ובכן... מאד: פיטו בסימן א"ב המכיל שבחי אברהם ומעשיו הטובים שבגללם זכה להבטחת ה', לשכר ולעמוד בעשרה נסיונות.
- 93 [שכר]ך... באתה: שכרו של אברהם בהצלחו מכבשן האש. הרבה... דיבכתה: השווה בר"ר מחב, עמ' 479: 'כתיב ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה (איוב יט, כו), אמר אברהם אחר שמלתי עצמי, הרבה גרים באו להדיבק בזאת אות'; עי' לעיל קרובה י, שו' 1.
- 94 שכרך... ויעדתה: אברהם קיבל שכר בעד הליכותיו בדרך הישרה שנועדה לו מראש. הליכות — לפי בר' כד, כד: 'אשר התהלכתי לפני'. [הרבה]. ... חישבתה: אברהם חשב לזכות ולהצדיק הרשעים, רמו להגנתו על אנשי סדום.

- 95 שְׂכָרְךָ [בְּ]טוֹעִים אֲשֶׁר יִידַעְתָּהּ
[שְׂכָרְךָ] בְּמַלְכִים אֲשֶׁר נָצַחְתָּהּ
שְׂכָרְךָ בְּפוֹשְׁעִים אֲשֶׁר צִידְקָתָהּ
שְׂכָרְךָ בְּשִׁבּוּעָה אֲשֶׁר שְׁמַעְתָּהּ
- ח [שְׂכָרְךָ] בְּדִין / הֲרֵבָה מְאֹד בְּרַחֲמִים / כִּי אֱלֹהִים דִּין / וַיִּי רַחֲמִים / בו
100 קִידְשָׁתָהּ שְׁמֶךָ [בְּדִין] / ובו נִתְקַדְּשָׁתָה בְּרַחֲמִים / כְּקִדְשַׁת עֲלִיּוֹנִים /
כך וקרא

ושרי אשת אברהם

יג / בראשית טז א

תוכן הקרובה: תיאור סבלה של שרה כעקרה, בטחונה בה' ותפילתה שתתפקד בכן. הפייטן משבח את מעלותיה של שרה, שלא קינאה בהגר ומסרה אותה לאברהם באומרה: 'אולי אבנה ממנה'. הוא רואה בעקרותה של שרה ואברהם ניסיון לדעת, אם יעמדו בצדקתם ובאמונתם, וכשעמדו בניסיון ריחם ה' עליהם ושמע תפילתם. הבן ניתן להם כשכר על מעשיהם הטובים ובעיקר על 'הנפש אשר עשו בחרן' — הגרים שהכניסו תחת כנפי השכינה. ה' מתאוה לתפילתם של צדיקים, ובייחוד של האבות והאמהות. בפיוט ג משווה הפייטן את ציון לשרה אמנו. כשם ששרה העקרה נפקדה בבנים, כך גם ציון תזכה לשיבת בניה לגבולה.

א אם פִּינָה בְּחַגִּי סֵלַע // בִּיטָנָה בְּהִיּוֹת חֲסוּם כְּסֵלַע

- 95 שְׂכָרְךָ ... יִידַעְתָּהּ: אברהם קיבל שכר על הטועים שהכניס תחת כנפי השכינה. הרבה ...
ליבבחה: אולי כוונת הפייטן: בעוה ובאומץ שבהם יצא להציל את לוט.
96 הרבה ... עֲנִיתָהּ: רמז לתפילת אברהם על אנשי סדום.
97 שְׂכָרְךָ ... צִידְקָתָהּ: שכרו של אברהם בצידוק אנשי סדום, עי' בר"ר מט,ט, עמ' 511: 'אמר לו הקב"ה, אברהם אהבת צדק (תהלים מח), אהבת לצדק את בריתי וחשנא רשע (שם), שנאת מלחייכן, על כן משחך אלהיך שמן ששון מחברייך (שם) וכו'. [הרבה ... ריביתָהּ: עי' תנח' בוכר וירא, נד: 'והאלהים נסה את אברהם, וש"ה נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה (תהלים ס,ו), כדי ליתן שְׂכָרְךָ בְּקוֹשֶׁט, שנאמר ונחתי פעולתם באמת', עי' גם בר"ר נה,א, עמ' 585.
98 שְׂכָרְךָ ... שְׁמַעְתָּהּ: לפי בר' כב,טז-יז: 'בי נשבעתי ... כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך'.
הרבה ... תַּבַּעְתָּהּ: אולי כוונתו לתנאים שהעמיד בתפילתו על אנשי סדום: אולי ימצאו שם ארבעים וגו' (בר' יח).
99 [שְׂכָרְךָ] בְּדִין: עי' לעיל שו' 47.

א תוכן הפיוט: עקרותה של שרה אמנו במשך עשר שנים בארץ. תפילתה שיוולד לה בן ומסירת הגר לאברהם שייבנה ממנה.

- 1 אם ... כְּסֵלַע: שרה אמנו, שעליה נדרש הפסוק 'יונתי בחגי הסלע' (עי' להלן שו' 10), בטנה היה חסום כסלע הזה שאינו מוציא פירות.

[ג] . . . . . ודה וסלע // דלתי רחמה לפתוח בסלח

היתה כמו גן נעול // ונתומה [כ] . . . ל
ועקה ודפקה כפות המנעול // חנון לחוננה מפעלה עול

טוהר וקודש מולחה לו // [מ]ת שנות עשר מילאה לו⁵
כחכמות נשים פעלה לו // להצדיק כי לא ילדה לו

כך ושרי | אשת אברם לא ילדה לו ולה שפחה מצרית ושמה הגר
וה חכמות נשים | בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו
וה בנות מלכים | ביקרויך נצבה שגל לימינך בכחם אופיר
וה יונתי בחגוי | הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך¹⁰
השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראך נאוה
וה גן נעול אחו(תי) | כלה גל נעול מעין חתום

2 דלתי . . . בסלח: התפללה לפתיחת רחמה ברחמים (בסלח).

3 היתה . . . נעול: הפסוק 'גן נעול' נדרש על שרה אמנו, עי' להלן שו' 11; מ. זולאי מציע להשלים:
והחומה כגל נעול, לפי שו' 12.

4 ועקה . . . המנעול: שרה התפללה לה' שיפתח לה 'כפות המנעול', הוא מפתח הרחם, ויחון אותה
שייוולד לה מבעלה 'עול' — ולד (מלשון: 'התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה' — יש' מט.טו). עי'
בר"ר עגד, עמ' 848: 'ויפתח את רחמה, ר' מנחמה משום ר' ביבי, ג' מפתחות ביד הקב"ה: מפתח,
קבורה וגשמים ורחם וכו'.

5-6 טוהר . . . לו: הפייטן נוקט כאן במליצה מפרשת הקטורת: 'ממלח טוהר קדוש' (שמ' ללה). שרה
נהגה בטהרה ובקדושה, ואחרי שמלאו לה עשר שנים שלא ילדה, מסרה לידי בעלה את הגר כדי
להצדיק את עצמה שלא ילדה לו עד עכשיו, השווה בר"ר מה, ג, עמ' 449: 'מקץ עשר שנים לשבת
אברם וגו' — ר' אמי בש"ר לקיש: מניין? תנינן: נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו
רשוי ליבטל. מן הכא, מקץ עשר שנים'. עי' עוד שם מה, ג: 'ותקח שרי אשת אברם וגו' לקחתה
בדברים, אמרה לה אשריך שאת מידבקת בגוף קדוש'. כחכמות נשים: לפי מש' יד, א, עי' להלן, שו'
8.

7 כ... הגר: בר' טז, א: התחלת הסדר לפי הקריאה התלת-שנתית, עי' מאן, עמ' 122.

8 ו... תהרסנו: מש' יד, א: הפסוק רומז לשרה, עי' שו' 6.

9 ו... אופיר: תה' מה, י: הפסוק נדרש בבר"ר מה, א, עמ' 448, על שרה.

10 ו... נאוה: שה"ש ביד, ג; גם פסוק זה נדרש בבר"ר מה, ד, עמ' 450: 'ולמה נתעקרו אמהות, ר' לוי
(אמר) בשם ר' שילא ור' חלבו מש' ר' יוחנן, שהקב"ה מתאוה לתפילתן ולסיחתן, יונתי בחגוי
הסלע (שה"ש ביד), למה עיקרתי אתכם, בשביל הראיני את מראיך השמיעיני את קולך' (שם,
שם). תוכן הדרשה הובא בדברי הפייטן כמה פעמים, עי' לעיל שו' 1, 2, ולהלן שו' 37, 42; השווה
שהש"ר ביד; תנח' תולדות, ט; בבלי יבמות סד ע"א.

12 ו... חתום: שה"ש ד, יב; הפסוק נדרש על שרה בוי"ר לב, ה, עמ' תשמה: 'גן נעול אחותי כלה . . .
ר' חונא בשם ר' חייא בר אבא, שרה ירדה למצרים וגררה עצמה מן הערוה ונגדרו כל הנשים
בזכותה'; השווה שהש"ר ד, יב, ופסיקתא דר"כ יא, עמ' 182; לעיל שו' 3.

[חֲתוּם] עַל לֵב / לֹא תִשְׁכַּח מֶלֶב / לְמַגֵּן בְּגִי בְּרִי לֵב

(מגן)

ברוך

ב מְשִׁפְּחָתִי אֵין לִי בּוֹנָה // נָא מְשִׁפְּחָתִי אוֹלֵי אֵיבְנָה

15

סָחָה [יִסְכָּה] לְאֵב בְּמַעֲנָה // עַד גַּם אֲנִי אֵיבֵן בְּמַחְנָה

פְּקוּדַת שְׁלוֹם וְשָׁלִיו // צְדִיק עֵימִי לֹאִי שְׁלִיו

קֶץ קִינָתִי עַד יְשָׁלֵם // רְצוֹן פְּוַעְלִי עַד יְשָׁלֵם

שְׁמַע אֵב לְתַחֲוֹלָלָתְךָ // שְׁמָה לְמַצּוֹא ת[וֹחֲלָתְךָ]

תְּנוּתָהּ לֹו עֵת לְלֶדֶת // תַּחַת כִּי נַעֲצָרְתִּי מִלֶּדֶת

כֹּכ וְתֹאמַר שְׂרִי | אֵל אֲבָרָם הִנֵּה נָא עֲצָרְנִי יִי מִלֶּדֶת בָּא נָא אֵל 20

שְׁפַחְתִּי אוֹלֵי אֲבָנָה מִמֶּנָּה וְיִשְׁמַע אֲבָרָם לְקוֹל שְׂרָה

וְנֹא אֶשֶׁת חֵיל | מִי יִמְצָא וְרַחוּק מִפְּנִינִים מִכְרָה

13 [חֲתוּם ... לֵב: כֶּשֶׁם שְׂרָה נִפְקְדָה וְלֹא נִשְׁכַּח מֶלֶב, כֵּךְ תִּגַּן זְכוּתָהּ וְזְכוּת אֲבָרָהּ עַל בְּנֵיהֶם בְּרִי הַלֵּב. לְמַגֵּן: הַגֵּן.

ב תּוֹכֵן הַפִּיּוּט: שְׂרָה מִתְפַּלֶּלֶת לַה' שִׁפְקֹד אוֹתָהּ וְיִשִּׁים קֶץ לְקִינָתָהּ בְּנָשִׁים הַיּוֹלְדוֹת.

14 מִמְשַׁפְּחָתִי ... בּוֹנָה: שְׂרָה מוֹסֶרֶת אֶת הָגֵר לְאֲבָרָהּ בְּאוֹמְרָהּ, מִמְשַׁפְּחָתִי אֵין לִי בּוֹנָה (=בֵּן), וְאוֹלֵי אֵיבָנָה מְשִׁיפְּחָתִי: שִׁים לֵב לְתִיקְבוּלָת: 'מְשַׁפְּחָתִי' — 'מְשִׁיפְּחָתִי'.

15 סָחָה ... בְּמַחְנָה: שְׂרָה הַנִּקְרָאֶת בְּמִדְרָשִׁים 'יִסְכָּה', מוֹסֶרֶת לְאֲבָרָהּ אֶת הָגֵר, עַד שִׁיגִיעַ הַזֶּמֶן וְגַם הִיא תִּזְכֶּה לִבֵּן בְּמַחְנָה — בְּמִשְׁפַּחְתָּהּ. אֵיבֵן: עֵי ח"נ, וְאוֹלֵי צ"ל: אֲבָן-אֲבָנָה (מ. זולאי). [יִסְכָּה]: לְפִי הַשְׁלַמַּת מ. זולאי.

16 פְּקוּדַת ... וְשָׁלִיו: שְׂרָה מִתְפַּלֶּלֶת שֶׁה' יִפְקֹד אוֹתָהּ כִּפְקוּדַת שְׁלוֹם (יש' ס, יז). צְדִיק ... שְׁלִיו: שְׁתֵּי הַמִּילִים הָאֲחֵרוֹנוֹת קֶשׁוּת, וְאוֹלֵי צ"ל לֹא-יִשְׁלֹו (מ. זולאי). וְרֹצֵה לֹוֹמֵר שֶׁאֲבָרָהּ הַצְדִּיק, אוֹ ה' הַצְדִּיק, לֹא יִשְׁלֹו וְלֹא יִנּוּחַ וְלֹא יִשְׁקוּט עַד ...

17 קֶץ ... יִשְׁלֵם: עַד שִׁיגִיעַ הַזֶּמֶן שֶׁלֹא תוֹסִיף לְהַחֲקִנָּה בְּנָשִׁים הַיּוֹלְדוֹת, וְה' יִשְׁלֵם לָהּ שֶׁכֶר מַעֲשֶׂיהָ הַטּוֹבִים.

18 שְׁמַע ... לְתַחֲוֹלָלָתְךָ: שְׂרָה נִקְרָאֶת בְּלִשׁוֹן הַפִּיּוּטִים 'תַּחֲוֹלָלָתְךָ' לְפִי יש' נא, ב: 'הִבִּיטוּ אֵל אֲבָרָהּ אֲבִיכֶם וְאֵל שְׂרָה תַּחֲוֹלְלֶכֶם'. שְׁמָה ... ת[וֹחֲלָתְךָ]: אֲבָרָהּ שְׁמַע לְקוֹל שְׂרָה שְׁמָה (=שְׁמָה) עַל-יְדֵי לְקִיחַת הָגֵר תִּימְצָא תַּחֲוֹלָת וְתַקְוָה לְשְׂרָה. שְׁמָה: כֵּךְ בְּשֵׁנִי כ"י, כְּמוֹ: שְׁמָה, וְכֵךְ גַּם בְּסִפְרוֹת הַגְּאוֹנוֹנִים, ע"י ח. ילון, נִימוּקִים לְמִשְׁנֵי מְנוּקָדוֹת, לְשׁוֹנוֹ כֵּךְ כ"ד, חֹבֵב א-ב, ע"י 32: ר"נ אֶפְשֵׁטִין, מְבֹא לְנוֹסַח הַמִּשְׁנָה, ע"י 1247: ח. ילון, מְבֹא לְנִיחָק הַמִּשְׁנָה, ע"י 113-116.

19 תְּנוּתָהּ ... לְלֶדֶת: שְׂרָה אִמְרָה (=תְּנוּת) לְאֲבָרָהּ, כִּי הִגִּיעָה הָעֵת שֶׁתֵּלֵד (ק' ג, ב). תַּחַת כִּי נַעֲצָרָה עַד עַכְשִׁיו.

20 כֹּכ ... שְׂרָה: בְּר' טז, ב; הַפְּסוּק נִדְרַשׁ בְּבִר' ר מה, ב, ע"י 448: 'וְתֹאמַר שְׂרִי, תִּנִּי, כֹּכ מִי שֶׁאֵין לוֹ בֵּן כְּאִילוֹ הוּא מֵת כְּאִילוֹ הָרוּס ... אוֹלֵי אֲבָנָה, וְאֵין בּוֹנֵין אֵלָּא הָהָרוּס'. תּוֹכֵן הַדְרָשָׁה נִרְמָז בְּפִיּוּט כְּמֹה עַמְמִים, ע"י לְהֶלֶן שֶׁר' 45, 75.

21 וְנֹא ... מִכְרָה: מִש' לא, י. הַפְּסוּק נִדְרַשׁ בְּבִר' ר מה, א, ע"י 447 עַל שְׂרָה: 'וְשְׂרִי אֶשֶׁת אֲבָרָם [לֹא

וַיֹּאמֶר יְהוָה | וְלֹא יִבְנֶה יִסְגּוֹר עַל אִישׁ וְלֹא יִפְתַּח
וְנֹאכֵן מֵאִסּוֹ | הַבּוֹנִים הִיתָה לְרֹאשׁ פְּנֵה

פִּינָה מְעֻלָּה / תְּשִׁימִינוּ עַד לְמַעְלָה / וְנִיחֲיֶיהָ בְּטֵל זֵילַת מְעֻלָּה

(מחיה)

ברוך

25

יָהּ [לְאִשָּׁת] אֵיתָן צִיּוֹן הִשְׁוִייתָה // בְּנִיסוּי וּמִסָּה אֲשֶׁר עָלֶיהָ שְׁוִייתָה
נֶאֱמַר עַל שָׂרָה לֹא יִלְדָּה // וְנֶאֱמַר עַל שָׂרָה לֹא יִלְדָּה
יִשְׁבֹּת עֲקָרַת הַבֵּיית / יִשְׁבֹּת בְּעֵקֶר בֵּית // [בֵּן] תּוֹשִׁיב בְּיִרְכַּתִּי בֵּיית /
נֶעְקָרַת מְבִיית
יָפָה נוֹף הִיִּקְרָה / אֲשֶׁר פִּיךָ אִם קָ[ר]א // רֹוֹנִי עֲקָרָה / עַל בְּנִיִּיךָ יִקְרָא

ג

כֹּכ רוֹנִי עֲקָרָה | לֹא יִלְדָּה פִּצְחִי רִנָּה וְצִהְלִי לֹא חִלָּה כִּי רַבִּים בָּנִי
שׁוּמָמָה מִבְּנֵי בַעֲוֹלָה אִמֵּר יִי

30

ילדה לו] וגו' אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה, ר' אבא בר כהנא אמר, עיבורה'. בתנח' חיי שרה, ד ובתנח' בוכר, שם, ג, ובאג"ב פרק לד, נדרש כל הפרק 'אשת חיל' על שרה ואברהם וקורות חייהם.

22 ול... יפתח: איוב יב,יד; הפסוק רומז לכינוי העקרה כ'הרודה' והיולדת כ'בניה'.

23 ול... פנה: תה' קיח,כב; רמז לשרה העקרה שנושעה בבנים.

24 זילת: נוילת.

ג הפיוט בחתימת שם הפייטן רומז להפטרות הסדר 'רני עקרה' ע"י שו' 30. הפייטן משווה את ציון לשרה אשת אברהם, וכשם ששרה נפקדה בבן, כך ציון תפקד בשיבת בניה לתוכה, ע"י בר"ר לח,יד, עמ' 365: 'ותהי שרה עקרה אין לה ולד, אמר ר' לוי, בכל מקום שנאמר אין לה הוה לה, ותהי שרה עקרה אין לה הוה לה, וה' פקד את שרה (בר' כא,א) ... ציון היא דורש אין לה (יר' ליו) והוה לה, ובא לציון גואל וגו' (יש' נט,כ); ע"י גם אג"ב כט,א; פסיקתא דר"כ כ, עמ' 311: איכ"ר א, ב; פסי"ר לב, קמח, א. איתן: כינוי לאברהם. בניסוי... שויתת: שתיחן — ציון ושרה נתנסו בנסיונות שווים.

27 נאמר... ילדה: 'שרתי' כינוי לירושלים 'שרתי במדינות' (איכה א,א) ועליה נאמר 'לא ילדה', ע"י להלן שו' 30.

28 יושבת... בית: שוב מדמה הפייטן את 'עקרת הבית', שהיא שרה, לציון 'הנעקרת מבית', ומבקש שגם ציון תשוב לביתה (בירכתי בית — תה' קכח,ג), כשם ששרה הושבה בעקרת בית. ויש כאן משחק מלים: עקרה — עיקר — הנעקרת. עיקר בית: ע"י בר"ר עא,ב, עמ' 823: 'ורחל עקרה — אמר ר' יצחק רחל היתה עיקרו של בית, שני' ורחל עקרה [עיקר הבית].'

29 יפה נוף הייקרה: יפה נוף היא ירושלים, 'יפה נוף משוש כל הארץ' (תה' מח,ג) הנקראת גם 'אם' — 'אם הבנים שמחה' (ע"י שו' 30), במהרה ישובו בניה לתוכה. 'הייקרא' בנוסח כ"י אדלר: 'יפה נוף היקרה אשר פיך אל קרא', ולפי זה רוצה לומר שרה' קרא לירושלים 'יפה נוף', ועוד מעט יקרא 'רני עקרה' על בני ישראל.

30 כל... יי: יש' נד,א. הפטרת הסדר, ע"י מאן, עמ' 122. הפסוק נדרש על שרה בבר"ר לח,יד בנוסחאות שברפוס ובכ"י חימן, ע"י במנחת יהודה שם, עמ' 365: להפטרות שלפנינו מוקדשת

וּנְ מוֹשִׁיבֵי עֶקְרַת הַבַּיִת | אִם הַבָּנִים שִׁמְחָה הַלְלוּהָ

[וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל]

נא [אל

ד מְתִיר אֲסוּרִים הָתֵר אֲסוּרֵי // וְרַפָּא יִסּוּרֵי / צַעֲקָה שְׂרִי
לוֹ לֹא נֹצַרְתִּי / כִּי נִעְצַרְתִּי // מָה נִחַקְרְתִּי / כִּי נִעְקַרְתִּי
אִם מִמֶּנִּי הָיָה כִּי לֹא אוֹלִיד // וְאִם [מִ]אִשִּׁי הָיָה כִּי לֹא מוֹלִיד
יָבוֹא נָא אֶל אֲמָתִי וְאִידַע מִי מוֹלִיד // וְעַתָּה בָּא . . מִיָּד מִמֶּנָּה הוֹלִיד
בְּטַחָה בְּתַפִּילָּה / וְלֹא טְ[חָה] תִּפְלָה // שָׁם קָץ לְכָל תְּכֵלֶה / רַחֲמֶיךָ לֹא תִכְלָא
מִמֶּנִּי קְדוֹשׁ

ה אַבְרָם וְשָׂרָה בְּהַבְטָחָה חָסוּ // בְּכָל נַפֶּשׁ אֲשֶׁר בְּחָרָן עָשׂוּ

פיסקה מיוחדת (כ) בפסיקתא דרב כהנא, עמ' 310: 'רני עקרה . . . מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה (תה' קיגט). שבע עקרות הן: שרה, רבקה, רחל . . . וציון'.

31 ול . . . הללויה: תה' קיגט; השווה בר"ר נגה, עמ' 559: 'מושיבי עקרת הבית — זו שרה, אם הבנים שמחה, שנאמר היניקה בנים שרה וגו'.

ד תוכן הפיוט: שרה מתפללת לה' שירחם עליה ויתירנה מכבלי העקרות, והוא בוטחת בכוח התפילה.
לו . . . נעצרת: הלואי ולא נבראתי אם נגזר עלי להישאר עקרה.

34-35 מה . . . מוליד: ב. קלאר (ב'קריט ספר' טו, עמ' 290) רמז לפסוקים 'הכינה וגם חקרה' (איוב כח, כז), 'און וחקר תקן משלים הרבה' (קה' יב, יט), כלומר, נחקרתי במובן נגזר עלי להיות עקרה. ח. שירמן העיר על 'חקר' הערבי שפירושו: להעליב ולבוזת, וגם בתרגום הארמי למשלי כח, יא: 'חכם בעיניו איש עשיר דל מבין יחקרנו' מתורגם: 'גברא עתירא חכים בעיניו ומסכנא סוכלתנא בסר ליה', כלומר הדל המבין בוזה לעשיר החכם בעיניו. לפי זה ייתכן ששרה אומרת מה נחקרתי, כלומר מה נבזית והושפלת כי נעצרתי (מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' קצד). אולם ח. ילון פירש (פרקי לשון, עמ' 464) 'חקר' כפשוטו, כלומר: כלום נחקרתי והוברר שאני עקרה, שמה אברהם עקר, יבוא אל אמותי ויחקר, ובמדרש הגדול בראשית, מהודרת מרגליות, עמ' רסב: 'ותאמר שרה אל אברהם הנה נא עצרני ה', אמר ר' אבהו, מכאן שהאשה מבחנת אם ממנה אם ממנו נמצא הולד. שכן אמינו שרה אומרת הנה נא עצרני, לי עצר ולך לא עצר, המהדיר כתב בהערה: מקורו נעלם, אבל הם הם דברי הפייטן כאן, 'אם ממני היא כי לא אוליד ואם מאישי היא כי לא מוליד'. בבר"ר מז, ב, עמ' 425, מובא שאברהם נסתפק אם סיבת העקרות הוא ממנו או ממנה: 'אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' (מש' ג, ז), אל תהי חכם במה שאתה רואה בעיניך, תאמר שאני מוליד או שאין אני מוליד, ירא את ה' אל תירא אברהם אנכי מגן לך'. ע"י גם בר"ר מה, א, ובקונדרים אחרון ממדרש ילמדנו (בית המדרש לילינק ח"ו, עמ' 79; תנח' בוכר וירא, לא, הערה 22).

36 ועת . . . הוליד: השווה בר"ר מתד, 449: 'ויבא אל הגר ותהר, ר' לוי בר חימא אמר מביאה ראשונה עיברה, וכן בפסי"ר מב, קעו ע"א.

37 בטחה . . . תפילה: שרה בטחה בכוח התפלה. ולא . . . תפילה: לפי יח' יג, ואיוב א, כה. כלומר לא התירסה כלפי מעלה, וה' שם קץ לכל תכלה (תה' קיט, צו) לא כלא רחמיו ממנה ולא יכלא רחמיו משליח הציבור. להקבלת הפייטן 'תפילה-תפלה'. השווה תוספתא ברכות פ"ו, עמ' 35: 'יש דברים שהן תפילת תפלה'.

ה תוכן הפיוט: אברהם ושרה בטחו בה' ועמדו בכל הנסיונות, ואחרי שנשתנו שמותיהם נשתנה מזלם ונולד להם בן.

38 אברהם . . . חסו: אברהם ושרה האמינו בהבטחה שיולד להם בן, בזכות הגרים — הנפש אשר עשו בחרן.

בְּיוֹצֵר כָּל גֵּלוֹ / וּמֵאַרְצָם גֵּלוֹ // כִּי שָׁכַר נַפְשׁוֹת / אֶתְנֵן נַפְשׁוֹת
 גְּדוּלוֹת נֶסוֹ / וּגְבוּרוֹת לֹא נִסּוֹ // בָּעֵת אֲשֶׁר אֵיחָרוֹ / וְהָלִיד לֹא מִיָּהֲרוֹ
 דְּרָכָם לְבָחוּז וְלִבְדוּק / וּפְעֻעֲלָם לְצִרוּף וּלְנִסּוֹת // אִם עָמְדוּ בְּמִימֵיהֶם / עַד
 זִיקְנָת יְמֵיהֶם
 הִיָּה פְעֻעֲלָם / שְׁמִיחַ בְּמַפְעָלָם // מִיתְּאֻוָּה לְפִילָלָם / וּלְתַחְנוּגֵי מִילָלָם
 וּפֶן עַל בְּעֻלָּה תִּתְרַפֵּק / נַחֲשֵׁב כִּי לֹא תִיתְאַפֵּק // וּפֶן תִּיתְפַּנֵּק / עֹכֶכָה מִיוֹנֵק
 זֹאת הִתְהַ שְׁרָה שְׂרִי וְאַבְרָהָם אֲבָרָם // וּמָזַל מַעֲכָבָם עַד חֶפֶץ
 אֶל רָם

- 39 בְּיוֹצֵר . . . גֵּלוֹ: אברהם ושרה גלו־שמחו בה' ומארצם גלו — נדדו, כי בשכר נפשות שגיריו קיבלו אתנן־מתנת נפשות, שנולד להם בן בזקנתם. השווה פס"ר כה, קכו, ב: 'כך אתה מוצא אברהם הפקיד אצל הקדוש ברוך הוא נפשות, דכתיב ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו וגו' ואת הנפש אשר עשו בחרן (בר', יב), וכי אברהם עשה נפשות . . . אלא שהיה אברהם מגייר אנשים ושרה מגיירת הנשים . . . והיו מביאים את הבריות תחת כנפי השכינה, אמר להם הקב"ה: חייכם נפשות פקדתם אצלי, נפשות אני פורע לכם, וה' פקד את שרה . . . ותהר ותלד שרה לאברהם בן'.
 40 גְּדוּלוֹת . . . נִסּוֹ: קטע קשה, ואולי פירושו: אברהם ושרה נוסו בנסיונות גדולים, אבל הם לא ניסו את ה' (=גבורה, גבורות) בזמן שאיחרו מלהוליד, ועמדו בבטחונם ובאמונתם; לדעת ח. ילון לפועל 'נסה' מובן של זלזול והרחקה, ופירוש דברי הפייטן: גדולות ניסו וגבורות לא ניסו — עמדו בנסיונות גדולים ולא זלזלו בגבורות — בכוח ה' לקיים את הבטחתו (פרקי לשון, עמ' 438).
 41 דִּרְכָם . . . וְלִבְדוּק: ה' בחן ובדק את דרכיהם ומעשיהם אם יעמדו באמונתם ובצדקתם, ומשום כך נולד להם בן רק לימי זקנתם. ע"י פס"ר מג, דף קפא, א: 'דבר אחר, כי פקד ה' את חנה, זש"ה מצרף לכסף וכו' וזוהב ואיש לפי מהללו (מש', כז, כא) . . . מהו ואיש לפי מהללו, הקב"ה צורך את הצדיק לפי מעלליו. וכן אתה מוצא, שרה צירפה הקדוש ברוך הוא עשרים וחמש שנים משבאת לארץ־ישראל . . . והולידה בת תשעים שנה שהיה אברהם בן מאה שנה שנולד יצחק . . . הרי נמצאת למד שצירפה הקב"ה לפי כחה'. הביטוי 'אם עמדו במימיהם' פירושו אם עמדו באמונתם, ומצוי במדרשים שונים ובכתי"י, ע"י זולאי, 'עיוני לשון', עמ' רכז, ודברי ר"ש ליברמן שם; א.א. אורבך: לשון ועניין, לשוננו, כרך לב (תשכ"ח), עמ' 125.
 42 הִיָּה . . . מִילָלָם: ה' שמח במעשי אברהם ושרה והתאוה לשמוע תפילתם: השווה לעיל, שו' 10. דברי הפייטן 'מיתאוה לפיללם ולתחנוני מיללם' דומים כמעט בלשונם לדרשה המקבילה.
 43 וּפֶן . . . מִיוֹנֵק: השווה בר"ר מד, ד, שם: 'ולמה נתעקרו אמהות . . . ר' עזריא מש' ר' חנינא, כדי שתהיינה מתפרקות על בעליהן בנוייהן (נשענות על בעליהן בגעגועים — מנחת יהודה שם, בנוסחאות אחרות: מתפרקות, מתרפקות) . . . ר' אבין מש' ר' מאיר, כדי שיהיו בעליהן מהן, שכל זמן שהאשה מקבלת עופרים היא מיתכארת ומיתאזבת, שכל צ' שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בחופה'. מ. זולאי משער שחיתת 'לא' צריכה להיות לפני 'תיתרפק' (וגם לפני תתפנק), ופירושו הדברים ופן על בעלה לא תתרפק — מחשש שמא לא תתרפק על בעלה 'נחשב כי תתאפק' — רצוי שתהיה עקרה (עצורה), אבל הנוסח במדרש שהש"ר ב"ד (לפי דפוס פיזורו רע"ט): 'ר' עזריה בשם ר' חנינה בר פפא אמר, מפני מה נתעקרו אמהות כדי שלא יהו מתרפקות על בעליהן בנויין; ע"י ערוך וערוך השלם, ערך פרקד.
 44 זֹאת . . . רָם: המזל עיכב את אברם ושרי מלהוליד עד שנשתנו שמותיהם לאברהם ולשרה, ואז הושיעם ה'. השווה בר"ר מד, יב, עמ' 432: 'ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע. אמר ר' שמואל בר יצחק, המזל דוחקני ואומר אברם אינו מוליד. אמר לו הקב"ה הן כדברך. אברם ושרי אין מולידים, אברהם ושרה מולידים'.

45 חילף שמוותם / וחי'דש נישמותם // וְכִיפָּר אֲשַׁמּוּתָם / לְכָנוּת שוֹמְמוֹתָם
טעם זה יהיה / הוֹבִטָח הָיוּ יְהִיָּה // בְּלִיבּוֹ כָּבֵשׁ / וְעוֹצְבוֹ [חו]בֶּשׁ
יען כי שרי / לא נִתְבַּשְׁרָה // עֲצָרְנִי סִיפְרָה / וְלִישַׁע סִיפְרָה
לעולם

ושרי

50 אֲשֶׁר נִמְשְׁלָה בְּעֶרְמַת בָּטָן // וְכִבְשָׁה בְּבָטָן / וְצִמְקָה בְּעָטָן
בַּעַת טְהָרָה מִלְּעֻבּוֹת בָּטָן // נְחֻנְגָה שָׁכָר פָּרִי הַבָּטָן

גורל עֲלָתָה לְאַבְרָם חָבֵל // עוֹדָם בִּימְעֵי אִימָם הָבֵל
די יִגִּיעָם לֹא הָיָה לְהִיבֵל // כִּי הִילָדוֹת וְהַשְׁחָרוֹת הָבֵל

45 חילף ... שוממותם: עי' בר"ר מדיב: ר' יודן בשם ר' לעזר, שלשה דברים מבטלים את הגזירה ואלו הן תפלה צדקה ותשובה ... ר' הונא ... אף שינוי השם'.

46 טעם ... [חו]בש: אברהם כבש בלבו וזכר את ההבטחות שניתנו לו 'בה יהיה זרעך' (בר' טו, ה) 'ואברהם היו יהיה לגוי גדול' (שם יח, יח). בכוחן של שתי הבטחות אלו 'עוצבו חובש' לפי תה' קמו, ג: 'מחבש לעצבותם'. טעם: דיבור, הבטחה.

47 יען ... סיברה: ההבטחות הראשונות על דבר הבנים היו לאברהם (עי' בר', טו, ה, שם יז, טו; יח, י). ורק בהבטחה האחרונה שרה היתה 'שומעת פתח האהל' — אבל קודם אמרה: 'הנה נא עצרני ה' מלדת' (שם טו, ב) וקיוותה לישועת ה'. סיברה: קיוותה.

1 תוכן הפיוט: תיאור צדקתה של שרה, צניעותה וטהרתה בבתי אחימלך ופרעה. שרה היתה מכובדת ומיוקרת בעיני כל רואיה, ורק חסרון הבנים עכר את רוחה, אבל בזכות צדקתה והבגלתה על עלבונות וקנאה, זכתה לבן.

50 אשר ... בעטן: הפייטן משווה את שרה ל'ערימת בטן' לפי שה"ש ז, ג: 'בטנך ערימת חטים סוגה בשושנים', שנדרש כשה"ר שם, על הגשמים הצנועות, שיבשה ביטנה ו'צמקה בעטן'. עטן: כמו עטין, כינוי לשדיים.

51 בעת ... הבטן: השווה בר"ר נגו, עמ' 560: 'אמר ר' יצחק, כתיב ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונורעה זרע' (במ' ה, כח), וזו נכנסה לבית פרעה ויצתה טהורה, לאבימלך ויצתה טהורה, אינו דין שתפקד'. ורוצה לומר: שרה יצאה בטהרה מפרעה ומאבימלך וזכתה לבנים, כדינה של סוטה שיבאו בה 'המים המאריים לצבות בטן ולנפל ירך' ... ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונורעה זרע' (במ' ה, כב, כח), הפסוק האחרון נדרש בספרי נשא, פיסקא יט, עמ' 23: 'ונורעה זרע, שאם היתה עקרה נפקדת, דברי ר' עקיבא ... שאם היתה יולדת בצער יולדת בריחה, נקבות יולדות זכרים'.

52 גורל ... חבל: שרה עלתה בגורלו של אברהם עוד ממעי אמה. השווה פסיקתא דר"כ כג, עמ' 340: 'ר' חייא בר' מרייה בש"ר לוי פתח. אך הבל בני אדם כוזב בני איש (תה' סב, י), בנוהג שבעולם הבריות אומרים פלוני נושא פלונית. אך הבל בני אדם. פלנית חשא פלוני, כוזב בני איש. במאזנים לעלות [המה מהבל יחד] (שם), א"ר חייא בר מרייה, עד שהן עשוין הבל ממעי אמותיהן'. עי' גם ר"ר כטח, עמ' תרעז; ירוש' ביצה פ"ה ה"ב, סג ע"א; מסכת כלה רבתי, עמ' 284, 285.

53 די ... הבל: יגיעתם של אברהם ושרה לא היה לריק, לפי יש' מט, ד. כי 'הילדות והשחרות הבל' (קה' יא, י), לדבר שלא זכו בימי הילדות והשחרות וזו לימי זקנתם — לבן יורש.

הִיְתָה נַחֲלַת אֲבוֹת בְּהוֹן נְבִיִּית // וּשְׁתוּלָה כִּנְרַכְתִּי הַבִּית
וְהִיא הִיְתָה עֵיקָר הַבִּית // וַיִּשְׁשֶׁת עֲקָרַת הַבִּית

55

זְנוּחָה מִיּוֹאֶשָׁה הִיְתָה מִבְּנִים // רְטוּשָׁה כָּאֵם עַל בְּנִים בְּלִי בְּנִים
חֶלֶב בְּסוּף הַיְנִיקָה בְּנִים // כִּי נַחֲלַת יִי בְּנִים

טוֹב פּוֹעֵלָה כִּבְעָלָה זָרַח // וְזָרְעָה לְעֶדְקָה כִּמּוֹ זָרַע
יַעֲן שְׁתֵּרָה מְזֻרֹת זָרַע // עֶדְקָה וְנִיקְתָּה וְנִיזְרָעָה זָרַע

כְּבוֹדָה הִיְתָה וּמִיּוֹקְרַת // טְעוּנָה עַל גִּפִּי מְרוֹמֵי קֶרֶת
לְמַעַן לְחַנֵּן הִיְתָה מְעוֹקְבַת // אָבֵל לְהוֹלִיד נִזְקָרָה כְּמִקְבַּת

60

מַלְדֵּת נִזְקָה הִנָּה נָא עֲצָרְנִי // לוֹ לֹא בְּמַעֲזֵי יוֹלְדֵת יִצְרָנִי
נָא מְנַעְנוּרֵי רַבַּת צָרְרוֹנִי // [כ]צָרֹר ה[מור] צָרְרָנִי

54 היתה... הבית: לפי משלי יט, יד: 'בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת' ותה' קכח, ג: 'אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך'. שני הפסוקים נדרשו על אברהם ושרה. ע"י בר"ר נג, עמ' 458: 'ואין יכול בגפנים (חב' ג, יז) זו שרה, ה"ך דאתמר אשתך כגפן פוריה'; ילקוט שמעוני לתהלים קכח, בשם ילמדנו: מדרש משלי פ"ט, טא.

55 והיא... הבית: ע"י לעיל, שו' 28.

56 זנוחה... מבנים: שרה היתה זנוחה ומיואשת ולבסוף הניקה בנים. מיואשה: בתנח' וירא, יג: 'רבותינו אמרו שנתיאשה מן הבנים, שכן היא תומהה (בדפוס ויניציא: תומהה) ואומרת, אחרי בלותי היתה לי עדנה: מ. זולאי (ענייני לשון, בעריכת חנוך ילון, ח"א, עמ' 5) העיר על השימוש ב'יאש' בפיוטי ארץ-ישראל הקדומים בלשון מניעה והתרפות, ואולי גם כאן: נמנעת מבנים. ע"י תוספתא כפשוטה לר"ש ליברמן, ברכות, עמ' 3, שו' 14. רטושה... בנים: לפי הושע י, יד: 'אם על בנים רטושה'. הפייטן מפרש כנראה 'רטש' במובן נטוש, עזוב, נכסי רטושין, ע"י בבלי בבא מציעא, לט ע"א, ערוך וערוך השלם, ערך רטש.

57 חלב... בנים: בר' כא, ס. 'נחלת ה' בנים': תה' קכז, ג.

58 טוב... זרח: מעשיה הטובים של שרה ובעלה וצדקתם זרחו כשמש. זרעה לצדקה: לפי הושע י, יב.

59 יען... זרע: לאחר שיצאה שרה בטהרה מבית פרעה ומאבימלך, זכתה לבן.

60 כבודה... קרת: שרה היתה מכובדת ומיוקרת 'על גפי מרומי קרת' (משלי ח, ג), ע"י בר"ר מהד, עמ' 451: 'שכל תשעים שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בחופה ובאות מטרונות לשאול בשלומה וכו'.

61 למען... במקבת: שרה נתעכבה מללדת (מעוקבת מעוכבת) כדי שתתפלל לה' (ע"י לעיל שו' 42, 43) וכדי להוליד 'נוקרה במקבת' לפי יש' נא, א-ב: 'הביטו על צור חוצבתם ואל מקבת בור נקרתם, הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם' ובבר"ר מז, ב, עמ' 472: 'ר' יוחן בשם ריש לקיש, עיקר מיטרין לא היה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מיטרין'; ע"י בבלי יבמות סד ע"א.

62 מלדת... יצרני: שרה אמרה: 'הנה נא עצרני ה' מלדת' (בר' טז, ב) והלואי לא נוצרתי במעי אם.

63 נא... צררוני: רבות סבלה מנעוריה לפי תה' קכט, א: 'רבת צררוני מנעורי'. [כ]צָרֹר... צררני: השלמת מ. זולאי, לפי שה"ש א, יג. קשה לבאר, ואולי שרה אומרת שלמרות עקרותה, כבודה נשמר צרור המור.

- 65 שְׂרַת הָיְתָה עַל כָּל בִּירְיָהּ // וְלֹא סָרַת בְּכָל דְּבַר עֲרִיָּה
עֲצוּרָה הָיְתָה [בִּ]פִּירְיָהּ וְרִיבָיָהּ // עַד פָּרְחָה כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה
פִּיהָ פִּתְחָה בְּחֻקְמָתָהּ // אֲשֶׁר לְבִינִינִי בֵּיתָהּ הָיְתָה כְּמִיתָהּ
צָרָה אִימָצָה וְכִבְשָׁה חֻמָּתָהּ // וְלֹא רָצָה עֵינָה בְּאִמָּתָהּ
קִינָאָה אָכְלָה לִיבָהּ מֵעוֹצֵב // וְהָיָה לָהּ מוֹתֵר בְּכָל עֵצֵב
רוּחָהּ קָפְדָה מִקּוֹצֵר // עַד לְחֻשְׁעִים נִימֵן לָהּ קָצֵב
70 שְׁמָעָה הוֹנִיּוֹת וְשִׁתְקָה // אִיפָה צָדְקָה וְנִפְשָׁה שִׁתְקָה
תָּמָה לָהּ אֵיתָנִן עַל אֲשֶׁר נִעְשְׂקָה // וּבְאַחֲרִית וְתִיקְנוּהָ נִחְשְׂקָה

ובכן הנה נא עצרני

- 64 שרת... ביריה: השווה בר"ר מז, א, עמ' 471: 'אמר ר' מנא לשעבר היתה שרי לעמה, עכשיו היא שרה לכל באי העולם'. עי' גם תוספתא ברכות פ"א, יג, עמ' 5. ולא... ערייה: לא יצא עליה שם רע וחשד של ערווה. סרת: על משקל סרי, סרח, הבאיש (מ. זולאי) ואולי מלשון סור, לא סרה מהדרך הטובה. ערייה: ערווה, כך בכתב-יד של לשון חכמים, עי' רבינוביץ, הלכה ואגדה, עמ' מו.
65 עצורה... פוריה: תחילה היתה שרה עצורה מבנים, אבל אחרי שילדה נקראה גפן פוריה. עי' למעלה שו' 54.
66 פיה... כמיתה: שרה הנכספת וכמהה לבנות ביתה ('אולי אבנה ממנה' — בר' טז, יב), פתחה פיה בחכמה והציעה לאברהם לה-ניס את הגר צרתה ולא קינאה בה. השווה תנח' וירא, ד: 'פיה פתחה בחכמה (משלי לא), אימתי בשעה שאמרה לו: בא נא אל שפחתי'.
67 צרה... באמתה: עי' בר"ר עא, ז, עמ' 831, על שרה ש'הכניסה צרה לתוך ביתה'. אימצה: לפי תה' פטו: בן אמצת לך, לדעת ח. ילון מובנו של אמצ' גם קישור ודיבוק (פרקי לשון, עמ' 354).
68 קינאה... עיצב: קינאת שרה בהגר אכלה לבה, אבל לפי מש' יד, כג: 'בכל עצב יהיה מותר', מעצבות וצער יוצא לבסוף יתרון, עי' בר"ר פט, ב, עמ' 1087; ובסוף גולד בן לשרה. דברי הפייטן נראים כסותרים זה את זה, שהרי בשורה שלמעלה כתב ששרה לא קינאה בה, ואולי כוונתו לקינאת שרה בישמעאל, עי' תוספתא סוטה ה, יב, מהדורת צוקרמנדל, עמ' 302.
69 רוחה... קצב: רוחה של שרה קפדה מצער עד הזמן הקצוב, תשעים שנה, שילדה בן (בר' יז, יז). קפדה: קפידת רוח כמו קוצר רוח. ובתרגום לשמ' ו, ט' 'מקוצר רוח' — מקפידות רוחא (זולאי, עיוני לשון, עמ' רל). קצב: קץ זמן קבוע.
70 שמעה... ושתקה: שרה שמעה את דברי הלעג והעלבון של הגר ושתקה. איפה... שתקה: הגר היתה מונה אותה, היכן צדקתה של שרה שלא ילדה, לפי בר"ר מה, ד, עמ' 451: 'ותקל גברתה בעיניה... והיתה הגר אומרת להן, שרי גברתי אין סתרה כגלויה, נראית צדקת ואינה, אלו היתה צדקת ראו כמה שנים לא עוברה ואני בלילה עברתי' (מ. זולאי בח"ג). נפשה שתקה — שרה שתקה מתוך נפש מדוכאה, 'שחיקות נפש' — דיפאון וצער, בתרגום למש' לא, ז: 'ועמלו לא יזכור עוד' — ושחקיהן לא נזכרון טוב' ובסדר אליהו רבה, עמ' 8: 'אשרי אדם שמשחק עצמו בדברי תורה'. עי' עיוני לשון, עמ' רלא, רלד. הונויות: במובן לחץ ועלבון, ובדברי חז"ל: 'לפי שהיו אומות העולם מונים את ישראל ואומרים להם, אתם עשיתם את העגל' (פסיקתא דר"כ, ט, עמ' 157).
71 תתה... נחשקה: נתת לה מתנה על סבלה ולבסוף נתחזקה; 'נחשקה' מלשון 'וחשק אותם' — שמ' לח, כח.
72 ובכן: נויי פיוט על נושא הקרובה בסימן א"ב בפועל ובשם.

ז	הנה נא נָאֵלֶמְתִּי מֵאוֹמֶן	הנה נא נָגַלְתִּי מִבֶּן
	הנה נא נִגְרַעְתִּי מִגִּזְע	הנה נא נִדְחִיתִי מִדָּגֶל
75	הנה נא נִהַמְמַתִּי מֵהוֹד	הנה נא נִוְתַּצְתִּי מִוּלָד
	הנה נא נִזְרִיתִי מִזֶּרַע	הנה נא נִחַדְלַתִּי מִחוּתָל
	הנה נא נִטְרַפְתִּי מִשָּׁף	הנה נא נִתְיַאֲשַׁתִּי מִיוֹנֶק
	הנה נא נִיכְרַתִּי מִכָּאן	הנה נא נִלְחַצְתִּי מִלֵּחַ

ה אֲשֶׁרִי מוֹאֲסִי עֲרָלָה / וּבִזְחִירִי מִילָה // כִּי מֵאוֹסָה עֲרָלָה / וּבִזְחִירָהּ מִילָה
בְּכָל מִצְוֹת אֲשֶׁר עָשָׂאָב וְהוּא בְּעֲרָלָתוֹ // לֹא נִמְצָא שְׁלֵם עַד שְׁמַל עֲרָלָתוֹ

- 73 הנה ... מאומן: שרה מתאוננת שהיא נאלמה מאומן — שאינה אומנת ילד, לפי אסתר כ, ז: 'ויהי
אמן את הדסה'. הנה ... מבן: לפי בר' יח, יב: 'אחרי בלתי היתה לי עדנה'.
74 הנה ... מגיזע: מגזעי ייגרע בן, לפי יש' יא, א. הנה ... מדגל: דגל במובן משפחה, שבט, בניס, לפי
במ' א, ב: 'ואיש על דגלו לצבאותם'.
75 נהממתי מהוד: לפי יר' נא, לד 'אכלנו הממנו'. נותצתי מוולד: כאן אין הפועל 'נתן' מקביל לשם
וולד, הפייטן מציין את העקרה כבניין נתון והרוס, עי' לעיל ש' 22.
76 נזריתי: נתרחקתי ונתפורתי. נחדלתי מחותל: לפי יח' טז, ד: 'והחתל לא החתלת'.
77 הנה ... מטף: נדחיתי מטף: 'טרף' במשמעות דחה נמצא בלשון חכמים, עי' בירוש' יבמות טז, ג,
טו ע"ד: 'טרפני גל לחברו וחברו לחבירו עד שהקיאני ליבשה'. וכן מובן בשומרונית עי' ז. בן חיים,
עברית וארמית נוסח שומרון, כרך ג, ספר ב. עמ' 104.
78 הנה ... מכאן: מן העולם הזה, מחוסר זרע. כאן: לסימן א"ב; העירני ד"ר יעקב שפיגל ש' כאן'
מובנו 'בן' — יסוד, בסיס, וכן הכתיב במשנה יומא ד, ה (כת"י קויפמן): 'יצא והניחו על כאן' שהיה
בהיכל; עי' בפירוש הגאונים לטהרות, מהדורת י"ג אפשטיין עמ' 14, הע' 20. מילח: ספק מלח,
ספק מלח (וולאי בח"נ).

על הפיוט: ויהי אברם: ברשימת הסדרים שבמחברת התיג'אן לא הובא הסדר שלפנינו, אבל
נוצר במקורות אחרים, עי' מאן, עמ' 124, 562; י. יואל, 'כתר משנת ה' אלפים ועשרים לכה"ע,
קריית ספר, לח (תשכ"ג), עמ' 130: ע. פליישר, פזמוני האנונימוס, עמ' 87.

1 אשרי ... ערלה: משנה נדרים ג, יא: 'רבי אלעזר בן עזריה אומר, מאוסה הערלה שנתגנו בה
הרשעים, שנאמר כי כל הגוים ערלים'.

2 בכל ... ערלתו: משנה נדרים, שם: 'רבי אומר גדולה מילה, שכל המצות שעשה אברהם אבינו
— לא נקרא שלם עד שמל, שנאמר התהלך לפני והיה תמים', וכן הוא בתוספתא נדרים ב, ה, עמ'

גם בַּעַת נְגֹזר עָלָיו כִּי יִגְזֹר // צָג תָּמִיד מֵאִיזָה אֲבָר לְגֹזֹר
 דִּיעָה הַשְׁפָּלָתוֹ לְהִבִּין מַעַץ הַשָּׂדֶה // כִּי הָאָדָם הוּא עֵץ הַשָּׂדֶה
 הָעֵרְלָת הָעֵץ מִמָּקוֹם פִּירוּתָיו // וְעָרְלָת אָדָם מִמָּקוֹם פִּירוּתָיו
 (— — — — —)

ובכן ואת(ג) בריתי ביני ובינך
 בְּרִית אֲתוֹ אֵימָנָתָה / אֵיזָרְתָּה אוֹתוֹ אֵילָפָתָה
 בְּרִית בְּבִשְׁרוֹ בִּירְתָּה / בָּהּ בּוֹ בְּרָרְתָּה
 בְּרִית גִּיּוּיוֹ גְּזָרְתָּה / גָּאֹן גְּזָרִים גִּיזָרְתָּה

277 (מהד' ליברמן, עמ' 105): בר"ר מו,א, עמ' 458; שם ד, עמ' 461; תנח' בוכר לך, כ-כא; תנח' לך, טז, אולם הנוסח 'בכל מצות אשר עש' לא נמצא שלם' מתאים, למשנה ולחוספתא שם. לדעת רי"נ אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 950, מאמרו של רבי הוא תוספת למשנה; עי' תוספתא כפשוטה ח"ז לנדרים שם, עמ' 423-425: ערוגת הבושם לרבינו אברהם בר' עזריאל, ח"ג, עמ' 152.

3 גב .. לגזור: בשעה שנצטווה אברהם למול, עמד ותמה מאיזה איבר למול. יגזור: ימול, מארמית, תרגום 'ימל' (בר' יז, כג); וגזר. צג: עמד.

4 דיעה ... השדה: אברהם השכיל ללמד גזירה שווה מעץ השדה. כי ... השדה: דב' כ, יט.
 5 הערלת ... פירותיו: כשם שערלת עץ היא בפירות, כך גם ערלת האדם ממקום פירותיו; השווה בר"ר מו, ד, עמ' 461: 'ואתנה בריתי וגו' ר' הונא בשם בר קפרא, ישב אברהם ודן בגזירה שוה, נאמר כאן ערלה ונאמר ערלה באילן (=וערלתם ערלתו את פריו, וי' יט, כג). מה ערלה שנאמר באילן מקום שעושה פירות אף ערלה שני' באדם מקום שעושה פירות'. תוספתא שבת טו (טז), ט, עמ' 71; וי"ר כה, ג, עמ' תקעט; תנח' לך, יח; תנח' בוכר שם כז. הערלת: לדעת ר"ח ילון הה"א שלפני, ערלתו אינה מגזרת 'הפעלה', כי אם לשם חיווק, עי' פרקי לשון, עמ' 309.

6 ובכן ואת(ג)ה: בכ"י קס"ח 4 בא לפני הפיוט שלפנינו סיום של פיוט אחר, ואולי הוא גם ליניי:
 בְּרִית פֹּרֶת הַבְּרִית / הַבֵּט לְבְּרִית / וְלֹא תִחַלְלֵה בְּרִית
 כִּי אֵין לָנוּ כִּי אִם זֹאת הַבְּרִית / וְהַגִּינָה לַחֲוֹת הַבְּרִית

אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הַבְּרִית / אֱלֹהֵי הַבְּרִית חֵי וְנֶאֱמָר וְגו' ובכן ונעריצך
 7 ברית ... אימנתה: הפיוט מדבר בשבחו של אברהם וכריית ברית המילה אתו; כל שורה מתחילה 'בברית' וממשיכה בתיבות לפי א"ב. אימנתה: ברית אמונה, ואולי צ"ל אימצתה כגירסת כ"י קס"ח 4. איזרתה ... אילפתה: ה' אור את אברהם ולימדהו עי' מדרש אבכיר בילקוט שמעוני בר' סי' פא; תנח' בוכר לך, כב ולהלן פיוט ח.

8 ברית ... ביררתה: מכל האיברים נבחרה הברית בבשרו, עי' בר"ר מו,ה, עמ' 462: ר' ישמעאל א' אברהם כהן גדול היה ... אם ימול מן האוזן אינו כשר להקריב, מן הפה אינו כשר להקריב ... מאיכן [ימול ויהא] כשר להקריב, הוי אומר זו ערלת הגוף. בה ... ביררתה: לפי בר' יז, ד, 'הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים'; וזלאי, עיוני לשון, עמ' קצו, פירש 'ברר' במובן: לחזק ולקיים.

10 גייו: גייתו, וכן בקרובה לויקרא טו, א (צ): 'מיגייו הוא ניגעו'. גאן ... גיזרתה: אולי ר"ל שים סוף נקדע בזכות המילה, עי' תנח' בוכר בשלח יב: 'אמר משה, בזכות המילה שניתנה לשמונה נקדע הים ... אמר ר' לוי, לגזור ים סוף לגזרים (תה' שם, קלו, יג) שכן בלשון ארמי קורין למהולין — גזורים; עי' מכילתא בשלח, מסכתא דויהי פ"ג, עמ' 98; ילקוט המכירי לתהלים שם, עמ' 258; אג"ב פ"ז.

בְּרִית דּוּבְרוּ דִּיבְרָתָהּ / דְּרֹר דְּלִיּוּתִיו דִּיבְרָתָהּ
 בְּרִית הוֹדוּ הִדְרָתָהּ / הִיא הִלּוּכוֹ הִישָׁנִיתָהּ
 בְּרִית וַיַּעֲדוּ וַיִּתְּקָתָהּ / וְסֵת וְרָדִיו וַיַּעֲדָתָהּ
 בְּרִית זְכוּתוֹ וַיִּמְנָתָהּ / וַרְעוּ זֹאת וְכָדָתָהּ
 בְּרִית חָלִיו חִיתָלָתָהּ / חוֹתָם חַיִּים חֲקָקָתָהּ
 בְּרִית טְהָרוֹ טָבַעָתָהּ / טִירוֹף טָלְטוּלוֹ טָעָתָהּ
 בְּרִית יִרְכִּיו יִיחָדָתָהּ / יָדָהּ יָדוֹ יִשְׁרָתָהּ
 בְּרִית קְבוּדוֹ קָרָתָהּ / קָלוּלִיו כֶּן קָתַבָתָהּ
 בְּרִית לוֹ לִימְדָתָהּ / לְגִינְיוֹ לְעַד לְוִיתָהּ
 בְּרִית מָנוּ מָלָתָהּ / מוֹם מְגוּפוֹ מְנַעָתָהּ
 בְּרִית נִצְחוֹ נִתְּתָהּ / נִצַּח נוֹרָאוֹת נוֹסְסָתָהּ

- 11 ברית ... דיברתה: נראה שצ"ל 'דְּבָרָה' במקום 'דּוּבְרָה' ו'ברית דבר' סמיכות הפוכה במקום 'דבר בריח'. דרור דליותיו דיבכתה: נראה לי 'דרור' במקום 'לדרור' בהשמטת אות השימוש, והכוונה: דיבכתה (=קרכת) את צאצאיו של אברהם (=דליותיו) בברית המילה לחופש, 'שאיך לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה ובמצוות (אבות ו,ב, מפי עזרא פליישר).
- 12 ברית ... הידרת: ברית המילה נקראת 'הוד והדר', עי' תנח' בוכר לך, כב. היא הילוכו הישיותה: על ידי המילה השוה ה' את אברהם אליו והתהלך אתו, עי' תנח' בוכר לך, כה: 'התהלך לפני' (בר' יז,א) — עד שלא מל לא אמר התהלך לפני, למה שהיה ערל, משמל אמר התהלך לפני.
- 13 ברית ... ויתקתה: ברית יעודו חיוקת. וסת ורדיו ויעדתה: יעדת חוק המילה הנקראת 'ורד'. ויתקתה: במובן חיוק ורוממות, עי' מלון בן-יהודה, ערך ותק. וסת: מנהג קבוע בלשון המשנה, עי' נדרים ט,ט. ורדיו: המילה הוא הבושם — קנמן שניתן לאברהם לבטל תאוותו ויצרו, עי' בר"ר מו,ב, עמ' 460; תנח' בוכר וירא, ד (מור, לבנה).
- 14 ברית ... זכדת: הכנת ברית המילה לזכותו וזכדת (=הענקת) לזרעו אחריו.
- 15 ברית חליו חיתלת: ה' ריפא וחיתל את אברהם בחליו אחרי המילה; עי' להלן שר' 31. חותם חיים חקתה: המילה נקראת 'חותמו של אברהם' עי' שמ"ר יט,ה; ילקוט שה"ש, תתקצג.
- 16 ברית טהרו טבעת: על ידי המילה נטבע אברהם בחותם של טהרה. טירוץ טלטול טעתה: אולי ר"ל שעל ידי המילה פסקו נדודיו והובטחה לו הארץ, עי' בר"ר מו,ט, עמ' 466: 'ונתתי לך ולזרעך אחריו [את ארץ מגריך] ר' יודן אומר ... אם מקבלין בניך את המילה יכנסו לארץ, ואם לאו אין נכנסין לארץ'. טעתה: נטעת, לפי שמות טו,יז.
- 17 ברית ... ישרת: ברית המילה נתייחדה לאברהם וה' בעצמו עזר לאברהם למול, עי' להלן שר' 30. ידך: בידך.
- 18 ברית ... כתבת: הברית שהיא כבודו, נכרתה עם אברהם ונכתבה בתורה לזרעו אחריו (בר' יד,כא) ל'כוליו' — כינוי לבני ישראל (יר' ב,ב).
- 19 ברית ... לויחה: עי' לעיל שר' 14.
- 20 מום ... מנעתה: הערלה נחשבת למום, לפי בר"ר מו,א, עמ' 458: 'אמר ר' יודן, מה תאניה זו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד, העבר אותה ובטל המום, כך אמר הקב"ה לאברהם: אין בך פסולת אלא ערלה הזו, העבר אותה ובטל המום, התהלך לפני והיה תמים'; תנח' בוכר לך, כא.
- 21 ברית ... נוססתה: ברית המילה היא 'ברית עולם' (בר' שם) ומתנוססת לנצח.

בְּרִית סִימָנוּ שְׁמָתָה / סוּד סֵלָה סֶדְרָתָה
 בְּרִית עֲמֹ עֲשִׂיתָ / עַד עוֹלָמִים עֲרִסְתָּהּ
 בְּרִית פִּלְאוּ פִּעֲלָתָה / פֶּקֶד פְּרִי פִתְחָתָה
 בְּרִית צִיוֹנוֹ צִרְתָּה / צָבִי צִדְקָה צִפְנָתָה
 בְּרִית קִיּוּמוֹ קוֹמְמָתָה / קֶדֶם קוֹל קָרָאתָה
 בְּרִית רִישוּמוֹ רִיבִיתָה / רִיצוּי רִיחוֹ רְוִיתָה
 בְּרִית שְׁלֹמוֹ שְׁעָתָה / שָׁכַח שְׁמוֹ שִׁיבָתָהּ
 בְּרִית תּוֹמוֹ תָּתָה / תָּחִי תוֹלְדוֹתֶיהָ תִּרְגָּלָתָה

25

ח 30 בְּיָמֵינוּ תִּמְכָּתָהּ / וְעֲרָלְתוֹ תִּתְכָּתָהּ / וּבְרִיתוֹ כָּרָתָהּ / וּמִילָתוֹ פָּרַעְתָּהּ /

22 ברית ... סדרת: סוד המילה ניתן לאברהם בלבד. ע' תנח' לך, יט: 'ואתנה בריתי ביני ובינך, וזש"ה סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם (תה' כה), איוהו סוד שגילה ליראיו — זו המילה, שלא גילה הקב"ה מיסטורין של מילה אלא לאברהם'.

23 ערסתה: ארסתה.

24 פקד פרי פתחתה: ע' לעיל שו' 5.

25 ברית ... צרתה: ע' שהש"ר א,טו: 'ענין יונים, מה יונה זו מצוינת כך ישראל מצוינת בתגלחת במילה בציצית'. צרתה: קבעת צורתו, לפי תה' קלט, ה. צבי צדקה צפנתה: ברית המילה היא פאר וצדקה צפונה לאברהם ולזרעו.

26 ברית קיומו קוממת: לפי בר' יז, ו: 'והקימותי את בריתי'. קדם קול קראתה: אולי ר"ל שלפני הדיבור על ברית המילה קדם וכרת עמו ברית, שהרי בפסוק ט אחרי 'והקימותי את בריתי' כתוב: 'ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר ... המול לכם כל זכר'.

27 ברית ... רותה: ה' נחרצה בריח המילה, השווה בר' ר מז, עמ' 475: 'אמר ר' אייבו, בשעה שמל אברהם את ילידי ביתו העמידן גבעת ערלות, וזרחה עליהם חמה והתליעו, ועלה ריחן לפני הקב"ה כקטורת סמים, אמר הקב"ה: בשעה שיהו בני באין לידי אחריות מעשים, אני נזכר להם אותו הריח ומתמלא עליהם רחמים', שהש"ר ד,ו; תנח' בובר וארא, ד ותנח' שם, ב. רישומו: כמו 'ציונו', ע' לעיל שו' 25.

28 ברית ... שעתה: שעת, פנית לתת לו ברית שלום. שבח ... שיבחתה: בברית מילה נאמר לאברהם: 'והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך וגו' (בר' יז, ה-ו).

29 ברית ... תתה: ע' לעיל שו' 2. תחי ... תרגלתה: המילה היא חותם חיים לזרעו של אברהם. תרגלתה: הדרכתה.

ח תוכן הסילוק: תיאור מילת אברהם על-ידי ה' בעצמו, כריתת הברית לו ולזרעו ותיאור שמחת המלאכים שבאו לבקר את אברהם.

30 בימינו תמכתה: השווה שהש"ר, ד,ו: 'ר' אבין בשם ר' שמעון אמר, שיתף הקב"ה ימינו עם אברהם ומלו, שנאמר (נחמיה ט) וכרות עמו הברית'. וערלתו ... כרתה: השווה תנח' בובר לך, כד: 'ואתנה בריתי ביני וביניך, אמר לו אברם ומי ימול אותי, א"ל אתה לעצמך, נטל אברהם את החרב ואחז בערלתו והיה מתירא, לפי שהיה זקן היה מרתת, אמר לפניו, ריבונו של עולם, זקן אני. מה עשה הקב"ה כביכול, שלח ידו ואחז עמו, והיה אברהם חותך עד שמל'. וכבר העיר ר"ש ליברמן (חזונות יניי, עמ' רלח) שדרשה זו לא נזכרה בבר"ר בכתב-יד העתיקים, וגם אין זכר לה בדפוסי תנח' קושטא וויניציא, ע' בהערות ר"ש בובר לך, כד, רכה, אבל הובאה באגדת בראשית פט"ז ובילקוט נחמיה, רמז אלף עא, בשם תנח'. יש יסוד לחשוב שהסופרים הסירו אגדה זו מפני

וְדָמְיוֹ הִידְחָתָהּ / וְכָאֵב אוֹתוֹ שִׁיעֲשַׁעְתָּהּ / וְרַפְיוֹנוֹ חִינְקָתָהּ / וְצַעְרוֹ
רַפְאָתָהּ / וְעָמּוֹ קִיּוּמָתָהּ / וְחֹזֶק לֹו חֲקָקָתָהּ / וְהִתְגִּיתָהּ וְהִבְטַחְתָּהּ / וְגִזְרָתָהּ
וְנִשְׁבַּעְתָּהּ / מַעֲתָה אֶהְיֶה אִתָּהּ / כִּי בְיוֹם אֲשֶׁר אוֹתוֹ מְלָתָהּ / שְׁמָתָהּ
הֵימָּה לְפָנָיִךְ / וְחִדְוָהּ בְּמָקוֹם מַחְנֶיךָ / וְגִילָהּ בֵּין מְלֶאכֶיךָ / וְנָמּוֹ זֶה
לְזֶה סוּלוֹ לְאֵל / וְעֲלוּזוֹ לְפָנָיו בְּחִיל / הַמְסַלְּדִים תָּמִיד בְּחִילָהּ / וּמְסַלְּסִלִים
יַחַד בְּגִילָהּ / וּפּוֹתְחִים פִּיהֶם בְּטֶהְרָהּ / וְעוֹנִים לֹו לְלוֹ בְּקִדּוּשָׁהּ / כַּכְתּוּב
וּקְרָא זֶה אֵל זֶה

35

בְּבִטְחוֹן וּבְאֻמָּן וּבְשִׁמְעַע נִגְרַר לָךְ אָב / וּבְנֵיו יַעֲנּוּ וַיֹּאמְרוּ
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
קְדוֹשׁ מְבוֹטָחִי בָךְ / קְדוֹשׁ מִמְּאֻמֵּי בָךְ / קְדוֹשׁ מְשׁוֹמְעֵי לָךְ
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
קְדוֹשׁ בֶּן אֲרֻבָּעִים שָׁנָה בְּטַח בָּךְ וְגִלָהּ

ט

40

הוֹנִייתִי הַקְּרָאִים, שֶׁהֵי הִדְסִי הַקְּרָאִי בִּשְׂכּוֹל הַכּוֹפֵר (לו, א) מוֹנֵה בּוֹה אֶת רו"ל: 'זָקֵן הִיֵּה אֲבִרָהּ
בַּעַת בּוֹאוֹ לַכְּרוֹת עֲרֻלָּתוֹ, וַיִּדּוּ הִיו גִּרְעִידִים מְרֻב חֲלִישׁוֹתוֹ, וְלֹא הִיֵּה יָכוֹל לַכְּרוֹת עֲרֻלָּתוֹ, כִּשְׂרָאֵהוּ
הַקֶּב"ה רַחֵם עָלָיו וַיִּרְדּוּ מִשְׁמִים, וְתַפֵּשׂ יָדוֹ וְהוֹחִיקוּ וּכְרָתוֹ שְׁנֵיהֶם עֲרֻלַּת בְּרִיתוֹ. אוֹלַם בְּעִרְוַת
הַבוֹשֶׁם לְרִכְבּוֹ אֲבִרָהּ ב"ר עֲזַרְיָאֵל, ח"ג, עמ' 154, הִבִּיא אֶת הַדְּרָשָׁה בְּשֵׁם בְּרָאשִׁית רַבָּה, ע"י
בִּהְעֵרַת רֹא"א אוֹרְבַּךְ שֵׁם: ע"י גַּם בְּר"ר מַטְב, עמ' 498 בְּחִילּוּפֵי הַנוֹסְחָאוֹת. וּמִלֵּתוֹ פְּרַעַתָּה:
בִּירוֹשְׁלַמִי שֶׁבַת פִּי"ט ה"ב, יז ע"א: 'הַמּוֹל יִמּוֹל, מִיָּכֵן לִשְׁנֵי מִילּוֹת, אַחַת לְמִילָהּ וְאַחַת לְפְרִיעָה',
אֲבֵל בְּבִבְלִי יִבְמוֹת, עַא ע"ב: 'אִמֵּר רַב לֹא נִיתְּנָה פְּרִיעַת מִילָה לְאַבְרָהָם אֲבִינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר בַּעַת הִהִיא
אִמֵּר ה' אֵל יְהוֹשֻׁעַ וְכוּ', ע"י"ש בְּתוֹסֻפוֹת ד"ה סוֹף מִילָה.

וְצַעְרוֹ רַפְאָתָהּ: ע"י תַּנְח' בּוֹכֵר וִירָא, ג: 'וּבִשְׂבִיל מַה בֹּא (הַקֶּב"ה) אֶצֶל אֲבִרָהּ, בְּשִׂבִּיל שֶׁהִיא יוֹשֵׁב
וּמַצְטַעַר מִמִּלְתּוֹ, לְפִיכָךְ בֹּא לְבִקְרֹו'.

וְחָק לֹו חֲקָקָתָהּ: תַּנְח' לך, כ: 'וּמִנֵּין שְׁהוּא (הַמִּילָה) נִקְרָאת חֵק, שֶׁנֶּאֱמַר (תַּה' קַה) וַיַּעֲמִידָהּ לִיעֲקֹב
לְחֵק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: ע"י גַּם בְּר"ר מַטְב, עמ' 498 בְּמִנְחַת יְהוּדָה; שִׁמ"ר יט, ב.

וְגִזְרָתָהּ וְנִשְׁבַּעְתָּהּ: בְּר' יז, מַעֲתָה . . . אַתָּה: י"ש' מַא, ט.

וְגִילָהּ בֵּין מְלֶאכֶיךָ: ע"י תַּנְח' בּוֹכֵר וִירָא, ד: 'וּקְרָא הַקֶּב"ה אֶת הַמְּלָאכִים וְאִמֵּר לָהֶם, בֹּאוּ וּנְבַקֵּר
אֶת הַחֹולָה'. וּבְבִר"ר מַטְב, עמ' 485: 'אִמֵּר לֹו הַקֶּב"ה, עַד עַתָּה הִיוּ בְּנֵי אָדָם עֲרִילִים בָּאִים אֶצְלְךָ,
עַכְשָׁיו אֲנִי וּמִמֵּלֶאךָ שְׁלֵי גִנְלִים עֲלֶיךָ, הִה"ד וַיִּשָּׂא עֵינָיו וִירָא — בְּשִׂכְנָהּ, וִירָא — בְּמִלְאכֵיכֶם;
שֵׁם, י, שְׁשִׁלוּשַׁת הָאֲנָשִׁים הַנִּצְבִּים עָלָיו הִיוּ מִיכָאֵל גְּבַרְיָאֵל וְרַפָּאֵל: ע"י לְהֵלֵךְ, קְרוּבָה טז.

סוּלוֹ לְאֵל: תַּה' סַח, הַמְסַלְּדִים . . . בְּחִילָה: אִיּוֹב וי, וּבִלְשׁוֹן הַפִּיטְטִינִים מוֹכְנוֹ: לִשְׁבַח וְלִרְוֹמִם.
וּמְסַלְּסִילִים: מִשְׁבַּחִים, בִּלְשׁוֹן הַפִּיטְטִינִים.

בְּבִטְחוֹן: גּוֹף הַקְּדוּשָׁה הַמְכִּילָה מִדְּרַשׁ הַתִּיבּוֹת, קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ עַל אֲמוֹנַת אֲבִרָהּ וּבִטְחוֹנוֹ בַּה'
וְעַמִּידָתוֹ בְּנִסְיוֹנוֹת, לך לך, עֲקִידַת יִצְחָק וְהַמִּילָה.

קְדוֹשׁ . . . וְגִלָהּ: כּוֹוֹנַת הַפִּיטְטִין לְבַר' יא: 'וַיִּקַּח תִּרְחָ אֶת אֲבִרָהּ בְּנוֹ . . . וַיָּבֹאוּ עַד חֶרֶן וַיִּשְׁבוּ
שָׁם', וְלִדְעַת חו"ל (בְּר"ר לַט, ט, עמ' 369) עוֹב אֲבִרָהּ אֶת אוֹר כְּשִׁדִּים פְּעִמִּים, פַּעַם אַחַת מֵאַרְס
נִהְרִים וְאַחַת מֵאַרְס נַחוּר. בְּפַעַם הָרִאשׁוֹנָה הִיֵּה אֲבִרָהּ בֶּן אֲרֻבָּעִים וַיִּצֵּא אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ (חֶרֶן)
מִחַמַּת הַרְדִּיפּוֹת. וְכֵן דַּעַת הַרְמ"ב"ם (הַלְכוֹת עֲבֻדַּת כּוֹכָבִים, פ"א ה"ג): 'וְכֵן אֲרֻבָּעִים שָׁנָה הִכִּיר

41-42

קדוש בן שבועים ותמשה האמין בך והלך
קדוש בן תשעים ותשע שמע לך וכל
קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
קדוש מחיה קדוש מאופן קדוש מכרוב

[וירא אליו יי]

טו / בראשית יח א

ה אז בגלותך לו חוק מילתו // גילה לאוהביו סוד מילתו
בכל אמרי פיד לא היה מקרה // ונמלך באשכול ענר וממרא
גבוהה גבוהה אשכול וענר ענוהו // ועל חתיכת בשרו הונוהו
דעת עיטה וטעם ממרא לו השיב // ובאלוני ממרא נראה לו והוא יושב

אברהם את בוראו . . . כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרץ.
הראב"ד שם בהשגות הקשה: 'א"א (=אמר אברהם) יש אגדה בן שלוש שנים, שנאמר עקב אשר
שמע אברהם בקולי מנין עק"ב, כוונתו לחנח' בובר לך, ד: 'אמר ר' אחא אמר ר' חנינא בן שלש
שנים הכיר אברהם את בוראו, ובר"ר סד, ד, עמ' 703, חלוקות הדעות, יש אומרים בן מ"ח שנה
(וכן בכ"י יב) וי"א בן שלוש שנים, ובחילופי נוסחאות שם 'בן ארבעים שנה' כמו בפיוט שלפנינו,
אולם בדברי יוני למעלה קרובה י, שו' 43, אברהם היה בן שלוש שנים. לדעת הרמב"ם התחיל
אברהם להכיר את בוראו בן שלוש, אבל בהיותו בן ארבעים התחיל להפיץ את האמונה באחדות
ה', ולכן רדפוהו וגלה לחרץ, עי' שם ב'כסף משנה'; סדר עולם רבה מהדורת רטנר, פ"א, עמ' 2
בהערה: דעות אחרות הביא ר"ש ליברמן, שקיעין, ירושלים תרצ"ט, עמ' 6.

קדוש . . . והלך: לפי בר' יב, ד. 43

קדוש . . . ומל: שם, יז, כד. 44

1 אז בגלותך: השווה בר"ר מא, ח, עמ' 414: 'והוא שוכן באלוני ממרא וגו' . . . ולמה נקרא שמו
ממרא, ר' עזריה בשם ר' יודה, שהימרה פנים באברהם, בשעה שאמר הקב"ה לאברהם למול הלך
ונמלך בג' אוהביו, אמר לו ענר: כבר אתה בן מאה שנה ואתה מצער עצמך! אמר לו אשכל: מה אתה
הולך ומסיים עצמך בין שונאיך! אמר לו ממרא: איכן לא עמד לך? בכבשן האש ובריעבון ובמלכים,
זה הדבר לא תשמע לו? — אמר לו הקב"ה: אתה נתת לו עצה טובה למול, חייך איני נגלה עליו
אלא בפלטין שלך, הה"ד וירא אליו יי באלוני ממרא (בר' יח, א); תנח' וירא, ג; אג"ב פ"ט, ג
ובהערת ר"ש בובר, שם.

2 בכל . . . וממרא: אף-על-פי שאברהם לא היה ממרה את פי ה', אבל בעניין המילה הלך להיוועץ עם
אוהביו.

3 גבוהה . . . ענוהו: ענר ואשכל ענוהו בדברי גאווה ותוצפה, לפי שם"א ב, ג. ועל . . . הונוהו: רצו
להניאו מלקיים מצוות המילה. הונוהו: הציקו לו, הקניטוהו בלשון חכמים, עי' פסיקתא דר"כ, ט,
מהר' בובר, עזב: 'אומות העולם היו מונין את ישראל'.

4 דעת . . . השיב: ממרא בלבד יעץ לאברהם עצה טובה ובלשון המדרש בבר"ר: 'הימרה פנים

5 (- - - - -)

ז ... עה ... כי ני ...

... להרחיץ במים ...

כל עץ רוענן ויש ...

ולפגיו במדבר הו ...

10 קורבנות להם ... מים

ח ובכנפיהם רוח בדע ... לא ... ב והוד ציניהם

כלפיד אש ... ודגלותם כעין קדם והלל קולם

פהמוז ... שים / וטסים ... ששים / [ויכ]מראה בןק

מאוששים / ולא ... שים / ו ... מגבור[ות] [ו]נוראים

15 ואימים וקשים / ... [ק]דשים / ועושים שליחו[תם] ... משים /

... אים וניפלאות רוחשים / וצ[בא] ... גד[ול]ות לוחשים /

וקול דממה דקה ... שים / ושבים ולא נופשים / וש ... בים

אל מקודשים / [ומ]תמידים ומכתירים ומקדישים /

הניזקר קדוש כ ... וקרא

ויבאו שני המלאכים

טז .. / בראשית יט א

תוכן הקרובה: בשרידי המועטים מתאר הפייטן את המלאכים מיכאל, גבריאל ורפאל, שלכל אחד שליחות אחרת. כולם מלאכי רחמים היו, אלא שחטאת-סדום גברה על תחנוני אברהם, ואם כי נתעכבו ביום שלם לא נתבטלה הגזרה, ולגבריאל נמסרה השליחות להפוך את סדום.

באברהם' (=כעס עלי, עי' 'מנחת יהודה', שם). עיטה וטעם: עצה דברי טעם, לפי דני' ב,יד. ובאלוני ... יושב: משום כך זכה ממרא שה' נראה לאברהם באלוני ממרא.

7 להרחיץ במים: רומז כנראה לבר"ר מח,ד, עמ' 487, שבזכות רחיצת-מים של אברהם זכו לנס המים.

ח תוכן הפיוט: תיאור מלאכי מעלה ושירתם בקשר להתגלות המלאכים באוהל אברהם. התיאור מיוסד על פרק א ביחזקאל: 'ופניהם וכנפיהם ... אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו ... מראיהם כנחלי אש בערות כמראה הלפידים ... והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק' (יא-יד); עי' להלן קרובה טז, שר' 2.

14 מאוששים: אולי מלשון אש. השווה פירוש רב סעדיה גאון ורב האי גאון בפירוש הראב"ע ל-והתאששו (יש' מו,ח) (הערת י. יהלום); עי' גם בפירוש הרד"ק שם.

15 ואימים: תיבה זו המשמשת בדרך כלל כשם עצם משמשת כאן כשם תואר. השווה: 'יוכנעו אימים ויירדו ראימים' (קרובת ייני לבמ' כב,ב, וירא בלק, שר' 29), במובן אנשים אימים. עי' ז. בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, כרך ג, ספר ב, עמ' 153 בהערה (י. יהלום).

א [א] . . . . [א] לִיד פְּלִינוּה . . . // [ב] . . . . [לשא] . . כשלחתם הם תָּגְרוּ
גיבורים אֲשֶׁר בְּבִזָּק . . . // ד[מ]ת השְׁלוּחַנִים לש . . . מיהלך

[ה] . . . . . // [ו] . . . דְּבָרְךָ לֹא יִמִּירוּ

[ז] . . . תְּשַׁלַּח וַיִּמָּהְרוּ // [חמ] . . . . שֶׁן בִּיקְשׁוּ . . . וַיֵּאָחְרוּ

5 [ט] . . . . . כָּלֹא רָאוּ // יָקָרִים [אֲשֶׁר] פְּאָנָשִׁים נִירָאוּ

[כ] . . . [מלָא]כִים נִירָאוּ וְלֹא נִחְבְּאוּ // [למלָא]כֹּתֶם סְדוּמָה [בָּאוּ]

[כל ויבאו] שני / המלאכים סדמה בערב

וַנְּ עוֹשֶׂה מִלֵּאכִיו / רוּחוֹת מִשְׁרָתִיו אֵשׁ לוֹהֵט

וַנְּ הַלְלוּהוּ כָּל מַלְאָכָיו / הַלְלוּהוּ כָּל צַבָּאִיו

וַנְּ הַשּׁוֹלַח אִמְ[רתו] / אֶרֶץ עַד מַהֲרָה יֵרוּץ דְּבָרוֹ 10

ב . . . . . מ[ל]אָכִי . . . . . ג

. . . . . תִּידוֹן / בְּמִכְבִּידִי וְדוֹן

. . . . . כְּאִכְזִרְיוֹתֶם דְּרָכֶם

15 ד . . . . . יֵצָא / וְצִדִּיק לֹא יִמָּצָא

מִלָּאכִי שְׁלוֹ[ם] . . . / נַעֲשׂוּ מִלָּאכִי חִימָה לַעֲשׂוֹת רָע . . .

ה [א] . . . . [ת]אָמִין // וְקָנוֹם בְּכָל הָעוֹלָם

[ב] יִמִּין ב . . . . . // . . . . . בְּרִצּוֹא וְשׁוֹב

גְּזִירָה עַד לֹא תִצָּא . . . // ב וטף . . . חִי . . . . .

20 [ד]כֹּר שְׁלִיחוֹת אַחַת בְּשָׁנִים לֹא תִשָּׁנָה // [ו]שְׁתֵּי שְׁלִיחוֹת[י]וֹת בְּאַחַד

2 גיבורים . . . כְּזֹכֶר: עי' בר"ר נא, עמ' 515: 'ויבאו שני המלאכים . . . והחיות רצוא ושוב כמראה

הבוק (יח' א, יד), אמר ר' אייבו, רצות אין כת' אלא רצוא, רצות לעשות שליחותן . . . ר' חייא בר

אבא אמר, כרוחא לזיקא (כנאד הממהר להתמלא רוח כך מיהרו השליחים לעשות שליחותם). עי'

להלן שו' 4: 'חשלת וימהרו ושו' 17: 'ברצוא ושוב'.

5 יקרים . . . נִירָאוּ: עי' בר"ר שם, ב, עמ' 516: 'הכא (את אמר) מלאכים ולהלן את אמר אנשים,

אלא . . . אברהם שהיה כחו יפה נדמו לו כדמות אנשים, אבל לוט על ידי שהיה כחו רע נדמו לו

מלאכים'.

7 כֹּכ . . . בַּעֲרִב: בר' יט, א. סדר הקריאה עי' מאן, עמ' 142, 562.

8 וַנְּ . . . לוֹהֵט: תה' קד, ד.

9 וַנְּ . . . צַבָּאִיו: תה' קמח, ב.

10 וַנְּ . . . דְּבָרוֹ: תה' קמו, טו.

17 וְקוּם . . . הָעוֹלָם: תה' יט, ה: 'בכל הארץ יצא קום'.

20 [ד]כֹּר . . . בַּאחַד: השווה בר"ר נב, עמ' 516: 'והוא באחד ומי ישיבנו . . . תני, אין מלאך אחד

עושה ב' שליחות ולא ב' מלאכים עושים שליחות אחת, ואת אמרת שני? — אלא מיכאל אמר

[ה]לא פל אחד שליחותו יעש // א[ם לטוב א]ם לרע אם לרצון אם [לכעס]
 [ומעשה ל]מש[מ]ע מקדימים במשלח[תם] // .. ובסדום ניתמנתו בשליחותם
 זכות ... [ח]פש אב המון להם // פי הנה ע[ומד] ומתחנן [ע]ליהם
 חיפו פי כלימו[ד] על [הרעה א]נחם // על אכזריים כדוכ[ך]ך ארחם]
 טיסה אח[ת] ... [כ]ל [העו]לם יעשו // ומיגווה [צדיק] מהלך יום אחד עשו
 [י] ..... בערב // [על] פן נכנסו ל[עת] ערב

25

לעולם

ויב[או] 1

אילי ... נפחד ... // משוטטים ביקצה ר[ו]ח אחת
 ברקים ... הנשליחים ... // אחד ואח ... טיסה אַחת

גיבורים גוי[נתם] שיש // אשר ניפנו .....
 דליקה לסדומה .. ש // הדולקים וא[ח]ת] .... יש

30

האחד למלט [את לוט] .. // ... ואחד לערער הערים
 [ו] ... [חל]מיש ה[רים] // ... שורש הרים

זו[כ] ..... // ..... צהרים פי הנה צידקו
 [ח] ..... ערבים // כי .....

35

ח-1

מלאכים במלאכותיך מלכות מלך מלכים ממליכים ואומרים
 קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
 קדוש מריבבות מיכאל / קדוש מאלפי גבריאל / קדוש מגדודי רפאל
 קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
 קדוש לבשר זקנים פי ילדו שילח למיכאל
 קדוש להפוך סדם ובנותיה שילח לגבריאל

40

בשורתו ונסחלק, גבריאל נשתלח להפוך את סדום, ורפאל להציל את לוט, עי' להלו שר' 20, 31, 32, 43-40.

22-21 ניתמנתו ... זכות [ח]פש: עי' בר"ר נ,א, עמ' 516: 'נפטרים (המלאכים) מאברהם בשש שעות ובאין סדמה בערב, אלא מלאכי רחמים היו והיו ממחינים, סבורים שמא אברהם מוצא להם זכות, וכיון שלא מצא להם זכות ויבאו שני המלאכים וגו' וכן בדברי הפייטן. ניתמנתו: המתינו בשליחותם: עי' להלן קרובה כט, שר' 68.

25-26 ומיגווה ... ערב: ממעונו של אברהם עד סדום נשתהו המלאכים במהלכם יום שלם.
 32 האחד ... הערים: עי' לעיל שר' 20.

40-43 קדוש ... למיכאל: עי' לעיל שר' 19; בתנח' וירא, ח ובתנח' בוכר שם, כ, נזכר שמו של מיכאל בלבד; בבבלי ב"מ פו ע"ב מובא ש' רפאל בא לרפא את אברהם, ובתוספות שם בד"ה ההוא הקשו מבר"ר שרפאל בא להציל את לוט; עיין מסכת כלה, מהדורת היגר, עמ' 315. בתרגומי יונתן

- קדוש לְמַלֵּט לוֹט מִבִּילּוּעַ הַלוֹט הַלוֹט שִׁילַח לְרַפָּאֵל
קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
קדוש מחיה קדוש מאופן קדוש מכרוב 45
לעומתם

[ואברהם זקן]

כ / בראשית כד א

- ט מטעם זְקִינִים לְמַזְקִין כָּל וְהוּא לֹא יִזְקִין הַכָּל אוֹמְרִים
קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
קדוש מְבַעֲלֵי זִקְנָה / קדוש מְבַעֲלֵי שָׁבָה / קדוש מְבַעֲלֵי יְשִׁישׁוֹת
[קדוש קדוש קדוש] | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
קדוש מְזִיו הוֹדוּ הִיא עֲטָרַת זִיקְנָה 5
קדוש מְזִיו הִדְרוּ הִיא תְּפָאֶרֶת [שָׁבָה]
קדוש מְזִיו יִקְרוּ הִיא כְּבוֹדַת יְשִׁישׁוֹת
קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
קדוש מחיה קדוש מאופן קדוש מכרוב
לעומתם כל יאמרו ברוך כבודו ממקומו 10
מִמְקוֹמוֹ בְּרָכָה אֲשֶׁר בִּירַךְ לְאָב בְּנִצְרוֹתוֹ וְהוּא בִּמְקוֹמוֹ
מִמְקוֹמוֹ הֶעֱדִיפָה לוֹ בִּבְחִירוֹתוֹ וְהוּא בִּמְקוֹמוֹ

וירושלמי לבר' יח,ב לא נזכרו שמות המלאכים. דברי ינאי מתאימים למסורת ארץ-ישראלית שבבר'ר; עי' גם מאן, בחלק העברי, עמ' קס.
קדוש ... לרפאל: ה' שלח את רפאל להציל את לוט 'מבילוע הלוט לוט' (יש' כה,ז) — מהשחתת שתכסה את סדום, ויש כאן משחק מלים לוט — לוט, מכוסה, עי' בפירוש הרד"ק ליש'.

1 מטעם ... אומרים: הקרובה דורשת את המלים 'קדוש קדוש קדוש' על נושא הסדר 'ואברהם זקן בא בימים'. בבר'ר נדרש הפסוק על צדקתו של אברהם שבגללה זכה לזקנה, 'עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא' (מש' טו, לא), ממי את למד? מאברהם, על ידי שכתוב בו לעשות צדקה (בר' יח, יט) זכה לזיקנה ואברהם זקן' (נט,א, עמ' 631); עי' תנח' חיי שרה, ד. מטעם זקנים: איוב יב,ב.
6-5 קדוש ... זיקנה; קדוש ... שבה: הזקנה ניתנת מה' — מזיו יקרו והדרו, עי' תנח' חיי שרה, ג: 'ד"א הוד והדר לבשת (תה' קד,א), מהודך והדרך הלבשת לראשו של אברהם שנתת לו הדרת זקנה'.

7 כבודת ישישות: מקביל ל'עטרת זקנה', כבודת: תה' מה,יד.
12-11 ממקומו ... בבחירותו: אולי צ"ל 'בבחירותו', או בבחורתו, לפי קה' יא,ט, יב,א (מ. זולאי), עי' משנה קידושין ד,יד (לפי צילום כת"י קויפמן): 'וכן את מוצא באבינו אברהם ... שבירכו המקום ב"ה בנערותו ובזקנתו. בנערותו מה הוא אומר ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל'.

ממקומו הכפילה לו לעת זקנותו והוא במקומו
ממקומו ייפן בעם המיחדים בכל יום פעמים ואומרים פעמים באהבה

כג : / בראשית כה יט

[ואלה תולדות יצחק]

ובכן ואלה תולדות] וז'
תולדות אמוני א[ומן] אהבו אביו
[תולדות ב... ב... ב... ב... ב... ב...]
תולדות גזע גור ג... ג... ג...
5 תולדות דפק דלתות דרישת דתות
תולדות ה... ה... ה... ה... ה...
תולדות ו... ו... ו... ו... ו... ועד
תולדות ז[ר]ע זך זרני ז... ז...
תולדות חמד ח... חפץ חסד
10 תולדות ט... ט... ט... טעם טהור
תולדות ילדת י... יוצא י...
תולדות פנת כל... כ... כ... כ...
תולדות להקי ל... להוליד לעד
תולדות מטע מקבת מקור מבורך

13 ממקומו... זקנותו: ראה חוספתא קידושין ה, יז, עמ' 343: 'וכן אתה מוצא באברהם אבינו שבירכו המקום וגידלו בזקנותו יותר מבנערותו, שני' ואברהם זקן בא בימים ויי ברך את אברהם בכל'; ובבר"ר נט, ו, עמ' 635: 'ואברהם זקן — זה קנה שני עולמות... בא בימים ר' יודן בשם ר' יהודה בר סימון בא בדיפלון'. ותרגומו: כפול, ביוונית *δτελου* וכן הוא בכ"י ואטיקאן, והם הם דברי הפייטן: 'ממקומו הכפילה לו'. זקנותו: לפי 'זקנים' (בר' לז, ג) ואולי צ"ל: 'בזקנותו' (זולאי בח"ג).

1 ובכן: פיוט בסימן א"ב המיוסד על הפסוק 'ואלה תולדות יצחק' ומכיל תהילת אברהם ובנו; כחה"י לקרי וקשה לבארו.

5 תולדות... דתות: לפי האגדה היה יעקב 'מרדף בבתי מדרשות הפתוחין לתורה' (תנח"ב בומר תולדות, יג) ולא זו מן התורה, שנאמר ויעקב איש תם יושב אוהלים' (שם, שם, א), ובבר"ר סג, ו, עמ' 682: 'ויתרוצצו הבנים בקרבה, ויתרצו בקרבה, עוברת על בתי עבודה זרה ועשו מפרס לצאת... עוברת על בתי כניסיות ובתי מדרשות ויעקב מפרס לצאת'.

14 תולדות... מבורך: לפי יש' נא, א-ב: 'הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם. הביטו אל אברהם אביכם'.

- 15 תולדות נ... נאמן נמנה נתיחם
תולדות סריג סורק סלסול סגל
תולדות עם עולם ע... ע...
תולדות פרי פוריה פקידת פלא
תולדות ציץ צמח צר... [צדק]
20 תולדות ק... ק... קריאת קושט
תולדות ריבוי רך ריצוי ריח
תולדות ש... שתל ש... ש...
תולדות תהלת תוקף תולל תפארה
- 21 תולדות אהוב ושאנאי / אהוב [ל... חס ושאנאי למאס
25 ת[ולדות] בחרור וכוזי / בחרור לסגל וכוזי לסגר
תולדות גדי [נ]גמר / גדי לרצוי ונגמר לניצוי
תולדות דרוש ודחוף / דרוש לריאיון ודחוף לדיראון
תולדות הבכור והמבכר / הבכור לקו והמבכר לעונש
- 15 תולדות... נתיחם: השווה ילמדנו: 'ויהי יצחק בן ארבעים וגו' בת בתואל אחי לבן, למה הזכיר
הכתוב כל אלה, להודיעך יחוסן שהן ממשפחתו של אברהם' (מאן, החלק העברי, עמ' שיא).
16 סריג: ענף, שריג, בחילוף ס-ש. סורק: סורק, גפן משובחת. לפי יש' ה,ב 'ויטעוהו שרק'. סלסול:
רוממות, שבת, לפי מש' ד,ה. סגל: המובחר והטוב, או כמובן סגולה, עם סגולה, ופירוש העניין
תולדות יצחק ואברהם שנמשלו לגפן פוריה מובחרת.
18 תולדות... פלא: תולדות יצחק ורבקה שנפקדו בפרי בטן באורח פלא.
21 תולדות... ריח: אולי ריבוי רך: ריבוי תפילות, לפי מש' טו,א. ור"ל שה' נתרצה (=ויעתר)
לתפילות יצחק ורבקה כמו ל'ריח ניחוח' של קרבן. ריצוי ריח: לפי יח' כ,מא.
21 פיוט בסימן א"ב המכיל בכל שורה שבח ליעקב ולעם ישראל וגנאי לעשו — לאדום, רומי. אהוב
ושנאוי: לפי מלאכי א,ג: 'ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי'. אהוב... חס: צ"ל: ליחס, עי' לעיל ש'
15. למאס: למאסה.
25 בחרור: כנוי ליעקב, לפי תנח' בוכר, צו יא: 'יעקב בחרו הקב"ה, שנאמר יעקב אשר בחרתיך' (יש'
מא,ח). בחרור לסגל: יעקב נבחר לאבי עם סגולה. וכוזי לסגר: עי' בר"ר סגיד, עמ' 699: 'ויבו עשו
את הבכורה... בבוא רשע בא גם בוז ועם קלון חרפה (מש' יח,ג), בבוא רשע — זה עשו שנאמר
וקראו להם גבול רשעה (מלאכי א,ד) 'בא גם בוז שבא ובוזינו עמו'. לסגר: לבזיון ולכניעה לפי
שמ"א יז,מו.
26 גדי לרצוי: יעקב הוא סמל הגדי המכפר על ישראל, לפי בר"ר סה,יד, עמ' 725: 'וקח לי משם שני
גדיי עזים טובים... ר' ברכיה בשם ר' חלבו טובים לך וטובים לבניך, טובים לך שעל ידן את נוטל
את הבכרות, וטובים לבניך, שעל ידן הוא מתכפר להן ביום הכיפורים, דכת' כי ביום הזה יכפר
עליכם' (ויקרא טו,ל). ונמר לניצוי: לריב ולמצה: עי' להלן ש' 36.
27 לריאיון: לראות פני ה', השווה פאה א,א.
28 הבכור: יעקב. והמבכר: עשו, שביכר נזיד עדשים על בכורתו, לפי דב' כא,טז: 'לא יוכל לבכר את בן
האהובה על פני בן השנואה'. לקו: אוצ"ל: לקדש.

- תולדות ותיק וצויל / ותיק לאהל וצויל לבוהל
 תולדות וך ווד / וך לזכות ווד לחובה 30
- תולדות חסיד וחגף / חסיד לחסד וחגף לחסר
 תולדות טלא וזאב / טלא לטילול וזאב לטלטול
 תולדות יחיד ויהיר / יחיד ליחד ויהיר ליחת
 תולדות כבש וחזיר / כבש לקרפן וחזיר לקרפן
 תולדות למוד ולץ / למוד לחניך ולץ לגרש 35
- תולדות מזמר ומחרף / מזמר לנועם ומחרף לנוע
 תולדות נקי ומנובל / נקי לשירות ומנובל לשירות
 תולדות שר וסורר / שר לשרר וסורר לש...
 תולדות עוז ועז / [עוז לעוז ועז לעזאל
 תולדות פורץ ופרץ / [פורץ] ל... ופרץ לפרוץ 40
- תולדות צדיק ורשע / צד[יק] לחיים ורשע למות
 תולדות קושט ושאק / קושט לאל ושאק לא[ליל]
 תולדות רך ורב / רך לאסף ורב להסיף
- 29 ותיק לאהל: לפי בר' כה, כו. עויל: לפי איוב טז, יא. לבוהל: לפי שמות טו, טו: אז נבהלו אלופי אדום.
 31 לחסר: חסרון, איוב לג. חנף: מרמה ומחניף, לפי בר"ר סג, י, עמ' 693: 'יודע ציד וגו', צד את
 הבירות בפיהם... צד בבית — איך מתקנין מילתא... תיבנא'.
 32 טלא לטילול: יעקב שנמשל לשה נחברך בישיבה לבטח, לפי נחמיה ג, טו: 'הוא יבננו ויטללנו', או
 בברכת טל, לפי בר' כו, כח: 'ויתן לך האלהים מטל השמים'.
 33 יחיד ליחד: יעקב ייחד שם ה'. ליחת: לחתת, לשבר, לפי יר' וב: 'יחתו הגוים מהמה', שימוש
 בכפולים על דרך פועלי פ"י.
 34 כבש וחזיר: יעקב-ישראל נמשל לצאן, לפי יח' לד, לא, ועשו לחזיר, לפי בר"ר סה, א, עמ' 713: 'ויהי
 עשו בן ארבעים שנה... כת' יכרסמנה חזיר מיער... (תה' פ,יד)... למה הוא מושלה בחזיר,
 אלא מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מיפשט את טלפיו כלומר שאני טהור, כך מלכות הרשעה
 הזו... כך עשו כל ארבעים שנה צד נשי אנשים מענה אותך: עי' גם וי"ר יגה, עמ' רצ: 'ואת
 החזיר — זה אדום'.
 35 למוד: תלמיד, לפי יש' נה, יג. למוד לחניך: יעקב למד בבית מדרשו של שם ועבר (בר"ר סג, ט, עמ'
 698). ולץ לגרש: מש' כב, י.
 36 מזמר לנועם: לפי שמ"ב כג, א: 'נעים ומירות'. ומחרף לנוע: עשו היה 'מחרף ומגדף' (בר"ר יג, יג,
 עמ' 697).
 37 לשירות: לשרת בבית ה'. לשירות: פח ומוקש, לפי תה' נו, ז: 'כרו לפני שיחה'.
 39 ועז לעזאל: וי' טז, י.
 40 פורץ: יעקב נקרא פורץ, עי' בר"ר סט, ה, עמ' 795: 'ופרצת ימה וקדמה (בר' כח, יד) וגו', אמר ר'
 אבא בר כהנא את הוא תרועיא (=פורץ) דימא, כמה דאת אמר עלה הפורץ לפנייהם וגו' (מיכה
 ב, יג). פריץ: רשע, לפי יח' יח, י.
 41 צד[יק] לחיים: מש' יא, ל. ורשע למות: יח' לג, ח.
 43 רך: צעיר. ורב: הבכור, לפי בר' כה, כג. להסיף: לכלות, לפי יר' ח, יג: 'אסף אסיפם', עי' ר"י
 אבן-ג'נאח, ספר השרשים, ערך טוף, עמ' 335.

תולדות שלם ומעונות / שלם לשלום ומעונות ל...
תולדות תם ותע / תם לתאב ותע לתעב

45

ח עשו ויעקב / אדום [ויש]ראל / עשו לפי מעשיו / ויעקב בשם נקוב /
אדום מאדים פני' / [ויש]ראל ישור לאל / נראה זה / נטמן [זה] /
... זה / הציץ זה / נפל [זה] / ירום זה / פכה זה / יאיר זה / [לא]דום
עולם] זה / ולישראל עולם בא ועולם זה / ובשמו קראי זה אל זה /
מעתירים לזה / פנה ופנה / פנה ופנה / מזה ומזה / כח וקרא

50

ט אין לערוף איליך קורא הדורות ותולדות לשמן אומרים
קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
[קדוש מדורות] ראשונים / קדוש מתולדות אחרונים / קדוש מאבות ובנים

45 ותע: תועה. לתאב: לתשוקה, לפי תה' קיט, כ: לתאבה. לתעב: לתועבה.
ח הסילוק מפיית את ההבדלים שבין עשו ליעקב, בין אדום לישראל, ומסיים בשירת המלאכים בעולם
הבא ושירת ישראל בעולם הזה האומרים: קדוש וגו'. עשו... מעשיו: השווה בר"ר ע"ג, עמ' 824:
'אמר ר' יוסי בן חנינה ארבע מידות נאמרו בשמות: יש שמות (שהם) נאים ומעשיהם מנוערים...
עשו שמו — עושה ואינו עושה'. ובתנח' שמות, ב: 'עשו — עושה רצון עושו ומעשיו רעים', עי'
תנח' בובר שלח, י. ויעקב... נקוב: השווה תנח' שמות, ד: 'אף יעקב הקב"ה קרא לו שם, שנאמר
ויקרא שמו יעקב (בר' כה, כו)... אבל עשו אביו ואמו קראו לו שם, שנאמר ויקראו שמו עשו', עי'
מאן, החלק העברי, עמ' שיא.

47 אדום... פנים: לפי בר' כה, כה: 'ויצא הראשון אדמוני'. [ויש]ראל... לאל: לפי בר' לב, כט: 'מי
שרית עם אלהים' הושע יב, ה. נראה... זה: עי' בר"ר ו, ג, עמ' 43: 'ר' נחמן אמר, כל זמן שאורו
של גדול קיים אין אורו שלקטן מתפרסם, שקע אורו שלגדול מתפרסם אורו שלקטן, כך כל זמן
שאורו של עשו קיים אין אורו שליעקב מתפרסם, שקע אורו שלעשו מתפרסם אורו שליעקב', עי'
גם פסיקתא דר"כ עמ' 103: בתנח' תולדות, יא, מתוארת גם ברכת יעקב בצורה כזאת: 'ויהי אך
יצוא יצא יעקב מאת פני יצחק (בר' כז, ל), זה יצא זה נכנס... עשו בא מן השוק ולא ראה ליעקב
שהיה לפניו מן הבית, אבל יעקב ראה אותו מבפנים ונטמן אחורי הדלת. כיון שנכנס עשו יצא
יעקב; עי' בר"ר סוה, עמ' 750: תנח' בובר, שם, יז.

48 [לא]דום... ועולם זה: השווה בר"ר שם: 'אמר רב נחמן... עשו מונה לחמה... כך עשו יש לו
בעולם הזה ואין לו לעולם הבא. יעקב מונה ללבנה... יש לו בעולם הזה ולעולם הבא'; תנח' בובר,
תרומה ז.

49 קראוי: ר"ל קוראים זה לזה בשם ה' לכבודו, לפי יש' ו, ג. קראוי: אל"ף — בבינוני פעול, כגון
שנאוי, יצאוי. עי' מבוא עמ' 36.

50 מעתירים... ומוזה: ישראל למטה ומלאכי השרת למעלה, עולם זה ועולם בא, כולם משבחים
ואומרים זה לזה: קדוש וכו'.

ט גוף הקדושה הדורש את המלים קדוש, קדוש, מעניין סדר השבוע ותולדות האבות והבנים.
51 קורא... ותולדות: ה' צפה מראש את תולדות האבות וקורותיהם. השווה תנח' בראשית, לא: 'מי
פעל ועשה [קורא הדורות מראש] (יש' מא, ד). אף לרבקה אמר הקב"ה מה עתיד לעשות. הודיע לה
הקב"ה כל הדברים עד שלא נולדו; בר"ר סגב, עמ' 679: תנח' תולדות, ד; תנח' בובר שם, א.

ושרי ויהי
UNIVERSITY
LIBRARY
אשר עמלה בערימת כסו ויבשה בבטן ועמקה בעמון
בעת שהיה מליצבות בטן נחנה שר פרי הבטן גרל עלתה לא אכס חבל
עודם במעץ אימם חבל די יגעם לא היה להיבל כי הולדות והשחיתות חבל
היתה נחלת אבות בהון ובית ושחלה ברכיב הכות והיא היתה עקרה הבית
ויושבת עקרת הבית וזכה מיואשה היתה מבנים רשונה כאם על בעם
בלי בעם חלב בסוף הניקה בעם כי נחלת יי בעם טוב פועלה כבעלה זרע
וזרעה לניקה כמו זרע יען שורה בדרות זרע ניקה ונקתה ובה שר זרע
כפולה היתה ומינקת כשתה על גר מרומי קרת למי להנין היתה מעקבת
אבל לחלוד ניקה בכחם שר זה הוא נא עקרב לו לא בפעו ונחלת יעני
נא מעוניי רבת ערוב צרור הכ ערני שאת היתה על כל בניה ולא
סלת בכל יד ערני עורה היתה מריוה וריביוה עד פרהה כגס מריוה
יה פתה בחוכמתה אשר לביני ביה היתה כמיהתה ערה איהל ופשה
חבלתה ולא רעה ענה באמתה קינאה אכלה לבה מערב נהיה לה כחן
בבל ערעב רוחה קרה מן צר עד לתשעס עתו לה קרע שבעה חונות
ונתקה איה ערה נפשה שחיה תתה יא איתע על אשר נא ניקה
ובאחרית הניקה נחשקה ובכו הע נא ערע

הנה	נא	תלכית מאונן	הנה	נא	תבליתי מכן	הנה	נא	תעני מעוני
ה	נ	עד חית מדג	ה	נ	נהממת פחול	ה	נ	תתעני מחלד
ה	נ	טייתי מזרע	ה	נ	נפולתי מחול	ה	נ	נטופתי מכון
ה	נ	עתידאתי מיזק	ה	נ	עברתי מבוא	ה	נ	נלאיתי נילד

[illegible]

קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
 קדוש לָאֵב ובן צֶפֶה מִכָּל דִּוְרוֹת רְאִשׁוֹנִים
 קדוש על תולדותם ריחם תולדות אֶחְרוֹנִים
 קדוש על שְׁמֵם נָם יִקְרָאוּ אֲבוֹת וּבָנִים
 קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
 לעומתם

כה . . / בראשית כז כח [ויתן לך האלהים]

אֲשֶׁר נִסְמַךְ תָּם עָלָיו / לְנִצָּח פִּוְנָה עָלָיו
 צֶלָף לֹא [נִ]סוּר מֵעָלָיו / וְאֵל יִמְנַע טוֹב מִבְּעַלְיוֹ
 בְּרַכַּת אֲבוֹת יְבוֹרְכוּ בָּנִים / [ו]אֲבוֹת וּבָנִים יְבָרְכוּ שְׁמֶךָ קְדוֹשׁ

ה איש תָּם לְבַשׁ חֲמוּדוֹת עֲדָיִים // וַיִּתְּלַבֵּשׁ בְּעוֹרוֹת גְּדִיִּים
 בְּמֶרְמָה הוֹבָא / וְלֹא רִימִיתו חוֹבָה // עַד אִישׁ מֶרְמָה בְּצִידוֹ / וְלֹא יִחְרוֹךְ רִמְיָה
 צִידוֹ

56-55 קדוש . . . אחרונים: עי' בר"ר יבט, עמ' 107, שהעולם נברא בזכותו של אברהם, וה' ריחם על ישראל ("אחרונים") בזכות תולדות יצחק, עי' עוד בר"ר סגב, ותנח' תולדות, ד.
 57 קדוש . . . ובנים: בני ישראל נקראו בני אברהם יצחק ויעקב, וגם האבות נקראו על שם הבנים לפי בר"ר סגב, עמ' 680: 'יצחק נקרא אברהם . . . יעקב נקרא ישראל . . . יצחק נקרא ישראל וגם אברהם . . .'
 ד תוכן הפיוט: תפילה לה' שיכונן את יעקב ויגן על בניו לנצח, כשם שסמך ידי יעקב בשעה שקיבל הברכות.

3 צלך . . . מעליו: תה' צא.א. ואל . . . מבע[ליו]: מש' ג.כו.
 4 ברכת . . . בנים: בני ישראל יתברכו בברכת האבות, עי' בר' כח,ד, ובר"ר עה,ח, עמ' 885.
 ה תוכן הפיוט: ברכת 'ויתן לך' אינה נחשבת למרמה, שהרי ליעקב הצדיק מגיעות הברכות בצדק, ולא לעשו 'איש המרמה'. ברכת 'מטל השמים' מלבד היותה ברכה לאדמה, היא סמל לדורות לטללי ברכה לעם ישראל ולטל של תחייה לעתיד לבוא. טל לעולם הזה וטל לעולם הבא.
 5 איש . . . גדיים: בר' כז,טו-טז.
 6 במרמה . . . חובה: נראה לי פירושו של מ. זולאי שניקד: ולא דמיתו חובה והפייטן ר":ל: יעקב הובא במרמה במצוות אמו לקחת את הברכות מיצחק, ולא נחשב לו הדבר כחובה, לפי בר"ר סז,ג, עמ' 755: 'אמר ר' אלעזר, אין קיום הגט אלא בחותמיו, שלא תאמר אילולי שרימה אבינו יעקב באביו לא נטל הברכות, תלמוד לומר גם ברוך יהיה'. ובבר"ר סז,ד, עמ' 758: 'ויאמר בא אחיך במרמה — ר' יוחנן אמר בחוכמת תורתו וכן בתרגומים: 'בחכמתא'. עד . . . בצידו: עד שאיש המרמה, עשו, בא בצידו ניתנו הברכות ליעקב. ולא יחרוך רמיה צידו: השווה בר"ר סז,ב, עמ' 753:

גִּדְיִים אֲשֶׁר עֵשׂ מִטְעָמִים לָאָבִיו // מֵרִיחַ עֶדֶן עֲוֹדָנוּ וְנִטְעָמוּ לְפָנָיו
 דְּרָשְׁתָּה לְבָרְכֻוּ / טָרַם אָב בְּיָרְכֻוּ // כִּי אֶתָּה תִּבְרָךְ / צָדִיק וְיִתְבָּרָךְ
 הַתַּחֲלַת בְּרַכְתּוֹ הִיְתָה בְּטוֹב טַל // לָכֵן נִמְתָּה אֶהְיֶה לִישְׁרָאֵל כְּשֶׁל
 נְאוּרָרְיוֹ אֲרוּרִים כְּשֶׁתּוֹם הָעֵינָן // וּמְבוֹרָכִיו בְּרוּכִים כִּלָּא נִכְהָא [בְּעֵין]
 זְכוּת תָּם קִידְמָה וְהִלְכָה לְפָנָיו // כֵּן יִתְגַּלֵּעַ לָאָב [וְ] יִתְחַרְרוּ כְּפָנָיו
 חִיזְקָתָה יְמִינוֹ וְתִבְיֵאוֹ אֱלִיוֹ // בְּרַכּוֹת [ג] מוֹרוֹת לְהִשְׁיֵא עֲלָיו
 טַל אֲשֶׁר לַחֲיִים וְלִמְתֵּים הוּא טוֹב // וְבוֹ נִכְלְלוּ הַחַיִּים וְהַטּוֹב

10

הה"ד לא יחרוך רמיה צידו (מש' יב, כח) ... ר' ליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, לא ארוך ולא יאחר
 הקב"ה לרמאי ולצידו, דאמר ר' יהושע בן לוי כל אותו היום היה עשו צד צבאים וכופתן, ומלאך
 בא ומתירן, עופות ומסרסן, ובא מלאך ומפריחן. כל כך למה, הן אדם קר חרוץ (שם, שם) — כדי
 שיבוא יעקב ויטול את הברכות. ע"י תנח' תולדות, יא, ותנח' בוכר שם, יז.

7 גדיים ... לאביו: בר' כז, ו. מריח ... לפיו: השווה בר' ר סה, כב, עמ' 741: 'וירח את ריח בגדיו
 ויברכהו ... בשעה שנכנס יעקב אצל אביו נכנס עמו גן עדן, הה"ד כריח השדה אשר ברכו ה';
 תנח' תולדות, יא; תנח' בוכר שם; שהש"ר ד, יא.

8 דרשתה ... בירכו: יעקב היה ראוי לברכה גם לפני שבירכו יצחק, שהרי צדיק היה. כי אתה ...
 ויתברך: תה' ה, יג.

9 התחלת ... טל: תחילת הברכה היתה בטל: 'ויתן לך ... מטל השמים'. לכן ... כטל: הושע יד, ו;
 ע"י בר' ר עה, ח, עמ' 885: 'אשרי הצדיקין שמחברכין בארץ ובשמים ... להחזיקן שכל הברכות
 שבירך יצחק את יעקב כנגדן בירכו הקב"ה מלמעלה, יצחק ברכו ויתן לך האלהים מטל השמים וגו',
 והקב"ה ברכו בטל, והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל וגו' (מכה ה, ו). ייני הביא את
 הפסוק 'אהיה כטל לישראל' שהיה כנראה מהפסוק הסדר, כפי שיוצא מקרובות רבי שמעון בר מגס
 לסדר שלפנינו (מחקרי ייני, עמ' רכג).

10 ואורריו ... העין: מקללי ישראל סופם יהיה כסופו של בלעם, שחם העין (במ' כד, ג), ומבורכיו ...
 [ב]עין: מבורכי ישראל ברוכים יהיו כמשה שעליו נאמר: 'ולא כהתה עיניו (דב' לד, ז). העניין הובא,
 כפי שהעיר מ. זולאי, באגדת בראשית פ' מב-מג, ד (וגם בתנח' בוכר תולדות, טז): 'אורריך ארור
 — זה בלעם, ומבורכך ברוך — זה משה, שנאמר וזאת הברכה וגו' (דב' לג, א), וגם בתרגום יונתן
 לבר' כז, כט: 'לייטך ברי יהון ליטין כבלעם בר בעור, ומבורך יהון בריכין כמשה נביא ספרהום
 דישראל' (מהד' גינזבורגר, עמ' 49). נכחא: נכחה, מחילופי א-ה.

11 זכות ... פניו: זכותו של יעקב הגנה עליו שלא יודע הדבר ליצחק ויחזורו פניו, ע"י בר' ר סה, יט,
 עמ' 732. יתגלע: יתגלה, כתיב 'גלע' במקום 'גלה' נמצא בפיוטי ייני כמה פעמים, ע"י קדושחא
 דברי שו' 55: 'התגלע פועל גברים'; וגם בלשון חז"ל. במשנה נדה ח, ב: 'אם יש מכה והיא יכולה
 להיגלע' (לפי כח"י קרפמן); בירושלמי יבמות פ"ח ה"ט, ט ע"ד: 'היה דרכו לגלע' (ר"ש ליברמן,
 חזנות ייני, שם, עמ' רמה).

12 חזיקתה ... אליו: השווה בר' ר שם: 'אמר ר' הושעיה, בשעה שאמר יצחק גשה נא ואמשך. נשפכו
 מים על שוקי יעקב ורפא (=ורפה) לבו כשעוה, וזימן לו הקב"ה שני מלאכים, אחד מימינו ואחד
 משמאלו. ברכות ... עליו: ברכות קבועות וגזירות מראש, השווה בר' ר סז, ב, עמ' 754: 'כדי
 שיבוא יעקב ויטול את הברכות ... שלעולם חרוצות לר' — קבועות, מלשון 'כליון חרוץ' (יש'
 יכב, ע"י שם בתרגום); ע"י במנחת יהודה לבר' ר שם.

13 טל ... טוב: ע"י תנח' בוכר תולדות, יט: 'הטל סימן לתחית המתים, וכן ישעיה אומר יחי מתוך
 נבלתו יקומון וגו' כי טל אורות טל' (יש' כז, יט).

יָפָה בְּחֹרֶב / וְנָעִים בְּחֹרֶף // בְּעוֹלָם הָיָה וְלְעוֹלָם הִבָּא

15 ו [א . . . לא] תַּחֲסֹר // מִמֶּדֶד וּמִזֶּרַעַךְ לֹא תִחָסֵר

בְּטוֹחַ תִּהְיֶה וּמִבּוֹשֶׁר // כִּי [הַמִּזְג] לֹא יִחָסֵר

גְּבוּרַת הַטֵּל הַמְנוּפֶּה // וְכִשְׁל עֲלִידָה יִחוּפֶה

דָּגֵן בְּחוּרִים [יִשְׁוֹבֵב] // וְתִירוּשׁ לְבַתּוּלוֹת יִנּוּבֵב

20 קִנְיָן אֵב [וְנִחְלַת הָאֵם] // שְׁלֹטוֹן אָחִי אֵב וְהַמֶּשֶׁל אָחִי אֵם

רֵץ [לְשִׁמוּעַ אֶל אֵב וְאֵל אֵם] // אָכּוֹל מִפָּרִי כִּיבוֹד אֵב וְאֵם

[שְׁלֹךְ וְלֹא לָךְ יוֹתֵן לָךְ] // וּמִשְׁלָךְ יִנְתֵּן לָךְ

תַּחְתּוֹנִים [וְעֲלִיוֹנִים בָּךְ] // יִקְדִּישׁוּ שֵׁם בּוֹחֵר בָּךְ

[ויצא יעקב]

כו / בראשית כח י

ז

[פָּדָה יִי אֶת יַעֲקֹב פְּדוּת] עוד יִשְׁלַח / אֲשֶׁר כָּבֹד שְׁלַח

וּפְתָאוֹם תַּעֲמַח / וְתִבּוֹא וְתַצְלַח

14 בעולם . . . הבא: מקביל לשורה הקודמת: 'לחיים ולמיתם'.

15 [א . . . לא] . . . תוסר: אולי צ"ל: 'אהבתו לא תחסר' מיעקב ומזרעו.

16 כי . . . לא יחסר: שה"ש זג ונדרש בשמ"ר לט, א (לפי כת"י אוקספורד במהדורת א.א. הלוי) על הקב"ה שהוא מוֹזַג את העולם; ע"י גם שהש"ר שם: 'מוֹזַג דַּעֲלָמָא' ('הוֹן ומפרנס לכל על-ידי עירוב הכחות והיסודות' — מתנות כהונה).

17 גבורת הטל: לפי משנת תענית א, א: מזכירין 'גבורות גשמים' רמוריד הטל' בברכת מחיה. המנופה: השווה תה' סח, י.

18 דגן . . . ינובב: לפי זכ' טז, ו נדרש בבר"ר סו, ג, עמ' 747: '(ויתן לך ה') מטל השמים . . . ורוב דגן — אילו הבחורים, שני דגן בחורים (זכריה, שם), ותירוש אילו הבתולות, שני' ותירוש ינובב בתולות'.

20 קנין . . . האם: ר"ל ויתן לך קנין אב וכו'. שלטון . . . אם: לפי בר' כז, כט: 'יעבדוך עמים . . . הוה גביר לאחריך וישתתוו לך בני אמך'.

21 אכול . . . ואם: רמז למשנת פאה א.א: 'אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא: כבוד אב ואם'.

22 [ש]לך . . . לך: הברכות שניתנו ליעקב מגיעות לו והן משלו; השווה בר"ר סו, ג, עמ' 747: '(ויתן לך האלהים וגו') יתן לך יחזור ויתן לך, יתן לך שלך ויתן לך של אביך . . . שלאחריך; ע"י להלן קרובה לא, שר' 129.

ז הפיוט מכיל שורת פסוקים, מפויטים בסימן א"ב, המדברים בשבחו של יעקב וגאולת ישראל לעתיד בזכותו.

2 [פדה . . . פדות] . . . שלח: הפסוק בירמיה לא, י נדרש בבר"ר מד, כב, עמ' 445: . . . אמר ר' אבין, כי פודה ה' את יעקב אין כתיב כאן, אלא כי פָּדָה, והפייטן ר"ל כשם שפדה ה' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו, כך יפדה את בניו.

- צוה ישועות יעקב / צדיק ונושע / בצדק נשועשע
ולישעך נשוע / הושיענו ונושע 5
- קול קול יעקב / קול נעים בהוד / וגם ערב מאד
צח מחלב / ומתוק מדבש
- רנו ליעקב / רננות מוכשרות / ... גון כישרות
שרים ושרות / בכל כלי שירות
- שמע אלי יעקב 10 / [שמע] תה שומע / שימעי [...]
ושמעתה שימעי / נעשה ונשמע
- תתן אמת ליעקב / תוקף אמונה / ועדות נאמנה
ותהי מואמנה / לבצלי אמנה
- ח פי אמונתך ביעקב / ועדות היא בישראל / פי רואה דמות יעקב /
יְקַדִּישׁוּךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל / ומזכירי שם יעקב / יעריצוך אלהי ישראל 15
- 4 צוה ... יעקב: תה' מדה. צדיק ונושע: זכ' ט.ט. בצדק נשועשע: לפי תה' קיט.מו.
5 הושיענו ונושע: בברכת הרפואה שבתפילת י"ח.
6 קול ... יעקב: בר' כז,כב. קול ... מאד: כוונת הפייטן לקול התורה או לקול סיני, עי' שהש"ר ב,יד.
7 צח ... מדבש: רמז לשה"ש ד,יא: 'דבש וחלב תחת לשונך', הנדרש בשהש"ר שם על דברי תורה. צח מחלב: איכה ד,ז. ומתוק מדבש: שופ' יד,יח.
8 רנו ליעקב: יר' לא,ו, המשך הפסוק: וצהלו בראש גויים, השמיעו הללו הושע ה' את עמך וגו'. כל הפרק מדבר בגאולת ישראל. גון: אולי צריך להשלים: בניגון.
10 שמע ... יעקב: יש' מח,יב: ה' השמיע ליעקב בשורת הגאולה לפי יש' שם. ושמעתה ... ונשמע: ה' שמע מישראל 'נעשה ונשמע' — שמ' כד,ו.
12 תתן ... ליעקב: מיכה ז,כ, והמשך הפסוק: חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם, ור"ל שהבטחת הגאולה נאמנה לעד, כי יעקב 'נטל כלל האמונה לדורות ש' תתן אמת ליעקב וגו' (מדרש חדש עה"ת, בספרו העברי של מאן, עמ' קעד). ועדות נאמנה: תה' יט,ח. לבצלי אמנה: עי' תענית ח ע"א: האמונה והתורה נמסרו לצאצאי יעקב.
ח תוכן הסילוק: חזון הסולם של יעקב בסדר 'ויצא יעקב' שלפנינו משמש לפייטן חומר לשירת האופנים וחיות הקדוש הסובבים את כיסא הכבוד בכנפיהם ואומרים קדוש קדוש קדוש. המלאכים העולים רואים דמותו של יעקב חקוקה בכיסא הכבוד, והיורדים רואים דמותו למטה, וזה אל זה ישבחו ויפארו את אלוהי יעקב, אלוהי ישראל. הסגנון הנשגב, וההתלהבות הפיוטית דומים לספרות 'יורדי מרכבה ופרקי היכלות', עי' במבוא, עמ' 66.
14 כי ... בישראל: לפי תה' עה,ה; צח,ג. כי ... יעקב: עי' בר"ר סח,יב, עמ' 788: 'ישראל אשר בך אתפאר (יש' מט,ג) אתה הוא שאיקונין (=דמות) שלך חקוקה למעלן עולין ורואין איקונין שלו'.
15 יקדישוך ... ישראל: לפי יש' כט,כג: 'יקדישו את שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצוך; עי' במאמרי 'על יחסו של הפייטן ינאי לספרות ההיכלות', תרביץ לו (תשכ"ו), עמ' 402.

נקראתה אלהי יעקב / וגם אלהי ישראל / ודגם מחנות מלאכיך /
 זה יקרא בשם יעקב / וזה יבנה בשם ישראל / זה יאמר קדוש הוא /
 וזה יאמר ברוך הוא / וזה אל זה יקראו / וזה מזה יקבלו / וזה עם זה
 ישו / וזה בזה יפגשו / וזה את זה ישאלו / וזה לזה ילמדו / אחד יבשר
 לאלף / ואלף לרבבה / ורבבה לרבבות / אלף אלפים יפתחו / וריבי
 רבבות יענו / והשאר אשר לא כתוב / דממה דקה יחשו / והמרקבה
 יעגילו / ובאגפיהם ינופפו / ובכנפיהם יעופפו / ועת אשר יטפסרו

20

16 נקראתה אלהי יעקב: שם' ג.ו. וגם אלהי ישראל: בר' לג.כ. ודגם... מלאכיך: נראה לי פירושו כמו דוגמת מחנות מלאכיך, ור"ל כמו שיש ארבעה מחנות של מלאכים, כך יש ארבעה מחנות של ישראל, השווה מכילתא משפטים פי"ח, עמ' 312: 'וכן אתה מוצא בארבע כתות שהן עונות ואומרות לפי מי שאמר והיה העולם: לה' אני, שנאמר זה יאמר לה' אני, וזה יקרא בשם יעקב, וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יבנה (יש' מדה). עי' גם אבות דר"נ נו"א פל", אלא שאין הפייטן מונה אלא את ענייני שני המחנות הראשונים, ואחר כך מונה עניינות של קדושה' (עזרא פליישר במכתב אל). מחנות מלאכיך: עי' בר' לב,ג: 'ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים ויאמר יעקב מחנה אלהים זה' ועי' בר"ר סה, יב, עמ' 787-789, על המלאכים שליוו את יעקב בחוץ לארץ ובארץ.

17 זה... ישראל: יש' מדה; השווה מאמרי ילמדנו, מאן העברי, עמ' שטו: 'עולים ויורדים בו, מיום שברא הקב"ה את העולם היו המלאכים משבחים להקב"ה ואומרים ברוך יי' אלהי ישראל... והיו המלאכים יורדים ורואין את דמותו (=של יעקב) ואומרים: בודאי זה הצורה וזה הדמות חקוקה בכסא הכבוד. זה... הוא: יש' ו.ג.

18 וזה... ברוך הוא: יח' ג.יב. וזה... יקבלו: בתרגום ליש', שם: 'וקרא זה אל זה ואמר — ומקבלין דין מן דין ואמרין' וכן ב'קדושה דסידרא'.

19 וזה... ישאלו: בשעה שהמלאכים מתאספים לאמירת הקדושה הם נפגשים זה בזה ושואלים זה את זה: איה מקום כבודו, וכן בקדושת מוסף: 'משרתיו שואלים זה את זה וכו'. וזה עם זה ישו: עי' ירושלמי ברכות פ"א ה"א, ב ע"ג: 'זקן שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו... כמלאכים ורגליהם רגל ישרה (יח' א,ז), בבלי שם, י ע"ב; עי' עזרא פליישר, מחזורי פיוט מתוך 'קדושתא ליום כיפור' (קובץ על יד, ירושלים תשכ"ח), עמ' 64, שמלאכי השרת שווים 'במידה זה לזה, ובעמ' 58 'וצורתם דמות אחד לאחד'. וזה לזה ילמדו: אולי את טכס הקדושה 'שהרי מלאכי שרת חדשים נבראים כל יום, ואומרים שירה חדשה והולכים להם' (בר"ר עזא, עמ' 916).

19-20 אחד... יענו: לפי דנ' ז.ו: 'אלף אלפים ישמשונה ורבו רבון קדמוהי יוקמו'.

21 והשאר... כתוב: אולי שאר המלאכים שאין מספר להם ואינם כתובים, השווה איוב כה,ג: 'היש מספר לגדודיו. דממה... יחשו: לפי מל"א יט,יב.

21-22 והמרקבה... יעופפו: השווה פרקי היכלות רבתי: 'חיות הקודש יוצאות מתחת כסא הכבוד ופיהם מלה רנה, בכנפיהם מלא גילה, ידיהם מנגנות ורגליהם מרקדות ומקיפות וסובבות את מלכם' (ש.א. וורטהיימר, בתי מדרשות, כרך א, עמ' פח-פט; 'מעשה מרכבה' שם, עמ' נט). יטפסרו: טפסר, מלה מקראית במובן שר, פקיד אשורי עי' נחום ג.יז; אנציקלופדיה מקראית, ערך טפסר. בפיוט כינוי למלאכים, עי' מלון בן-יהודה, טפסר, כאן מובנו: יעופו מתוך שירה וקדושה. או שבכנפיהם אומרים שירה, עי' תנח' קדושים ו; ערוגת הבושם לר' אברהם בר עזריאל, ח"א עמ' 213; בדברי הפייטן אין רמז ברור לכך.

וַיְטוּסוּ / יִירָאוּ מִמַּעַל לוֹ / אָכַל אֵין מִמַּעַל לוֹ / וְקִוְּמַת כָּל אֶחָד מֵהֶם
כְּאוֹרֶף הַיָּם הַגָּדוֹל / וַיִּגְחִינוּ לוֹ קוֹמָתָם / וַיֹּאחֲזוּ פְּנֵי כֶּסֶא / וַיִּלְךָ קוֹל
גִּלְגָּלִיו / וְהִרְשִׁימִים בְּכֶסֶא / יִפְאָרוּ לְיוֹשֵׁב עַל כֶּסֶא / אַרְיָה יִשָּׂאג / 25
וְשׁוֹר יִגְעָה / נָשָׂר יִצְפָּצֵף / וְאָדָם יִצְנוּחַ / מִפָּה וּמִפָּה / מִזָּה וּמִזָּה / אֵילוּ
מֵאֵשׁ / וְאֵילוּ מִשָּׁלֵג / אֵילוּ בִּנְעָקָב / וְאֵילוּ בִּישְׁרָאֵל / נְעִימָה אַחַת /
כּוֹלָם פְּאָחַת / כֹּכ וְקֵרָא

נְעִימָתָם לִי־עָקָב / מִקְדִּישֵׁי קְדוֹשׁ יִעָקָב / וְעוֹנִים וְאוֹמְרִים ט
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו 30
קְדוֹשׁ מִמְּלֶאכִי רַחֲמִים / קְדוֹשׁ מִמְּלֶאכִי שְׁלֹם / קְדוֹשׁ מִמְּלֶאכִי צְבָאוֹת
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
קְדוֹשׁ מִמְּלֶאכִי רַחֲמִים לִיָּוָה לִי־עָקָב בְּצִאֲתוֹ

23–22 ועת . . . לו: בשעה שהמלאכים מקלסים מתוך טיסה נראים כאילו הם ממעל לקב"ה, אבל באמת אין ממעל לו (מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' קצו–קצז).

24–23 וקומת . . . הגדול: השווה בר"ר סח, יב, עמ' 787: 'והנה ה' נצב עליו . . . ר' ברכיה אמר עולם ושלש עולם הראה לו . . . המלאך שלישי שלעולם. מנין שהמלאך שלש העולם, שנאמר וגויתו כתרישיש ופניו כמראה ברק וגו' (דניאל י, 1). הפייטן רצה לומר שקומת כל אחד מהמלאכים (שנראו ליעקב בסולם) היתה כאורך הים הגדול שהוא 'תרשיש', וכן בברייתא, חולין צא ע"ב: 'וכתיב ביה במלאך וגויתו כתרישיש' וברש"י שם: 'תרשיש ים ששמו תרשיש, כדמתרגמינן (יח' א) תרשיש כרום ימא מראה הים, וכתיב (יונה א) אניה באה תרשיש'. ובסילוק לקרובת שקלים לר"א הקליר על מידות המלאכים: 'יש כמידת הים הגדול קומתם, ויש כחללו של עולם הקמתם' (סידור עבודת ישראל, עמ' 656). גם בתרגום השבעים 'תרשיש' — θαλασσης — ים; עי' י. קוטשר, מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית, לשוננו, כרך ל (תשכ"ו), עמ' 223; 'מלים ותולדותיהן' עמ' 40–41.

24 ויגחינו . . . קומתם: המלאכים מכופפים קומתם בפני כיסא־הכבוד. ויאחזו פני כסא: איוב כו, ט.
25–24 וילך . . . גלגליו: קול שירת האופנים של המרכבה לפי יח' יג: 'לאופנים להם קורא הגלגל באוני', השווה פרקי ר"א פ"ד: 'ומקול זעקת גלגלי המרכבה ברקים ורעמים יוצאים לעולם' ובפס"ר (דף צד ע"א): 'וכל חיות ושרפים ואופנים וגלגלי המרכבה וכסא הכבוד בפה אחד אומרים ימלוך ה' לעולם'.

25 והרשומים . . . כסא: לפי יח' א, א, ארבע החיות שדמות פניהם פני אדם ופני אריה, פני שור ופני נשר משבחות ומפארות ליושב על הכסא. כל אחת בלשונה. מפה . . . ומזה: מכל צדדי המרכבה, לפי יח' שם; פרקי ר"א שם; עי' רבינוביץ, גנוי מדרש, עמ' 172.

26 אילו . . . משלג: השווה דב"ר ה, יב: 'ד"א עושה השלום במרומיו, אמר ריש לקיש, מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש ועומדין זה אצל זה ואינם מוזקים זה את זה'; עי' קרובת גיני לשמות גא, פוט ח. אילו ביעקב ואילו בישראל: עי' לעיל שו' 15. נעימה אחת כולם כאחת: השווה קדושת יוצר אור: 'כולם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה'.

ט הסילוק מפייט את המלים 'קדוש קדוש קדוש', מעניין הסדר 'ויצא יעקב', על מלאכי השרת העולים ויורדים בחלום הסולם. נעימתם ליעקב: שירת המלאכים היא גם ליעקב שדמותו חקיקה בכיסא־הכבוד.

33 קדוש . . . בצאתו: השווה בר"ר סח, יב, עמ' 789: '(והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו) עולים — אילו שליווהו בארץ, ויורדים — אילו שליווהו בחוץ לארץ'.

- 35 קדוש בְּמִלְאָכִי שְׁלוֹם שִׁמְרוּ בְּמָקוֹם יוֹשְׁנו
קדוש בְּמִלְאָכִי צָבָאוֹת נִיגְלָה לוֹ בְּחִלּוּמוֹ
קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
לעומתן
מִמְקוֹמוֹ יָרַד וְהוֹרִיד צָבָאֵיו רְאוֹת דְּמוֹת יַעֲקֹב
מִמְקוֹמוֹ נָם לוֹ הִנְנִי עֶמֶךְ כִּי דְמוֹתְךָ עֵימִי
מִמְקוֹמוֹ נָם לוֹ אִם תִּישֶׁן שׁוֹמְרְךָ לֹא יִישֶׁן
40 פּעֲמִים

כז / בראשית כט לא וירא יי כי שנואה לאה

תוכן הקרובה: לאה אמנו 'רכת העיניים' היתה שנואה ליעקב משום רמאותה באותו לילה כשהוחלפה במקום רחל. אבל ה' ידע את צדקתה וסבלה ושמע לתפילתה. במקום שנואה ניתנה לה אהבה — שישה בנים ששמותיהם חרותים על אבני השוהם של הכוהן הגדול. לא כל מי ששנוא למטה שנוא למעלה. כגורל לאה כך גם יהיה גורל הבנים — עם ישראל, השנוא מבית ומחוץ יזכה לגאולה ולאהבת עולם.

- א אֲמַצֵּךְ אִיוֹם בְּשֹׁחִקִים // בוֹטָה בְּכָל צוּדֵי שְׁוֹקִים
גְּלוֹי לֶךְ אֲהַבְתָּ הַשְׁוֹקִים // דְּרוֹשׁ לֶךְ גַּם שְׁנֵאתָ עֲשׂוֹקִים
הַשְׁנֵאתָ בְּרוּךְ עֵינַיִם // וּבְפֶלֶל לֶךְ נִשְׁאַה עֵינַיִם
זְכוּתָה קִדְמָתָה לְאַחֹת מֵיֵצִים // תְּנִתָּה תְּחִילָה פְּרִי מֵיֵצִים

- 34 במקום יושנו: במקום שישן וחלם, עי' להלן שר' 39.
38 ממקומו... הנני עמך: בר' כח, טו.
39 ממקומו... יישן: עי' בר' ר סח, ב, עמ' 770: 'ויצא יעקב... ר' שמואל בר נחמן פתח, אשא עיני אל ההרים... אל ינום שמרך (תה' קכא, ב) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל... ה' ישמרך מכל רע — מעשו הרשע ומלבך; תנח' בוכר ויצא, ד.
1 אמצך... שווקים: קשה, ונראה לפרש: ה' המאמץ את השחקים (לפי מש' ח, כח: באמצו שחקים ממעל) מְשַׁגִּיחַ מִשֶּׁם לַמָּטָה בַּצַּדִּי הַשְׁוֹקִים וְהַעֲשׂוֹקִים. בוטה: מביט, נטיית פעלי פ"נ כפעלי ל"ה.
צודדי: צ"ל: צודדי.
2 גלוי... עשוקים: גלוי וידוע לפני ה' אהבת החשוקים וגם שנאת העשוקים, רמז ללאה העקרה והשנואה. העקרה נקראת 'עשוקה', עי' תנח' ויצא, ו. דרוש לך: במוכן דורש טובתם של העשוקים.
3 הנשנאה... עינים: לאה רכת העינים התפללה לה' שיפתח רחמה.
4 זכותה... מייעים: בזכות צדקתה ותפילתה זכתה לאה בבנים לפני רחל אחותה; השווה בר' ר ע, טז, עמ' 815: 'ועיני לאה רכות... רכות מבכיה, שכך היו התנאים שיהא גדול לגדולה וקטן לקטנה. והיתה בוכה ואומרת, יהי רצון שלא תיפול בחלק עשו הרשע. אמר ר' הונא, גדולה תפילה שבטלה הגוירה, ולא עוד אלא שקדמה לאחותה; עי' תנח' ויצא, ד; תנח' בוכר שם יב, כ; תרגום יונתן בר' כט, יז.

טובה לרעה נחמה // יקר לביוזיה חילפתה
כליאת אסירתה פיתחתה // לשנאתה אהבה פתחתה

כך וירא יי כי שנואה | לאה ופתח את רחמה ורחל עקרה
ונא בכל מקום עיני יי | צופות רעים וטובים
ונא שנואה תעורר מדנים | ועל כל פשעים תכסה אהבה
ונא טובה תוכחת מגלה | מאהבה מסותרת
ונא שימני כחותם על לבך | כחותם על זרועך כי עזה כמות אהבה
קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה
ונא כי שומע אל אביונים | יי ואת אסיריו לא בזה
ונא מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה
הללויה נאמר / למיקים לנו מאמר / למגינינו נאמר
מגן

מגן

ברוך

- 5 טובה ... חילפתה: במקום רעה וביוזי ניתן ללאה טובה ויקר.
6 כליאת ... פיתחתה: לאה שהיתה ככלואה ואסירה פתחת את רחמה, ובמקום שנואה ניתנה לה אהבה; השווה בר"ר עא,א, עמ' 820: 'וירא ה' כי שנואה לאה וגו'. כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה (תה' סט,לד) ... אילו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהם, וכיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נוקפות, תדע לך שכן לאה שנואת הבית היתה, וכיון שפקדה הקב"ה נוקפה, הה"ד וירא ה' כי שנואה לאה וגומר.
7 ככ ... שנואה: תחילת הסדר שלפנינו, ע"י מאן, עמ' 237.
8 ונא ... וטובים: משלי טו,ג; הפסוק נדרש במדרש תהילים מזמור א, כב (עמ' 23) לעניינו: 'כי ידע ה' דרך צדיקים. זהו שאמר הכתוב בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים, מניין, שנאמר וירא ה' כי שנואה לאה', ור"ל אף-על-פי שלא היתה שנואה, אבל ה' צפה את דרכיה הטובות ונתן לה פרי בטן, ע"י להלן, ש' 33.
9 ונא ... אהבה: משלי י"ב; רמז ללאה השנואה שזכתה לאהבת ה', שהרי לדברי הפייטן להלן: 'יש שנואים במטה ואהובים למעלה' (ש' 29).
10 ונא ... מסותרת: משלי כו,ה; רמז לתוכחת לאה ליעקב שבגללה שנה אותה, ע"י תנח' בובר ויצא, יא; להלן ש' 20.
11 ונא ... שלהבתיה: שה"ש ת,ה; הפסוק נדרש לעניינו בחנח' בובר וישב, יט: 'זש"ה כי עזה כמות אהבה', אהבה שאהב יעקב לרחל, שנאמר ויאהב יעקב את רחל (בר' כט,יח), קשה כשאל קנאה (שה"ש, שם) שקנאה רחל באחותה, ומה תעשה אהבה בצד קנאה.
12 ונא ... בזה: תה' סט,לד; ע"י לעיל ש' 6.
13 ונא ... הללויה: תה' קי,ט; השווה פסיקתא דר"כ פיסקא כ, עמ' 310: 'ד'א מושיבי עקרת הבית (תה' שם) זו לאה, וירא ה' כי שנואה לאה ופתח את רחמה (בר' כט,לא), מיכן שהיתה לאה עקרה, אם הבנים שמחה (תה' שם), כי ילדתי לו ששה בנים' (בר' ל,כ).
14 הללויה ... יאמר: תפילה לה' שיקיים את הבטחתו (=מאמר) לגאול את ישראל ולהגן עליו; ע"י להלן, ש' 20.

ב מושנאת אשר איכרה // נחלת תם ונתיקרא
שקר פרי הבטן עת ביכרה // עוד משכנים לא נעברה
פיות מוניה רחש — — — — —

ג יָה אֱהוּב אוֹהֶבֶךָ / וְשָׁנָא שׁוֹנְאֶיךָ // [נצ]וֹר לְמַא[הֶבֶךָ] / נְטוֹר
לְמִשְׁנָאֶיךָ
20 [נ]וֹה אִי ... אֲשֶׁר נִשְׁנָא[ה] בְּקוֹלָהּ // קָרָא לָהּ בְּקוֹלָהּ / וְאֱהוּב נוֹעַם
קוֹלָהּ
יִשְׁכָּה עַל אֲבָנִים / פַּעֲקָה מְבָנִים // וְא[תָה] אַב בָּנִים / וְהִיא אִם
הַבָּנִים
יִקְרָא לָהּ בְּעוֹלָה תְּמוֹר עֲזוּבָה // וְתִהְיֶה אֱהוּבָה תַּחַת הַיְתָה שְׁנוּאָה
(כֹּל תַּחַת הַיְתָךְ עֲזוּבָה וְשִׁנּוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וְשִׁמְתִּיךְ לְגִאֲוֹן עוֹלָם מִשׁוּשׁ
דוֹר דוֹר)

ד פֶּלֹ עֲיִינִי לְאֶהֱבָתְךָ, אוֹהֶב / נִישְׁנָאִים מְשִׁנָּאת אוֹיֵב
25 רָאָה נָא בְּעֵינֵי מְבִית / וְשׁוֹר שִׁנְאָתִינוּ מְבַחֲוִין
פֶּלָאָה אֲשֶׁר רָאִיתָה בְּעֵינֶיךָ / וְשִׁרְתָּה בְּשִׁנָּאת עֵינֶיךָ

- 16 מושנאת ... ונתיקרא: לאה השנואה נתיקרה ונתכבדה אחרי לדתה. איכרה: קשה לבאר. ונתיקרא: ונתיקרה, בחילוף א-ה. נחלת תם: רמז לבנים, לפי תה' קכזג; 'נחלת ה' בנים'.
17 שכר ... נעברה: אחרי שילדה פסקו שכנותיה לבזותה; עי' להלן שו' 26-27.
ג תוכן הפיוט: לאה השנואה היא סמל כנסת ישראל הדוויה והשנואה, והפייטן מתפלל לה' שירחם ויאהוב את אוהביו — בני ישראל, וישנא את שונאיו. השווה בר"ר עא,א, עמ' 820: 'וירא כי שנואה לאה וגו' כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה (תה' סט,לד) ... אילו ישראל ... ואת אסיריו לא בזה, אילו העקרות וכו', המשך הדרשה לעיל שו' 6.
20 ... אשר נשנא[ה] בקולה: לאה נשנאה בקולה, השווה בר"ר עיט, עמ' 819: 'כל ההוא ליליא הוה צוח לה רחל והיא מעניא ליה (= כל אותו הלילה היה יעקב קורא לה: רחל! והיא עונה), בצפרא והנה היא לאה, אמר, מה רמייתא (=רמאית) בת רמאי'. בתנח' בוכר ויצא, יא: מוסיף: 'אמר לה: בת הרמאי למה רמית אותי? — אמרה לו: ואתה למה רמית אביך ... ואמרת לו: אנכי עשו בכורך ... ומתוך ... שהוכיחה אותו התחיל שונאה'.
21 ישובה ... הבנים: לאם העקרה זכתה להיות 'אם הבנים', לפי תה' קיג,ט.
22 יקרא ... שנואה: לפי יש' סט,ו. היתח: או צ"ל היותה, כלשון הכתוב.
23 כ... היותך: לדעת מ. זולאי בהערה, הפסוק הוא תחילת הפטרת הסדר, כפי שנרמז בסוף השו' הקודמת: עי' גם מאן, עמ' 237; נתן פריעד, הפטרות אלטרנטיביות בפיוטי יוני ושאר פייטנים קדומים, סיני כרך סא (תשכ"ו), עמ' רפ-רפד.
ד תוכן הפיוט: גם כאן הפייטן משווה את גורלה של לאה אמנו לגורל ישראל, ומתפלל שכנסת ישראל תיושע וה' ישוב לאהוב אותה.
25 ראה נא בעינינו: לשון תפילה גאולה ביי"ח.

מבית היו לה שונאים / ובחויז היו לה משנאים
ולא כל אהוב אהוב / ולא כל שנאוי שנאוי
יש שונאים במשה ואהובים במקלה
שנאויך שונאים ואהוביך אהובים
שינאיתנו כי אהבנוך קדוש

30

ה אז לשם שנאוי היתה מקורא לאה // לכן שונאה היתה נקראת
בראותה מעשה הם הטובים // פיללה לך רואה רעים וטובים
גהצה וחפצה נפשה לאהבה // ותאהב את אהבהך ואהבהך
דוונה ראיתה רואה נולדים // וכראיה מראי ראיתה ילדים
הן בנאיתנה להש... קדמה // ובשנאיתה להוליד קדמה

35

27 מבית... שונאים: לפי מדרש בר"ר לאה היתה 'שנואת הבית', לעיל ש' 6. ובחויז... משנאים:
השווה בר"ר עא, ב, עמ' 821: 'ורא ה' כי שנואה לאה... והכל היו סונטים (=מגדפים) בה,
מפרשי ימים היו סונטים בה, מהלכי דרכים היו סונטים בה... והיו אומרים לאה זו אין סתרה
כגלויה, נראית צדקת ואינה צדקת, אילו היתה צדקת היתה מרמה באחותה?'
30-28 ולא... אהובים: שנאת בני האדם ואהבתם אינה מוכיחה על אהבת ה' ושנאתו, השווה תנח'
בובר ויצא, י: 'ורא ה' כי שנואה לאה, וז"ה סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים (תה'
קמה, יד)... אמר ר' חייא אין מידותיו של הקב"ה כמידת בשר ודם, מידת בשר ודם יש לו אוהב
עשיר נדבק בו ונכסף לו, וכיוון שמטה ידו ונעשה עני מלעיג עליו, אבל הקב"ה אינו כן, כיון
שרואה אדם שמטה ידו נותן לו יד וזוקפו... כיון שראה הקב"ה ללאה שהיא שנואה אמר...
הריני זוקפה ונותן לה בנים תחלה, כדי שתהיה אהובה בפני בעלה.

31 שינאיתנו... קדוש: שונאים אותנו על שום שאנו אהביך.

ה עי' בחוכן הקרובה.

32 אז... נקראה: לאה היתה מיועדת לעשו השנוא ולכן נקראה שנואה, עי' לעיל ש' 4. שנאוי:
שנוא, כתיב מצוי בכתיב יד, עי' ר"ש ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' כג.

33 בראותה... וטובים: כשראתה את מעשיו הטובים של יעקב התפללה לה' (=רואה רעים וטובים)
שלא תיפול בחלקו של עשו.

34 גהצה... ואהובך: לאה רצתה להינשא ליעקב — אוהב ה' ואהוב. גהצה: לשון אור, שמחה
ותשוקה, וכן בלשון חכמים, עי' בר"ר לטח, עמ' 371: 'ואם תאמר לא גהץ ושמח' (אברהם ללכת
לארץ-ישראל), עי' מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' קעט.

35 דוונה... נולדים: ה' ראה את דאבונה של לאה. דוונה: דאבק לבה, וכן במשנת אבות ב,ז: 'מרבח
נכסים מרבח דוון' לפי נוסחאות שונות, עי' ח. ילון, מבוא לניקוד המשנה, עמ' 212 ואולי דוון
משורש 'דוה' על משקל 'רצון'. רואה נולדים: רואה את הנולד. וכראיה... ילדים: לדעת מ. זולאי
התואר 'ראוי בפינוי יניי: הגון וכשר, וכאן: כאשר כשרה והגונה מאדם כשר וכתה לפני בטן (עיוני
לשון, עמ' ריד) ומתקבל יותר שמונו: מיועד, כבלשון המקרא אסתר ב,ט: 'הנערות הראויות לה'
ותרגמו השבעים *απ' οδ' εδ' επιμέλει* — מיועדות, וכן מובנו בלשון חז"ל, עי' ר"ש ליברמן, תוספתא
כפשוטו, יום טוב פ"ב, עמ' 952 בהערה, וגם כאן הפירוש: כמיועדת וכתה לבנים ממיועד.

36 ובשנאתה להוליד קדמה: עי' לעיל ש' 4.

וְאֶהְבֶּתָּהּ וְשָׁנְאָתָהּ הוֹעִילוּ אוֹתָהּ // כִּי לֹא צָרָה עֵינָהּ בְּצִהְבַּת אָחוֹתָהּ
וְיִרְוֶעֶיהָ הַצְמִיחָהּ מִתְּבוּאֹת רִאשִׁית // וְנָמַן לָהּ שְׂשָׂה כְּשֶׁשֶׁת יָמֵי בְּרִאשִׁית
חֲרוּתִים חֲרוּטִים כִּינּוּי שְׁמוֹתָם // בְּאַחַת מֵאַבְנֵים שְׂשָׂה מִשְׁמוֹתָם
טַעֲמֵי שְׁמוֹתָם לְשֵׁם מַעֲשֵׂה אֱמָם // גְּדוּלִים אֲשֶׁר הִגְדִּיל אֵל [ל] עֲמָם
יַעַן כִּי הִתְחָה עֵינֶיהָ רַכּוֹת // הַעֲמִידָה פָּנָה עֵינֶיהָ [יָהּ] בְּרִיכוֹת

ויזכור אלהים את רחל

כח / בראשית ל כב

ה [א] // .....

בְּמַחְשָׁךְ לֹא רָאוּ אוֹר עוֹלָם // אֲמָנָם כְּלוּיִים הֵם כְּמִיתֵי עוֹלָם
גָּבֵר אֲשֶׁר בְּצִירְוֹ רֹטַפֵּשׁ בְּשָׂרוֹ // מֵת הוּא בְּחַיָּיו וְנִפְשׁוֹ אֲנוּסָה בְּבִשְׂרוֹ

37 ואהבתה... אחותה: השווה תנח' ויצא, ה: 'עמדה לאה מתרעמת לפני הקב"ה ואמרה: רכוננו של עולם, י"ב שבטים עתידין לעמוד מיעקב, הרי כבר בידי ששה ומעוברת משביעי וביד השפחות שנים שנים ואם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת מן השפחות... אמר לה הקב"ה: את רחמנית ואף אני מרחם עליה, מיד ויזכור אלהים את רחל'.

38 וירועיה... בראשית: ששת השבטים הראשונים נולדו מלאה, כנגד ששת ימי בראשית. זרועיה הצמיחה: יש' סא.יא. מתבואת ראשית: יר' ב.ג, כינוי לישראל.

39 חרותים... משמותם: לפי שמ' כח,ט-י: 'ולקחת את שני אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל. ששה משמותם על האבן האחת... ושמת... על כתפות האפוד'. דעת הפייטן היא שעל אבן אחת היו חרותים בני לאה, ועל השניה בני רחל והשפחות, כדעת רבי חנינא בן גמליאל בכרייתא סוטה, לו ע"א.

40 טעמי... עמם: שמות השבטים על שם מעשי אמם וסבלותיה נקראו, לפי בר' כט,לא-לה; ל,יח-יט. גדולים: מעשים גדולים, או הכוונה לבני יעקב שבטי ישראל.

41 יען... בריכות: 'עיניה הרכות' של לאה רומזות לשבחה של שולמית בשה"ש ז,ה: 'עיניך ברכות בחשבון' שנדרש בשהש"ר שם על חכמי ישראל, עיני העדה. כנה: כינוי לישראל, לפי תה' פ,טו.

ה תוכן הפיוט: מקור מקביל לפיוט בבר"ר עא,ו, עמ' 829: 'ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי'. אמר שמואל: ארבעה חשובין כמת, סומא, ומצורע, ומי שאין לו בנים, ומי שירד מנכסיו. מי שאין לו בנים — מרחל (ואם אין מתה אנכי), סומא — במחשכים הושיבני כמיתי עולם (איכה ג,1), מצורע — אל נא תהי כמת (במ' יב,יב), מי שירד מנכסיו — כי מתו כל האנשים וגו' (שמ' ד,יט) [וכי מתים היו], והלא דתן ואבירם היו, אלא שירדו מנכסיהם; עי' גם איכ"ר (מהד' בובר ג,124): שמ"ר ה,ד.

2 במחשך... עולם: העיוורים הם במחשך וכלואים כמתים; במחשך: מקביל לפסוק באיכה: במחשכים הושיבני וגו', שהובא בדרשה המקבילה.

3 גבר... בבשרו: אדם שלקה בצרעת נחשב כמת ונפשו כבולה בבשרו. רוטפש: עניינו מקמקם הבשר ורקבוננו על ידי הצרעת, השווה הקרובה לויקרא יג,כט: 'אם ישוף בם שבט מוסר וירוטפש בהם בשר; עי' עיוני לשון, עמ' ריד. אנוסה בבשרו: כבולה מאונס בתוך בשרו, וזלאי שם, עמ' רכה.

דל ודך בהונו / ורעב באונו // כמו מת חשוב / פי אין שיחו קשוב
העירי אשר לא הוליד בן בעולם // רתוי לו כמו מת בא לעולם
ועל בן מתה רחל לנחול בנים // בעבור פי נחלת יי בנים
(— — — — —)

6

1 אחות אשר רחל נקראה // אשר בשכרון לכב נקראה
באחותה בקושי קנאה // פי קשה כשאל קנאה

1

10 גברת אשר אהב מייחם צאן // אשר בבואו שר באה עם הצאן
דרש להציב מנה צעירי הצאן // העתידים לסחוף עם לצון
הדורה היפה בנשים // ונימן לה זרע אנשים
ובנתה ביתה כחכמות נשים // ושמוחו לה נשים ונאנשים

10

15 זועקת הבה לי בנים // פן אימאס באבנים
חיבקה בתוך חיקה בנים // וששו לה אבות ובנים

15

1 ז [ויא] . . . . . [א] . . .

1 ז

4 דל . . . קשוב: העני חשוב כמת ודבריו אינם נשמעים לפי קה' טז; 'וחכמת המסכן בויה'. ורעב
באונו: לפי איוב יח,יב.

5 רתוי: ראו לו יותר אילו מת, עי' ערוך השלם לקוהוט, ערך רח ב; משנה חגיגה ב, א (כ"י ק): 'כל
שלא חס על כבוד קונו רתוי לו כילו לא בא לעולם'; עי' תוספתא כפשוטה, חגיגה, עמ' 1295; מ.
מורשת, לקסיקון הפועל, עמ' 351.

6 נחלת ה' בנים: תה' קכז,ג. מתה רחל: רמז לדברי רחל, בר' ל,א.
1 תוכן הפיוט: שברון לבה של רחל גבר באין לה פרי בטן וקינאה בלאה אחותה. גם יעקב רצה
להעמיד ממנה את צעירי השבטים שיכניעו את אדום, לבסוף זכתה לבנות בית, לחבק בחיקה בנים
ולשמח אבות ובנים.

9 בקושי: קנאת רחל באחותה קשה היתה 'כי קשה כשאל קנאה': שה"ש ח,ו, עי' קרובה כז, שר' 11.
10 גברת: רחל. מייחם צאן: יעקב, לפי בר' ל,מא. אשר . . . הצאן: שם, כטו.
11 דרש . . . לצון: יעקב השתוקק להוליד בן מרחל, שיציל את 'צעירי הצאן' מידי עשו — אדום
הרשעה, השווה בר"ר עגז, עמ' 851: 'דאמר ר' פינחס בשם ר' שמואל בר נחמן, מסורת היא שאין
עשו נופל אלא ביד בני בניה של רחל, הה"ד אם לא יסחבום צעירי הצאן (יר' מט,כ), ולמה קוראם
צעירי הצאן, שהן צעירים של שבטים'; תנח' בובר ויצא, טו.

12 היפה בנשים: רחל, לפי שה"ש א,ח. ונתן . . . אנשים: לפי שמ"א א,יא.
13 ובנתה . . . נשים: משלי יד,א.

14 זועקת . . . בנים: בר' ל,א. פן . . . כאבנים: תה' קיח,כב.

1 ז פיוט בסימן א"ב בחיבות הראשונות ובחיבות האחרונות שכלל שורה. מכיל גויי פיוט על זכירת
רחל ופתיחת רחמה והריונה.

- וַיִּבְרָא בִּרְיָהּ חֲדָשָׁה [כב]טָנָה
וַיִּגַּל סִגְיָה קָרָב גִּיּוּהָ
וַיִּדְפֹּק מְנַעוּל טוֹרֵד דָּל[תָּה] 20
וַיְהַמָּה הָאֵל[וּ] לְחִישַׁת הַגִּיגָה
וַיּוֹפִיעַ לְהַחְיֹת [מ]יִתְהָה וְכוּתָה
וַיִּזְכֹּר[וּ] שְׁחִיקַת זָכוּ[תָּה]
וַיַּחְדֵּשׁ תְּשׁוּת פֹּחַ חִילָה
וַיִּטַּע שְׁתָּל זְרוּעַ טוֹה[רָה] 25
[וַיִּצְרָ] תָּאֵם דִּיבּוּק יִי[חֻדָּה]
וַיִּכּוֹנֵן אוֹרֵחַ רִיבּוּעַ פְּרִיסָה
וַיִּלְבֵּב לֵב תְּשׁוּקַת לְ[בָה]
[וַיִּמְלֵ]א חֶסֶד מְעֻנַּת מִי[עִיָּה]
וַיְנַהֵר מַחְשָׁפֵי נִשְׁמַת גִּירָה 30

- 18 ויברא... [כב]טנה: ע' בר"ר סגה, עמ' 681: 'כי עקרה היא, ר' יחנן בשם ר' שמעון בן לקיש, עקר מטריין (רחם) לא היה לה וגלף (=חקק) הקב"ה עיקר מיטריין'.
19-20 ויגל... דלתתה: דברי הפייטן מיוסדים על איוב ג': 'כי לא סגר דלתי בטני', ולפי וי"ר יד, עמ' שו: 'ויסך דלתתים ים בגיחו מרחם יצא (איוב לח,ח), ר' ליעזר ור' יהושע... ר' ליעזר אמר, כשם שהדלתות לבית כך דלתות לאשה, הה"ד כי לא סגר דלתי בטני, ור' יהושע אמר, כשם שמפתחות לבית כך מפתחות לאשה, הה"ד וישמע אליה ויפתח את רחמה' (בר' ל,כב). וידפוק... דלתתה: לפי שופ' יט,כב: 'מתדפקים על הדלת'. טורד: במובן סוגר. לפי איכ"ר א,א בסיפור 'קם וטורד (=סגר) תרעא באפיהון', ע' עה"ש ערך טרד.
21 ויהמה... הגניגה: רחמי ה' המו לרחל וקיבל לחש תפילתה, ע' בר"ר עגג, עמ' 847: 'ר' יחנן... בהרבה תפילות נפקדה רחל, בזכותה — דכת' ויזכור אלהים את רחל'.
22 ויופיע... וכוחה: לפי בר' לו, 'ואם אין מתה אנכי', עקרה נחשבת כמתה. ובלדתה כאילו קרה לה נס 'תחית המתים'.
23 ויזכור[ו] שחיקת זכותתה: ע' בר"ר שם, ד: 'ויזכור אלהים את רחל, מה זכירה זכר לה, שחיקה ששחקה לאחרותה (בשעה שהיו נותנין לו את לאה היתה יודעת ושחקה)'; תנח' ויצא, ה: תנח' בובר, שם, ט.
25 ויטע... טוה[רה]: הפייטן מושווה לידת הבנים לנטיעת שתילים חרעוני גינה, ע' לעיל קרובה יב, שו' 21.
27 ויכוון... כריסה: ע' וי"ר יד, עמ' שט: 'ארחי ורבעי זרית (תה' קלט,ג)... ר' יחנן אמר אין הקב"ה צר את האדם אלא מטיפה של לבינות שלו', דורש 'ארחי ורבעי' מעניין תשמיש' (ע' בהערות ר"מ מרגליות שם), וגם ר' אלעזר הקליר אומר: 'בעון ארחי ורבעי' ('אשא דעי למרחוק' במוסף יוהכ"פ).
28 וילבב... לנב[ת]: ה' חיזק ויאמץ את תשוקת רחל לבן. וילבב: מובנו חיזוק (עיוני לשון, עמ' רב).
29 [וימל]א... מן[עיה]: כמעט ברור שיש כאן רמז לקה' א,טו: 'מענות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות'. ומשמעות הטור: ה' מילא את החסרון וחיזק את המעוות שבמעיה. וצריך איפוא לנקד: קָצָן ת. המעתיק המנקד טעה כנראה והבין 'חסרון מעות (כסף)' (י. זנה שם).
30 וינהר: האיר, מן 'נהרה' (איוב ג,ד). נשמת נירה: נר נשמתה, לפי משלי כ,כו.

וַיִּסְגָּה מִיַּעֲוֹט חֲנִינָת סְגוּלָה
וַיַּעַן עֶתֶר סִיחַ עֲטִיפָ[תָה]
וַיִּפְתַּח מִסְגּוֹרַת מִסְכּוֹרַת פְּעוּלָתָהּ
וַיִּצָּר וּנְלָד בְּחָלָל צִירִיָּה
וַיִּקְפֵּיא זָרַע אוֹם קָרְבִּיָּה 35
וַיִּרְחַם כְּרוֹב רַחֲמָיו אֶת רַחֲמָהּ
וַיִּשְׁמַע לַחֲשָׁה וַיִּשַׁע שׁוֹעֲתָהּ
וַיִּתֵּן לָהּ הַיָּרִיוֹן תּוֹלְדוֹת

וּבִכָּן כִּי אֵתָה	27
תּוֹמֵךְ תּוֹלְדוֹת	40
רוֹאֵה נוֹלְדוֹת	
צוּפָה עֲתִידוֹת	
עוֹנָה עֲתִירוֹת	
נוֹתֵן תַּעֲצוּמוֹת	
לוֹבֵשׁ צִדְקוֹת	45

שׁוֹמֵעַ תְּפִילוֹת
קוֹרֵא דוֹרוֹת
פוֹקֵד עֲקָרוֹת
סוֹלֵחַ עֲוֹנוֹת
מוֹנֵה סְפוּרוֹת
כוֹלֵל אֲהָבוֹת

31 ויסגה: מן: שגא, הגדיל, ריבה. סגולת: אולי מן סגול — סגולה, אוצר משובח. כינוי לרחל.
32 ויען... עטיפ[תה]: ה' ענה לשיח תפילתה, לפי תה' קבא: תפלה לעני כי יעטוף. עתר: תפילה.
33 מסכורת: מן 'סכר' — סחימה, מחידושי הפייטן; עי' לעיל קרובה יב, שו' 63. ואולי מלשון משכורת, לפי יר' לא, טז: 'כי יש-שכר לפעלתך' ושיעור השורה: פתיחת המסגורת באה כשכר לפעולתה.

34 ויצר... ציריה: עי' וי"ר יד, עמ' שו: יר' עקיבה אמר, כשם שצירים לבית כך צירים לאשה, הה"ד ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה (שמ"א ד, יט); השווה קרובת יניי לשמות יג, א (נד) שו' 46: 'קדוש עשיתה דלתות לבטן... צירים לרחם... פתחים למעים'. וגם כאן: בטנה — דלתה (שורות 18, 20), ציריה — רחמה (34, 36); עי' י. זנה, שם.

35 ויקפיא: לפי איוב י, טו: 'זכר נא כי כחומר עשיתי... וכגבינה תקפיאני'. אום: כינוי ליעקב, לפי בר' כה, כג: 'ולאם מלאם יאמץ' (זנה, שם).

27 ובכן כי אתה: הרהיט הזה המונה והולך תוארי ה', בייחוד תוארי פעולותיו, יש בו הרבה מן השיגרה החוזר ונשנה בקרובות יניי והקליר. רובו ידוע לנו מתוך הפיוטים 'לאל עורך דין' /האוחז ביד מידת המשפט', במחזור לימים נוראים, הפיוט האחרון מיוחס ליניי. ובכל זאת יש שאותם המשפטים בעצמם פושטים את כלליותם ומקבלים כאן מובן מצומצם מתאים לענייננו (י. זנה, שם).

41 רואה... דורות: השווה תנח' בראשית, ל: 'אמר ר' יהושע, זש"ה מי פעל ועשה קורא הדורות מראש (יש' מא, ד)... וכן אתה מוצא כשהיה הקב"ה רואה צדיק נולד, הוא בכבודו קורא אותו שמו' (י. זנה, שם).

עתירות: תפילות.

44 נותן תעצומות: לפי תה' סח, לו. מונה ספורות: לפי תה' עא, טו, על משקל בשורה, ופירושו: ה' מונה וסופר וקובע זמן להיטיב לברואיו.

45 לובש צדקות: לפי יש' נט, יז. כולל אהבות: נכללו בו אהבות רבות, לפי תה' יא, ז; מזה, עז, סח.

יודיע יצירות	טוב לכל פְּעוּלוֹת
חוקר נִיסְתָּרוֹת	זֶקֶף פְּסוּפוֹת
ימחִיק רְפוֹת	הוֹגָה טוֹבוֹת
דורש נִשְׁפָּחוֹת	גוֹלָה עֲמוּקוֹת
בוֹחֵן לְבָבוֹת	אוֹהֵב טְהוּרוֹת

50

ח ועל כל מעשיו יתגדל ועל כל מפעליו יתקדש
בטהרה ובקדושה בפי אילי קודש ככ [=ככתוב] וקרא

ט 55 עֲרֻבוֹת תִּשְׁקֹד / עֲקָרוֹת תִּפְקֹד /
קְבָרוֹת תִּפְתַּח / בָּעֵם אֹמֵל לְשֹׁמֵךְ קֶקֶק (=קדוש קדוש קדוש)
ק [=קדוש] מַעֲרַב[וֹת] כִּי יוֹנֵעַם / ק מַעֲקָרוֹת כִּי יִפְקֹדֶם / ק מַקְבָּרוֹת כִּי יִפְתָּחֶם

60 ק מִיּוֹצְאֵי רַחֵם כִּי עֵינָם יַעַשׂ חַיִּים וְחַסֵּד
ק מִיּוֹצְאֵי קֶבֶר כִּי תַחֲיִים וְחַעֲמִידֶם בְּרוֹב חֶסֶד
ק מִמְזִכִּירֶיךָ בְּמִסְגֵּר [ק]רֹא לָמוֹ וַיֵּצְאוּ

46 יודיע יצירות: גם בפיוט 'האחוז' (— הידוע ייצר כל יצורים), אבל כאן מובנו מצומצם: ה'יציר'
הוא הוולד בבטן האשה ונדרף הוא ל'רואה נולדות', 'רואה את הנולד'. השווה קרובת יניי לסדר
תוריע ויקרא יב,א: 'רואה נולד בצורת הוולד'; 'ידוע יצירת כל יציר עד לא נוצר' (י. זנה, שם).

47 זוקף כפופות: עי' לעיל קרובה כז, שר' 28–30.

48 ומחזיק רפות: יש' לה,ג.

ט גוף הקדושה הדורש את התיבות קדוש ק' ק' מעניין הסדר. ערבות תשקד: השווה בר"ר עג,ד, עמ'
848: 'ויפתח את רחמה, ר' מנחמה מש' ר' ביבי: ג' מפתחות ביד הקב"ה, מפתח קבורה וגשמים
ורחם. מפתח קבורה: הנה אני פותח את קברותיכם (יח' לו,יב), מפתח גשמים: יפתח יי לך את
אוצרות וגו' (דב' כח,יב), מפתח רחם: ויפתח את רחמה. ויש אומרים אף מפתח פרנסה: פותח את
ידך וגו' (תה' קמה,טז); עי' גם תנח' בוכר ויצא, טז; בבלי תענית ב ע"א: דב"ר ז, ו; תרגום
ירושלמי לבראשית ל,כב, בסדר שונה. לפי דרשה זו המקבילה 'ערבות' תרמו למפתח של גשמים,
ומשמעותו כמו 'מדבר ציה וערבה' (יר' ג,יב). צריך אפוא לנקד ערבות (ריש קמוצה). בכתב-היד
מנוקד 'ערבות'. ואפשר שהיה כתוב 'רעבות' ומרמו על מפתח של כלכלה או פרנסה, שגם הוא
נמנה בדרשות הנוכרות (י. זנה, שם). מתקבלת על הדעת השערת מ. זולאי בעיוני לשון עמ' רמז,
ש'ערבות' הכוונה לשמים המורידים גשמים. הפייטן מוסיף בשר' 57 'מערבות כי יונעם' וצ"ל 'כי
יענם' עדה"כ: 'אענה את השמים והם יענו את הארץ' (הושע ב,כג) 'יענם' מקביל ל'יפקדם'
ול'יפתחם' לשאחריהו.

60 ק מיוצאי רחם... וחסד: לפי איוב יב, שנדרש בו"ר יד,ג, עמ' שג, על יצירת הוולד (י. זנה, שם).

62 ק ממוכיריך... ויצאו: מכין שנוכרו מקודם 'רחם' וקבר', הטור הזה מן הדין שירמוז על
גשמים'. משער אני שהטור הזה מוסב על נח, וזה על פי תנח' נח, יד: 'צא מן התבה, וש'ה הוציאה

בְּדָבָר חֶפֶץ חֶסֶד וגו' לעו כל [=וגומר לעומתם כל]

מִמֶּ [מִמְקוֹמוֹ] שְׁמַע תְּפִלַּת רַחֵל וַיִּזְכְּרָהּ

מִמֶּ הִקְשִׁיב נֶאֱקָת תַּחֲנוּנָהּ וַיִּפְקְדָהּ ⁶⁵

מִמֶּ רָאָה שַׁחֲקָה כִּי נִישָׁפְתָה מִבֶּן וַיִּפְקְדָהּ וגו' פֶּעַ [פעמים]

שוב אל ארץ אבותיך

כט / בראשית לא ג

תוכן הקרובה: הפייטן מתאר את דרכי ה' לרחם על הנחשדים הבחידים להחזירם לארץ מולדתם, כשם שעשה ליעקב אחרי סבלו הרב בבית חותנו. לכן הרמאי החליף את משכורתו עשרת מונים והזיקנו לפני זמנו, וכשנתמלאה הסאה נתבשר בבשרה 'שוב אל ארץ אבותיך'. חזון בית אל הולך ומתגשם לעיני יעקב. הוא ובניו מתקרבים למולדת הנכספת. וכאן שר הפייטן הימנן נשגב לארץ-ישראל המקודשת מכל הארצות. הפיוט מזכיר ברוממות רגשו ותוכנו את 'ציון הלא תשאל' לר' יהודה הלוי. הפייטן מונה את סגולות ארץ-ישראל הגשמיות, פירותיה ויבולה, וסגולותיה הרוחניות: קדושתה וקשרה הנצחי לעם ישראל. הנושא המקראי משתלב בנושא הלאומי: שיבת יעקב-ישראל בשיבת עם ישראל לארצו, שיבת בנים לגבולם. הקרובה מסיימת בתפילה לקיבוץ גלויות ל'רומם כפופי קומה'. לשיבת הארץ הקדושה לידי בניה-בוניה, שאתם נכרתה 'ברית אמת' ונצח.

א אומנך מְקַרֵּב רְחוּקִים // בְּדוּדֵי נְדוּדֵי מְרַחֲקִים
גולים וממרחקותיך רְחוּקִים // דְּרָכָם מַעֲלִיָּהֶם מְרַחֲקִים

ממסגר נפשי... כשהיה נח בתיבה היה תדיר מתפלל... ומה היה מתפלל? הוציאה ממסגר נפשי... וזה: ממוכרך במסגר קרוא למו ויצאו. יניי כנראה הולך בשיטת התלמוד בתענית המאחד את מפתח של גשמים עם המפתח של פרנסה (גשמים היינו פרנסה). ומפתח של פרנסה נמסר לנח לפי תנח' שם (י. זנה, שם).

מִמֶּ... שַׁחֲקָה: ה' ראה עוניה ועמלה של רחל ופקד אותה בבן. שַׁחֲקָה: עי' לעיל קרובה יג, שו' 70.

א תוכן הפיוט: הגיעה שעתו של יעקב הגולה לשוב לארץ-ישראל, שהובטחה לו בחזיון הסולם בבית אל. חמתו של עשו שככה וה' אמר ליעקב: שוב אל ארץ אבותיך.

1 אומנך... רחוקים: דרכך ומנהגך לקרב רחוקים. הפייטן רומז לפסוק של ההפסדה: ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק וגו'. בדודי נדודי מרחקים: דרכך להושיע לבחידים ולנחשדים במרחקים כיעקב אבינו שנדד מבית אביו. אומנך: אומנות, מנהג והרגל, וכן בפיוטי יניי לויקרא, יד, א: 'רופא אומן ומרפא חינום תעש אומנך', וכן מובנו בלשון חכמים, עי' 'ירוש' תענית פ"א ה"ד, סד ע"ב: 'מה אומנך? — אמר לון: חמר אנא (מ. זולא, עיוני לשון, עמ' קסט). בדודי נדודי: בינוני פעול במקום בינוני פועל, וכן שימוש בלשון חכמים, עי' מ.צ. סגל, דקדוק לשון המשנה, עמ' 133.

2 גולים... רחוקים: הלשון וממרחקותיך כניקדו בכת"י אינו מתיישב כל-עיקר, ואם אין כאן שיבוש עתיק במקום וממרחקותיך, יש כאן צורה ארמית, מרחקות, במשמעות של תועבה (תרגום

הַן כְּאִשׁ תָּם תִּקְרֹב אֶשֶׁר רָחֵק // וּבָרַח מֵאִשׁ הַמְרוֹחֵק
זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר לוֹ הִנֵּחֵק // תָּזוּר לָהּ דִּיבֹר אֶלֶיךָ רָחֵק

טַעֲמָךְ אֲשֶׁר רִיק לֹא יָשׁוּב // יִדְעָתָה אֶת שְׁאָר יָשׁוּב
כָּבֵד סֶעַר שְׁעִיר כְּעֶכְשׁוֹב // לְחֶלֶק נִמְתָּה לְחֶלֶק שׁוֹב

כך ויאמר יי אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך
וְנִשְׁאָר יִשׁוּב שֹׁאֵר יַעֲקֹב אֶל אֵל (ג'בור).

וְנִזְעַקְתִּי אֵלֶיךָ יי אִמְרָתִי (אִתָּה) מַחְסֵי חֲלָקִי בָאָרֶץ הַחַיִּים)
וְנִלְאֵמַר לָךְ אֵתָּן אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן חֶבֶל נְ(חִלְתָּכֶם)
וְנִיַּעֲמִידָה לִיעֲקֹב לַחֵק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם

תעב-רחק). מכל מקום הפייטן רוצה לומר: יראי השם גולים ומתרחקים מן הרשעים (מתועבי ה') ומרחיקים מעצמם את דרך הרשעים (מ. זולאי, שם, עמ' רמז). ר"ח ילון, במכתבו אלי, משער שמובן מרחקותיך = מרחקותיך, וכן להלן שר' 60: משאננה = משאננה בכת"י, וכן הוא בשו"באה, שבה מכונה עשו איש המרוחק.

הן ... רחוק: כשם שיעקב הקרוב לארץ אבותיו נתרחק הימנה בגלל עשיו. מאיש המרוחק: מעשו.
זאת ... הוחק: ארץ-ישראל שהובטחה ליעקב כחוק, לפי תה' קה"י: 'ויעמידה ליעקב לחק לישראל
ברית עולם'. ע'י להלן שר' 10, 11. חוזר ... דחק: דיבורו של ה' דחק על יעקב שיחזור לארץ
מולדתו. דיבר: כמו דיבור, ומצוי שימוש זה בפיוטי ינאי ובלשון חכמים. ע'י זולאי, עיוני לשון, עמ'
ריט. דיבר אליו דחק: דיבור דוחק, מכרית, וכעין זה בלשון חכמים, ע'י בר"ר מדי, עמ' 432: 'המול
דוחקני ואומר: אברם אינו מוליד'.

טעמך ... ישוב: טעם במובן דיבור או קול. דברי הפייטן הם פאראפראזה של הפסוק: 'דברי אשר
יצא מפי לא ישוב אלי ריקם' (יש' נה, יא) (י. זנה, שם, עמ' 215), ע'י ספר השרשים לר"י
אבן-ג'נאח, ערך טעם, עמ' 182. יידעתה ... ישוב: ה' הודיע ליעקב שישוב לארץ מולדתו. שאר
ישוב: כינוי ליעקב לפי יש' י, כא: 'שאר ישוב שאר יעקב אל אל גבור'. ע'י להלן שר' 8.

כבא ... כעכשוב: בכת"י ככה, והפייטן רוצה לומר: כששככה חמת נחשים של עשו. לחלק ...
שוב: אמרת ליעקב (=חלק) שיחזור לארץ אבותיו. סער: חמה, כעס, לפי יר' כג, יט: 'סערת ה' חמה
יצאה'. שער: כינוי לעשו (בר' כז, יא). עכשוב: תה' קמ"ד. לחלקך: לארץ-ישראל, לפי 'חלקי בארץ
החיים', להלן שר' 9.

כך ... עמך: בר' לא, ג; פסוק זה הוא תחילת הסדר לפי הקריאה התלת-שנתית, ונדרש בבר"ר
עדא, עמ' 857: 'ויאמר ה' אל יעקב ... צעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים
(תה' קמב, ו), והלא אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה ... אלא ארץ שמיתיה חייך תחילת לימות
המשח'. דברי המדרש הובאו כלשונם בקרובה שלפנינו, ע'י להלן שר' 71; ירוש' כלאים פ"ט ה"ד,
לב ע"ג; תנח' בוכר, ויצא, כג.

ול ... ג'בור): יש' י, כא: הפסוק רמוז לגאולת ישראל, כשם שיעקב שב אל ארץ אבותיו כך גם
'שאר יעקב' עתידים להיגאל; על הרעיון הזה מיוסדת כל הקרובה, ע'י להלן שורות 30, 47-48,
86-90.

ול ... (החיים): תה' קמב, ו; ע'י לעיל שר' 7.

ול ... (נחלתכם): תה' קה, יא: תחילת הפסוק: 'ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם' לאמר לך
אתן וגו', רמז להבטחת הארץ ליעקב ולבניו; ע'י להלן, שר' 58: 'חבל נחלתך גאון יעקב היא'.

וְנִיַּעֲמִידָה ... עוֹלָם: תה' שם, י.

עולם יסודך / בניתה בחסדך / ממגן בני חסידך
ברוך

מגן

ב מלכות ביקרותיו // נשואות תם יקרותיו
15 סוכנותיו וצל קורותיו // עומדות תבנית קירותיו

פיקוד אשר אליו נגלה // צימדם ולהם גילה
קץ גע לשוב מגולה // רצויה תוכחת מגולה

שר הדבר כי [נח] וץ // שילח אתריהם והוא בחוץ
תמימות וצנועות מניאויץ // תם בהצניע קראם לייעוץ

20 כז וישלח יעקב | ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו
וה בנות מלכים ביקרותיך (נצבה שגל לימינך) בכתם או(פיר)

12 עולם... חסידך: ה' בנה עולמו בחסד, לפי תה' פטג: 'עולם חסד יבנה'. ממגן בני חסידך: ה' מגן
על בני ישראל, בני חסידיו, ויש כאן רמז לברכה ראשונה של תפילת י"ח: וגומל חסדים טובים...
והוכר חסדי אבות... ומושיע ומגן.

ב תוכן הפיוט: יעקב קרא לרחל וללאה השדה אל צאנו, במקום צנוע, וגילה להן את הסוד, כי הוא
עומד לברוח מבית לבן.

14 מלכות... יקרותיו: נשי יעקב (=נשואות תם) היקרות דומות היו למלכות, לפי תה' מהו: 'בנות
מלכים ביקרותיך', שנדרש על שרה, לפי בר"ר מה, א, עמ' 448; להלן, שר' 21.

15 סוכנותיו... קורותיו: רחל ולאה היו סוכנות הבית ומעמידות תבנית קירותיו. השווה בר"ר ע, טו,
עמ' 814: 'וללבן שתי בנות — כשתי קורות מפולשות מסוף העולם עד סופו (דורש בנות —
בונות, מעמידות בזכותן כל העולם), זו העמידה אלופים וזו העמידה אלופים, זו העמידה מלכים וזו
העמידה מלכים' וכו'. סוכנותיו: לפי מל"א א, ב: 'ותהי לו סוכנת'. תבנית קירותיו: לפי תה' קמד, יב:
'בנותיו כזויות מחטבות תבנית היכל', ובמדרש שכל טוב, ויצא, עמ' 132: 'וללבן שתי בנות, כלומר
בנויות זו כזו כשתי זויות מחוטבות'.

16 פיקוד... נגלה: יעקב גילה להן את ציווי ה' שנגלה אליו ואמר לו: שוב אל ארץ אבותיך. פיקוד:
ציווי ה', ואולי מלשון זכירה, פקידה, ה' זכר את יעקב להחזירו למולדתו. צימדם... גילה: יעקב
כינס אותן וגילה להן.

17 קץ... מגולה: הגיע הזמן לשוב מהגולה לארץ. קץ: עי' להלן, שר' 43. רצויה... מגולה: לפי
משלי כז, ו: ורוצה לומר שיעקב החליט לגלות לרחל וללאה את האמת על תכני לבן אביהן.

18 שר... [נח] וץ: כשיעקב ראה שעליו למהר ולעזוב את בית לבן, שלח לקרא לנשיו השדה בחוץ כדי
להיוועץ אתן. הדבר [נח] וץ: לפי שמ"א כא, ט.

19 תמימות... מניאויץ: נשי יעקב הצנועות ידעו לשמור את הסוד ולא לגלותו ללבן. תם... לייעוץ:
השווה בר"ר ע, ד, עמ' 858: 'וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה וגו' אמר רבן שמעון בן
גמליאל בג' דברים אני אוהב בני מדי שאין נושכין ואוכלין... ואין מתיעצין אלא בשדה הה"ד
וישלח יעקב וגו'. בנוסח אחר שם: 'ואין נוטלים עצה אלא במקום רווח'.

20 כז... צאנו: בר' לא, ד.

21 וה בנות... או(פיר): תה' מה, י, עי' לעיל שר' 14.

וַהֲגִיד לְךָ אָדָם מָה טוֹב וּמָה יֵי דוֹרֶשׁ מִמֶּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט
וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצְנַע לֶכֶת עִם אֲ(לֵהִיךָ).
וַה' לִי לֹא אִירָא מָה יַעֲשֶׂה לִּי אָדָם.

אָדָם וּבְהֶמָּה תוֹשִׁיעַ / אֶל הַמּוֹשִׁיעַ / תַּחֲיִית טַל לָנוּ תִשְׁפִּיעַ

מחיה

ברוך

25

ג יִרְאַה וּמוֹרָא לִירְאִיד אֵיין // כִּי בִירְאָתְךָ כָּל נִגְדֶּךָ כָּאֵין
נִמְתָּה לְאִישׁ מִתִּירָא / מָה תִּתְּנָרָא // אִיד גָּבֵר יִרָא / יִירָא מִלֹּא יִרָא
יִירְאָךְ בְּאֶרְצוֹ / וְגַם חוּץ לְאֶרְצוֹ // מִלְּאֲתָה חֲפָצוֹ / וְהַשְׁלֵמָתָה יַעֲצוֹ
יָה תִּירְגְּלָתוֹ לְמוֹלְדָתוֹ לְהַשִּׁיבּוֹ // לְשִׁאֲנוֹ לְהַשְׁלִיחוֹ / לְהַשְׁקִיטוֹ וּלְיִשְׁבּוֹ

כֹּכ וְאַתָּה אֶל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נָאִם ה' (וְאֵל תַּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי
מוֹשִׁיעַךְ מִרְחוֹק וְאַתָּה זֶרַעךָ מֵאַרְץ שָׁבִים וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקֵט וְשֹׁאֵן)

וְאֵין מִ(חֲרִיד)

30

22 וְ... א(להיך): מיכה ו,ח; עי' לעיל, שו' 19 רמז ללאה ולרחל הצנועות.

23 וְ... אדם: תה' קיח; הפסוק הובא בקשר להבטחת ה' ליעקב: 'שוב אל ארץ אבותיך... ואהיה עמך', ונדרש על יעקב במדרש תהילים קיח סי' ט: ה' לי לא אירא... יעקב אמר ה' לי... מה יעשה לי עשו ולבן.

24 אדם... תושיע: תה' לו; רמז לברכת מחיה ולטל המביא תחייה לאדם ולבהמה.
ג יראה... איין: ליראי ה' אין פחד. הפייטן רומז להפסדת הסדר: ואתה אל תירא עבדי יעקב, עי' שו' 30. כי... כאין: השווה מש' יד,כו.

27 נמתה... תיירא: ה' אמר ליעקב אל תירא ובכל זאת התיירא, עי' בר"ר עוב, א, עמ' 896: 'ויירא יעקב וגו' ר' פינחס בשם ר' ראובן פתח: בטח אל ה' בכל לבך (משלי ג,ה), שני בני אדם הבטיחין הקב"ה ונתיירא, הבחור שבאבות והבחור שבנביאים. הבחור שבאבות — זה יעקב, שנאמר כי יעקב בחר לו יה (תה' קלה,ד), ואמר לו הקב"ה: הנה אנכי עמך (בר' כח,טו) ולבסוף נתיירא (ויירא יעקב); עי' גם שמ"ר לבז, איד... ירא: כבר העיר ר"ש ליברמן על הדרשה במדרש הגדול וישלח לבח, עמ' תקסג: 'ויירא יעקב... ויצר לו, לפי שידע בעשו שאין בו יראת שמים לכך נתיירא ממנו... והיו ירא את מי שאינו ירא את השמים'. הפתגם נמצא גם בסדר אליהו וזוטא פט"ו, עמ' 12: 'שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח וגו'. הוא היה אומר דחיל מן לא דחיל. בפיוט שלפנינו נמצא הפתגם בלשון שאלה (מדרשי תימן, עמ' 5-6).

28 ייראך... יעוצו: הפייטן רומז כאן לדרשה, שיעקב פחד בחוץ לארץ שמא תגן ישיבת ארץ-ישראל על עשיו, עי' בר"ר עוב, א, עמ' 898: 'ויירא יעקב... (אמר ר' יהודה בר' אילעאי) אמר כל השנים הללו ישב בארץ-ישראל, תאמר שהוא בא עלי מכות ישיבת ארץ-ישראל, אבל ה' מילא חפצו והשלים ייעוצו — לעזוב את בית לבן ולשוב לארץ אבותיו. ייראך בארצו: לפי בר' כח,ז.

29 יי... להשיבו: ה' נהג את יעקב והגן עליו בדרכו לארץ-ישראל. תירגלתו: לפי הושע יא,ג: 'ואנכי תרגלתי לאפרים'. לשאנו להשליחו: הפייטן משתמש כאן בלשון ההפסדה 'ושב יעקב ושקט ושאן ואין מחירי', ובונה פעלים מן התארים.

30 ככ... ה': יר' ל; תחילת ההפסדה של הסדר: עי' מאן, שם, עמ' 255. הפסוק נדרש בוי"ר, כט,ב, עמ' תרסט: 'רב נחמן פתח ואתה אל תירא עבדי יעקב וגו', מדבר ביעקב. ויחלום והנה סולם מוצב

וְנֹהֲצִיבִי לָךְ צִיּוֹנִים שִׁמִּי לָךְ תִּמְרוֹרִים שִׁתִּי לָבֶן לִמְסִילָה דֶּרֶךְ
הַלַּכְתָּה שׁוֹבִי בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל שׁוֹבִי אֶל עֵרֶךְ (אֵלֶּה)
וְנֹהֲצִיבִי קָדוֹשׁ | יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל
אֵל נָא

ד אֲרָמִי אֲבָד אֲבִי בָּעֵת הָיָה אֶצְלוֹ / לֹוִלִי כִּי הָיְתָה שׁוֹמְרוֹ וְצִילוֹ
הִיטַל וְרִימָה וְאַתָּה אֲוֹמֵן / כִּי־זָבַב וְשִׁיקָר וְאַתָּה נֶאֱמָן
נָתַן לוֹ בְּרוּדִים וּפְקָדָתָם / עֲקוּדִים וּנְקוּדִים וְיִחְסִמָתָם
הָרָאָה לוֹ בַּיּוֹם לַצִּעִירָה // וְהִבִּיא לוֹ בְּלִילָה לְבִכְיָה
הוּא כְּפוּעֵל אֲמַת / פָּעֵלוֹ בְּאֲמַת / וְהוּא כְּאִישׁ מִרְמוֹת / עֵץ עָלָיו לְרִמּוֹת
וְשׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל נִקְרָאתָה קָדוֹשׁ

ה אֵיחֹר וְהַפְּכָפֶךְ עֵיקוֹשׁ וּפְתִלְתוֹל // מִרְמוֹת נְתוּךְ הֶתֵּל וְעַקְלָקוֹל

ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (בראשית כח, יב) ... הראהו
שרה של בבל עולה ויורד ... ושל מדי ... ושל יוון ... ושל אדום עולה ויורד. אמר לפניו, רבון
העולמים, כשם שיש לאלו ירידה כך יש לי ירידה? אמר לו הקב"ה: אל תחת, עלה שאת עולה ואין
את יורד, אעפ"כ נתיירא ולא עלה.

31 ו... (אֵלֶּה): יר' לא, כא: הפייטן רומז לקיבוץ גלויות בדומה לשיבת יעקב לארץ מולדתו. 'שוב אל
ארץ אבותיך'. מקביל ל'שובי בתולת ישראל אל עריך'. הלכתה. כך בכתה", במקרא הכתיב:
הלכתי.

ד תוכן הפיוט: לכן ביקש לעקור את יעקב וביתו, רימה והיטל בו, ורק אלוהי ישראל היה בעזרו
והצילו מידו. ארמי ... אצלו: לפי דב' כוה; לכן הארמי רצה לאבד את יעקב אבינו ולולי ה'
ששמרו. שומרו וצילו: לפי תה' קכא,ה.

34 היטל ... אומן: לכן הארמי היטל ביעקב ורימהו, אבל ה' לא נתן להרע לו ושינה צורת הכבשים
כאומן לטובת יעקב, ע"י בר"ר עד, ג, עמ' 860: 'אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן
נקדים (שם ח), ר' ברכיה ור' לוי בשם רבי חמא ברבי חנינה, צפה הקב"ה מה לכן עתיד לעשות עם
יעקב והיה צר צורה כיוצא בה'.

35 נתן ... ופקדתם: לפי בר' לא, ט-י.

36 הראה ... לבכירה: לפי בר' כט, כג.

37 הוא ... לרמות: יעקב נהג בבית לבן כפועל אמת, כדברי יעקב: 'ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי
את אביכן' (בר' לא, ו). ולכן נהג כרמאי. עץ. יעץ. כפועל ... באמת: מליצה דומה בברכת קידוש
לבנה: פועל אמת שפועלו אמת.

38 ושומר ... קדוש: לפי תה' קכא, ד; שם, כב, ד.

ה תוכן הפיוט: תיאור סבלו של יעקב בבית לבן, מרמותיו הזקינו את יעקב לפני זמנו, עד שהגיע קץ
גאולתו וה' אמר לו: שוב אל ארץ אבותיך. סיום הפיוט: הבעת תקווה שגם עם ישראל יזכה להיגאל
מסבלותיו ולשוב לארצו.

39 אֵיחֹר ... וְעַקְלָקוֹל: כל מעשיו של לבן היו מרמה ועוול, ע"י בר"ר עד, ג, עמ' 859: 'ואתנה ידעתן
וגו' ואביכן התל בי והחליף את משכרתי עשרת מונים (בראשית שם: ז), אמר ר' חייה רבה, על כל
דבר דובר שהיה מתנה עם אבינו יעקב היה חוזר בו [עשרה פעמים למפרע הן לא, רבנין אמ'] מאה
פעמים; 'תנח' ויצא יא; 'תנח' בוכר, שם, כד. 'עיקוש ופתלתול: דב' לב, ה. מרמות ותוך: תה' יז.

- 40 בַּנְתָּה כִּי עָשָׂה לָכֵן לְחֵם אֲשֶׁר הִתְמַמְתָּהּ // וְעַם עָקַשׁ נִתְעַקְשָׁתָהּ / וְעַם
תָּמִים נִתְמַמְתָּהּ
- גִּיּוֹי שָׁחַף קֶרֶחַ / וגופו שָׁחַף קֶרֶחַ // קֶץ מִפְּנֵי חוֹרֵב / וְקֵץ מִפְּנֵי חוֹרֵב
דִּימָה לְאָכֹל חִילוֹ וַיִּגְעוּ // סָחָרוּ וּשְׁכָרוּ וּבִסּוּף וּבִפְשׁוֹ
הִקְטִינוּ לֵאלֹא עַת / הִזְקִינוּ לֵאלֹא קֶץ // וּלְכָל תִּיכְלָה רְאִיתָה קֶץ
וְקֶץ שִׁיבְתָּ לְשׁוֹב / קֶרֶב וְנִמְתָּה לוֹ שׁוֹב // כְּכֹסֶטַח בְּךָ וְנָם וְשִׁבְתָּי /
וְהִבְטַחְתָּ וְהִשְׁבִּיחְתָּ
- 45 זֶר וְנָם נִכְרִי אֲזִי יִיחָשֵׁב // בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה וְזָרָה כָּל יוֹשֵׁב
חֲזוֹר לֹא נֶאֱמַר לוֹ / שׁוֹב נֶאֱמַר לוֹ // בְּמַחְזִירוֹ לְחֶסֶת / וּחְשׁוּבָה לְעֲשׂוֹת
- ועקלקול: מספר יחיד כאן של השם אינו עקלקל, על משקל פעלעל, כמו אדמדם ולא עקלקלה, אלא
עקלקול, על משקל פעלעול. והפייטן רוצה לומר שהוא עקל את הקול הפר את דברו, הבטחתו.
40 בנתה... התממתה: ה' ראה מה שעשה לבן ליעקב התם והפר מחשבותיו. ועם... ניתממתה: תה'
יח-כו-כו.
- 41 גיויו... קרח: את גופו של יעקב, הרזה מקרח, כדברי יעקב ללבן: 'הייתי ביום אכלני חורב וקרח
בלילה' (בר' לא, מ). וגופו... קרח: גופו נשרף מחום השמש. קרח: שם מפועל קרח, נמצא גם
בלשון חכמים 'והמכוה והקדח' (נגעים פ"ו, מ"ח). קץ... חורף: נפשו קצה מהחום ומהקור. קט:
מקביל לקץ, מאס, ע' בקרובה קט, ש' 48 לדברים כח, א: 'המלמד מוסר לא יקוט בו/ ושומיע ויכוח
לא יקץ בו'.
- 42 דימה... ויגיעו: לבן ביקש לאכול את רכושו של יעקב, כדברי האמהות: 'כי מכרנו ויאכל גם אכול
את כספנו' (בר' לא, טו). סחרו... נפשו: לבן רצה לכלות הכול, את הרכוש ואת הנפש, כמו שכתוב
במדרש הגדה של פסח: 'צא ולמד שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור את הכל'. ע'
מדרש תנאים לדברים כו, ה, עמ' 172; פדר"א פרק לו; מדה"ג בראשית, עמ' תקמט.
- 43 הקטינו... קץ: לבן החליש את יעקב וזיקנה קפצה עליו. קץ: זמן קבוע, כמוכּן השם במגילות
הגנוזות, ע"י י. ידין, מלחמת בני אור בבני חושך, ירושלים 1957, עמ' 257. ולכל... קץ: לפי תה'
קיטצו, לבסוף הגיע הקץ לסבלות יעקב בבית לבן.
- 44 וקץ... שוב: כשקרב זמן שיבתו של יעקב לארץ אמר לו ה': שוב אל ארץ אבותיך. כבטח...
ושבתי: יעקב בטח בה' ואמר: 'ושבתי בשלום אל בית אבי (בר' כח, כא)'. והבטחתו והשיבותיך: ה'
גמלו על בטחונו והבטיחו: 'והשבתיך אל האדמה הזאת (שם, טו)'; ע' תנח"ב בוכר, וישלח, ב: 'אמר
ר' אושעיא, אמר לו הקב"ה: אשרי ואשריך כשעשה לך הדבר הזה. חזר וחבט: ושבתי בשלום.
אמר לו: והשבתיך. אמר ר' חנינא בר יצחק אשריו לילד אשה שכך שמע מבוראו, ראו כל מה
שחבט מבוראו הבטיחו'.
- 45 זר וגם... יושב: מי שגר בחוץ לארץ 'בארץ נכריה' נחשב לנכרי, כדעת חז"ל על יעקב: 'הרי הוא
אומר ושבתי בשלום אל בית אבי... כל המניח את הארץ בשעת שלום ויוצא לחוצה לארץ כאילו
עובד עבודה זרה' (תוספתא ע"ו, ד, ה, עמ' 466), וכן בספרא בהר פרשה ה, ד (מהדורת ויס, קט,
ע"ג): 'כל היוצא לחוצה לארץ כאילו (הוא) עובד עבודה זרה'.
- 46 חזור... לעשות: ה' לא אמר לו 'חזור' אל ארץ אבותיך אלא 'שוב' כדי לרמוז לו, שיחסה בצל ה'
המחזירו ויעשה תשובה. הפייטן מבדיל כאן בין 'חזור' בלשון חכמים ל'שוב' בלשון המקרא דורש
'שוב' מלשון תשובה. ואיני יודע מקור דברי הפייטן, ע' רבינוביץ, הלכה ואגדה, עמ' 269; קוטשר,
מלים ותולדותיהן, עמ' 76. בכת"י ז: חזור לך נאמר לו ושוב, ולפי זה אין כאן ניגוד בין 'חזור'
ל'שוב'.

טעינו בין נָכָרִים / וְנִזְרֵינוּ בֵּין זָרִים // עוֹרְכֵנוּ בְּגוֹיִם / גִּבְלָלְנוּ בְּעַמִּים
 יָה עוֹד שׁוֹבֵינוּ / וְאֵילִיד הַשִּׁיבֵינוּ // בָּטַח הוֹשִׁיבֵנוּ / וְשָׁקַט יִשְׁבֵּינוּ
 אַל נָא לעולם

שוב אל ארץ 50

אֲדַמַּת קוֹדֶשׁ הַמִּקְדָּשׁ // וּמִכָּל אֲרָצוֹת מְקוֹדָשֶׁת 1
 בְּעֶשֶׂר קְדוּשׁוֹת נִקְדָּשֶׁת // וּקְדוּשִׁים אֲשֶׁר בָּהּ מְקֻדָּשֶׁת

גָּבֹל בְּחֶלֶת עַמִּים שְׂבָעָה // אֲשֶׁר נָשָׂאתִי יָדִי בְּשָׂבָעָה
 דִּיגְלִי חֲצוּבֵי חֲצָבָה שְׂבָעָה // יִחְלְקוּהָ מִחֲלָקִי חֶלֶק לְשָׂבָעָה

הַבְּטַחְתִּי לִסֵּב בְּשׁוֹב אָשׁוּב // וְלָאֵב בְּנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּב 55
 וְהָגָה גַם לָךְ נֶאֱמַר שׁוֹב // כִּי שְׁבוּת אֶהְיֶה אָשׁוּב

זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ הִיא // וְלֹא כֶשֶׁאֶר כָּל הָאֲרָצוֹת הִיא
 חֶבֶל וְנִלְמָדָה גֵּאוֹן יַעֲקֹב הִיא // אֲרָץ יִשְׂרָאֵל לְשִׁמְךָ הִיא

48–47 טעינו... ישיבנו: הפייטן מסיים בתפילה לשיבת העם כולו ולישיבתו בארץ: שובינו, השיבנו, הושיבנו, ישיבנו. עורבנו: מקביל לניבללנו, נזרינו.

48 ואילך השיבנו: איכה ה, כא.

1 תוכן הפיוט: הימנן ושבח לארץ־ישראל, קדושתה, והבטחתה לירושלם נצח לאבות האומה ולבניהם אחריהם. אדמת קודש: שם' ג, ה; ומכל... מוקדשת: לפי כלים פ"א מ"ו: 'עשר קדושות הן, ארץ־ישראל מקדשת מכל הארצות'.

52 וקדושים... מקדשת: עי' קרובת יניי לבמ' כו, ב: 'היא (א"י) קדש, והם קדש, יבוא קדושים וינחלו קדושה ומקדשה'. הפייטן רוצה לומר, שארץ־ישראל מוסיפה קדושה לבני ישראל עם קדושים. והעירי פרופ' ע"צ מלמד למדרש תהלים, מזמור ט"ו, ס"ב, על הפסוק 'לקדושים אשר בארץ המה' (תה' טז, ג): 'שאיין הקב"ה קורא לצדיק קדוש עד שינתן בארץ... ואפילו אבות העולם לא נקראו קדושים עד שניתנו בארץ, שנאמר 'הן בקדושו לא יאמין' (איוב טו, טו). וייתכן שהפייטן התכוון לקדושת הקבורה בארץ.

53 גבול... בשבועה: ה' נשבע לאברהם לתת לו ארץ שבעה עמים לפי בר' טו, יח; עי' מכילתא פי"ז, עמ' 63.

54 דיגלו... שבעה: הפסוק: 'חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה' (מש' ט"א) נדרש במדרשי חז"ל על שבע הארצות שמהן נבחרה ארץ־ישראל (עי' מדרש משלי, שם, מדרש תהלים מזמור צב, עמ' 402). יחלקוה... לשבעה: לפי קה' יא, יב: 'תן חלק לשבעה', והפייטן ר"ל שבני ישראל יחלקו את הארץ לשבעה חלקים בימי יהושע: 'ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים' (יהושע יח, י).

55 הבטחתי... אשוב: ה' הבטיח לסב — לאברהם: 'שוב אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן' (בר' יח, י). ולאב... ונשוב: אברהם אמר: 'ואני והנער נשתחוה ונשובה אליכם' (שם, כב, ה).

56 והנה... שוב: גם ליעקב נאמר 'שוב אל ארץ אבותיך'. כי... אשוב: יר' לב, מד.

57 זבת... היא: דב' יא, ט. ולא... היא: שם, י: 'כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא'.

58 חבל... היא: לפי דב' לב, ט; תה' קה, י. ארץ ישראל... היא: הארץ נקראת ארץ־ישראל על שם יעקב—ישראל; ועי' לעיל שר' 10.

טובה ורחבה ושמינה // ובפירותיה משונה
ישיבתה מכל משונה // וממזיק וממחריד משאנה

60

פהוציא פיד בנוי קולך // בצאתך מבית אביך במקלך
לא תשתע, שוב ברוב קהלך // כי מולדתך בטוב תקלך
מולדתך ומולידך לך מצפים // מתננים כי תוצל מחצופים
ניניך כולם צופים // צרופים רצופים וצנופים

סגולת מושב המלכים // העתידים היות עפרך מלכים
עימך בדרך יהיו מהלכים // פיתי מחנות מלאכים

65

פיריה ויבולה נותנת // לך ולנרצך ניתנת
צדקתך בה לא מתמתנת // ונרה בך לא מתמתנת

- 59 טובה ... ושמינה: שמ' ג,ח, וגם בברכת המזון: 'ארץ חמדה טובה ורחבה', ובנחמיה ט,לה: 'ובארץ הרחבה והשמינה'. ובפירותיה משומנה: לפי דב' לב,יג-ד: 'ויניקהו ... שמן מחלמיש צור ... עם חלב כליות חטה', ובספרי עקב, פיסקא לו: 'פירות ארץ ישראל קלים לאכול מכל הארצות, אי קלים לא יהיו שמנים, תלמוד לומר ארץ זבת חלב ודבש — שמנים כחלב ומתוקים כדבש'.
60 ישיבתה ... משונה: לפי דב' יא,יב: 'ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד'. ובתוספתא ע"ז ד,ג, עמ' 466: 'מלמד שישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה'. וממזיק ... משאנה: לפי יר' ל: 'ושקט ושאנן ואין מחריד'. ע"י ספרי עקב, פיסקא מ, עמ' 82.
61 כהוציא ... קולך: בחלק זה צריך להקדים אם הפסוק 'שוב אל ארץ אבותיך' לפני כל בית. וגם כאן: שוב אל ארץ אבותיך כאשר הוציא פיך — הכוונה לדברי יעקב בצאתו מבית אבי: 'אם יהיה אלהים עמדי ... ושבתי בשלום אל בית אבי' (בר' כח,כא). בנוי קולך: בקולך הערב, ע"י להלן שו' 81. כצאתך ... במקלך: בר' לב,יא.
62 לא תשתע: אל תתהמהמה, לפי יש' מא,ח-י: 'ואתה ישראל עבדי, יעקב אשר בחרתיך ... אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך'. שוב ... קהלך: לפי בר' לב,יא: 'כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות'.
63 מולדתך ... מצופים: השווה בר' ע"ד,א, עמ' 858: 'אמר לו הקב"ה: אתה אמרת חלקי בארץ החיים, שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך, אביך מצפה לך, אמך מצפה לך, אני עצמי מצפה לך'. מחננים ... מחצופים: יצחק ורביקה מתפללים לשלום יעקב והצלתו מידי עשו.
64 ניניך ... צופים: כל משפחת יעקב צופה ומצפה לבואו לארץ. צרופים ... וצנופים: כולם מאוחדים ומחובבים: יש כאן שימוש באלטרציה של אותיות צד"י פ"א מצפה-צופה. השווה בר"ר צט"ד, עמ' 939: 'בוא יבוא ברנה נושא אלומותיו (תהלים קכ"ו), היידי ליה אתי טעין עולמו ועולמתיה (=בא) ונושא נערי ונערותיו) ויבא יעקב שלם'.
65 סגולת ... המלכים: לפי קה' בח: 'כנסתי לי ... סגולת מלכים'; ע"י תה' קלב,יג. העתידים ... מלחכים: לפי יש' מט,כג.
66 עימך ... מלאכים: השווה בר' לב,ב: 'ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים', ע"י בר"ר ע"ד,יו, עמ' 876: 'ובשהש"ר פ"ז, א: 'ר' ברכיה בש"ר לוי, ששים רבוא מלאכים היו חלני ומרדני לפני אבינו יעקב בצאתו מבית לבן; תנח' בוכר, וישלח, ג.
67 סיריה ויבולה נותנת: לפי ויק' כה,יט. לך ... ניתנת: בר' לה,יב.
68 [צדק]תך ... מתמתנת: צדקת יעקב לא תיגרע בארץ אף-עלפי שנעדר ממנה הרבה זמן, ע"י בר"ר

קִיבּוּעַ אַבְנֵיהָ בְּרוֹל וְהַרְרִיהָ נְחוּשֶׁת נִחְצָב
רוץ וְדַלֵּג שׁוֹר וְכָה תוֹצֵב // כְּסַחְתִּי לָךְ וְאֲנִי עֲלִיד נִיָּצָב 70

שְׁשֻׁמָּה אֶרֶץ הַחַיִּים // כִּי מִיְחִיהָ תַחֲלִילָה חַיִּים
תַּחֲוֹלְלָתִיד עַד הֵם בְּחַיִּים // וְיוֹסִיפוּ לָךְ שָׁנוֹת חַיִּים

ובכן ואהיה עמך

אָנִי וּמִלְאָכִי עִמָּךְ	כָּל אֲעֻחֶק מְעִימָךְ	71
גֹּאֲזֵן אֶחָ לְפָנֶיךָ יִימָךְ	דֶּרֶךְ שְׁלוֹם אֲחֻכִּימָךְ	75
הוֹן וְנֶפֶשׁ לֹא יִיחַסֶּר מִמָּךְ	וְתַחֲלִילָה פָנֶי אֲבִיר וְאִמָּךְ	
זָךְ וּמִוֹצֵל מִלִּוְחָמָךְ	חֲנוּן כְּמוֹ מֶרְאָה תְּלוּמָךְ	
טוֹסָה וְהַתְּהַלֵּךְ בְּתוֹמָךְ	יִמִּינְךָ בִּימִינִי תוֹתֻמָּךְ	
כִּסֵּס אֲחֻכִּי בּוֹ אֲחֻתֻּמָּךְ	לְעַד לֹא אֲחֻימָךְ	

ע"ו,ב, עמ' 898: 'וירא יעקב מאד ויצר לו'... הה"ד וירא שלא יהרג ויצר לו שלא יהרג, אמר (יעקב: כל השנים הללו יושב (=עשו) בארץ-ישראל תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת ארץ-ישראל'. מתחננת: מתעצלת, מתבטלת בלשון חכמים, וכן בפיוט-אומן בשמער (פרשת שקלים) לר' אלעזר הקליר: 'זה יתנו ולא יתמתנו', כלומר: ולא יתעצלו, עי' ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטו ח"א, עמ' 47 ובחלק ה' (מועד), עמ' 1339 בהערות לחלק א' שם. וזרה... מתחננת: אולי כוונת הפייטן להלכה שאין קניין לגוי בארץ-ישראל, עי' ירוש' דמאי פ"ה ה"ט, כד ע"ד: 'והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ (ויקרא כה,כג) — לחלוטנית (=לחלוטין) — ורבי מאיר הקיש אחוזה לעבדים, מה עבדים אתם קונין מהן והן אינן קונין מכם, אף אחוזה אתם קונין מהן והן אינן קונין מכם'.

69 קִיבּוּעַ... נִיָּצָב[ב]: לפי דב' ח,ט: 'אשר אבניה ברול ומהרריה תחצוב נחושת'.

70 רוץ... תוצב: דברי זורח ליעקב שירוץ וידלג לארץ-ישראל כי בה יוצב, ה' יגן עליו כפי שהבטיחו: 'והנה ה' ניצב עליו... ושמרתיו בכל אשר תלך' (בר' כה,יג-טו). רוץ... שור: לפי תה' יח,ל: 'כי כך ארוץ גדוד ובלאהי אדלג שור'. כסחתי... ניצב: כפי שסחתי והבטחתי לך.

71 ששמה... חיים: הפייטן מצטט כאן מאמר מבראשית רבה, עי' לעיל שר' 7, אלא שבמדרש אין חרוז, והפייטן שינה את המאמר ועשאו חרוז בסיום 'חיים'.

72 תחוללתיך... בחיים: הורי יעקב עדיין חיים ומצפים לבואו. תחוללתיך: לפי יש' נא,ב: 'הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם', וכן לעיל בקרובה יג, שר' 18 'שמע אב לתחוללת' (שרה). ויוסיפו... חיים: משלי ט,יא.

73 ובכן... עמך: נויי פיוט לפי סדר א"ב על אהבת ה' ליעקב.

75 גאון... יימך: גאוות עשיו תימך לפניך (מן, 'וכי ימוך אחיך', ויק' כה,לה). דרך... אחימך: ה' ידריכו להשלים עם עשו.

76 הון... ממך: השווה בר"ר עט,ה, עמ' 940: 'ויבא יעקב שלם — שלם בגופו... בבניו... שלם בממונו'. ותחלה... ואמך: עי' לעיל שר' 63.

77 זך... מילוחמך: יעקב ניצל מעשיו הלוחם בו. זך: כינוי ליעקב, וכן להלן קרובה לג שר' 53: 'זך חמדות עטה', לפי בר"ר עט,ג, עמ' 938, הפסוק 'אם זך וישר אתה' (איוב ח,ו), נדרש על יעקב. חנון... חלומך: ה' ריחם עליו וחנונו כמו שהראהו בחלום בית אל.

78 טוסה... בתומך: לפי מש' כו,ז. ימינך... תותמך: לפי תה' מא,יג ('ואני בתומי תמכת בי').

79 כיסא... אחתמך: דמותו של יעקב תחומה (=חוקקה) בכסא הכבוד, עי' בר"ר סח,יב, עמ' 788: 'את הוא שאיקונין שלך חוקקה למעלך', וכן בדברי הפייטן קרובה לג, שר' 24 'וצרתה דמותו בכסא

- 80 מה טובו אוהלי מקומך
סיח היטיף נואמך
פקדתיך ברחמים לרחמך
קדוש אתה ולא אאשימך
שמי ערבתי בשמך
- 85 ובכן
- 21 תשיבנו מפל שערים
רומם כפופי קומה
ציינינו לראש פינה
עליון על כל שימינו
נשאינו נטלינו מרום
לינה עימנו בתוך כפרים
יקרים נכבדים טעינו
- 90 שערם טבעו רומם
קומה וקוממיות ציינינו
פינה ויקרת עליון
שימינו ולכל ראש נשאינו
מרום מראשון לינה
כפרים מכפרים בצד יקרים
טעינו בארץ חמדה
- כבודך. לעד לא אתימך: ה' לא יכלה את יעקב ונצח ישראל לא ישקר. אתימך: משרש חמם, כלה לפי במ' יד, לה: 'במדבר הזה יתמר'.
80 מה ... מקומך: במ' כד, ה.
81 סיח ... נואמך: דברי ה' ליעקב: דברך (=נואמך) הטיפו תפילה (=סיח). ערב ... טעמך: תפילת יעקב הערבה נתקבלה ברצון. עי' לעיל בקרובה כו, שו' 6: 'קול קול יעקב — קול נעים בהוד / וגם ערב מאד'. טעמך: דיבורך.
82 ציויתי ... לרוממך: לפי תה' מדה: 'צוה ישועות יעקב'.
83 קדוש ... אאשימך: לפי מליצת הכתוב: 'קדוש ישראל לה' ... כל אכליו יאשמר' (יר' בג).
רודףך ... אשלימך: ה' לא ימסור את יעקב בידי עשיו. אשלימך: במובן מסירה, עי' תנח' בוכר לך, ו: 'בא והשלים את עצמו לקב"ה וקיבל עליו מלכות שמיים'; מלון בן יהודה, ערך שלם.
84 שמי ... בשמך: השם 'אל' מעורב בשם 'ישראל'.
85 ובכן: פיוט משולשל שכמותו מצויים בפיוטי ייני. תוכנו: תפילה לגאולת ישראל וקיבוץ בניו בארץ לבלי לגלות ממנה עוד.
86 חשיבנו ... רומם: לפי איכה בט; תפילה לה' שישבינו מכל המקומות ושערי ירושלים יוקמו מחדש.
87 רומם ... קומה: לפי וי' כו, ג. ציינינו: בלשון חכמים נבדל ומופלא מאחרים, ובדברי חז"ל: 'ויהי שם לגוי גדול — מלמד שהיו ישראל מצויינים שם' (ספרי דברים, פיסקא שא, עמ' 319).
88 ציינינו ... פינה: לפי תה' קית, כב. פינה ... עליון: לפי יש' כח, טו: 'הנני יסד בציון אבן ... פנת יקרת'.
89 עליון ... שימינו: לפי דב' כו, יט. ולכל ... נשאינו: לפי דה"א כט, יא: 'והמתנשא לכל ראש'.
90 נשאינו נטלינו: לפי יש' סג, ט. מרום ... לינה: לפי יר' יז, יב.
91 לינה ... כפרים: לפי שה"ש ז, יב; כוונת הפייטן לבית המקדש שבו הקטורת והקרבת מנחתם על ישראל, עי' שהש"ר פ"א, יד: 'אשכול הכופר דודי לי, שמכפרת עונות על ישראל'.
92 יקרים נכבדים: לפי יש' מג, ד. טעינו ... חמדה: רמז לעוונות שבגללם גלו מעל הארץ.

חֲמֵדָה וְתֹאנֹת זָבֹת   זָבֹת חֶלֶב וְדָבֶשׁ
וְדָבֶשׁ בְּלִי בֹו הַקָּאָה   הַקָּאָה וּבֹל תְּקִיא דְרִיָּה
דְרִיָּה אֲשֶׁר הֵם גְּדִירִיָּה   גְּדִירִיָּה וּמוֹסְדֵי בְרִיתָה
בְרִיתָה כְּרוּתָה לָהּ אֲמֵת   אֲמֵת מִתּוֹכָהּ תִּצְמַח

ח   תִּצְמַח וְתִצְלִיחַ / תִּבּוֹא וְתִבְיֵא / תָּשׁוּב וְתָשִׁיב /
תִּתְקַרֵּב וְתִתְקַרֵּב / תִּקְוִים וְתִקְוִים] / שְׁבִי עֲדִיד / אֲשֶׁר הֵם עֲדִיד /
וּבְנֵי עֲבָדֶיךָ / בְּיָרְאָה עֹבְדֶיךָ / בְּנֵת קְדוּשֶׁיךָ / כִּיּוֹם] מְקַדִּישֶׁיךָ / כֹּחַ וּקְרָא

100 ט   בְּתִמְיָמִים תּוֹתֶמֶם וּבְקְדוּשִׁים תּוֹקֵד[ש] [מִתְּ]מִידִים וְאוֹמֵר קָן קָן
קָן[דוּש] מִתְּמִימֵי דָרְךָ / קָן[דוּש] מִמִּישְׁרֵי הֵילֶךְ / קָן[דוּש] מִשְׁפּוּי הֵיפֹךְ /
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת מִלֵּא כֹל הָאָרֶץ כְּבֹדוֹ
קְדוֹשׁ הַתְּמִימִים] לְתֵם תּוֹם דָּרְךָ לְפִי תּוֹמָתוֹ
קָן[דוּש] יִישֶׁר לוֹ יוֹשֶׁר הֵילֶךְ לְפִי יִשְׁרוּתוֹ
קָן[דוּש] . . . הֵילֶךְ לְפִי שְׁפִיּוֹתוֹ וְגו' לְעוֹ כֹּל
מִמֶּ[קוּמוֹ] נֵם לְחֶלֶק שׁוֹב שְׁבִיתִי שְׁבוּתֶךָ
מִמֶּ[קוּמוֹ] [נִ]שִׁיב [ה] תָּשׁוּבַת . . . אֵשׁ . . . רִתִּי
מִמֶּ[קוּמוֹ] הִשְׁיִבּוּ וְשׁוּבָבוּ כִּנָּם וְהִשְׁיִבוּתֶיךָ וְגו' [פ'ע']

93 חמדה . . . זבת: שבחה של ארץ־ישראל שהיא תאוות ישראל וחמדתו; בגלל השרשור מבנה המשפטים דחוק, אבל תוכנם מובן.

94 ודבש . . . הקאה: לפי משלי כה, טז: 'דבש מצאת אכל דרך פן תשבוענו והקאותו'; והפייטן מתפלל שהגאולה תהיה שלמה, שהארץ לא תקיא אותנו. הקאה . . . דריה: לפי ויק' כ, כב: 'ולא תקיא אתכם הארץ'.

95 דריה . . . גדיריה: בני ישראל דרי הארץ שומריה ומגיניה. גדיריה . . . ברייתה: אתם נכרתה ברית הארץ, כמו שכתוב: 'וזכרתי את בריתי יעקב . . . והארץ אזכור' (וי' כו, מב).

96 ברייתה כרותה: מצוי בלשון חכמים, כגון 'ירוש' ברכות פ"ה ה"א, ט ע"א: 'אמר ר' יוחנן ברית כרותה היא הלומד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא שוכח'. אמת . . . תצמת: לפי תה' פה, יב. ח תוכן הסילוק: בקשה לצמיחת הגאולה והופעת השכינה למקדשי השם.

98 תקרב ותקרב: תה' סה, ה. שבי עדיך: החוזרים אליך בחשובה. אשר הם עידיך: לפי יש' מג, י.

99 כנת קדושיך: כינוי לעדת ישראל, לפי תה' פ, טז.

101 ממיישרי הילך: ההולכים בדרך הישרה. משפויי היפך: קשה; שפוי בלשון חכמים שלם ובריא בשכלו, עי' גיטין ב, ו: 'שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה' — כשר, ובתוספתא חגיגה ב, ט (מהדרות ליברמן, עמ' 384): 'כל מי שהוא חכם וענו ושפוי וירא חטא ופרק טוב . . . עושין אותו דיין בעיר', ובתוספתא כפשוטה שם, עמ' 1299: 'שפוי פירושו נעים, נוח ורך ורגיל במשמעות זו בסורית, עי"ש באריכות. היפך: אולי צריך להיות גם כאן: הילך, עדה כ: 'וילך שפי' (במ' כג, ג), והוא מקביל למיישרי הילך, וכך נראה גם משו' 105, אבל בכתה"י כתוב: היפך בפ"א.

103 קדוש . . . תומתו: ה' גמל ליעקב על תום דרכו.

104 ישרותו: בכתה"י: 'ישרותו, היו"ד בחיריק.

106 שבתי שבוותך: לפי יר' לג.

108 השיבו ושבוכו: לפי יש' מט, ה: 'לשובב יעקב אליו'. כנם והשיבוותיך: לעיל שר' 44.

תוכן הקרובה: תיאור פחדו של יעקב מעשו, דברי הפיוס והתשורות ששלח אליו כדי לשכך את כעסו, אולם ה' הגן על יעקב מפני חמת אחיו. רבבות מלאכי מעלה ליוו אותו ואת שליחיו והגנו עליהם. פגישת יעקב ועשו נדרשת מפויטת כפגישה נצחית, על-זמנית, שבין ישראל לאדום, ישראל-רומא-ביזנטיון. סדר השבוע והפטרות 'חזון עובדיה' הופכים בקרובה לחזון הנקמה באדום-רומי, ולחזון הגאולה וימות המשיח בזמן ש'מלכותה ושולטנה ורבותה תתהייב לעם קדישין' (שר' 106).

א [איוס]... וְנִרְאָ מוֹרְאָךְ // בָּכָן מִי לֹא יִירָאָךְ
[ג]..... // [ד].. ע. מְנוּ יִרְאָךְ

[ה]... מְאֹד מִתְפַּחַד // וְתִמִּיד הָיָה מ...
[ז]..... // [ח]...

5 [ט]... נִשָּׂא פָנָיו // יָהִיר בְּשׁוֹמְעוֹ הֵן לִפְנֵי
[כ]..... // [ל]... [ש]לוחים לְפָנָיו

כך וישלה | יעקב מלאכים לפניו אל עשיו אחיו ארצה שעיר שדה אדום
וְנָמְעָנָה רַךְ יֹשִׁיב חֲמָה וְדָבָר עֲצָב יַעֲלֶה אִפֵּי
.....

10 וְנָאֲשִׁיר אָדָם | מִפְּחַד תִּמִּיד וּמִקְשָׁה לְבוֹ יִפּוֹל בִּרְעָה
וְנָתַחְנוּנִים | יִדְבֵּר רֶשֶׁת וְעִשִּׂיר יַעֲנֶה עֲזוֹת

חֲרָבָךְ אָדָם / תִּרְוֶה מְאֹדָם / וְתִמְגְּנִינוּ אָדָן

א הפיוס לקה בחסר, אולם מתוכנו נראה שהוא דן בפחדו של יעקב ועזות רשעותו של עשו.
7 כֹּכ וישלה: בר' לבד; התחלת הסדר, ע' מאן, עמ' 260.

8 וְנָמְעָנָה: מ' טו, א; רמז לתחנוני יעקב וכניעתו לעשו; Revell גורס כאן: מעק... ורומז ליש' מב, טו; ומעקשים למישור (?). אבל אין זה תחילת הפסוק ואין לו קשר לסדר.

10 וְ... ברעה: מ' כח, יד; הפסוק נדרש בתנח' חקת, כה, לענייננו; 'ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו. זש"ה אשרי אדם מפחד תמיד... כך היא מידת החסידים אף על פי שהקב"ה מבטיחן אינן פורקין יראה, וכן ביעקב כתיב (בר' לב) וירא יעקב מאוד. למה נתיירא? — אמר שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום... והניחני הקב"ה'. ע' תנח' בובר, שם, נה; ילקוט המכירי למשלי דף עו, ב, בשם תנחומא, ובסגנון אחר במדרש חדש על התורה, מאן, החלק העברי, עמ' קעה.

11 וְנָתַחְנוּנִים: מ' יח, כג; ע' שר' 8, 15.

12 חרבך... אדון: הפייטן רמזו כאן למפלחת של אדום. ע' בר"ר עה, א, עמ' 879: 'ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי, פלטה נפשי מאותו רשע שעתיד ליפול בחרבך, הדא הוא דכתיב כי רותה בשמים חרכי (נהגה על אדום חרד, יש' לד, ה), אמר לו הקב"ה: לדרכו היה מהלך והייתה משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב'. אדון: הפייטן חזרו כאן אדום-אדון; חילופי נ-מ מצויים בפיוטי יוני, ע' לעיל במבוא, עמ' 34.

[ברוך]

(מגן)

ב [מ]לול מן אף משיב // נא חלק לשעיר הישיב

15

סער עליו פן ישיב // עז עזות לכל יקשיב

פיצח לשון רכה // ציפץ ופשל עד רכה

קושבו דבריו ביכה // רבת צררני פץ ולך חיכה

שר וזה עולם שלו // שינע ושוחד לימד לו

תחכמונים אשר שילח לו // תלאותיו צינה לתנות לו

כך ויצו אתם | לאמר כה תאמרון לאדני לעשו

20

ונ מה תאמרי כי יפקוד | עליך ואת לימדת אותם עליך אל[פנים] לר[אש] הל[וא]

ב תוכן הפיוט: יעקב ציווה לשליחיו להיכנע לפני עשו ולדבר אליו דברי תחנונים, כדי להרגיעו במענה רך ולהשיב כעסו.

14 [מ]לול... הישיב: דברים רכים משיבים אף. וכך נהג גם יעקב (=חלק) בהשיבו לעשו (=לשעיר), מן: עני ופשל רוח. נא: כאן לשון בקשה לפי בר' לג, יא, ד.

15 סער... ישיב: יעקב פחד מכעסו של עשו, ופנה אליו בדברי תחנונים לכל יקשיב 'עז' (=עשיו) דברי עזות. סער: כעס, לפי יר' כג, ט: 'סערת ה' חמה יצאה'.

16 פיצח... דכה: לשון רכה תשבר גרם, לפי מש' כה, טו; יעקב דיבר דברים רכים והשפיל עצמו. פיצח: דיבור, קריאה, בלשון הפייטן. ציפץ: דיבר עי' קרובה ט, שו' 95. עד דכה: תה' צ, ג.

17 קושבו... ביכה: כשהקשיב עשיו לדברי יעקב בכה, לפי בר' לג, ד: 'וישקוהו ויבכו'. ביכה: בפיעל, יעקב גרם לבכי עשו. רבת... חיכה: יעקב סיפר לעשו את התלאות שעברו עליו לפי תה' קכט, א: 'רבות צררני מנעורי יאמר ישראל, עי' להלן שו' 24. ולך חיכה: קיווה לה' שיצילו מכל צרותיו.

18 שר... שלו: יעקב ראה שהשעה משחקת לעשו והעולם הזה נחת לו, עי' בר"ר ו, ג, עמ' 43: 'עשיו יש לו בעולם הזה ואין לו לעוה"ב... יעקב יש לו בעוה"ז ולעוה"ב', בר"ר סג, ג, עמ' 685 ומפורש בקרובה כה, שו' 49: 'אלאדם עולם זה ולישראל עולם בא ועולם זה' שיוע... לו: יעקב התפלל לה': הצילני נא מיד אחי מיד עשו (בר' לב, יב) וגם שלח לו שוחד, לפי תנח' בובר, וישלח, ו: 'והתקין (יעקב) עצמו לשלושה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה'. ושוחד: הדורון של יעקב נחשב לשוחד, לפי בר"ר עה, יב, עמ' 895: 'מה עשה (יעקב)? — שילח לו דורון לסמותו, שו' כי השוחד יעור עיני חכמים'. לימד לו: יעקב הרגיל ומינה את עשו לראש, לפי: 'ואת למדת אתם עליך אלפים לראש', עי' להלן שו' 21. לימד: במובן 'הרגיל'. ומצוי בלשון חכמים: 'כמות שהוא לימוד' (תרומות דג) ובבר"ר סב, ב, עמ' 673: 'היו למודין להיות מסכימין, ועוד, עי' רי"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1258.

19 תחכמונים... לו: יעקב ציווה לשליחיו החכמים לספר לעשו את תלאותיו. תחכמונים: המלאכים החכמים, וכן באזהרות רב סעדיה גאון: 'השבעתי תחכמוני דיבור ראשון' (סידור רס"ג, עמ' קצה) שפירושו: השבעתי כל החכמים יושבי בשבת תחכמוני, לפי שמ"ב כג, ח. לתנות: לספר.

20 כ... לעשו: בר' לב, ה.

21 ו... לידה: יר' יג, כא: הפסוק נדרש בבר"ר עה, ג, עמ' 881, בגנותו של יעקב שנכנע לעשו: 'ר' יהודה בר' סימון פתח, מה תאמרי כי יפקד עליך... אמר לו הקב"ה: לדרכו היה מהלך והייתה משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב'. הפסוק נשלם בכתב-היד בין השיטין ובגיליון.

חב[לים] יאחז[ו]ך[ם] אשת לידה
 וְנִרְבּוּ רַעוּת צָדִיק | וּמְכַלֵּם יִצְחָק
 וְנִתְרַפֵּיתָה בְּיוֹם צָרָה | צָר כַּחֲכָה
 וְנִרְבּוּ צָרָוִי | מְנַעֲרִי יֹאמֶר נָא יִשְׂרָאֵל רַבּוּת צָרָוִי מְנַעֲרִי גַם לֹא יִכְלֹ לִי
 וְנִלֹּא יִקְרָא עוֹד לְגַבֵּל | נָדִיב וּלְכִילִי לֹא יֹאמֶר שׁוּעַ 25

שׁוּעַ תְּשַׁעֲשְׁעֵנִי / וְנָאֵל תְּרַשִּׁיעֵנִי / וּבְטַל לְתַחִי הוֹשִׁיעֵנִי
 בְּרוּךְ [מַחִיָּה]

גָּה לֹא תִדּוּם / אִם פִּינִי יָדוּם / לְהִפָּרַע מֵאָדוּם / וְיִרְשָׁה תְּהִיָּה אָדוּם
 נִצַּח מְדוּן / וּמִצַּח מְדוּן / תַּעֲבִיר אָדוּן / וְתָרִיב וְתָדוּן
 יִרְדּוּ לְאָבְדוֹן / וְיִדְעוּ שְׂדוּן / וְתִנָּטָה כִּידוּן / עַל צוֹר וְצִידוֹן 30
 יִשְׁלַח בָּם רְזוּן / וְיִהְיֶה לְאֵשׁ מְזוּן / וְצַעֲקָתִינִי תִאָּזוּן / כִּהְדַּעַתָּה לְעוֹבְדֵיךָ חֲזוֹן

כֹּחַ חֲזוֹן עוֹבְדִיָּה | כֹּה אָמַר ה' לְאָדוּם
 וְנִעֲלֹ מוֹשִׁיעִים | בְּהָר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת הָרָע וְהִתֵּה לָהּ הַמְּלוּכָה
 וְאָקֵל אֶל נָא

22 וְנִרְבּוּ ... ה': תה' לדכ; הפסוק נדרש בבר"ר עט,ב, עמ' 938, על הצלת יעקב: 'רבות רעות' זה עשו ואלופיו, צדיק זה יעקב, ומכולם יצילנו ה' (שם) — ויבא יעקב שלם.
 23 וְנִתְרַפֵּיתָה ... כחכח: מש' כד; הפסוק נדרש בתנח' בוכר, וישלח, ו: 'ד"א וירא יעקב, אמרו רבותינו נעשה גופו כשעווה הוה. ורוח הקודש צווחת, התרפית ביום צרה צר כחכה, באותה שעה א"ל הקב"ה, אל תירא כי [עמך] אני אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך וכו' (יש' מא,י) אמצתיך במיכאל, עזרתיך בגבריאל וכו'.

24 וְנִלֹּא יִקְרָא עוֹד לְגַבֵּל ... ה': תה' קט,א-ב; הפסוק נדרש בבר"ר עט,ב, עמ' 938: 'שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל. אמר לו הקב"ה, ויכלו לך, גם לא יכלו לי, ויבא יעקב שלם; הפסוק נזכר בדברי הפייטן לעיל, שו' 17: 'רבת צררוני פץ', כאילו יעקב מצטט מתהלים.

25 וְנִלֹּא יִקְרָא עוֹד לְגַבֵּל ... שו': יש' לב,ה. הפייטן רומז שלעתידי לבוא עשיראדום הנבל, לא יהיה שוע, ויעקב לא ייכנע לו, כדעת חז"ל בדרשה על הפסוק שלפנינו ש'מותר להחניף לרשעים בעולם הזה' (סוטה מא ע"ב) ובדברי הפייטן להלן שו' 54. התיבה האחרונה 'שוע' סמוכה במובן אחר לחתימה שלאחריה, הרומזת לברכת 'מחיה'.

26 תְּשַׁעֲשְׁעֵנִי: יש' סו,יב.

ג תוֹכֵן הַפִּיּוֹט: תפילה לגאולת ישראל ולנקמה באדום.

28 וִירְשָׁה ... אָדוּם: במ' כד,יח.

29 נִצַּח מְדוּן: לשון נופל על לשון; נצח-מצח, מדון-דון, רמז לאדום לפי עוב' א,ג: 'דון לבך השיאך'.

30 וִידְעוּ שְׂדוּן: לפני איוב ט,כט, ופירושו: חדע אדום שיש דין וגמול בעולם, עי"ש ברש"י ובראב"ע. וְתִנָּטָה כִּידוּן: לפי יהו' ח,יח. צור וצידון: הובאו לשם החרוץ והכוונה לאומות המציקות לישראל.

31 יִשְׁלַח בָּם רְזוּן: לפי יש' יט,ו. ויהיו ... מוֹזוֹן: יהיו מוֹזוֹן לָאֵשׁ, לפי ההפסטה: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום.

32 כֹּחַ ... עוֹבְדִיָּה: עוב' א,א; הפסטה הסדר, מאן, עמ' 260.

33 וְנִלֹּא יִקְרָא עוֹד לְגַבֵּל ... כא; הפסוק נדרש בבר"ר עז,יד, עמ' 935, על נצחון יעקב על אדום לעתיד לבוא.

- ד ריבותיים מלאכי צבאות / ציויתה לאיש תם בתוצאות
 דרכיו ללוות / אורחותיו לנות / ואותו לחיות / את פגי הוות
 פן מתנה עליו מתנה / וירא וייתירא / מלא ירא
 הם המלאכים אשר היו עימו / בצאתו מבית אביו ואמו
 והם ראה בסולם בתלומ / והם סיעדוהו בבית חותנו
 40 והם היו בצאתו / והם היו בבואו / והם פגעו בו / והם שולחו בשליחותו
 אל אח / וכן פגש את מחן מלאכותיך ורגם מלכותך קדוש

ה איש אשר נמשל באש משקת // בן והנה העת למשול קש שוחקת
 בתיו חילק / פן שלל יחולק // איש החלק / כבוד לו נחלק

ד תוכן הפיוט: ה' ציווה לרובות מלאכי השרת ללוות את יעקב ולהצילו ממחנות עשו; אותם המלאכים ניגלו אליו בחלום הסולם, ליוו אותו בצאתו לבית לבן ובבואו לארץ, והם שנשלחו בשליחותו לעשו.

35 ריבותיים... בתוצאות: השווה בר"ר, עה"י, עמ' 888: 'ד"א וישלח יעקב... ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה (בר' לבג). כמה היה מחנה אלהים? שני אלפים ריבו מלאכי שרת, שני רכב אלהים ריבותיים אלפי שנאן וגו' (תה' סח"ח) ונדמו כולן לחיילות של מלך, מהן לובשי ברזל ומהן רוכבי סוסים וכו'. ומדרשות חלוקים על מספר המלאכים שליוו את יעקב. עי' בר"ר ער, עמ' 876: שהש"ר זא, תנח' וישלח, ב. בתוצאות: בצאתו מבית אביו ומבית לבן.

36 דרכיו ללוות: לפי תה' צא, יא, 'כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך' שנדרש בתנח' בוכר וישלח, ג, על המלאכים שליוו את יעקב. לנוות: ליפות, נווה במובן נאה, ורגיל שימוש המילה בפיוטי ינני ובדברי חז"ל עי' קרובה מט, שו' 68: מנווה; משלי בן-סירא יג, ד מהדורת סגל, עמ' פג: 'עשיר יענה הוא יתנוה'; רבינובין, הלכה ואגדה, עמ' 209, הערה 32. ואותו... הוות: ללמדו לדבר בקבלת פני 'הוות' (עשו). הוות: צרה, יסורים, לפי איוב ו, ב.

37 פן... מחנה: לפי תה' כז, ו, וירא: צ"ל: וירא, ואולי צריך לנקד: וירא. מלא ירא: עשו נקרא 'לא ירא', עי' קרובה כט, שו' 27: 'אין גבר ירא (יעקב) יירא מלא-ירא'.

39 והם... חותנו: בתרגום יונתן עה"פ: 'ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (בר' לא, כד)'; 'ואתא מלאכא בממר מן קדם ה' ושלף חרבה על לבן רמאה'. וכן בפר"א פרק לו: 'ירד מיכאל ושלף חרב אחריי (=אחרי לבן) וביקש להרגו'; עי' מדה"ג בראשית, עמ' תקנ.

40 והם... בשליחותו: השווה אגדת בראשית פרק נד (נה), עמ' 92: 'ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה (בר' לבג), כמד"א וקרא זה אל זה (יש' ו, ג), ואמר להן: הואיל שבאתם לקראתי לכו בשליחותי, וישלח יעקב מלאכים. ודוד צווח ואמר: חונה מלאך ה' סביב ליראיו (תה' לד, ח)'.
 41 מחן: מחנה, בלשון הפייטנים. ורגם מלכותך: מחנה אלהים. רגם: קהל, מקביל ל'מחן' עי' תה' סח, כח: שרי יהודה רגמתם (לפי ספר השרשים לר"י אבן ג'נאח והרד"ק).

ה תוכן הפיוט: יעקב חלק כבוד לעשו, ונכנע לפניו יותר מדי, אף-על-פי שהבטיחו ה': שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך (בר' לא, ג), בגלל זה נענשו בניו בשעבוד מלכיות.
 42 איש... משקת: יעקב הנמשל באש דולקת. בן... שוחקת: הבין שהשעה משקת (=שוחקת) לעשו הנמשל לקש, עי' שו' 31.

43 בתיו חילק: יעקב 'איש החלק' חילק את בני ביתו, כמו שכתוב: ויחץ את העם אשר אתו (בר' לב, ח). פן... יחולק: לפי בר' שם, ט; 'אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה (שם, ט)'. איש... נחלק: לעשו, עי' תנח' וישלח, ג: 'רבי יהודה בר סימון פתח מעין נרפש

גם לְדַרְכּוֹ הֵן[ה] וְלִקְרָאתוֹ לֹא הָיָה // וְדָרַךְ אֶרֶץ תָּם עֵשׂ / וְעַל כְּבוֹד
קוֹנוֹ תָּם

דְּבָרֵי כִיבוּשִׁים וְרִיבּוּכֵי שִׁיעָה // שִׁילַח אֱלֹיו לְגִבּוֹל רִישָׁעָה
הַעֲשֵׂרְתוֹ וְהַחֲזִיקְתוֹ וְדָבָרֵי עֲנִיּוֹת שִׁילַח אֱלֹיו // וּבְדָבָרֵי רַכּוּת שִׁילַח אֱלֹיו
וְשִׁמְעָה וְנִזְכָּר יוֹם מְכִירְתוֹ // וְכָא לִקְרָאתוֹ / אַחֲזוּ מְכָרְתוֹ
זֶה אֲדוֹן עוֹלָמִים גַּם לוֹ אֲדוֹנָךְ אֲנִי // וְלֹא הָאֲמִין וְנָם כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדוֹנִי
חֲלָף בֶּן לִבְנֵי בָעָלִים אֲדוֹנִים // וּזְלַת אֲדוֹן אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים
טוֹב טָח לוֹ יִצְחָקִיד עֶבֶד לִי // עֶבְדִּי אַתָּה [וְנָם] כֹּה אָמַר עֶבְדְּךָ
... יֵצֵן בֶּן עֶבְדִּים בְּנוֹ מַעֲבִידִים // אֵילִיד ... עֵינֵינוּ כַּעֲבָדִים]

ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כה), כמעין נרפש ומקור משחת כן צדיק כשמת לפני
רשע. כה תאמרון לאדוני לעשו, יעקב קורא לעשו אדוני, למדה תורה דרך ארץ לחלוק כבוד
למלכות: בר"ר עה"ד, עמ' 882.

44 גם ... היה: עשו לא התכוון כלל להתנפל על יעקב, כלשון המדרש 'לדרכו היה מהלך', ויעקב נכנע
אליו יותר מדי ואמר 'כה אמר עבדך יעקב'. ודרך ... חס: יעקב נהג כבוד בעשו וחלק לו כבוד,
וכדעת המדרש בבר"ר עה"ד, עמ' 882: 'וישלח יעקב' לפניו לזה שבא עתו ליטול מלכות לפניו,
תנחומא שם. וכשם שמדרשות חלוקים שם אם יעקב נהג כשורה בהיכנעו לעשו, כך גם הפייטן
מביא דעות סותרות: ע"י בר"ר עה"ה, עמ' 883 במעשה דרבי יהודה הנשיא ורבי אפס, ולפיו נהג
יעקב כשורה וחס על כבוד קונו.

45 דברי ... רישעה: יעקב פנה לעשו בדברי עידוד וחיוזק הכובשים לבו של אדם. דברי כיבושים לפי
משנת תענית ב,א: 'הוקן שבהם אומר לפנייהם דברי כיבושין', וכן בקרובת יניי לבמדבר כ, יד:
'פיתויים ודברי כיבושים' שלח משה למלך אדום. ע"י יצחק ווארטסקי, לשון המדרשים, עמ' 79.
ובתריבין שנה כב תשי"א, עמ' 110 ואילך. וריכוכי שיעה: אפשר לפרש 'שיעה' במובן 'שיעה'
משורש 'שיעה' — פנה, דרכו של הפייטן ליצור שמות מפעלי ל"ה ע"ד פעלי ע"ו, כמו: דאיה
במקום: דאיה, ע"י במבוא, עמ' 39. ואפשר לבארו משורש 'שע' בארמית גלילית, שמוכנו שיחה
דיבור, לפי ירושלמי תענית פ"ג ה"ה, סו, ד: 'מיתחמד מישמוע שועתה' ומה באתפעל: אישתעי,
וייתכן שכן מובנו גם בעברית משורש 'שעה' ע"י ר"י אבן ג'נאח, ספר השרשים, ערך שעה, עמ'
526; ספר בן סירא השלם, מהדורת סגל, לו, כ, עמ' רלח, וכאן פירושו: יעקב פנה לעשו ב'ריכוכי
שיעה' — בשיחה רכה, מקביל לדברי הפייטן בשורה הבאה 'בדברי רכות'. לגבול רישעה: לפי
מלאכי, א,ד: 'וקראו להם (לאדום) גבול רשעה'.

46 ודברי ... אליו: יעקב פנה לעשו בדברי עניות = ענווה, מקביל ל'דברי רכות'.

47 ושמע ... מכירתו: עשו נזכר במכירת הבכורה ליעקב ובא לקראתו בארבע מאות איש אחוזי חרב.
אחוז מכרתו: כלי נשק, לפי בר' מטו: 'כלי חמס מכרותיהם'.

48 זה ... לאדוני: ה' אמר ליעקב: אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך (יש' מא, י), ויעקב
לא האמין והשפיל עצמו בקוראו לעשו 'אדוני'. זה: כינוי לה' לפי 'זה אלי ואנוהו' (שם' טו,ב).

49 חלף ... האדונים: משום כך נענשו בני יעקב בשיעבוד מלכיות ושמונה מלכי אדום קדמו למלכי
ישראל, השווה בר"ר עה, יא, עמ' 891: 'אותה שעה שקרא יעקב לעשו אדוני, אמר לו הקב"ה:
אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדני ח' פעמים, אני אעמיד מבני ח' מלכים קודם לבניך, שג'
ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלכי לבני ישראל; תנח' בובר וישלח, ה; מאמרי
ילמדנו שבילקוט תלמוד תורה, בספרו העברי של מאן, עמ' שכב; מדה"ג בראשית לב, עמ' תקסג.

50-51 טוב ... לו: ה' (ט=טוב) אמר ליעקב: יצרחיך וגו' לפי ישעיהו מא,ח-יא: 'ואתה ישראל עבדי ...

ו אֵילִים חֵילִים וּמוֹשׁ[לִים]

[ב] ...

[ג] ... משעים // כִּי מַחְנִיפִים לְרָשָׁעִים ...

[דבר] ... שְׁלוֹם לְאֵין בָּהֶם כְּבוֹד וְלֹא נָא ... 55

[ה] ...

[ו] מָה בָּצַע בְּדָמִי // וְהִצִּילוּ מִיָּד

[ז] ... וְעָצוּ לְעָרִיץ לְהַרְפוֹתוֹ מֵעוֹר ...

[ח] ... תְּפִילָּה לְעַת מָצוֹא // חֵן בְּעֵינָיו אוֹלִי לְמָצוֹא

טַעֲנוֹת רַפּוֹת לְקֹשׁ בְּמַדּוּמָה // [הוא] ... שְׁלוֹם וְהֵם לְמַלְחָמָה 60

זֶם לְהַכְחִישׁ בּוֹ אֵימָה // כִּי מַעֲנָה רַךְ יִשִּׁיב חִימָה

כָּל צָרוֹת אֲשֶׁר רָאָתָה עֵינִי // בְּבֵית חוֹתְנִי אֲשֶׁר בּוֹ צָרָה עֵינִי

לְכָל זָכוֹא בְּמַ[ח]נִי וְךָ וְאֵינִי // לֹא עָלִיו תְּחוּס עֵינִי

מְלֶאכִים מִמַּחְנוֹת אֲשֶׁר לוֹ הָרָאָה // אֵל אֲשֶׁר אֵלָיו נִירָאָה

נִיתַחֲכֶם עַל אִישׁ אֵין בּוֹ יִרָאָה // וְנִרְאִית חוֹכְמָה הִיא יִרָאָה 65

סִיחַ רָצוֹן לְאִישׁ קָשָׁה לְרַפֵּס // מְקוֹרוֹ בָּדוּ פֶן יִרְפֵּס

ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ... אל תירא כי עמך אני, שנדרש בתנח' על יחסי יעקב-עשו, ולמרות הבטחת ה' יעקב קרא לעשו 'אדוני' ולעצמו 'עבדך' ועל כך נענשו בניו ועבדים מעבדים בהם. עינינו כעב[דים]: תה' קכגב.

הפיוט לקה בחסר. תוכנו תיאור סבלו של יעקב בבית חותנו ופחדו מפני עשו. בעזרת מלאכי מעלה והמנחה השלוחה נתחכם יעקב על אחיו והצליח לפייסו ולרצותו.

60-59 תפילה ... במדומה: יעקב פנה לעשו, הנמשל לקש, בתפילה ובטענות רכות; הפייטן רומז למדרש שיעקב התקין עצמו לתפילה ולדורון ולמלחמה.

61 יום ... אימה: יעקב רצה להכחיש (=להחליש, להרגיע) את כעס (=אימה) עשיו אחיו על-ידי מענה רך. כמו שכתוב: 'אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני' (בר' לב, כא), ובתרגום אונקלוס שם: אנחניה לרוגזיה. אבל לא מצאתי ביטוי כזה בעברית. כי ... חימה: מש' טו, א.

62 כל ... עינו: יעקב סיפר לעשו את סבלותיו בבית לבן חותנו.

63 לבל ... ואינו: לפי בר' לב, ט. ויך ואינו: לפי איוב ז, ח. לא ... עינו: דב' יט, ג.

64 מלאכים ... ניראה: ה' אשר נראה ליעקב בחלום הראה לעשו את מחנות מלאכיו כדי להפחידו.

65 ניתחכם ... יעקב הרגיע את עשו בתחבולות ובחכמה. ע' בר"ר עה, י, עמ' 890, על תחבולות יעקב שהזכיר 'שמו של הקב"ה לעשו ליראו ולבהל'. וראשית ... יראה: תה' קיא, י.

66 סיח ... לרפס: על-ידי דברי ריצוי (=שיח רצון) הצליח יעקב לפייס (=לרפס) איש קשה כעשו. ובבר"ר עז, ג, עמ' 913: 'והרפיש עצמו לפני'. מקורו ... ירפס: לבל ירפס (=יעשה רפס, ידרס) מקורו של יעקב ביד עשו. דברי הפייטן יובנו לפי בר"ר עה, ב, עמ' 879: 'ר' יהודה בר' סימון פתח, מעיין נרפס ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כה, כו) ... וכמעין נרפס ומקור משחת כך (לא) תונקב וגם לא תועקב'.

T-S NS 249.7

בבית שולטן עלם ויקר ומלכו ותאחסן שולטנה זו לא יערי חדרה
 זה לא ינסד מלכותה ולא תתחבל ועמליה ליה ישלמון ואומיה ליה
 ישמעברון יתשנה ליה מלחון ומלכותה ושולטנה חביתה תתהב לעב
 קדישין המקדישים שם הדורש ככ וקרא ענתך אין לידעסחך
 אין לבאות שמך אין להחליף יענ ויאמרו דהך ק מבעלי עניה ק מבע
 כוח ק מבעלי טכ ומעשה ק השלים את ענת יעקב והמר את ענת עשו
 ק המכיר תנשית כוח יעקב והחיש כוח עשו ק היטב שם יעקב ממעשה עשו
 וע לע כל מל נה להם אם תראה לאח לא תיקרא מל נה לו אם תעבור
 במים לא תשטף ממ נה לו אם תלך במו אש לא תיכזה וע פנ
 ויבא יעקב שם

אורחות תם וישרתה בואו ונאנו שימרתה באון ענו אישרתה דיגלי
 כחנתו היכשרתה הוא זרע ברמית חסד ובריעה קר לפי חסד וזמנ לו
 ישועות חוסן חמדת ברבות אופס טס עליו שר וישר קסר בה עילת גר
 אשר זלר קעת נרס בנסר ישים בא שם ולא מחוסר ככ ויבא
 נ וידע כי שילם נרס וימר נאנו וז הזרעס קעה וז חילן נרס
 נ שילם רב מכשול לא יבא לו בעצמותו ובו אינ בעל מבער
 מקום נחלת מקנה נא חלל בה קנה סלה לינו חיקנה עבר
 ניתנה פנה ונח בה כו בה עפנת כי ינח בה קסיטות קא
 אשר כשרה הופיח בד שילם שר בחילן שילן ושקט בחילן
 בעחילי תינו ונסה שם אדיו כל חקן וז אכ רבי בקדישו
 וז להחיל אוהביי וז יבחר לו את נחלתו סלה ברכת שמו
 בטלתו יבורך שמך וז משימם גמולות משלם פדס
 למחריב שם נחז סוכר בשלם בבינו שילם וכינם הבא שילם
 צילם ישלם תשלומים לעי רע משלמים ותקדא שפת שילם
 יחלץ בשלמים עס לך מושלמים והחן משלמים חבים וכן
 אכ שלמים ונכ תשקט שילם וזן ילס שומר ישראל
 כי מכל רע שמה אה ישראל שמו חיקים לו עאמו וכינם
 תם התינו כחילן כחמו בנאנו וזבא שומרי
 שילם חשינו ושילם חשינו שילם ישים וברכות חשינו

נתנת לך ולחשך נח
 קיבוע אבנה בידך נחש ודריגה נחשית נחש בן חן ודריגה נחשית נחש בן חן
 כפחתי לך ואני עילך נחש ששמה ארץ החיים כי מיתית תחילה חיים
 תחילתך ענין הכהנים וחסידים לך שנות חיים וכן ואחיו ענין
 אע ומלאכי ענין בל אעתה מעמד גאון אח לפיכך יימד דרך שילס אחמיו
 הון ונפש לא יחסר ממך ותחילה פני אביר ואביר וז ומעל מילוחמך
 חטון כמו מראה חלומך טוסה והתהלך בתומך ימין בוכיך תחמך
 כיסא כבודי ב אחתמך לפני לא אתימך מה טובו אהיה נחמך
 נחם בהם אקבך סיה היטף נאמך ערב בקול עני מעמד פקדונך ברחמים לחמו
 עינותי ישעך לחמך קדוש אתה ולא אהשימך רודפך בידו לא אשלימך
 שמי ערבתי בשכר תשוב למולדת בשלומך וכן תשיבנו מכל שערים
 שערים טבעו רועם ו נפשי קומה ו קוממיות עייננו י להאש כינה
 פ ויקדת עליון ע על כל שימיו ש ולכל ראש נשיאיו ג נטליו מרום
 פ מראשון לטה עימע טעורפיו כ מכפרים בעי יקרים ו נבדיוס טענע
 טענע בארץ חמדה ו ותאות וסת ו חלב ודבש ודבש בלי בן הקאד
 ו וכל תקיא ודיה ו אשר הכ נדחיו ג ומוסרי בריהו ב כחותה לה אמת
 א מתוכה תצמח תעמח ותעליח תבוא ותביא תשוב ותשיב תקרב ותקרב
 תקום ותקום שני עיניך אשר הם עיניך ובע עיניך ביראה עיניך כנת
 קדושים כיון מקדושים כב וקרא בתמימים תתמנה ובקדושים תתקד
 מידים מאז קקק ק מתמימי דרך ק ממימי שדי הילך ק משפוי היטף
 תם ענין דרך לפי תוכחת ק אשר לו יושר הילך לפי ישרות ק
 הילך לפי שפיותו וע לע כל כפ נח לחלק שוב שבעי שמי
 שוב יו נשוכת אש

עורא מוראך דבן מי לא יו
 מאור מתפאר ותמיד היה מ
 שם פני יהוד בשומע הן לפ
 חים יפנו כל וישלח וז מע
 ונ אשרי אדם וז תחננים

עו אָשר הוא הפל מַרפס // וּבְרָצִי כֶסֶף הוא מַתְרַפֵּס

פִּיתוּיִים לֹאִין לוֹ חִסֶּה עַל אַבּוֹת וּבָנִים // פֶּן יִרְשֵׁשׁ אִם עַל בָּנִים
צֶעֶק לֶךְ מִרְחֹם כָּאֵב עַל בָּנִים // פֶּן תִּלְקַח קִינוֹ אִם וּבָנִים

קִידוֹם מְנַחֵה וְכָל טוֹב // לְאִישׁ רָע הָאוֹמֵר לָרַע טוֹב
רֶץ לְהַפְרִידוֹ מִהֲנֶה מֵה־טוֹב // וּמִשְׁפִּיל עַל דָּבָר יִמָּצֵא טוֹב

שְׁלוּחִים לְיִשְׂרָאֵל עָקוֹב // פְּנֵי עָקוֹב עֲקוּבוֹת לְנָקוֹב
תִּינֶה כֹּה אִמֵּר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב // וְנֹאמַר לוֹ אֵל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב

70

ובכן ארצה שער

1 ז

אֲדָמוֹנִי אִישׁ הָאָדוֹם / בּוֹ בְּכוֹרָה בְּמֵאֵל אָדוֹם

75

67 עז... מרפס: עשו שבעוותו מתגבר דוורך על הכל ('רפס' במובן דריסה, דריכה) לפי יח' לד, יט: 'מרפש רגליכם', ובארמית: 'ושארא ברגלה רפסא' (דנ' ו, 1). וברצי... מתרפס: ובכל זאת בשוחד ובמנחה אפשר לכפר פניו, לפי תה' סח, לא: 'מתרפס ברצי כסף'. הפייטן משתמש חליפות במובנים השונים של הפועל 'רפס-רפש'; כניעה, פיוס, דריכה, רפש, עי' ר"י אבן ג'נאח, ספר השרשים, עמ' 484. לדברי הפייטן השווה בר"ר עז, יב, עמ' 931: 'ויפצר בו ויקח... ר' יהודה בר' אמר מתרפס ברצי כסף, מתיר את הפס מתרצה בכסף'.

68 פיתויים... ובנים: יעקב פנה בדברי ריצו פיתוי לעשיו שאין בו רחמים על אבות ובנים. פן... בנים: לפי הושע י, יד.

69 צעק... בנים: יעקב צעק והתפלל לה' המרחם כאב על בנים, לפי תה' קג, יג. פן... ובנים: כדברי יעקב: כי ירא אנכי אתו פן יבא והכני את על בנים. השווה בר"ר עז, ו, עמ' 904: 'פן יבא והכני את על בנים, ואתה אמרת לא תקח האם על הבנים (דב' כב, ו)'.
70 קידום... טוב: יעקב קידם את פני עשו במנחה וכל טוב. לאיש... טוב: לפי יש' ה, כ.

71 רץ... טוב: עשו רץ עם ארבע מאות איש כדי להפריד את יעקב אחיו ממנו, להרחיקו מ'הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד' (תה' קלג, א). הפייטן משתמש כאן כמו בציטטה 'הנה מה טוב' ומשכיל... טוב: ציטטה. יעקב שהיה משכיל מצא טוב ופייס את אחיו. לפי מש' טז, כ, המדבר על משכיל שפל רוח בעל מתק שפתיים.

72 שלוחים... עקוב: על-ידי שלוחים ביקש ליישר ולפייס את עשו העקוב, לפי יש' מד, ז: 'והיה העקוב למישר'. פני... לנקוב: לקדם את פני האח העקוב, עדה"כ כי כל אח עקוב יעקוב (יר' טג), ולנקוב את עקובותיו — לבטל את ערמתו ואכזריותו. עקובות: עניינו ערמה (ויעקבני זה פעמיים — בר' כז, לו), לפי מל"ב יט: 'ויהוא עשה בעקבה' עי' קרובה לב, שו' 44 מליצה דומה: 'יעקב (לא) תונקב וגם לא תועקב'.

73 תינה... יעקב: יעקב אמר לעשו כה אמר עבדך, ונאמר לו אל תירא עבדי יעקב, יש' מד, ב; יר' ל, י.

ז תוכן הפיוט: תיאור רשעת עשו הוא אדום-ביונטיין, ותפילה למפלתה ולהתגלות מלכות ה' וחידוש המלוכה בישראל.

75 אדמוני... אדום: עשו האדמוני ביה את הבכורה ומכרה בנוזיד עדשים (מאכל אדום), עי' בר"ר רבה סג, יב, עמ' 696: 'מן האדום האדום... ריש לקיש אמר, מניה ומן דכותיה (ממנו ומשכמותו) הוא אדום ויצא הראשון אדמוני (בר' כה, כו) ותבשילו אדום הלעיטני נא מן האדום האדום', שם עה, ד, עמ' 882: 'תנח' בובר וישלח, ד. בו בכורה: בר' כה, לד.

גיא ירושתו גבול אָדום / דְּבֻקִּיּוֹ מְאֻדָּמִים כָּדָם אָדום
 הוא אָהֵב דָם לִכְן שְׁמוֹ אָדום / והוא עָשָׂה וְהוּא אָדום
 זְכוֹר יֵה לִבְנֵי אָדום / חֲרֻפֶּן אֲשֶׁר עָשְׂתָה בֵּת אָדום
 טֶבַח גָּדוֹל בְּאַרְץ אָדום / יָקִידָת אֵשׁ בְּשָׂדֵה אָדום
 כְּמִהְנוּ לָךְ דֹּד צַח וְאָדום / לְהִירָאוֹת בְּלִבּוֹשׁ אָדום
 מִמָּרוֹם תְּפִיל שׁוֹר אָדום / גַּעֲלָךְ תִּשְׁלִיךְ עַל אָדום
 שִׁמָּה נִקְמְתָךְ בְּאָדום / עוֹד תִּתְּנֶה חֲכָמִים מֵאָדום
 פְּרוֹ[ס] מְצוּדָה בְּאַרְץ אָדום / צוֹד תְּצוֹד לְאִישׁ צִיד אָבִי אָדום
 קָרְנוֹת עֶשֶׂר גִּדְע מֵאָדום / רָם הֶפּוֹךְ כֶּסֶּ וְהוֹדום
 שִׁתָּה מִהֶפְכָּה כְּסוּדום / שְׁלִיפַת חֲרָפָךְ תִּרְוָה מֵאָדום
 תּוֹפִיעַ וְנָא[מֶר] מִי זֶה בָּא מֵאָדום / תִּסּוֹב לָךְ מְלִיכָה מֵאָדום

- 76 גיא ... אדום: לפי דב' ב,ה; במ' כד,יח. דבוקיו ... אדום: עי' בר"ר שם: 'גיבוריו אדומים שני' מגן גיבוריהו מאדם, לבושיהן אדומים שני' אנשי חיל מתולעים' (שם, שם).
- 77 הוא ... אדום: עי' בר"ר סג,ה, עמ' 688: 'אדמני' — אמר ר' אבא בר כהנא, כולו שופך דם'. שם, יב, עמ' 694: 'ויבא עשו מן השדה וגו' שבא עשו על נערה מאורסה והרג את הנפש'. והוא ... אדום: בר' לו,א ת.
- 78 זכור ... אדום: תה' קלז,ו. חורבן ... אדום: חורבן בית המקדש, לפי שם: 'האמרים ערו ערו עד היסוד בה'.
- 79 טבח ... אדום: יש' לד,ו; עי' בר"ר סה,יא, עמ' 721. יקידת ... אדום: דנ' ז,יא: 'ויהיבת ליקדת אשא', בחזון על החיה הרביעית, שהיא לדעת חז"ל מלכות רומא.
- 80 כמהנו ... אדום: כמהנו לנקמה באדום, עי' בר"ר סג,יב, עמ' 697: 'פורע ממנו אדום, שנאמר דודי צח ואדום (שה"ש ה,י)'. בלבוש אדום: לפי יש' סג,ב: 'מדוע אדום ללבושיך', עי' תנח' בוכר וישלח, ד.
- 81 ממרום ... אדום: לפי בר"ר עז,ב, עמ' 912, המלאך שנאבק עם יעקב היה שרו של עשו: 'ויאבק איש עמו ... ר' חמא בר חנינא אמר שרו של עשו היה', וכן בשהש"ר ג,ה, גם לעתיד לבוא לפי מכילתא (בשלח, מסכתא דשירה, פ"ב, עמ' 125): 'שאיין הקב"ה עתיד להפרע מן המלכיות לעתיד לבוא עד שיפרע משריהן תחלה ... ואומר כי רותה בשמים חרבי (יש' לד,ה) ואח"כ הנה על אדום תרד'. נעלך ... אדום: לפי תה' ס,י: 'על אדום אשליך נעלי', שנדרש בדב"ר עקב, מהדורת ליברמן, עמ' 73: 'על אדום אשליך נעלי, אלו רומיים שהיו בקיאים במנעלים', עי"ש בהערות ר"ש ליברמן; תנח' לך, יג: תנח' בוכר, שם, יז.
- 82 שימה ... באדום: יח' כה,יד; עי' יש' לד,ח. עוד ... מאדום: עוב' א,ח.
- 83 פרת[ס] ... אדום: עשו שהיה 'איש ידוע ציד' (בר' כה,כז) יפול במצודה שיפרשו לרגליו, עי' יש' לד,ה.
- 84 קרנות ... מאדום: גם כאן רומז הפייטן לעשר הקרניים של החיה הרביעית, מלכות רומא, בדנ' ז,ז: 'וקרנין עשר לה'. רם ... והדום: לפי יש' סו,א: 'השמים כסאי והארץ הדום רגלי'.
- 85 שיתה ... כסודם: כנבואת יר' מטיח על אדום. שליפת ... מאדום: לפי יש' לד,ה: 'כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד'.
- 86 תופיע ... מאדום: באחרית הימים תקיים נבואת ישעיה: 'מי זה בא מאדום' (סג,א). תיסוב ... מאדום: כמו בסיום ההפטרה: ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה (עוב' א,כא).

ובכן

- 21 אָדום אָשר ... א אימָתני / בְּחִינֹתָא לָא הִתְפָּרַשְׁת בָּשֵׁם
גוֹשְׁמָה מְתִיל בְּחִזִּיר גִּיבֵר / דְּחִילָה בְּחִבְרָתָה חֲזוּת דְּמִינָה
90 הָלֹא כְּנֹהֵר פֶּרֶת הַמְּיָה / וּמַהֲשִׁנָּא מִן כּוֹלֵהִין וְתִקְיָא
זַעֲרָא הִיא וְרִבְרָבָן הֵם וְנֻעָתָה / חִינָה רְבִיעָאָה וְיִתִּירָה חִייל
טִיפְרָה דִּי נַחֲשׁ טַבְחָה / יע... [שִׁי]נָה דִּי פֶרְזֵל זִכִּיל
כָּל אַרְעָה אַכְלָה פְּדָנָה / לָה הִתִּיב חֲזוּנָה לִילְיָא
מִדְקָא וְאַכְלָה שְׁאָר מֵאֲכָלָה / נִיגוּחַ עֶשֶׂר קֶרְנִין נִיכְתָּרָה
שׁוּם קֶרֶן זַעֲרָא סִלְקַת / עֵינִין כְּעִינֵי אֲנָשָׁה עֲלוּהִי
95 פּוּמָה מְמַלֵּל רִבְרָבָן פְּתִיחַ / צָנִיף מְלֻכּוּתָה בַּצֵּרָה ... צֵרָה
קֶרֶב עֲבָדָא עִם קִדִּישִׁין / רִישִׁינָה עֶשְׂרָה מְלָכִין רְשִׁים

- 88 אָדום... בָּשֵׁם: אָדום הַנּוֹרָא שְׂבָחִית לֹא פּוֹרְשָׁה בְּשִׁמָּה. הַכוּוּנָה לַחֲזוֹן אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּדִנְיָאֵל פֶּרֶק
ז. שְׁלוֹשׁ הַחַיּוֹת הָרֵאשׁוֹנוֹת הֵן: אַרְיָה, דּוֹב, נֶמֶר, שֵׁם הַרְבִּיעִית, שֶׁהִיא סָמֵל אָדוֹם, לֹא נִתְפָּרַשׁ שִׁמָּה
אַלֵּא תוֹאֲרָה כִּיחִיוָה רְבִיעִיָּא דְּחִילָה וְאַמְתְּנִי (ד'נ' שם, ז). לְפִי דַעַת חו"ל בְּמִדְרַשׁ וי"ר יגה, עמ' 135
'אָרִיָּה' — זו בָּבֶל, דּוֹב — זו מִדִּי, נֶמֶר — זו יוֹן, הַחַיָּה הַרְבִּיעִית 'דְּחִילָה וְאַמְתְּנִי'... זו
אָדוֹם, ע"י גַּם בְּר"ר צֵט (ק,ב), עמ' 1273; י. אֲבֵן שְׂמוּאֵל, מִדְרָשִׁי גֵּאוּלָּה, בְּמִבּוֹא עַמ' כה.
89 גּוֹשְׁמָה... גִּיבֵר: גּוֹפָה מִשּׁוֹל כַּחֲזִיר גִּיבֹר: מַלְכוּת רומי נִמְשָׁלָה לַחֲזִיר לְפִי וי"ר יגה, עמ' רצ: 'אוֹת
הַחֲזִיר (דב' יד), זֶה אָדוֹם'. וּבִדְבָרֵי הַפִּיטֵן קְרוּבָה כג, שו" 34: 'תּוֹלְדוֹת כֶּבֶשׂ וְחֲזִיר/כֶּבֶשׂ
לְקִרְבָּן/וְחֲזִיר לַחֲזִיר'. הַחֲזִיר הִיא סָמֵל הַלְגִּיּוֹן הָעֶשְׂרִי שְׁחָנָה בִּירוּשָׁלַם בִּשְׁנוֹת 70-135, ע"י ש.
קִרְיִים, פֶּרֶס וְרומי בְּתַלְמוּד וּבְמִדְרָשִׁים, יְרוּשָׁלַם תש"ח, עמ' 179. דְּחִילָה... דְּמִינָה: נּוֹרָאָה
בְּמִדְוֶתָה בֵּין חֲבֵרוֹתֶיהָ, לְפִי ד'נ' ז,כ.
90 הֵלֵא... הַמִּיָּה: הַחַיָּה הַרְבִּיעִית הוּמָה כְּנֹהֵר פֶּרֶת, לְפִי בְר"ר טו,ג, עמ' 145: 'פֶּרֶת' — שְׂמִימִי פֶרִין
וּרְבִין, וְשֵׁם בְּעַמ' 148: וְהִנֵּה הַרְבִּיעִי הוּא פֶּרֶת — זו אָדוֹם; נֶהַר פֶּרֶת הוּמָה כְּמַלְכוּת אָדוֹם.
וּמַהֲשִׁנָּא... וְתִקְיָא: וּמִשְׁנֵה מַלְכוּת הַחַיּוֹת וְחֻזְקָה מֵהֶן, לְפִי ד'נ' ז,יט: 'דִּי הוּא שְׁנִיָּה מִן כְּלָהוֹן'.
91 זַעֲרָא... זַעֲתָה: קִטְנָה הִיא (הַקֶּרֶן) וְגִדּוּלִים מוֹרָאוֹתֶיהָ, לְפִי ד'נ' ז,ח. זַעֲתָה: נִיקְדָתִי לְפִי נִיקּוֹד א"י
שְׂבַכְתָּב־הִיד, וּפִירוּשׁ הַמִּילָה: רַעַד וּמוֹרָא, לְפִי ד'נ' ה,יט: אֲמִיא וְלִשְׁנִיא הוּא זַעֲרָא וְדִחְלִין מִן קְדַמּוּהִי.
חִיוָה... חִייל: הַחַיָּה הַרְבִּיעִית רַבָּת הַכּוֹחַ, לְפִי ד'נ' ז,יט.
92 טִיפְרָה... טַבְחָה: בְּצִפּוֹרְנִי הַנְּחוּשֶׁת טוֹבַחַת, לְפִי ד'נ' שם. [שִׁי]נָה... יִכִּיל: בְּשִׁנֵּי הַבְּרוּל יִכְלָה
לְהַתְּגַבֵּר עַל הַכּוֹל, לְפִי ד'נ' שם, כא.
93 כָּל... כְּדָנָה: אֵת כָּל הָאָרֶץ אוֹכֵלָת (מַכְלָה) כָּךְ. לֵה... לִילְיָא: נִיתָן לֵה בַּחֲזִיּוֹן הַלִּילָה, לְפִי ד'נ' ז,ו:
'חֲזוּה הוּיָת בַּחֲזִיּוֹ לִילְיָא וְאוֹר חִיוָה רְבִיעִיָּא וְגו'; ע"י וי"ר, שם: דְּנִיָּאֵל רָאָה שְׁלִשְׁתָן (=אָרִיָּה, דּוֹב,
נֶמֶר) בְּלִילָה אֶחָד, וְלוֹ (=אָדוֹם) בְּלִילָה אֶחָד.
94 מִדְקָא... מֵאֲכָלָה: מִדְקָה וְאוֹכֵלָת שְׂאֵר מֵאֲכָלָה, לְפִי ד'נ' שם. נִיגוּחַ... נִיכְתָּרָה: הַחַיָּה הַרְבִּיעִית
נִכְתָּרָה בְּעֶשֶׂר קֶרְנִים נּוֹגַחוֹת, לְפִי ד'נ' שם.
95 שׁוּם... סִלְקַת: קֶרֶן קִטְנָה הוֹשְׁמָה וְעֵלְתָה לְפִי ד'נ' ז,ח; ע"י בְר"ר עו, ו, עמ' 903: 'ואוֹר קֶרֶן אַחֲרִי
זַעֲרָא סִלְקַת — זו מַלְכוּת הָרִשְׁעָה'. עֵינִין... עֲלוּהִי: עֵינִים כְּעִינֵי אָדָם עֲלוּהִי, ד'נ' שם, וּבְכִרָ"ר
שם: 'ואוֹר עֵינִין כְּעִינֵי אֲנָשָׁה בְּקֶרְנָא דָא: זו מַלְכוּת הָרִשְׁעָה שְׂמַכְנִסַת עֵין רַעָה בְּמִמּוֹנוֹ שֶׁל אָדָם'.
96 פּוּמָה... פְּתִיחַ: פִּיהָ הַמְּדַבֵּר גִּדּוּלוֹת פְּתוּחַ. ד'נ' שם. הַפְּסוֹק נִדְרַשׁ בְּכִרָ"ר, שם, עַל מַלְכוּת הָרִשְׁעָה.
צָנִיף מְלֻכּוּתָה: עֲטַרַת מְלֻכּוּתָה. בַּצֵּרָה: קֶשֶׁה, ע"י ח"ג.
97 קֶרֶב... קִדִּישִׁין: ד'נ' ז,כא, עַל הַקֶּרֶן הָאֲחֵרֶת שֶׁעֲשֵׂתָה מִלְחָמָה עִם הַקְּדוּשִׁים. רִישִׁינָה... רְשִׁים: לְפִי

שם מֶלֶךְ אַחֲרָן שָׁנִי / תְּלִי מֶלֶיךָ לְצַד תַּקִּיפָה

3 ז תַּקִּיפָה וְעִתִּיק יוֹמִיָּה / יוֹמִיָּה יִקְרְבוּן יוֹם יְאֻתָּהּ
100 יְאֻתָּהּ] קֶץ קִטְלֵת חַיּוֹתָהּ / חַיּוֹתָהּ וְהוּבַד גּוֹשְׁמָה
גּוֹשְׁמָה לִיקִידָת אִשָּׁא / אִשָּׁא אֶכְלָא אִשָּׁא

ח וּמִן בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ יִצְמַח אֲנָשׁ / וְעַם עֲנָנִי שְׁמִיָּה יוֹסֵם / וְעַם עִתִּיק
יוֹמִין יִמְטָא / וְיִתְיַהֵב לִיה שׁוֹלֶטֶן עֲלֵם / וְיִקְרַ וּמִלְכוֹ יִתְאַחֲסֵן / שׁוֹלֶטְנָה
דִּי לֹא יַעֲדִי / וְיִקְרָה דִּי לֹא יִפְסֵק / וּמִלְכוּתִיהָ דִּי לֹא תִתְחַבֵּל / וְעִמְמִיָּה
105 לִיה יִשְׁלֻמוּן / וְאוֹמִיָּה לִיה יִשְׁתַּעֲבְדוּן / וְלִישְׁנָה לִיה יִפְלַחוּן /
וּמִלְכוּתָהּ וְשׁוֹלֶטְנָה וְרִבּוּתָהּ תִּתְיַהֵב לְעַם קְדִישִׁין / הַמְּקַדִּישִׁים שֵׁם

הַקּוֹדֵשׁ

כַּחַת וּקְרָא

- דנ' שם, כד: וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין יקמון. רישיונה: שלטונה, וכן בקרובה לויקרא יב,א: 'כי רישיונו במטה ובמעלה', שלטונו בעליונים ובתחתונים, וכאן ר"ל ששלטונה של החיה הרביעית יהיה על עשרה מלכים; ע"י זולא, עיוני לשון, עמ' רטז.
- 98 שם ... תקיפה: מתוך עשרת המלכים יקום אחד שידבר בחוצפה כלפי מעלה, לפי דנ' שם, כד-כה: ואחרן יקום אחריהן ... ומלין לצד עליא ימלל. ובבר"ר, שם: 'אמר ר' יוחנן ... כולהם ביוצאי יריכו של עשו הכתוב מדבר'.
- 99 תקיפה ... יומייה: הפייטן חוזר כאן על פסוקי דניאל בצורת פיוט משולשל שכל חלק פותח במה שסיים קודמו, ובסימן תשר"ק בדילוגין. תוכן הפיוט: עתיק יומין יקרב קץ הגאולה, יהרוג את החיה הרביעית וגופה יינתן ליקוד אש. לפי דנ' שם, ט-יא.
- 101 אשא ... אשא: אש אוכלת אש; ע"י קרובה מו, שו" 76: אש אשר היא אוכלת אש. כוונת הפייטן לאש של מעלה, ע"י יומא, כא ע"ב: 'שש אשות הן ... ויש אש אוכלת אש'. ובתרגום יונתן לשמ' כד,ז: ומראה כבוד ה' כאש אוכלת — כאשא בערא וזיקוקי אשא אכלה אשא'. פסוקי דניאל שהביא הפייטן נדרשים בו"ר ו,ב, עמ' קסג, ובתנח"י בוכר סו,ד, על מלכות רומא שתידון באש. הסילוק שלפנינו מכיל עיבוד של הפסוקים בדניאל ז על פתרון חזון הקרן של החיה הרביעית.
- ח ומן ... אש: עוב' איח. יצמח אנש: דנ' ז,יג: 'וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה'. ועם ... יטוס: דניאל שם: בר-אנש הוא מלך המשיח, ע"י תנח"י בוכר, חולדות, כ. ועם ... ימטא: דנ' שם.
- 103 ויחיה ... שולטנה: דנ' שם יד. יתאחסן: יתחזק.
- 104 ויקרה ... יפסק: חסר בדנ'. ומלכותיה ... תתחבל: דנ' שם, שם. ועממיה וגו' — בדניאל שם: 'וכל עממיהא אמיה ולשניא לה יפלחון'.
- 105 ומלכותה ... ורבותה: דנ' שם, כז.
- 106 הקודש: כינוי לקדוש ברוך הוא, וכן בחוספתא תענית ב,י, עמ' 333: 'מפי הקודש אני עולה, ועי' חוספתא כפשוטה, שם, עמ' 1094.

- ט עֲצָתָךְ אֵין לִידַע / כּוֹחַךְ אֵין לְבַלּוֹת / שְׁמֶךָ אֵין לְהַחֲלִיף / יַעֲנֵנִי וְיֵאמְרוּ
קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ
- 110 קְדוֹשׁ מִבְּעָלֵי עֵיצָה / קְדוֹשׁ מִבְּעָלֵי כּוֹחַ / קְדוֹשׁ מִבְּעָלֵי שֵׁם וּמַעֲשֵׂה
קְדוֹשׁ הַשָּׁלִים אֶת עֲצַת יַעֲקֹב / וְהִפָּר אֶת עֲצַת עֲשׂוֹ
קְדוֹשׁ הַכְּבִיד תִּשׁוּת כּוֹחַ יַעֲקֹב / וְהִתִּישׁ כּוֹחַ עֲשׂוֹ
קְדוֹשׁ הֵיטִיב שֵׁם יַעֲקֹב מִמַּעֲשֵׂה עֲשׂוֹ
וְגו' לַעֲר' כּל
- 115 מִמְקוֹמוֹ נָם לְתָם אִם תִּרְאֶה לְאָח לֹא תִתְּנָה
מִמְקוֹמוֹ נָם לוֹ אִם תַּעֲבֹר בְּמִים לֹא תִשְׁטֹף
מִמְקוֹמוֹ נָם לוֹ אִם תֵּלֵךְ בְּמוֹ אֵשׁ לֹא תִיכְנֶה
וְגו' פֻּעַ

ויבא יעקב שלים

לא / בראשית לג יח

תוכן הקרובה: ה' יישר את דרכו של יעקב והוא חזר מלבן שלם בגופו, בממונו ובבניו. בבואו לשכם קנה חלקת שדה — סמל להתנחלות ישראל במולדתו. מיד עם בואו הזהיר את בניו לשמור את השבת, שלח מתנות לנכבדי שכם, בנה מזבח לאלוהים לקיום נדרו, והקריב עליו זבחי תודה על שהצילו ה' מכל אויביו, לבן ועשו, ועל נצחונו על המלאך — שרו של אדום הנאבק עמו. אחרי נדחיו הרבים הגיע אל המנוחה ואל הנחלה. שיבתו של יעקב בשלום לארצו היא סמל לשיבת צאצאיו לארצם, קיבוץ גלויות ובניין בית המקדש.

- ט הפיוט מכיל דרשה על הפסוקים קדוש ק' ק' ה' צבאות, ועל ממקומו (יחז' ג, יב) בשלושה דרכים. הפייטן דורש תחילה את התיבות עצה, כוח ושם ה' שניתנו ליעקב ולעומתם הפר עצת עשו, התיש כוחו ולא השרה את שמו עליו.
- 108 כּוֹחַךְ . . . לְבַלּוֹת: ע"י וי"ר ד, ת, עמ' צו: 'נפש זו מבלה את הגוף והקב"ה מבלה את עולמו, המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבדו יכלו (תה' קב, כז)'.
קְדוֹשׁ . . . וּמַעֲשֵׂה: ע"י בר"ר עא, ג, עמ' 824: 'אמר ר' יוסי בן חנינא ארבע מידות נאמרו בשמות: יש שמותן נאים ומעשיהן מכוערין . . . שמותן נאים ומעשיהן נאים . . . עשו שמו, עושה ואינו עושה'. יעקב היה בעל שם ומעשים נאים, מה שאין כן עשו.
- 112 הַכְּבִיד: מתקבל יותר הנוסח: הגביר, ע"י בח"נ; לפי תנח' וישלח, ג, על מלאכי יעקב ש'הכו ושברו' את עשו.
- 114 = וגומר לעומתם כל.
- 115 אב . . . תִּיתִירָא: לפי יש' מגא: 'כה אמר ה' בראך יעקב . . . אל תירא'.
- 116 אס . . . תִּשְׁטֹף: שם, ב: 'כי תעבר במים אתך אני . . . ובנהרות לא ישתפך'.
- 117 אס . . . תִּיכְנֶה: שם: 'כי תלך במו אש לא תכוה'.
- 118 = וגומר פעמיים.

א אֲרֻחֹת תָּם יִישְׁרָתָהּ // בּוֹאוּ וְצֹאתוּ שְׁיִמְרָתָהּ
גֵּאוֹן עֲזוֹ אִישְׁרָתָהּ // דִּיגְלִי מַחְנוֹתָיו הִיכְשָׁרָתָהּ

הוא זֶרַע בְּדִמְעַת חֶסֶד // וּבְרִינָה קָצַר לְפִי חֶסֶד
זֻמְנוּ לוֹ יְשׁוּעוֹת חוֹסֵן // חֲמַדַּת בְּרָכוֹת אוֹסֵם

ט טָס עָלָיו שֶׁר תִּשָּׁר // יוֹסֵר בְּהַצְלַעַת גִּיד אֲשֶׁר יוֹ[סר]
פַּעַת נִרְפָּא ... בְּמוֹסֵר // לְשֶׁלֶם בָּא שְׁלָם וְלֹא מְחוֹסֵר

ככ ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פני העיר

א תוכן הפיוט: ה' שמר את יעקב בדרכו מבית לבן, אותו ואת מחנותיו, בניו ורכושו. בצאתו מבית אביו היה בודד ורק מקלו בידו, ואילו עכשיו ניצל מלבן ומפגעי הדרך וחזר שלם לארץ מולדתו. 1 אורחות ... יישרתה: לפי (מש' גו.) 'והוא יישר ארחותיו'. תם: כינוי ליעקב, לפי בר' כה. כז. בואו ... שימרתה: לפי תה' קכא, ח, 'ה' ישמור צאתך ובואך'.

2 גאון ... אישרתה: ה' חיוק את יעקב והוליכו בדרך הנכונה. גאון עוזו: לפי תה' מז, ה, ע' להלן שר 25. אישרתה: הצלחת אשוריו בדרכו לפי מש' ד, יד, 'ואל תאשר בדרך רעים'. דיגלי ... היכשרתה: ה' היטיב להכין את מחנות יעקב. דיגלי: במובן מחנה מסודר, לפי במ' א, נב, 'איש על מחנהו ואיש על דגלו'.

3 הוא ... חסד: לפי תה' קכו, ה, 'הזרעים בדמעה ברינה יקצורו'.

4 זומנו ... חוסן: הוכנו ליעקב מראש הישועות והברכות שהובטחו לו בברכת יצחק. זומנו: לפי דעת ח. ילון מובנו של 'זמן' בלשון חז"ל גם חבר, צרף, וגם כאן אפשר לפרש נחברו ונצטרפו ליעקב הרבה ישועות. ע' מבוא לניקוד המשנה, עמ' 193–197; הניקוד זומנו בצורת הפסק כנהוג במגילות הגנוזות. בלשון חז"ל ובפיוט הקדום, ע' רבינוביץ, הלכה ואגדה, מבוא, עמ' לט. ישועות חוסן: לפי יש' לג, ו, 'חסן ישועות', הפייטן הפך את המילים לצורך החרוז כדרכו; הפייטן חורז חוסן — אוסם בחילוף נ–מ כדרך לשון חז"ל. חמדת ברכות אוסם: רמז לברכת יצחק: 'ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירוש' (בר' כז, כח).

5 טס ... וישר: הפייטן רומז למאבק יעקב עם המלאך והתגברותו עליו, עדה"כ 'וישר אל מלאך ויובל' (הושע יב, ד). יוסר ... יתסר: יעקב נתייסר בנקיעת כף ונעשה 'צולע על ירכו' (בר' לב, כו), ולכן מסירים בני ישראל את גיד הנשה. יוסר: הראשון מובנו 'ייסורים' והשני 'הסרה'.

6 לשלם ... מחוסר: יעקב בא לשלם בשלמות וכלי חסרון. לשלם: הפייטן מפרש את הפסוק ויבא יעקב 'שלם' כשם מקום, על יד שכם, או לשכם עצמה, כדעת חרגום השבעים וחרגום יונתן לבראשית, שם, וכן דעת בעל ספר היובלים (ל, א). מהדורת כהנא, עמ' רפ, אנומסטסיקון של אבסיוס. מפת מידבא, ועוד. ע' אנומסטסיקון מהדורת ע.צ. מלמד, עמ' 74. סי' 813; לוי גינצבורג, אגדות היהודים, כרך ב', המהדורה העברית, עמ' 218, הערה 279.

7 כפ ... העיר: בר' לג, יח, תחילת הסדר לפי הקריאה התלת-שנתית בארץ-ישראל, ע' מאן, עמ' 269, ועליו נדרשה הדרשה בבר"ר עט, ה, עמ' 940: '(ויבא יעקב שלם) שלם בגופו, לפי שכתוב והוא צלע על ירכו (בר' לב, לב), ברם הכא שלם בגופו, שלם בבניו, לפי שכת' ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו (שם, שם, ט), ברם הכא שלם בבניו, שלם בממונו, אפעלגב דאמר ר' אבין בשם ר' אחא ט' שנים היה מכבד את עשו באותו הדור, ברם הכא שלם בממונו'.

וַיֵּדַעַת כִּי שְׁלוֹם | אַהֲלֶךְ וּפְקֻדַּת נֹךְ וְלֹא תַחֲטָא
וַיֵּן יֵה יִשְׁמֵר צֹאתֶךְ | וּבֹאֲךָ מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם
וַיִּזְוֹרְעִים [בְּדַמָּה] עַה | בְּרִנָּה יִקְצְרוּ ¹⁰
וַיִּנְהֵלֶךְ יֵלֶךְ וּבֹכָה | נִשָּׂא מִשָּׁךְ הַזֹּרַע בֹּא יִבֵּא בְּרִנָּה נִשָּׂא אֶלְמַתִּיו
וַיִּשְׁלוֹם רַב | לֹאֲהַבִּי תוֹרֶתְךָ וְאֵין לְמוֹ מִכְשׁוֹל
מִכְשׁוֹל לֹא יָבֹא לָנוּ / בְּצִאתֵינוּ וּבִזְוֹאֵינוּ / בְּצֵל מְגִינָךְ [הַחֶבֶל] יֵאֵי[נִו]
[בְּרוּךְ] [מְגִן]

¹⁵ ב מקום נחלת מקנה // נָא חֶלֶק כָּה קָנָה
סֵלָה לְנִינְיוֹ הִיקָנָה // עֵי[ר] . . . שְׁכָם נִיתְקָנָה

- 8 וַיֵּדַעַת כִּי שְׁלוֹם: איוב ה.כד. הפסוק נדרש בבר"ר עט,א, עמ' 937, על יעקב: 'ויבא יעקב שלם וגו' בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע כך רע (איוב ה,יט). . . וידעת כי שלום אהלך (שם,כד) — מעשה ראובן ובלהה מעשה יהודה ותמר, ופקדת נוך ולא תחטא (שם) — יעקב בן פ"ד שנה לא ראה טיפת קרי מימיו: ע"י אגדת בראשית פס"ט (ס"ח).
- 9 וַיֵּדַעַת כִּי שְׁלוֹם: תה' קבא,ח. הפסוק נדרש בבר"ר שם ב, עמ' 938: 'ה' ישמר צאתך — יצא יעקב (בר' כח,י), ובואך — ויבא יעקב שלם; תנח' בובר וישלח, י.
- 10 וַיֵּדַעַת כִּי שְׁלוֹם: תה' קבא,ה, גם פסוק זה נדרש בבר"ר שם, ד, עמ' 939: 'הזורעים בדמעה — זה אבינו יעקב שזרע את הברכות בדמעה אולי ימושיני אבי' (בר' כז,יב), ברננה יקצורו — ויתן לך האלהים' (בר' שם, כח). שתי הדרשות והפסוקים נרמזו בדברי הפייטן למעלה שורות 3, 4.
- 11 וַיֵּדַעַת כִּי שְׁלוֹם: המשך הפסוק שלמעלה, ובבר"ר שם: 'הלך ילך — וישא יעקב רגליו וגו' (בר' כט,א), ובכזה (תה' שם) — וישא את קולו ויבך (בר' שם,יא), נושא משך הזרע (תה' שם) — שמשך זרעו ובא, בוא יבוא ברינה נושא אלומותיו (תה' שם) — היידי ליה אתי טעין עולמו ועולמתי (הנהגה הוא בא ונושא נערי ונערתי) — דינה) ויבא יעקב שלם; הפייטן מפיט אותו פסוק בעקבות המדרש.
- 12 וַיֵּדַעַת כִּי שְׁלוֹם: תה' קיט,קסח, הפסוק רומז ליעקב שניצל מכל שונאיו, ע"י בר"ר צב,ט, עמ' 1150, שם נדרש הפסוק על יעקב.
- 13 מִכְשׁוֹל . . . [הַחֶבֶל] יֵאֵי[נִו]: תפילת הפייטן שזכות יעקב תגן עלינו וכמוהו לא ניכשל בצאתנו ובואנו. ^ב תוכן הפיוט: קניינו של יעקב בחלקת השדה אשר בשכם ותקננו לטובת בני העיר הם סימן ואות לבנינו אחריו, לזכות קניין ונחלה בארץ האבות, ובמיוחד לזכותו של יוסף בנו, שנקבר אחר-כך באותה חלקה בשכם.
- 15 מִקוֹם . . . קָנָה: יעקב קנה מיד בני שכם את חלקת השדה שבה נטה אהלו ובוה זכה לנחלה בארץ. חלק: יעקב.
- 16 סֵלָה . . . הִיקָנָה: יעקב זיכה בנחלתו גם לניניו לדורות, לפי בר"ר עט,ז, עמ' 945: 'ויקן את חלקת השדה וגו', אמר ר' יוחנן בר' סימון, זה אחד מג' מקומות שאין אומות העולים יכולין לננות את ישראל ולומר להם גוילים הם בידכם, אילו הן: מערת המכפלה ובית המקדש וקבורתו של יוסף . . . קבורתו של יוסף ויקן את חלקת השדה'. עֵי[ר] שְׁכָם . . . נִיתְקָנָה: נראה שהפייטן רומז לדרשה בבר"ר שם, ו, עמ' 940: 'ויחן את פני העיר — התחיל מעמיד הטליסין (=שווקים) ומוכר בזול'. ובבבלי שבת, לג ע"ב: 'ויחן את פני העיר, אמר רב, מטבע תיקן להם, ושמואל אמר שווקים תיקן להם. ור' יוחנן אמר מרחצאות תיקן להם; אבל הניקוד שונה וצ"ע.

פָּנָה וְנָח בָּהּ כִּי בֶן בָּהּ // צָפְנָת כִּי יָנוּחַ בָּהּ
קְסִיטוֹת מֵאֵ[ה]... // אֲשֶׁר כְּשֶׁדָּה הִיפִיחַ בָּהּ

שְׁלוֹם שָׁר בְּחִילוֹ // שָׁלְיוֹ וְשָׁקֵט בְּחִילוֹ
[תָּם שִׁבְתָּ] בְּנוּחָלוֹ // תִּיכֵן וְנָטָה שָׁם אֶהְלוֹ

20

כֹּךְ וִיקָן | אֶת חִלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֶהְלוֹ מִיד בְּנֵי חֲמוּר אֲבִי שָׁכָם בַּמָּאָה
קְשִׁיטָה

וְנָ אִים (אֱלֹהִים) דָּבַר בְּקִדְשׁוֹ | אֶעֱלוֹהָ אַחֲלָקָה שָׁכָם וְעִמָּךְ סָכוֹת אִמְדָּד
וְנָ....

וְנָ לַהֲנַחֵל אוֹהֲבֵי יִשְׂרָאֵל | וְאַצְרַתִּיהֶם אִמְלָא
וְנָ יִבְחַר לָנוּ אֶת נַחֲלָתֵנוּ | [אֶת גִּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר אַהֲבָ] סִלָּה

25

סִלָּה בְּרַפְתָּ שְׁמָךְ / ..... / בְּטֵל תִּחִי יְבוֹרֶךְ שְׁמָךְ
בְּרוּךְ

(מַחִיָּה)

ג יָהּ מְשָׁלֵם / גְּמוּלוֹת מְשָׁלֵם / פֶּרַע ... לְמַחְרִיבֵי שָׁלֵם

17 פָּנָה... בַּהּ: יַעֲקֹב נָח (=וִיחָן) בְּשָׁכָם, כִּי צָפָה מֵרָאשׁ (=בֶּן) שְׁשֵׁם תִּהְיֶה קְבוּרַת יוֹסֵף (=צִפְנָת).

18 קְסִיטוֹת מֵאֵ[ה]: רִמּוֹ לַשָּׂדֶה שֶׁנָּה יַעֲקֹב בַּמָּאָה קְשִׁיטָה. אֲשֶׁר... בַּהּ: עֲדָה"כ 'הִפִּיחֵי גִנִּי יוֹלוֹ בְּשִׁמִּיר' (שֶׁה"ש ד, טז), וּבְדַבְרֵי הַפִּיטוֹן לַהֲלֹךְ, שו' 40: 'כִּנֵּן רוּוָה הַצְמִיחָר.

19 שְׁלוֹם... בְּחִילוֹ: יַעֲקֹב זָכָה לְרֵאוֹת שְׁלוֹם בְּרִכּוּשׁוֹ (=חִילוֹ) וּבְבָנָיו.

20 [חָם שִׁבְתָּ] בְּנוּחָלוֹ: אוֹלֵי צִרִּיךְ לִנְקֹד: שִׁבְתָּ: הַשְׁלַמְתִּי לִפִּי בִּרְ"ר עֲטוּ, עמ' 945: 'ד"א וִיחָן אֶת פְּנֵי הָעִיר — כִּנְסָם עִם דַּמְדוּמֵי חֲמָה וְקִבַּע תַּחֲמוּמִין מִבְּעוֹד יוֹם, ה"א שְׁשִׁימָר אֲבִינוֹ יַעֲקֹב הַשְׁבֵּת קִדְּם שְׁתַּנְחִן. וּבְדַבְרֵי הַפִּיטוֹן לַהֲלֹךְ שׁוּרוֹת 43–44: 'בְּטָרָם יוֹם מִנּוּחָה נִדְּעָה לַעֲנִיוֹ / יוֹשֵׁב אוֹהֲלִים יִדְּעוּ לְבָנָיו / גִּשְׁתוּ בְּדַמְדוּם חֲמָה קִבַּע גְּבוּל שִׁבְתָּ, וְאוֹלֵי צִרִּיךְ לַהֲשִׁלִּים: תַּחֲסוּם שִׁבְתָּ בְּנוּחָלוֹ.

21 כֹּךְ... קְשִׁיטָה: בִּרְ"ר לְגִיט.

22 וְנָ... אִמְדָּד: תַּה' ס, ח; הַפְּסוּק רִמּוֹ לְקִנְיָנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב בְּעִיר שָׁכָם.

24 וְנָ... אִמְלָא: מִשְׁ, ח, כָּא.

25 וְנָ... נַחֲלָתֵנוּ: תַּה' מו, ה; רִמּוֹ לְגֵאוֹלַת אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל (=גִּאוֹן יַעֲקֹב) ע"י קִנְיִן שָׁכָם. ע"י לַעֲלִיל שו' 2, 15, 16.

ג תוֹכֵן הַפִּיטוֹ: כִּשְׁם שִׁיעֲקֹב בָּא שְׁלֹם לְאַרְצוֹ וּלְנַחֲלָתוֹ, כִּךְ יוֹכֵז צִאֲצִאיוֹ לַחֲזוֹר 'רַבִּים וְכֵן שְׁלָמִים' לְאַרְצָם וּלְנַחֲלָתָם.

28 יָהּ... שְׁלֹם: לִפִּי יִשְׂרָאֵל, וּפִירוּשׁוֹ: ה' הַמְּשַׁלֵּם גְּמוּלוֹת מְשָׁלֵם — מִירוּשָׁלַיִם, הוּא יִפְרַע גַּם לְמַחְרִיבֵי שָׁלֵם — יְרוּשָׁלַיִם. מְשַׁלֵּם: פִּירְשָׁתִּי: יְרוּשָׁלַיִם, וְאוֹלֵי פִירוּשׁ 'מְשָׁלֵם' — בְּשִׁלְמוֹת, כְּמוֹכֵן הַמֶּלֶךְ בְּלִשׁוֹן חִז"ל 'נֹתָן לוֹ שְׂכָרוֹ מְשַׁלֵּם' (תוֹסֵפֶתא ב"מ ז א, עמ' 385); נִיכּוֹד הַמֶּלֶךְ בִּכְתָב הַיָּד 'מְשָׁלֵם' כְּמִסּוּרַת אֲשִׁכְנוּ, ע"י בְּמֵאמְרוֹ שֶׁל ר"ח יִלּוֹן 'מְשַׁלֵּם', תְּרַבִּיץ שָׁנָה א (תִּר"ץ), עמ' 153, בַּהֲעֵרַת י"נ אֲפִשְׁטִין שָׁם, וּבְתְּרַבִּיץ שָׁם חוֹבֶרֶת ב', עמ' 139; הַנִּיכּוֹד שִׁבְכַת"י מְסִייעַ לְדַעַת ר"ח יִלּוֹן, שְׁלֹם בְּצִירוֹף מ"ם ע"ד מִקְרֹב מִרְחוֹק, מְקוּדָם. ע"י יִלּוֹן, קוֹנְטֵרַסִּים לַעֲנִינֵי לִשׁוֹן, שָׁנָה ב (תִּרְצ"ח–תִּרְצ"ט), עמ' 12; מ.ע. פִּרִּידְמָן, מְשַׁלֵּם בְּגִיּוֹת קֹהִיר, לְשׁוֹנוֹ כִּיךְ לֵד (חֲש"ל), עמ' 74–72; Jewish Marriage Vol. 2, p. 41: שָׁם ח"א, עמ' 74.

נחז סֹכֶד בְּשֵׁלם / בְּבִינֵן שֵׁלם / וּכְתָם הַבָּא שֵׁלם / ... נְשֵׁלם
 יְשׁוּלְמוּ תְשִׁלּוּמִים / לְגוֹי רַע מְשִׁלָּמִים / וְתִקְרָא שְׁנַת שִׁלּוּמִים]...
 יַחְלוּךְ בְּשִׁלָּמִים / עִם לֶךְ מוֹשִׁלָּמִים / וְיִהְיֶה מְשִׁלָּמִים / רַבִּים וְכֵן שְׁלָמִים]
 [כֹּכ כֹּה אָמַר יי] אִם שְׁלָמִים | וְכֵן רַבִּים וְכֵן נִגְוָזוּ וְעִבְרָ וְעִנְתִּיךְ לֹא אֶעֱנֶךְ עוֹד
 וְנִי יֵה תִשְׁפּוֹת שְׁלוֹם | לָנוּ כִּי גַם כָּל מַעֲשֵׂינוּ פַעֲלַת לָנוּ
 וְאִךְ [=וְאַתָּה קְדוֹשׁ] אֵל נָא

שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל... [רז] / כִּי מִכָּל רַע שְׁמֹרוּ
 אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ / הַקִּים לָנוּ נְוָאָמוּ / וְכוֹנֵן עָלֵינוּ... [מז]
 תָּם הַתְּמִימוֹ / כִּי הִתְהַלֵּךְ בְּתוֹמוֹ
 בְּצִאתוֹ וּבּוֹאוֹ וּמוֹכָאוֹ / שׁוֹמְרוֹ וְצִילוֹ... [י]
 שֵׁלֶם הַשִּׁבּוֹ / וְשִׁלּוֹם הַשִּׁבּוֹ / שְׁלִי יִשְׁבּוֹ / וּבִרְכּוֹת הַשִּׁאִיבּוֹ / ל... [בז]
 הַרְחִיבּוֹ וְלֹא הַצְמִיאוֹ / כִּגְן רְנוּה הַצְמִיחוֹ / וּבְכָל הַצְלִיחוֹ קְדוֹשׁ

נחז... בשלם: הפייטן מתפלל שזונה לראות סוכת שלומו בירושלים לפי 'ויהי בשלם סוכה' — תה' ע"ג. בבנין שלם: בבניין בית המקדש. וכתם... שלם: כיעקב אבינו שכבואו שלם בנה מזבח, גם אנו 'נשלם' חובותינו, לפי תה' נ"ג.

ישולמו... משלמים: תפילה לנקמה בגויים ששילמו לישראל רעה תחת טובה. ותיקרא... שילומים] לפי יש' לד, ח: 'שנת שילומים לריב ציון'.

יחלוך בשלמים: יחלו פני ה' בקרבן שלמים. עם לך מושלמים: עם ישראל המסור בלבו ונפשו לה', ומצוי במובן זה בלשון חכמים, ע"י מלון בן־יהודה, כך טו, ערך שלם, ובהמשך הקרובה שו' 32: 'שלם בכל ומושלם, כי ביד שונאו לא הושלם' (=לא נמסר); ע"י מדה"ג בראשית, מהדורת מרגליות, עמ' תצד: 'אמר ר' שמואל, כיון שבישרו הקב"ה (ליעקב) שהוא עמו מיד השלים נפשו ויצא לדרך'. ויהיו משולמים: יקבלו שכר, תשלום. רבים וכן ש[למים]: חתימת הפיוט בפסוק מהפסרת הסדר, הפייטן משתמש כאן בחיבה 'שלם' במובנים שונים: שלמים, מושלמים, משולמים, שלמים, בשורה אחת בלבד, מלבד יתר השימושים ב'שלם' בפיוט שלפנינו ובהמשך הקרובה.

כ... עז: נחום א"ב, הפסוק שלפנינו הוא תחילת ההפסרה, מאן, עמ' 565.

ו' יח... לנו: יש' כו"ב; הפסוק הובא בגלל המלה שלום — שלם ותוכנו גאולת ישראל ושלומה. תוכן הפיוט: ה' שמר את יעקב—ישראל וקיים כל הבטחותיו. בשכר תמימותו החזירו למקומו בשלום ובשלווה.

אֱלֹהֵי... שמו: ה' נקרא אלהי ישראל (יעקב) כמו שכתוב: 'ויקרא לו אל אלהי ישראל' (בר' לג, כ) ע"י בר' ר"פ, עמ' 980: 'וירא אלהים אל יעקב עוד... אמר ר' אבא בר כהנא, עוד איני מייחד שמי על בריה אלא לאחד'. אהי — בכתה"י מנוקד על האלף והה"א, ראשי תיבות של: אלהי. הקים לנו נואמו: ה' קיים את הבטחתו ליעקב. נואמו: דברו, הבטחתו, וכן בתפילה: 'ופדה כנאמך יהודה וישראל'.

תם התמימו: לפי תה' יח, כו, 'עם גבר תמים תחמם'. כי... בתומו: לפי מש' כז,

שומרו וצילו: תה' קכא, ה.

וברכות השאיבו: ע"י להלן בקרובה: 'טוב ברכות השאבתו'.

הרחיבו... הצמיאו: השורה שלפנינו אינה בכתב־היד כי אם בהמשך הקרובה אצל י. זנה (=כ"י ז). הרחיבו: לפי בר' כו, כב, כגן רווה: יש' יח, יא.

ה איש תם בְּחוֹרֹו שְׁלֹם וְשְׁלֹם // בְּלִיָּוִי מְלֹאכִי שְׁלֹם הִישִׁיג מְנוּחַת שְׁלֹם
 בְּטָרָם יוֹם מְנוּחָה נֹדַע לְעָנְיו // יוֹשֵׁב אוֹהֲלִים יִידְעוּ לְכָנְיו
 גִּשְׁ[תו] בְּדַמְדֹּם חֲמָה קָבַע גָּבֹול שֶׁבֶת // וְלִיֹּצֵאִי חֲלָצְיו צִיָּה יִצִּיאֹת שֶׁבֶת
 דִּיגֵל מִחֲנוּ רִיבַע אֲלָפִים לְכָל רוּחַ // וַיִּחַן וַיִּנָּח שָׁם בְּנַחַת רוּחַ
 הַנָּחָה עֲשָׂה פָנָי מִשְׁכְּנוֹתָיו // וּמִשְׁאֵת נָתַן לְבָנִי שְׁכִינֹתָיו 45
 וְקָבַע תִּידוֹת שָׁם] פָּנֵי הָעִיר שְׁכָם // וְלַעֲבֹדָה הִיטָה שְׁכָם / וְאֵל כְּבוֹדוֹ שִׁיכָן
 וְחֲמֹדוֹת עֲטָה / בְּאוֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה // וְאֵל אֲ[וֹן] הִיטָה / לְשֵׁם אֲשֶׁר בִּיטָה

- ה תוכן הפיוט: ע"י בתוכן הקרובה.
- 41 איש ... ושלום: כשיעקב חזר שלם בגופו ובממונו. ושלום: במובן שם תואר, על משקל גדול, וכן להלן ש' 115: ק(דוש) שלום עד שלם שימרתו. ע"י מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' רמו, וכן מובנו בארמית שומרנית ע"י ז. בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, כרך ג, ספר ב (הפיוטים), תשכ"ז, עמ' 153. בליווי ... שלום: מלאכי שלום ליווהו בדרכו, לפי תנח' וישלח, ג: 'כיון שחזר (=יעקב) מן לבן היו אותן מלאכים שנמסרו לו מלזים אותו עד ארץ-ישראל, ע"י גם תנח' משפטים, יט. הישיג ... שלום: רמז לדרשה (ע"י ש' 41) שיעקב הגיע בערב שבת לארץ ובחפזות שבת חותמים: 'פורש סוכת שלום', וכדרכו של ינאי לקשור נימה בנימה הרכיב במדרש זה גם את מאמרו של ר' יוסי בר' יהודה: 'שני מלאכי השרת (השלום) מלוין לו לאדם בערב שבת' (בבלי שבת קי"א) (א. י. זונה, שם). מנוחת שלום: השווה תפילת מנחה לשבת: 'יעקב ובניו ינוחו בו ... מנוחת שלום'. בטרם ... לעניו: שמירת שבת נמסרה ליעקב קודם שנמסרה למשה והוא מסרה לבניו. יושב אוהלים: יעקב, לפי בר' כה,כו.
- 43 גש[תו] ... שבת: כלשון המדרש שיעקב קבע תחום שבת (=גבול שבת אלפיים אמה) עם 'דמדומי חמה'. וליצאי ... שבת: יעקב לימד לבניו איסור הוצאה מרשות לרשות וארבע אמות ברשות הרבים, השווה קרובת ינאי לשמות טז, כח, ש' 21: 'הן ארבע אמות יציאות השבת ואלפיים אמה גבול שבת', ואולי הכוונה לדיני שבת הכלולים בפרק 'יציאות השבת' (א. י. זונה, שם).
- 44 דיגל ... רוח: יעקב הקים מחנהו באמצע וסביבו אלפיים אמה לכל רוח — תחום שבת — בריבוע, לפי משנת עירובין ד,ח: 'אלפיים אמה לכל רוח, עגולות, דברי ר' חנינא בן אנטיגנוס, וחכמים אומרים, מרובעות כטבלא מרובעת, כדי שיהא נשכר לזויות'. ויחן ... רוח: הפייטן מקביל ויחן — יונח, מחנה — מנוחה, ע"י לעיל ש' 20.
- 45 הנחה ... משכנותיו: לפי בר"ר שם, עמ' 940: 'ויחן את פני העיר התחיל מעמיד הטליסין (=שווקים, ירידים פטורים ממס, ע"י ש. ליברמן, אשכולות ספר ג, עמ' 76) ומוכר בזול. הדה אמרה צריך אדם להחזיק טובה למקום שיש לו הנייה ממנו' וגם הפייטן רומז להנחה שעשה ליפני העיר. ומשאת ... שכנותיו: לפי בר"ר שם: 'ויחן את פני העיר — חנן את הפנים (=השרים, המכובדים) שבעיר, התחיל משלח להם דוריות (=מתנות)'. משאת: מקביל ל'הנחה' ולפי אסתר ב,יח: והנחה למדינות עשה, ויתן משאת'. אפשר שזכר 'יציאות השבת', הפרק הראשון של מסכת שבת, שעקיקה והנחה ניכרות בו תכופות, הושיט לינאי את המילה הנחה כאן (א. י. זונה, שם).
- 46 וקבע ... שכם: השווה בר' לגיז: 'ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות'. ולעבדה ... שיכין: הרכבה מבר' מט,טו 'ויט שכמו' ומצפ' ג,ט: 'לעבדו שכם אחד'. לדעת י. זונה כוונת הפייטן לעבדת המזבח לפי בר"ר צוג, עמ' 1249: 'ואני נתתי לך שכם וגו' ... רבי יהודה אמר ... זו הבכורה ולבושו של אדם הראשון'. שיכין שכם: דרכו של ינאי לחרוז מ"ם ב'נו"ן' ע"י זולאי, מחקרי ינאי, עמ' רמו. זך ... עטה: יעקב לבש בגדי עשו התמדות שהיו בגדי הכונה. השווה ירוש' מגילה פ"א ה"ב, עב 47 ע"ב: 'מהו החמדות, שהיה משמש בכהונה גדולה' ע"י תנח' בוכר חולדות, יב. וך: בבר"ר ע,ט,ג.

חיל שם אשר כינה / בו נתפנה // ובו נתכוננה כנה / [מלכות וכהונה
טיפס מזבחו / ונתן זיבחו // ושם לבצל חוקו / הודיה על חלקו
ישאל ואלהיו קרא את שמו // עת יקרא שמו / על קוראי שמו לעול
[=לעולם]

50

1 ויבא יעקב

אז בצאתו בא לו שמש // כי אוהביו [צאת השמש
[בבו]או זרח לו השמש // כי אל לחוסיו מגן ושמש

גמור ב[טוב ממ]ולא // ועל הכל ככל מעולא
דמות מלואו ככל עת מחלה // בה[ני]לך קוממיות מתולא

55

עמ' 938 בפתיחה לסדר שלנו נדרש הפסוק 'אם וך וישר אתה' (איוב ח,ו) על יעקב. באוחל אשר
נטה: בר' לגיט. ואל... ביטה: הפייטן רומז לבר' לגכ: 'ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי
ישראל' ור"ל שה' האזין לתפילתו ולעבודתו. ביטה: קרא שם למזבח.

48

חיל... נתכנה: באותו שם שקרא לה' ('אלהי ישראל') באותו שם נקרא גם יעקב, לפי בר"ר עט,ח,
עמ' 949: 'ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל, אמר לו אתה אלוה בעליונים ואני אלוה
בתחתונים, וכן בבבלי מגילה יח ע"ב: 'מניין שקרא הקב"ה ליעקב אלהי ישראל, שנ' ויקרא לו
אל: אלהי ישראל'. חיל: יתכן שביאור 'חיל' — גבורה, כינוי לה', בעל גבורות (עי' א.א. אורבך,
חו"ל, ירושלים, תשכ"ט, עמ' 69–80; הכינוי 'חיל' לה' מצוי גם בארמית שומרנית, עי' ז.
בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, שם, עמ' 26). ובו... כהונה: ביעקב נתכוננו עם ישראל,
המלכות והכהונה. כנה: כינוי לישראל, לפי תה' פ,טז.

טיכס: סידר, בנה, לבצל — חוקו: כינוי לה', לפי מש' ל,ח. הדיה על חלקו: לפי משנה ברכות ד,ב.
ישראל... שמו: ה' קרא ליעקב 'ישראל' וגם 'אלהי ישראל' (אלהיו). עת... שמו: סיום בתפילה
ששם ה' יקרא על בני ישראל, קוראי שמו.

49

50

1 תוכן הפיוט: עם בואו של יעקב ארצה מתחילה שמשו זורח. ה' מלווה אותו בכל דרכיו והוא בא
שלם בכול, כולו אור זוהר. הוא ניצל מעשו ומהמלאך הנאבק עמו. אנשי שכס מברכים אותו
לבואו. שמו הטוב הולך לפניו. הזורע בדמעה נושא אלומותיו ברינה ומודה לה' על חסדו.

52 אז... השמש: כשיצא יעקב מבאר-שבע שקעה השמש לפי בר' כח,יא: 'וילן שם כי בא השמש'.
כי... השמש: שופ' ה,לא.

53 [בבו]או... השמש: כשחזר ארצה זרחה שמשו של יעקב. עי' בר"ר סח,י, עמ' 780: 'ויפגע
במקום... רבנין אמ' כי בא השמש, מלמד שהשקיע הקב"ה חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם
יעקב אבינו בצינעה... אותן שתי שעות שהשקיע לו הקב"ה בצאתו מבית אביו מתי החזיר לו,
בחזירתו לבית אביו הה"ד יזרח לו השמש (בר' לב,לב). כי... ושמש: הפייטן הרכיב תה' יח,לא:
'מגן הוא לכל החוסים בו' בתה' פד,יב: 'שמש ומגן ה' אלהים'. על דרכו של יניי להרכיב פסוקים
העיר מ.א. זק, סממני לשון בפיוטי יניי, קונטרסים לענייני הלשון ב, תרצ"ט, עמ' 56 (י. זונה, שם).

54 גמור... ממ]ולא: עי' בר"ר עט,א, עמ' 938: 'תבא בכלח אלי קבר (איוב ה,כו)... רבנין אמרי
תבוא בכולה — מלא שאינו חסר כלום ויבא יעקב שלם'. גמור: שלם והוא נרדף ל'מלא', עי' ילון,
קונטרסים. שם, עמ' 56 (י. זונה). ועל... מעולא: שלם ונעלה בגופו ובממונו. מעולא: מעולה.

55 דמות... מחלה: מתפלל תדיר לה' המלווה אותו. בה[ני]לך... מתולא: יעקב הלך קוממיות
וברומות רוח. מתולא: מתולה, מרום, ומובא בפיוטי יניי בקדושתא 'שמעו' שר' 105: 'אשר

[הב]אים אשר השריש עמו // אשר היו ראויים לאימו
וצדק כי יהיו מימו // כי חלק יי עמו

זרוע כאור / זרועת פמאור // וזיו זוהרו הולך נאור
חסוך מכל דבר פאור] // ובשלוש עבר זבוק יאור

טפיו איתו מקושרים // ומסלוליו בנחת מיושרים 60
ילדים תמימים ומוכשרים // פקבת עין משופרים

פלול בהדר ובטוב שם // פכל סביביו יצא לו שם
לבואו סחו אנשי שם // פרוך הפא בשם קוראו בשם

מרגין בגיל פנושא אלומות // מקבושור טובות פחלומות
נצור מכל מהלומות // נחול טובת שני עולמות 65

צדקתך מתולה — שמובנו לפי תה' לו:ז; 'צדקתך כהררי אל' — רם ותלול (י. זנה) וכן בדברי חז"ל 'תלוי ראש' — הרמת ראש (תנח' במדבר, ה).

56 [הב]אים... עמו: לפי יש' כו:ז; הבאים ישרש יעקב. אשר... לאימו: שנים עשר בני יעקב ראויים היו לעמוד מרבקה, לפי בר"ר סג, עמ' 683: 'תנו בשם ר' נחמיה: ראויה היתה רבקה שיעמדו ממנה שנים עשר שבטים'.

57 וצדק... מימו: אבל יעקב זכה (=צדק) שיצאו ממנו י"ב שבטים. כי חלק יי עמו: דב' לב,ט, וסוף הפסוק: 'יעקב חבל נחלתו'. מימו: ממנו, כמו 'ממה ובה' (=ממנה ובה) ע"י בקרובת יניי לסדר, 'בהעלותך את הנרות' (במ' ח,א); וולאי, עיוני לשון, עמ' רכג.

58 זרוע... כמאור: לפי תה' צו,יא, 'אור זרוע לצדיק'. וזיו... ואור: לפי מש' ד,יח: 'ואורח צדיקים כאור נגה הולך ואור'; השווה אגדת בראשית פנ"ה, עמ' 92 (ווילנא תרפ"ה): 'א"ר ברכיה, כשהצדיקים בעולם האורה עמהם, שנאמר אור זרוע לצדיק וכר' (תה' צו,יא)... כך כל הזמן שהיה יעקב בארץ ישראל היה האור עמו, וכשיצא נסתלק האור, שנאמר ויפגע במקום וגו' (בר' כח,יא), וכיון שבא לחזור, חזרה האורה למקומה בזכותו, שנאמר ויזרח לו השמש (שם) (י. זנה); ע"י גם בר"ר עט,ג, עמ' 939.

59 חסוך... כאור: מכוער, וכאן רוצה לומר: שלא היה מום ביעקב ורומז למדרש: 'שלם בגופו' לפי שכתוב בו והוא צולע על ירכו ברם הכא שלם בגופו' (בר"ר עט,ה, עמ' 940) ובשלוש... יאור: בר' לב,כג.

60 טפיו איתו מקושרים: לפי בר"ר 'שלם בבניו'. ומסלוליו... מיושרים: ע"י לעיל שר' 1.

61 ילדים... משומרים: ע"י דב"ר א,כ; 'לקוט שמעוני בראשית רמז קלג; י. זנה, שם.

62 כלול... שם: ע"י בר"ר לט,יא, עמ' 374: 'אמר ר' ברכיה, לפי שהדרך מגרמת לשלושה דברים, ממעטת פירייה ורבייה (=בנים), ממעטת את היציאה (=ממון) וממעטת את השם'. המדרש בא ללמדנו שהדרך לא גרמה ליעקב מיעוט פריה ורבייה (בנים), ולא מיעוט יציאה (ממון), ומן הדין שנמשך לומר: ולא מיעוט שם (י. זנה).

63 לבואו... שם: ע"י לעיל שר' 49. ברוך... בשם: לפי תה' קיח,כו; אנשי שם בירכו את יעקב בשם ה', הקורא ליעקב בשמו.

64 מרגין... אלומות: לפי תה' קנו,ו; ע"י לעיל שר' 11; בחלומות: בר' כח,יב.

65 נצור... מהלומות: פירוש של 'שלם', שלם מכל פגע רע, לפי בר"ר עט,א, עמ' 937, שיעקב ניצל

סְגוּלָתוֹ שְׁלִימָה בְּחִיקוֹ // כְּצָדִיק שְׁמִיחַ בְּחֶלְקוֹ
עוֹזֵר מִלֵּהב אֵשׁ אֲשֶׁר אָבְקוֹ // וּמַאֲדָמוּנִי אֲשֶׁר חִיבְקוֹ / וְחִיבְקוֹ בְּעֶנְקוֹ לְחוֹנְקוֹ

פְּנֵי הָעִיר שְׂכָם אִזְ תָּנָה // וְחֶלְקָה מֵאֲבָנֵי שְׂכָם קָנָה
[צִיּוֹן] מִזְבֵּחַ שָׁם בָּנָה // וְתוֹדָה לְמִקְרָב רְחוּקִים עָנָה

קָבַע מִשְׁאֵת וְעַשׂ הִנָּחָה // כְּהִישִׁיג מְרִגִּיעָה וּמְנוּחָה
רוּחַ הַפֶּל מִמֶּנּוּ נוֹחָה // כִּי רוּחַ אֵל עָלָיו נָחָה

שָׁלֵם בְּכָל וּמִשְׁוֹלֵם // כִּי בִיד שׁוֹנָאוֹ לֹא הוֹשְׁלֵם
תִּכְלֵל קֶץ גְּלוּתוֹ שָׁלֵם // וּבְשָׁלֵם הוֹשְׁלֵם / וְנִידְרוֹ שִׁילֵם

ובכן ויבא יעקב שלם

מחבר, משור, ממות ועוד. נחול... עולמות: השווה לעיל קרובה כג (בר' כה, יט): 'לישראל עולם בא ועולם זה' (ש' 49).

סגולתו... בחלקו: פירוש של 'שלם' — שלם בממונו. סגולה: סגולת זהב וכסף (דהי"א, כט, ג). ואולי יניי מרמז למדרש אחר (בר"ר עח, יד, עמ' 933) והוא שעשו הציע ליעקב שיהיו שותפים בעוה"ז ובעוה"ב, ויעקב לא הסכים לחלוקה ואמר לו: טול חלקך בעוה"ז ובר' (עיי' תנח" בוכר תרומה, ז). וזהו: סגולתו שלמה בחיקו, רוצה לומר חלקו לעוה"ב כי ויתר על עולם הזה (י. זנה). כצדיק שמיח בחלקו: אבות ד, א (איוהו עשיר השמח בחלקו).

עוזר... אבקו: יעקב ניצח את מלאך האש שנאבק עמו, לפי בר"ר עז, ב, עמ' 912, המלאך היה שרו של עשו ורצה לשרוף את יעקב באש, וכך פייט ר' אלעזר הקליר: 'למען גבור הנאבק עם שר אש' (הושעננות, למען איתן) (עי' י. זנה שם). ומאדמוני... לחונקו: יעקב ניצל גם מעשו (=אדמוני) אשר רצה לחנוק את יעקב בחיבוקיו, לפי בר"ר עח, ט, עמ' 927: 'וירץ עשו לקראתו (ויחבקוהו ויפול על צוארו) וישקוהו וגו'... אמר ר' יניי... מלמד שביקש לנשכו, ויבכו, זה בכה על צוארו וזה בכה על שיניו. וכן פייט יניי בקרובה לפסח (שיר השירים) ש' 135: 'צוארך כמגדל השן, עבור אם בא צר לנשך, אז לא אֶנְשֶׁךְ'. בתנח" וישלח, ד מובא שצווארו של יעקב נעשה של שיש, ומשום כך בכה עשו על שיניו. בענקו: בצווארו לפי שה"ש ד, ט.

פני... קננה: בר' לג, יח, יט.

[ציון]... ענה: בר' שם, כ, ע' תרגום יונתן שם. למקרב רחוקים: ע' קרובה כט, ש' 1.

קבע... הנחה: מקביל לשורות 44, 45. כהישיג... ומנוחה: צמד מלים לפי יש' כח, יב; ע' ש' 42.

רוח... נחה: השווה משנה אבות ג, י. 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו'.

כי... נחה: יש' יא, ב; הפייטן דורש 'ויחן' מלשון 'נוח'.

שלם... הושלם: הפייטן שב לדרוש המלה 'שלם' לכל גווניה; כאן 'שלם' — ששכרו שולם וכיד עשו — שונאו לא נמסר, ע' בר"ר עט, ב, עמ' 938: 'רבות רעות צדיק (תה' לד, כ), רבות רעות — זה עשו ואלופיו, ומכולם יצילנו ה' (שם) — ויבא יעקב שלם'.

תכל... שלם: נגמרו ימי נדודיו. תכל: תכלה, אחרית בלשון הפייטנים, ע' מלון בן-יהודה ערך 'תכל'. ובשלם הושלם: בעיר 'שלם' הושלם הקץ. ונידרו שילם: בבניית המזבח, בר' לג, ב.

ובכן... שלם: הרהיט הזה הוא מן המורכבים ביותר. וסימניו הם: א. תיבת 'שלם', המלה האחרונה בפסוק שבסדר, המשמש 'מוטו', תחומות ונשנית בכל טור. ב. כל טור מורכב משלושה חלקים, בהתאם לשלוש הצורות של השורש 'שלם' שהוקבעו בסוף הפיוט הקודם. ג. החלק השלישי שבכל

- 75 שלם בְּאֻמָּנוּ / מְשׁוֹלָם בְּאֻהָלוֹ / לְשֵׁלָם אֹמֶן אוֹת אֶמְרוּ
 שֵׁלָם בְּבֹאוֹ / מְשׁוֹלָם בְּכָנְיוֹ / לְשֵׁלָם בְּיֹארוֹ בְּיֹרֹר בְּטוֹיוֹ
 שֵׁלָם בְּגֹפּוֹ / מְשׁוֹלָם בְּגִיּוֹ / לְשֵׁלָם גְּמוֹל גְּזִירַת גֹּמְרוֹ
 שֵׁלָם בְּדִרְכּוֹ / מְשׁוֹלָם בְּדִכְרִיו / לְשֵׁלָם דִּכְבּ דִּיגוֹל דִּכְרוֹ
 שֵׁלָם בְּהוֹנוֹ / מְשׁוֹלָם בְּהֻמוֹנוֹ / לְשֵׁלָם הִידוֹר הוֹדִיית הִגְיוֹנוֹ
 [שֵׁלָם בּוֹ] — — — — — 80
- 76 שֵׁלָם בְּזִיוֹ / מְשׁוֹלָם בְּזֹרְעוֹ / לְשֵׁלָם זָכוֹת זֹהָר זִיכְרוֹנוֹ
 שֵׁלָם בְּחִילוֹ / מְשׁוֹלָם בְּחֹפְשׁוֹ / לְשֵׁלָם חוֹק חִינּוּן חִיבּוּיוֹ
 שֵׁלָם בְּטוֹבוֹ מְשׁוֹלָם בְּטַפּוֹ / לְשֵׁלָם טַעַם טַעַן טָרָם טָס

טור כשלעצמו מהווה רהיט בתוך רהיט, רהיט מצומצם; מכיל הוא אליטראציה אלפאביתית, הקיימת בשלוש מלים רצופות המתחילות באות הסימן. הרהיט המצומצם הזה מורכב ברובו ממלים ושרשים סטריאוטיפיים, המופיעים גם בשאר הרהיטים, ורק צירופיהם משתנים. אם נשווה, למשל, את הרהיט המצומצם שלנו לרהיט בעל שבעת החלקים שבקרובות ינני ל'שור או כשב' (חלק ז) נמצא ברוב הטורים יסודות משותפים, על צורת הרהיטים אצל ינני עי' זולאי, מחקרי ינני, עמ' רמח וכו' (י. זנה). כל הרהיט חוזר על הרעיון שיעקב הגיע לשכם בשלום וקיים את נדרו והבטחתו.

75 שלם באומנו: שלם באמונתו. משולם: קיבל שכר. שלם... אמרו: השורשים 'אות', 'אומן' נמצאים בקרובות ינני הנוכרת. יש כאן רמז לבר"ר פבא, עמ' 977: 'וירא אלהים אל יעקב וגו' עשה עימי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה ה' עזרתני ונחמתני (תה' כו, יז) — עזרתני במתנות, חננתני בברכות', ורוצה לומר שה' קיים הבטחתו באמונה ליעקב, או שיעקב קיים באמונה את נדרו ודברו לפי בר' כת.כ: 'וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי... והיה ה' לי לאלהים... וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך'.

76 לשלם... בִּטְיוֹ: לשלם נדרו ודיבורו. ביאור: דיבור בלשון הפייטנים, עי' מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' קעג. בִּירֹר בִּטְיוֹ: נדרו הברור. בִּטְיוֹ: לשון נדר ושבעה לפי במ' לז.

77 בגייו: בגופו, עי' קרובה כט, שו' 41. גזירת גומרו: גומר גזירתו. גומר — מקיים, כמו שיוצא מקדושת ינני ל'שמעו' שו' 86: 'מה גזרתם ולא גמרת'. פתיחה אחת לסדרנו הוא הפסוק: ותגזור אומר ויקם לך (בר"ר עט, ג, עמ' 939), וגם הפסוק לאל גומר עלי נדרש בבר"ר צח, א, עמ' 1249, ופירושו 'גומר' לפי זה גזר דינו, ברמז לבר"ר שם: 'לאל גומר עלי ביום הכיפורים'; עי' מחזור ינני לדוידון, עמ' 6, הערה 4 והערת גינצבורג לשם (י. זנה).

78 דבב... דברו: לקיים נדרו ודיבוריו (=דבב) הדגולים. דיגול: לפי תה' כו, 'ובשם אלהינו נדגל' שמובנו: רוממות ופרסום (עי' אבן ג'נאת, ספר השרשים, ערך דגל, עמ' 105).

79 הידור הודיית הגיונו: בקרובה הנוכרת: הדרת... הודיות, הגיון... ורוצה לומר: לשלם את נדרו (הודיית הגיונו) בהידור.

81 לשלם... זיכרונו: זכות מעשיו הטובים שעלו לזיכרון לפני ה'.

82 לשלם... חיביו: אולי יש כאן רמז ל"ד שנים שנטמן יעקב בבית עבר (בר"ר סח, ה, עמ' 773) (י. זנה).

83 לשלם... טס: הצירוף 'טעם טען' גם בקרובה הנוכרת. למלה 'טעם' כמה מובנים בפיוטי ינני, עי' למעלה קרובה י, שו' 62. כאן מובנו: דיבור בהטעמה. הפייטן רוצה לומר: הקול (=טעם) שנשא (=טען) טרם שברח מבית אביו (=טרם טס), והכוונה לנדרו שנדר ואמר: אם יהיה אלהים עמדי וגו' (י. זנה).

- שְׁלֹם בִּירִיכִיו / מְשׁוֹלֵם בִּילְדִיו / לְשֹׁלֵם יֶקֶר יִיחִיד יוֹצְרוֹ
 85 שְׁלֹם בְּכוּחוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּכָל / לְשֹׁלֵם כִּיבוֹד כְּמוֹ כָּרַת
 שְׁלֹם בְּלִי[נַת]וֹ / מְשׁוֹלֵם בְּלִיוִיוֹ / לְשֹׁלֵם לִיקַח לִימּוֹד לְשׁוֹנוֹ
 שְׁלֹם בְּמִמוֹנוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּמַחְנוֹ / לְשֹׁלֵם מְצֻנָּה מוֹצֵא מַעֲנוֹ
 שְׁלֹם בְּנוֹאיוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּנוֹחֲלוֹ / לְשֹׁלֵם נוֹעַם נוֹאֵם נִדְרוֹ
 שְׁלֹם בְּסוֹכוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּסִיכְרוֹ / לְשֹׁלֵם סִיחַ סִידֵּר שְׁפָתָיו
 90 שְׁלֹם בְּעִיבוֹרוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּעֶדְרָיו / לְשֹׁלֵם עֵינֵינִי עֲבוֹדַת עֶרְכּוֹ
 שְׁלֹם בְּפִילּוֹלוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּפּוֹקְדּוֹ / לְשֹׁלֵם פִּיצָח פִּירוּשׁ פִּיו
 שְׁלֹם בְּצִאֲנוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּצִידּוֹ / לְשֹׁלֵם צֶדֶק צֶהַל צוּרוֹ
 שְׁלֹם בְּקִינוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּקִינֵינוֹ / לְשֹׁלֵם קוֹרְבָּן[ן] קִידּוּשׁ קוֹנוֹ
 שְׁלֹם בְּרִיעּוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּרִיבּוּיוֹ / לְשֹׁלֵם רִיעוּי רֵיחַ רִיעוּ
 95 שְׁלֹם בְּשׁוּבוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּשִׁבְטָיו / לְשֹׁלֵם שְׁחִיטַת שְׁנֵי שְׁלָמִיו
 שְׁלֹם בְּתוֹמוֹ / מְשׁוֹלֵם בְּתוֹלְדוֹתָיו / לְשֹׁלֵם תּוֹכֵן תְּרוּן[מוֹת] תוֹדוֹתָיו

84 לשלם... יוצרו: רמז לבר"ר סט,ב, עמ' 791: 'והנה ה' נצב עליו וגו'... ברזל בברזל יחד ואיש יחד וגו' (משלי כז,ו). ואיש זה יעקב, כיון שעמד אבינו יעקב איש יחד פני רעהו, שנתיחדה עליו השכינה והנה ה' נצב עליו וגו' (שם).

85 לשלם... כרת: כרת ברית — הבטיח לעשות דבר מה — נדר. ומשמעות דבריו: לשלם את הכיבוד (=עבודה) לה' כמו שנדר, ומקביל לרוב הטורים הבאים. ואולי יש כאן רמז לבר"ר עח,טז, עמ' 936: 'ר' ברכיה מש' ר' לוי, כל אותן השנים שעשה אבינו בבית אל היה מכבד את עשו באותו הדורון' (שם).

86 בל[תנח]: ר"ר כח,י. לשלם... לשונו: גם כאן הכוונה למוצא פיו, לנדרו, וכן בשורה הבאה: מוצא מענו — מוצא שפתיו.

88 בנואיו: ביופיו, מקביל למעלה: שלם בזיוו, בכוחו. נואי: נוי, הכתיב בלשון חז"ל בחילוף א-י, עי' סגל, דקדוק לשון המשנה, עמ' 37. בנוחלו: עי' למעלה שו" 20. נועם נואם: צימוד שכיח בפיוטי יוני וכן בקרובה הנזכרת.

89 שלם בסוכו: לפי תה' עז,יג, 'ויהי בשלם סוכו'. בסיברו: בתקוותו. סיח סידר שפתיו: סדר שיח שפתיו.

90 בעיבורו... בעדריו: ר"ל עדריו פרו ורבו. עינין עבודת ערכו: ואולי בעיבורו במעברו, מעבר וכן במשנה ברכות ד,ד: 'פרשת העיבור' יתכן ש'עבודה' כאן 'תפילה' והפך הסדר. עניין עירך תפילתו, עי' בקרובת יניי במ' טו,א: 'ירצה מינו עירך תפילה' (י. זנה). גם בשורה הבאה מדובר על 'פילולו'. לדעת מ. וולאי (עינוי לשון, עמ' רמו) הכתיב הוא לפי הצילום: 'עבודת ערכו', ור"ל לשלם מענה פיו שענה בשעת תפילת הערב שלו, שיעקב חיקן תפילת ערבית כפי שדרשו חז"ל מ'ויפגע במקום' (בר' כח,יא).

91 פיצח פירוש פיו: פירוש פיצח פיו. הפלאה, מלשון, 'כי יפליא לנדור' (במד' ו,ב) ותרגומו: ארי יפרוש, עי' נדרים ג ע"א ובפירוש רש"י שם (י. זנה).

92 צדק צהל צורו: צהל צדק צורו, וכן בקדושתא, 'דבר' ליני, שו" 24: 'לצהל צדקתך'.

93 קרבן[ן] קידוש קונו: קורבן לקידוש קונו.

94 ריעוי ריח ריעו: מתוך הקבלה עם 'לקונו' או 'צורו' שבטורים הקודמים, אנו למדים, ש'ריעו' זה ה' ומיוסד על המדרש: 'רעך ורע אביך אל תעזוב', רעך זה — הקב"ה (שמ"ר ו,ב) (י. זנה).

ובכן

- ח תתנינו תקיפים כתאומים / תשיתנו שלימים פשלים
 תרוממינו רמים פראמים / תקבלינו קדושים פקורבנות
 100 תציבינו צדיקים פצבאות / תפקד[ינו פר]וחים פפירות
 תעטרינו עליונים פעננים / תשימינו סגיאים פסחים
 תנהג[ינו] נחולים פנדיבים / תמלאינו מכלל פמלאכים
 תלוינו לעד פליווק / תכו[גינו] כנה פכבודך
 תיחדינו יחד פיקרך / תטעינו טובים פטיפוסך
 105 תחסנינו חזקה פחילך / תנריחנו זוהר פזיוך
 תנועדינו נועד פוידויך / תהדרינו הוד פהילוךך
 תדביקינו דודים פדיבוךך / תגאלינו גדול פגודלךך

ח ובכן: מעין זה שאמרנו למעלה על חלק ז לקרובה 'ויזכור אלהים את רחל', ניתן להיאמר גם על הרהיט שלפנינו, מורכב הוא ברובו מצימודים שהולכים ונשנים בשינויי-צירוף בקרובות שונות של יניי ושל הקליר, כגון שני רהיטים הידועים והם, 'תתנינו לשם ולתלה' (הושענות לקליר) ו'המאמרים באימה' (פיוט למוסף יוהכ"פ במחזור רומי, ליוחנן הכהן בן יהושע. יוחנן הכהן הלך בעקבותיו של יניי, כמו שהראה זולאי במחקרי יניי, עמ' שכה). המכילים הרבה יסודות משותפים לרהיטנו. בהשקפה הראשונה אמנם נראה הוא קל להבנה, אבל לאחר התבוננות מעטה אנו מרגישים שהרבה מן הרמזים השקועים ברהיט סמויים הם מעינינו (י. זנה).
 תוכן הפיוט: תפילה לגאולת ישראל והרמת קרנו בחומר וברוח.

98 תקיפים כתאומים: אולי ר"ל כאחד מן התאומים והוא יעקב שגבר על המלאך ועל עשו (שם).
 99 רמים כראמים: לפי תה' צב, יא: 'ותרם כראם קרני'. קדושים כקורבנות: אולי מרמז למתים על קידוש השם (שם).

100 צדיקים כצבאות: עי' שהש"ר ב, יח: 'בצבאות' אלו אבות (לדעת ר"ח בר פפא), או 'דורו של שמד', היינו המתים על קידוש השם (לדעת רבנן). לפי הפירוש השני 'צבאות' כאן ו'קדושים' שבשורה הקודמת היינו הך (י. זנה). פר[וחים כפירות: לפי תה' צב, יג: 'צדיק כחמר יפרח', ור"ל כחמר העושה פירות, לעומת זאת הרשעים, 'בפרוח רשעים כמו עשב' (תה' צב, ח), ואינם עושים פרי.

101 תעטרינו... כעננים: אולי מרמז לדנ' ז, יג: 'וארו עם ענני שמיא וגו', ושם כב: 'ודינא יחב לקדישי עליוניך'. סגיאים כסחים: שיח במובן עץ. ומרמז לתה' צ, ח: 'כארו בלבנון ישגה' (שם).

102 נחולים כנדיבים: עי' למעלה שו' 15, 25, 65, והשווה דב' לב, ט: 'כי חלק ה' עמו יעקב נחלתו'. תמלאינו... כמלאכים: כנראה מרמז לתה' ג, ב, 'מציון מכלל יופי אלהים הופיע', ומפרש, 'אלהים' — מלאכים. ועי' שם פסוק ד: 'יקרא אל השמים מעל', ותרגמו: יקרי לאנגלי מרומא מעל (שם).

103 תלוינו... ככבודך: המשך הבקשות שה' ילווה אותנו ויכוון אותנו כשם שעשה ליעקב. כנה: כינוי לישראל.

106 תוועדינו וועד: תאספנו יחד בקיבוץ גלויות. כוידויך: מובנו כאן: הדייה, הדעה, וגילוי דעת, וכן בלשון חז"ל במשנה מעשר שני ה, טו: 'יוחנן כהן גדול העביר התדא מעשר', שמובנו 'ידיו מעשר', והוא וידיו הוא התדא — הדעה, ואף נוסח וידיו החטא פותח בהדעה, עי' ש. ליברמן, יוונית ויוונית בא"י, עמ' 254 הערה 11; תוספתא כפשוטה לביכורים פ"ב, עמ' 850, הע' 79, והפייטן ר"ל: תאספנו יחד כשם שהדעת מקדם. כהילוכך: עי' תנח' קדושים, ד: הלוכו בקדושה וכו'.

- תביאינו בבִּרית כְּבִיטְחוֹנָךְ / תִּאֲמִירֵנוּ כָּאֻּמְרֶךְ
וְנִאֲמִירְךָ פְּאוּמְרֵי קְדוֹשׁ / בְּקִדְוֶשָׁה בְּהֶדְרַת קוֹדֶשׁ
כֹּכ וְקָרָא 110
- ט שְׁלִימִים בְּכָל דָּבָר / עֵינֵם תְּשַׁלֵּם כָּל דָּבָר / מְשַׁלְּמִים וְאוּמְרִים
קֶקֶךְ [=קְדוֹשׁ . . .]
ק [=קְדוֹשׁ] מְשַׁלְּמֵי לֶךְ / קֶ מְשַׁלְּמֵי לֶךְ / קֶ מְשַׁלְּמֵי לֶךְ
קֶ שִׁלְמַתָּה חִסְרוֹנִי חֵם כִּי הִיָּה שְׁלֵם לֶךְ
קֶ גַּם אוֹיְבֵי הַיְשַׁלְמַתָּה לוֹ כִּי עֲצָמוּ הַשְּׁלִים לֶךְ
קֶ שְׁלוֹם עַד שְׁלֵם שִׁמְרָתוֹ כִּי נִדְרִיו שִׁילֵם לֶךְ וְגו' 115
- לְעוֹ כָּל (=לְעוֹמַתָּם כּוֹלֵם)
מִמֶּךְ[קוֹמוֹ] שִׁמְרָ לָתֵם בְּצִאֲתוֹ וּבֹאוֹ כִּי שְׁמֵר חוֹקוֹ
מִמֶּךְ[קוֹמוֹ] בִּירְכוּ בְּשִׁלּוֹ וְלֹא לוֹ כִּי בִירְךְ שְׁמוֹ
מִמֶּךְ[קוֹמוֹ] הוֹשִׁיעוּ מֵאֵשׁ וּמִמֵּים כִּי נוֹשַׁע בּוֹ וְגוֹ פֶּע [=פַּעֲמִים]

לב / בראשית לה ט וירא אלהים אל יעקב

- תוכן הקרובה: בעוד יעקב יושב ומתאבל על מות דבורה מיניקתו הגיעה אליו הבשורה על מות אמו וה' בענוותנותו הופיע לנחמו, כדרכו לברך חתנים ולקשט כלות ולנחם אבלים. יעקב זכה לכתרים
- 108 כְּבִיטְחוֹנָךְ: נראה שפירושו כאן 'כהבטחתך', בהקבלה ל'כאמרך' 'כדיבורך'.
109 וְנִאֲמִירְךָ . . . קְדוֹשׁ: נעריצך ונגדילך כמלאכי השרת האומרים קדוש, מעין נוסח ה'קדושה'.
ט גוף הקדושה, החלק האחרון שבקרובה, המכיל פיוט־מדרש על המלים 'קדוש' 'ממקומו' וסיכום תוכן הקרובה.
111 עֵינֵם תְּשַׁלֵּם: כך מנוקד (הלמ"ד בצירה), מתוך הטורים הבאים יוצא שצריך להיות 'הפעיל' כאן, ויש, איפוא, לנקד 'תשלים' (י. זנה). משלמים: רמז ליעקב — ישראל המשלמים נדריהם.
112 קְדוֹשׁ . . . לֶךְ: הפייטן דורש־מפייט את המלה 'שלוש' כמו בשורות 72, 73, למעלה על יעקב וכאן על ישראל, שהם 'שלמים' 'משלימים' ו'משלמים', כשם שיעקב היה 'שלים' משלים ומשלם.
113 שִׁלְמַתָּה . . . לֶךְ: עי' לעיל שו' 6.
114 קְדוֹשׁ . . . לֶךְ: עי' לעיל שו' 31.
115 קְדוֹשׁ . . . וְגו': עי' לעיל שו' 73, ורומז לו"ר לזר, עמ' תתסח: א"ר אחא כל הנדר ומשלים את נדרו, זוכה שישלם נדרו בירושלים, הה"ד נדרי לה' אשלם (תה' קטזח), איכן, בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הללויה (שם) (זנה).
116 מִמֶּךְ[קוֹמוֹ] . . . חוֹקוֹ: שלוש השורות המתחילות 'ממקומו' הובאו בטעות בפיוטי ייני לזולאי, עמ' מז כהשלמה לקרובה אחרת.
117 מִמֶּךְ[קוֹמוֹ] . . . שְׁמוֹ: רמז לבר"ר סג, עמ' 747: (ויתן לך האלהים וגו') יתן לך ויחזור ויתן לך . . . יתן לך שלך ויתן לך שלאביך, יתן לך שלך ויתן לך שלאחיד; עי' למעלה קרובה כה שו' 22.
119 מֵאֵשׁ וּמִמֵּים: לפי תה' סו"ב: 'באנו באש ובמים ותוציאנו לרירה' וההמשך אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרר. נושע בו: לפי יש' מה, יז.

רבים: לברכות בבואו ובצאתו, לגילוי השכינה ולשיתוף שם ה' בשמו (ישראל). לכל אלה זכה בגלל מעלותיו, מידותיו ומעשיו הטובים, ולכן דמותו חקוקה בכיסא הכבוד. הפייטן מסיים בתפילה לגאולת ישראל ולהתגלות כבוד ה'.

א אומן אמונתך רבה // בנאמניך מתרבה
גם עיניוֹתך מאד מרובה // דורשיך מרבה ומרבה

הרביה לַתם בְּשִׁכְתוֹ אוֹנָן // ומתאוֹנָן ומתחַנֵּן
זיו יקָרְךָ הופַעַת חוֹנָן // חנוניוֹ לַחוֹן וּלְחוֹנָן

טוב להיטיב הראייה // לשיכתו בְּאֵנַח עַת רְאִיָּה
כבוד פּוֹעֵלְךָ עָלָיו הָרְאִיָּה // להראות לוֹ פָּנִים נְרְאִיָּה

ככ' וירא אים (=אלהים) | אל יעקב עוד בבאו מפדן ארם ויברך אתו
ונ יראה על עבדיך | והדרך על בניהם
ונ ברוך אתה בבאך | וברוך אתה בצאתך

א תוכן הפיוט מקביל לדרשה בתנח' בובר וישלח, כו: [ויקרא אלהים אל יעקב עוד ויברך אותו] ... מה ברכו? א"ר לוי ברכת אבליים ברכו. מה כתיב למעלה מן הענין 'ותמת דבורה מינקת רבקה [ותקבר מתחת לבית אל תחת האלון] ויקרא שמו אלון בכות (בר' לה.ח). אמר ר' שמואל בר נחמן, עם שהיה יעקב משמר אבלה של מניקתו, באתה בשורת אמו, שנאמר ויקרא שמו אלון בכות, אחת של דבורה ואחת של רבקה. אמר ר' שמואל בר נחמן לשון אלניסטי (=הלניסטי, יווני), מהו אלון? אחר (=äälon). אמר הקב"ה עד מתי יהא צדיק זה יושב ומצטער. אמר ר' יונתן בן אלעי, אמר הקב"ה, בדין שאראה לו פנים, שנאמר וירא אלהים אל יעקב וגו'.

אומן: במובן קיים ועומד תמיד: השווה ז. בן-חיים, עברית וארמית נוסח שומרון, כרך ג, ספר ב, עמ' 165 (הערות י. יהלום). אומן ... מתרבה: האמונה בה' מתרבה אצל הנאמנים המאמינים בו. אמונתך רבה: איכה ג,כג.

גם ... ומרבה: ענותנותו של ה' רבה ומוסיפה כוח לדורשיו.

הרביה ... ומתחנן: הרביה ברכות ליעקב בשעה שישב אונן ומתאבל על מות אמו ומיניקתו.

זיו ... ולחונן: ה' הופיע בזיו יקרו לנחמו באבלו ולחוננו.

טוב ... ראיתה: כשראה ה' את יעקב יושב ונאנח (=באנח) ניחמו והיטיב לו בברכות.

כבוד ... נראיתה: ה' נתגלה בכבודו כדי להראות לו פנים — לנחמו באבלו; הביטוי 'להראות לו פנים' מקביל ללשון המדרש 'בדין שאראה לו פנים', ומצוי שימוש זה במובן של ניחום אבליים בלשון חכמים, עי' תוספתא ברכות פ"ב יא, עמ' 8, ובתוספתא כפשוטה, שם ח"א, עמ' 18.

ככ' ... אתו: בר' לה.ט, תחילת הסדר, עי' מאן, עמ' 282.

ונ ... בניהם: תהי' צטז; הפסוק רומז להתגלות ה' על האבות (אברהם ויצחק) והבנים (יעקב), עי' תנח' בובר תולדות, ז.

ונ ... בצאתך: דב' כח; הפסוק נדרש בכר"ר פב ב, עמ' 978: 'ברוך אתה בבאך ... בבאו לבית חמיו נטען ברכות ואל שדי יברך אותך וגו' (בר' כח.ד), ובצאתו מבית חמיו נטען ברכות וירא אלהים אל יעקב וגו', עי' להלן בדברי הפייטן שו' 29: 'בצאתו ובבאו בורך יעקב'.

10 ונ' ותגזר אומר | ויקם לך ועל דרכיך נגה אור
ונ' הנה כי כן יבורך | גבר ירא ה' יי' אינו [=אלהינו]

בעוז שִׁבְטֶךָ נְחִינּוּ | וּמְגִינֶךָ הִרְאִינוּ

[מגן] [בורך]

ב מְשֻׁבָּב לְתֶם נְהִייתָה // נוֹהֵג . . . . . תה]

15 [ס . . . . . תה] // [ע . . . . . תה]

[פ] . . . . . מְמַעֵי אֵימּוֹ // צִוִּיתָה יִשְׁעֶךָ [. . . לְמוֹ]

[ק . . . . . מו] // [ר . . . . . מו]

שְׁמֶךָ בְּשֵׁמוֹ עִירְבָתָה // שְׁאִירֵיתוֹ לְטוֹב עֲרַבְתָּה

[ת . . . . . תה] // [ת . . . . . תה]

20 [כך ויאמר לו אלהים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם

ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל]

— — — — —

ג יוֹדֵעַ שְׁמֶךָ / וַיֵּדַע עַמְּךָ שְׁמִיךָ] // וְכָל הַנִּקְרָא ב[שְׁמֶךָ / יוֹדִיעַ שְׁמֶךָ

נִין אֲשֶׁר נִצְרְפָה לְכַבֹּדְךָ // וְנִצְרְפָה דְמוֹת[ו] בְּכֶסֶף כְּבוֹדְךָ

25 יַעֲקֹב[ב נִקְרָא] / וְאִתָּה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב // יִשְׂרָאֵל נִקְרָא / וְאִתָּה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל

יְהוָה יִקָּם לוֹ אֶת אֲשֶׁר קָרָא[תָה] // וְכוֹנֵן עָלָיו כָּל אֲשֶׁר אִמְרָתָה

10 ו... אור: איוב כב, כח; הפסוק נדרש בבר"ר שם, ב, עמ' 978: 'ר' ברכיה פתח, ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (איוב שם), ותגזר אומר — זה יעקב, ועל דרכיך נגה אור, בבאו לבית חמיו נטען ברכות ובצאתו מבית חמיו נטען ברכות וכו'; עי' גם בר"ר עט, ג, עמ' 939, ובנוסח אחר בתנח" בובר, וישלח, כז.

11 ו... ה': תה' קכח, ד, סיום הפסוק: 'ה' אינו אינו שם כי אם: 'יברכך ה' מציון וראה בטוב ירושלים'. ויש כאן רמז לישועת ישראל בכלל. וכן בשורה הבאה בדברי הפייטן: בעוז שבטך וכו'.

18 שמך... עירבתה: בשמו של יעקב 'ישראל' מעורב שם ה': 'ישראל', עי' להלן שו' 25. שאיריתו... עירבתה: לפי תה' קט, קכב.

20 [כך... ישראל]: ברו' לה, ג.

ג תוכן הפיוט: תפילה לגאולת ישראל ופירסום שם שמים בעולם, בזכות יעקב ששמו משותף בשם ה', כהבטחת הנביא ישעיהו.

23 יודע... שמך: לפי יש' נב, ו; השווה תה' ט, ו. וכל... שמך: לפי יש' מג, ו; יח' לט, ז.

24 נין... לכבודך: לפי יש' מג, א: 'כה אמר ה' בוראך יעקב ויצרך ישראל' ושם, ז: 'כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתי': שני הפסוקים הובאו להלן שו' 27, 28. וצרתה... כבודך: דמותו של יעקב חקוקה בכיסא הכבוד.

26 יה... אמרתה: תפילה שה' יקיים הבטחתו בישיעה שם: 'אל תירא כי גאלתיך וגו'.

כך ועתה כה אמר [י] בוראך | יעקב ויצרך ישראל אל תירא כי גאלתיך קראתי בשמך לי אתה.
 ונ כל הנקרא בשמי | ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו.
 ואתה קדוש | יושב תהלות ישראל.
 אל נא

30 ד בַּצֹּאתוֹ וּבָבֹאוֹ בִּרְךְ יַעֲקֹב // אֲשֶׁר בָּשְׂמוֹ תְּבוֹרֶךְ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב
 מְזִכְרֵי שְׁמוֹ / וּמִכְרֵי שְׁמֹךְ // כִּי הִזְכַּרְתָּ שְׁמוֹ / בְּזִכְרוֹן שְׁמֹךְ
 בְּשָׂכִינַת הוֹד / נִרְאִיתָה עוֹד // וּבִירְכָתוֹ לְמָאוֹד / בְּלִי לְמַעוֹד
 כִּי אֶתָּנָה] תִּבְרֶךְ / וְצִדִּיק תִּתְּבָרֶךְ // בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
 כִּי בִשְׁם יִשְׂרָאֵל תִּתְּבָרֶךְ בְּרוּךְ וְקָדוֹשׁ

35 ה אֱלֹהֵי עוֹלָם / מִימֹת עוֹלָם // לִימְדָתָה עֲנוּהָ לְבָאֵי [עוֹלָם]
 בְּרַבְתָּ חֲתָנִים לִימְדָתָה מִיְצִיר וְעֲזָרוֹ // וּבִיקוּר חוֹלִים מֵאֵב מִלֵּה בְּגוֹזְרוֹ
 גַּם נִיחוּם אֲבִלִים מֵאִישׁ תָּם הוֹדַעְתָּה // בַּעַת בְּדֶרֶךְ פֶּדֶן עָלְיוֹ נוֹדַעְתָּה
 דֶּרֶךְ כָּל כְּהוֹנָקָא בְּדֶרֶךְ לְמִינִיקָה // בְּשׁוֹרַת רַבָּקָה / בָּאָה כִּי נַעֲתָקָה

27 ככל... אתה: יש' מגא; הפטרת הסדר, עי' מאן שם, עמ' 565.
 28 ונ... עשיתיו: שם, ז, עי' וי"ר לו, ד, עמ' תתמו: 'ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב ויצרך ישראל...'
 ר' יהושע בן נחמיה... שמים וארץ לא נבראו אלא בזכותו של יעקב, מאי טע' ויקם עדות ביעקב
 (תה' עתה) וכו'.

ד תוכן הפיוט: בזכות צדקתו זכה יעקב להיזכר בשם ה' בכל הברכות, וזכה להתברך בבואו ובצאתו.
 31 מזכירים... שמך: מזכירים בברכות שמו של יעקב ('אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב').
 כי... שמך: עי' לעיל שו' 18.

32 בשכינת... למעוד: הפייטן דורש את המילה 'עוד' (וירא אלהים אל יעקב עוד) על הברכות הרבות
 שנחברך בהן יעקב, עי' לעיל שו' 9 ובבר"ר שם: 'אמר ר' יודן, עוד פעם אחת אני ניגלה אליך'.
 33 כי... יתברך: לפי תה' ה, יג, ברוך... ישראל: שמ"א כה, לב.

ה תוכן הפיוט: מקביל בתכנו למדרש בר"ר ח, יג, עמ' 66: 'אמר ר' שמלאי, מצינו שהקב"ה מברך
 חתנים ומכשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים ומברך ברכת אבלים, מברך חתנים, דכת' ויברך
 אותם אלהים (בר' א, כח), מכשט כלות, דכת' ויבן ה' אלהים את הצלע (שם, ב, כב), מבקר חולים,
 וירא אליו ה' (שם, יח, א), קובר מתים, ויקבר אותו בגי' (דב' לד, ו), ר' שמואל בר נחמן אמר, אף
 מראה פנים לאבל, דכת' וירא אלהים אל יעקב עוד (בבואו מפדן ארם). ויברך אותו (בר' לה, ט) מה
 ברכו, ברכת אבלים'. הדרשה הובאה במקורות שונים עי': תרגום יונתן לדברים לד, ו, תנח' בוכר
 וירא, אד; קה"ר ז, ב, ועוד. הפיוט כולו מתאים בלשונו לתרגום ירושלמי מהדורת קאהלה, עי' לעיל
 במבוא עמ' 59.

35 ברכת חתנים... ועזרו: ה' בירך את אדם (=יציר) ועזרו (=חזה, 'עזר כנגדו') בברכת חתנים, לפי
 בר"ר שם: 'אמר ר' אבהו נטל הקב"ה כוס ברכה ובירכך' (=שבט הברכות). וביקור... בגזורו:
 מביקורו של ה' אצל אברהם (=אב) אחרי שנימול. בגזורו: בהימולו.

37 גם... הודעתה: עי' לעיל שו' 1-6. בעת... נודעתה: בר' לה, ט.

38 דרך... למיניקה: בהיות יעקב בדרך נודע לו על מות דבורה המיניקה. דרך כל: כינוי למוות, לפי
 יהושע כג, יד: 'אנכי הולך היום בדרך כל הארץ'. בשורת... נעתקה: הגיעה אליו הבשורה על מות

[הוא] לא שליו מפאייב כף ירד // וטרם שקט ממיתה עליו בדרד
 40 [1] . . . . . מינקת המחוללת // בא רוגז על מיתת תחוללת
 זעק ונאבל מש . . . לבכות // לכן לאותו מקום ניקרא אלון בכות
 חי ככן נראיתה לו לנחמו // ובכרת א[בלים] [ברכתו] על אימו
 טיפוס שם חדש אותו בקוראד // נקרא קרואד ומקוראד
 יעקב [לא] תונקב / וגם לא תועקב // ישרתה לשרי אל / תיקרא ישראל
 לעולם

וירא אלהים [אל]
 1 אל אב אכל על פ[יש]עו // בעת ישב לשמור שבעו
 בעבור לידעו כי הוא משעו // . . . קדוש ישראל מושיעו
 אל גלום בכסא כבוד // במקום אשר אין שם כבוד
 דרש . . . לחלוק לו כבוד // ונגלה לו כבוד אל הכבוד
 50 אל המינים במקלו צאן // רועה ישראל ניהגו כצאן

רבקה אמו. נעתקה: מתה, עברה לעולם אחר. כהוקרא: שימוש בהפעל במקום קל. עי' יהלום, הפאסיב בפיוט, לשוננו מח (תשמ"א) עמ' 25.

39 [הוא] . . . בדרך: טרם נח יעקב מהמאבק עם המלאך שנגע ב'כף ירכו' (בר', לבכו) וממות רחל 'בדרך אפרת היא בית לחם' (שם לה, יט), הגיעה אליו הבשורה על מות דבורה ואחרי זה על רבקה. 40 מחוללת: מיילדת, לפי 'יחולל אילות' (תה' כט, ט). דבורה המינקת היתה גם מילדת. תחוללת: כינוי לאמהות, כאן לרבקה, עי' למעלה קרובה יג, שר' 18: בר"ר פא ה, עמ' 976.

42-40 זעק . . . על אימו: עי' לעיל שר' 1. טיכוס . . . בקוראד: בטכס קריאת שמו של יעקב-ישראל, לפי בר' לה, י. נקרא . . . ומקוראד: לפי יש' מח, יב: 'שמע אלי יעקב וישראל מקראי'.

43 יעקב לא תונקב: לא תקרא עוד בשם יעקב. תונקב: לפי עמוס ו, א: 'נקובי ראשית הגויים'. וגם לא תועקב: לא יעקבו אותך, במובן רמאות וגרימת עוול, השווה לעיל, קרובה ל, שר' 72; לדעת א. טל השורש 'עקב' הוראתו בארמית שומרונית 'כינוי', ולפי זה 'לא תועקב' פירושו לא יכנו אותך בשם יעקב, מקביל ל'לא תונקב' (התרגום השומרוני לתורה, דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות א, עמ' 117). ישרתה . . . ישראל: לפי בר' לב, כט והושע יב, ד: 'וישר אל מלאך'.

1 תוכן הפיוט: תיאור שבחיו של יעקב, מעלותיו ומעשיו הטובים, שבגללם זכה להתגלות ה' אליו, לפני כל בית יש להקדים 'וירא אלהים'.

46 אל . . . שבעו: ה' נראה ליעקב לנחמו בשבעת (=שבעו) ימי אבלו. פ[יש]עו: אם נכונה ההשלמה פשעו היה שכחת נדרו. עי' להלן, שר' 52.

47 בעבור . . . משעו: ה' הודיע בזה ליעקב שהוא פונה אליו לטובה. משעו: מן 'שעה' בהפעיל, ומצוי בפיוטים, עי' מלון בן-יהודה, ערך שעה. קדוש . . . מושיעו: לפי יש' מג, ג.

48 אל . . . כבוד: עי' לעיל שר' 24. גלום: כמו: גלוף, חקוק. במקום . . . כבוד: אולי ר"ל שה' נתגלה ליעקב למטה בחרן, בבית לבן אף עפ"י שעיקר כבודו בשמים, השווה תה' קיג, ד.

49 אל הכבוד: תה' כט, ג.

50 אל . . . צאן: לפי בר' למא, רועה . . . כצאן: תה' פב, ב.

ומילטו מאנשי לצון // ועיטרו כצינה רצון

אל זכור נדרו אשר נשה // וכיבשתו לכן נענשה
חרדת עמלו אתו נישא // והודיעו כי לא נושא

אל טהור ותמים דרכים // אשר טען טרחות דרכים
ילדיו בהיראות ברוכים // מלאכי צבאות גם מברכים

55

אל כומס בכורה וברכה // ונקרא בן בכור ואב ברכה
לעת יצא ניכללה לו ברכה // ועת בא ניכפלה לו ברכה

אל מובא מארם מרופע // ובמחנותיו נתרפע
נשים ופילגשים ארפע // ..... [בע]

אל ס ..... בן < // ביתו ממנה ייבן
עליו כונן ... [בן] // רגלו לא נוגפה [באבן]

60

[אל פונה] והולך בתום // ולקהייתו חבש מתום

51 ומילטו ... לצון: ה' הציל את יעקב מלבן ומעשיו. ועיטרו ... רצון: תה' ה.יג. 'לצון' נדרף לרשע, לפי יש' כט.ט.

52 אל ... נשה: ה' נתגלה ליעקב ששכח לקיים את נדרו. לפי בר' כז,כ-כב: וידר יעקב נדר ... והאבן הזאת ... יהיה בית אלהים. וכיבשתו לכן נענשה: ולכן נענש במיתת רחל (=כיבשתו). השווה תנח' וישלח, ח: 'אמר רב שמואל בר נחמן, כל הנודד ואינו משלם גורם לאשתו שתמות, שנאמר אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיו (מש' כז,כו)'. כששכח יעקב לקיים נדרו נראה אליו ה', 'ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח' (בר' לה,א) עי' גם בר"ר פא,א, עמ' 968: ירוש' נדרים פ"א ה"א, לו עד. כיבשתו: אשתו, לפי שמ"ב יב,ג.

53 חרדת ... נישא: ה' השכיח את עוון יעקב לפי בר' נא,מא: 'כי נשני אלהים את כל עמלי'. והודיעו ... נושא: ה' הודיעו כי לא ישכחהו. נושא, נישא: מן 'נשה' בחילוף א-ה.

54 אל ... דרכים: רמז לבר' לה,ג: '[ויאמר יעקב] ... לאל העונה אותי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי'.

55 ילדיו ... מברכים: רמז לברכת ה' ליעקב בבר' לה,י-יג ולפי בר"ר פב,ג, עמ' 980: 'וירא אלהים אל יעקב עוד, ר' יוסי בר' חנינה א', עוד כבראשונה, מה הראשונה על-ידי מלאך אף שנייה על-ידי מלאך, עי' במנחת יהודה, שם.

56 כומס: אוסף וגונו. אב ברכה: ראשון לקבל ברכת יצחק לפני עשיו.

57 לעת ... ברכה: עי' לעיל שר' 9.

58 אל ... מרובע: ה' נתגלה ליעקב שחילק את בניו לארבע מחנות, לפי בר' לב,יח-כא: או לפי ארבע נשיו ופילגשיו. ובמחנותיו נתרפע: עי' לעיל קרובה לא, שר' 47.

61 רגלו ... [באבן]: תה' צא.יב.

62 [אל פונה]: לפי בר' לב,לא-לב. ולקהייתו ... מתום: ה' נראה ליעקב ההולך בתום וריפא אותו מנקיעת הירך, לפי תרגום ירושלמי לבר' לב,כו: 'ותקע כף ירך יעקב — וקהת כף יריכיה דיעקב', והפייטן בנה שם עצם עברי 'קהיה' לפי הארמית (ג. טור-סיני, הלשון והספר, עמ' 470: מלון בן-יהודה, כרך יב, ערך קהיה א); עי' ערוך, ערך קהת.

צִדְקַת בְּרַכְתּוֹ לַחֲתָנוֹם // כִּי לֹא לְעַד פָּרִיז יִתּוֹם

אֶל קְרָאוֹי הָיָה בְּשֵׁם יַעֲקֹב // לְבָל יִקְרָא עוֹד יַעֲקֹב
[ר] ... וְתוֹ בְּמִישׁוֹר] עָקוֹב // וְשֵׁם בְּשֵׁמוֹ אֹתוֹ לְנָקוֹב

65

אֶל שְׁלֹם כָּלל וּמְכֻלָּל // [בְּרוֹב בְּרָכוֹ] תִּתְכַּלֵּל
ת ... שְׁמוֹ נִיכָלֵל וְנִיכָלֵל // וְשֵׁמוֹ יִצְא וְנִתְמַלֵּל

ובכן [ישראל י]היה ש[מך]

יִשְׂרָאֵל	בְּךָ יִגַּל יַעֲקֹב וְיִשְׁמַח	יִשְׂרָאֵל	אֵתָה [א]לֵהי	1
יִשְׂרָאֵל	[דְּבָרְתָה] טוֹב עַל	בְּיִשְׂרָאֵל	גָּדוֹל הוּא שְׁמֶךָ	70
יִשְׂרָאֵל	וּמִשְׁחִיית אָכֵן	לְיִשְׂרָאֵל	הַיּוֹתֵךְ [ל]אֵב	
לְיִשְׂרָאֵל	[ח]קוֹקָה עֲדוּת	יִשְׂרָאֵל	זֶה יִקְרָא בְּשֵׁם	
יִשְׂרָאֵל	יִידְעָתָה אֱלֹהֵי	לְיִשְׂרָאֵל	טָרִם [תִּתְּךָ] חוֹק	
יִשְׂרָאֵל	לָכֵן יֵאמֶר נָא	בְּיִשְׂרָאֵל	כִּי אֵתָה אֱלֹהִים	
יִשְׂרָאֵל	נִיֻּצַּב יוֹשֵׁב תְּהִילּוֹת	יִשְׂרָאֵל	מִלְכוּת[ךָ] מְלֶךְ	75
בְּיִשְׂרָאֵל	עוֹד לֹא יִיזְכֹּר	יִשְׂרָאֵל	סִיחַ אֵלָה אֱלֹהֶיךָ	
יִשְׂרָאֵל	צְבָאוֹת מְתִי	יִשְׂרָאֵל	פְּקוֹד מִסְפֵּר בְּנֵי	

צדקת ברכתו לחתנום: ברכת צדקתו לחתנום, לקיים הברכות המובטחות. כי ... יתום: לפי יח' מז, יב.

אל ... יעקב: בר' לה, י.

במישור] עקוב: לפי יש' מד: 'והיה העקוב למישור'. ושם ... לנקוב: עי' לעיל שר' 18.

אל ... ומכולל: שלם בכליל השלמות.

שמו ... ניכלל: עי' למעלה שר' 18. ושמו יצא ונתמלל: לאחר שנקרא ישראל נתפרסם שמו והכל דיברו בו. ונתמלל: נתפרסם שמו, וכיוצא בו, בדב"ר ליברמן, עמ' 26: 'ולמה נקרא שמו סיחון שמו מתמלל בעולם' שהיה גבור (מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' רכד).

ובכן: הפיוט מכיל פסוקים מהמקרא בשבחו של ישראל, ותפילה לגאולתו.

אתה ... ישראל: דה"א כט, בך ... ישראל: תה' ד, ו.

גדול ... בישראל: תה' עוב, [דברתה] ... ישראל: במ' י, יז.

היותך ... לישראל: יר' לא, ט. ומשחית ... ישראל: יעקב הוא יסודו של עולם, עי' בר"ר עה, יא; עמ' 892: 'כי השתחת יהרסון צדיק מה פעל (תה' קמה, יג), אמר לפניו: רבונו של עולם, אם רחקת ונטשט ולא את עזרת את יעקב שהוא משחיתו ויסודו של עולם, שני וצדיק יסוד עולם (משלי י, כה) צדיק מה פעל: אבן ישראל: בר' מט, כד.

זה ... ישראל: השווה יש' מד, ה. [ח]קוקה ... לישראל: עי' תה' עה, ה.

טרים ... ישראל: עוד לפני שניתנה התורה נדע שם ה' לאבות.

כי ... בישראל: מל"א יח, לו. לכן ... ישראל: תה' קיח, ב.

ניצב ... ישראל: תה' פב, א: 'אלהים ניצב בעדת אל', ותה' כב, ד: 'ואתה קדוש יושב תהילות ישראל'.

סיח ... בישראל: לא ייאמר עוד 'אלה אלהיך ישראל' (שמות לב, ד).

פקוד ... ישראל: לפי במ' ג, מ.

קוֹשֵׁט אֶשְׂרִיךְ   יִשְׂרָאֵל   רֵאשִׁית קוֹדֶשׁ   יִשְׂרָאֵל
שְׁבַח] גְּאוּתוֹךָ עַל   יִשְׂרָאֵל   תִּכְבְּדֵךָ אֶת בֵּית   יִשְׂרָאֵל

ח   כִּי בִרְכָתְךָ בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל / וּקְדוּשַׁתְךָ בְּשֵׁם יַעֲקֹב / וְצִבְאוֹת מַעֲלָה וּמַטָּה /
זֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב / וְזֶה יִכְנֶה בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל / וְזֶה יֹאמַר בְּרוּךְ הוּא / וְזֶה
יֹאמַר קְדוֹשׁ הוּא / וְהוּא מְבוֹרָךְ בָּם / וְנִקְדָּשׁ בָּם / כֹּכ וּקְרָא

לג / בראשית לו א   וישב יעקב

תוכן הקרובה: שיבת יעקב למולדת מסמלת קיום הבטחת ה' לאבות ולבנים. חטא מכירת יוסף גרם
אמנם לפורענות ולגלות, אבל הבטחת הנביאים לא תופר ועם ישראל ישוב לנחלתו בשלום
ובמנוחה.

א   אַתָּה אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה // בִּיאֹר מֵאֻמָּךְ מַעֲשֶׂה
גִּבֹּר אֲשֶׁר בְּךָ יִחְסֶה // דְּבָרְךָ בּוֹ יָקוּם [וַיַּעֲשֶׂה]

הִיבְטַחְתָּהּ [הָאָרֶץ לְמַלּוּט כְּבָשָׁן] אֵשׁ // וְהִחְסִיתָהּ לְנִעְקָד בְּמִזְבַּח אֵשׁ
זִימְנָתָהּ [לְנִאֲבָק עִם שָׂר] אֵשׁ // תָּנָה כָּה הוּא וּבִיתוֹ הַמְּשׁוּל בָּאֵשׁ

5   טוֹב בְּרָכוֹת הַשְּׂאֵבְתוֹ // יְהִיר . . . . . [תו]
כַּעַת אֲשֶׁר בְּשָׁלוֹם הִישָׁבְתוֹ // לְבָטַח בְּדָן] הוֹשִׁבְתוֹ

78   קושט . . . ישראל: דב' לג, כט. ראשית . . . ישראל: יר' בג.

79   שב[ח] . . . ישראל: תה' סח, לה. שב[ח]: כך בכתה"י. תברך . . . ישראל: תה' קלה, יט.

ח   הסילוק מדבר בשבח ישראל המקדישים שם אלוהי ישראל ומלאכי צבאות המקדישים שם ה'
וישראל.

80   כי ברכתך . . . ישראל: שמ"א כה, לב. וקדושתך . . . יעקב: יש' כט, כג 'והקדישו את קדוש יעקב'.

81   זה יקרא . . . ככ וקרא: עי' לעיל קרובה כו, שו' 15–18.

א   תוכן הפיוט: עם שיבת יעקב ארצה נתקיימה הבטחת ה': 'הנה אנכי עמך . . . והשבתיך אל האדמה
הזאת' (בר' כח, טו). יעקב מתיישב לבטח בארץ שהובטחה לאבותינו מתוך רוב ברכות ושלום.

1   אתה . . . מעשה: ה' הבטיח ליעקב: 'ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק אתננה ולזרעך אחריו'
(בר' לה, יב). וקיים הבטחתו, דיבורו מעשה. ביאור: בטוי שפתיים, אמירה מפורשת (עיוני לשון, עמ'
קעג).

2   גבר . . . [ויעשה]: השווה בר"ר פז, א עמ' 1002: 'וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו' . . . והחוסה בי
ינחל ארץ וירש הר קדשי (יש' נז, יג) — זה יעקב וישב יעקב וגו'.

3   היבטחתה . . . אש: ארץ-ישראל הובטחה לאברהם שניצל מכבשן האש וליצחק הנעקד. מזבח אש:
לפי בר' ככו.

4   זימנתה . . . באש: הארץ נועדה ליעקב המשול באש, לפי עובדיה יח: 'והיה בית יעקב אש'.

6   כעת . . . הושבתו: השלמתי 'בדד' לפי דב' לג, כח: 'וישכן ישראל בטח בדד' הפסוק נדרש בתנח'
בובר וישב א: בנימין קלר העיר לתה' ד, ט: 'כי אתה ה' לבדך לבטח תושיבנו' (מחקרים ועיונים,
עמ' 133).

כך וישב | יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען
 ונ לאמר לך אתן [ארץ כנען חבל נחלתכם בהיו] תכם מתי [מספר
 כמעט וגרים בה]

כה תיטעניו / ומנה בל תטעניו / . . . . נטעניו

(מגן)

10 ברוך

ב <מקום> אשר לשבו אחים // נתן קטטה בין אחים

ס[ח . . .] טוב ונעים // עבור . . . אחיו נחים

פעולת מעלליהם הרעים // צאן בעת היו רועים
 קושט לפני אב הנעים // רך הניקר במעלליו כי נעים

15 שפלו בני אימהות // שחו בני אמהות

תמור כי מצוי קן לילדות // תקף ונתחיתם ראש לתולדות

כך אלה | תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו

בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא

יוסף את דבתם רעה אל אביהם

ונ תשב באחיו תדבר בבן אמך [תתן דפי]

7 כך וישב: בר' לז,א, תחילת הסדר שלפנינו, ע"י מאן, עמ' 290.

8 ונ . . . בה: דהיי"א טז,יח-יט.

9 בה . . . נטעניו: ע"י בח"נ.

ב תוכן הפיוט: גדולת יוסף ניכרה בימי נעוריו באהבתו לבני השפחות, שאחיו זלזלו בהם.

12 ס[ח . . . נחים: על אף שינאת האחים הסכים יוסף לראות את שלום אחיו היכן הם רועים (=נחים).

טוב ונעים: לפי תה' קלג,א: 'הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד'.

13-14 פעולת . . . נעים: יוסף השתדל להצדיק (=הנעים) את בני השפחות בפני יעקב אביו. רך . . . נעים: יוסף, לפי מש' כ,יא.

15 שפלו . . . אמהות: השווה בר"ר פדו, עמ' 1009: 'ויבא יוסף את דבתם רעה וגו' ר' מאיר א[מר] חשודים בניך על אבר מן החי. ר' יהודה א', מזלזלים הם בבני השפחות וקורין אותן עבדים, והפייטן ר"ל. בני האמהות והשפחות השפילו עצמם במכירת יוסף ולפי מדרש תנחומא: 'במכירת יוסף לקו השבטים ולא נתכפר להם עוונם עד שמתו' (וישב, ב).

16 תמור . . . לילדות: ע"י ח"נ ב. קלאר מציע לקרוא: קצא קן לילדות. כיוון שהיה מקרב (=מצא קן) את בני השפחות (=לולדות) שאחיו היו מזלזלים בהם, משום כך: תקף . . . לתולדות: נתחזק יוסף וניטלה הבכורה מראובן וניתנה לו (מחקרים ועיונים, עמ' 133). ראש לתולדות: ע"י תנח' וישב, א: 'אלה תולדות יעקב יוסף, והלא ראוּבן הוא הבכור, אלא (דהיי"א ה) ובחללו יצועי אבי נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתייחס לבכורה'.

17 כך אלה: בר' לז,ב.

18 ונ תשב . . . [דפי]: תה' נכ; הפסוק הובא כאן בגלל תוכנו: הוצאת דיבה על אח.

[וַהֲסֵר] מִמֶּךָ עֲקֻשׁוֹת פֶּה וּלְזוֹת שְׁפָתַיִם הִרְחַק [מִמֶּךָ]
 [וַהֲסֵר] גַּם בְּמַעַל לִי וְיִתְנַכֵּר נַעַר אִם זָךְ וְאִם יִשְׂרָאֵל פֶּעַל
 20 וְנָלְכוּ חֲזוֹ מִפְּעֻלֹת [יִי] אֲשֶׁר שֵׁם שְׁמוֹת בְּאֶרֶץ
 וְנִרְעָה יִשְׂרָאֵל [הָאֻזִּינָה נֹוֹהַג כְּצֶאֱן יוֹ] סָף יוֹשֵׁב הַכְּרוֹבִים הוֹפִיעָה
 הוֹפִיעָה מִמְּרוֹמִים / עָלִינוּ בְּרִתְּמִים / וְהִטְלִיל תַּחֲצִית רְדוּמִים
 בְּרוּךְ
 (מַחִיָּה)

ג יְשִׁיבַת מְנוּחָ אֲזִי לֹא מְצָאנוּ // בְּכָל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר יֵצְאוּ
 נִדְמִינוּ לֹאִישׁ תָּם אֲשֶׁר יֵשֵׁב בְּמוֹשְׁבוֹתָיו // וְתַעֲלֹל עֵין בְּנוֹאֵי יְשִׁיבוֹתֵינוּ
 יְשִׁיבָה אֵין לְשִׁבְטֵי זְרַע צְדִיק // עַד יִפְרְעוּ כֶּסֶף אֲשֶׁר מְכָרוּ צְדִיק
 יְבֹאוּ וְיֵשְׁבוּ / וְעוֹד לֹא יוֹשְׁבוּ [ו] // כִּי בְנוֹה שְׁלוֹם יֵשְׁבוּ וְיִתְלַשְׁבוּ

כֹּךְ וְיֵשֵׁב עִמִּי בְנוֹה | שְׁלוֹם וּבְמִשְׁכָּנוֹת מְבַטְחִים וּבְמִנוּחַת שְׁאֲנוֹת

- 19 [וַהֲסֵר] ... [מִמֶּךָ]: מִשׁ, דְּכָד. גַּם פֶּסוּק זֶה מְדַבֵּר בְּעֵינֵי לִשׁוֹן הָרַע.
 20 [וַהֲסֵר] גַּם בְּמַעַל לִי ... פֶּעַל: מִשְׁלִי, כִּי; רִמּוֹ לְמַעֲשֵׂי נַעֲרוֹת שֶׁל יוֹסֵף ('וְהוּא נַעַר').
 21 וְנָלְכוּ ... בְּאֶרֶץ: תַּהֲ; מוֹט; הַפֶּסוּק נִדְרֵשׁ בְּמִדְרַשׁ אֶסְתֵּר רַבָּה ו, יג: 'בַּיָּמִים הָהֵם וּמִדְרָכֵי יוֹשֵׁב ...
 ר' בְּרַכְיָה בִּשְׁם ר' לֹוי אָמַר, כְּתִיב (תַּהֲ) מוֹ) לְכוּ חֲזוֹ מִפְּעֻלֹת ה' אֲשֶׁר שֵׁם שְׁמוֹת בְּאֶרֶץ, הַקְצִיף
 עֲבָדִים עַל־יְדֵי אֲדוֹנֵיהֶם לַתַּת גְּדוּלָּה לְצַדִּיקִים ... מְקַצֵּף אֲדוֹנֵיָם עַל עֲבָדֵיהֶם לַתַּת גְּדוּלָּה לְיוֹסֵף
 הַהֲ"ד פֶּרַעַה קָצַף עַל עֲבָדָיו. הַדְרָשָׁה הוֹבָאָה בְּקִיצוֹר בְּבִר"ר פַּח, ג, עמ' 1079; רַעֲיוֹן הַדְרָשָׁה הוּא
 שְׁמַאֲרֻעוֹת יוֹסֵף הֵם מַעֲשֵׂי יְדֵי הַהֲשָׁגָה לְהַבִּיאוֹ לְבִסּוּף לְגְדוּלָּה וְהֵם סָמַל לְאוֹמָה כּוֹלָה.
 22 וְ... הוֹפִיעָה: תַּהֲ, פ;ב; הַפֶּסוּק רּוֹמֵז עַל יוֹסֵף כְּסָמַל הָאוֹמָה, 'נֹוֹהַג כְּצֶאֱן יוֹסֵף' הוּא כִּינּוֹי לַה', עִי'
 בְּרַד"ק וּבְרַאב"ע שֵׁם: גַּם בְּתַנּוּחַ וְיֵשֵׁב, י' (וְתַנּוּחַ 'בּוֹכֵר שֵׁם יֵא': 'בֹּא וְרֹאֵה כָל מַה שְׂאִירֵעַ לְיוֹסֵף אִירַע
 לְצִיּוֹן'.
 ג חוֹכֵן הַפִּיּוּט: יְשִׁיבַת יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִיא סָמַל לְבָנוּי. כֹּשֶׁם שִׁיעָקֵב אַחֲרֵי סְבֻלוֹתָיו הָרַבִּים הִגִּיעַ
 לְמִנוּחָהּ וּלְשְׁלוּוָה, כֹּךְ יִזְכֶּה עַם יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְת ב'נוֹה שְׁלוֹם' וּבְמִשְׁכָּנוֹת מְבַטְחִים.
 25 יְשִׁיבַת ... יֵצְאוּ: מִיּוֹם מְכִירַת יוֹסֵף אֵין לָעַם יִשְׂרָאֵל מְנוּחָה. הַשְׁוּוֹה מִדְרַשׁ תַּהֲלִים, מִזְמוֹר י, עמ'
 93: 'אָמַר ר' חֲנִינְךָ. אָמַר הַקָּב"ה לְשִׁבְטִים, אַתֶּם מְכַרְתֶּם אוֹתוֹ לְעַבֵּד, שְׁנֹאֲמַר לְעַבֵּד נִמְכַּר יוֹסֵף (תַּהֲ)
 קַהֲלִי, חִיִּיכֶם שְׂאֵתָם קוֹרִין בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה עֲבָדִים הֵינּוּ לְפֶרַעַה בְּמַצְרַיִם. יְשִׁיבַת מְנוּחָ: צִמְד
 נִרְדָּפִים לְפִי אִיכָּה א.ג: הִיא יֵשֵׁבָה בְּגוֹיִם לֹא מִצָּאָה מְנוּחָ (עִי' אֲבִישׁוֹר, זִזְגוֹת מְלִים וְכו'), בֵּית מִקְרָא,
 כֹּא [חֲשַׁל"ו], עמ' 427).
 26 נִדְמִינוּ ... בְּמוֹשְׁבוֹתָיו: כְּגוֹרָלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב כֹּךְ הִיָּה גּוֹרֵל עִם יִשְׂרָאֵל. וְתַעֲלֹל ... יְשִׁיבוֹתֵינוּ: לְפִי
 אִיכָּה ג, כֹּא: 'עֵינֵי עוֹלָלָה לְנַפְשִׁי מְכַל בְּנוֹת עִיר'. עִי' רִש"י וְרַאב"ע שֵׁם. נּוֹאִי: נּוֹי, בְּכָתִיב יְרוּשָׁלַיִם,
 וְאוֹלֵי כּוֹנוֹת הַפִּיּוּט לְנוֹא (אֲמוֹן) — מַצְרִים, סָמַל לְכָל הַגְּלוּיּוֹת שְׁלֹאֲחִירֵהֶן, לְפִי יח' לטו-טז.
 27 יְשִׁיבָה ... צְדִיק: לְפִי מִדְרַשׁ חז"ל חֲטָא מְכִירַת יוֹסֵף לֹא נִתְכַּפֵּר עַד יָמֵינוּ: 'אָמַר ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוי,
 לֹא נִמְשְׁכוּ עֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מַלְכוּת אֱלָא בְּחֲטָא מְכִירַתוֹ שֶׁל יוֹסֵף. אָמַר ר' אֲבִין, הוּא אוֹמַר נִפְרַעוּ עֲשָׂרָה
 מְכַל דּוֹר דּוֹר וְעַדִּין אוֹתוֹ הַחֲטָא קִיִּים' (מִדְרַשׁ מִשְׁלֵי א, יג, עמ' 45; עִי' גַּם מִדְרַשׁ הַגְּדוֹל לְבִרָאשִׁית,
 עמ' תַּרְלוּ, בְּצִיּוֹנִי ר"מ מִרְגְּלִיּוֹת שֵׁם). כֶּסֶף ... צְדִיק: לְפִי עֲמוֹס ב.ו.
 29 כֹּךְ ... שְׁאֲנוֹת: יֵשׁ, לְבִיחַ; הַפֶּסֶטֶר הַסֵּדֶר, עִי' מֶאֱן, שֵׁם, עמ' 289; סִיּוֹם דְּרַשְׁתָּ תַנְחוּמָא לְסִדְרָנוּ
 רּוֹמֵז לְהַפְטָרָה וּלְדַבְרֵי הַפִּיּוּט: 'לְעוֹלָם הָבָא אֲנִי מַרְצָה אַתְּכֶם וּמַעֲבִיר שִׁנְאָה מִבִּינִיכֶם וּמוֹשִׁיב
 אַתְּכֶם בְּשְׁלוּוָה וְעוֹשֶׂה שְׁלוֹם בֵּינֵיכֶם'.

וַיֵּשְׁבוּ עַל אֲדָמָתָם

30

וְאַתָּה קָדוֹשׁ | יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל

אל נא

לד / בראשית לח א

[ויהי בעת ההיא וירד יהודה]

ה [א]..... // ולא גמרה אמרה / וחזר והמירה

[ב]...שם..... // מה בצע בדמו נִימְכָּרָנוּ בְּדָמִים

גם לָגֵן יְהוּדָה..... // .....

[ד]... [וְקָל כְּבוֹד יַעֲקֹב בָּעֵת הַהִיא // וְנִשְׁמַע.....]

[ה]..... מוֹכֵר... // עֲלִיָּא הִיָּה יְרִידָת מְכֹוֹר

וְזֶה הִיָּה מְלֶכְךָ..... // בּוֹי וְהוּא... וְעָלָה לְמַלּוּכָה 5

וְהָנוּקָשׁ בְּמַצּוֹת אֶשֶׁת נִינּוֹ // וְזֶה בְּרַח [מ... אֶשֶׁת] אֲדָנָיו

30 וַיֵּשְׁבוּ עַל אֲדָמָתָם: יח' כח, כה, או יר' כג, ח.

ה תוכן הפיוט: הפייטן מבדיל בין יהודה ליוסף. יהודה יעץ למכור את יוסף בעד בצע כסף ונכשל במעשה תמר, משום כך הורד מגדולתו, אלא שעמדה לו זכות הודאתו בחטא ונתקבלה תשובתו. לעומתו יוסף נשבה והורד מצרימה, אבל בגלל עמידתו בניסיון באשת פוטיפר עלה לגדולה ולמלכות.

2 מה... בדמים: במעשה מכירת יוסף אמר יהודה לאחיו: 'מה בצע כי נהרוג את אחינו וכיסינו את דמו, לכו ונמכרנו לישמעאלים' (בר' לו, כו-כו). לשון זה מתגלגל בצורה מקוצרת בכתוב אחר: 'מה בצע בדמי ברדתי אל שחתי' (תה' לז). הפייטן צירף כאן את שני הכתובים והוסיף עליהם משלו בלשון נופל על לשון: 'מה בצע בדמו' — נימכרנו בדמים'. חוץ מן הדמיון החיצוני וההפרש הפנימי שבין דם לדמים מרמזת גם המלה 'בצע' על קרבתה למילת 'דמים': 'בצע כסף' (שופ' ה, יט), וממילא מבצבצת כאן אהבת בצע, דבר שדרשו הקדמונים בגנותו ובעקבותיהם יניי עצמו (מ.א. ז'ק, סממני לשון בפיוטי יניי, קונטרסים לענייני הלשון העברית שנה ב, תרצ"ח-תרצ"ט, עמ' 56). יהודה נענש במות אשתו על שלא הציל את יוסף, השווה בר"ר פה ג, עמ' 1034: 'ירד יהודה וגר' ירידה היא לו שקבר אשתו ובניו... ממי את למד מיהודה ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגר' (בר' לו, כו) היה לו להוליכו בכתפו אצל אביו, מה גרם לו — קבר אשתו ובניו.

5 עלייא היתה ירידת מכור: ירידת יוסף המכור למצרים היתה עלייה לו, שהרי נעשה משנה למלך. לעומת זאת ירידת יהודה לתמנה היתה ירידה לו. עלייא: עלייה, מחילופי א-ה.

6 וזה... למלוכה: מתקבלת על הדעת השלמת מ. זולאי: 'זה (=יהודה) היה מלך והורד ממלוכה וזה (=יוסף) היה שבוי והורד ועלה למלוכה' השווה בר"ר פה ב, עמ' 1030: '[ויהי בעת ההיא וירד יהודה וגר]... ויוסף הורד מצרימה (בר' לט, א). ר' לעזר אמר, כדי לסמון ירידה לירידה, ירידת יוסף לירידת יהודה'. ובתנח' בובר, וישב, יב: 'ירד יהודה, מהו וירד' — שהורידהו מגדולתו, למה? שמינו אותו מלך עליהם, כיוון שמכרו את יוסף נכנסו אצל אביהם לנחמו (ולא) ביקש להתנחם, אמרו עכשיו הזקן מקפיד עלינו, מה עשוי? עמדו ונידו אותו, שנאמר וירד יהודה'.

7 זה... אדניו: יהודה נכשל בתמר, אשת ניניו. ויוסף עמד בניסיון באשת פוטיפר.

- חילף אֲשֶׁר פֶּץ לָאֵב הִפֵּר נָא // גַּם [הוּא] אֶהְיֶה [הִפֵּר נָא]
 [ט] . . . . . פְּתוּחָה לְכָל שֶׁב // שְׁעָה תְּשׁוּבָתוֹ עַת בְּדִין יִשָּׁב
 10 יַעֲזֹב פֶּץ צִדְקָה / צִדֵּק גַּם הוּא // תָּמֹר לֹא בֹשׁ לְהוֹדוֹת / אֲחִיו יוֹדוּהוּ
 אל (נא) לעולם)

ויהי בעת ההיא

- 1 איש אשר מְכַר פִּוְרָת לְמִידָּנִים // וְנוֹתֵן בְּיַד אֲחִים מְדָנִים
 בְּגֵד יִהְיֶה בְּכִינְעָנִים // וְרָד וְנִתְחַתֵּן לְכִנְעָנִים(ג)

- 15 גִּבִּיר בִּירְאוֹתוֹ מֵהַ הִקְרָה // וְנִסְתָּרָה דְּרָכֵי אֵב קָרָא
 דָּאָג וּמַגְחָלָתוֹ יֵרָא // וַיֵּט וַיִּשָּׁט עַד חִירָה

הַאֲרִיָּה רָגְלָיו אֶזְ נָשָׂא // וְאִשְׁתּוֹ חִייל שָׁם נָשָׂא

- 8 חילף . . . [הכר נא]: השווה בר"ר פד, יט, עמ' 1024: 'וישלחו את כתנת הפסים וגר' [הכר נא הכתנת
 בנן]. אמר ר' יוחנן: אמר הקב"ה ליהודה, אתה אמרת לאביך הכר נא, חייך שתשמע הכר נא [למי
 החתמת והפתילים, בר' לח, כה].

- 9 . . . פתוחה . . . ישב: ה' קיבל תשובת יהודה כאשר הודה על פשעו בדינו עם תמר, לפי בר' לח, כו:
 'ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני'. עת בדין ישב: לפי המדרש בית-דין מיוחד דן את תמר, ע' להלן
 שו' 18.

- 10 יען . . . הוא: כגמול על הודאתו קיבל יהודה שכר. צדק: במובן 'זכה' קיבל שכר (ע' ז. בן-חיים,
 עברית וארמית נוסח שומרון, כרך ג, ספר ב, עמ' 103). תמור . . . ידוהו: השווה בר"ר צו (שיטה
 חדשה), עמ' 1207: 'יהודה אתה יודוך אחיך (בר' מט, ח) — לפי שהיה ידו לך אחיך בעולם הזה
 (=שיהיה מלך) ובעולם הבא (=לימות המשיח)'. ובתנח"י: 'יהודה אתה יודוך אחיך', אמר לו
 (יעקב): אתה הודית במעשה תמר יודוך אחיך להיות עליהם מלך.

- 1 תוכן הפיוט: חטאו של יהודה במכירת יוסף גרם צער לאביו ומריבה בין האחים. מאז מתחילה
 ירידתו. אחיו הורידוהו מגדולתו. אשתו הכנענית מתה וגם שלושת בניה סטו מהדרך הישרה ולא
 הקימו שם לאחיהם. לעומת זאת התכוונה תמר לשם שמים וזכתה למלכים שייצאו מחלציה.

- 13 איש . . . למידינים: יהודה שמכר את יוסף (=פורת, לפי בר' מט, כב) למידינים, ונותן . . . מדנים:
 גרם למריבות בין האחים, לפי מש' ו, יט.

- 14 בגד . . . בכינענים: יהודה בגד בקחתו לאשה בת כנעני — בת סוחר, לפי יש' כג, ח: 'סחריה שרים
 כנעניה נכבדי ארץ', ובבר"ר פה, ד, עמ' 1036: 'וירא שם יהודה בת איש כנעני . . . (ויקחה) בר
 אתרא בוצינא דאתרא' (בן המקום נכבד המקום; בוצינא—מאור) בח"נ שם: גבר תגרא (=הסוחר)
 אביינוס (=εὐγενής, נכבד אציל), בבר"ר שם, א, עמ' 1029, נדרש על יהודה הפסוק 'בגדה יהודה
 וגר' (מלאכי ב, יא): 'אמר ליה: כפרת יהודה, שקרת יהודה, ותועבה נעשתה בישראל (שם) . . . ובעל
 בת אל נכר ויהי בעת ההיא וירד יהודה'. ורד: לפי הושע יב, א.

- 15 גביר . . . הקרה: כשראה יהודה שיוסף נמכר לעבד. הקרה: קרה, כנפעל; ע' לעיל קרובה לב, שר
 38. ונסתרה . . . קרא: לפי יש' מ, כ: 'למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' — שנדרש
 בבר"ר צא, י, עמ' 1134 (וגם שם, צד, ד, עמ' 1174) על יעקב שהתאבל על מכירת יוסף.

- 16 דאג ומגחלתו ירא: יהודה דאג שלא יכווה מגחלתו — מהקפתו — של יעקב. ויט . . . חירה: בר'
 לח, א; יהודה סטה מהדרך הישרה.

- 17 הארייה: כינוי ליהודה לפי בר' מט, ט. ע' להלן שר' 43. ואשת חייל: שוע בת חירה.

ואב בית דין שם נעשה // ובדין שם הוא ניתנשא
 זמורתו נתנה שלושה סריגים // שנים מהם נעשו סיגים
 חטאים ואחר נסוגים // פרוצים בקל אשר ניסוגים
 טען לער בכורו... לה // שמה תמר באחותי כלה
 יה שר רצתו מכלה // ובקצה עש בו פלה
 ביתר לאונן עבור ליבמה // ונאנס לבוא וליכמה
 לא אבה לזרעה ולרחמה // והשחיתו [חית] ורעו מלרחמה
 ממרום השקיף אל ברישעתו // וכמחויים היתה השחיתו
 נודעה [כי] רצה רצתו // וכמיתת אח הימית גם אותו
 סח יהודה איש אמונות // לכלתו במ... אמנות
 עוז עש לאבד שתי מנות // שובי ושובי באלמנות
 פתר לביא [כי] סיקן הוא // וחס על שלישי כי פליט הוא

20

25

- 18 ואב בית דין... נעשה: לפי מדרשי חז"ל נגזר דינה של תמר לשריפה על-פי בית-דין של שם (ע"ר בר"ר פה"ב, עמ' 1045) ובתנח' בוכר וישב, יז: 'והיה יושב בדין שם יצחק ויעקב ויהודה אמרו הוציאוהו ותשרף'. לפי בר"ר שם ובבלי מכות, כג ע"ב, המשפט היה בבית-דינו של שם. איני יודע מקור לדברי הפייטן שיהודה היה 'אב בית דין'. ובדין... ניתנשא: על-ידי הדאיתו.
- 19 זמורתו... סריגים: לאשת יהודה נולדו שלושה בנים: ער אונן ושלח. זמורתו: אולי כינוי גנאי לאשת יהודה הכנענית לפי יח' ח"ז, או כינוי לזמורת גפן לפי תה' קכח,ג: 'אשתך כגפן פוריה'. שלושה סריגים: לפי בר' מ,י, שנים... סיגים: ער ואונן היו רעים בעיני ה' (בר' לח,ז-יא). סיגים: בפיטוי יניי מוכנו פגומי גוף ונפש, וכן בלשון חז"ל: 'כולו סג (תה' נגד) שנעשו סיגים' (תנח' בוכר וירא, כד). ע"י זולאי, עיוני לשון, עמ' רכה.
- 20 פרוצים... ניסוגים: פרוצים בעבירות בלי סייג. ניסוגים: מסויגים, מן 'סוג' (זולאי, שם, עמ' רכד).
- 21 טען... כלה: יהודה השיא את (=טען, נשא) ער לתמר. באחותי כלה. שה"ש ד,יב.
- 22 יה... כלה: בר' לח,ז: 'ויהי ער... רע בעיני ה' וימיתהו'.
- 23 ביתר: חכיה, קיווה, לפי איוב לו,ב: 'כתור לי זעיר', ע"י רש"י ותרגום יונתן שם. ונאנס... וליכמה: קשה; מ. זולאי מציע וליחמה, ומסתבר 'ווליכמה'.
- 24 לא אבה... מלרחמה: בר' לח,ט.
- 25 ממרום... ברישעתו: בר' שם, וכמחויים... השחיתו: אולי רוצה לומר: גם הוא השחית ורעו וגרם למחות שם אחיו. ואולי כמחויים — כאנשי דור המבול (המחויים) שנאמר בהם 'כי השחית כל בשר' (בר' ויב).
- 28 עוז... מנות... נראה שצ"ל 'עון' במקום 'עוד' ור"ל החטא גרם לאבד שני בנים, ולפיכך 'שובי ושובי באלמנות', ולכן מובא להלן, 'וחס על שלישי' (הערת ע. פליישר). שובי... באלמנות: בר' שם,יא.
- 29 פתר... הוא: לדעת מ. זולאי צ"ל פתר (או: פחד) לביא (כי סיקן הוא (עיוני לשון, עמ' רמד), לפי בר"ר פה"ב, עמ' 1039: 'ויאמר יהודה לתמר וגו' אמר ר' אלעזר אע"פ שאין נחש יש סימן, כי

צוי עד יגדל כי נער הוא // כי אמר פן ימות גם הוא 30

קידשה שם תמר הקדושה // אשר פמהא לזרע קדושה
רימת ועשתה קידשה // והצליח דרכה קדושה

שימרה אלמנותה פני יי // לא השיבה יי
תאוה להגויץ בעם יי // כי הם נרע בירך יי

ובכן וירד יהודה [מאת אחיו] 35

אחיו נקראו יהודים לשם	יהודה	בכנ באחיו גבר	יהודה
גודל שמו נודע	ביהודה	דיברתה מחוקק	יהודה
הייתה לקדשה	יהודה	ורגמתך שרי	יהודה

אמר פן ימות גם הוא כאחיו. לביא: כינוי ליהודה. וחם... הוא: יהודה חם על שלה הנשאר לפליטה.

צוי... הוא: בר' שם. 30

קידשה... הקדושה: תמר קידשה שם שמים, ולא קדשה היתה כי אם קדושה, כי נכספה לזרע קדוש ולמלכות מיהודה, השווה בר"ר פה, עמ' 1031: 'ר' שמואל בר נחמן אמר, כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשת פוטיפר, מה זו לשום שמים אף זו לשום שמים' ושם: י, עמ' 1044: 'וגם הנה הרה לזנונים, אלא מלמד שהיתה מטפחת על כריסה ואומרת מלכים וגואלים אני מעוברת'. ובמדרש הגדול לבראשית, עמ' תרנה: 'צדקה, ר' יודן אומר כשאמר יהודה צדקה נצנצה רוח הקדש ואמרה: לא תמר זינת, ולא יהודה ביקש לזנות, ממני היה הדבר שבביל שיעמוד המלך המשיח מיהודה'. הדרשה נובעת ממקור קדום, עי' ר"ש ליברמן, מדרשי תימן, עמ' 5. כמהא: כמהה, בחילוף א-ה בסוף התיבה.

רימת... קדושה: תמר רימתה ועשתה עצמה קדישה לשם שמים וה' הצליח דרכה. רימתה, עי' פורת, לשון חכמים, עמ' 37. ועשתה: כמו 'נעשתה' שימוש בקל במקום נפעל ומצוי בלשון חז"ל, עי' מבוא לניקוד המשנה לר"ח ילון, עמ' 55.

שימרה... ה': תמר חיכתה והתפללה לה' ותפילתה לא הושבה ריקם. השווה בר"ר פה, עמ' 1041, וביתר בירור בירושלמי כתובות פי"ג ה"א, לג ע"ג: 'רבי חזקיה בשם רבי אחא, רבי היה דורש שלושה מקרייות לשבח: ותשב בפתח עינים (בר' לח, יד) ואיפשר כן, אפילו זונה שבזונות אינה עושה כן, אלא שתלת עיניה לפתח שכל עינים מצפות לו, אמרה לפניו: רבוננו של עולם, אל אצא ריקם מבית זה'.

תאוה... ה': תמר התאוותה, להתערות בעם ה'. להגויץ: הפעיל מן 'גוע', להתערות (עי' ש. אשכנזי, לשוננו כרך לא, תשכ"ז, עמ' 229). כי הם... ה': יש' סא, ט.

ובכן... יהודה: הפיוט מיוסד על פסוקי המקרא שבבחו של יהודה, היהודים ומלכות בית דוד. אחיו... יהודה: השווה בר"ר צח (צט בכ"ו) ו, עמ' 1257: 'יהודה אתה יודוך אחיך... אמר רבי שמעון בן יוחאי, יהי(יהו) כל אחיך נקראין על שמך, אין אדם אומר ראובני אנה, שמעוני אנה, אלא יהודי אנה', וכן הוא בתנח' בוכר וישב, יב: 'למה יודוך אחיך? — שכל ישראל יקראו על שמך יהודים'; תרגום יונתן לבר' מטח (מהדורת גינצבורגר, עמ' 92). בכך... יהודה: דה"א ה, ב.

גודל... ביהודה: תה' עוב, דיברתה... יהודה: תה' ס, ט.

הייתה... יהודה: תה' קיד, ב. וריגמתך... יהודה: תה' סח, כח.

יְהוֹדָה	חָלוּשׁ וְקָטָן צָרִי	לְיִהוּדָה	וְבִדְתָה מְלוּכָה	
בִּיהוּדָה	יְבוּ(ךְ) כּוֹ הַפֶּל	יְהוֹדָה	טָמוֹן וּמָחָא חֲטָא	40
יְהוֹדָה	לְעוֹלָם תִּשָּׁב	לְיִהוּדָה	כְּמוֹ יְלָדָה תִּמָּר	
יְהוֹדָה	נָא יִמְלֹאוּ עָרִי	יְהוֹדָה	מוֹצְאֵי מִמֶּנִּי	
יְהוֹדָה	עֲבוּר פִּי כְּאִיָּה נִמְשָׁל	לְיִהוּדָה	סוֹב תִּסּוֹב מְלוּכָה	
יְהוֹדָה	[צ . . . . .]	יְהוֹדָה	פָּקוֹד וַיִּשְׁמְחוּ בָךְ בְּנֵי	
יְהוֹדָה	רְמוֹז וַיַּעַל בְּתִחִילָה	יְהוּדָה	[ק . . . . .]	45
יְהוֹדָה	[ת]	יְהוּדָה	[ש . . . . .]	

ח פִּי בְשֵׁם יְהוּדָה נִתְיַחַדְתָּה . . . . .
 אֶת זֵיכְרְךָ וּמִוֹדִים בְּהוֹדוֹת
 . . . . . [כך] וקרא

ויוסף הורד מצרימה

לה / בראשית לט א

א א . . . . . מְשׁוּר פֶּר // בָּחֵן וְחִסֵּד מְשׁוּפֶר
 גִּיּוֹרְתֶךָ אֶל בֵּל תוֹפֵר // ד . . . . . ל . . . . . פֶּר

הַבְּעִבּוּ[תוֹת] נִמְשָׁךְ לְגִיּא גִּיכָר // וְלַעֲבָדִים לְעֶבֶד הוּא נִמְכָּר

39 זבדתה . . . ליהודה: נתת המלוכה ליהודה.

40 טמוֹן . . . יהודה: לפי יר' יו.א. מחא: מחה, בחילוף א-ה.

41 כמו . . . ליהודה: לפי בר' לח.כד. לעולם . . . יהודה: יואל ד.כ.

42 מוצאי . . . יהודה: לפי יר' לח.כב.

43 סוב . . . ליהודה: לפי דהי"א י.יד. עבור . . . יהודה: עי' לעיל שר' 17.

45 רמוז . . . יהודה: שופ' א-ב.

א תוכן הפיוט: מכירת יוסף למצרים היתה גזירת ההשגחה המיוחדת כדי להוריד אחריו את יעקב ובניו ולקיים את הבטחת ה' לאברהם: 'ועבדום וענו אותם . . . ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' (בר' טו, יג-יד).

1 משור: כינוי ליוסף, לפי דב' לג, יז.

3-2 גיורתך . . . ניכר: יוסף הורד בכוח למצרים ונמכר שם לעבד לשם קיום ההבטחה (— גזרתך) בברית בין הבתרים. עי' בר"ר פוג, עמ' 1051: 'ויוסף הורד מצרימה . . . ד"א בחבלי אדם אמשכם וגר' (הו' יא, ד), זה יוסף, וימשכו ויעלו את יוסף וגר' (בר' לז, כח). בעבודות אהבה (הו', שם) — וישראל אהב את יוסף (בר' שם, ג), ואהי להם כמרמי עול (הו' שם) — שרוממתי צריו עליי, איזו זוי — זו אשת פוטיפר: עי' להלן שר' 9. הבעת[תוֹת]: על הה"א כאן עי' לעיל קרובה יב, שר' 3. ולעבדים . . . נמכר: עי' בר"ר פוג, עמ' 1055: 'אמר ר' לוי, עבדא זבין (=פוטיפר עבד פרעה קונה את יוסף) ובר אמתה מזבן (=כן האמה, ישמעאל, מוכר) ובר חוריה עבד לתרויהון (=ובן חורין, יוסף, עבד לשניהם). על הרעיון שבפיוט עי' תנח' וישב, ג: '(ויוסף הורד מצרימה) א"ר יוחנן, מחשבה עמוקה נטלת עם אברהם בין הבתרים, כשאמרת לו ידע תדע כי גר יהיה זרעך. אמר ר' יהודה בר שלום . . . והיו חייבין (בני-ישראל) לירד מכופתין בקולרין ולא עשה כך, אלא חשב היאך להורידן בכבוד,

וְאֶשֶׁר בְּמַעֲלָיו נִיכָר // ח . . . נִיכָר / וּבְרָאוֹ נִיכָר

טוֹהַר לֵב אֶשֶׁר גַּם בְּמוֹרֵד // יִיחָר יִיצְרוּ וַיִּכָּךְ לֹא מָרַד
כְּמוֹ כֵּן מִשְׁלוֹ הִפְרֵד // לְאָרֶץ לֹא לוֹ הוֹרֵד

כֹּכ וְיוֹסֵף הוֹרֵד מִצְרִימָה | וּיקָנְהוּ פוֹטִיפֶר סֵרִיס פֶּרְעָה שֶׁר הַטְּבָחִים
אִישׁ מִצְרִי מִיד הִישְׁמַעְאִלִים אֲשֶׁר הוֹרְדָּהוּ שְׁמָה
וְנִשְׁלַח לַפְּנִיָּהִם אִישׁ לַעֲבֹד נִמְכָּר | יוֹסֵף
וְנִשְׁחַבְּלִי אָדָם אֲמַשְׁכֶּם בַּעֲבוֹתוֹת אַהֲבָה וְאַהֲיָה לָהֶם כִּימְרִימִי עוֹל
עַל לַחֲיָהֶם וְאֵט אֲלִיוֹ (וְכִיל)

[וְנִ] וְהִיא מֵרַאשִׁיתֶךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתֶךָ תִּשְׁגָּה (מֵאֵד)
וְנִשְׁ[ע] דוֹת בִּיהוֹסֵף שְׁמוּ בִצְאוֹתָ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁפַת לֹא שְׁמַעְתִּי
(אֲשַׁמַּע)

אֶשְׁמַע שְׁמִיעַ טוֹב / כִּי יִי דִיכָר טוֹב / לְמַנְּן בְּנֵי קָח רַךְ נְטוֹב
בְּרוּךְ

מגן

ב מִשׁוּן בְּחִבְלֵי אָדָם // נִיהַגְתָּה כְּצֶאֱנָן אָדָם
15 שׁוֹנְאִיו פֶּן תִּירוֹם יָדָם // עֵב[וֹר] כִּי מָכְרוּ יְדֵיָם

וְהִבִּיא עֲלֵיָהּ שִׂיֵּאָהֶב יַעֲקֹב לְיוֹסֵף וְיִשְׁנֹאוּהוּ אַחִיו, וְיִמְכְּרוּהוּ לִישְׁמַעְאִלִים וְיִוְרִידוּהוּ לַמִּצְרַיִם, וְיִרְדַּ
יַעֲקֹב וּבְנָיו בְּשִׁבְלֵי שְׁנֹאִמֶר וְיוֹסֵף הוֹרֵד מִצְרִימָה. עִי' גַּם תִּנַּח' בּוֹכֵר, שֶׁם טו; יִלְקוּט הַמְּכִירִי הַהוֹשַׁע
יֵאֵד, בַּהֲשַׁלְמוֹת הַהוֹסְפוֹת, עִמ' 200. וְ... נִיכָר: לִפִּי מִשׁ' כִּיֵּא, וְר"ל שֶׁכֵּבֶר בְּנַעֲרֻיּוֹ נִיכָר יוֹסֵף
לְטוֹבָה.

5 טוֹהַר . . . מֵרַד: יוֹסֵף טַהֲרָה־לֵב גַּם בְּמַצְבוֹ הִירְדָּה הִרְגִּינוּ אֶת יִצְרוֹ וְלֹא מֵרַד בָּה'.

7 כֹּכ . . . שְׁמָה: בְּר' לְטֵא. תַּחֲלִיל הַסֵּדֶר הָא"י.

8 וְ... יוֹסֵף: תַּה' קַהֲז; הַפְּסוּק נִדְרַשׁ בְּבִר'ר פֶּדֶז, עִמ' 1009: 'וַיִּבֵּא יוֹסֵף אֶת דְּבָתָם וְגו'. ר' מֵאִיר
א' . . . אַתָּה אִמְרַת מוֹלִזְלִים בְּבִנֵּי הַשְּׁפָחוֹת וְקוֹרִין אוֹתָם עֲבָדִים, לַעֲבֹד נִמְכָּר יוֹסֵף (תַּה' שֶׁם).

9 וְ... א[וְכִיל]: הוֹשַׁע יֵאֵד.

10 וְהִיא . . . מֵאֵד: אִיּוֹב חֲז; רִמּוֹ לְיוֹסֵף שֶׁבְּסוֹף יָמָיו עָלָה לְגִדּוּלָה וְכִילְכַּל אֶת יַעֲקֹב וּבְנָיו.

11 וְ... א[שְׁמַע]: תַּה' פֵּאֵו; יְהוֹסֵף כֵּאֵן הוּא סַמֵּל לַעֲם יִשְׂרָאֵל בִּצְאוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם, עִי' אֲנִצִּיקְלוֹפֶדִיָּה
מִקְרָאִית, עֶרֶךְ יוֹסֵף.

12 אֲשַׁמַּע . . . טוֹב: תַּפִּילָה שֶׁה' יִגֵּן עַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִתְבַּשְּׂרוּ בַּשּׁוֹרֹת טוֹבוֹת. כִּי . . . טוֹב: בְּמ' יִכַּט.
בְּנֵי קָח רַךְ וְטוֹב: בְּנֵי אֲבֵרָהֶם שֶׁלֶקַח 'בֶּן בָּקֶר רַךְ וְטוֹב' (בִּר' יִחֲז).

ב תוֹכֵן הַפִּיּוּט: יוֹסֵף נִמְשָׁךְ בַּהֲשַׁנַּחַת ה' לַמִּצְרַיִם, שֶׁם הַצִּלָּה בְּכוֹל וְנִתְגַּלּוֹ צִדִּיקְתּוֹ וְרוּחַ אֱלֹהִים שָׁבוּ.
ה' עֲמַד לִימִינוֹ, הַצִּילוֹ מִשְׁנֹאִיו וְהַשְׁלִיטוֹ עַל מִצְרַיִם.

14 מִשׁוּן . . . אָדָם: לִפִּי הוֹשַׁע יֵאֵד, יוֹסֵף נִמְשָׁךְ לַמִּצְרַיִם בְּחִבְלִים רַכִּים מִתּוֹךְ אַהֲבָה. נִיהַגְתָּה . . . אָדָם:
רִמּוֹ לְיוֹסֵף לִפִּי תַּה' פֵּב, עִי' לַהֲלֵן שו' 23; עַל יוֹסֵף שֶׁנִּקְרָא 'אָדָם' עִי' מ. זִידֵּל, 'אָדָם' — זֶה יוֹסֵף,
בְּסִפֵּר יוֹבֵל 'סִינִי', יְרוּשָׁלַם תַּשִּׁי"ח, עִמ' קֵד.

15 שׁוֹנֵאִיו . . . יְדִידָם: הַפִּיּוּט מִתְכוּוֹן לְיוֹסֵף עֲצֻמוֹ וְלַסַּמֵּל יוֹסֵף—עַם יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּצְלַל מִשְׁנֹאִיו וְלֹא נַעֲנַשׁ
עַל מִכִּירַת יוֹסֵף.

פועל יָדְיוּ כָּל הַצִּלִּית // צָבִי צָדְקוֹ שֵׁם הַצִּמִּית
קִירְבַּת אֱלֹהִים הַיִּצְנִיעַ // רְדוֹת בְּאֶרְצָם עַד הַצִּנִּית

שְׂדֵי קִינָאָתוֹ קִינָאָתָהּ // שְׁלֹטוֹן קוֹנִיו אוֹתוֹ הִקְנִיתָהּ
תְּמוֹתַת נַפְשׁוֹ חֲיִיתָהּ // תְּמִיד בְּ[כָל] צָר אוֹתוֹ הִיִּיתָהּ

20 כֹּכ וַיְהִי יִי אֶת יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי

וְנָ וַיִּתֵּן אוֹתָם לְרַחֲמִים | לִפְנֵי כָל שׁוֹבֵיָהֶם

וְנָ וַיְהִי חֶסֶדֶךְ יִי עֲלֵינוּ | כֹּאשֶׁר יִחַלְנוּ לְךָ

וְנָ רֹעֵה יִשְׂרָאֵל הָאֲזִינָה נוֹהֵג כִּצְאָן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרוֹבִים הַ(וּפִיעָה)

הוֹפִיעָה מִמְּרוֹמִים / מְלֵא רַחֲמִים / מְטִלִּיל לְהַחֲיוֹת [רַד] וּמִים

מחיה

25 בְּרוּךְ

ג יָהּ זָכוֹר חֲשׂוֹקִים / אֲשֶׁר בְּאֶפְסֵס עֲשׂוֹקִים // מְבַקֵּשׁ בְּשׂוֹקִים / וְאֵתָהּ בְּשִׁחָקִים
נִדְרִים אֶסֶף / וְצָרָתָהּ הֶסֶף // וְלִחְוֹן הוֹסֵף / עַל שְׂאִירֵית יוֹסֵף

16 פועל ... הצליח: לפי בר' לט,ג. צבי ... הצמיח: לפי יש' ד,ב.

17 קירבת ... הצניח: בצניעותו הצליח יוסף לשלוט על מצרים. השווה בר"ר פ,ב, עמ' 1053: 'ויוסף הורד מצרימה, כבשון כד"א וירד מים עד ים (תה' עב,ח) שלט בהם, היך דאת אמר כי הוא רודה בכל וגו' (מ"א ה,ד)'. הצניח: ייתכן: הצליח, בחילוף ל-ג, עי' אפשטיין, מבוא לנח"מ, עמ' 1228.

18 שדי ... היקנייתה: ה' קינא קנאת אחיו בו ויוסף התגבר על קוניו ושלט בהם, עי' בר"ר ש,ג, עמ' 1054 בח"נ: 'הקניין קוניך', יוסף הקניו לעבד קונה את אדוניו.

19 תמותת ... חייתה: יוסף ניצל ממוות, לפי האגדה פוטיפר רצה להרגו, עי' תנח' וישב, ט.

20 ככ ... יוסף: בר' לט,ב.

21 ונ ... שוביהם: תה' קומ; הפסוק נדרש בבר"ר צב,ג, עמ' 1139, על יוסף ועל עם ישראל כולו שגורלו כגורל יוסף. '[ואל שדי יתן לכם רחמים (בר' מג,ד)], ר' יהושע בן לוי פתר קרייה בגליות ... ויתן אותם לרחמים לפני כל שביהם. ושלח לכם את אחיכם — אילו עשרת השבטים אחר ואת בנימין, זה שבט יהודה ובנימין, ואני כאשר שכלתי — בחרבן ראשון, שכלתי — בחרבן שני, כאשר שכלתי בחרבן השני לא אשכל עוד'.

22 ונ ... לך: תה' לג,ב.

23 ונ ... (הופיעה): ונה' פ,ב. הפסוק נדרש בבר"ר צא,ה, עמ' 1118 (מקורו בתנח') וכתנח' מקץ, ז, על יוסף כזן ומפרנס את העולם.

ג תוכן הפיוט: יוסף הוא סמל כנסת ישראל, שבניה עבדים בגלות, וסופה להיגאל חנים כהבטחת הנביא. השווה בר"ר פ,א, עמ' 1051: 'ויוסף הורד מצרימה וגו' בחבלי אדם אמשכם וגו' (הושע יא,ד). בחבלי אדם אמשכם ... אלו ישראל ... שרוממתי צריהם עליהם; השווה תנח' בוכר וישב, יח: 'ויוסף הורד מצרימה ... כל מה שאירע ליוסף אירע לציון ... ביוסף כתיב יפה תואר ויפה מראה (בר' לט,ו), בציון כתב כלילת יופי (איכה ב,טו)'.

26 יה ... עשוקים: זכור את בני ישראל העשוקים, לפי יש' נב,ד, עי' להלן שו' 31. מבקשיך ... בשחקים: בני ישראל מבקשים את ה' בארץ (=בשוקים) ומחפלים לשמים (=בשחקים) עי' בביאורי לקרובה כז, שו' 1: 'אמצך איום בשחקים / בוטה בכל צודדי שווקים'.

27 נדודים ... יוסף: לפי עמוס ה,טו: 'אולי יחנז ה' ... שארית יוסף'. הסף: פלה.

יָד וּמִשְׁעִינָה תְהִיָּה פְיוֹסָף חֵינָם // פִּי כַעֲבָדִים לָךְ עֵינָם
(י' . . . . .) לְהַגָּאֵל חֵינָם / כְּמוֹ נִמְכְּרוּ חֵינָם

כֹּכ כֹּה אָמַר יִי חֵינָם נִמְכְּרָתָם וְלֹא בִכְסֵךְ תִּגְאָלוּ) 30
וְנֹכִי כֹה אָמַר יִי מִצְרִים יִרְדַּע מִי בְרֵאשׁוֹנָה לְגוֹר שֵׁם וְאִשׁוֹר בֶּאֱפֶס
(עֲשִׂקוֹ)
וְנֹכִי . . . . .

לוֹ . . . / בְּרֵאשִׁית מֵאָה א

[וְיֵהִי מִקֵּץ]

ד לְבַעַל חֲלוֹמוֹת הַלָּזָה // גְּלִיתָהּ סוֹד חֲלוֹמוֹת מִחֲזָה
מִחֲלוֹמוֹת יִצְחָק / נִחְלָמוֹת מִצְחָא // מְבוֹר הַדִּלָּה / וּבְכִי . . . דְּלָה
נִשְׁנָא בְּחִלּוֹם אֲשֶׁר לוֹ נִפְתָּר // [וְנִגְאָה בְּ] חֲלוֹם אֲשֶׁר הוּא פִתָּר
נִמְכָּר . . . עַל אֲחִיו יִמְלֵךְ // וְקָם פִּתְרוֹן חֲלוֹם הַמֶּלֶךְ

28 יד . . . חֵינָם: כֶּשֶׁם שִׁוּסוֹף כִּילְכַל אֶת אֲחִיו חֵינָם לִפִּי בִר' מו, יא-יב. מִשְׁעִינָה: לִפִּי יֵשׁ ג, א: 'מִשְׁעֵן
לֶחֶם . . . מִיִּם'. כִּי . . . עֵינָם: לִפִּי תֵה' קִנְג, ב: 'הִנֵּה כְעֵינִי עֲבָדִים אֶל יֵד אֲדוֹנֵיהֶם . . . כֵּן עֵינֵינוּ אֶל ה'
אֱלֹהֵינוּ.

30 כֹּכ . . . (תִּגְאָלוּ): יֵשׁ נִבְג, הַפְּטֵרַת הַסֵּדֶר, ע'י מֵאָה, עמ' 298, 556.

31 וְנֹכִי . . . (עֲשִׂקוֹ): יֵשׁ שֶׁמֶד; לִפְנֵינוּ 'כִּי כֹה אָמַר ה'', וּבִמְקָרָא: 'כִּי כֹה אָמַר ה' אֱלֹהִים'. יִתְכֵּן שְׁטָעוֹת
מִעֲתִיקִים כֹּאֵן, אֲבָל בְּמִגִּילַת יִשְׁעִיָּה א' הַגִּירָסָה כְּמוֹ בְּפִיּוֹט שֶׁלִּפְנֵינוּ (א). מִירְסָקִי, הַשִּׁירָה אִם
לְמִסּוֹרֶת, סִפֵּר סִגְל (תִּשְׁכָּח), עמ' 295.

ד תוֹכֵן הַפִּיּוֹט: סוֹד הַחֲלוֹם נִתְּגַלָּה לְיוֹסֵף. בְּגִלְל חֲלוֹם נִשְׁנָא וּבְגִלְל חֲלוֹמוֹת עֲלֵה לְגִדּוּלָה. תְּפִילַת הַפִּיּוֹט
לְקִיּוֹם אוֹתוֹת הַגְּאֻלָּה.

1 לְבַעַל חֲלוֹמוֹת: לְיוֹסֵף.

2 מִחֲלוֹמוֹת . . . מִצְחָא: הַשְׁוּוּהָ תִנְח' וְיִשָּׁב יֵט: 'אָמַר ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי, בֹּא וְרֵאָה שְׁלֹא כִמְדַת הַקֶּבֶ"ה
מִדַּת בֶּשֶׂר וְדָם, מִדַּת בֶּשֶׂר וְדָם מִכָּה בְּאִיזְמֵל וּמִרְפָּא בְּרִטְיָה, וְהַקֶּבֶ"ה בְּמָה שֶׁהוּא מִכָּה הוּא מִרְפָּא,
שֶׁנֶּאֱמַר כִּי אֶעֱלֶה אֶרֻכָּה לָךְ וּמִמְכּוֹתֶיךָ אֶרְפָּאךְ (י' ל). יוֹסֵף לֹא נִמְכָּר אֲלָא עַל-יְדֵי חֲלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר
וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אֲחִיו הִנֵּה בָעַל הַחֲלוֹמוֹת הַזֶּה בֹּא וְנִמְכְּרֵנוּ וְגו' (ב' לז, יט), וְלֹא מֶלֶךְ אֲלָא עַל-יְדֵי
חֲלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר וְיֵהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים וּפְרַעַה חוֹלֵם; אֲגִדַּת בְּרֵאשִׁית פִּס'ו (ס"ז), ג; מִדָּה"ג
בְּרֵאשִׁית, עמ' תִּרְצָא. מְבוֹר . . . דְּלָה: יוֹסֵף עֲלֵה לְגִדּוּלָה מִתּוֹךְ הַבוֹר, לִפִּי ב' מֵא, יד.

3 נִשְׁנָא . . . פִתָּר: יוֹסֵף נִשְׁנָא בְּחֲלוֹם כְּפִתְרוֹן יַעֲקֹב: 'הִבּוֹא נִבּוֹא אֲנִי וְאִמְךָ וְאִחֲךָ לְהַשְׁתַּחֲוֹת לָךְ
אֶרְצָה' (ב' לז, י), וְנִאֲהָב בְּחֲלוֹם שִׁפְתֵּר לְפִרְעָה.

4 נִמְכָּר . . . הַמֶּלֶךְ: יוֹסֵף שֶׁנִּמְכָּר לַעֲבֹד נִחְקִימוֹ בּוֹ דְּבָרֵי אֲחִיו: 'הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עֲלֵינוּ' (שם, שם, יח).

לִפִּי מַחְבֵּרֶת הַתִּיג'אָן (אֲבֶן-סִפִּיר, עמ' רַכֵּט) קִדָּם לְסִדֵּר 'וְיֵהִי מִקֵּץ' סִדֵּר אַחֵר לְוִיָּה אַחֵר הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה חֲטָאוֹ (ב' מ, א), ע'י מֵאָה, עמ' 307, אֲבָל בְּרִשְׁמֵת הַסִּדְרִים וְהַפְּטֵרֹת הַמִּגְנִיזָה (שם עמ'
566) אֵין סִדֵּר נֹסֵף לְבִר' מ, א.

- 5 ..... למלך // לעולם [יְיָ דְבָרָךְ] נָצַב
וַיַּעַמְד וַיָּקוּם וַיִּהְיֶה וַיַּצְלַח // .... עַל יְדֵי חֲלוּמוֹת
וְסִימָנֵי אֲ[וֹתוֹת] יַעֲשֶׂה // נוֹרָא מְרוֹם וְקָדוֹשׁ
- ה אִישׁ אֲשֶׁר בַּעֲלִילָה רָד לִיפִיפִיָּהּ // קֶץ נִימֵן עַד אֵין יִהְיֶה בְּמֵאפְלָיָה
בְּבוֹר וּבְדֶרֶךְ וּבְכִית אֲדוֹנָיו לֹא נוֹטֵשׁ // בְּבֵית הָאֲסוּרִים לָמָּה רוֹטֵשׁ
ו -----
- 10 [ז] ..... // שָׁר וְהֵם לְטוֹבַת בּוֹלְעוֹת
ח ..... אוֹת // כִּי עֵינֵיהֶם מִרְאוֹת נִירָאוֹת
- [ט] ..... // וְנִשְׁנָה לוֹ מִרְאֵה חֲלוֹם עוֹד
[י] ..... // וּבִסּוֹד יְיָ מִי יַעֲמֹד
15 [כ] ..... הִיָּה // שָׁבַע בְּתוֹךְ קִנְיָה אֶחָד
לִינֵת חוּ ... שְׂבּוּלִים ..... // וְשָׁנֵי חֲלוּמוֹת הָיוּ חֲלוֹם אֶחָד
מְלִיא[ים]. בֵּר ה' .. // בְּחִיטֵי מִינִית מְדוֹנָנוֹת
נִיַּצְמַח עוֹד שֶׁבַע ..... // צְנוּמוֹת דְּקוֹת שְׂדוּפוֹת וּגְחוּנוֹת
- סֹמֵר ..... // חֲזִיוָנוֹת לוֹ בְּעֵת נִיסוֹ
20 עֹבוֹר כִּי שִׁיבּוּלִים לְשִׁיבּוּלִים עֵיסוֹ // כָּמוֹ פְּרוֹת לְפָרוֹת עָשׂוֹ
- פְּרָעָה כְּהִיקֵין מִחֲלוּמָיו // מִבְּעִיתוֹת תּוֹעַ חֲלוּמָיו
- 5-7 לעולם ... נצב: תה' קיט,פט: הפייטן רומז שה' עתיד לקיים גם את הנבואות והחזיונות על ישראל.
8 אִישׁ ... במאפליה: יוסף התגבר על אשת פוטיפר המעלילה ('רד ליפיה') ונועד לו זמן קצוב לשהות בבית-הסוהר, ע' בר"ר פט,א, עמ' 1086: 'ויהי מקץ וגר' קץ שם לחשק וגר' (איוב כח,ג), זמן ניתן לעולם כמה שנים יעשה באפלה ... ד"א קץ שם לחושך. זמן ניתן ליוסף כמה שנים יעשה בבית האסורים (=במאפליה), כיוון שהגיע הקץ, חלם פרעה חלום ויהי מקץ שנתיים וגר'. עד אין: עד אן, בלשון חז"ל 'אין' = אן, השווה ירוש' חגיגה פ"ב ה"א, עז ע"א: 'אמר לו (ר' יהושע): מאיין ולאין (=לאן) בן זומא'.
- 9 רוטש: נעוב, מקביל ל'נוטש' וכן מובנו בפיוטי הקליר ועוד, ע' מלון בן-יהודה, ערך רטש.
10 תוכן הפיוט: תיאור חלומות פרעה, ועצת שר המשקים להוציא את יוסף מבית-האסורים לשם פתרון החלומות.
- 11 שר ... בולעות: שר-ראה, לפי בר' מא,כד.
12 כי ... ניראות: ע' להלן, שר' 21.
13 ונשנה ... עוד: שם,לב.
14 ובסוד ... יעמוד: יר' כג,יח.
17 בחיטי ... מדוגנות: לפי יח' כז,יז.
18 וגחונות: כפופות.
20 עיסו: במובן אכלו, עשו מהן עיסה, ע' קרובה קכ, שר' 66.
21 מבעיתות ... חלומיו: פרעה נבהל מחלומותיו המתעים.

צֹנֶחַ לְבָקֶשׁ פֶּתֶרֶן מִחֲכָמִיו // וְנוֹאֲלוּ חֲכָמָיו וְחֲרָטוּמָיו

קָם מִשְׁקָה אֲשֶׁר שָׁכַח לְהִזְכִּיר // לְמִזְכִּירוֹ לְהִזְכִּירוֹ בְּעֵת הַזִּכִּיר
רָצָה לְמַלְכוֹ נָא אִם אֲזַכִּיר // אֶת חֲטָאֵי אֲנִי מִזְכִּיר

שִׁימַע מִשְׁקָה לְמַלְךְ מָה [הִיָּה] // [ל]אֹפָה מְוֹתָה וְלִי תַחִיָּה
ת. .... // בְּאֲשֶׁר פֶּתַר לָנוּ כֵּן הִיָּה

(ובכן והנה עומד על היאור)

אָז עָרוֹת עַל יָאוֹר עַל פִּי יָאוֹר // בְּחִלּוֹם הֶרְאִיתָה לְתַנִּין יָאוֹר

גְּדוֹל עֲצָה אֲדִיר וְנָאוֹר / דְּרָכִים שָׁמַתָּה לָאוֹר וּמָאוֹר

הַמְּשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר / וְאִתָּה תִּבְרָךְ וּמִי יָאוֹר

נָךְ וּבְעֵינַיִם טָהוֹר / תְּזוֹת מֶרְאֶךְ צַח וְצָהוֹר

טָהוֹר מִשְׁמָא בְּאֲצִתָּה לְבַחוֹר / יָד שְׁלַחְתָּה מִן הַחוֹר

כְּאִרְיָה תִּשְׁאָג וְתִגְהוֹר / לְפָרִיעֵי חַיּוֹת תִּגְעוֹר

מַחְסוֹר אֵין לָךְ וְלֹא מַעְצוֹר / נִפְשָׁנוּ בִּינְךָ תִּתְּצוֹר

סְמִיכַת יָצַר תִּצְוֹר / עַד אֲלָפִים חֲסֵד תִּתְּצוֹר

22 וְנוֹאֲלוּ ... וְחֲרָטוּמָיו: לִפִּי בִר' מֵא, ח וִיש' יֵט, יג.

23 קָם ... הַזִּכִּיר: יֵשׁ כֵּאֵן כְּפִילוֹת לִשְׁוֹן וְר': לִשְׁר הַמְּשִׁקִּים שֶׁשָׁכַח תַּחִּילָה לְהַזְכִּיר אֶת יוֹסֵף לְטוֹבָה, נֹכַח עֲכָשִׁיו לְהַזְכִּירוֹ בְּשַׁעַת שְׁפָרְעָה הַזִּכִּיר אֶת הַחִלּוֹם.

25 [ל]אֹפָה ... תַּחִּיָּה: יוֹסֵף פֶּתַר וְנִיבֵא מִיתָה לְשֶׁר הָאוֹפִים וְתַחִיָּה וְעִלְיָה לְשֶׁר הַמְּשִׁקִּים.

26 תוֹכֵן הַפִּיט: הַצִּלְחָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְיִצְיָאָתוֹ מִבֵּית־הַסּוּהָר לְבֵית־הַמַּלְכוּת מִשְׁמִשּׁוֹת סָמַל לִיכּוּלָתוֹ וְלִגְדוּלָתוֹ שֶׁל ה', וְכִשֶּׁם שֶׁנֶּאֱלָא אֶת יוֹסֵף כִּי יִגָּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל וְיִצְיָאָם מִחוּשָׁךְ לָאוֹר.

28 אָז ... יָאוֹר: יֵשׁ יֵט, ז, צִמְחֵי הַיָּאוֹר, חִלּוֹם הַשִּׁיבְלִים הַמִּלְאוֹת וְהַדְּקוֹת, הָרֵאִית לְפָרְעָה הַנִּקְרָא 'תַּנִּין יָאוֹר' לִפִּי יח' כג, ג: 'הַתַּנִּינִים הַגְּדוֹל הַרּוֹבֵץ בְּחוּךְ יָאוֹרֵי'.

29 גְּדוֹל עֲצָה: יֵר' לִב, יט. דְּרָכִים ... וּמָאוֹר: לִפִּי אִיּוֹב לח, יט, רִמְזוּ לְיוֹסֵף שִׁינֵּא מִבֵּית הָאֲסוּרִים, מִחוּשָׁךְ לָאוֹרָה.

30 הַמְּשִׁיב ... אָחוֹר: יֵשׁ מִד, כה. וְאִתָּה ... יָאוֹר: לִפִּי במ' כבו.

31 זָךְ ... טָהוֹר: חֲבִקוּק א, יג. חֲזוֹת ... וְצָהוֹר: לִפִּי דנ' זט, ט: שֶׁה"ש ה, י. צָהוֹר: מִזְהִיר, מִן 'צָהָר' (כֶּרֶם ו, טז).

32 טָהוֹר ... לְבַחוֹר: לִפִּי אִיּוֹב יד, ד; כִּשֶּׁם שֶׁמִּיהִרַת לְבַחוֹר אֶת יוֹסֵף מִבֵּין הַטְּמָאִים בְּבֵית־הָאֲסוּרִים וְהַעֲלִית אוֹתוֹ לְגְדוּלָה, כִּי גַם תּוֹצִיאָנוּ לְרוּחָהּ מִהַגְּלוּת. יד ... הַחוֹר: שֶׁה"ש ה, ד, הַפְּסוּק רִמְזוּ לְגִאוּלַּת יִשְׂרָאֵל, ע"י שֶׁהִשְׁרִי שֶׁם.

33 וְתִגְהוֹר: מוֹכֵנוּ כֵּאֵן הַשְּׁמַעַת קוֹל, גַּעְרָה, מִקְבִּיל ל'תִּגְעוֹר', ע"י מ. וּזְלָאִי, נִשְׁכַּחוּת בִּלְשׁוֹן הַפִּיִּיטָנִים, עֲנִינֵי לִשְׁוֹן, בְּעִרְכָּתָהּ ח. יִלּוֹן, תִּשְׁ"ג, עמ' 1. לְפָרִיעֵי ... תִּגְעוֹר: לִפִּי יֵשׁ לה, ט; תה' סח, לא, רִמְזוּ לְאוֹמּוֹת הָעוֹלָם הַמְּצִיּוֹקוֹת לְיִשְׂרָאֵל.

34 תִּתְּצוֹר: תִּתְּצוֹר, ע"י נַחְמִיָּה יג, יג, וְאוֹלִי בְּמוֹכֵן: תִּשְׁמֹר, לִפִּי אִיּוֹב יב, י: 'אֲשֶׁר בִּידוֹ נִפְשׁ כָּל חַי'; ע"י קְרוֹבָה עַח, פִּיּוֹט ד.

35 סְמִיכַת ... תִּצְוֹר: לִפִּי יֵשׁ כו, ג. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַסּוֹמְכִים וּבּוֹטְחִים בֶּךָ תִּשְׁמְרֵם. עַד ... תִּתְּצוֹר: שֶׁמ' לד, ז.

פְּקוּדָה לְפִקְדֵיךָ תִּשְׁמֹר // צוֹרְרֶיךָ גִּאֲוֹנִם תִּישָׁבֹר
קֶץ שְׁמִתָּה לְמַחֲשֹׁךְ שָׁחֹר // רָם מְשַׁלְתָּה נוֹף בְּשִׁיחֹר
שְׁלוֹמֶיךָ תִּנְחָה בְּמִשׁוֹר // תוֹכֵן עֵיקוֹם תְּלֹמֹת תִּפְשׁוֹר

ובכן

			הָאוֹמֵר מֶה יֵאָתָא	21 40
[הב . . .] מֶה יב . . .			הַגּוֹלָה מֶה יִגָּשׁ	
[הד . . .] מֶה יד . . .			הַהוֹגָה מֶה יִהְרֶהָ	
[הו . . .] מֶה יו . . .			הַזּוֹמֵם מֶה יִזְזֹמֵם	
[הח . . .] מֶה יח . . .			הַטּוֹעֵן מֶה יִטּוֹמֵן	
[הי . . .] מֶה יי . . .			הַפּוֹלֵל מֶה יִפּוֹן	45
[הל . . .] מֶה יל . . .			הַמְּגִיד [מֶה] מְרָאשׁ	
[הנ . . .] מֶה ינ . . .			הַסּוֹתֵר מֶה יִסְתֵּר	
[הע . . .] מֶה יע . . .			הַפּוֹתֵר מֶה יִפְלִיא	
[הצ . . .] מֶה יצ . . .			הַקּוֹרָא [מֶה] יִקְרֶהָ	
— — — — —				

ח 50 . . . . [המ]קפּיא יקרות / המ . . . . . / [המגל]ה עמוקות המגדיל
יש[ועות] / . . .
בסוד עליונים ותחתו[נים] כל [וקרא]

- 36 פקודה: זכירה לטובה. צורריך . . . תישבור: לפי ו' כויט.
37 קץ . . . שחור: ע' למעלה שר' 8. נוף בשיחור: העיר נף (=מף-ממפיס) שעל נהר שיחור (הנילוס) סמל מצרים. ע' אנציקלופדיה מקראית, ערך מף.
38 שלומיך: שם תואר על משקל גדול, לפי תה' נה, כא: 'שלח ידיו בשלמיר', (עיוני לשון, עמ' רטז; לעיל קרובה לא, שר' 41). תפשור: תפתור, בארמית, ע' דנ' ה, יב.
21 תוכן הפייט: ה' גילה לפרעה בחלום את העתיד לבוא, כמו שכתוב: 'אשר האלהים עושה הראה את פרעה' (בר' מא, כט).
41 הגולה: המגלה.
42 ההוגה: מקביל ל'אומר' במובן: דיבור מפורש.
44 הטוען: התובע ומגלה את זטמן בלב איש.
47 הסותר: השם לאל מזימות סתר.
48 יפליא: מקביל ל'סתר' לפי דב' יז, ח: 'כי יפלא ממך'.
49 הקורא: לפי יש' מא, ד: 'קורא הדורות מראש'.
50 [המ]קפּיא יקרות: לפי זכ' יד, ו.

11

 [הנמצא כזה ר ... ר] אוי נָעַב רוֹאָה
 הנמצא כזה שְׁנוּה שְׁלִיט שְׁלֵם שפח
 [הנמצא כזה ת ... ת ..] עה תָּמִים תְּהִילָה

21

[ת] ..... [ע] מוקות / שוקד עיצות מעמקות
 [ר] ..... [ק]ות / קרואי לך קיצי חוקות
 [צ] ..... וקות / פודה קויד מיפוקות
 [ע] ..... קות / שיפתותיד חכמות מפיקות
 [נ] ..... [מ] בְּהִיקוֹת / מְבוֹחָנוֹת צְרוּפוֹת וּבְדוּקוֹת
 [ל] ..... מוצקות / פוללות צדקות ומצוקות
 [י] ..... וצַעְקוֹת / טוב תַּקְשִׁיב וְחַעַשׂ צַדִּיקוֹת
 [ח] ..... בל לך לבקות / זכרונות בסיפךך לחקות
 [ו] ..... נך למען לבקות / המוני ציבאות להקות
 [דבריד] עשו בלי חלקות / גזירותיד לא לשוכו ריקות
 [ב] ..... במושקות / איתנו אמת מחושקות

10

15

ח ..... הקו(דש) בְּהִדְרַת קו(דש) בְּלִשׁוֹן קו(דש) קו וקו קו בקו
 להקדישך ... ש קודשי קו(דש) בְּרוּחַ קו(דש) מְלָכִי בְּקו(דש)
 בְּמִלְאָכִי קו(דש) ככ וקרא

11 הסדר, הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בר' (בר' מא, לח) הובא ברשימת הסדרים במחברת התיג'אן, וברשימה מהגניזה (ע' מאן, עמ' 313, 566). תוכן הפיוט: דברי שבח ותהילה ליוסף בסימן תשר"ק.

2 ראו ... רואה: יוסף שראה מראש את הרעב העומד לבוא. ראו: במובן: הגון וכשר, וסימוכין לשימוש כזה בלשון פייטנים ומדרשים (זולאי, עיוני לשון, עמ' ריד).

21 תוכן הפיוט: דברי שבח לה'.

7 מיפוקות: ממכשולים, לפי שמ"א כה, לא.

12 לבקות: להשחית מ'בקק' או 'בוק' (בוקה), ע' ר"י אבן-ג'נאח ספר השרשים, ערך בוק. לחקות: לחקוק, כדרך הפייטן להשתמש בכפולים על דרך פעלי ל"ה.

ח השווה קרובה נח, פיוט ח; ולא אדע טעמים של ריבוי הקיצורים 'קו וקו קו וקו' (מ. זולאי).

לט. / בראשית מג יד

[ואל שדי יתן לכם רחמים
לפני האיש]

ונעריצך אלהינו

ח אֶתָּה הוּא אֱלֹהֵי [יָם] מֶלֶךְ הַרְחֵמֵם / בְּכֵן תִּרְחֵם אֶל . . . ה . . . [יָם] /
[ג] . . . . . יָם / [דְּבָקִים] בָּךְ וְלֹךְ מְרוֹחֵם / הֲלֹא אֶתָּה רָם בְּמְרוֹמֵי [יָם] / וְהֵם
רָמִים וְלֹךְ מְרוֹמֵם / זִמְנָתָם כְּתוּעָפוֹת רָאִמִּים / חֲטִיבָתָם [כְּ] קִרְנֵי רָאִמִּים /
טוֹב עִמָּךְ מִתְמִימִים / יוֹדֵעַ יְמֵי תְמִימִים / כ . . . וְתִמִּים / לְפָנֶיךָ סְדוּרִים כָּל
יָמִים / מִפֶּר מַחְשָׁבוֹת עֲרוּמִים / נָעִים וּמִלְּבִישׁ עֲרוּמִים / שְׂפָעֵינוּ טוֹבִים
וְנִעְיָמִים / עוֹז תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים / פּוֹתֵחַ פִּיּוֹת [נָא] לָמִים / צִיּוּיָךְ לֹא נִעְלָמִים /
קְדוּשָׁתְךָ מְנַעֲמִים / רִכְבָּה אֲשֶׁר לָךְ מוֹנֵעָם / שְׂכָטִי תָם מַעֲמִים לְחוּמִים /
תִּתֵּן לְעֶצְמְךָ נִחוּמֵי [יָם] / גִּתְמִיד תִּקְפֹּךְ / וְנָשִׁיר שְׂכָחְךָ / וְגִרְזָן רִינוֹנְךָ / וְנִקְרָא
קִידוּשְׁךָ / וְנִצְנִיף צִדְקָךְ / [וְנִפְלִיא] פֶלְאָךְ / וְנִעֲזֹ עֲזָךְ / וְנִשְׁחִיחַ סוּדְךָ / וְנִנְעִים
[נִעְמָתְךָ] / וְנִמְתִּיק מִלִּילְךָ / וְנִלְבָּבָה לָךְ / וְנִקְתִּיר כְּבוֹדְךָ / וְנִיחַד יִקְרָךְ / וְנִשְׁיִר
טַעֲמָךְ / וְנִחְסֵן חֵילְךָ / [וְנִפְרִי] זִכְרְךָ / וְנִדְעֵעַ נִעְדְךָ / וְנִהַדֵר הוֹדְךָ / וְנִד . . .
/ וְנִגִּיד גִּדְלְךָ / וְנִבְיַע בְּרִכְתְּךָ / וְנִנְאֲמֵן אֲמִי [צָדֵךְ]
תְּמִיד נִקְרִי [שְׁךָ] עַל . . . לְשֵׁם כְּבוֹדְךָ

כך וקרא זה אל זה וג' 15

אופן

ט חומל וחונן ומרחם פילל . . . ם לניניו וגם עתה תנהיג [ג] לאומרים

- ח תוכן הפיוטים: דברי שבח לשבטי ישראל ותפילה לרחמי ה', כשם שיוסף ריחם על אחיו. השווה
בר"ר צ.ב.ג. עמ' 1139: 'ר' יהושע בן לוי פתר קריה בגלות. ואל שדי יתן לכם רחמים — ויתן אותם
לרחמים לפני כל שביהם (תה' קמא), לפני האיש — זה הקב"ה, שני' ה' איש מלחמה (שמ' טו,ג),
ושלח לכם את אחיכם — אילו עשרת השבטים. אחר את בנימין תקחו — זה שבט יהודה ובנימין:
כאשר שכלתי בחרבן ראשון שכלתי בחרבן שני, כאשר שכלתי בחרבן שני לא אשכל עוד'.
4 זימנתם . . . ראמים: לפי במ' כג,כב; שם כד,ח. חטיבתם . . . ראמים: דב' לג,יז; בשני הפסוקים
מדובר על שבטי ישראל ותווקם. חטיבתם: ייחדם וערכם, עי' ברכות, ו ע"א: 'אני אעשה אתכם
חטיבה אחת בעולם, שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (שמ"ב ז,כג); עי' לעיל קרובה לא,
פיוט ח, שו' 109: 'חרומינו רמים כראמים'. טוב . . . מתממים: אולי צריך לנקד: עמך, לפי דב'
יח,יג: 'תמים תהיה עם ה' אלהיך'. ידע . . . תמימים: תה' לו,יח. מפר . . . ערומים: איוב ה,יב.
6 שבעינו טובים: ימים טובים.
7 רכבה . . . מונעמים: קשה, ואולי לשון פנייה לה', רוכב שמים (דב' לג,כו), רוכב בערבות (תה'
סנה) רכב ישראל ופרשיו (מל"ב ב,יב) או 'רכבה' בקל לפי דב' לב,יג.
8 לחומים: נלחמים בהם.
9 שבחך: על הניקוד שבחך עי' ילון, מבוא לניקוד המשנה, עמ' 19.

קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
 קדוש מְבַעֲלֵי חֲמָלָה / קדוש מְבַעֲלֵי חֲנִינָה / קדוש מְבַעֲלֵי רַחֲמִים
 קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
 קדוש שֵׁם חֲמָלָה בָּאָח עַל אֲחִים אֲשֶׁר לֹא חֲמָלוּהוּ
 קדוש נָתַן בּוֹ חֲנִינָה עֲלֵיהֶם כִּי לֹא חֲנָנוּהוּ
 קדוש מִיֵּלְאֵו רַחֲמִים עֲלֵיהֶם כִּי לֹא [רִי]חֲמוּהוּ
 קדוש מחיה קדוש מאופן קדוש מכרוב לעומתן וג'

20

ויגש אליו

מ / בראשית מד יח

תוכן הקרובה: אחרי שנמצא הגביע באמתחת בנימין, יהודה מצדיק את אחיו לפני יוסף ומצביע על אחוות בני יעקב ואחריותו לפני יעקב אביו. הוא מתחיל בתחנונים, אבל בהמשך נאום הסגוריא דיברו נעשה יותר ויותר תקיף. הוא נגש 'לדורון ולמלחמה ולפיוס' בהשתדלותו לשחרר את בנימין. נאומו של יהודה מסמל את נצחון ישראל — גור אריה יהודה — על העמים.

א אָחֲזָה רַעְדָּה לְשִׁבְטֵי חָם // בָּעֵת הַשִּׁבְיָה הָאֵשׁ אוֹתָם
 גָּבִיעַ בְּהִידְרָשׁ מֵאוֹתָם // דָּאָגוּ בְּשׁוֹמְעָם וּבְרֵאוֹתָם

החל וְכִילָה וּמָצָא // וְנָעַר לְעֶבֶד נִימְצָא
 וְאֵת עֶשׂ עוֹרְבוֹ נִעְצָב // חִינָן וְנִיחָרְפָּס פָּנֵי נִיָּצָב

טען אָרְיָה אֶת חֲמָתוֹ // יְדַבֵּר נָא פִּי שִׁיחַ שְׁחֵ בְּחֻכְמָתוֹ

5

20 קדוש ... חמלוהו: ה' נתן חמלה בלב יוסף על אחיו שהתאכזרו לו.

א תוכן הפיוט: בני יעקב חרדו ונבהלו כשנמצא הגביע בידי בנימין, אבל יהודה, שערב אותו לפני יעקב הגן עליו.

1 אחזה ... ומצא: לפי בר' מד, יג.

3 החל ... ניצב: לפי בר' שם, יב: 'ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע'. ונער ... נימצא: שם, שם, יז.

4 זאת ... נעצב: יהודה שאמר ליעקב, 'אנכי אערבנו' (בר' מג, ט) נעצב כשאמר יוסף להשאיר אצלו את בנימין. חנין ... ניצב: השווה בר"ר צג, א, עמ' 1150: 'ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני וגו'. בני אם ערכת לרעך תקעת לזר כפך [עשה זאת איפוא בני והנצל ... לך התרפס ורהב רעך] (משלי ו, א) ... ד"א בני אם ערכת לרעך — זה יהודה שאמר אנכי אערבנו, תקעת לזר כפך, מידי תבקשנו (שם, שם), נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך, אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך (שם, שם). עשה זאת איפוא בני, התאבק בעפר רגליו והמליכהו עליך, ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני. ניצב: יוסף, השר.

5 טען ... בחכמתו: יהודה נתמלא כעס ואמר בחכמה: 'ידבר נא עבדך וגו'.

כְּכַפִּיר שָׁאג לְעֹמָתוֹ // לֹא נִחַפְּזוּ שׁוֹר מִנֶּהֱמָתוֹ

כך ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני
אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה
ונ בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך
ונ עשה זאת אפוא | בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס
ורחב רעיך

10 ונ אחד באחד יגשו ורוח לא יבוא ביניהם

ונ כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו

ונ ליש גיבור בבהמה ולא ישוב מפני כל

כל מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ / וְהִפְלֵ בְּיָדֶיךָ / מִגְּנִינוּ בְּצֵל יָדֶיךָ

ברוך

מגן

ב מים עֲמוֹקִים עֲצַת לֵב // נְבוֹן בְּשׁוֹרוֹ שְׂכָרוֹן לֵב

סָחוּ לוֹ אֲחִים בְּכָל לֵב // עַל אֶחָד נִישְׁפּוֹךְ נֶפֶשׁ וְלֵב

6 ככפיר ... לעומתו: השווה בר"ר צגב, עמ' 1162: 'שאגת אריה וקול שחל ושיני כפירים נחשו

(איוב ד.ר.), שאגת אריה — זה יהודה, דכתיב גור אריה יהודה'. לא ... מנהמתו: יוסף הנקרא 'שור'
(בכור שורו הדר לו — דב' לגיז) לא נבהל וענה לו כגמולו.

7 כל ... כפרעה: בר' מדיח, תחילת הסדר.

8 ונ ... כפיר: מש' וא: עי' לעיל שו' 4; הפסוק והדרשה נרמזו בקרובה.

9 ונ ... רעיך: שם, שם, ג.

10 ונ ... ביניהם: איוב מאח; הפסוק נדרש בבר"ר צגב, עמ' 1152: 'אחד באחד יגשו — זה יהודה

ויוסף, ורוח לא יבא ביניהם (שם, שם) — אילו השבטים, אמרו: מלכים מדיינים אילו עם אילו, אנו
מה אכפת לנו, יאי למלך מדיין עם מלך, ויגש אליו יהודה וגו'. עי' להלן, שו' 30.

11 ונ ... יחדיו: תה' מחה; גם פסוק זה נדרש בבר"ר צגב, עמ' 1151: 'כי הנה המלכים ... נועדו זה

יהודה ויוסף, עברו יחדיו — זה נתמלא עברה על זה. המה ראו כן תמהו (תה' שם), ויתמהו האנשים
איש אל רעהו (בר' מג, לג), נבהלו נחפזו (תה' שם) ולא יכלו אחיו לענות אותו וגו' (בר' מה, ג), רעדה

אחזתם שם חיל כיולדה (תה' שם) — אילו השבטים, אמרו, מלכים מדיינים אילו עם אילו אנו מה

איכפת לנו'. הדרשה נרמזה בקרובה, עי' שו' 87.

12 ונ ... כל: מש' לל; הפסוק נדרש בתנח' ויגש ג: 'ויגש אליו יהודה, זש"ה ליש גבור בבהמה ...

א"ר יהושע בר נחמיה, מי הוא שרו של שור? — ארי. כך יוסף — שור, שנאמר (דב' לג) בכור
שורו הדר לו, ויהודה — ארי, שנאמר (בר' מט) גור אריה יהודה. מי עמד כנגד השור? — הארי,

שנאמר 'ויגש אליו יהודה', עי' להלן, שו' 64.

ב תוכן הפיוט: כשראה יהודה את שברון לבם של אחיו, יצא להגן עליהם בתבונה ואמר ליוסף, כי הוא

ואחיו מוכנים למסור נפשם על אחיהם, ולא לעוזבו לנפשו כשם שעשו ליוסף.

15 מים ... לב: לפי מש' כה: 'מים עמוקים בלב איש ואיש תבונות ידלנה'. הפסוק נדרש על יהודה

שהגן על בנימין ברוב חכמה ועצת לב, עי' להלן שו' 23.

16 סחו ... ולב: האחים אמרו ליהודה, שהם מוכנים למסור נפשם על בנימין אחיהם, השווה בר"ר

צא, עמ' 1128: 'על כן נחתך, או למקטל או למיקטלה' (על מנת כן ירדנו, או להרוג או ליהרג).

פְּרִי אִישׁ אֶחָד בָּלְנוּ // צוּר אֶחָד הוּא אֱלֹהֵינוּ
קֶדֶם בָּאָח אַחֵר אֲשָׁמְנוּ // רְשָׁעֵנוּ לִכְן צִתָּה שׁוֹלָמְנוּ

שְׁלָמִים הָיִינוּ וְחֶסְרָנוּ // שְׁאֵלָתָנוּ וּמִמֶּךָ לֹא הִסְתַּרְנוּ
תְּבַעֲתָה וְאַמֶּת לָךְ גִּילֵינוּ // בִּי אֲדוֹנִי אֵל נָא תִּנְיְדָנוּ

20

כֹּכ אֲדוֹנִי שָׁאֵל אֶת עַבְדּוֹ לֵאמֹר הִישׁ לָכֵם | אֵב אוֹ אַח
וְנִהְיָ אֵב אֶחָד לְכוֹלְנוּ הֲלֹא אֵל אֶחָד בְּרָאנוּ מְדוּעַ נִיבְגַד אִישׁ
בְּאֲחָיו לְחַלֵּל בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ

וְנִמִּים עֲמוּקִים עֲצָה בִּלְבָב אִישׁ וְאִישׁ [תְּבוֹנָה יִדְלָנָה]
וְנִתְּפוּחִי זֶהֱב בְּמִשְׁכִּיּוֹת כֶּסֶף דָּבָר דְּבוּר עַל אֲפִנְי
וְנִבְאָרְךָ אֲפִים יִפְתָּה קֶצֶץ וּלְשׁוֹן רִכָּה תִּשְׁבֵּר גֶּרֶם
וְנִחִי חִי הוּא יוֹדֵךְ כְּמוֹנֵי הַיּוֹם אֵב [לְבָנִים יוֹדִיעַ אֵל אֲמַתָּךְ]

25

אֲמִיתֶיךָ תִּנְחָמֵינוּ / וְאִוְרֶךְ יִנְחֵינוּ / בְּגֶשֶׁם מִשְׁאֹל יִחְיֵינוּ
אֲמַתְךָ מְעוֹ(לָם) / חֶסֶדְךָ מְעוֹ(לָם) וְעַד עוֹלָם / הִחְיֵינוּ בְּגֶשֶׁמְךָ אֱלֹהֵי עוֹלָם
בְּרוּךְ מַחִיָּה

17 פרי... אלהינו: לפי בר' מד,ט: 'יש לנו אב זקן', ומלאכי ב,י: 'הלא אב אחד לכולנו, הלא אל אחד בראנו', עי' להלן, שו' 22.

18 קדם... שולמנו: לפי בר' מב,כא: 'ויאמרו... אבל אשמים אנחנו על אחינו... על כן באה עלינו הצרה הזאת'.

19 שלמים... הסתרנו: לפי דברי יהודה בבר' מד,יח-לד.

21 ככ... אח: בר' מד,יט.

22 ונ... אבותינו: מלאכי ב,י: הפסוק נדרש באגדת בראשית פע"ו לענייננו: 'ויגש אליו יהודה — זהו שאמר הכתוב, הלא אב אחד לכולנו וגו' (מלאכי שם). שנים עשר עבדיך אחים בני איש אחד (בר' מב,יג), לא כאומות העולם ולא כמצריים שהן משתחוים לכל מין ומין של עבודת אלילים... אבל אנו חס לנו, אלא אל אחד בראנו (מלאכי שם), ואם כן מדוע נבגד איש באחיו (שם), למה אתה תבגד בנר'.

23 ונ... ידלנא: משלי כה: הפסוק נדרש בבר"ר צג,ד, עמ' 1153: 'מים עמוקים עצה בלב איש... משל לבאר עמוקה מלאה צונין והיו ממיה יפין ולא היתה בריה יכולה לשחות ממנה, בא אחד וקשר חבל בחבל, נימה בנימה, ודלה ממנה ושחה, התחילו הכול דולים ושותים ממנה, כך לא זו יהודה משיב ליוסף דבר על דבר עד שעמד על ליבו ויגש אליו יהודה'; עי' תנח' בובר ויגש, ב.

24 ונ... אפניו: מש' כה,יא: גם פסוק זה נדרש בבר"ר שם,ג: 'תפוחי זהב... תירגם עקילס, חזורין דדהב בגו דייסקירין דכסף (תפוחים של זהב בתוך קערת כסף), דבר דבור על אופניו, מה האופן הזה מראה פנים לכל צד, כך היו דבריו של יהודה נראים לכל צד בשעה שנדבר עם יוסף, ויגש אליו יהודה'.

25 ונ... גרם: מש' כה,טו: רמז לדברי יהודה הרכים והנבונים שריככו את ליבו של יוסף — הקצין.

26 ונ... אמתך: יש' לח,יט: הפסוק רומז לדברי יהודה על חיי יעקב התלויים בבנימין.

ג יחדו יִגְשׁוּ / כָּאֶחָת יִפְגְּשׁוּ // חוֹרֶשׁ בְּקוֹצֵר יָחוּשׁוּ / דוֹרֶךְ בְּבוֹצֵר יַעֲוִשׁוּ
נִיגְשׁ . . . . . // כִּי בְּכָל גִּישַׁת קֶרֶב . . . . .

יֵה יִשְׁאֵג כְּאֶרְיָה / אַרְ[יָה] // וְתוֹפִיעַ דְּמוֹת אֶרְיָה / כֵּה . . . . .
יָרְדוּ צָרֵי יְהוּדָה / בְּשַׁעַר . . . . . // נוצחו בְּנֵי יְהוּדָה / כְּגִישַׁת [בְּנֵי יְהוּדָה]

כך ויגשו בני יהודה אל יהושע [בגלגל ויאמר אליהן] כלב בן יפנה

הקניזי אתה ידעת [את הדבר אשר] דבר יי אל משה איש

האלהים על [אדותי ועל אדותיך] בקדש ברנע

וַזֶּה הָנָה יָמִים [בָּאִים נָאם לִי וְנִגַּשׁ] חורש בקוצר דורך ענבים] 35

במושך הזרע] והטיפו ההרים עסים וכל הגבעות תתמוגגנה]

ואתה ק[דוש יושב תהלות ישראל אל נא]

ד מל[אכִי] מ[ר]ו[ם] הִבִּיטוּ לְשׁוֹר . . . . . //

ג תוכן הפיוט: פגישת יהודה ויוסף מסמלת את נצחון גור אריה יהודה, מלכות בית דוד, על צרי — אומות העולם.

30 יחדו . . . יפגשו: יהודה ויוסף שני המלכים נפגשו יחד זה מול זה. חורש . . . יעושו: החורש זה יהודה, והקוצר — זה יוסף נפגשו יחד, עי' להלן ש' 35. יגשו . . . יפגשו: אין כאן גישה ופגישה במשמען הרגיל, אלא התנגשות והתנגחות, כגון 'שור נגח' המתורגם, 'תור נגש' (תרגום יונתן לשם' כא, כט) ואין גישה אלא — מלחמה (עי' זולאי: לדמותה של לשון הפייטנים, מלילה I (חש"ד), עמ' 74).

31 כי . . . קרב: הפייטן רומז לגישת יהודה לשם מלחמה, עי' להלן, ש' 34.

32 יֵה . . . כאריה: הושע יא, א. ותופיע דמות אריה: הפייטן רומז לאחרית הימים כאשר המשיח מגזע יהודה יחזור ויופיע: גם בדרשות חז"ל עניין יוסף ואחיו ופגישת יהודה ויוסף נדרשו לימות המשיח, עי' תנח' בוכר מקץ יז, שם ויגש, ג, ח, יא: בר"ר צגיב, עמ' 1171; להלן, ש' 131.

33 ירדו . . . בשער: הפייטן רומז למלחמת צרי יהודה ביהודה, עי' עזרא ד, א. נוצחו . . . יהודה: צ"ל: ניצחו. ומתקשר לשור שלאחריה, ור"ל שבני יהודה ניצחו בקרב כשם שהצליחו וניצחו בימי יהושע.

34 ככ ויגשו . . . ברנע: יהו' יד, ה. הפסוק הוא תחילת ההפטרה לסדר שלפנינו, עי' מאן, עמ' 566: הפסוק נדרש בבר"ר צגו, עמ' 1154, לענייננו: 'ויגש אליו יהודה, ר' יהודה ור' נחמיה ורבנין, ר' יהודה א', הגשה למלחמה כמ' דא' אמ' ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה (ש"ב יג), ר' נחמיה אמ', הגשה לפיוס, ויגשו בני יהודה אל יהושע לפייסו, רבנין אמ', הגשה לתפילה, שני ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו (מ"א יח, ל); גם בקרובה שלפנינו מדובר על 'גישת קרב' (ש' 31) ועל גישת פיוס ומלחמה: 'גישת תחנה ניגש תחילה / ואחר כן ניגש מולו למלחמה' (ש' 43).

35 וַזֶּה הָנָה . . . תתמוגגנה]: עמוס ט, ג; הפסוק נדרש בבר"ר צגה, עמ' 1153 לענייננו: 'הנה ימים באים . . . ונגש חורש זה יהודה, בקוצר — זה יוסף, והנה אנחנו מאלמים אלומים וגו' (בר' לז, ז), דורך ענבים — זה יהודה שני כי דרכתי לי יהודה, במושך הזרע — זה יוסף שמשך זרעו שלאביו והורידן למצרים'.

37 מל[אכִי] . . . לשור: דברי הפייטן מקבילים לדרשה בתנח' ויגש, ד: 'א'ר שמואל בר נחמן . . . בשעה שהיו יהודה ויוסף מתוכחין זה עם זה, אמרו מלאכי השרת זה לזה: בואו ונרד למטה ונראה שור וארי מתנגחין זה עם זה וכו'.

- ... בִּשְׂר חֲמוּרִים נִימָק פְּלִיש // .....
 וַיֵּצְאוּ חוּץ לְבוּשׁוֹ שַׁעְרוֹת לְבוּ // ..... [ל] א יִירָא
 גֹּר אֲרִיָּה יְהוּדָה רֹאשׁ עַל כָּל בְּהֵמָה // ..... ה
 אֵיילָתוֹ וְחֵילָתוֹ נוֹ(רָא) מְר(וֹם) וְקָדוֹשׁ
- ה
 אֶחָד בְּאַחַד כְּבָרוֹל כְּבָרוֹל // אֶמְנָם אַח בְּאַח נִיגְשׁוּ וְנִיפְגְּשׁוּ
 בְּגִישַׁת תַּחֲנָה נִגְשׁ תַּחֲלִילָה // וְאַחֵר כֵּן נִיגְשׁ מוֹלוּ לְמַלְחָמָה
 גֶּשׁ אֲרִיָּה לְמוֹל שׁוֹר וְאַמֶּר // אִם אוֹצִיא מֵאֶמֶר / כָּל צוֹעֵן תּוֹגְמָר
 דִּין עַד אָנָּה בְּנוֹ תַעֲבֹד נָא // דָּכָר אִם אֲדָכָר נָא / דָּכָר בְּנוֹ אֲבִיא נָא
 הַשֵּׁב חֲכָלִיל עֵין / לְבָן פּוֹרֵת עֲלֵי עֵין / אֶפּוֹא הֶשְׁמַת עֵין / הִבְסַחְתָּנוּ בְּטוֹב עֵין
- 38 בשר חמורים: רמז למצרים הנקראים 'בשר חמורים' לפי יח' כג.כ. כלליש: אולי ר"ל כבצק, עי' ספרי במדבר, פיסקא פט, עמ' 89: 'והיה טעמו (של המן) כטעם לשד השמן, כלליש (מן 'לישה') זה שערך בשמן ומקוטף בדבש' ובנוסף מדרש חכמים: כאילו נילוש 'בשמן', (עי' מלון בן-יהודה, ערך ליש).
- 39 ויצאו... לבו: השווה בר"ר צגו, עמ' 1156: 'אמר ר' חנן, בשעה שהיה (יהודה) מעלה חימה היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות'; תנח' שם, ג; תנח' בובר שם, ח.
- 40 גור... בהמה: כשם שהאריה הוא מלך החיות כך היה יהודה ראש השבטים, בשמ"ר א, טז מובא שכל אחד מהשבטים נמשל לחיה או בהמה, עי' גם שהש"ר ב, ד.
- 41 איילתו וחיילתו: חיזוק ואימצת אותו לעמוד כנגד יוסף, לפי תה' פח, ה.
- ה תוכן הפיוט: מקביל למדרשי בר"ר ותנח' המכילים הרחבת הוויכוח בין יהודה ליוסף, והתפייסותו של יוסף.
- 42 אחד... בברזל: דברי הפייטן מורכבים מאיוב מא, ח: 'אחד באחד יגשו' (הנדרש על יוסף ויהודה, עי' לעיל, שו' 10) וממשלי כז, יז: 'ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו'. ורוצה לומר ששני האחים היו מוכנים לפיוס ולמלחמה. בתנח' בובר ויגש ו: 'אמר (יהודה) נשבע אני אם אשלף חרבי מתערה כך אני מתחיל, ובפרעה אני מסיים, שנאמר ברזל בברזל יחד (מש' שם)... נאה למלך מתגאה כנגד מלך, היהודה-מלך... יוסף-מלך'; עי' גם בר"ר צה (כ"ו), עמ' 1231.
- 44 גש... תוגמר: יהודה מאיים על יוסף שבמאמר פיו יכול הוא להחריב את צוען מצרים. השווה בר"ר צגו, עמ' 1156: 'אמר ר' ירמיה בר שמעיה, דָּכָר אני מוציא ומכניס דָּכָר למו', ובכ"י הגירסה במקום 'למו' — לנוא, היא נוא-אמון, אלכסנדריה של מצרים בדברי חז"ל, עי' במנחת יהודה, שם וכך היתה גם הגירסה של הפייטן, כפי שנראה מהשורה הבאה.
- 45 דין... נא: עד מתי תתנהג אתנו במידת הדין.
- 46 השיב... טוב עין: יהודה (=חכליל עינים, לפי בר' מט, יב) השיב ליוסף (=בן פורת עלי עין, שם, כב). אפוא... עין: השווה בר"ר צגו, עמ' 1155: 'ד"א בי אדני — בייא (βία, עוול וחמס) את עבד לנו אדני, שכך אמרת לנו הורידהו אלי ואשימה עיני עליו (בר' מד, כא), זו השמת עין?', וכן בתנח' בובר ויגש, ה ותנח' שם, ה. בטוב עין: כינוי לבנימין, עי' בר"ר צגו, עמ' 1156: 'ידבר נא עבדך... שנים ממנו נכנסו לכרך גדול והחריבו אותו, להלן בשביל נקבה, כאן בשביל זכר חיבת העין בעל אכסניא של הקב"ה חופף עליו כל היום (דב' לג, יב) על אחת כמה וכמה'. עי' במנחת יהודה שם: חיבת עין — חביב ונחמד לעיניים. הפייטן מכנה את בנימין 'טוב עין' גם מפני שבית-המקדש נמצא בחלקו, עי' ספרי דברים, פיסקא שוב, עמ' 413.

וְאִם עֶבֶד לְעֶבֶדְךָ הֵן אֲנִי עֶבֶדְךָ // מוֹטֵב לִי וְלֹא לוֹ / בִּי אֲדֹנִי וְלֹא בּוֹ
זֹאת הִיא דַּת אֱלֹהִים / אִם אַתָּה יְרָא אֱלֹהִים / תְּשַׁלּוּמֵי כָּפַל גִּבֹּב מִשְׁלָם
חֲטָף וְטִבַּח וּמִכָּר / רִיבּוּעַ וְחֹמֶשׁ מִשְׁלָם // בְּגִיבָתוֹ נִימְכָר / אִם אֵין לוֹ לְשִׁלָּם
טוֹל לָךְ רַב הוֹן / וְעַל הַנֶּעֱר חוֹן // לְתַת לָךְ רַב יֵשׁ / שְׁלֹא נִתְבַּיֵּשׁ
יוֹסֵף לְשִׁמְעָא אֲמָרְיוֹ / נִכְמְרוּ רַחֲמָיו / וְהָמוּ מַעְיוֹ / לְהִתְנוּדַע לְאַחֲיוֹ
אל נא לעו(לם)

1 [א. .... צר] // כְּגִישַׁת חוֹרֶשׁ בְּקוֹצֵר

[ב. .... צר] // וְאָח מֵאֲחִים עוֹד לֹא יִבְצֵר

55 [ג. .... פיר] // וְשָׁח לְמִשְׁפִּיר וּמִסְפִּיר וּמִשְׁפִּיר

[ד. .... פיר] // פֶּן פְּגִינוּ בְּפָנֵי אָב תַּחֲפִיר

[ה. ....] // כִּי קִירַע אָב / עַד אָנָּה לֹא נִיתָא[ח]

[ו. ....] // עַד עֲתָה אָב לֹא חִז מְאֹז

[ז. ....] אֵל נָא תִפְרֹץ ..

60 [ח. ....]

47 ואם ... עבדך: אם זקוק אתה לעבד, הריני מוכן להיות עבד במקומו, השווה בר' מד, לג ובר"ר, שם, עמ' 1155: 'בי אדני ... אם לממלי אנה (=אם לממלא מים, אני), אין למשמשא-אנה (=אם למשמש (עבד), אני). מוטב ... בו: כלשון המדרש שם: 'בי ולא ביה'.

48 זאת ... משלם: השווה תנח' בובר ויגש, ה: 'ויגש אליו יהודה ... למה שאמרת לנו זאת עשו וחיו את האלהים אני ירא (בר' מביח), אין אתה מתיירא מן הקב"ה אלא אתה דומה לפרעה, שנאמר כי כמון כפרעה (שם, מדיח). ... א"ל אין אתה דנני לא בדיני מלכות ולא בדיני שמים, בדיני שמים מי שגונב משלם כפליים, שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים (שמות כב), אם אין לו מה לשלם, ונמכר בגניבתו'. דת אלהים: דיני שמים בבר"ר שם 'בנימוסות שלנו'.

49 חטף ... משלם: שם' כא, לו: 'כי יגנוב איש שור או שה וטבח או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת תחת השוה; בלשון הפייטן ריבוע וחומש. בגניבתו ... לשלם: שם' כב, ב.

50 טול ... נתביש: הפייטן ממשיך שיוסף אינו ירא אלהים, גם לפי החוק של המלכות: 'בדיני מלכות נוטלין כל מה שיש לו (=טול לך רבהון), אם בדיני מלכות אתה תופשינו טול לך (=כלשון הפייטן) כל מה שבידינו (=לתת לך רב ישי) (תנח', שם). רב הון: לפי יח' כז, יב; שם, לג.

1 תוכן הפיוט: נאום יהודה מכיל תחילה דברי תחנונים על בנימין ועקב, ולבסוף מטיח דברים קשים באיימו להחריב את כל ארץ מצרים. רחמי יוסף נכמרו והוא מתוודע לאחיו.

53 כגישת ... בקוצר: עי' לעיל, שו' 35.

54 ואח ... יבצר: לא ייכרת, והכוונה לבנימין.

55 למשפיר ... ומשפיר: כינויים ליוסף לפי בר' מב, ו; שם מט, כב.

56 פן ... תחפיר: בר' מד, לד. תחפיר: תבייש.

57 כי ... ניתא[ח]: צערו של יעקב על אובדן יוסף טרם פג, לפי בר' מב, לו. אב: אוצ"ל: אח.

טַבַּח סַח אֲשִׁית בְּגִבּוֹלֶךְ // ואת ... ל .....
יָד הָרַף עַד מְתִי הִתְגּוֹלְלֶךְ // .....

כַּבִּיר גְּבִיר אַחִים בְּחִימָה // קָרַב לְקָרַב מְלַחְמָה
לִיִּישׁ גִּיבּוֹר בְּבִהְמָה // וְשׁוֹר מָנוּ...מָה

מִרְעִישׁ נֹוא בְּשֹׁאֲגוֹ כְּלָבִיא // לְעֹמֶת פִּיתָם ... כְּמוֹ נָבִיא
נֶעַר עֲרֻבְתִּי מֵאֲבִי // תָּנָה וְהֶשֶׁף סִצְרֵת לְכָבִי

65

שָׁח לוֹ כִּי תָהִי נָא יָדְךָ // אֲנִי תָמוּרְ[תו] כְּעֶבֶד אֲעֲבֹדְךָ
עֲלִינוּ לָמָּה הָעֲרַמְתָּה סוֹדְךָ // וְלֹא שְׁ[מִרְתָּ] ... חֲסִדְךָ

פִּירְזוֹן גְּבוּרָה כְּהוֹדִיעוּ // .....
צַפְנַת פְּעֻנִיחַ בְּכֵן שְׁעוֹ // .....

70

קוֹלוֹ בְּקוֹשְׁכֶם נִתְעַלְפוּ // אִם הוּעַפּוּ
רְאוּתֶם קִרְנֵי רָאִם // ...

שְׁאוֹן תַּחֲפֹנְחָם הָא ... // .....
תִּדְעוּ כִּי אֲנִי הוּא יוֹסֵף אֲחִיקָם // .....

81-75 ז' [נִיגַשׁ א .....]

חֲרַבּוֹ [נִיגַשׁ] חוֹרֶשׁ חִימַת .. חוֹד

- 61 טַבַּח ... בְּגִבּוֹלֶךְ: ע"י לעיל, שו' 44-45.
- 62 יָד ... הִתְגּוֹלְלֶךְ: לפי בר' מג, יח בדברי האחים: 'אנחנו מובאים להתגולל עלינו'.
- 63 כַּבִּיר ... מְלַחְמָה: יהודה גביר האחים ניגש למלחמה ביוסף.
- 64 לִיִּישׁ ... בְּבִהְמָה: ע"י למעלה שו' 40.
- 65 מִרְעִישׁ ... כְּלָבִיא: ע"י בר"ר צג, עמ' 1162 (מקורו בתנחומא): 'מיד כעס יהודה ושגג בקול גדול והלך קולו ארבע מאות פרסה ... וביקשה ארץ מצרים ליהפך'. לעומת ... נביא: אולי הכוונה לנבואת יחזקאל, כט, על מצרים.
- 66 נֶעַר ... מֵאֲבִי: בר' מד, לב.
- 67 שָׁח ... אֲעֲבֹדְךָ: שם, שם, לג.
- 68 עֲלִינוּ ... סוֹדְךָ: לפי תה' פג, ד, סוד העלילה על גניבת הכביע.
- 70 צַפְנַת פְּעֻנִיחַ: יוסף.
- 71 קוֹלוֹ ... נִתְעַלְפוּ: בר' מה, ג.
- 72 קִרְנֵי רָאִם: כינוי ליוסף לפי דב' לג, יז.
- 81-75 פִּיוֹט המכיל כינויי נוי ליהודה לפי א"ב (מא' עד ח' חסר) גדולתו ותוקף טענותיו נגד יוסף: רוב הכינויים נרמזו למעלה.
- 82 חוֹרֶשׁ: ע"י לעיל, שו' 30.

טוהרו	ויגש	טוהר טיבח טוהר טיכס	85
יקרו	ויגש	יהודה ירד יחד . . . ראת	
כבודו	ויגש	כפיר כמוס [פ]שרון	
ו[. . .	ויגש	לביא למוד לע[.	
מדעו	ויגש	מלך מול מלך מתנת	
ניצחו	ויגש	נוהם נשא גס	
סיחתו	ויגש	שר סעוד סער	
עצמו	ויגש	עורב ערוב עילה	90
פירושו	ויגש	פקיד פ[. . . פ . . .	
צולחו	ויגש	ציר [צ . . . צע . . .	
קירבו	ויגש	קור[א] קיום בקול ק . . .	
רוגזו	ויגש	[ר . . .] רשת ברעש רגש	
שול[ח1]	ויגש	[ש]ואג שואף בשימע שלח	95
טיפארתו	ויגש	תוע תח . . . תענוג בתוקף תהילות	

	וב[כן ויאמ]ר בי	21
בי אדני בן אל תבקש	אל תאבד	
בי אדני דין אל תעזות	אל תגזול	
בי אדני ואמה אל תתחיל	אל תהפוך	100
בי אדני חטא אל תחשוב	אל תזכור	
בי אדני ילד אל תניחת	אל תטיל	
בי אדני לנו אל תלחם	אל תכריעו	
בי אדני נוכחינו אל תנאץ	אל תמיר	
בי אדני עלילה אל תעש	אל תשנא	105
בי אדני צוהרינו אל תצאנן	אל תפיל	

84 יהודה ירד: לפי בר' לח.א.

87 מלך מול מלך: עי' לעיל שר' 10.

ז' תוכן הפיוט: נוני לשון בסימן א"ב לדברי התחנונים של יהודה: בי אדני (בר' מד, יח).

100 אל תתחיל: להרע לבנימין, ואולי במובן אל תחל-תחלל, ונרדף ל'תהפוך'.

101 זאת: מכירת יוסף.

102 תייחת: תשבר, לפי יש' גח, 'יחת אפרים מעם'. הפייטן יצר שורש 'יחת' במקום 'חתת'.

103 כן: לפי בר' מב, לג: 'כנים אנחנו'. אל תכריעו: לכף חובה.

104 מלין אל תמיר: מקביל ל'הבטחה אל תהפוך'.

106 צוהרינו אל תצאנן: אורנו אל תחשיך. תצאנן: לשון כיעור וקדרות בלשון הפייטנים; עי' זולאי,

עיוני לשון, עמ' ריב: מן פירש: אל תצנן (=אל תעשה קר) צהרים שלנו, בזמן שהחום מורגש בכל

מקום (The Bible etc., החלק העברי, עמ' פד).

בי אֲדָנִי קְרוֹב   אֶל תִּקְבַּע   בִּי אֲדָנִי רִיב אֶל תָּרִיב
 בִּי אֲדָנִי שָׁבַט   אֶל תִּשְׁבִּית   בִּי אֲדָנִי תַחֲפֹנֶחַס אֶל תַּתִּים

110 סילוקה

ח לא נִבְהַל שׁוֹר לֹא נִחְפְּזוּ אָרִי / זֶה מְדַבֵּר וְזֶה מְשִׁיב / זֶה אוֹמֵר וְזֶה מְקַבֵּל /
 מוֹכֵר וּמְכוּר / וּבֵת קוֹל מְפָרוֹם עוֹנָה / הִנֵּה הָעֵת וְהָעוֹנָה / הִנֵּה קֶרֶב
 וְהִנֵּה מִלְחָמָה / וַיֵּי אִישׁ מִלְחָמָה / אוֹמֵר עַתְּ שְׁלוֹם הִיא / וְהַשְׁלִיט מְעִי
 הוֹמִים / לְהִיתְנוּדַע אֶל אֶחָיו / וְעַתְּ אֶ[שׁ]ר נִגְלָה לָהֶם / וּפְנִיּוֹ גָלָה לָהֶם /
 115 נִפְלוּ עַל פְּנֵיהֶם / וּרְעָדָה אֲחֻזָּתָם / חִיל בְּיֻלְדָּה אֶפְסָם / וַיִּתֵּר קִיר לָבָם /
 וַתִּתְעַלֵּם רִחְקָם / [וַתִּצָּא] נִפְשָׁם / וּמִלְאָכִים ... לְלוּוֹתָם / בֵּת קוֹל ...
 אֱלֹמוֹתָיו / נִתְּנוּ שָׁבַח לְמַקְיִים דְּבָרוֹ וּמַעְמִיד עֲצָתוֹ / אֲשֶׁר לוֹ הִתְהַיְלָה / ...
 וקרא זה אל זה קדוש קדוש

ט וּמִלְאָכִי מְרוֹם מ ... יִקְרָתוֹ מ ... מַעְרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים[ם]
 120 עוֹרֵת הַשְּׁבָטִים ... מַעְמָדָם עוֹנִים.

קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
 קְדוֹשׁ מְפַלִּיטַת יְהוָה[ה] / קְדוֹשׁ מְשִׁ[בּוֹת] יַעֲלֵב / קְדוֹשׁ מְשִׁאִירִית [יוֹסֵף]
 [קדוש קדוש קדוש | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו]
 קְדוֹשׁ עֲלִילָה עֲשֶׂה ... אֶל יוֹסֵף

107 תקבוע: תעשוק. לפי מש' כב. כג. ריב: בכ"י קיט רוב, והוא גם נכון לפי שופ' יא. כה. 'הרוב רב עם ישראל' (מן, שם).

108 אל תשביט: את השבט העתיד לצאת מבנימין, ע"י שופ' כא. יו. תחפנחס אל תחיס: אל תגרום לחורבן מצרים. תחיס: תכלה, תחריב, ע"י לעיל, שו' 44: 'כל צוען תוגמר'; הפייטן נוטה את הפעל 'תמס' כפעלי פ"נ בהפעיל.

110 סילוק: תוכן הפיוט: בתוך הויכוח הסוער שבין יהודה ויוסף נשמעה בתִּקּוּל ממרום על עת השלום שבין יוסף ואחיו. יוסף מתוודע והאחים נפשם יוצאת מפחד. ושוב מלאכי מרום מלווים אותם מתוך שִׁבַּח והודיה לה' המקיים דברי החלום על גדולת יוסף.

111 לא ... מקבל: ע"י לעיל, שו' 6.

112 מוכר ומכור: יהודה ויוסף. ובת קול ... עונה: לא מצאתי במקורות על בתִּקּוּל שנשמעה בויכוח שבין יהודה ליוסף. העת והעונה: מליצה ארץ־ישראלית קדומה, ע"י ירושלמי ברכות, פ"ד ה"ג ח ע"א בתפילת 'ענונו': 'ענוני ה' ענוני בעת ובעונה הזאת' וכר' (עיוני לשון, עמ' רכח).

113 וה' ... מלחמה: שם' טו. ג. עת שלום: קה' ג. ח. והשליט מעיו הומים: לפי בר' מה, א-ב.

115 ורעה ... כיולדה: תה' מח. ז.

116 ותתעלם רוחם: התעלפם, נבהלו לפי נחום ג, יא: 'גם את תשכרי תהי נעלמה', ע"י בפירוש הרד"ק והראב"ע, שם. ומלאכים ... ללוותם: ע"י לעיל, שו' 37: בפירוש רבנו בחיי על התורה (בר' מה, טו) מובא מדרש: 'הקול נשמע בית פרעה, כיוון שהכירו אחיו ליוסף בקשו להרגו, ירד מלאך מן השמים ופזרם לארבע פנות הבית'. בגלל החסר קשה לדעת, מהו כאן תפקיד המלאכים ובתִּקּוּל, נראה שרוצה לומר: המלאכים והאחים הודו לה' על קיום חלומם של יוסף.

- 125 קדוש ע . . . . . יהודה
קדוש שלום עש . . . . . בְּנִימִין
קָן | יי צבאות מלא כל הארץ כבודו
[קדוש מחיה קדוש מאופן] ק[דוש] מכרוב
ממקומו שִׁיבַח לְיוֹסֵף כָּנָם אָנִי יוֹסֵף והוא במקומו
130 ממקומו הָשִׁיב אֶת נַפְשׁ אָחִי יוֹסֵף והוא במקומו
ממקומו לָשׁוּב וְיַחֲזֹק אֶת שְׁאִירֵי יוֹסֵף (והוא במקומו)
פעמים
אי לָנוּ מִיּוֹם דִּין אִי לָנוּ מִיּוֹם תּוֹכִיחָה
אָהוּב אָחִים בְּהִתְנוּדְעוּ לְאָחִים // בְּתוֹכְכֶתוֹ לֹא קָמוּ אָחִים
135 גַּם מֵה נַעֲשֶׂה לְיוֹם תּוֹכִיחָה // דִּינִין בְּאֶמְרוֹ לִכֵּן . . .
הֵן לֹאֵח אָחִים לֹא יָכְלוּ עֲנוֹת // וּבָיוֹם [דִּין מֵה] יֵשׁ לָנוּ לְעֲנוֹת
זֶה בְּהִתְנוּדְעוֹ אִישׁ לֹא עָמַד // חֵי בְּהִתְנוּדְעוֹ אָמַת . . . מַעַמְד
טַעֲמוֹ בְּקוֹשְׁכֶם נָפְלוּ עַל פְּגִיחָם // יֵה בְּשִׁפְטוֹ יִשְׁ[תַּחַוּ עַל] פְּגִיחָה
בְּאַחַת כְּרָעוֹ וְכַפְּפוּ קוֹמָה // לָעֵת יוֹכ . . . . . תְּרוּמָה
140 מִפְּנֵי נִבְהִלּוּ כְּשֹׁחַ אָנִי אָחִיכֶם // נָעַר מִכְרָתָם א . . . . . [כֶּם]
שִׁחַתּוֹ כְּשׁוֹמֵעַם דָּאָגוּ מֵאִמָּתוֹ // וּגְנִייה . . . . . [תו]
פְּתָדָה וּרְעָדָה . . . . . צָק . . . . .
קְרוֹב . . . . . // רְחוֹקִים . . . . .
שְׁמַעַת . . . . . // [ת] . . . . .
145 יֵד יִמִּינֶךָ . . . תּוֹסֵף וְתִשְׁמִיעַ . . . לְנֶאֱמָר תִּאֶסֶף . . .
וְאִתָּה תִּהְיֶה . . .

- 131 ממקומו . . . יוסף: עמוס ה, טו.
133 אי לנו . . . תוכיחה: הפיוט שלפנינו מקביל לדרשת חז"ל בבר"ר צגי, עמ' 1159: 'ר' שמעון בן אלעזר . . . אוי לנו מיום דין, אוי לנו מיום תוכחה . . . יוסף קטנן שלשבטים היה ולא יכלו אחיו לעמוד בתוכחתו, הה"ד ולא יכלו אחיו וג', לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי שהוא, אוכיחך ואערכה לעיניך (תה' גכא) על אחת כמה וכמה'. אי לנו: במקום אוי לנו, וכך גם הגירסה בבר"ר צגי, עמ' 1170, גם במגילות הגנוזות ובמשנה כת"י קויפמן ופעם גם במקרא קה' יטז.
'א' במקום 'אוי', ע"י י. קוטשר, 'לשון חכמים', ספר חנוך ילון, עמ' 266.
134 בתוכחתו לא קמו: הפייט משתמש בלשון המקרא 'קמו' במקום 'עמדו' שבבר"ר.
135 דיין באמרו: גם כאן דברי הפייטן מקבילים לגירסה אחרת של הדרשה בבר"ר, שם: 'הקב"ה שהוא דיין ובעל דין . . . על אחת כמה וכמה שאין כל בשר ודם יכול לעמוד בתוכחתו'.
137 זה: יוסף.
138 טעמו: קולו, דיבורו.

ואת יהודה שלח לפניו

מא / בראשית מו כח

א אֹרַח בְּעוֹלָמְךָ ..... // [ב] .....
 גֶּשׁ לַמָּוֶת ..... // [ד] .....
 הֵן בְּעֵינֶיךָ ..... // [ו] .....

[ויאמר ליוסף הנה אביך חלה]

מב / בראשית מח א

חוכן הקרובה: תיאור פטירת יעקב, פרידתו מיוסף וברכתו למנשה ואפרים. מחלת יעקב, כמחלות כל בני האדם, באות כדי שהאדם יספיק לצוות את בניו ולחזור בתשובה לפני מותו. נוסף לזה מבקש יעקב מיוסף לא לקברו במצרים שמא יעשו את קברו עבודה זרה, ולבסוף נמנים שבחיהם של אפרים ומנשה, אשר הושוו בנחלה לשאר השבטים.

א -----
 [וְרוּחַ] אִישׁ יִכְלָל מַחְלֵהוּ רוּחַ [נִכְאָה] מִי יִשְׁאָנָה
 וְנָ [שְׁמַע לְאֲבִיךָ זֶה יִלְדֶּךָ] וְאֵל תְּבוֹז כִּי זָקְנָה אִמְךָ
 וְנָ עֲטַרְת וְזִקְנִים [בְּנֵי בָנִים וּתְפֹאֶרֶת בָּנִים] אִבּוֹתָם
 וְנָ וְרָאָה בָנִים לְבָנֶיךָ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל
 [יִשְׂרָאֵל] ... דָּךְ / וְהֵם צֵאֵן דָּךְ / גּוֹנְגִם בְּצֵל דָּךְ
 בְּרוּךְ
 (מִגֶּן)

ב [מ] ..... אֵד לֵהָב // נוֹאִי נוֹעֵם אָהָב
 שֵׁם תָּם ..... // [עֲזָה] כְּמִנּוֹת אֶהְיֶה אֲשֶׁר אָהָב

- 2 [וְרוּחַ] ... (ישאנה): מש' יחיד; הפסוק נדרש בבר"ר צו.א, עמ' 1241, לעניין מחלת יעקב: 'ויהי אחר הדברים האלה' רוח איש יכלכל וגו', מרוח איש שיכלכל מחלתו, ורוח נכאה מי ישאנה, מי שרוחו נכאה עליו מנערותו ועד זקנתו מי ישאנה ... תדע לך שכן אבינו יעקב על-ידי שכתוב בו הייתי ביום אכלני חורב וגו' (בר' לא, מ), כיוון שהזקין בא לידי חולי.
 3 ונ' ... אמך: מש' כגכב; רמז למצוות כיבוד אב וחובת יוסף לקיים צוואת אביו.
 4 ונ' ... אבותם: מש' יז; רמז לצוואת יעקב וברכתו לאפרים ומנשה שיהיו כ'ראובן ושמעון'.
 5 ונ' ... (ישראל): תה' קכח; רמז לדברי יעקב: 'ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך' (בר' מח, יא).
 9 שם ... אהב: ע' להלן, שר' 16.

- 10 פְּנוֹתוֹ לְמִיתָה ..... // [צ] .....
 קָרָא וַחֲלָק לּוֹ כְּבוֹד // רַעַד לְבָבָשׁ .....
 [ש] ..... אֲשֶׁר כָּאָב // שָׁמְעוּ הֵן שׁוֹרֶךְ לְשׁוֹרְנוּ ...
 [ת] ... נִתְחַזֵּק וְנִיתְיָשֵׁב // תִּמְדָּה וְעַל מִטָּה יָשֵׁב
 כֹּכ וַיִּגְדַּל [לִיעֶקֶב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בֶנְךָ יוֹסֵף | בֹּא אֵלַיךְ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל
 וַיֵּשֶׁב עַל הַמַּטָּה
 וְנָרְבִּים מִבְּקָשִׁים פְּנֵי מוֹשֵׁל [וּמִיֵּי מִשְׁפָּט] אִישׁ)
 וְנָשִׁימִינִי כַחֲתוּמָה עַל לֶבֶךְ כַּחֲתוּמָה עַל זֶרְעֶךָ (כִּי עֲזָה כַּחֲתוּמָה)
 אֶהְבֶּה קֶשֶׁה כְּשֶׁאוֹל קִנְיָה רִשְׁפִּיה רִשְׁפִּי אֶשׁ שְׁלֵהֲבִתִּיה
 וְנָעַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חֲסִיד אֵלַיךְ לַעֲת מִצּוֹא [רַק לְשִׁטָּף] מִיָּם רִבִּים
 אֵלָיו לֹא יִגִּיעוּ)
 יִגִּיעוּ שָׁנִים / לְחֹדֶשׁ יָשָׁנִים / [לְהַחֲיוֹת] בְּטֵל יְשִׁינִים
 בְּרוּךְ
 (מַחִיָּה)
 20 ג יִזְמְתָה מִיתָה לְכָל / וַיִּפֶּה בְּעֵתוֹ [עֲשִׂיתָה כָּל] // כּוֹס מְסוּךְ לְכָל / וַיִּהְיֶה
 כְּאֲשֶׁר לְכָל
 נִעְצְבִים בְּחוּלֵי ..... תָּה // בְּעֶבֶר כִּי עַל חַיֵּיהֶם יִכְפֹּר יוֹם מִיתָה
 11 קָרָא ... כְּבוֹד: הַשּׁוּוּהָ בִּרְ"ר צ"ז (כ"ו), עמ' 1242: 'וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל הַמַּטָּה, בִּשְׁבִיל
 לְחַלּוֹק כְּבוֹד לְמַלְכוּת'.
 12 לְשׁוֹרְנוּ: אוֹצ"ל: לְשׁוֹרְנוּ תָאָב (מ. זולאי).
 14 כֹּכ וַיִּגְדַּל ... הַמַּטָּה: בִּרְ"ר מַחֲב.
 15 וְנָ ... אִישׁ): מִשׁ' כֹּכ; רַמְזוֹ שֶׁמִּשְׁפָּטָם שֶׁל יוֹסֵף הַמּוֹשֵׁל וַיִּעֲקֵב בִּיד ה', וְכִי אֵין שְׁלִטוֹן בְּיוֹם
 הַמּוֹת, ע"י הַלֵּל, ש"ר 27.
 16 וְנָ ... שְׁלֵהֲבִתִּיה: ש"ה ש"ח; הַפְּסוּק נִדְרֵשׁ בְּשִׁיהֶש"ר ש"ם: ד"א כִּי עֲזָה כְּמוֹת אֶהְבֶּה, אֶהְבֶּה שֶׁאֶהְבֶּה
 יַעֲקֹב לְיוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר (בִּרְ"ר) לֹא יִשְׂרָאֵל אֶהְבֶּה אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו.
 17 וְנָ ... יִגִּיעוּ): תָּה; לְבָנֵי הַפְּסוּק נִדְרֵשׁ בִּבְר"ר צ"ב, עמ' 1139, עַל תְּפִלְתּוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לִפְנֵי מוֹתוֹ.
 ג תּוֹכֵן הַפִּיּוּט: סוּף כָּל אָדָם לְמוֹת, וְגַם יַעֲקֹב אֲבִינוּ לֹא נִמְלֵט מִגּוֹרֵל זֶה, עַד אַחֲרִית הַיָּמִים בִּהּ יִבּוֹלַע
 הַמּוֹת לְנִצָּחַ. אוֹלָם יוֹם הַמִּיתָה מִכְפָּר וְגַם הַמַּחֲלוֹת מְעוֹרְרוֹת אֶת הָאָדָם לְשׁוּבָה וּלְצוּרוֹת אֶת
 הַבָּנִים.
 20 יִפֶּה ... כָּל: קָה' גִּיָּא. כּוֹס ... לְכָל: ע"י בְּבִלִי כַחֲבוּת ח, ע"ב בְּבִרְכַת הָאֲבֵלִים: 'נִתְיָב הוּא
 (=הַמּוֹת) מִשְׁשֶׁת יָמֵי בְּרָאשִׁית רִבִּים שְׁתֵּי רִבִּים יִשְׁתָּר. בְּרִכַת הָאֲבֵלִים נֹאמְרָה עַל כּוֹס, ע"י כַחֲבוּת
 ש"ם; יִרְשָׁה בְּרִכּוֹת פ"ג ה"א, ו"ע א: מִסַּכַּת שְׁמִחוֹת פ"ד ה"ד, עמ' 209. כּוֹס: בְּמוֹנֵי גוֹרֵל, ע"י תָּה'
 יֵאָמֵר, טוֹה. יִזְמְתָה: אִמְרָת, גּוֹרֵל בְּלִשׁוֹן הַפִּיּוּטִים ע"י א. מִירְסָקִי, עֲמָקִי לִשׁוֹן, סִינִי, כִּרְךָ כ (תש"ז),
 עמ' רַבֵּב. וְהַכָּל ... לְכָל: ע"י הַלֵּל ש"ר 65.
 21 נִעְצְבִים ... מִיתָה: הַשּׁוּוּהָ מִכִּילָתָה דר' יִשְׁמַעֲאֵל, יִתְרוֹ פ"ז, עמ' 228: 'הָא לְמַדַּת שְׁיוֹם הַמִּיתָה
 מִכְפָּר'.

יָד שִׁילְטוֹן אֵין בְּיוֹם הַמָּוֶת // וְיָמִי לֹא יִרְאֶה מָוֶת / עַד יִבְלַע מָוֶת
יָקוֹשׁ חוֹלִי רֹאשׁוֹן וְחוֹלִי שִׁנֵּי הַחֲלִיתָה // לְנִבְיָאִי צָדֵק וּמִקֵּהם הַחֲלִילוֹתָה

כֹּכ וְאַלִישֵׁעַ חָלָה אֶת ח[ליו] אֲשֶׁר יָמוּת בּוּ וַיֵּרֶד אֵלָיו יוֹאֵשׁ מֶלֶךְ
[יִשְׂרָאֵל] וַיִּבְכֶּךְ עַל פָּנָיו וַיֹּאמֶר אֲבִי אֲבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּ(פֶרְשִׁיו)
וְנִי מִי גִבֹר יָחִיָּה וְלֹא יִרְאֶה מוֹת יִמְלֹט נִפְשׁוֹ מִיָּד ש(אוֹל) ס(לָה)
וְנִי יָקָר בְּעֵינַי לִי (הַמּוֹתָה לַחֲסִידָיו)
וְנִי אֵין אָדָם שְׁלִיט בְּרוּחַ לְכֹלֹא אֶת הָרוּחַ וְאֵין שְׁלֹטוֹן [בְּיוֹם הַמוֹת]
וְאֵין מ[שְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא יִמְלֹט רֹשֶׁעַ אֶת ב(עֲלִיו)]

25

וַאֲתָה קְדוֹשׁ | יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל

אל נא

ד יָמִי תְּמִימִים אֶתָּה יוֹדֵעַ / יוֹם מִיתָה לָּהֶם לֹא מוֹדִיעַ

22 יד ... המוות: קה' ח.ח: אין כוח שיגבר על המוות. יד: במוכן כוח, שלטון, עי' ספר השורשים לאבן ג'נאח, ערך יד. ומי ... מות: תה' פט.מט. עד ... מות: יש' כה.ח.

23 יקוש ... החלילותה: מימות יעקב אבינו, חזקיה ואלישע (=נביאי צדק) התחילו בני אדם לחלות פעמיים לפני מותם, השווה בר"ר סה,ט, עמ' 717: 'יעקב תבע את החולי, אמר לפניו, רבון כל העולמים, אדם מת בלא חולי ואין מיישב את בניו [מתוך שהוא חולה שנים ושלושה ימים הוא מיישב את בניו] (=מחלק להם נכסין ומיישבם כראוי) ... חזקיה חדש חולי שיני, אמר ... מתוך שאדם חולה ועומד, חולה ועומד, הוא עושה תשובה שלימה; בבבלי ב"מ פו ע"א, נוסף עוד: 'עד דאתא אלישע לא היה דחליש ואתפח, אתא אלישע בעא רחמי ואתפח, (עד שבא אלישע לא היה מי שחלה ונתרפא, בא אלישע ביקש רחמים ונתרפא) ... שלושה חללים חלה אלישע; דברי הפייטן על 'נביאי הצדק' רומזים להפטרות הסדר על אלישע. יקוש: מוקש, על משקל יסוד.

24 כ... (פרשיו): מל"ב ג'י; הפטרת הסדר, עי' מאן, עמ' 345, 566.
25 ו... (סלה): תה' פט.מט; הפסוק נדרש בדב"ר ט,ד; 'מי גבר ויחיה ולא יראה מות ... מי גבר כיעקב שנחפנש עם המלאך, ואח"כ — ויקרבו ימי ישראל למות (בר' מז,כט).

26 ו... לחסידיו: תה' קטז,טו; רמז למיתת הצדיקים שהיא יקרה בעיני ה' 'ואילולי שהצדיקים שואלים מיתה בפיהם לא היו מתים ... ביעקב כתוב אמותה הפעם (בר' מו,ל) (מדרש תהלים מז' קטז, עמ' 477: עי' תנח' ויחי, ד; העניין נרמז בדברי הפייטן להלן שורות 50–51).

27 ו... ב[עליו]: קה' ח.ח; הפסוק נדרש בבר"ר צו,ג, עמ' 1194: '(ויקרבו ימי ישראל למות) זה שאמר הכתוב אין אדם שליט ברוח ... ואף יעקב כיון שנטה למות השפיל עצמו אצל יוסף ואמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך וגו', אימתי כשקרב למיתה, שנא' ויקרבו ימי ישראל למות; עי' תנח' ויחי, ב; תנח' בובר, שם ג.

ד תוכן הפיוט: מקביל לדרשה בבר"ר צו כ"ו, עמ' 1241: 'אמר ר' יודה ביר' סימון, אברהם תבע זיקנה ... יצחק תבע ייסורין, אמר לפניו: רבון העולמים, אדם מת בלא יסורין ומידת הדין מתוחה כנגדו. ומתוך שאת מביא עליו יסורין אין מידת הדין מתוחה כנגדו, אמר לו הקב"ה: חייך דבר טוב תבעתה וממך הוא מתחיל ... יעקב תבע את החולי, אמר לפניו: רבון העולמים, אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו, מתוך שהוא חולה שנים ושלושה ימים הוא מיישב בין בניו, אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעתה'.

29 ימי ... יודע: תה' לז,יח. ויום ... מודיע: עי' בר"ר סה,יב, עמ' 722: 'תני, שבעה דברים מכוסים מבני אדם ואילו הן: יום המיתה ויום הנחמה וכו'.

- 30 למען אם יחלו ואם יזקינו / מלאכתם יתקינו / ויורשמו יתקינו
 פֶּאֶב ויחידו אשר בטו / כי לימות זיקנה נטו
 דאגו פן יום מיתה יהיה / וציוו על בתייהם מה יהיה
 ותם בעת חלה / קרא לבנו ליוסף / עד לא יאסיף
 עליו להוסיף / תוספת ברכות
 35 אפרים פראובן מנשה כשמעון / ואז הסבמטה [קדוש]
 ה אז בזיקנה היתחיל אב פא בימים // להודיע כי זיקנה הוא [סוף] ימים
 בן אדם בהגיעו לזיקנת ימותיו // יפחד תמיד מפני יום מותיו
 גם יחידו החל בייסורים // כי הם לאדם למיתה מוסרים
 דאוג עבור דאג כל איש אם ינוסר // פן תקצר נפשו ולפנותה ימסר
 40 הן מאיש תם החולי היתחיל // כי אם יחלה אדם יחת ויחיל
 וישוב בחליו כי ירא ממנות // כי החולי קורא למנות
 זעק תם לנחסף מלטמא ירף // הישבצה לי בחותם ירף
 חלילה לך מלקבור שֶׁה בצד [חמ]ורים // כי אם פאשר קנינו מאמורים

- 30 מלאכתם... יתקינו: לפני מותם מחלקים נכסיהם בין יורשיהם.
 31-32 כאב... יהיה: כשם שאברהם ויצחק כשהגיעו לימי זיקנה ציוו על בתייהם, וגם יעקב עשה —
 לפי המדרש — דייתיקי (=צוואה) לפני מותו (תנח' בובר ויחי, ה). בטו: הביטו.
 33-35 ותם... יאסף: ויעקב, לפני מותו — עד לא יאסיף — קרא ליוסף. עליו... כשמעון: יעקב
 הוסיף ברכות למנשה ולאפרים. עי' בר"ר צו, כ"ו, עמ' 1242: 'את מנשה ואת אפרים — בשביל
 לזרון לברכה ולמתנות'.
 ה אז בויקנה: גם פיוט זה מקביל למדרש בר"ר הנוכר. אז... ימים: השווה בר"ר שם: 'אברהם תבע
 זיקנה, אמר לפניו רבון העולמים: אב ובנו נכנסים למקום ואין אדם יודע למי יכבד, ומתוך שאת
 מעטרו לאב בויקנה אדם יודע למי יכבד, אמר לו הקב"ה: חייך דבר טוב תבעתה וממך אני מתחיל'.
 (שם וגם צו, א, עמ' 1241).
 37 בן אדם... ימותיו: השווה בר"ר סה, יב, עמ' 722: 'אמר ר' יהושע בן קרחה, הגיע אדם לפרק
 אבותיו קודם לחמש שנים... ילעג מן המיתה' — ברוב כתה"י: 'ידאג', עי' מנ"י שם, דברי
 הפייטן 'יפחד' מאשרים גירסה זו.
 38 גם... מוסרים: הייסורים מודיעים לאדם את המיתה כבקשת יצחק. יחידו: כינוי ליצחק לפי בר'
 כב,ב.
 39 דאוג... ימסר: הייסורים מעוררים דאגה בלב איש על יום המיתה.
 40-41 הן... למות: יעקב תבע את החולי, כי לפי הדרשה בבר"ר שם: 'מתוך שאדם חולה ועומד
 מחליו, חולה ועומד, (הוא) עושה תשובה שלימה' (=ישוב בחליו).
 42 זעק... ירף: יעקב ביקש לפני מותו מיוסף, שכבש את יצרו מאשת פוטיפר ולא טימא את ירכו.
 הישבצה... ירף: בר' מז, כט: 'ויקרא (יעקב) לבנו ליוסף... שים נא ירך תחת ירכי'.
 43 חלילה... [חמ]ורים: השווה בר"ר צו, ה, עמ' 1197: 'מפני מה לא ביקש יעקב ליקבר במצרים?
 שלא יטעד המצרים (=שלא יעשו אותו עבודה זרה), כת' במצרים אשר בשר חמורים בשרם (יח'
 כג,כ) שהיו משולים בחמורים, ואני נמשלתי בשה, שני שני' שה פזורה ישראל (יר' ניו), כי...
 מאמורים: במערת המכפלה, לפי בר' מז,ל.

טִיפוּחִיו הִיגִישׁ לוֹ אֶבֶר[רָךְ] // [נִיבְרָךְ] כֶּם וַיֹּאמֶר בָּךְ יִבְרָךְ
 יִרְכִיב אֶפְרַיִם / וַיֹּאֲלֶיהָ מְנַשֶּׁה // לְעוֹלָם לִי [אֶפְרַיִם] / וְלַעֲד לִי מְנַשֶּׁה
 אל לעולם ת[ערץ]

[וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה]
 אֶב אֲשֶׁר נָפְשׁוֹ לָךְ אֶהְיֶה // חֶלֶה וּג. . . . .
 בַּעֲבוּר אֶהְיֶה אֲשֶׁר כְּלֶהְיֶה // נִמְשָׁךְ בַּעֲבֻתוֹת אֶהְיֶה

גֹּזַע וְנָטָה לְמִיתָה // מְהֵלֶךְ וְנָם הַפַּעַם אָמוּתָה
 דִּינָן הַמּוֹתִיר בְּגִי תְמוּתָה // יָקָר בְּעֵינָיו לְחִסְדֵּי הַמּוֹתָה

הוֹרֵךְ הֵן נֶאֱסָף אֶל עַמּוֹ // וְטוֹב בְּרָכָה נֶאֱסָפָת עַמּוֹ
 וְקַח אֶת שְׁנֵי בָנָיו עַמּוֹ // כִּי יִבְרָכֶם בְּנֵאֲמֹ וְנַעֲמֹ

זַעַם חוֹלִי עַל אֶב חוֹזֵק // וְרִיפְיוֹן יָדַיִם חִיזָק
 חוֹלָלוּ בְּשִׁמְעוֹ הֵינּוּ נִיתְחַזָּק // בְּבִרְכּוֹתָיו אוֹתוֹ לְחַזָּק

טוֹעֲנֵךְ וְנוֹשָׂאֵךְ עַל בְּרָכָיו // טָעַן חוֹלִי וְכָרַע עַל בְּרָכָיו
 יוֹסֵף בְּקָשְׁבוֹ אֵימָן בְּרָכָיו // לְהַטְעִין בְּרָכָה לְנוֹלְדוֹ עַל בְּרָכָיו

כְּמָה מְחוֹלֵלֶךְ לָךְ לְחַלּוֹת // נִפְשׁוֹ בְּהַתְעַטֵּף וּבְהַחֲלוֹת
 לָכֵן לֹא נִיתְמַהֲמָה לְעֻלּוֹת // וְאֵת בָּנָיו עַמּוֹ לְהַעֲלוֹת

- 44 טיפוחיו... יברך: בר' מח, יג-כא. טיפוחיו: בניו, לפי איכה ב, כ.
 45 ירכיב... מנשה: לפי דב' לג, יז: 'והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה'. לעולם... מנשה: לפי בר' שם, כ.
 1 תוכן הפיוט: תיאור מחלת יעקב המתגברת, הוא קורא לבנו, ויוסף מביא לפניו את בניו שיברכם לפני מותו. כל הפיוט מיוסד על הפסוק בבר' מח, א: 'ויאמר ליוסף הנה אביך חולה'.
 48-49 אב... אהבה: נמסר ליוסף כי אביו אוהב בנפש חלה. נמשך... אהבה: ה' יא, ד.
 50 מהלך... אמותה: בר' מו, ל. ונס: אמר.
 51 דיין... תמותה: לפי תה' עט, יא, ה' המשאיר בני אדם בחיים. יקר... המותה: ע' לעיל, שר' 26.
 52 הורך... עמו: אביך הן עומד למות ואחו תיאסף הברכה.
 53 בנאמו ונעממו: בנועם ברכתו, ע' ברגרין, לשוננו (ספר טורשנינר) כרך טו, עמ' 149.
 54 זעם... חיוק: מחלת יעקב הולכת וגוברת.
 55 חוללו... לחזק: כששמע יעקב (=חוללו). הינו: הנה בנך יוסף... ויתחזק ישראל (בר' מח, ב).
 56-57 טוענך... ברכיו: יעקב שנשא את יוסף על ברכיו, התגבר על מחלתו (=טען חולי) והשתחוה לפני בנו על ראש המטה (בר' מז, לא). אימץ ברכיו: יש' לה, ג.
 58-59 כמה... להעלות: יעקב (מחוללו-מולידו) כמה לחלות את יוסף שיקברהו בארץ ולכן הודרו יוסף לקבל ברכה מפיו.

60 מאהיבך בין הבנים // חלה ולך קרא מפל בנים
ניחל בנני ברכה בגדולי בנים // כי בני בנים כבנים

סמך הורף לסוף ימותיו // ונטה ללון עם אבותיו
עלה הוא ויוצאי יריכותיו // לכונו עליהם כלל ברכותיו

65 פקד האל פוקד כל // לאביך פקדת כל
צור הכל / כל כאשר לכל // יפה בעתו עשה כל

קוראך קרא מקראו למות // ומי גבר יחיה ולא ימות
רץ לחלותו בסיקר דמות // במחלה זה שכינת דמות

שומר מצוה שברה חיי נפש // לכיבוד אב אהיבך אהבת נפש
תכף לקבל מינו נפש // ולחת תהלה לאדון כל נפש

70 ובכן את מנשה ואת אפרים

ד' אמת אמרתה למנשה במעוז ראש נכתר אפרים

60-61 מאהיבך ... כבנים: יעקב אהב את יוסף מכל הבנים והנחיל (=ניחל) ברכות לאפרים ומנשה כמו לבניו. בני בנים כבנים: תוספתא יבמות פ"ח, ד עמ' 24; ירוש' שם פ"ו ה"ו, ז ע"ג; בפרקי ר"א פל"ו: 'ובני בניו של אדם כבניו, ומנין אנו למדין, מיעקב שאמר: אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי'; ע"י בפירוש הרד"ל שם.

62 סמך ... ימותיו: הורף-אביך קרב לסוף ימיו, לפי בר' מז, כט.

63 עלה הוא: יוסף. כלל ברכותיו: כלל את מנשה ואפרים לברכם בין כל בניו, ע"י בר"ר צו, מייטה חדשה, עמ' 1227.

64 פקד ... כל: ה' הפוקד פקדת כל אדם. לאביך ... כל: הגיעה פקדתו (=מיתתו) של יעקב, לפי במ' טז, כט: 'ופקדת כל האדם יפקד עליהם'.

65 צור ... לכל: רמז לקה' טב, הכל כאשר לכל ... מקרה אחד לכל ... כי החיים יודעים שימתור. יפה ... כל: שם ג, יא.

66 קוראך ... למות: קוראך הוא אביך לפי בר' מז, כט קרא מקראו למות. מקראו: גזירת המיתה, לפי איכה א, טו: 'קרא עלי מועד'.

67 רץ ... דמות: יוסף רץ לחלות פני יעקב בסבר פנים יפות כאילו הלך לקבל פני השכינה, שהרי השכינה היתה למעלה מראשותיו על יעקב, ע"י תנח' ויחי ג ובתרגום יונתן לבר' מז, לא. זה: או צ"ל: ויו (זולאי).

68 שומר ... נפש: אולי רוצה לומר ששכר קיום מצוות כיבוד אב היא חיי נפש, עולם הבא. שלא כמובן 'חיי נפש' בירושלמי ובתוספתא — דברים שהנפש תלויה בהם, כגון מזונות, ע"י ירוש' פאה פ"ח ה"ז, כ"א ע"א (מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' רכה).

69 תכף ... נפש: אולי ר"ל: מיהר (יוסף) לקבל מיעקב את נפשו — להיות נוכח ביציאת נשמתו, ואולי ברכת נפש, לפי בר' כז, כה: 'למען תברכך נפשי'.

70 ובכן ... אפרים: תוכן הפיוט: מעלותיהם של אפרים ומנשה במקרא ובתולדות ישראל בעבר ובעתיד.

71 אמת ... למנשה: יעקב ידע האמת שמנשה הוא הבכור לפי בר' מז, יט. במעוז ... אפרים: בכל

גידול בכור הנה	מנשה	דיברתה בכורי הוא	אפרים
הכל מברכים	במנשה	ומתברכים בשם	אפרים
זומן כשמעון	מנשה	חושק פראו[בן]	אפרים]
טרם נולד	מנשה	יודעה תולדות	אפרים]
כבוד מילה עלה	למנשה	ליווי שבת [נחל	אפרים]
מקום מקלט בגבול	מנשה	ניתן פן בהר	אפרים]
שופלה יד על ראש	מנשה	עושרה ימין בראש	אפרים
פלאים היפלאיתה לבני	מנשה	צדק היצמחתה למטה	אפרים
קיהלתה אלפי	מנשה	ריבכתה רי[קבות	אפרים
שנות רעה נשינו כשם	מנשה	תפרינו לטוב כשם	אפרים

ח אפרים ומנשה זה לזה צמודים / שקולים זה בזה /
פעמים מנשה ואפרים / פעמים אפרים ומנשה /
לא זה גדול מזה / ולא זה גדול מזה / מזה

- זאת שם יעקב יד ימינו על ראש אפרים, לפי תה' ס,ט: 'ואפרים מעוז ראש'.
- 72 גידול... אפרים: אעפ"י שמנשה היה הבכור, בכל זאת ניתנה הבכורה לאפרים, לפי יר' לא,ט ובבר"ר צז, כ"ו, עמ' 1244: 'ניתחכמו ידיו של אבינו יעקב ליתן בכורה לאפרים'.
- 73 הכל... אפרים: לפי בר' מח: 'בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה'.
- 74 זומן... אפרים: לפי בר' שם, 'אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי'. זומן: נתחבר, נצטרף למניין השבטים, או הוכן ונועד להיות כשמעון (עיוני לשון, עמ' קצב; למעלה קרובה לא, שר' 4).
- חושק: נתחבר, מקביל ל'זומן', עי' מלון בן-יהודה ערך חשק.
- 75 טרם... אפרים: השווה פס"ר (דף יא, א-ב) שבהבטחת ה' ליעקב: 'גוי וקהל גויים יהיה ממך' (בר' לה,יא) נרמזו אפרים ומנשה קודם שנולדו.
- 76 כבוד... למנשה: רמז לברית מילה שהוא ביום השמיני כשם שקרבן נשיא מנשה ביום השמיני למילואים (במ' ז,נד). ליווי... אפרים: רמז לכיבוש יריחו שהיה ביום השביעי-שבבת, וגם קרבנו של נשיא אפרים היה ביום השביעי; עי' תנח' בוכר נשא, לא; במ"ר יד,א; ספרי ווטא נשא סי' פד, עמ' 253; דבר' ליברמן, עמ' 72; ירוש' שבת פ"א ה"ח, ד ע"א. ליווי: צירוף השבת לאפרים בקרבן הנשיא.
- 77 מקום... מנשה: לפי דב' ד,מג: 'ואת גולן בבשן למנשי'. ניתן... אפרים: לפי יהו' כז, ואת שכם בהר אפרים'.
- 78 שוכלה... אפרים: בר' מח,יד.
- 79 פלאים... מנשה: רמז לנצחונות גדעון (שופ' ז). צדק... אפרים: רמז למשיח בן יוסף שיצא משבט אפרים, 'אפרים מעוז ראשי' — זה משיח מלחמה שבא מאפרים' (במ"ר יד,א), והוא משיח בן יוסף, ובמדרש תהלים (ס,ג, עמ' 305): 'לעתיד לבוא אני מושיעכם על-ידי משיח בן אפרים ועל-ידי משיח בן דוד'; ובפס"ר (דף קסב,א) הוא נקרא 'אפרים משיח צדק'. עי' רמא"ש מבוא לסדא"ר, עמ' 9: יהודה אבן שמואל, מדרשי גאולה, עמ' 55-70.
- 80 קיהלתה... אפרים: לפי דב' לג,ו.
- 81 שנות... מנשה: בר' מא,נא: 'כי נשני אלהים את כל עמלי'. תפרינו... אפרים: שם,נב: 'כי הפרני אלהים בארץ עניי'.
- 82-85 אפרים... וקרא: הפייטן משווה את אפרים למנשה, מעין דברי חז"ל על שאר השבטים: 'א"ר

85 תוערץ / וּמָה תִּקְדָּשׁ / בְּסוֹד צְבֹאוֹתֶיךָ הַקּוֹרְאִים
וְעוֹנִים זֶה אֵל זֶה כֹּכ וְקֹרֵא

לסדר הנ"ל

ובכן ויתחזק ישראל (וישב על המטה)
21 וַיִּתְחַזַּק [תחזק] בְּאוֹמֶן בְּאוֹמֶן לְאִשֶּׁר אֲגוּדִיו
וַיֵּשֶׁב בְּבֶדֶק בְּבִינָה לְבָרֶךְ בְּנִיו
וַיִּתְחַזַּק בְּגִיָּה (בג...) לג... בְּגוּרִיו
90 וַיֵּשֶׁב בְּדִיעָה בְּדִיץ לְדָשֶׁן דְּגָלִיו
וַיִּתְחַזַּק הָדוֹר בְּהוֹד לְהוֹשִׁיעַ הַמּוֹנִיו
וַיֵּשֶׁב בְּיִדְדֵי בְּיִכּוֹחַ לְנֹפֶח וְעוּדִיו
וַיִּתְחַזַּק בְּזָפְרוֹן בְּזָרֹעַ לְזוֹפֹת וְזָרִיו
וַיֵּשֶׁב בְּחִזְיוֹן בְּחִדּוֹת לְחִנֹּךְ חֲנִינִיו
95 וַיִּתְחַזַּק בְּטָכֶס בְּטַעַם לְטַלֵּל טְלָאִיו
וַיֵּשֶׁב בְּיָרְאָה בְּיוֹפִי לְיָקָר יִלְדִיו
וַיִּתְחַזַּק בְּכוֹחַ בְּכִישׁוֹר לְכֹנֶן כְּתָרִיו
וַיֵּשֶׁב בְּלֶהֱג בְּלֶהֱק לְלֶבֶב לִלְבִּיו

יהושע דסכנין בשם ר' לוי, שמותן של שבטים [אין] שוין בכל מקום, אלא זה מקדים לזה וזה מקדים לזה... ללמדך שלא היו אלה גדולים מאלו (תנח' בובר שמות, ה ובמקבילות), אבל בבר"ר צוה, עמ' 1248: '[וישם את אפרים לפני מנשה] כשם שקדמו כאן, כך קדמו בכל מקום, קדמו בתולדות... בנחלה... בדגלים... בנשיאים' ועוד.

86 ובכן... ישראל: פיוט המכיל נוי לשון לפי סדר א"ב על רצונו של יעקב לברך את בניו, כל שורה מתחילה חליפות במלים 'ויתחזק' ו'ישב'.

87 באומן: באמונה. אגודיו: בניו ובני בניו המחבורים אליו, לפי בר' מטב: 'הקבצו ושמער'.

88 בבדק: בחיפוש ובהתבוננות לברך כל אחד לפי דרכו.

89 בגיח: באורה ובשמחה. בגוריו: בניו.

90 בדיץ: בדיעה, בשמחה. לדשן דגליו: לדשן בברכה, לפי מש' יא, כה: 'ונפש ברכה חדשן'. דגליו: בניו, מחנותיו.

91 הדור: אוצ"ל: בהדור (מ. זולאי).

92 בודיו: במובן הודעה הודייה, עי' לעיל קרובה לא, שו' 166. בויכוח לוחת: הוכחה במובן יעוד וקצוב דברי פלוני, לפי בר' כד מד: היא האשה אשר הוכיח ה' או מלשון תוכחה. ועודיו: קרואיו, לפי בר' מטא.

94 בחזיון... חניניו: רמז לרוח הקודש ששרתה על יעקב לפני מותו, עי' להלן, שו' 100: בניו בנבואה. חניניו: חנוניו, אהוביו.

95 בטכס בטעם: כסדר ובדיבור. לטלל טלאיו: לברך את בניו בברכת טל, כברכת יצחק ליעקב (בר' כז, כח), או במובן: לומר ולברך לפי דב' לבב: 'חזל כטל אמרתי'.

97 בכישור: בכישרון: כתריו: העומדים סביבו.

98 בלהג בלהק: בדיבור לפני הנאספים (=להק, להקה). ללהב: לחזק. ללבו: אוצ"ל: לולביו. במובן: ענפיו, כמו שריגיו בשו' 101.

- וַיִּתְחַזַּק בְּמוֹרָא בְּמִישׁוֹר לְמַלְל לְמַלְיָטִיו
 וַיֵּשֶׁב בְּנוֹי בְּנִבְנָאָה לְנַחֵם נַחֲלִיו 100
 וַיִּתְחַזַּק בְּסִבְרוֹן בְּסוֹד לְשֹׁגֵב סְרִיגִיו
 וַיֵּשֶׁב בְּעֶרְמָה בְּעֶנְנָה לְעֹדֵד עַד[רִיו]
 וַיִּתְחַזַּק בְּפָרוֹן בְּפִקִּידָה לְפֹאֵר פִּרְחִיו
 וַיֵּשֶׁב בְּצֹהַר בְּצֹהֵל לְצֹדֵק צָבָאִיו
 וַיִּתְחַזַּק בְּקֶשֶׁט בְּקִידָה לְקִמֵּם קִהְלִיו 105
 וַיֵּשֶׁב בְּרֶגֶשׁ בְּרוֹן לְרַחֵם רְבִיעִיו
 וַיִּתְחַזַּק בְּשֶׁקֶט בְּשָׁלוֹם לְשַׁפֵּר שְׁתוּלָיו
 וַיֵּשֶׁב בְּתַא[וּה] בְּתִילוּל לְתַמְדָּ תְּמִימִיו

מג. / בראשית מט א ויקרא יעקב אל בניו]

תוכן הקרובה: מקביל לדרשות בבר"ר צח (צט בכי"ו), עמ' 1251: 'רבנן אמרי, בא (=יעקב) לגלות להם את הקץ ונתכסה ממנו. ר' יהודה בשם ר' אלעזר בר אבינא: שני בני אדם נגלה להן הקץ וחזר ונתכסה מהם, ואלו הן יעקב ודניאל. דניאל, ואחז דניאל סתום (הדברים) וחתום (דני' יבד). יעקב, את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, מלמד שבא לגלות להם את הקץ ונסתם ממנו'.

א אותותי יום הקא // בליקך סתום ונחבא

- 99 למליטיו: לבניו הנמלטים למצרים, או במובן יוצאי חלציו, לפי יש' סו:ז, 'בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר'.
- 100 בנבואה: עי' להלן קרובה מג, שר' 36.
- 101 בסברון: בתקווה, כגון 'סבר' בלשון חכמים, עי' ספרא אחרי מות טיד: 'אני סברך ואני סכוך ועלי בטחונך'; מלון בן יהודה, ערך סברון. בסוד: באסיפה, עי' קרובה ט, שר' 69. לשגב סריגיו: לחזק בניו. שריגיו: ענפיו, בניו.
- 102 בערמה: בחכמה, לפי משלי ח,יב.
- 103 בפרון: בחופש ובביטחון. בפקידה: בזכירה לטובה. פרחיו: בניו. בלשון חז"ל והפייטנים, פרחי כהונה ועוד, עי' בן-יהודה, שם, ערך פרח.
- 104 בצוהר בצוהל: באורה בשמחה.
- 105 בקידה: בהשתחויה, לפי בר' מז,לא.
- 106 רביעיו: בניו.
- 107 שתוליו: שתליו, לפי תה' קכח,ג: 'בניך כשתלי וזיתים'.
- 108 בתילול: ברוממות, עי' קרובה ט, שר' 111.

1 אותותי... ונחבא: סימני אחרית הימים נעלמים מכל אדם. אותותי: במובן: אות וסימן, או במובן מאורעות העתידים לבוא לפי יש' מד:ז, 'ואתיות ואשר תבאנה יגידו למר', עי' להלן, שר' 4, 8, והוא

גם מעוצם רוב חיבה // דמיונות ג[לי]תה לְכָל אֶב הַנִּיבָא

הַאִישׁ תָּם לְמִיתָה בְּנֻטוֹ // וְרוּחַ שְׁכָל בְּעֻטוֹ
יֵצֵק סָבִיב מִיָּטוֹ מֻטוֹ // חוֹקֵר אוֹתוֹת לָמוֹ לְבֻטוֹ

טַעֲמֵי עֵינָנָיו // יָה עֵילְמָתָה מְעִינִיו //
כִּי סוֹד אֲשֶׁר הָיָה בִּינָה לְבָנָיו / לְגִלּוֹתוֹ קָרָא לְבָנָיו

5

[כֹּכ] וִיקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו | וַיֹּאמֶר הָאִסְפוּ וְאֵגִידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֲתֹכֶם
בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים

וְנָא וְמִי כְמוֹנֵי יִקְרָא | וַיִּגִּידָה וַיַּעֲרֹכָה לִי מְשׁוּמֵי עַם עוֹלָם וְאֵתוֹת וְאֲשֶׁר תְּבַאנָה
יִגִּידוּ לָמוֹ

וְנָא הָרֵאשׁוֹנוֹת הֵנָּה בָּאוּ | וְחִדְשׁוֹת אֲנִי מִגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אֲשִׁמִּיעַ אֲתֹכֶם
וְנָא מִגִּיד דְּבָרָיו לַיעֲקֹב | חֲקִיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל.

10

וְנָא אִקְרָא לְאֱלֹהִים עֲלִיוֹן | לֹאֵל גִּמַּר עָלַי
וְנָא כְבוֹד אֱלֹהִים הַסֹּתֵר דְּבַר | וּכְבוֹד מַלְכִים חֲקֵר דְּבַר.
וְנָא רְבוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֹב אִישׁ | וְעֵצָה ה' הִיא תְּקוּם

סיום רבים מוכפל של הנסמך כמו לעתותי ערב (תוספתא פאה פ"ב ה"ב, עמ' 46) ובפיוטי ינאי:
'אותותי במה אדע' (קרובה מו, שו' 1).

2 גם ... הניבא: מרוב חיבה לאבות גילה להם את קץ הגאולה. דמיונות: מראות נבואה.
3-4 האיש ... לבטות: כשנטה יעקב למות אסף סביבו את בניו (=מטות, שבטים), כדי לגלות להם
אותות אחרית הימים. ורוח ... בעטות: תה' קמבד: 'בהתעטף עלי רוחי'. חוקר: כמו: חקר.
5-6 טעמי ... לבניו: ה' העלים מעיניו את עניין קץ הגאולה, כי ביקש לגלות לבניו את הסוד שבינו
לבין יעקב. לבניו: אולי צ"ל: לבינו.

7 כֹּכ ... הימים: בר' מט.א: סדר הקריאה בא"י, ע"י מאן, עמ' 349.

8 וְנָא ... למו: יש' מד.ז; כל הפסוקים המובאים כאן רומזים שגילוי סוד אחרית הימים מסור ביד ה'
לברו.

9 וְנָא ... אתכם: יש' מב.ט.

10 וְנָא ... לישראל: תה' קמז.יט.

11 וְנָא ... עלי: תה' נז.ג; הפסוק נדרש בבר"ר צד (שיטה חדשה), עמ' 1203: ד"א [אקרא לאלהים
עליון] מדבר ביעקב, בשעה שנכנסו בניו לברכה התחיל מחלק להן פרוקופאות, ומנין שהסכים
הקב"ה עמו, שכן את מוצא הברכה שבירך יעקב אבינו את השבטים ... אימתי בשעה שהיה
מסתלק מן העולם הוי ויקרא אל בניו; תנח' ויחי, ח; תנח' בוכר, שם; י; בר"ר צח (צט) א, עמ'
1250.

12 וְנָא ... דבר: משלי כה.ב; הפסוק הובא בבר"ר שם, הקב"ה אמר ליעקב, 'כבוד אלהים הסתר דבר,
אין המידות הללו שלך, שנא' הולך רכיל מגלה סוד (שם יא, יג) וכן בתנח' ובתנח' בוכר שם; אגדת
בראשית פפ"א ס' ב.

13 וְנָא ... חקום: שם יט.כא.

ונא ותהי לכם חזות | הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אותו אל יודע הספר
לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא.

ונא ונתן הספר על אשר | לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר
ונא קול אמר קרא | ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה
ונא כי יום נקם בלבי שנת גאולי באה.

בָּאָה הָעֵת / הִגִּיעַ מוֹעֵד / מְגִינֵנוּ לָךְ נִינְוֶעַד
ב[רוך]

מגן

ב מוֹתָמָם אֲשֶׁר תָּם נִקְרָא // וְנִינְיוֹ לְפִי חוֹמָן קָרָא
סוֹבוּ וְנִאֲלִיכֶם אֶקְרָא // עַת אֲשֶׁר לְאָדָם לֹא נִחְקְרָה

פרור לשנ ... בדו // צור שכס ...

[ק] ..... // [ר] ... ותחי נפשכם

שָׁאֲנָן יְהִי נוֹפֶשׁ ... // ת ... לְיִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם

כ כְּהִקְבְּצוּ ושמעו | בני יעקב את אשר יקרא אתכם באחרית הימים

ונא שמעו בנים מוסר אב | והקשיבו לדעת בינה

ונא הטו אזנכם ולכו אלי | שמעו ותחי נפשכם ואכרות לכם חסדי דוד הנאמנים

ונא שמעו מוסר וחכמו | ואל תפרעו

ונא רוח יי דבר בי | ומלתו על לשוני

14 ונא ... הוא: 'ש' כט,יא.

15 ונא ... ספר: שם שם,יב.

16 ונא ... השדה: שם מו.

17 ונא ... באה: שם סגד; הפסוק נדרש בבר"ר סה, יב, עמ' 722: 'תני, שבעה דברים מכוסים מבני

אדם ואילו הן: יום המיתה ויום הנחמה ... ומלכות הרשעה אימתי נופלת; יום המיתה דכת' כי לא

ידע האדם את עתו (קה"ט,יב); יום הנחמה דכת' אני יי בעתה אחישנה (יש"ס,כב) ... ומלכות

הרשעה אימתי נופלת דכת' כי יום נקם בלבי (יש"סגד), 'צי' להלן שורות 41, 42; קה"ר יא,ה.

18 מגיננו ... ניוועד: נתאסף בזמן הגאולה.

20 מותמם ... נחקרה: יעקב התם קרא לבניו ורצה לגלות להם את יום הנחמה שאינו ידוע לשום אדם.

25 כ ... הימים: בר' מטב; כל הפסוקים הובאו כאן לרמזו שיעקב הוכיח את בניו לפני מותו וחינם

לתורה ולמוסר, 'צי' אג"ב שם ס' ד: 'ויקרא יעקב, זש"ה לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם (תה'

לדיב). בשעה שהצדיקין נפטרים מן העולם, אינן מצוין לבניהם לא על-ידי ממון ולא על-ידי נכסים

אלא בשביל יראתו של הקב"ה ... אף יעקב צוה לבניו בשביל יראתו של הקב"ה, שנאמר יראת

ה' אלמדכם'.

26 ונא ... בינה: מש' דא.

27 ונא ... הנאמנים: יש' נהג.

28 ונא ... תפרעו: מש' ח,לג.

29 ונא ... לשוני: שמ"ב, כגב.

30 ונא במקהלות ברכו אלהים | אדני ממקור ישראל
ונא אז תתענג על יי והרכנ[בתיד] על במ[תי] א[רץ] והא[כלתיך] נח[לת] יע[קב]
[אביך] כי פי יי דבר.

דָּבַר לָנוּ יְקוֹם / וְתֹאמַר עֲפָה אָקוֹם / וְתִטְּלִיל תַּחֲי לְכָל יְקוֹם
ב[רוך]

מחיה

ג יום מובאָף מי יכלֶל בואו // כי כתנור בוער הוא מובאָו
35 נִיכְמַס בְּאַצְרָךְ / וְנִיגְנוּ בְּלִיכָךְ // וּלְפִיד מָאָז לֹא גִילָה לְכָךְ
נִגְעַתְךָ בִּי נִמְתָּה לְאִישׁ תָּם // לְהוֹדִיעַ אַחֲרִית אֲשֶׁר מִימְךָ נִחַתָּם
יְדִידְךָ קִירְבָתָהּ / בְּיוֹם אֲשֶׁר קִרְבָתָהּ // אוֹתָם הוֹקְרָתָהּ / וְאוֹתוֹ לֹא קִנְיָתָהּ
כֹּכ וְלֹא אוֹתִי קִרְאָת יַעֲקֹב | כִּי יִגְעַת בִּי יִשְׂרָאֵל
וְנֹא שְׁמַע אֵלֵי יַעֲקֹב | וְיִשְׂרָאֵל מִקְרָאִי אֲנִי הוּא רֹאשׁוֹן אֶף אֲנִי אַחֲרוֹן.
40 וּאִתָּה [קד[וש]] / יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל
אֵל נֹא.

ד פָּמוֹס וְסִתּוֹם / גָּנוּז וְחִתּוֹם // טָמוֹן וְסָפוֹן / עָמוֹס וְצָפוֹן
בְּלִיכָךְ רְקוֹם / פִּי יוֹם נָקָם // וְכָל יְצוּר הָרָקָם / וְעָלְיוֹ לֹא קָם

- 30 ונא ... ישראל: תה' סח,כו.
31 ונא ... דבר: יש' נח,יד.
32 דבר ... יקום: תפילה שיתקיים דבר ה' בפסוק הקודם 'והאכלתיך נחלת יעקב'. דבר ... יקום: יש' מ,ח: 'ודבר אלהינו יקום לעולם'. ותאמר ... אקום: יש' לג,י. ותטליל תחי: טל של תחיה.
ג תוכן הפיוט: יום הנחמה ואחרית הימים סתום וחתום, וכשרצה יעקב לגלות את הקץ, נגלה אליו ה' והקפיד עליו על שלא שאלהו תחילה אם מותר לו לגלות את הקץ.
34 יום ... מובאָו: מלאכי ג,ט.
35 ניכמס ... לבך: לפי דב' לב,ד: 'הלא הוא (=יום הגאולה והנקמה) כמוס עמדי חתום באוצרותי. ולפידך ... לבך: עי' ספרי דברים, סוף פיסקא שכו.
36 יגעת ... נחתם: ה' אמר ליעקב 'יגעת בי' — הוגעתני לגלות את הקץ, השווה תנח' בוכר ויחי, ט: 'ואף יעקב ביקש לגלות לבניו את הקץ, שנאמר האספו ואגידה לכם וגר' ... מיד נגלה עליו הקב"ה, אמר לו: לבניך אתה קורא ולי לא קראת, ולא אותי קראת יעקב (יש' מג,כב): 'כי יגעת בי ישראל'. כיוון שראה הקב"ה נגלה עליו, מיד התחיל לומר להם: בבקשה מכם, היו מכבדין להקב"ה כשם שכבדוהו אבותי ... אמרו לו: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד'. הדרשה הובאה גם בבר"ר (שיטה חדשה) צו, עמ' 1201; תנח' ויחי, ג; אג"ב פד, ב; ילקוט המכירי למשלי כה,ב.
37 ידיך ... קרבנת: יעקב קרא וקירב לידידיו (ואולי צ"ל: ידיך) — לבניו, ביום שקרבו ימיו למות. אותם ... קראתה: את בניו הוקיר, ואת ה' לא קרא — לא נועץ אתו.
38 ככ ... ישראל: יש' מג,כב.
39 ונא ... אחרון: שם מח,יב.
42 בליכך ... נקם: יום הנקמה ואחרית הימים רקום וסתום בלבו של הקב"ה, עי' למעלה, שו' 35.
וכל ... קם: כל יצורי עולם שנקראו לא עמדו על סוד זה.

לִיכָף לְפִיךָ לֹא גִלָּה / וְקִיצוּ אִיךָ לִבְרִיָּא נִגְלָה
הַמְּגִיד דְּבִרְיוֹ לִיעֶקֶב / מִקְצַת מִינוֹ גִּלְתָּה לִיעֶקֶב
וְנִם הִקְבְּצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב / וְיִשְׁרֹו לֵב הָעֶקֶב
וְאוֹדִיעֶכֶם מֵרֵאשִׁית / מָה יִהְיֶה בְּאַחֲרִית
וְאַתָּה הוּא הַמְּגִיד אַחֲרִית מֵרֵאשִׁית / רֵאשׁוֹן וְאַחֲרֹן קְדוֹשׁ

45

ה איש אשר אסופך וקרואך ניקרא // אסופיו אוסיף וקרואיו קרא
בה ל... עד פמה יאחד // והבלגתו והסיאתו

- 43 ליכך... נגלה: ע"י מדרש תהי' (מזמור ט, ב, עמ' 80): 'ר' שמואל מתני בשם ר' יהודה, אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה באה — אל תאמין בו, לפי שכתוב כי יום נקם בלבי. ליבא לפומא לא גלי... שנאמר כי סתומים וחתומים הדברים עד אין קץ (דנ' יב, ט). וקיצו... נגלה: אם קץ הגאולה סתום בלבו של ה' איך יתגלה לבריא. לבריא: לבריה, מחילופי א-ה.
- 44 מקצת... העקוב: מקצת הקץ נתגלה ליעקב, אבל גם הוא לא גילהו, ואמר לבניו שיכבדו את ה'. המגיד... ליעקב: תהי' קמויט. וישרו... העקוב: לפי יש' מד.
- 46 ואודיעכם... באחרית: יש' מו, י.
- 47 ואתה... קדוש: שם, שם מח, יב.
- 48 איש... ניקרא: יעקב נקרא 'אסוף' — לפי מיכה ב, יב: 'אסוף אסוף יעקב כלך', וקרוא' — 'ישראל מקורא' — יש' מח, יב. אוסיף: אוצ"ל: אסף, כלומר אסף את בניו, ואולי 'אוסיף' בעתיד. קרא: צ"ל: אקרא.